

SOU 1978:78

Ref

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

utredningen

1978

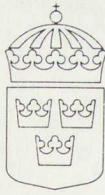
SOU 1978:78

Ref

Långtids utredningen

1978

Statens offentliga utredningar

1978:78

Ekonomidepartementet

Långtids- utredningen 1978

Utarbetad inom ekonomidepartementet

Stockholm 1978

Omslag Håkan Lindström
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-04421-8

ISSN 0375-250X

Gotab, Stockholm 1978

Förord

1978 års långtidsutredning har utarbetats inom ekonomidepartementet där arbetet har letts av planeringschefen Ulf Jakobsson och departementsrådet Bengt Olof Karlsson. Arbetet med den finansiella analysen med därtill hörande modellutvecklingsarbete har letts av departementsrådet Lars Dahlberg. Utredningsrådet har hörts. Dess ledamöter bär dock inget ansvar för de bedömningar som redovisas i utredningen. Avsnittet om industrin har utformats av statens industriverk.

Det omfattande material som ligger till grund för arbetet och som insamlats och bearbetats av olika myndigheter, utredningsinstitut och organisationer har förtecknats i ett särskilt appendix. Ansvar för detta material liksom för bedömningarna däri vilar på de personer eller institutioner som anges i materialet.

Sedan olika remissinstanser hörts torde regeringens syn på de långsiktiga avvägningsproblemen komma att redovisas i 1979 års reviderade finansplan.

Utredningsarbetet avslutades i oktober 1978.

Innehåll

1	<i>Syfte och metod i långtidsutredningen</i>	17
1.1	Inledning	17
1.2	Långtidsutredningarnas ställning i den statliga planeringsprocessen	17
1.3	Arbetsmetoden i långtidsutredningarna	19
1.4	Osäkerhet i långtidsutredningarna	20
2	<i>Sammanfattning och centrala avvägningsproblem i LU 78</i>	23
2.1	Tillbakablick	24
2.2	De politiska utgångspunkterna för utredningens arbete	30
2.3	Centrala problem i långtidsutredningens huvudalternativ	33
2.4	Alternativa utvecklingsvägar	46
2.5	Förloppet i huvudalternativet	49
2.6	Avslutning	53
3	<i>Resultaten i tabellform</i>	55
4	<i>Den internationella bakgrunden</i>	65
4.1	Tillbakablick på utvecklingen till och med 1977	65
4.2	Utvecklingen 1977–1983	70
4.2.1	Allmänna utgångspunkter för bedömningarna	70
4.2.2	Ett fullsysselsättningsscenario för OECD-länderna	71
4.2.3	Ett lågtillväxtscenario för OECD-länderna	74
4.2.4	Prognos för OECD-ländernas utveckling	76
4.2.5	Den globala bilden	81
4.3	Världshandeln	83
4.4	Obalanser och anpassningsproblem i världsekonomin fram till början av 1980-talet	88
4.4.1	Utvecklingen fram till 1977	88
4.4.2	Anpassningsproblem i det medelfristiga perspektivet	89
5	<i>Produktionskapacitetens utveckling</i>	95
5.1	Arbetskraften	95
5.1.1	Politiska åtgärder som påverkar arbetskraftsutbudet	95
5.1.2	Arbetskraftskalkylens resultat i sammandrag	98
5.1.3	Befolkningsutvecklingen	100
5.1.4	Relativa arbetskraftstal	103

5.1.5	Arbetslöshet och sysselsättning	108
5.1.6	Frånvaro, arbetstider, semester	108
5.2	Investeringar och kapitaltillväxt	112
5.3	Teknikfaktorns utveckling	115
5.4	Sammanfattning	116
6	<i>Alternativa utvecklingsvägar</i>	119
6.1	Ekonomisk-politiska utgångspunkter	120
6.2	Yttre förutsättningar	122
6.3	Alternativa utvecklingsvägar	127
7	<i>Bytesbalans och utrikeshandel</i>	143
7.1	Bytesbalansen	143
7.1.1	Den historiska utvecklingen och den aktuella problemställningen	143
7.1.2	Export- och importprisernas utveckling	146
7.1.3	Transfereringarna	148
7.1.4	Tjänstenettot	150
7.2	Utrikeshandel	152
7.2.1	Export	152
7.2.2	Import	159
7.3	Sammanfattning av kalkylerna för bytesbalans och utrikeshandel	163
8	<i>Efterfrågeutvecklingen i övrigt</i>	165
8.1	Privat konsumtion	165
8.2	Privata investeringar	169
8.2.1	Investeringsstruktur och tidigare utveckling	169
8.2.2	Kalkylerna för 1977-1983	171
8.3	Lagerinvesteringar	173
8.4	Offentlig konsumtion	175
8.4.1	Utvecklingen under tidigare år	175
8.4.2	Uppläggning av kalkylerna för 1977-1983	177
8.4.3	Baskalkylen	178
8.4.4	Kommunernas planer	180
8.4.5	"Överutrymmets" fördelning	182
8.4.6	Offentlig konsumtion 1977-1983	183
8.5	Offentliga investeringar	185
8.5.1	Utvecklingen under tidigare år	185
8.5.2	Offentliga investeringar 1977-1983	187
9	<i>Näringsgrenarnas utveckling enligt huvudalternativet</i>	189
9.1	Överblick över näringsgrenarnas utveckling	189
9.1.1	Produktion	189
9.1.2	Sysselsättning	192
9.2	Jordbruk, trädgårdsnäring och fiske	199
9.3	Skogsbruk	207
9.4	Industri	212
9.4.1	Allmän översikt	212

9.4.2	Branschbedömningar	230
9.5	Energiförsörjningen	245
9.6	Byggnadsverksamhet	255
9.7	Varuhandel	260
9.8	Samfärdsel	267
9.9	Bostäder	277
9.10	Privata tjänster	282
9.11	Offentliga tjänster	287
9.11.1	Avgränsning och begreppsdefinitioner	287
9.11.2	Resultaten i sammandrag	289
9.11.3	Försvar	290
9.11.4	Rättsväsen	292
9.11.5	Utbildning	293
9.11.6	Hälso- och sjukvård	296
9.11.7	Socialvård	299
9.11.8	Väg- och gatuväsen	302
9.11.9	Övriga tjänster	303
10	<i>Det finansiella perspektivet</i>	305
10.1	Utvecklingen i ett historiskt perspektiv	305
10.2	Prognosperiodens utveckling av priser, löner och vinster	310
10.3	Inkomst- och sparbildning i olika sektorer	316
10.3.1	Inkomster, sparande och skatter i hushållsektorn	317
10.3.2	Den finansiella utvecklingen i företagen	324
10.3.3	Kommunernas inkomster, sparande och skatter	329
10.3.4	Statens finanser	331
10.3.5	Socialförsäkringssektorns inkomster, utgifter och sparande	334
10.3.6	Bostadssektorns finansiella utveckling	335
10.4	Sparbalansens och skatteuttagets utveckling	336
10.5	Utvecklingen på kreditmarknaden	339
10.5.1	Kreditmarknaden 1983	341
11	<i>Övriga aspekter på utvecklingen 1977-1983</i>	349
11.1	Regional utveckling	349
11.2	Inkomstfördelning	356
11.3	Miljövård	363
11.4	Välfärd	372
12	<i>Utvecklingen på längre sikt</i>	385
12.1	Allmänna utgångspunkter och slutsatser	385
12.2	Några internationella utvecklingstendenser	387
12.2.1	Inledning	387
12.2.2	Den historiska utvecklingen	388
12.2.3	Ett framtidsscenario för världsekonomin	391
12.3	Den långsiktiga utvecklingen i Sverige	392
12.3.1	Inledning	392
12.3.2	Befolkning och arbetskraft	393
12.3.3	Produktionskapacitetens utveckling fram till år 1990	395

12.3.4	Resursanvändningen fram till 1990	396
12.3.5	Utvecklingen inom enskilda sektorer	398
12.4	Ett räkneexempel med begränsningar i arbetskrafts- omflyttningen	402
12.5	Befolkningsutvecklingens roll	404
12.5.1	Inledning	404
12.5.2	En referenskalkyl för utvecklingen 1990–2025	405
12.5.3	Befolkningsutvecklingens effekter på den makroekon- omiska utvecklingen	406
Appendix 1 Utvecklingen 1975–1983 enligt LU 75 och LU 78 m. m.		411
Appendix 2 Viktigare källor för 1978 års långtidsutredning		415

Tabeller

2.1	Vissa nyckeltal för världsekonomin utveckling 1970-1977	25
2.2	Export och import 1965-1983	35
2.3	Export, produktion, produktivitet och investeringar i industrin och verkstadsindustrin 1965-1983	37
2.4	BNP-utvecklingen 1965-1983	41
2.5	Sparbalansens utveckling 1977-1983	44
2.6	Finansiellt sparande 1965-1983	45
2.7	Vissa nyckeltal för alternativen I-III, 1977-1983	47
3.1	Försörjningsbalansens utveckling 1965-1983	56
3.2	Resursernas fördelning 1965-1983	57
3.3	Konsumtion och investering inom privat och offentlig sektor 1965-1983	58
3.4	Förädlingsvärde inom olika näringsgrenar 1965-1983	59
3.5	Näringsgrenarnas andelar av den totala produktionen 1965-1983	59
3.6	Antal arbetstimmar inom olika näringsgrenar 1965-1983	60
3.7	Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1965-1983	60
3.8	Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1965-1983	61
3.9	Produktiviteten inom olika industribranscher 1965-1983	61
3.10	Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1965-1983	62
3.11	Bruttoinvesteringarnas fördelning 1965-1983	62
3.12	Byggnadsinvesteringar inom olika näringsgrenar 1965-1983	63
3.13	Maskininvesteringar m. m. inom olika näringsgrenar 1965-1983	63
4.1	Arbetskraftsresurser och produktionsutveckling i de sju större OECD-länderna 1960-1985	72
4.2	Bruttonationalproduktens utveckling i OECD-området 1965-1983	80
4.3	Världsproduktionens faktiska utveckling 1960-1974 samt prognos för 1977-1983	82
4.4	Utvecklingen av världsexporten och världsproduktionen 1965-1976	84
4.5	Världsimportens utveckling 1977-1983	85
4.6	Bytesbalans för olika ländergrupper 1970-1977	88

5.1	Arbetskraftsresursernas utveckling 1970–1983 uppdelat på förklarande komponenter	98
5.2	Medelbefolkningen per åldersklass 1965–1983	103
5.3	Arbetskraft, arbetslöshet och sysselsättning 1965–1983	107
5.4	Antalet personer i arbete fördelade efter faktiskt arbetad tid per vecka	111
5.5	Investeringarnas sektorvisa fördelning 1977–1983	113
5.6	Kapitalstockens utveckling 1965–1983	114
5.7	Maskinkapitalets åldersfördelning år 1962 och 1977	115
5.8	Kapital- och arbetskraftsinsats, teknikfaktor och BNP-tillväxt från produktionsidan 1960–1983	115
5.9	BNP-tillväxten 1977–1983 uppdelad på olika komponenter	117
6.1	Bruttonationalproduktens utveckling i OECD-området 1965–1983	123
6.2	Världsimportens utveckling 1977–1983	123
6.3	Försörjningsbalans 1977–1983, alt. I	128
6.4	Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. I	128
6.5	Priser, tillväxttakter 1977–1983, alt. I	128
6.6	Försörjningsbalans 1977–1983, alt. II	130
6.7	Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. II	131
6.8	Försörjningsbalans 1977–1983, alt. III	132
6.9	Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. III	132
6.10	Nyckeltal för internationellt högtillväxtalternativ 1977–1983	134
6.11	Försörjningsbalans 1977–1983, alt. IV	135
6.12	Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. IV	135
6.13	Priser, tillväxttakter 1977–1983, alt. IV	136
6.14	Nyckeltal för internationellt lågtillväxtalternativ 1977–1983	137
6.15	Försörjningsbalans 1977–1983, alt. V	139
6.16	Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. V	139
7.1	Export- och importprisernas utveckling 1977–1983	147
7.2	Transfereringsnettot 1970–1983	150
7.3	Tjänstenettet 1970–1983	151
7.4	Sveriges export exkl. fartyg, jordbruks- och petroleumprodukter fördelade på ländergrupper 1977–1983	155
7.5	Sveriges export av insatsvaror, konsumtionsvaror och investeringsvaror till OECD-området 1960–1983	155
7.6	Export per sektor 1965–1983	157
7.7	Import per sektor 1965–1983	162
7.8	Bytesbalansens utveckling 1970–1983	163

8.1	Privat konsumtion 1965–1983	166
8.2	Utgifts- och priselasticitet för privat konsumtion	166
8.3	Relativpris för privat konsumtion 1965–1983	167
8.4	Privat konsumtion per sektor 1965–1983	168
8.5	Privata bruttoinvesteringar 1965–1983	170
8.6	Kommunal konsumtion: utvecklingen 1965–1977 samt kommunernas planer för 1977–1983	182
8.7	Offentlig konsumtion: utvecklingen 1965–1977 samt kalkylerna för 1977–1983	184
8.8	Offentliga investeringar 1965–1977	186
9.1	Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1965–1983	192
9.2	Antalet sysselsatta i olika näringsgrenar fördelade efter vanligen arbetad tid per vecka 1970–1983	195
9.3	Andelen kvinnor i olika näringsgrenar 1970–1983	196
9.4	Åkerarealens användning med fördelning på grödor 1960–1983	201
9.5	Det egentliga jordbrukets produktion 1965–1983 enligt sektorstudie	202
9.6	Sammanfattning av kalkylerna för jordbruk och fiske	206
9.7	Skogsindustrins genomsnittliga rundvirkesförbrukning 1961–1977	207
9.8	Avgång och tillväxt 1961–1977	208
9.9	Utrikeshandel med rundvirke 1970–1977	209
9.10	Dagsverksåtgång inom hela skogsbruket 1970–1983	210
9.11	Sammanfattning av kalkylerna för skogsbruk	211
9.12	Produktivitetsgapet 1977: arbetsproduktivitet	218
9.13	Produktivitetsgapet 1977: kapitalproduktivitet	220
9.14	Exportutvecklingen inom olika industribranscher	221
9.15	Försörjningsbalans för industrivaror 1965–1983	222
9.16	Förädlingsvärde per arbetad timme 1963–1983	225
9.17	Bruttoinvesteringar inom olika industribranscher 1965–1983	227
9.18	Investeringar i byggnader och maskiner enligt företagens förväntningar rapporterade i DIS-enkäterna 1977 och 1978	228
9.19	Förädlingsvärde inom olika industribranscher 1965–1983	229
9.20	Antal arbetstimmar inom olika industribranscher 1965–1983	230
9.21	Produktionens saluvärde och antalet anställda enligt företagens förväntningar redovisade i DIS-enkäterna 1977 och 1978	231
9.22	Slutlig energianvändning inom industri-, samfärdsel- och övrigsektorn 1955–1983	252
9.23	Totalt tillförd energi 1975–1983	253
9.24	Byggvolymens årliga procentuella utveckling fördelad efter slag av byggande	256
9.25	Produktionsvolym per arbetad timme	257
9.26	Byggproduktionen 1977–1983 fördelad på olika slag av byggande	258
9.27	Sammanfattning av kalkylerna för byggnadsverksamhet	259
9.28	Varuhandelns utveckling 1965–1983	266
9.29	Persontransportarbetet 1960–1983	268

9.30	Inrikes godstransportarbete 1960–1983	269
9.31	Samfärdssektorns utveckling 1965–1983	276
9.32	Bostadsinvesteringar 1965–1983	281
9.33	Sysselsättningen inom privata tjänster 1965–1983	286
9.34	Förädlingsvärdet inom privata tjänster 1965–1983	287
9.35	Offentlig tjänsteproduktion och sysselsättning 1977–1983	290
9.36	Vårdplatser inom sjukhusansluten vård 1976–1982	297
9.37	Hälsa- och sjukvårdens personalbehov 1976–1982	298
9.38	Utbyggnaden av daghem och fritidshem 1977–1981	301
9.39	Produktionsvärde för övriga offentliga tjänster 1965–1977	303
10.1	Sparande och investeringar 1955–1977	306
10.2	Finansiellt sparande i offentlig och privat sektor 1950–1977	307
10.3	Utvecklingen av löner, priser och vinster 1970–1977	308
10.4	Utvecklingen av export- och importpriser samt terms-of-trade 1970–1983	313
10.5	Utvecklingen av löne-, kapitalförslitnings- och vinstandelar i den konkurrensutsatta sektorn 1970–1983	313
10.6	Utvecklingen av arbetsproduktivitet, löner och priser i den konkurrensutsatta sektorn 1970–1983	314
10.7	Utvecklingen av löne-, kapitalförslitnings- och vinstandelar i den skyddade sektorn 1970–1983	315
10.8	Utvecklingen av arbetsproduktivitet, löner och priser i den skyddade sektorn 1970–1983	315
10.9	Prisutvecklingen för vissa centrala varu- och tjänstegrupper 1970–1983	316
10.10	Försörjningsbalans 1977–1983	317
10.11	Hushållssektorns finansiella konto	318
10.12	Hushållssektorns kapital- och företagarinkomster	319
10.13	Hushållssektorns transfereringar	320
10.14	Offentliga sektorns transfereringar till hushållen	321
10.15	Sambandet mellan olika antaganden om sparkvotens storlek 1983 och korresponderande krav på direkt beskattning av hushållen	323
10.16	Hushållens konsumtionsutveckling 1975–1983	323
10.17	Företagssektorns finansiella konto	324
10.18	Industrins investeringar och finansiella sparande 1970–1983	327
10.19	Industrins kapitalstruktur 1970–1983	327
10.20	Industrins räntabilitet på totalt och eget kapital 1970–1983	328
10.21	Kommunernas finansiella konto	330
10.22	Beräknad kommunalskattehöjning 1978–1983 vid olika antaganden om de statliga driftsbidragens storlek	331
10.23	Statens finansiella konto	331
10.24	Socialförsäkringssektorns finansiella konto	334
10.25	Bostadssektorns finansiella konto	335
10.26	Inkomstbildning och finansiellt sparande 1977	336
10.27	Inkomstbildning och finansiellt sparande 1983	337
10.28	Uttaget av direkta och indirekta skatter	338
10.29	De institutionella sektorernas ställning på kreditmarknaden 1970–1977	340

10.30	Finansmatrix 1977	342
10.31	Kreditmarknadens omslutning	343
10.32	Finansmatrix 1983, procent	344
10.33	Finansmatrix 1983, milj. kr.	346
11.1	Sysselsättningsutvecklingen i olika riksområden 1970–1977 samt 1977–1983 enligt den regionala fördelningen av LUKalkylerna	353
11.2	Antal sysselsatta per riksområde 1977–1983 enligt den regionala fördelning av LU:s sektorberäkningar samt arbetskraftsresurser enligt fristående kalkyler	355
11.3	Medelinkomst för män, kvinnor och samtliga i olika åldersklasser 1976	358
11.4	Inkomstjämnhet bland män, kvinnor och samtliga i olika åldersklasser 1976	359
11.5	Inkomstspridning mellan hushåll 1935–1976. Disponibel inkomst	361
11.6	Investeringar i miljöskyddande åtgärder inom industrin under åren 1969–1983	368
11.7	Beräknade investeringar i miljöskyddande åtgärder inom industrin under åren 1977–1983	369
11.8	Årliga investeringar i miljöskyddande åtgärder i Sverige 1969–1983	371
12.1	Världens produktionstillväxt 1960–1974	389
12.2	Produktionstillväxt i vissa nya industriländer 1963–1976	390
12.3	Världsekonomin utveckling 1970–2000 enl. Leontief-studien, scenario X	391
12.4	Medelbefolkningen 1965–2025	393
12.5	Sysselsättningens utveckling 1965–2025	395
12.6	Produktionskapacitetens utveckling 1960–1975	396
12.7	Produktionskapacitetens utveckling 1975–1990	397
12.8	Försörjningsbalansens utveckling 1977–1990	398
12.9	Bruttoproduktion och sysselsättning 1975–1990	398
12.10	Export och import 1975–1990	399
12.11	Sysselsättningen i några utvalda branscher 1977–1990	403
12.12	Bruttoinvesteringarna i några utvalda branscher 1977–1990	403
12.13	Medelbefolkningen 1990–2025	404
12.14	Olika komponenters effekt på arbetskraftstillgången 1975–2025	405
12.15	Konsumtion av bostäder och offentliga tjänster 1977–2025, vid olika alternativ för befolkningsutvecklingen	407
12.16	Bostadsinvesteringarnas utveckling vid olika alternativ för befolknings tillväxt	407
12.17	Den privata konsumtionens utveckling vid olika alternativ för befolkningsutvecklingen	408
A.1	Försörjningsbalansens utveckling 1970–1980. Prognos och utfall	411
A.2	Förädlingsvärdets utveckling 1970–1980. Prognos och utfall	412

Diagram

2.1	Relativpriset på svenska bearbetade exportvaror 1973–1977	28
2.2	Vinstandel i konkurrensutsatt sektor 1973–1977	28
2.3	Relativ lönekostnad per producerad enhet inom industrin 1973–1977	29
2.4	Export av bearbetade varor 1970–1983	51
2.5	Industrins investeringar 1970–1983	52
4.1	Bruttonationalproduktens volymutveckling i OECD-området 1960–1977	66
4.2	Världsexportens och världproduktionens utveckling 1960–1977	66
5.1	Relativa arbetskraftstal 1963–1977 samt prognos för 1983	104
5.2	Sektorstrukturens inverkan på antalet arbetstimmar för män resp. kvinnor vid oförändrade könsproportioner per sektor	105
6.1	Potentiell och realiserad produktivitet samt kapacitetsgap	124
6.2	Tillväxt i utnyttjad och total kapitalstock	126
7.1	Sveriges export- och importpriser samt terms-of-trade 1965–1983	146
8.1	Lagerförändringar 1963–1983	173
8.2	Lagerstocken i procent av bruttoproduktionen, totalt och inom vissa sektorer 1963–1983	174
8.3	Statliga och kommunala investeringar: utvecklingen 1965–1977 samt kalkylerna för 1977–1983	185
9.1	Antalet sysselsatta män resp. kvinnor procentuellt fördelade på sektorer 1970 och 1977 samt prognos för 1983	197
9.2	Produktionsvolym och sysselsättning 1963–1977, hela indu- strin	214
9.3	Investeringar i byggnader och maskiner 1963–1977, hela indu- strin	214
9.4	Kapitalintensitet 1963–1977, hela industrin	215
9.5	Arbetsproduktivitet 1963–1977 samt en tidstrend skattad på perioden 1963–1974, hela industrin	216
9.6	Kapitalproduktivitet 1963–1977 samt en tidstrend skattad på perioden 1963–1974, hela industrin	217
9.7	Industrins specifika energiförbrukning 1960–1983	249
9.8	Byggproduktion och byggnadsinvesteringarnas utveckling 1960–1983	256
10.1	Hushållens sparkvot 1965–1983	322

10.2 Statens utgifter och inkomster 1960–1983 333

11.1 Koncentrationskoefficientens förändring 1951–1976 359

A.1 Bruttonationalproduktens utveckling 1970–1983 enl. utfall och
 prognoser i LU 75 och LU 78 413

1 Syfte och metod i långtidsutredningen

1.1 Inledning

Sedan 1950 har långtidsutredningar utförts för varje jämn femårsperiod. Den senaste utredningen publicerades i december 1975 och täckte perioden 1975–1980. År 1968 och 1973 gjordes avstämningar av den ekonomiska utvecklingen under loppet av de behandlade femårsperioderna. Vid det senare tillfället utsträcktes också tidsperspektivet med ytterligare två år. Nu framläggs en ny fullständig långtidsutredning (LU 78) som i första hand avser perioden 1977–1983. Avstämningen av LU 75, dvs. perioden 1975–1980, får mot bakgrund av de dramatiska förändringar som inträffat sedan 1975 endast en summarisk behandling. I 1960 års långtidsutredning gjordes en utblick utöver den närmast framförliggande femårsperioden. Det mer långsiktiga perspektivet har sedan dess kommit att bli ett alltmer framträdande inslag i långtidsutredningarna. Kapitel 12 i LU 78 ägnas helt åt en långsiktig utblick som i första hand täcker perioden 1977–1990.

1.2 Långtidsutredningarnas ställning i den statliga planeringsprocessen

Regeringen redovisar två gånger årligen i finansplanerna sin syn på den ekonomiska politiken för riksdagen. Detta sker i samband med överlämnandet av budgetpropositionen i januari resp. kompletteringspropositionen i april. De åtgärder som då föreslås grundar sig på den prognosbild för det innevarande året som ges i nationalbudgeterna. Dessa åtgärder måste emellertid väljas också mot bakgrund av en uppfattning om en mera långsiktig utveckling för Sveriges ekonomi. Det är långtidsutredningens uppgift att teckna en sådan bakgrundsbild för den ekonomiska politiken.

Långtidsutredningarna är inte en del av regeringens plan för den ekonomiska politiken. Detta motiveras dels av svårigheten att binda den ekonomiska politiken för en lång tidsperiod, dels av önskemålen om att via långtidsutredningarna ge möjlighet till en bred debatt om de olika *alternativa* utvecklingsvägar för svensk ekonomi som öppnas i ett medellångt perspektiv. Detta brukar ske genom en omfattande remissbehandling av långtidsutredningen och en ingående och detaljerad offentlig diskussion av utredningsresultaten. Först därefter gör regeringen sin värdering av de långsiktiga utvecklingsproblemen och i görligaste mån sitt ställningstagande till de

väsentliga avvägningsfrågorna. Normalt sker detta i särskilda avsnitt i den reviderade finansplan som läggs fram efter publiceringen av en långtidsutredning.

Långtidsutredningarna har sedan 1963 utförts inom finansdepartementet. 1978 års långtidsutredning har gjorts inom ekonomidepartementet. Liksom sina föregångare skall LU 78 ses som en expertutredning som inte innehåller några för regeringen bindande uttalanden eller uppfattningar. Den är en kartläggning av de långsiktiga ekonomiska utvecklingsproblemen sådana de kan bedömas i slutet av 1978 och en bedömning av hur den ekonomiska politiken bör inriktas för att de givna ekonomisk-politiska målen skall kunna nås.

Långtidsutredningarna är inte den enda statliga verksamhet som syftar till att kartlägga utvecklingen på fem års sikt eller längre. Andra viktiga planeringsformer är t. ex. *länsplaneringen*, *den fysiska riksplanningen* och *den regionala trafikplaneringen*. Långtidsutredningarnas bild av den övergripande ekonomiska utvecklingen är viktiga utgångspunkter för dessa planeringsformer. Deras resultat byggs å andra sidan in i långtidsutredningarnas kalkyler, exempelvis i form av restriktioner på den regionala omflyttningen av arbetskraft eller i form av investeringsprognoser för delar av kommunikationssektorn. I sammanhanget bör också nämnas de årliga översikter över den industriella långsiktiga utvecklingen som görs av *statens industriverk*, verksamheten vid *delegationen för informationssystemet mellan näringsliv och samhälle*, vari bl. a. den förväntade utvecklingen inom industrin för en femårsperiod redovisas löpande, samt de studier som bedrivs inom *sekretariatet för framtidsstudier*. Även med de här nämnda institutionerna och verksamheterna finns etablerade kontakter till långtidsutredningsarbetet och en löpande avstämningsdiskussion förs.

En viktig del av statens planering på längre sikt bedrivs givetvis inom *kommittéväsendet*. I samband med LU 78 måste särskilt nämnas arbetet inom *energikommissionen*. Detta avslutades i juni 1978. Kommissionens arbete grundades till en del på en s. k. "referensprognos" för energifterfrågan och -produktion som utarbetades av statens industriverk.¹ Referensprognosen byggde i sin tur på en revidering av utblickskalkylen i 1975 års långtidsutredning. Denna gjordes inom ekonomidepartementet och finns redovisad i kapitel 6 i industriverkets publikation. Revideringsarbetet har givetvis sedan dess bedrivits vidare. Resultaten av LU 78 kommer att utgöra en del av beslutsunderlaget för det regeringsförslag om energipolitiken som förväntas under 1979.

Sysselsättningsutredningen skall enligt sina direktiv lämna ett slutbetänkande i anslutning till LU 78. LU:s huvudalternativ diskuteras där ur sysselsättningspolitisk synvinkel.

Av betydelse i sammanhanget är också den särskilda *näringspolitiska delegation* som tillkallats av regeringen. Arbetet inom delegationen har pågått parallellt med LU-arbetet och under ömsesidigt informationsutbyte.

Kapitalmarknadsutredningen har under 1978 lagt sitt slutbetänkande. Detta har remissbehandlats och propositionsarbetet pågår f. n. inom ekonomidepartementet. Utredningen byggde i vissa stycken på LU 75. Resultaten från LU 78, främst från den finansiella analysen i kapitel 10, kommer att vara en viktig utgångspunkt i propositionsarbetet.

¹ Sveriges energianvändning under 1980- och 1990-talen, SIND 1977:9.

Även om långtidsutredningen givetvis inte spelar någon överordnad roll i förhållande till de planeringsformer och utredningar som nämnts, utgör dock dess resultat centrala och viktiga utgångspunkter för annan utrednings- och planeringsverksamhet. Samtidigt är det LU:s uppgift att bygga in resultaten från annan planeringsverksamhet i sina kalkyler och att i görligaste mån bevaka att erforderliga avstämningar sker.

1.3 Arbetsmetoden i långtidsutredningarna

Arbetet med långtidsutredningen syftar till att ge ett underlag för den ekonomiska politiken. En viktig uppgift för utredningen är därför att konfrontera centrala ekonomisk-politiska mål med de faktorer som i övrigt är av betydelse för den ekonomiska utvecklingen i ett medellångt perspektiv. Exempel på viktiga sådana faktorer är den internationella ekonomiska utvecklingen och de centrala strukturella samband som gäller för ekonomin. Av mycket stor betydelse är också olika ekonomiska beslutsenheters planer och förväntningar.

Ett första steg i utredningsarbetet är därför en kartläggning och kvantifiering av de olika delarna i den ekonomiska omgivning i vilken den ekonomiska politiken kommer att verka under den närmaste femårsperioden. En viktig utgångspunkt är härvidlag bedömningen av det internationella perspektivet. Denna sker huvudsakligen via material från olika internationella organisationer samt genom det samarbete som löpande bedrivs i och vid sidan av dessa. Exportmarknadernas utveckling har speciellt studerats av konjunkturinstitutet. Produktivitets- och investeringsutveckling m. m. inom industrin har bedömts av statens industriverk. Även för övriga sektorer har vissa specialstudier gjorts av branschexperter etc. För den offentliga sektorn spelar statens långtidsbudget och kommunernas och landstingens ekonomiska långtidsplaner en viktig roll. Sektorstudier och annat grundmaterial beskrivs i de olika avsnitten i det följande. En fullständig förteckning över källmaterialet lämnas i appendix 2.

I nästa steg sker en systematisk avstämning av dessa olika faktorer mot varandra i långtidsutredningens modellsystem. Detta innehåller en real del, en prismodell och en finansiell modell. Kärnan i modellsystemet är EMMA-modellen och den databas som byggts upp kring denna modell. Den reala EMMA-modellen har dokumenterats i SOU 1976:42. Prismodellen och den finansiella modellen, vilka formellt sett är nya komponenter i långtidsutredningens modellsystem, kommer att redovisas i en separat publikation från ekonomidepartementet.

Den reala EMMA-modellen har i LU 78 kompletterats med en aggregerad modell AMMA,¹ vars speciella användningsområde är makroekonomiska avvägningsproblem på medellång sikt. Behovet av en sådan modell har uppstått dels därför att en disaggregerad struktur inte alltid är nödvändig vid dessa avvägningsdiskussioner, dels därför att vissa väsentliga samband i ekonomin som är av central betydelse i det aktuella perspektivet ej behandlas explicit i EMMA. Detta gäller exempelvis sambandet mellan prisutveckling och utrikeshandel och mellan efterfrågeutveckling å ena sidan och produktivitet utveckling och kapacitetsutnyttjande å den andra. Dessa samband får

¹ Aggregerad Modell för Medellång Analys.

en explicit behandling i AMMA som i övrigt i långa stycken har samma struktur som EMMA-modellen. Med hjälp av den aggregerade modellen, vilken också integrerats med ovan omtalade prismodell och finansiell modell, har ett antal alternativ för den ekonomiska utvecklingen t. o. m. 1983 tagits fram. Dessa alternativ presenteras och analyseras i kapitel 6.

Alternativen har konstruerats med utgångspunkt från LU:s huvudalternativ. Det senare har framkommit mot bakgrund av dels utredningens bedömning av den ekonomiska omgivningen under prognosperioden, dels mot bakgrund av en förutsättning om att den ekonomiska politiken inriktas på att vissa centrala ekonomisk-politiska mål skall uppfyllas. En utförlig presentation av och motivering för huvudalternativet ges i kapitel 2. Detta alternativ har ingående analyserats med hjälp av EMMA-modellen, och redovisas främst i kapitlen 5, 7, 8 och 9.

I huvudalternativet ingår som en integrerad del en pris- och kostnadsbild samt ett finansiellt perspektiv. Den senare delen har tagits fram med hjälp av prismodellen och den finansiella modellen. Analys och resultat på dessa områden presenteras i kapitel 10. Liknande analyser har också utförts i anslutning till vart och ett av de framtagna alternativen. Vissa resultat från denna analys presenteras i anslutning till alternativen i kapitel 6.

Även utvecklingen i det längre tidsperspektivet studeras med hjälp av en modell, den s. k. LEMMA-modellen. Denna har i huvudkalkylen i kapitel 12 utnyttjats för att belysa utvecklingen fram till år 1990. Denna modell bygger på samma sektorindelning som EMMA och har kompletterats med samband som gör det möjligt att inom modellen beräkna investeringsutvecklingen inom enskilda sektorer. LEMMA-modellen har modifierats något i LU 78 jämfört med tidigare versioner. I allt väsentligt är dock strukturen den som dokumenterats i SOU 1976:51.

Även om de ekonomiska modellerna är ett viktigt hjälpmedel i långtidsutredningarnas analys är det dock viktigt att komma ihåg att de i första hand är ett instrument för konsistensprövning och sammanjämkning av utredningsmaterial som kommit fram på annat sätt, exempelvis genom sektorstudier eller expertbedömningar. Huvudvikten i utredningsarbetet ligger snarast i framtagandet av sådant material liksom i utformandet av prognoser för de storheter som inte ingår i modellen.

1.4 Osäkerhet i långtidsutredningarna

Långtidsutredningarnas värde som prognoser begränsas i viss mån av olika osäkerhetsfaktorer. Här skall ingen systematisk genomgång av prognossäkerheten göras. Tre viktiga grupper av faktorer skall dock nämnas.

En betydande osäkerhet är förknippad med bedömningen av *den internationella utvecklingen*. Denna är av fundamental betydelse för utvecklingen i Sverige. Osäkerheten beror dels på svårigheter att överblicka och genomskåda den mångfald av delvis motstridiga tendenser som kan iakttas i det internationella skeendet och vilka dessutom snabbt kan förändras. Dels beror den på att den politiska utvecklingen i omvärlden till stor del inte kan förutsägas med den precision som skulle erfordras.

Osäkerhet gäller också fastställandet av *de samband som råder mellan olika*

storheter i det ekonomiska systemet. Hit hör t. ex. samband mellan prisutveckling och efterfrågeutveckling mellan löne- och prisutveckling och de olika produktionssektorernas beroende av varandra. Till stor del måste sådana samband bestämmas med hjälp av historisk statistik där nationalräkenskaperna är en central del. Statistiken och de ekonometriska beräkningarna liksom den underliggande teorin har ofta stora svagheter. Det är dock en strävan i LU-arbetet att försöka granska de väsentligaste sambanden kritiskt och att jämföra resultat som kommit fram med analytiska metoder med mera erfarenhetsbetonat material t. ex. via sektorstudierna. Sådana granskningar och jämförelser har i mycket betydande mån påverkat fastställandet av sambanden och därmed kalkylresultaten.

En annan osäkerhet gäller *de speciella prognosvärden som åsatts vissa exogena eller styrande variabler i systemet.* Valet av värden betingas här många gånger snarare av en önskan att markera en tendens, t. ex. ett trendbrott, än av övertygelse om exaktheten i de siffror som satts in i kalkylerna.

Att vi trots den stora osäkerhet man sålunda måste räkna med ändå lägger fram en stor mängd numeriskt preciserade prognoser i LU får ses som en vilja att försöka konkretisera och precisera konsekvenserna t. ex. på branschnivå av vissa övergripande ekonomisk-politiska mål och allmänna utvecklingstendenser i ekonomin. Jämförelser mellan olika alternativ underlättas också härigenom. Ett mycket stort värde med LU:s detaljkalkyler är att de ger en tvärs igenom hela det ekonomiska systemet konsistent bild av olika ekonomiska utvecklingsalternativ eller antaganden.

2 Sammanfattning och centrala avvägningssproblem i LU 78

Traditionellt har långtidsutredningarna varit inriktade på ett studium av produktionskapacitetens tillväxt och resursernas användning vid fullt kapacitetsutnyttjande. Så länge konjunkturmönstret i ekonomin har en viss regelbundenhet och när svängningarna är relativt måttliga ter sig en sådan avgränsning naturlig. Den femårsperiod långtidsutredningarna omfattar täcker normalt in en konjunkturcykel. Kapacitetsutnyttjandet och utvecklingen av den totala efterfrågan blir därmed i femårsperspektivet av underordnad betydelse. I förgrunden kommer i stället frågor som rör produktionskapacitetens utveckling t. ex. om arbetskraftsutbud, kapitalbildning och produktivitet. På ett mera tekniskt plan har denna inriktning avspeglat sig i att utredningens kalkyler har avsett utvecklingen mellan år med normalt kapacitetsutnyttjande. I den mån kapacitetsutnyttjandet i utgångsåret ej är normalt får man med en sådan uppläggning genomföra en "normalårsjustering" av utgångsåret. Detta gjordes exempelvis i LU 75.

Utgångsåret för föreliggande utredning är 1977, vilket år präglas av betydande balansbrister i ekonomin. Sålunda har vi detta år trots det mycket låga kapacitetsutnyttjandet ett betydande underskott i bytesbalansen samt en kraftig inflation. Listan på problem skulle kunna göras betydligt längre och vi skall senare i detta kapitel återkomma till det ekonomiska läget 1977. Frågan om kapacitetsutnyttjandets utveckling ter sig denna gång central även i ett medelfristigt perspektiv. Därför utgår kalkylerna i föreliggande långtidsutredning från det faktiska läget 1977 medan frågan om graden av kapacitetsutnyttjande 1983 blir ett av de centrala problemen i utredningen. Eftersom en uppgång i kapacitetsutnyttjandet förutsätter en adekvat utveckling av den totala efterfrågan måste därmed också denna ges en utförlig diskussion.

Den osäkerhet som ligger i varje bedömning av den ekonomiska utvecklingen på fem års sikt gör det naturligt att utforma alternativa kalkyler i långtidsutredningen. Ett annat skäl till alternativa kalkyler kan vara att man vill belysa olika valmöjligheter när det gäller den ekonomiska politiken. Mot bakgrund av båda dessa överväganden har flera olika alternativa kalkyler utförts också i LU 78. Främst av framställningsskäl arbetar utredningen emellertid med ett huvudalternativ. Övriga alternativ kan ses som analyser av avvikelser i vissa av huvudalternativets förutsättningar. Den fullständiga alternativanalysen presenteras i kapitel 6 av betänkandet.

Kapitlets uppläggning

Föreliggande kapitel ger en presentation av huvudalternativet och de ekonomiska och politiska utgångspunkter som utgör bakgrund till alternativet. En viktig utgångspunkt utgör, som redan framhållits, det ekonomiska läget 1977. I följande avsnitt ges en tillbakablick på den ekonomiska utvecklingen under de senaste åren samt en kort analys av den ekonomiska situationen i utgångsåret för kalkylen. En annan central utgångspunkt för utredningen är de av statsmakterna gjorda målsättningarna för den ekonomiska politiken. Vissa av de målsättningar som varit av central betydelse vid utformningen av kalkylerna diskuteras i avsnitt 2.2.

Därefter presenteras utredningens huvudalternativ i avsnitt 2.3. En sammanfattning av de alternativa kalkylerna ges i avsnitt 2.4.

Kalkylerna i utredningen avser vanligen den genomsnittliga utvecklingen för perioden 1977 till 1983. Det förefaller knappast möjligt utarbeta en detaljerad prognos över utvecklingen för vart och ett av åren under prognosperioden. För att konkretisera innebörden i vissa av utvecklingsdragen i huvudalternativet kan det emellertid vara lämpligt att åtminstone diskussionsvis beröra tänkbara förlopp för vissa centrala storheter som export, import och produktion. En sådan diskussion ges i avsnitt 2.5. Därefter avslutas kapitlet med några sammanfattande synpunkter.

2.1 Tillbakablick

I utredningens olika kapitel ges oftast en kortfattat historik över utvecklingen inom respektive områden. Med tanke på den roll det speciella ekonomiska läget 1977 spelar för uppläggningsen av långtidsutredningen kan det vara lämpligt att här koncentrera föreställningen till de allra senaste årens utveckling. Det fanns flera bidragande orsaker till den kris den svenska ekonomin gick in i 1975 och 1976 och som bestått även 1977. I det följande görs ett försök till kortfattad analys av vilka faktorer som legat bakom denna utveckling.

Utvecklingen utomlands fram till 1977

Den internationella utvecklingen under den tidigare delen av 1970-talet kännetecknades av häftiga konjunktursvängningar och en mycket kraftig inflation. De stora budget- och betalningsbalansunderskotten i Förenta staterna under 1960-talets sista år lade grunden för en mycket god internationell likviditet under 1970-talets första år. Dessutom bedrevs i de flesta OECD-länder en mycket expansiv ekonomisk politik under 1971 och 1972. Bl. a. av dessa skäl kom den för de stora OECD-länderna samtliga konjunkturuppgången 1972–1973 att bli mycket kraftig. Den åtföljdes av en snabbt stigande inflation, där prishöjningarna på livsmedel och råvaror var speciellt markant. Av särskild vikt för den följande utvecklingen var höjningar av oljepriserna. Under hösten 1973 och våren 1974 femdubblades priset på råolja.

Den kraftiga uppgången i priserna medförde att den ekonomiska politiken i

Tabell 2.1 Vissa nyckeltal för världsekonomin utveckling 1970–1977

År	BNP OECD-området	Världshandeln	
	Årlig procentuell volymförändring	Årlig procentuell volymförändring	Årlig procentuell prisförändring
1970–1971	3,7	7,0	5,2
1971–1972	5,4	9,2	8,3
1972–1973	5,9	12,4	23,8
1973–1974	0,2	5,4	40,4
1974–1975	-0,9	-4,1	8,0
1975–1976	5,2	11,0	1,6
1976–1977	3,6	5,0	7,5
Genomsnitt 1970–1977	3,3	6,4	12,9

de flesta industriländerna med samtidighet lades om i restriktiv riktning. Därtill kom att oljeprishöjningarna ledde till kraftiga exportöverskott i OPEC-länderna, vilket fick starkt kontraktiva effekter på industriländerna. Den följande konjunkturedgången som kom samtidigt i de flesta OECD-länderna blev den djupaste under efterkrigstiden, med kraftigt fallande industriproduktion och hög arbetslöshet i de västliga industriländerna. De därpå följande åren har den ekonomiska utvecklingen varit svag, vilket bl. a. berott på att ländernas ekonomiska politik genomgående varit restriktiv i en strävan att åstadkomma en dämpad inflationsutveckling. Trots en viss uppgång under senare delen av 1975 och början av 1976 präglas industriländernas ekonomi 1977 av hög arbetslöshet och lågt kapacitetsutnyttjande. Utvecklingen sammanfattas i tabell 2.1 som ger några nyckeltal för världsekonomin utveckling under perioden 1970–1977.

Utvecklingen i Sverige fram till 1977

Den svenska konjunkturutvecklingen under början av 1970-talet följde den internationella med en viss eftersläpning. Sålunda var uppgången i produktion och priser 1972 och 1973 mer dämpad i Sverige än i utlandet. En viktig orsak till detta var den restriktiva ekonomiska politik som fördes av omsorg om bytesbalansen. Vi hade sålunda under dessa år en dämpad inhemsk efterfrågan samt en relativt hög arbetslöshet, vilket medförde en återhållsam utveckling av löner och priser. Detta bäddade för en viss förbättring i de svenska företagens konkurrenskraft 1973 och 1974. Det tog sig uttryck dels i en uppgång i vinstnivån, men också i en viss nedgång i relativpriserna på bearbetade varor. 1973 uppnåddes ett överskott på ca 5 miljarder kr. i bytesbalansen. De kraftiga höjningarna av världsmarknadspriserna på råvaror och då främst olja under 1973 och 1974 gav oss emellertid en försämring i terms-of-trade, dvs. bytesförhållandet mellan vår export och import, som var betydligt större än den angivna relativa prissänkningen på bearbetade varor. Trots en god exportutveckling, en dämpad utveckling av inhemsk efterfrågan och importvolym, fick Sverige vid slutet av konjunk-

turuppgången 1974 ett betydande underskott i bytesbalansen. Den underliggande jämvikt i bytesbalansen som torde ha uppnåtts 1973 gick därmed ånyo förlorad.

För Sveriges del gav de internationella prisstegringarna på råvaror 1973 och 1974 utslag i mycket kraftiga vinstökningar i de råvarubaserade industribranscherna som skogsindustrin och järn- och stålindustrin. Medan den internationella konjunkturedgången redan påbörjats 1974 kom detta år i Sverige att bli ett utpräglat högt konjunkturår. Orsakerna till detta låg till en del i de faktorer som tagits upp här, men av stor betydelse var också att den ekonomiska politiken detta år lades om och fick en mycket expansiv inriktning.

Utvecklingen av den svenska ekonomin under de därpå följande åren kom, med en viss schematisering, att präglas av följande faktorer.

1. Den internationella konjunkturedgången som påbörjades 1974 blev den kraftigaste under efterkrigstiden. Som redan påpekats avlöstes inte nedgången av en uppgång av motsvarande styrka. OECD-länderna befinner sig sålunda även 1978 långt under fullt kapacitetsutnyttjande. Därtill kom att den internationella nedgången i industrikonjunkturen blev speciellt kraftig i vissa svenska nyckelbranscher, såsom varvsindustrin, skogsindustrin och järn- och stålindustrin. Nedgången här klarade samtidigt att industriländerna har att brottas med betydande långsiktiga strukturella problem i dessa branscher.

2. Den svenska pris- och kostnadsutvecklingen som tidigare varit relativt förmånlig avvek 1975 och 1976 kraftigt från den i våra viktigaste konkurrensländer. Sålunda ökade de svenska exportpriserna på bearbetade varor 1975 och 1976 15 % snabbare än de genomsnittliga marknadspriserna i OECD-området. Samtidigt steg lönekostnaderna med 40 % från 1974 till 1976.

3. Den internationella lånkonjunkturen möttes i Sverige av en mycket expansiv ekonomisk politik ("överbrygningspolitiken"). Denna gav en kraftig ökning i speciellt den privata konsumtionen 1975 och 1976. Av speciell betydelse var också lagerstödspolitiken, som bidrog till en exceptionellt kraftig lageruppbbyggnad 1975 och 1976.

De här angivna faktorerna verkade för en svag exportutveckling och en kraftig importutveckling. Den långsamma exportutvecklingen betingades förutom av den svaga tillväxten av våra marknader också av att den svenska industrin bl. a. genom höjda relativpriser tappade marknadsandelar. För exporten av bearbetade varor till OECD-området belyses detta av nedanstående tablå.

	Procentuell förändring		
	1974-1975	1975-1976	1976-1977
Exportvolym	-13,5	2	1,5
Marknad	-6	12,5	4
Marknadsandel	-8	-9,5	-2

Den oförmånliga prisutvecklingen på svenska produkter medförde samtidigt att den ökade inhemska efterfrågan som följdes av den expansiva ekonomiska politiken i mycket hög grad kom att riktas mot importerade varor, dvs. svensk industri förlorade även andelar av hemmamarknaden. Tillsammans med den minskande exportutvecklingen medförde detta från 1974 till 1977 en minskning av den svenska industriproduktionen med ca 7 %. När det gäller branschfördelning är minskningen genomgående i alla viktiga branscher. Sänkningen var störst i järn- och stålindustrin, medan verkstadsindustrin klarat sig bäst av de tyngre branscherna. Ett viktigt drag i industrins utveckling under denna period är att företagen på ett annat sätt än tidigare behåller anställda i större utsträckning än vad som är motiverat av direkta produktionshänsyn. Detta förklaras bl. a. av den nya inriktningen av arbetsmarknadspolitiken.

Utvecklingen har i första hand inneburit att nedgången i industrisysselsättningen varit måttlig i förhållande till den svaga produktionsutvecklingen. Som en konsekvens härav har industrins produktivitet utveckling nära nog stagnerat sedan 1974. År 1977 är industriproduktiviteten per timme sålunda bara någon procent över 1974 års nivå. Därmed föreligger 1977 en betydande skillnad mellan den faktiska produktiviteten och den potentiella produktiviteten, dvs. en produktivetsreserv.

Tidigare framhölls den centrala roll som utvecklingen av de svenska priserna i relation till konkurrentländernas priser spelat för utvecklingen av vår export och import efter 1974. Det kan här vara lämpligt att beröra den roll produktivitet utvecklingen spelat för utvecklingen av priser och konkurrenskraft. I diagram 2.1 visas utvecklingen av de svenska relativa exportpriserna under 1970-talet. I diagram 2.2 anges utvecklingen av vinstandelen under samma period. Slutligen anges i diagram 2.3 utvecklingen av de svenska relativa lönekostnaderna per producerad enhet med en uppdelning på komponenterna relativ lönekostnad per timme och relativ produktivitet.

Av diagrammen framgår tydligt det mönster beträffande relativprisernas utveckling som angavs tidigare. Efter en viss nedgång av relativpriserna 1974 stiger de kraftigt 1975 och 1976. Dessa prisstegringar beror dels på höjningar i det relativa löneläget, men också av sänkningar i den relativa produktiviteten. Det framgår också av diagrammen att prishöjningarna inte varit tillräckliga för att upprätthålla en oförändrad vinstandel. Denna har i stället sjunkit mycket kraftigt t. o. m. 1977. När det gäller den relativa produktivitetsroll för avvikelserna i relativ kostnad per producerad enhet framgår att denna 1977 spelar lika stor roll som den relativa lönekostnaden. Nedgången i relativ produktivitet förklaras till stor del av att företagen behållit arbetskraft trots vikande produktion. Detta har som vi sett bidragit till en försämrad konkurrenskraft i industrin. Utvecklingen har därför kommit in i en ond cirkel. En nedgång i efterfrågan på industriprodukter har lett till minskad produktivitet. Detta har i sin tur lett till minskad konkurrenskraft, vilket har givit upphov till en nedgång i efterfrågan osv. Diagrammen indikerar att denna process spelat en betydelsefull roll i den stagnation den svenska industrin upplevt 1974–1977.

Bl. a. genom en aktiv stimulanspolitik upprätthölls investeringsnivån i industrin 1975 och i någon mån även 1976. Den låga aktivitetsnivån i förening med de vikande vinsterna ledde emellertid till ett kraftigt fall i investering-

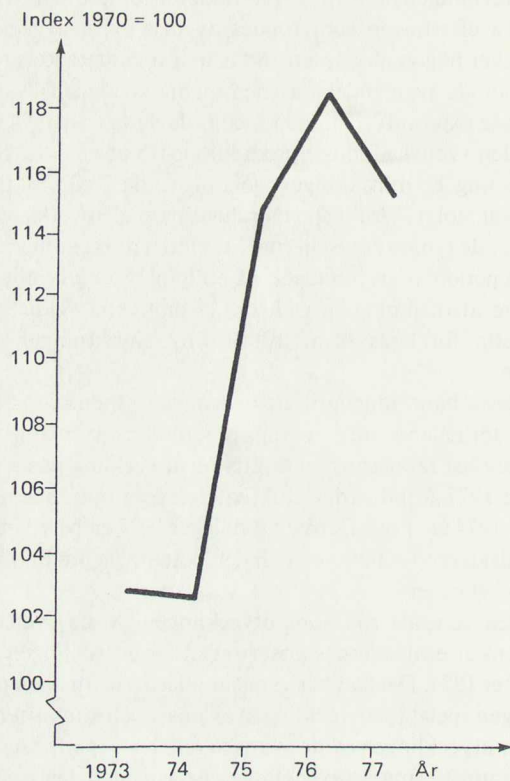

Diagram 2.1 Relativpriset
på svenska bearbetade
exportvaror 1973-1977.

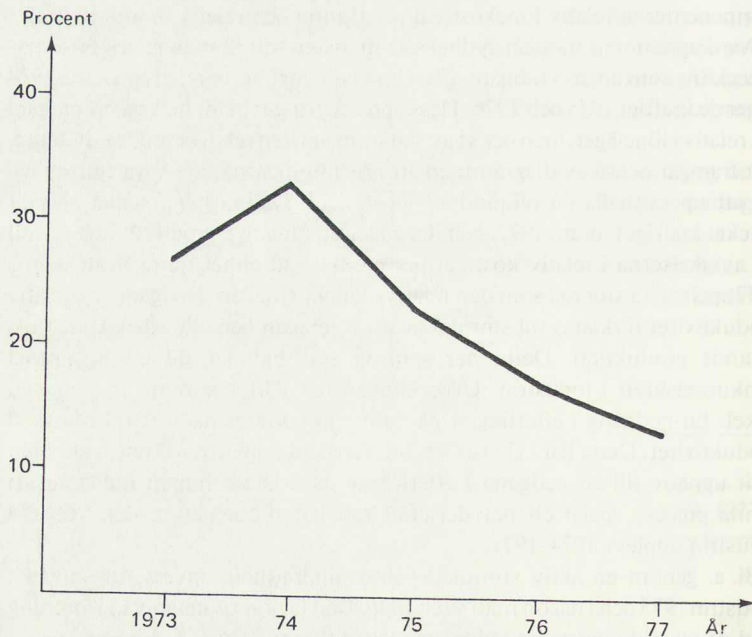

Diagram 2.2 Vinstandel
konkurrensutsatt sektor
1973-1977.

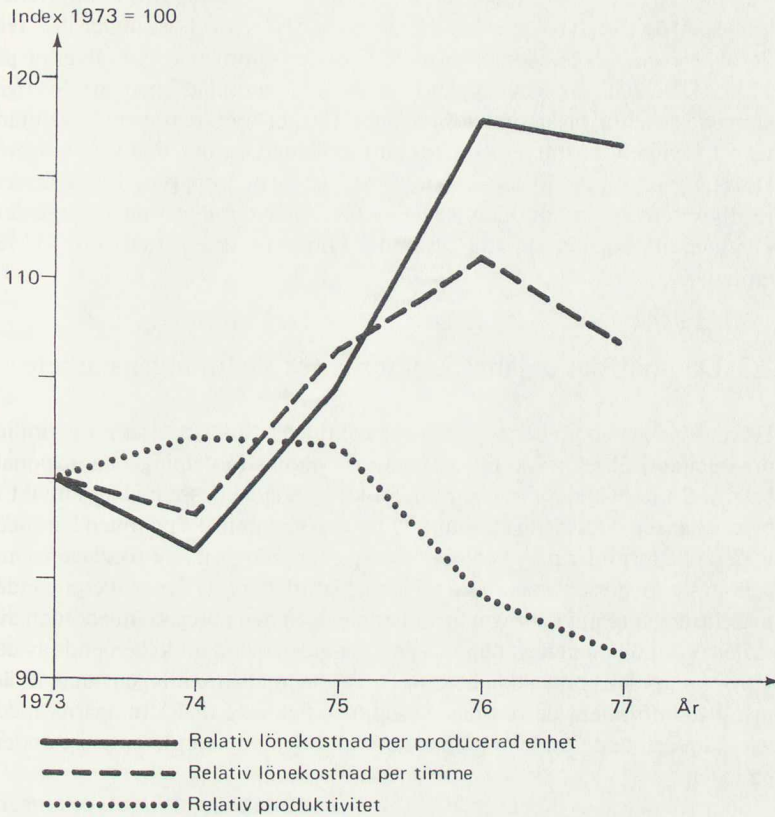

Diagram 2.3 Relativ lönekostnad per producerad enhet inom industrin 1973–1977.

arna 1977. Sammantaget har emellertid industrins kapitalstock fortsatt att öka relativt kraftigt 1974–1977 samtidigt som industriproduktionen sjunkit. Detta har lett till att det i industrin finns en betydande effektiv ledig kapacitet på kapitalsidan 1977. De uppskattningar som gjorts i LU indikerar att detta gap skulle vara av storleksordningen 20 %.

Bytesbalansen uppvisade ett underskott 1974 som till stor del kunde hänföras till oljeprishöjningarna. Utvecklingen 1975 och 1976 med svag export- och hög importtillväxt ledde naturligt nog till en fortgående försämring i bytesbalansen. Utvecklingen härvidlag framgår av nedanstående tablå.

	Bytesbalansunderskott				
	1971	1974	1975	1976	1977
Miljarder kr., löpande priser	1 094	-4 213	-6 702	-11 666	-14 920
Procent av BNP	0,7	-1,9	-2,7	-4,1	-4,3

Mot bakgrund av den fortgående försvagningen av industrins konkurrenskraft samt den angivna utvecklingen av bytesbalansen vidtogs under 1977 två devalveringar, vilka under loppet av 1977 gav en sammanlagd devalvering på 15 %. Den sista av devalveringarna skedde samtidigt med att Sverige lämnade det europeiska valutasamarbetet. I stället knöts den svenska valutan till ett vägt genomsnitt av våra konkurrentländers valuta, den s. k. korgen. Dessa åtgärder motverkade en betydande del av den uppgång i de svenska relativpriserna som inträffat sedan 1974. Effekterna av dessa åtgärder kommer till stor del att visa sig under början av den period som LU 78 omfattar.

2.2 De politiska utgångspunkterna för utredningens arbete

De centrala målen för den ekonomiska politiken är full sysselsättning, rimlig prisstabilitet, ekonomisk tillväxt, rättvis inkomstfördelning och regional balans. En nödvändig förutsättning för att kunna nå dessa mål är jämvikt i bytesbalansen. Dessa utgångspunkter för den ekonomiska politiken har med varierande formuleringar i en rad finansplaner redovisats för riksdagen som genom stor majoritet anslutit sig till dem. Naturligt nog är dessa övergripande målsättningar relativt allmänt formulerade. Den mera precisa innebörden av målen och möjligheten att uppfylla dessa är vid varje tidpunkt beroende av de yttre ekonomiska omständigheterna. En av långtidsutredningens uppgift är just att konfrontera de centrala ekonomisk-politiska målsättningarna med varandra och den yttre ekonomiska utveckling man kan förvänta sig under perioden.

Som framgick av föregående avsnitt har den ekonomiska utvecklingen under perioden 1974–1977 präglats av en ökande obalans i den svenska ekonomin. En huvuduppgift för den ekonomiska politiken i ett femårsperspektiv är att lösa dessa balansproblem. Detta är nära nog en förutsättning för att arbetet med att förverkliga de övriga målen för den ekonomiska politiken skall kunna ge tillfredsställande resultat. Detta synsätt har varit en utgångspunkt vid utarbetandet av långtidsutredningens huvudalternativ. Detta alternativ anger en väg till fullt kapacitetsutnyttjande och extern balans för den svenska ekonomin vid mitten av 1980-talet. I det följande diskuteras de angivna centrala målsättningarna.

Sysselsättning, regional balans och inkomstfördelning

Ett mycket högt prioriterat mål är *full sysselsättning*. Traditionellt har detta varit liktydigt med låg öppen arbetslöshet. Under senare år har i detta mål också kommit att ligga en ambition att i alla grupper öka deltagandet i arbetslivet. Utvecklingen under de allra senaste åren har visat att det är möjligt att under en tid genom omfattande arbetsmarknadspolitiska insatser hålla en hög sysselsättning och en låg öppen arbetslöshet, trots en låg aktivitetsnivå i ekonomin. Kostnaderna för denna typ av politik är emellertid stora. Detta gäller inte bara de statsfinansiella kostnaderna utan även de realekonomiska. Dessa kan bli bestående långt efter att den ursprungliga balansrubningen återställts.

Av föregående avsnitt framgick att företagens kvarhållande av arbetskraft vid den ekonomiska nedgången kraftigt påverkat produktiviteten i negativ riktning, vilket bl. a. bidragit till att ytterligare försvaga företagens konkurrenskraft. På lång sikt ter sig därför inte detta som någon framkomlig väg att skapa full och hög sysselsättning. Endast genom en hög aktivitet i ekonomin skapas betingelser för en arbetsmarknad där arbetslösheten är låg och möjligheterna goda för nya grupper att komma ut på arbetsmarknaden.

Regionalpolitiken har under senare år kommit att alltmer uppfattas som ett led i sysselsättningspolitiken. Enligt nu gällande allmänna riktlinjer för regionalpolitiken skall denna syfta till att ge människor i olika landsdelar allsidig sysselsättning och service samt god miljö. Behovet av en förbättrad balans inom regionerna har betonats också. Under 1979 torde riksdagen komma att ta förnyad ställning till de regionalpolitiska målsättningarna. En regional nedbrytning av LU:s huvudalternativ och en diskussion om eventuella obalanser återfinns i avsnitt 11.1.

Ett annat centralt mål för den ekonomiska politiken är en *rättvis inkomstfördelning*. Det material beträffande inkomstfördelningens utveckling som redovisas i denna utredning visar att det under hela efterkrigstiden skett en fortgående utjämning av inkomsterna. Denna utjämning har varit speciellt markerad under senare delen av 1960-talet och under 1970-talet. Som visats i flera andra undersökningar av denna typ har den ökade sysselsättningsgraden spelat en viktig roll i denna utveckling. Av stor betydelse har också de successiva höjningar av pensionärernas standard varit. Om denna utveckling skall kunna konsolideras och fortsätta är i hög grad beroende av den underliggande utvecklingen i ekonomin. Tillväxten i ekonomin är av central betydelse i detta sammanhang. En högre tillväxt underlättar en lösning av fördelningsproblem utan sociala spänningar. Detta förhållande har fått en god belysning av den senaste tidens debatt kring pensionärernas standardutveckling.

Inflation och extern balans

Liksom de flesta andra länder har Sverige sedan 1960-talets början upplevt en fortgående ökning i inflationstakten. Internationellt sett kulminerade denna 1974. I Sverige har denna utveckling brutits först innevarande år. Det är ett centralt mål för den ekonomiska politiken att *prisökningstakten fortsättningsvis blir låg*. En låg ökningstakt av priser och kostnader är en nödvändig förutsättning för en återgång till en balanserad utveckling av den svenska ekonomin.

När det gäller *den externa balansen* bygger utredningens huvudalternativ på den i flera finansplaner uttalade målsättningen att Sverige skall uppnå balans vid mitten av 1980-talet. Detta har i LU 78 förutsatts motsvara ett underskott i bytesbalansen på 5 miljarder kr. 1983. Våra utländska skuldsättningar kan därmed förväntas öka till ca 60 miljarder kr. fram till 1983, vilket motsvarar 10 % av BNP 1983. Räntorna på den utländska skuldsättningen uppgår därmed enligt utredningens kalkyler till 5,5 miljarder kr. 1983.

Ett speciellt problem i detta sammanhang är de statistiska svårigheterna att fastställa underskottets exakta storlek. Vid avstämningen mellan bytesba-

lansen å den ena sidan och kapitalbalansen och valutareserven å den andra sidan uppstår sålunda en restpost som har varierat kraftigt mellan åren. År 1977 uppgick den till ca 7 miljarder kr. Restposten kan definitionsmässigt bero på fel i såväl bytesbalansstatistiken som kapitalbalansstatistiken.

En närmare kartläggning av restposten görs av betalningsbalansdelegationen. Preliminära resultat av dess arbete indikerar att den officiella statistiken 1977 skulle överskatta bytesbalansunderskottet med ca 2 miljarder kr. I långtidsutredningen har därför en schablonmässig justering på 2 miljarder kr. vidtagits. Detta diskuteras mer utförligt i kapitel 7.

Det brukar ibland hävdas att bytesbalansunderskottet inte utgör något mål i sig för den ekonomiska politiken. Den externa balansen spelar emellertid en central roll för möjligheterna att på längre sikt uppfylla mera primära målsättningar som full sysselsättning och stabila priser. Med tanke på den relativt stora betydelse externbalanskravet har för långtidsutredningens överväganden kan det vara lämpligt att här diskutera skälen till att den ekonomiska politiken i ett medelfristigt perspektiv bör inriktas på en avveckling av bytesbalansunderskotten.

Ett underskott i bytesbalansen är liktydigt med en ökning av våra utlandsskulder. Om Sverige under en följd av år skulle ha lika stora underskott i bytesbalansen som 1977, skulle vi snabbt dra på oss en mycket betydande utlandsskuld som i sin tur kräver årliga stora räntebetalningar. Det finns på längre sikt ingen anledning att räkna med att den reala internationella räntenivån skulle ligga under den marginella kapitalavkastningen i Sverige. Därför innebär de ökade räntebetalningarna en ökad real belastning för den svenska ekonomin.

Det finns vidare skäl att tro att en fortgående ökning av utlandsskulden leder till en skärpning av kreditvillkoren för svensk upplåning i utlandet. En sådan skärpning tar sig uttryck i högre räntesatser vid nyupplåning och vid omsättning av gamla lån samt i ökande svårigheter att placera lånen utan att långivarna ställer krav på landets ekonomiska politik. Flera europeiska industriländer har under många år fått erfara detta. De löpande underskotten i bytesbalansen ställer omedelbara krav på finansiering. Om ett land planerar för stora årliga underskott i bytesbalansen blir det därför beroende av att den internationella kapitalmarknaden under överskådlig tid kommer att fungera relativt friktionsfritt. Om exempelvis den internationella lånemarknaden i ökad utsträckning kommer att domineras av regeringar och överstatliga organ (exempelvis IMF) ökar riskerna för att lånen till underskottsländer skall förknippas med villkor på låntagarländernas ekonomiska politik.

Sett från stabiliseringspolitisk synpunkt minskar ett stort bytesbalansunderskott manöverutrymmet för den ekonomiska politiken. Med ett stort bestående underskott i bytesbalansen är det svårt att möta en konjunkturredgång med expansiv ekonomisk politik, eftersom underskotten då ökar ytterligare. Detta är en erfarenhet flera av underskottsländerna gjort under de senaste årens stagnation i den internationella ekonomin. Genom att det försvårar bedrivandet av en expansiv ekonomisk politik äventyrar ett strukturellt underskott möjligheterna att hålla full sysselsättning i ekonomin.

Det bör också påpekas att stora bestående underskott för ett land nästan oundvikligen ger återverkningar på landets växelkurspolitik. Därigenom kan

möjligheterna att stabilisera prisnivån i landet försvåras.

Det finns alltså goda skäl för att söka avveckla bytesbalansunderskottet snabbare än vad som förutsätts i LU:s huvudalternativ. Att målet trots detta inte satts högre bottnar bl. a. i den internationella situationen. Bland industriländerna finns sålunda länder med betydande överskott i bytesbalansen. I dessa länder förs en restriktiv ekonomisk politik. Sverige kan därför få en snabb avveckling av sitt bytesbalansunderskott endast genom att bedriva en mycket stram politik. Detta skulle ge stora svårigheter att hålla den fulla sysselsättningen. Men dessutom skulle den underliggande, strukturella obalansen inte rättas till härigenom. Strukturell balans vid fullt kapacitetsutnyttjande uppnås endast genom en exportledd tillväxt efter de linjer som anges i långtidsutredningens huvudalternativ. En sådan process måste emellertid ta flera år, varför balans vid mitten av 1980-talet ter sig som en rimlig målsättning.

Mål på övriga områden

Långtidsutredningarnas arbetsområde gäller de ekonomiska förhållandena i samhället. En huvuduppgift är därför att analysera vilka krav som de övergripande ekonomiska målen ställer på den ekonomiska politiken. Andra förhållanden, av exempelvis social, kulturell eller politisk karaktär, diskuteras däremot i andra sammanhang än i LU. Ibland kan målsättningar på andra områden tolkas som delmål inom det ekonomiska området. Ofta får de emellertid snarast ses som uppställda restriktioner för den utveckling av ekonomin som kan tillåtas i syfte att uppnå de övergripande ekonomiska målen.

Det kan finnas skäl att påpeka att målsättningar inom andra samhällsområden än det ekonomiska ofta utövar ett mycket påtagligt och bindande inflytande på kalkylerna i långtidsutredningen även om det oftast inte går att precisera i siffror hur stort detta inflytande är. Målsättningar om t. ex. arbetstid, bostadsstandard, utbildningsnivå, trafiksäkerhet, miljöskydd, organisationsformer inom arbetslivet påverkar mycket konkret LU:s beräkningar av arbetskraftstillgång, bostadsinvesteringar, produktivitetsutveckling m. m. Denna påverkan sker i och genom de speciella sektorstudier som är en väsentlig del av LU-arbetet.

2.3 Centrala problem i långtidsutredningens huvudalternativ

Det är en central uppgift för långtidsutredningen att belysa betingelserna för att den svenska ekonomin i ett medelfristigt perspektiv skall nå extern balans och fullt kapacitetsutnyttjande. Om den ekonomiska politiken på sikt skall få manöverutrymme att kunna verka för en uppfyllelse av de primära ekonomiska målen krävs att balansproblemet i ekonomin löses. Därför har också dessa två mål varit centrala utgångspunkter vid utarbetandet av långtidsutredningens huvudalternativ. På flera punkter innebär detta alternativ en klar vändning i den ekonomiska utvecklingen sedan 1974. Naturligt nog ligger i huvudalternativet en kraftig ökning av BNP-tillväxten i jämförelse med perioden 1974–1977. För att detta skall vara förenligt med en förbättring i den

externa balansen krävs också en vridning av förhållandet mellan export- och importökningar. Detta belyses närmare av nedanstående tablå, som för vart och ett av åren 1974–1977 anger BNP-ökningen uppdelad på inhemsk efterfrågan och nettoefterfrågan från utlandet. I tablån anges också motsvarande tal 1977–1983 i långtidsutredningens huvudalternativ.

	1974	1975	1976	1977	1977– 1983
Summa BNP-ökning ^a	4,1	0,8	1,4	-2,5	3,7
varav: inhemsk efterfrågan	5,9	4,1	2,4	-3,6	2,4
nettoefterfrågan från utlandet	-1,8	-3,3	-1,0	1,1	1,3

^a Siffrorna anger den årliga procentuella förändringen i 1975 års priser.

Som framgår av tablån innebär huvudalternativet en kraftig brytning med den stagnation som präglade perioden 1974–1977. En i stort sett stillastående BNP-utveckling förbyts i en årlig tillväxt på 3,7 %. Nettoefterfrågan från utlandet ger ett betydelsefullt bidrag till BNP-tillväxten efter att ha varit negativ alla de angivna åren utom 1977.

Som framgick av avsnitt 2.1 har den internationella konjunkturedgången 1975 och den därpå följande svaga internationella ekonomiska utvecklingen spelat en stor roll för de senaste årens stagnation i den svenska ekonomin. På samma sätt kommer de närmaste årens internationella ekonomiska utveckling att ha ett avgörande inflytande på den svenska ekonomins utveckling i det perspektiv som behandlas i långtidsutredningen. En långvarig internationell stagnation skulle göra det till en mycket svår uppgift att lösa de svenska balansproblemen. En återgång till fullt kapacitetsutnyttjande i industriländerna skulle å andra sidan mycket underlätta lösningen av de svenska balansproblemen. Dessa samband belyses närmare i kapitel 6 av utredningen. Tillväxten i industriländerna de närmaste åren bestäms i högre grad av efterfrågeutvecklingen än av kapacitetsutvecklingen. Därmed kommer ländernas ekonomiska politik att vara av avgörande betydelse för den ekonomiska utvecklingen. I den prognos över den internationella utvecklingen som ligger till grund för långtidsutredningens huvudalternativ antas att de större länderna jämfört med nuvarande förhållanden kommer att föra en mera expansiv ekonomisk politik. Anledningen härtill antas främst vara behovet att pressa ned den f. n. mycket höga arbetslösheten i flertalet länder. Detta behov förstärks av att man av demografiska skäl kan förvänta sig en relativt kraftig ökning av utbudet av arbetskraften i de flesta industriländerna.

Det finns emellertid i många länder en fruktan för att en expansiv politik skall ge upphov till kraftiga inflationsimpulser. Därför finns det anledning att anta att den expansiva ekonomiska politiken kommer att bedrivas med försiktighet.

Den förväntade expansionen i de större ekonomierna kommer dock att göra det möjligt för de mindre länderna att tillåta en större tillväxt i den inhemska efterfrågan än vad som skulle vara möjligt vid en mera ogynnsam internationell utveckling. Sammantaget innebär prognosen en snabbare BNP-utveckling (4 % per år) i industriländerna än under perioden 1973–1977,

men en långsammare utveckling än 1960-talets. Den prognostiserade BNP-utvecklingen är emellertid inte tillräcklig för att åstadkomma fullt kapacitetsutnyttjande i OECD-området före 1985.

Mot bakgrund av den relativt snabba BNP-utvecklingen som ligger i prognosen har den åtföljande världshandelstillväxten beräknats uppgå till 6,4 % per år. En utförlig behandling av den internationella utvecklingen ges i kapitel 5.

Export och import

Som kommer att framgå av bl. a. kalkylerna över alternativa utvecklingsvägar i kapitel 6 är en tillväxt av den svenska exporten i samma takt som den prognostiserade världshandelstillväxten inte tillräcklig för att ge en utveckling som samtidigt uppfyller såväl externbalanskravet som kravet på fullt kapacitetsutnyttjande. Exporttillväxten måste vara snabbare än världshandelstillväxten, vilket alltså innebär att den svenska exporten måste öka sina marknadsandelar. Detta ter sig som ett naturligt krav mot bakgrund av att den svenska exportindustrin under perioden i betydande omfattning tappade marknadsandelar. En viktig förklaringsfaktor till denna nedgång var som påpekades i avsnitt 2.1 den kraftiga uppgången i de svenska relativpriserna efter 1974. Ett nödvändigt villkor för att Sverige nu i stället skall vinna marknadsandelar är att de svenska relativpriserna sjunker under de närmaste åren. Omfattningen av den behövliga sänkningen beror i hög grad på priskänsligheten på den svenska exporten. De antaganden som LU arbetat med bygger på undersökningar utförda av konjunkturinstitutet (KI). En närmare redovisning av KI:s material görs i kapitel 7. Sammantaget innebär antagandena en priselasticitet på hela varuexporten på 1,4 dvs. en sänkning av relativpriset med 1 % leder, när effekten mognat ut, till en höjning av exportvolymen med 1,4 %. Av lika stor betydelse för bytesbalansutvecklingen är importens priskänslighet. Mot bakgrund av tillgängliga undersökningar har i LU antagits att varuimportens priselasticitet är lika med 1. Med dessa antaganden framkommer ur kalkylerna ett krav på en nedgång i relativpriserna med sammanlagt 11 % mellan 1977 och 1983 för att klara externbalanskravet och kravet på fullt kapacitetsutnyttjande samtidigt. Utvecklingen vad avser OECD-området innebär en ungefärlig återgång av relativpriser och marknadsandelar till nivåerna vid 1970-talets början. Den volymmässiga utvecklingen av export och import sammanfattas i tabell 2.2.

Tabell 2.2 Export och import 1965–1983
Årlig procentuell förändring, 1975 års priser

	1965–1970	1970–1974	1974–1977	1977–1983
Export	7,6	7,0	-2,5	7,9
varav: varor	7,7	7,1	-2,6	8,6
tjänster	6,6	6,1	-2,1	1,3
Import	7,6	4,7	0,8	4,0
varav: varor	7,0	5,0	-0,1	4,2
tjänster	12,4	2,5	7,7	2,4

Som framgår av tabellen ligger den totala exportens tillväxt högre 1977–1983 än 1965–1974 samtidigt som importens tillväxttakt ligger lägre under prognosperioden än under perioden 1965–1974. Talen för 1965–1974 representerar emellertid en utveckling vid normalt kapacitetsutnyttjande, medan 1977 är ett dåligt exportår med lågt kapacitetsutnyttjande i den konkurrensutsatta sektorn. Vidare uppvisar relativpriserna totalt sett mycket små förändringar under perioden 1965–1974, medan en kraftig förändring förutsätts äga rum 1977–1983. Om denna relativprisutveckling verkligen kommer till stånd är naturligtvis en kärnfråga som vi strax skall återkomma till.

De sänkta relativpriserna förbättrar konkurrensmöjligheterna för industrin. De innebär emellertid också en försämring av de svenska terms-of-trade, dvs. förhållandet mellan våra export- och importpriser. Detta får en kvantitativ belysning i kapitel 7. Genom den antagna relativprisförsämringen kommer terms-of-trade 1983 att ligga strax under 1974 års nivå, dvs. den nivå vi fick efter oljeprishöjningarna 1973. Denna nedgång i terms-of-trade skärper kraven på den volymmässiga anpassningen av exporten och importen och bidrar till att minska utrymmet för expansion av inhemsk efterfrågan.

I enlighet med utgångspunkterna för huvudalternativet så ger den angivna utvecklingen av export och import ett underskott i bytesbalansen med 5 miljarder kr. 1983. Som framgår av nedanstående tablå motsvarar detta en förbättring av bytesbalansen med 8 miljarder kr. från 1977 till 1983. Samtidigt försämras emellertid transfereringsnettot med 6,5 miljarder kr. och tjänstenettet med ca 4 miljarder kr. Därmed krävs en förbättring i handelsbalansen på 19 miljarder kr. från 1977 till 1983.

Bytesbalansen 1977 och 1983

	Milj. kr., löpande priser	
	1977	1983
Handelsbalans	-4 987	13 500
Tjänstenetto	-3 823	-7 900
Transfereringsnetto	-4 110	-10 600
Bytesbalans	-12 920	-5 000

Tablån belyser varför den relativt blygsamma förbättringen på ca 8 miljarder kr. i bytesbalansen utslaget över 6 år kräver den omfattande anpassning av relativpriser och marknadsandelar som redogjorts för tidigare. Huvudförklaringen härtill är emellertid att saldot 1977 uppnås trots ett extremt lågt kapacitetsutnyttjande. Det underliggande, strukturella underskottet 1977 är därmed betydligt större än det registrerade saldot. Eftersom LU förutsätter fullt kapacitetsutnyttjande 1983 krävs det sålunda en omfattande anpassning för att nedbringa det strukturella underskottet. Detta belyses i kapitel 6, där vi studerar ett alternativt förlopp där fullt kapacitetsutnyttjande nås utan återtagande av marknadsandelar.

Industriutveckling och kapacitetsreserv

En kärnpunkt i LU:s huvudalternativ är industrins utveckling. Den utveckling av export och import som följer av kravet på extern balans nödvändiggör en snabb industritillväxt. Eftersom det låga kapacitetsutnyttjandet i utgångsläget i stor utsträckning är lokaliserat till industrin följer den snabba industritillväxten också av kravet på fullt kapacitetsutnyttjande 1983. Den nyckelroll industrin sålunda har i anpassningsprocessen är naturlig, eftersom balansbristen 1977 i stor utsträckning varit ett industriproblem. De krav som i huvudalternativet ställs på industrin belyses av tabell 2.3 som anger export, produktion och produktivitet för industrin.

Som framgår av tabellen ligger utvecklingen såväl i verkstadsindustrin som i hela industrin i linje med 1960-talets utveckling. Det är emellertid även här viktigt att hålla i minnet att siffrorna för perioden 1965–1974 avspeglar en utveckling vid fullt kapacitetsutnyttjande, medan utvecklingen 1977–1983 innefattar en kraftig uppgång i kapacitetsutnyttjandet. Som framgår av kapitel 9 har utredningen uppskattat den tillgängliga produktivetsreserven 1977 i industrin till ca 12 %. Den kalkylerade produktivetsutvecklingen förutsätter att denna reserv tas i anspråk. Det innebär att den underliggande normala produktivitetstillväxten uppgår till ca 4,8 % per år, vilket vid en historisk jämförelse får betraktas som en relativt låg siffra.

Utvecklingen av industrins investeringar ligger, som framgår av tabellen, väl i linje med den historiska utvecklingen. Även investeringsutvecklingen måste bedömas mot bakgrund av det låga kapacitetsutnyttjandet 1977. Som framgår av kapitel 9 kan kapacitetsgapet på kapitalsidan beräknas vara större än kapacitetsgapet på arbetskraftssidan, dvs. produktivetsreserven. Detta gäller även när man tar hänsyn till att överkapaciteten i vissa branscher består av kapital som aldrig kommer att kunna tas i anspråk. Detta stora kapacitetsgap reducerar behovet av investeringar under uppgångsfasen. Sett i detta perspektiv får den ökning av industriinvesteringarna på 4,7 % per år som här beräknas betraktas som hög. En ytterligare belysning av detta ges i förloppsdiskussionen i avsnitt 2.5 nedan.

Industriutvecklingen i huvudalternativet innebär som framgår av tabell 2.3

Tabell 2.3 Export, produktion, produktivitet och investeringar i industrin och verkstadsindustrin 1965–1983

Årlig procentuell förändring, 1975 års priser

	1965–1970	1970–1974	1974–1977	1977–1983
<i>Industrin</i>				
Export	7,9	7,2	-2,6	8,7
Produktion	5,1	3,7	-2,6	6,6
Produktivitet	7,0	5,8	0,0	7,2
Investeringar	3,9	6,3	-5,0	4,7
<i>Verkstadsindustrin</i>				
Export	11,7	8,4	-3,2	11,3
Produktion	6,6	4,7	-0,9	8,3
Produktivitet	6,9	5,5	0,7	7,8
Investeringar	5,7	5,4	-3,5	8,1

ett mycket markant brott mot utvecklingen 1974–1977. Den kontrasterar därför kraftigt den mycket dystra bild av läget i svensk industri som varit förhärskande under de senaste 2 à 3 åren. Den därför naturliga frågan om den här angivna utvecklingen är realiserbar kan delas upp i två frågor.

1. Finns de marknadsmässiga förutsättningarna för den snabba expansionen?

2. Finns det kapacitet i industrin för en utveckling i linje med huvudalternativet?

När det gäller den första frågan står naturligtvis exportens utveckling i centrum. Det finns då anledning att understryka att huvudalternativet bygger på att en ökning av världshandelns tillväxttakt kommer att äga rum under prognosperioden samt att priserna på svenska exportvaror under prognosperioden kommer att sjunka i förhållande till konkurrentländernas priser. När båda dessa förutsättningar är givna innebär tillväxten i exportvolymen en relativt försiktig projicering av kända historiska mönster. Detta bygger i sin tur på den grundläggande bedömningen att den svenska industrin i huvudsak fortfarande är livskraftig. Innebörden av detta är ungefärligen att den svenska industrin i de flesta branscher vid ett normalt relativt kostnadsläge har samma internationella konkurrenskraft som före 1974. För att bygga under denna bedömning krävs en genomgång av industrin bransch för bransch, vilket görs i kapitel 9.

När det gäller de kapacitetsmässiga betingelserna för tillväxten så är det en central förutsättning att det i utgångsläget finns betydande outnyttjad kapacitet på såväl kapital- som arbetskraftssidan. Dessutom förutsätts, som redan nämnts, att det sker en relativt måttlig ökning av den underliggande produktiviteten samt att det sker en kraftig tillväxt av industriinvesteringarna. Om den outnyttjade kapaciteten på arbetskraftssidan kan tas i anspråk bedöms den realiserade produktivitetstillväxten i industrin kunna uppgå till 7,2 %.

De undersökningar som gjorts indikerar att det finns outnyttjad kapacitet i alla delar av industrin. Samtidigt står det klart att uppgången i efterfrågan på industrivaror kommer att bli kraftigast i de områden där graden av outnyttjad kapacitet är relativt låg. Därför kan produktivetsreserven inte realiseras genom att alla företag behåller sina anställda och inväntar den ökande efterfrågan. I stället krävs ett dynamiskt förlopp där produktiviteten i de expansivare branscherna ökar genom ökad efterfrågan. Här räcker då inte produktivetsökningen för att åstadkomma den behövliga produktionen, utan det krävs en i vissa branscher betydande nyanställning. Samtidigt måste produktivetsreserven i svagare branscher lösas upp genom avgång av anställda. I det ekonomiska klimat som kan skapas av en utveckling enligt huvudalternativet kan denna arbetskraft finna anställning i de mera expansiva branscherna.

Den snabba produktivetsökningen kräver således ökad rörlighet på arbetsmarknaden. Detta kräver i sin tur att arbetsmarknadspolitiken inriktas på att befrämja en sådan rörlighet. Om så ej sker är risken stor för att en efterfrågegenererad uppgång bromsas av flaskhalsproblem på sysselsätningssidan. Den dämpade kostnadsutveckling som är en förutsättning för huvudalternativet äventyras därigenom. Av liknande skäl är det väsentligt att betingelser skapas för den investeringsuppgång som förutsätts i alterna-

tivet. Även här kan flaskhalsproblemen snabbt bli påtagliga om inte efterfråge- och produktionsuppgången åtföljs av en ökning av kapitalutrustningen.

Såväl vad gäller arbetsproduktiviteten som investeringarna är det ömsesidiga beroendet mellan kapacitets- och efterfrågeutveckling väsentlig. Vad beträffar arbetsproduktivitetsens ökningstakt så betingas denna, genom förekomsten av produktivetsreserven, i mycket hög grad av en snabb efterfrågeutveckling. Å andra sidan leder en snabb produktivitetsökning till en relativ sänkning av arbetskostnaden per producerad enhet. Detta leder till förbättrad konkurrenskraft för industrin, vilket bidrar till ökad avsättning av industriprodukter osv.

När det gäller investeringsutvecklingen indikerar tillgänglig erfarenhet att ett högt kapacitetsutnyttjande är en nödvändig förutsättning för en snabb investeringsutveckling. I den nu aktuella situationen kan en ökning av kapacitetsutnyttjandet endast ske genom att efterfrågan ökar kraftigt. Om en sådan ökning kommer till stånd och drar med sig en uppgång i investeringarna får vi därigenom en utbyggnad och en förnyelse av industrins kapitalstock. Därigenom åstadkommes en långsiktig förbättring av konkurrenskraften i industrin. Om en utveckling liknande den i LU:s huvudalternativ skall åstadkommas är det alltså viktigt att den ekonomiska politiken får en inriktning som underlättar expansionen såväl från efterfrågesidan som från kapacitetssidan i industrin.

Privat och offentlig konsumtion

I hägnet av den goda produktivetsutvecklingen och förbättringen i bytesbalansen sker i huvudalternativet en försiktig tillväxt i den privata och i den offentliga konsumtionen. Den privata konsumtionen ökar sålunda med 1,8 % per år och den offentliga med 2,2 % per år.

Ökning av privat och offentlig konsumtion 1965–1983

	Årlig procentuell volymförändring			
	1965–1970	1970–1974	1974–1977	1977–1983
Privat konsumtion	3,0	1,6	2,1	1,8
Offentlig konsumtion	5,9	2,3	4,1	2,2

Som framgår av tablån är dessa ökningstakter i ett historiskt perspektiv relativt blygsamma. I perspektivet 1977–1983 kan den återhållsamma utvecklingen sägas vara ett resultat av den externbalansrestriktion som är en utgångspunkt i huvudalternativet. Sett i ett längre perspektiv innebär den angivna konsumtionsutvecklingen en på sikt nödvändig anpassning till en långsammare ökning av produktionskapaciteten än den som rådde under 1960-talet. En diskussion av den långsiktiga utvecklingen av konsumtionsutrymmet ges i kapitel 12, som innehåller en utblick mot 1990-talet.

För att konkretisera innebörden av den angivna konsumtionsökningen för offentlig sektor har långtidsutredningen här genomfört baskalkyler för statlig respektive kommunal sektor av samma typ som gjordes i LU 75. För statlig

sektor anger denna kalkyl den konsumtionsutveckling som följer av redan fattade beslut. Kalkylen är baserad på långtidsbudgeten som avser att visa de långsiktiga budgetmässiga effekterna av redan fattade beslut. För kommunal konsumtion anger kalkylen den kommunala konsumtionens utveckling vid oförändrad kvalitet på den kommunala servicen. Vidare ingår effekter av gjorda åtaganden vad gäller barnomsorg och åldringsvård i kalkylen. Som framgår av nedanstående tablå är huvudalternativets offentliga konsumtionstillväxt betydligt snabbare än den som ges av baskalkylen.

Konsumtionstillväxt i offentlig sektor 1977–1983 årliga tillväxttakter

	Stat	Kommun	Totalt
LU	0,9	2,8	2,2
Baskalkyl	0,5	1,8	1,4

När det gäller den privata konsumtionens tillväxt är det av stort intresse att undersöka hur stor del av konsumtionstillväxten som faller på den aktiva generationen. En mycket låg tillväxttakt för de aktiva indikerar att vi kan få en situation med stora spänningar vid löneförhandlingarna och på arbetsmarknaden.

Att det uppkommer en betydande skillnad mellan utvecklingen av total privat konsumtion och utvecklingen av privat konsumtion för de aktiva hänger samman dels med befolkningens arbetsfördelning som varje år ger en kraftig ökning av antalet pensionärer, dels med ATP-systemets införande som ger en fortgående höjning av pensionärernas medelinkomst.

Tidigare kalkyler har visat att under perioden 1975–1980 var en årlig total ökning av den privata konsumtionen med 1 % per år in-tecknad av standardökningar för pensionärerna. De beräkningar som gjorts för LU 78 visar att den andel av ökningen i konsumtionsutrymmet som tas i anspråk av pensionärerna är lägre under perioden 1977–1983. Skillnaden hänger bl. a. samman med att ökningen av antalet pensionärer var speciellt kraftig 1975–1976 beroende på att pensionsåldern då sänktes med två år. En speciell utredning av dessa förhållanden görs i kapitel 10. Av denna framgår att vid en konsumtionsökning på 1,8 % per år 1977–1983 så kan pensionärernas konsumtion förväntas öka med 4,3 %, medan den årliga konsumtionsökningen för övriga uppgår till 1,3 %.

Även om de aktivas andel av konsumtionsutrymmet således utvecklas något förmånligare över hela perioden fram till 1983 än över den period som täcktes av LU 75 kan dock besvärliga fördelningspolitiska problem komma att uppstå. Inom den totala ökningen av 1,3 % per år skall nämligen rymmas eventuella förstärkningar av barnfamiljernas standard, omfördelningar inom löntagarkollektivet och eventuella omfördelningar mellan sysselsatta och icke sysselsatta. För stora löntagargrupper kommer den förutsatta utvecklingen troligen att innebära en mycket långsam standardökning under en följd av år.

Sammanfattningsvis medger konsumtionsutvecklingen i huvudalternativet en viss fortsatt reformverksamhet i offentlig sektor och en viss ökning av den privata standarden för alla grupper i samhället.

Tabell 2.4 BNP-utvecklingen 1965–1983

Årliga tillväxttakter

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983	1977– 1983 ^a
BNP från produktionssidan	3,8	3,0	0,3	3,7	2,9
Sysselsättning i tim.	-0,5	-1,2	-0,3	-0,1	-0,1
Produktivitet	4,3	4,3	0,7	3,8	3,0

^a Anger utvecklingen rensad för förändring av produktivetsreserven.

Produktionskapaciteten

Den utveckling av produktionskapaciteten som ligger i utredningens huvudalternativ får en översiktlig presentation i kapitel 5. Därför kan det här vara tillräckligt att ange BNP-utvecklingen uppdelad på sysselsättningens underliggande produktivitet och kapacitet. Detta görs i tabell 2.4.

Det framgår att den realiserade tillväxten i BNP 1977–1983 nära nog når upp till BNP-tillväxten 1965–1970 och att den ligger klart över tillväxttakten de båda mellanliggande perioderna. När det gäller produktivetsutvecklingen är bilden annorlunda. Produktivitetens ökningstakt ligger högre än huvudalternativets såväl 1965–1970 och 1970–1974. Denna svaga utveckling för prognosperioden blir än mera markerad, när vi ser till den underliggande produktivetsutvecklingen. Ökningstakten här uppgår enligt tabellen till 3,0 % per år i huvudalternativet. Detta motsvarar en kapacitetsrensad BNP-tillväxt på 2,9 %, vilket ligger just under BNP-tillväxten 1970–1974.

Sysselsättningsstrukturen

Sysselsättningens fördelning på näringsgrenar belyses i avsnitt 9.1.2. Där framgår att industrisysselsättningen beräknas öka med ca 30 000 personer mellan 1977 och 1983. Detta är dock delvis en effekt av konjunkturläget 1977. Även med hänsyn härtill innebär dock utvecklingen 1977–1983 att den negativa utvecklingen av industrisysselsättningen som rått sedan 1965 därmed skulle brytas. Det skall observeras att denna ökning sker samtidigt som en betydande produktivetsreserv tas i anspråk, dvs. industriföretagen kan till en början öka sin produktion ganska mycket utan att behöva öka sysselsättningen. En starkare ökning, eller en lika stark ökning efter 1983 skulle därför, allt annat oförändrat, kräva ännu kraftigare sysselsättningsökningar i industrin. Exemplet illustrerar att den ibland framförda uppfattningen om den långsiktigt sjunkande industrisysselsättningen grundas på föreställningar om den ekonomiska utvecklingen som inte utan vidare kan tas för givna.

Kalkylerna indikerar vidare en fortsatt kraftig nedgång i byggsysselsättningen. Detta sker trots en uppgång i byggnadsinvesteringarna, särskilt bostadsbyggandet. Sysselsättningskalkylen är emellertid på denna punkt särskilt osäker. Det är dock klart att LU-kalkylen indikerar en vikande byggsysselsättning. Det kan erinras om att byggsektorn i tidigare uppgångsfaserna ganska snart kommit att verka som en flaskhals för utvecklingen.

Såsom varit fallet under en lång följd av år ökar också 1977-1983 den offentliga sysselsättningen mycket kraftigt. I själva verket blir ökningerna i den offentliga sysselsättningen större än hela nettoökningen i ekonomin. I delkapitlen om offentlig sektor och om sysselsättning diskuteras utförligt varför detta förväntas komma till stånd, trots en klar dämpning i den offentliga konsumtionens volymökningstakt. Även finansieringen av den offentliga sektorn diskuteras utförligt, särskilt i kapitel 10. Det finns dock skäl att peka på de risker, särskilt för pris- och kostnadsutvecklingen, som ligger i att en allt större andel av sysselsättningen kommer att falla på sektorer med svag produktivitetsoökning och delvis svaga incitament till kostnadsbegränsningar. Frågor om bl. a. produktivitetsovecklingen i den offentliga sektorn torde därför i framtiden bli allt viktigare.

Den i LU beräknade utvecklingen av sektorstrukturen är i princip förenlig med den förutsedda utvecklingen av antalet sysselsatta män resp. kvinnor utan några större förändringar av andelen män/kvinnor per sektor. Nettoökningen av arbetskraften består helt av kvinnor. Samtidigt svarar den offentliga sektorn för större delen av efterfrågeökningen. Risken för att gamla strukturer konserveras är alltså uppenbar. Men det bör också påpekas att LU:s huvudalternativ kräver en betydande rörlighet på arbetsmarknaden. Ett väsentligt inslag i denna rörlighet är att efterfrågan och utbud av arbete anpassas till varandra efter andra kriterier än könstillhörighet. Detta krav accentueras också av de regionala obalanser som kan framkomma.

Den regionala analysen görs i avsnitt 11.1. Tillgängliga analysmetoder och statistik medger inte en lika fullständig konsistensprövning på detta område som i andra LU-sammanhang. Resultaten får därför tolkas med stor försiktighet. En klar tendens förefaller emellertid vara att efterfrågan på arbetskraft blir större än tillgången i Östra mellansverige, Småland med öarna samt södra Sverige medan motsatsen blir fallet i västsverige och Norra mellansverige. Obalanserna kan delvis fyllas ut med invandring och regionalpolitiska insatser. Det krävs emellertid också att de arbetsmarknadspolitiska styrmedlen används så att återstående obalanser kan elimineras genom mellanregionala flyttningar.

Användning och produktion av energi

Den användning av energi, huvudsakligen i form av elektricitet, petroleumprodukter och andra bränslen som följer av den förutsedda utvecklingen i LU:s huvudalternativ beskrivs i avsnitt 9.5. Här skall endast vissa utgångspunkter för de genomförda kalkylerna återges.

Den totala slutliga användningen av energi har beräknats öka med ca 2 % per år mellan 1977 och 1983. Denna kalkyl stämmer mycket väl överens med den som gjordes av statens industriverk som referensprognos för energikommissionens arbete. Oljeanvändningen väntas öka endast betydligt medan el-användningen beräknas öka med ca 5 % årligen. Bakom denna ganska snabba ökningen av el-användningen ligger givetvis den förväntade snabba produktionsökningen inom industrin. Utvecklingen inom skogsindustrierna, den kemiska industrin och järn- och stålindustrin får därvid en särskild vikt. Det bör påpekas att industriverket vid prognosberäkningarna tagit hänsyn till den fortgående effektiviseringen av energianvändningen

samt räknat med full effekt av de besparingsprogram som avses bedrivas under perioden. Även ändringar i privata konsumenters beteende till följd av energiprisökningarna har vägts in i efterfrågekalkylen.

Den totala inhemska el-användningen skulle i LU:s huvudalternativ uppgå till något mindre än 120 TWh 1983. I energikalkylerna har vi räknat med att denna efterfrågan tillgodoses med bl. a. 10 kärnkraftverk. Det är emellertid tänkbart att endast 6 aggregat kommer att vara i drift, till följd av bestämmelserna i den s. k. villkorlagen. I avsnitt 9.5 visas att el-efterfrågan i så fall kan tillgodoses genom den reservkapacitet som finns i oljekondensverken. Åtminstone gäller detta år med god vattentillrinning. Om oljekondensverken måste användas mer än vad som inkalkylerats i LU:s huvudalternativ innebär detta emellertid ytterligare kostnader för oljeimport. Dessa torde kunna uppskattas till i storleksordningen 2 miljarder kr 1983 vilka i så fall skall adderas till det bytesbalansunderskott på 5 miljarder kr som nu ligger i huvudalternativet.

Finansiell utveckling

Även i de finansiella kalkylerna spelar industrins utveckling en central roll. För att åstadkomma den industriella expansion som ligger i huvudalternativet krävs en kraftig förbättring av industrins internationella konkurrenskraft. Det sker i huvudalternativet genom att arbetskraftskostnaden per producerad enhet i internationell valuta går ned under prognosperioden. Detta innebär ett kraftigt brott mot utvecklingen 1974–1977, då motsvarande mått steg med ca 18 % per år. Denna nedgång åstadkommes dels genom devalveringen 1977 som mellan 1977 och 1978 sänker kronans kurs med nästan 9 % gentemot det vägda genomsnitt av våra konkurrentländers valutor som ges av riksbankens "korg", dels genom de kraftiga produktivitetstegringarna i industrin som möjliggör att arbetskraftskostnaden per producerad enhet mätt i svenska kronor i stort sett ligger stilla. Det utrymme som skapas av denna utveckling går dels till en sänkning av de svenska relativpriserna med sammanlagt 11 % under perioden 1977–1983, dels till den uppgång i vinstnivån som krävs för att åstadkomma den nödvändiga investeringsutvecklingen i industrin. Utredningens bedömning är att en uppgång av vinstandelen till den nivå som nåddes i början av 1970-talet är nödvändig. Denna bedömning har bl. a. gjorts mot bakgrund av utförda kalkyler över utvecklingen av industriföretagens räntabilitet på totalt och eget kapital samt soliditeten. En fortsatt kraftig nedgång i industriföretagens soliditet har sålunda inte bedömts vara förenlig med en kraftig investeringsuppgång. För att bryta nedgången i soliditet krävs en vinstnivå som möjliggör en rimlig självfinansieringsgrad. De överväganden utredningen gjort på denna punkt ansluter sig i huvudsak till den syn på dessa frågor som kom till uttryck i kapitalmarknadsutredningen.

En annan viktig utgångspunkt för de finansiella kalkylerna är den förbättring i bytesbalansen som förutsätts ske under perioden 1977–1983. I det finansiella perspektivet innebär detta ett krav på förbättring av vårt inhemska finansiella sparande under perioden. Fördelningen av denna sparuppgång på institutionella sektorer framgår av tabell 2.5.

Tabell 2.5 Sparbalansens utveckling 1977–1983

Milj. kr., löpande priser

	Företag	Bostäder	Hushåll	Socialförsäkringssektorn	Kommun	Stat	Internationell sektor
1977	-30 197	-7 378	17 938	15 197	-1 568	-6 912	-12 920
1983	-12 044	-15 660	21 380	15 739	0	-14 415	-5 000

Som framgår av tabellen präglas sparförändringarna av vinstuppgången i företagssektorn. Den förbättrade självfinansieringsgrad som åstadkommes härigenom är liktydig med en förbättring i det finansiella sparandet. Förbättringen uppgår, som framgår av tabellen, till i runt tal 18 miljarder kr. Detta bidrar till att vrida förhållandet mellan finansiellt sparande i privat och offentlig sektor så att sparsaldot i den konsoliderade offentliga sektorn 1983 blir noll. Samtidigt får den konsoliderade privata sektorn ett underskott i sitt sparande som motsvarar bytesbalansens underskott.

Bakom nedgången i den offentliga sektorns sparande ligger en stagnation av sparandet i socialförsäkringssektorn samt en försämring av statens finansiella sparande. Vid oförändrad statlig utlåning indikerar kalkylerna därmed ett större statligt budgetunderskott 1983 än 1977. Däremot skulle underskottet undergå en förbättring jämfört med 1978. Underskottet 1983 beräknas uppgå till ca 25 miljarder kr.

En utgångspunkt för huvudalternativet var att ekonomin skulle befinna sig i balans 1983. Mot bakgrund av den senaste tidens diskussion kring de ökande budgetunderskotten kan frågan ställas om det är förenligt med samhälls-ekonomisk balans att ha ett statligt budgetunderskott på 25 miljarder kr. vid fullt kapacitetsutnyttjande i ekonomin. Det bör emellertid för det första observeras att en betydande del av budgetunderskottet motsvaras av statlig utlåning, varför statens finansiella sparandeunderskott som framgått av tabell 2.5 är betydligt mindre än det angivna budgetunderskottet. Vidare är budgetpolitikens första uppgift inte att skapa balans mellan statens inkomster och utgifter, utan att åstadkomma balans i samhällsekonomin. I detta perspektiv blir det på kort sikt lämpliga budgetunderskottet ett resultat av stabiliseringspolitiska överväganden. I ett medelfristigt perspektiv bestäms budgetunderskottets storlek av sparandet i övriga sektorer i ekonomin. Svaret på frågan är därför att vid de förutsättningar som gjorts om övriga sektors sparande och om den statliga utlåningen så är det kalkylerade budgetunderskottet ett nödvändigt villkor för samhälls-ekonomisk balans. Frågan blir då i stället om de övriga sektorernas sparande är av önskvärd storlek eller inte. Utan att ta ställning till denna fråga skall några observationer beträffande samspelet mellan de olika sektorernas finansiella sparande göras.

Under perioden 1977–1983 motsvaras, som vi sett, nedgången i den offentliga sektorns finansiella sparande av en kraftig uppgång i företagssektorns finansiella sparande. År 1977 var emellertid ett år av obalans med extremt lågt finansiellt sparande i företagssektorn och den uppgång som sker i LU:s huvudalternativ innebär endast en återgång till normala förhållanden i detta avseende. En politik som långsiktigt syftar till ett högt finansiellt sparande i offentlig sektor kan ej baseras på att 1977 års extrema finansiella

Tabell 2.6 Finansiellt sparande 1965–1983

Procent av BNP, löpande priser

	1965–1969	1970–1973	1977	1983
Konsoliderad offentlig sektor	4,3	5,1	1,9	0,2
Hushåll	2,4	2,5	5,1	3,5
Bostäder	-4,6	-3,7	-2,1	-2,6
Företag	-2,4	-3,2	-8,6	-2,0
Summa (=bytesbalans-saldo)	-2,4	0,7	-3,7	-0,8

situation i företagssektorn permanentas. Det är därför mera intressant att jämföra 1983 med sparsituationen i tidigare perioder där ekonomin befunnit sig i balans. En sådan jämförelse kan göras i tabell 2.6. Där framgår att företagssektorns finansiella sparande 1983 som andel av BNP endast i mindre grad avviker från motsvarande andel 1965–1970 och 1970–1973. Däremot uppgår sparandet i offentlig sektor till 4,3 % och 5,1 % av BNP respektive period. Skillnaden mellan dessa perioder och 1983 motsvaras i stället ur sparbalanssynpunkt av högre hushållssparande och ett lägre finansieringsbehov i bostadssektorn 1983. Det är alltså dessa faktorer och inte ett högt företagssparande som gör att sparsaldot i offentlig sektor vid fullt kapacitetsutnyttjande är lägre 1983 än tidigare.

När det gäller skatternas utveckling pekar kalkylerna på en uppgång i den totala skattekvoten (total skatt som andel av BNP) med ett par procentenheter. För statens del täcks skattebehovet i stort sett av den automatiska intäktsökning som följer vid oförändrade regler. För kommunernas del krävs under hela perioden höjningar av skatteuttaget med 2,85 kr., varav 1,85 faller under perioden 1977–1978. I ett historiskt perspektiv ter sig denna uppgång modest. Ett viktigt skäl till detta är naturligtvis den dämpade tillväxten i offentlig sektor vad avser såväl transfereringar som konsumtion. En annan förklaring till den positiva skattebilden är den relativt kraftiga expansionen i huvudalternativet som åstadkommer en god tillväxt i skatteunderlaget. Ytterligare en förklaring är den utveckling av sparbalansen som berördes ovan, där finansiellt sparande i offentlig sektor sjunker under perioden. I utredningen diskuteras de skattemässiga konsekvenserna av ändringar i ett par av dessa förutsättningar. I kapitel 6 belyses sålunda de skattemässiga konsekvenserna av en fortsatt offentlig expansion på konsumtionssidan i enlighet med trenden under 1970-talet. Detta alternativ kräver med i övrigt oförändrade förutsättningar en höjning av den totala skatten med 3,5 % av BNP. Den kommunala utdebiteringen får höjas med 3,10 kr. mellan 1978 och 1983 och statsskatten får höjas med 8 miljarder kr.

De skattemässiga effekterna av förändringar i sparbalansen diskuteras i kapitel 10. En mycket osäker punkt när det gäller sparbalansen är det tidigare diskuterade hushållssparandet. Kalkylerna bygger på en mindre nedgång i hushållens sparkvot från 10,5 % till 8,5 %. Om nedgången blir kraftigare kommer, vid i övrigt oförändrade förutsättningar, skattekravet att skärpas.

Varje procentenhet i nedgång för hushållssparandet leder till en skärpning av skattekravet på ca 3 miljarder kr. En nedgång av hushållens sparkvot till exempelvis 1968–1969 års nivå (4 %) skulle med detta synsätt skärpa skattekravet med ca 14 miljarder kr., vilket också skulle minska budgetunderskottet med motsvarande belopp.

Vad som ovan sagts om sambandet mellan offentligt finansiellt sparande och samhällsekonomisk balans, får inte undanskymma att en överflyttning av finansiellt sparande från offentlig till privat sektor ställer krav på en anpassning av kreditmarknaden och kreditpolitiken. Sålunda har AP-fondens finansiella sparande givits en långfristig placering, medan hushållssektorn och företagssektorn i högre grad ger sitt finansiella sparande en kortfristig placering. Om dessa placeringsmönster bibehålls leder en minskning av sparande i AP-fonden och en motsvarande uppgång i privat sparande till en minskning av utbudet av långfristiga krediter och en ökning av likviditeten i ekonomin. Det försämrade statliga sparandet påverkar kreditmarknaden genom att det ställer krav på ökad statlig upplåning. Om denna inte i stor utsträckning kan ske långfristigt utanför bankerna leder den ökade statliga upplåningen till en ökning av penningmängden och därmed likviditeten i banksystemet. Den likviditetsuppbyggnad från två håll som det minskade sparandet i offentlig sektor sålunda ger, innebär en latent inflationsrisk vid en konjunkturuppgång. I det medelfristiga perspektivet är det därför en väsentlig uppgift för kreditpolitiken att finna vägar att motverka den likviditetsuppbyggnad i ekonomin som förskjutningen i sparbalansen tenderar att ge. En nödvändig del av en sådan kreditpolitik är att skapa möjligheter för den privata sektorn att i ökad utsträckning ge sina finansiella tillgångar en långsiktig placering. Dessa problem får en mera utförlig belysning i kapitel 10 av långtidsutredningen.

2.4 Alternativa utvecklingsvägar

Osäkerheten om den framtida ekonomiska utvecklingen gör det naturligt att i långtidsutredningen studera flera alternativa förlopp. Med denna metod kan man belysa effekterna av förändrade förutsättningar på vissa viktiga punkter. Man kan också, vilket gjordes i LU 75, belysa effekterna av olika politiska handlingsvägar vid i övrigt givna förutsättningar. Det går emellertid inte att med denna metod täcka in alla sannolika möjligheter när det gäller den ekonomiska utvecklingen. För att inte förlora i överskådlighet får presentationen begränsas till några få alternativ, som också kan belysa intressanta ekonomisk-politiska problemställningar. De olika alternativ utredningen studerat presenteras i kapitel 6 tillsammans med en kvantitativt orienterad diskussion om de ekonomisk-politiska målen och om vissa centrala ekonomiska förutsättningar.

Som angavs inledningsvis är alternativen upplagda som analyser av effekten av avvikelser i huvudalternativets förutsättningar. I huvudalternativet (alternativ I) löses, som framgått av ovanstående, våra interna och externa balansproblem genom en snabb exportledd tillväxt. Om denna exporttillväxt ej förverkligas är det inte möjligt att nå fullt kapacitetsutnyttjande samtidigt som målsättningen för extern balans uppfylls. I kapitel 6

Tabell 2.7 Vissa nyckeltal för alternativen I-III, 1977-1983
Årlig procentuell förändring, 1975 års priser

	I	II	III
Offentlig konsumtion	2,2	1,7	3,1
Privat konsumtion	1,8	1,3	2,6
Industriinvesteringar	4,7	1,8	3,0
Industriproduktivitet	7,2	6,0	7,1
Export	8,6	7,1	7,1
Import	4,2	3,7	4,7
Arbetslöshet 1983 ^a	80 000	120 000	80 000
Bytesbalansens saldo 1983 ^b	-5 000	-5 000	-19 700

^a Antal personer.

^b Milj. kr.

belyses detta genom två olika alternativ, vilka båda utgår från att det inte sker något återtagande av marknadsandelar. Tillväxten i världshandeln är dock densamma som i huvudalternativet. Vissa nyckeltal för alternativen återges i tabell 2.7. I det ena av dessa, alternativ II, läggs huvudvikten vid att återställa den externa balansen, medan målet om fullt kapacitetsutnyttjande får släppas. Vid den svagare exporttillväxten får externbalansmålet klaras genom en begränsning av importens tillväxttakt. Med de förutsättningar alternativet bygger på måste denna begränsning ske genom en stram politik vad gäller inhemsk efterfrågan. Detta ger, som framgår av tabell 2.7, en svag utveckling av privat och offentlig konsumtion samt ett fortsatt lågt kapacitetsutnyttjande. Detta i förening med en relativt svag produktionstillväxt leder också till en relativt blygsam ökning av industriinvesteringarna.

En utveckling i enlighet med detta alternativ kan med tanke på de senaste årens utveckling i den svenska ekonomin te sig rimlig och realistisk. Det finns emellertid ett stort mått av instabilitet inbyggd i en utveckling av detta slag. Det finns sålunda vid en fortgående utveckling med lågt kapacitetsutnyttjande en latent risk för hög arbetslöshet. I alternativet har visserligen antagits att den låga aktivitetsnivån i ekonomin i första hand slår ut i en långsam produktivitetsoökning och endast i en mindre del i öppen arbetslöshet. Det bygger på ett antagande om en fortsatt arbetsmarknadspolitik som uppmuntrar företagen att behålla arbetskraft i större utsträckning än vad som är nödvändigt för produktionen. Vi vet emellertid mycket litet om vilka möjligheter en sådan politik har att lyckas i ett mer långsiktigt perspektiv. Det står helt klart att om det i en utveckling enligt alternativ II skulle inträffa en störning som exempelvis en internationell konjunkturedgång kan påfrestningarna på arbetsmarknadspolitiken bli så stora att en hög öppen arbetslöshet blir oundviklig.

En utveckling av denna typ skulle med stor sannolikhet generera en inflation från kostnadssidan. En sådan utveckling kan exempelvis startas av de starka spänningar som skulle uppstå på arbetsmarknaden vid en situation med sex på varandra följande år av mycket svag privat standardstegring för de breda löntagargrupperna. Inflationsförloppet skulle kunna äventyra även den

exporttillväxt som ligger i alternativ II.

I alternativ III ligger tonvikten vid fullt kapacitetsutnyttjande i ekonomin. Eftersom detta i enlighet med alternativets förutsättningar ej kan ske genom en kraftig exporttillväxt, måste i stället fullt kapacitetsutnyttjande nås genom expansion i inhemsk efterfrågan. Förutsättningarna i övrigt är desamma som i huvudalternativet. Av tabell 2.7 framgår att alternativet ger en hög tillväxt i såväl offentlig som privat konsumtion. Samtidigt uppgår bytesbalansunderskottet till 19,7 miljarder kr. i detta alternativ.

Det angivna alternativet belyser graden av strukturell obalans i ekonomin f. n. Om vi med bibehållna marknadsandelar söker nå fullt kapacitetsutnyttjande får vi ett betydande underskott i bytesbalansen. Alternativet indikerar också att en ekonomisk-politisk strategi som siktar till att uppnå fullt kapacitetsutnyttjande via expansion av den interna efterfrågan i sig rymmer betydande risker. De stora underskotten i bytesbalansen innebär en direkt risk för en press nedåt på kronan med åtföljande inflationsutveckling. Det är också möjligt att det höga inhemska relativa efterfrågetrycket gör det svårt att realisera ens den exporttillväxt som ligger i alternativet. Den fara som ligger i att överbrygga en svag internationell efterfrågetillväxt med en kraftig intern efterfrågan illustreras utmärkt av den svenska ekonomiska utvecklingen efter 1974, då bl. a. den höga interna efterfrågetillväxten drog med sig en utveckling av kostnader, priser och bytesbalans som till sist tvingade fram 1977 års politik med devalveringar och en kraftig åtstramning av den inhemska efterfrågetillväxten.

I kapitel 6 analyseras också effekten på den svenska ekonomin av ändrade antaganden beträffande den internationella utvecklingen. I alternativ IV belyses sålunda effekterna på den svenska ekonomin av ett internationellt scenario som skulle ge fullt kapacitetsutnyttjande i OECD-länderna vid mitten av 1980-talet. Alternativet illustrerar att lösningen av våra balansproblem i hög grad underlättas av en sådan utveckling. Å andra sidan uppträder i detta alternativ risken för att den internationella prisutvecklingen slår igenom i en hög svensk inflationstakt. En möjlighet att förhindra en sådan utveckling är att utestänga den internationella prisstegringen genom höjningar av den svenska växelkursen.

Effekterna på den svenska ekonomin av en svagare internationell utveckling diskuteras också. Utgångspunkten för diskussionen är en världshandels-tillväxt på 5 % per år 1977–1983. Detta innebär i stort sett en förlängning av den nu förväntade utvecklingen 1978 och 1979. För att den svenska ekonomin i detta fall skall nå fullt kapacitetsutnyttjande och extern balans vid mitten av 1980-talet krävs en exportökning som till mycket stor del baseras på ökade marknadsandelar. Med de priskänslighetsantaganden som utredningen arbetar med skulle den erforderliga anpassningen i relativpriser uppgå till ca 20 % sett över hela perioden 1977–1983. Detta skulle leda till terms-of-trade-utveckling som kraftigt begränsade utrymmet för inhemsk konsumtionsökning. Samtidigt skulle genom den kraftiga exportuppgången kravet på ökning i industriinvesteringarna och vinster kvarstå i stort sett oförändrade från huvudalternativet. De spänningar som finns i huvudalternativet skulle förstärkas kraftigt. Sammantaget förefaller den skisserade utvecklingen på flera punkter mycket problematisk. Den analys utredningen gjort indikerar också att det vid den angivna världshandelsutvecklingen knappast torde vara

möjligt att nå fullt kapacitetsutnyttjande och balans vid mitten av 1980-talet. Vid en svagare internationell utveckling finns också risker för att de grundläggande förutsättningarna om normala ekonomiska relationer och t. ex. fritt handelsutbyte mellan länderna inte längre skulle vara uppfyllda. Givetvis skulle en sådan utveckling även för Sveriges del innebära i grunden förändrade förutsättningar för ekonomisk utveckling och ekonomisk politik.

Den speciella ekonomiska situation vi befinner oss i f. n. gör att stabiliseringspolitiska frågeställningar kommer i förgrunden även i ett medellångt perspektiv. Detta har också återspeglats i det ovan redovisade valet av alternativ. Vi har emellertid även önskat belysa frågan om resursernas alternativa användning vid fullt kapacitetsutnyttjande. I huvudalternativet är utrymmet för tillväxt i den inhemska konsumtionen ytterst begränsat. Det har mot denna bakgrund tett sig naturligt att i huvudalternativet låta tillväxtens fördelning mellan privat och offentlig konsumtion vara relativt jämn. På båda områdena blir tillväxten historiskt sett mycket låg. Ytterligare nedskärningar på något håll ter sig därför svår genomförbara. Mot bakgrund av bl. a. diskussionen om den kommunala tillväxten är det ändå av stort intresse att belysa effekterna av en kraftigare offentlig expansion. Detta har gjorts genom att studera en offentligt expansiv variant (alt. V) av huvudalternativet. Den statliga och kommunala tillväxten förutsätts här fortsätta i enlighet med den trend som gäller för perioden 1970–1977. Detta innebär en ökning av den årliga procentuella offentliga konsumtionsökningen med 1 procentenhet i jämförelse med huvudalternativet. Samtidigt reduceras den privata konsumtionens ökningstakt med 0,4 procentenheter.

Det tidigare diskuterade utrymmet för ökning av den aktiva generationens privata konsumtion kommer därmed att ligga under 1 % om året. Skattekonsekvenserna av alternativ V belyses också i kapitel 6. Ser vi till skatteuttaget som procent av BNP ökar detta med 3,5 procentenheter att jämföra med 2 procentenheter i huvudalternativet. För kommunernas del innebär detta att kravet på utdebiteringshöjningar räknat från 1978 stiger från 1 kr. till 3,10. Samtidigt måste staten öka sina intäkter med 8,5 miljarder kr. mera än vad som ges av automatiken. I huvudalternativet är motsvarande krav 4 miljarder kr.

2.5 Förloppet i huvudalternativet

Långtidsutredningens kalkyler för utvecklingen 1977–1983 presenteras i form av genomsnittliga årliga tillväxttakter för perioden. Frågan om vilket förlopp utvecklingen kommer att ta år för år har inte studerats av utredningen. Detta innebär en nödvändig begränsning av arbetet och ligger också i linje med förfarandet i tidigare utredningar. Det finns emellertid i denna utredning skäl att ändå diskutera den förloppsmässiga utvecklingen av några centrala variabler. Skälen är dels den vikt de stabiliseringspolitiska frågeställningarna fått i utredningen, dels att valet av basår gör att en del av den period utredningen omfattar nu kan överblickas. Diskussionen i detta avsnitt kommer med tanke på det senare skälet att föras mot bakgrund av den bild av 1978 och 1979 som ges i konjunkturinstitutets höstrapport. Det är

knappast meningsfullt att utföra någon systematisk avräkning av höstrapportens tal mot LU:s bedömningar. Skälen härför är huvudsakligen tre.

För det första arbetar KI med en annan bild av utgångsläget 1977 än vad LU gör. KI har kunnat utnyttja de revisioner som SCB utfört under loppet av 1978, vilket LU inte kunnat göra. Även om bedömningarna på aggregerad nivå troligen inte skiljer sig från varandra på något avgörande sätt innebär dock förhållandet att jämförbarheten brister. Det andra skälet har att göra med innebörden av LU:s tal för 1983. För att kunna belysa de problem som har att göra med en återgång till normalt kapacitetsutnyttjande har LU antagit att 1983 är ett år med ett sådant läge. Detta innebär emellertid endast att våra beräkningar avser ett "normalårskorrigerat" 1983. Det finns ingen möjlighet att göra de femåriga konjunkturprognoser som skulle krävas för att en avräkning av de tvååriga prognoserna skulle bli rättvisande. Det tredje skälet är att talen för 1978 och 1979 också är prognostal.

Syftet med detta avsnitt är sålunda att på några centrala punkter konkretisera bilden av LU:s huvudalternativ. Några närmare preciseringar kan emellertid inte göras och LU:s genomsnittstal kan förenas med flera olika tänkta cykliska förlopp över perioden.

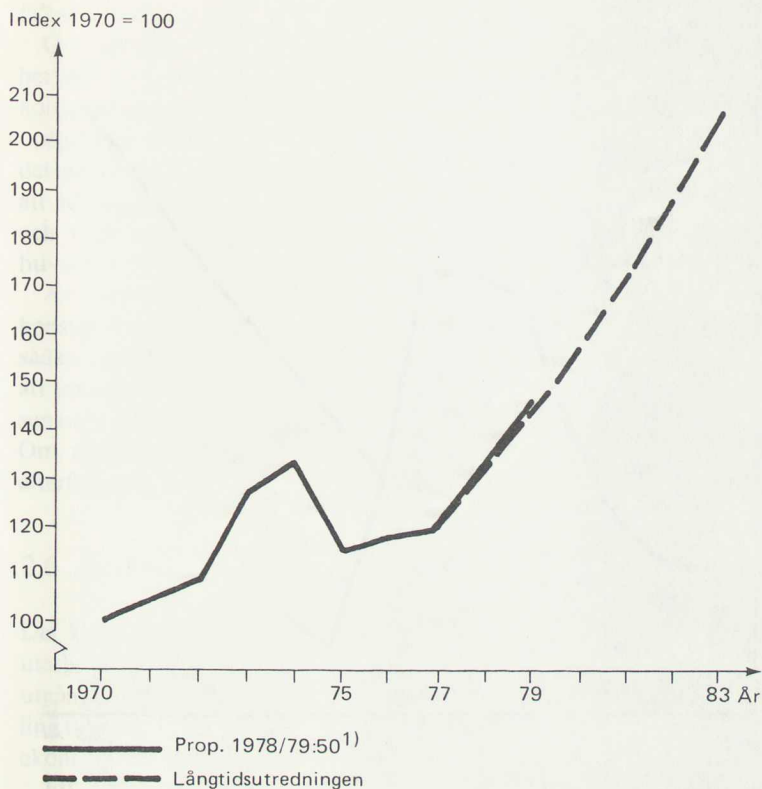
När det gäller *världshandelns* tillväxt bygger, som redan angivits, LU:s huvudalternativ på ett antagande om en försiktig uppgång i den internationella ekonomin. Den genomsnittliga världshandelstillväxten ligger på 6,5 % per år. Konjunkturinstitutet anger för 1978 och 1979 4 procents respektive 5,5 procents tillväxt. I LU-perspektivet ligger därför en fortsatt uppgång i världskonjunkturen. Perspektivet skulle förmodligen realiseras om den internationella konjunkturuppgången följer ett traditionellt mönster med en ökning av världshandelstillväxten på 10–12 % per år under ett eller ett par av de antagna högkonjunkturåren.

En central punkt i huvudalternativet är ökningen av svenska marknadsandelar i export av bearbetade varor. Denna ökning uppgår i huvudalternativet till 3,2 % per år i genomsnitt. Enligt konjunkturinstitutets siffror uppgår marknadsandelsvinsterna¹ 1978 till 6,4 % och för 1979 väntas de uppgå till 5,7 %. Därmed skulle marknadsandelsökningen under den återstående delen av perioden kunna ske i en lugnare takt.

Exporten av bearbetade varor ökar i LU:s huvudalternativ med 9,6 % per år. Enligt konjunkturinstitutet uppgår ökningen 1978 till 10,9 % och 1979 till 11,2 %. Därmed kan ökningstakten under återstoden av perioden ligga något lägre än det angivna genomsnittet. Det står emellertid klart att om huvudalternativet skall uppfyllas så krävs att exportens ökningstakt under en följd av år ligger på en relativt hög nivå. Som framgår av vad som sagts tidigare bärs denna ökning under de båda första åren i huvudsak upp genom uppgång i marknadsandelar. För att ökningstakten därefter skall kunna upprätthållas krävs några år av snabb ökning i världshandeln. Resultatet vad gäller förloppet av exporten är en utdragen snabb tillväxt. En föreställning om detta ges i diagram 2.4, där LU:s trend samt prognosen för 1978 och 1979 finns inlagd.

När det gäller *importen* ökar denna i huvudalternativet med 4 % om året. För 1978 förutses en minskning med 5 %, medan 1979 enligt konjunkturinstitutet ger en ökning med 7,3 %. Om den senare siffran realiseras måste ökningen för återstoden av perioden ligga något lägre i årstakt.

1) Ang. inriktningen av den ekonomiska politiken mm, framlagd den 9 november 1978.

Diagram 2.4 Export av bearbetade varor 1970–1983.

Bytesbalansen förbättrades kraftigt 1978 som ett resultat av den snabba exportökningen och den kraftiga nedgången i importen. Med den definition LU arbetar med blir bytesbalansen sålunda $-5\,200$ miljarder kr. 1978 mot $-12\,920$ miljarder kr. 1977. Importökningen 1979 ger emellertid en försämring detta år, så att balansen blir $5,5$ miljarder kr. Det är intressant att notera att bytesbalansens saldo i detta förlopp blir ungefär lika stort 1978 och 1983. Skillnaden är att saldot 1983 uppnås vid fullt kapacitetsutnyttjande medan kapacitetsutnyttjandet är lågt 1978.

Den privata konsumtionen ökar i huvudalternativet med $1,8\%$ om året 1977–1983. Enligt konjunkturinstitutet kommer den privata konsumtionen 1978 att gå ned med 1% , medan ekonomidepartementets prognos för 1979 är en ökning med $2,5\%$ per år, vilken ökningstakt i stort sett kan bibehållas under återstoden av perioden.

Trots den kraftiga ökningen av exporten 1978 stod industriproduktionen i stort sett stilla ($+0,5\%$) detta år, vilket förklaras av en kraftig lagerneddragning och en svag eller vikande inhemsk efterfrågan vad avser konsumtion och investeringar. År 1979 bibehålls exportökningen samtidigt som lagerneddragningen avslutas och privat konsumtion och investeringar stiger. Detta ger en ökning av industriproduktionen med $5,3\%$ 1979. Ökningen i LU:s

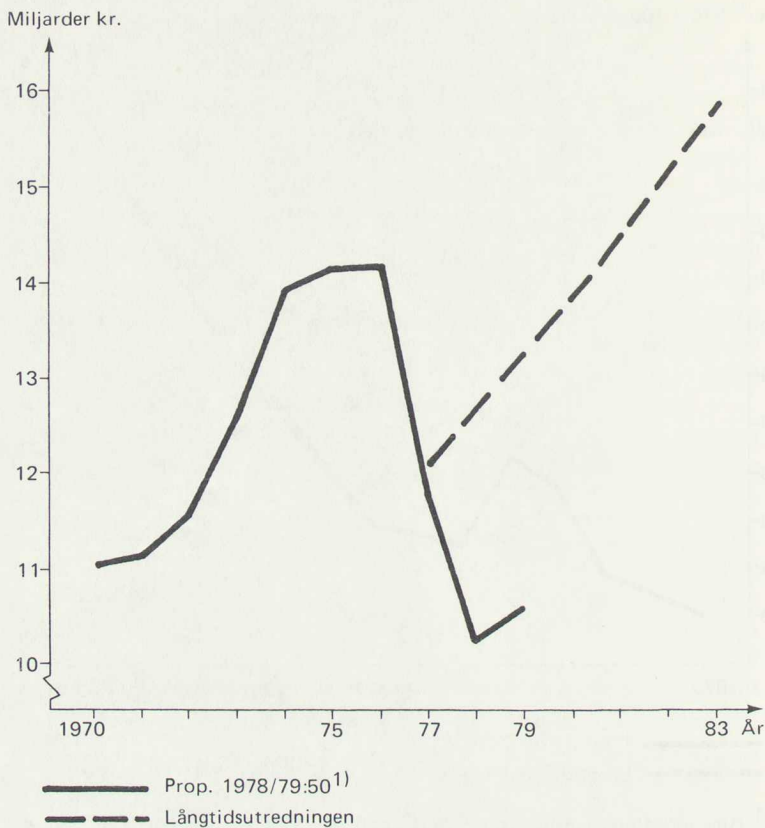

Diagram 2.5 Industrins investeringar 1970-1983.

¹⁾ Ang. inriktningen av den ekonomiska politiken mm, framlagd den 9 november 1978.

huvudalternativ ligger på 6,6 % om året.

Mot bakgrund av lågt kapacitetsutnyttjande och låga vinster minskade industriinvesteringarna under 1978 med 12 %. Vinstökningen 1978 och produktionsökningen 1979 bäddar för en uppgång i investeringarna 1979 med 3,5 %. Investeringsökningen i LU uppgår till 4,7 %. Mot bakgrund av den angivna utvecklingen 1978 och 1979 ger detta mycket kraftiga ökningarna i industriinvesteringarna under återstoden av perioden. Detta illustreras av diagram 2.5 som återger konjunkturinstitutets prognoser för 1978 och 1979 samt LU:s genomsnittsutveckling.

De punkter som tagits upp här tyder på att i huvudalternativet ligger ett förlopp med en relativt utdragen uppgång i ekonomin. Denna bärs inledningsvis upp av en kraftig exporttillväxt, medan övriga efterfrågekomponenter kommer in senare. Privat konsumtion ökar under 1979, medan industri- och lagerinvesteringar får sina kraftigaste ökningarna i en ännu senare fas av uppgången. Det finns flera hot mot denna balanserade utveckling. Ett är naturligtvis att den förutsatta uppgången i världsekonomin ej realiseras. Därmed skulle påtagliga risker finnas för att uppgången i den svenska exporten skulle komma av sig. Övriga delar av efterfrågetillväxten skulle i så

fall ej kunna realiseras utan fortsatta stora underskott i bytesbalansen.

Om emellertid den internationella bilden förverkligas är det av stor betydelse att den svenska ekonomin kan följa med i hela den internationella konjunkturuppgången. För att så skall ske är det väsentligt att utrymme för uppgången skapas på kapacitetssidan, dels genom en rörlig arbetsmarknad, dels genom en tidig och kraftig investeringsuppgång. Risken är annars stor för att inflationsdrivande flaskhalsar uppstår på kapacitetssidan. Vid en kraftig och tidig uppgång i priser och kostnader kommer med säkerhet inte huvudalternativets exporttillväxt att förverkligas.

Av liknande skäl kan en tidig och kraftig uppgång i den privata konsumtionen äventyra det utdragna uppgångsförloppet. Risken med en sådan uppgång är att ekonomin alltför snabbt närmar sig kapacitetstaket och att utrymme därmed inte finns för de efterfrågekomponenter som kommer senare i uppgången, nämligen lagerinvesteringar och industriinvesteringar. Om detta utrymme inte finns kommer uppgången att avbytas av en efterfrågestyrd inflation.

2.6 Avslutning

Det kan finnas anledning att till sist understryka att huvudalternativet är utarbetat med målen extern balans och fullt kapacitetsutnyttjande som utgångspunkt. Alternativet representerar därmed inte någon spontan utveckling utan kräver som visats i detta kapitel bl. a. en bestämd inriktning av den ekonomiska politiken för att uppnå målen.

Ett politiskt ställningstagande till de avvägningsproblem som diskuteras i utredningen liksom till valet mellan olika ekonomiska medel kommer att göras av regeringen i anslutning till den Reviderade finansplanen 1979. Dessa ställningstaganden måste med nödvändighet göras mot bakgrund av den osäkerhet som ligger i varje prognos av utvecklingen på fem års sikt. Ändrade förutsättningar beträffande exempelvis den internationella utvecklingen påverkar på ett avgörande sätt möjligheterna att uppnå vissa ekonomisk-politiska mål. Som framhölls ovan kan sålunda huvudalternativet ej realiseras vid en väsentligt sämre internationell utveckling är den förutsatta. Liknande osäkerhet finns exempelvis beträffande den möjliga produktivtetsutvecklingen.

Mot denna bakgrund måste beredskapen att ompröva den ekonomiska politiken vara hög när ny information erhållits om utvecklingen i Sverige och i omvärlden. I Sverige finns ett fungerande system för en rullande långsiktspanering som kan användas som bas för en flexibel och anpassningsbar ekonomisk politik. Kraven på anpassningsförmåga i den ekonomiska politiken är mycket stora i det tidsperspektiv som omfattas av LU 78.

3 Resultaten i tabellform

Den statistiska bakgrunden till LU 78 har i detta kapitel sammanförts i några centrala tabeller. Dessa anger utvecklingen för perioden 1965–1977 samt LU:s prognoser 1977–1983. Den sektoriella indelningen i tabellerna bygger på den ekonometriska modellens 24 sektorer. De exakta definitionerna av dessa sektorer framgår av nedanstående tablå.

Sektor	SNI ^a	SNR ^b
Jordbruk och fiske	11, 13	1100,1300
Skogsbruk	12	1200
Extraktiv industri	2	2000
Skyddad livsmedelsindustri	3111/2,3116/8	3111
Konkurrensutsatt livsmedels- industri	3113/5,3119,3121/2	3112
Dryckesvaru- och tobaksindustri	313/4	3120
Textil- och beklädnadsindustri	32	3200
Trä-, massa- och pappersindustri	33,341	3410,3420
Grafisk industri	342	3430
Gummivaruiindustri	355	3510
Kemisk industri	351/2	3520
Petroleum- och kolindustri	353/4	3530
Jord- och stenindustri	36	3600
Järn-, stål- och metallverk	37	3700
Verkstadsindustri exkl. varv	38./,3841	3800./,3843
Varv	3841	3843
Övrig tillverkningsindustri	39	3900
El-, gas-, värme- och vattenverk	4	4000
Byggnadsverksamhet	5	5000
Varuhandel	61/2	6100
Samfärdsel	7	7000
Bostadsförvaltning	83101	8300
Privata tjänster	63,81,82, 83102,83103, 832/3,9	6300,8100, 8200,8400,8500, 9000
Utländska turisttjänster	–	–

^a Standard för svensk näringsgrensindelning.

^b Kod för svenska nationalräkenskapernas ADB-system.

De resultat som presenteras i detta kapitel för utvecklingen 1977–1983 har framkommit ur LU:s ekonometriska modell. Denna modell finns beskriven i bilaga 8 till LU 75, SOU 1976:42. Exogena förutsättningar och avstämning

mot särskilda sektorstudier redovisas i resp. avsnitt i följande kapitel. Beräkningar av utvecklingstakten 1977–1983 bygger på ett faktiskt utfall 1977 och läget vid ett normalt kapacitetsutnyttjande 1983 (se kapitel 2). Som källmaterial för tabellerna har för åren fram t. o. m. 1975 använts statistiska centralbyråns nationalräkenskaper. Sedan LU 75 har nationalräkenskaperna omräknats till 1975 års priser. Serierna har inte dragits tillbaka längre än 1963. I de försörjningsbalanser för åren 1963–1975 som upprättats och som anpassats till LU:s ekonometriska modell föreligger vissa differenser gentemot centralbyråns nationalräkenskapsdata så som de publiceras i Statistiska meddelanden. Så har exempelvis ofördelade banktjänster delats upp på modellens olika sektorer. Vidare har skillnaden mellan BNP beräknat från produktions- resp. användningssidan (restposten) eliminerats genom att den utfördelats över de delar av insatsstrukturen som ej kunnat direktbestämmas i statistiken. De nationalräkenskapsdata, som nu är tillgängliga, är definitiva t. o. m. 1975. Värdena för 1977 bygger på den analys av konjunkturläget våren 1978 som utarbetades inom ekonomidepartementet och konjunkturinstitutet i reviderad nationalbudget 1978 (RNB 78). En viss

Tabell 3.1 Försörjningsbalansens utveckling 1965–1983

	Milj. kr., löpande priser 1977	Milj. kr., 1975 års priser 1977	Årlig procentuell volymförändring			
			1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
1. Privat konsumtion	189 293	154 657	3,0	1,6	2,1	1,8
2. Offentlig konsumtion	100 925	76 817	5,9	2,3	4,1	2,2
Statlig	31 688	24 592	1,6	1,2	1,6	0,9
Kommunal	69 237	52 225	8,9	3,0	5,3	2,8
3. Total konsumtion (1+2)	290 218	231 474	3,9	1,8	2,8	2,0
4. Bruttoinvestering						
totalt	71 403	57 422	3,6	1,6	-1,7	2,8
Bostäder	13 867	10 232	1,3	-2,6	-5,3	4,1
Offentlig ^a	12 310	9 981	7,8	-5,0	1,5	1,1
Stat	3 286	2 701	-0,1	2,8	-3,0	-0,4
Kommun	9 024	7 280	11,0	-7,6	3,5	1,6
Privat ^a	45 226	37 209	3,3	5,2	-1,5	2,9
Industri	14 790	12 067	3,9	6,3	-5,0	4,7
5. Lagerförändring ^b	-1 300	-1 353	(1 300)	(-2 300)	(-6 700)	(5 000)
6. Inhemsk resursförbrukning (3+4+5)	360 321	287 543	3,8	1,5	1,0	2,4
7. Summa kapitalbildning (4+5+8-9)	61 293	52 768	3,5	3,3	-9,6	10,1
8. Export av varor och tjänster	97 516	86 365	7,6	7,0	-2,5	7,9
9. Import av varor och tjänster	106 326	89 666	7,6	4,7	0,8	4,0
10. BNP ^c	351 511	284 242	3,8	2,2	-0,1	3,7

^a Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.

^b Förändring i milj. kr.

^c Till mottagarpris.

bearbetning av detta material har varit nödvändig, bl. a. en nedbrytning till LU:s sektorer från den grövre indelningen i RNB 78. Det förekommer även vissa definitionsskillnader. Revideringar som gjorts senare har det i princip inte varit möjligt att ta hänsyn till.

Beskrivning av tabellerna. I det följande ges en beskrivning av tabellerna tillsammans med hänvisningar till i vilket kapitel eller avsnitt prognosresultaten behandlas.

Tabell 3.1 är en relativt detaljerad försörjningsbalans, som visar hur det totala produktionsresultatet till mottagarpris (BNP) fördelas på olika användningsområden. I kapitel 7 och 8 redogörs för utvecklingen av de olika efterfrågekomponenterna.

Resursernas fördelning har åskådliggjorts genom att de olika posterna i försörjningsbalansen uttryckts som andelar av BNP i fasta och löpande priser (tabell 3.2). Med bytesbalans avses här endast skillnaden mellan export och import av varor och tjänster, i motsats till exempelvis diskussionen i kapitel 7 då även transfereringsnettot ingår.

Tabell 3.2 Resursernas fördelning 1965–1983

Procent av BNP

	1965	1970	1974	1977	1983
<i>A 1975 års priser</i>					
1. Privat konsumtion	54,0	52,2	51,0	54,3	48,6
2. Offentlig konsumtion	21,6	23,8	23,9	27,1	24,8
3. Total konsumtion (1+2)	75,6	76,0	74,9	81,4	73,4
4. Bruttoinvestering totalt	21,9	21,8	21,2	20,2	19,2
Bostäder	5,8	5,1	4,2	3,6	3,7
Offentlig ^a	3,7	4,5	3,3	3,5	3,0
Privat ^a	12,4	12,2	13,7	13,1	12,5
5. Lagerförändring	3,0	2,9	1,9	-0,5	1,0
6. Bytesbalansens saldo ^b	-0,5	-0,7	2,0	-1,1	6,4
7. Summa kapitalbildning (4+5+6)	24,4	24,0	25,1	18,6	26,6
8. BNP ^c	100	100	100	100	100
<i>B Löpande priser</i>					
1. Privat konsumtion	56,3	54,0	52,8	53,9	49,0
2. Offentlig konsumtion	17,6	21,4	24,0	28,7	29,1
3. Total konsumtion (1+2)	73,9	75,4	76,8	82,6	78,1
4. Bruttoinvestering totalt	24,1	22,3	21,9	20,3	19,9
Bostäder	6,8	5,6	4,4	3,9	4,0
Offentlig ^a	4,1	4,7	3,5	3,5	3,1
Privat ^a	13,2	12,0	14,0	12,9	12,8
5. Lagerförändring	3,0	2,8	2,1	-0,4	1,1
6. Bytesbalansens saldo ^b	-0,8	-0,5	-0,8	-2,5	0,9
7. Summa kapitalbildning (4+5+6)	26,1	24,6	23,2	17,4	21,9
8. BNP ^c	100	100	100	100	100

^a Med offentliga investeringar avses endast offentliga myndigheters investeringar. Investeringar gjorda av offentliga affärsverk och aktiebolag ingår i privata investeringar.

^b Skillnaden mellan export och import av varor och tjänster.

^c Till mottagarpris.

Tabell 3.3 Konsumtion och investering inom privat och offentlig sektor 1965–1983

Årlig procentuell förändring, 1975 års priser

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Privat sektor	3,1	2,3	1,4	2,0
Konsumtion	3,0	1,6	2,1	1,8
Bruttoinvestering ^a	3,3	5,2	-1,5	2,8
Statlig sektor	1,4	1,3	1,1	0,8
Konsumtion	1,6	1,2	1,6	0,9
Bruttoinvestering ^a	-0,1	2,8	-3,0	-0,4
Kommunal sektor	9,2	1,3	5,1	2,7
Konsumtion	8,9	3,0	5,3	2,8
Bruttoinvestering ^a	11,0	-7,6	3,5	1,6
Total offentlig sektor	6,2	1,3	3,8	2,1
Konsumtion	5,9	2,3	4,1	2,2
Bruttoinvestering ^a	7,8	-5,0	1,5	1,1
Bostadsbyggande	1,3	-2,6	-5,3	4,1
Offentlig sektor + bostadsbyggande	5,3	0,7	2,6	2,4

^a Exkl. bostadsbyggande.

En uppdelning av konsumtionen och investeringarna på dels en privat, dels en offentlig sektor har gjorts i tabell 3.3. Offentlig sektor omfattar endast offentliga myndigheter, vilket innebär att såväl statliga som kommunala affärsverk behandlas i den privata sektorn. Utvecklingen av den offentliga sektorns konsumtion och investeringar finns närmare kommenterade i avsnitten 8.4 och 8.5.

I tabell 3.1 återfinns utvecklingen av BNP, mätt från användningssidan. BNP beräknad från produktionssidan återfinns i tabell 3.4. I tabell 3.5 återges de olika näringsgrenarnas procentuella andel av BNP i fasta priser.

Tabellerna 3.4 och 3.5 är beräknade till faktorpris, vilket innebär att man från mottagarpriset dragit indirekta skatter och lagt till subventioner. Produktionsutvecklingen behandlas i kapitel 5.

Sysselsättningen, beräknad i antal timmar, återges för de olika näringsgrenarna i tabell 3.6. Kalkyler har också gjorts för utvecklingen av antalet sysselsatta. Metoden beskrivs kortfattat i avsnitt 9.1.2. Resultatet framgår av tabell 3.7. I avsnitt 5.1 kommenteras utvecklingen på arbetskraftsområdet.

Av tabell 3.8 och 3.9 framgår den produktivitetsutveckling, som antagits för de olika näringsgrenarna. Produktiviteten är beräknad som förädlingsvärdet per arbetstimme. Produktivitetsutvecklingen beskrivs i resp. näringsgrensavsnitt i kapitel 9.

Tabell 3.10 visar bruttoinvesteringarnas utveckling 1965–1977 samt prognoser för 1977–1983. Av den därpå följande tabellen (tabell 3.11) framgår hur de olika näringsgrenarnas andel av de totala investeringarna har ändrats sedan mitten av 1960-talet och hur de bedöms komma att förändras under prognosperioden. Tabellerna 3.12 och 3.13 visar utvecklingen för byggnads- resp. maskininvesteringar sedan 1965. I avsnitten 8.2 och 8.5 finns närmare redogjort för utvecklingen av privata resp. offentliga investeringar.

Tabeller och kommentarer rörande utvecklingen för övriga poster i försörjningsbalansen återfinns i avsnitten 7.2 "Utrikeshandel", 8.1 "Privat konsumtion" samt i avsnitt 8.3 "Lager".

Tabell 3.4 Förädlingsvärde (till faktorpris) inom olika näringsgrenar 1965–1983
1975 års priser

	Milj. kr 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	6 411	-1,0	4,0	-0,2	0,6
Skogsbruk	5 742	-0,5	-0,6	-4,9	4,5
Industri	74 233	5,1	3,7	-2,6	6,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	6 289	3,7	7,5	4,5	6,0
Byggnadsverksamhet	17 431	2,9	-0,4	0,2	1,6
Summa varu- och kraftproduktion	110 106	3,9	3,0	-1,8	5,4
Varuhandel	24 942	3,4	2,9	2,0	2,1
Samfärdsel	13 467	2,1	5,8	-3,8	1,4
Bostadsförvaltning	18 502	2,6	1,5	2,2	1,1
Privata tjänster	33 708	2,4	1,8	1,6	3,0
Offentliga tjänster	54 771	6,1	3,4	4,1	2,4
Summa tjänste- produktion	145 390	3,8	2,9	2,1	2,2
Totalt	255 496	3,8	3,0	0,3	3,7

Tabell 3.5 Näringsgrenarnas andelar av den totala produktionen 1965–1983
Procent av BNP till faktorpris, 1975 års priser

	1965	1970	1974	1977	1983
Jordbruk och fiske	3,1	2,5	2,5	2,5	2,1
Skogsbruk	3,8	3,0	2,6	2,3	2,4
Industri	29,0	30,8	31,7	29,0	34,4
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,8	1,8	2,2	2,5	2,8
Byggnadsverksamhet	8,2	7,8	6,9	6,8	6,0
Summa varu- och kraft- produktion	45,9	45,9	45,9	43,1	47,7
Varuhandel	9,5	9,3	9,3	9,8	8,9
Samfärdsel	5,8	5,3	6,0	5,3	4,6
Bostadsförvaltning	7,7	7,3	6,9	7,2	6,2
Privata tjänster	14,2	13,3	12,7	13,2	12,7
Offentliga tjänster	16,9	18,9	19,2	21,4	19,9
Summa tjänsteproduktion	54,1	54,1	54,1	56,9	52,3
Totalt	100	100	100	100	100

Tabell 3.6 Antal arbetstimmar inom olika näringsgrenar 1965–1983

	Milj. tim. 1977	Andel i procent 1977	Årlig procentuell förändring			
			1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	279,52	4,6	-7,9	-3,7	-4,1	-4,8
Skogsbruk	89,05	1,5	-7,8	-6,8	-2,1	-0,9
Industri	1 598,43	26,4	-1,8	-2,0	-2,6	-0,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	48,93	0,8	-0,6	-1,2	-2,5	1,0
Byggnadsverksamhet	544,02	9,0	-0,5	-4,2	-1,7	-2,7
Summa varu- och kraftproduktion	2 559,95	42,3	-2,7	-2,8	-2,5	-1,4
Varuhandel	794,17	13,1	0,1	-1,5	-0,7	-1,1
Samfärdsel	438,08	7,2	0,3	-2,0	0,0	-2,0
Bostadsförvaltning	41,26	0,7	0,7	-0,0	-0,3	0,8
Privata tjänster	783,03	12,9	-0,1	-1,7	0,2	0,3
Offentliga tjänster ^a	1 442,63	23,8	6,1	3,5	4,0	2,8
Summa tjänste- produktion	3 499,17	57,7	1,9	0,2	1,4	0,8
Totalt	6 059,12	100	-0,5	-1,2	-0,3	-0,1

^a Exkl. värnpliktiga.

Tabell 3.7 Antal sysselsatta inom olika näringsgrenar 1965–1983

	1 000-tal 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	194	-6,5	-3,1	-3,5	-3,8
Skogsbruk	59	-5,0	-6,5	-2,1	0,1
Industri	1 010	-0,6	-0,3	-1,1	0,4
El-, gas-, värme- och vattenverk	26	-0,1	0,1	-1,7	1,9
Byggnadsverksamhet	327	0,6	-2,5	-0,7	-1,7
Summa varu- och kraftproduktion	1 616	-1,6	-1,4	-1,4	-0,4
Varuhandel	501	1,1	-0,7	0,6	-0,5
Samfärdsel	272	0,7	0,4	0,7	-0,9
Bostadsförvaltning	33	2,6	0,0	-0,3	1,1
Privata tjänster	538	1,1	-0,3	1,1	1,0
Offentliga tjänster ^a	1 100	7,4	5,8	5,0	3,7
Summa tjänste- produktion	2 444	3,1	2,0	2,6	1,8
Totalt	4 060	0,8	0,5	1,0	0,9

^a Exkl. värnpliktiga.

Tabell 3.8 Produktiviteten inom olika näringsgrenar 1965–1983

Fördelingsvärde per arbetstimme. Årlig procentuell förändring

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	7,5	8,0	4,1	5,6
Skogsbruk	7,9	6,7	-2,9	5,5
Industri	7,0	5,8	0,0	7,2
El-, gas-, värme- och vattenverk	4,3	8,8	7,2	5,0
Byggnadsverksamhet	3,4	4,0	1,9	4,4
Summa varu- och kraftproduktion	6,7	5,9	0,8	6,9
Varuhandel	3,3	4,6	2,7	3,2
Samfärdsel	1,8	8,0	-3,8	3,5
Bostadsförvaltning	2,0	1,4	2,5	0,3
Privata tjänster	2,5	3,6	1,4	2,7
Offentliga tjänster	-0,0	-0,1	0,1	-0,3
Summa tjänsteproduktion	1,9	2,8	0,6	1,4
Totalt	4,3	4,3	0,7	3,8

Tabell 3.9 Produktiviteten inom olika industribranscher 1965–1983

Fördelingsvärde per arbetstimme. Årlig procentuell förändring

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Extraktiv industri	9,1	6,0	-6,6	7,8
Skyddad livsmedelsindustri	2,0	4,1	1,6	2,5
Konkurrensutsatt livsmedelsind.	13,2	6,4	0,1	4,6
Dryckesvaru- och tobaksindustri	11,7	10,3	9,7	5,6
Textil- och beklädnadsindustri	8,2	7,7	4,4	4,8
Trä-, massa- och pappersindustri	7,4	6,8	-2,2	9,0
Grafisk industri	3,3	1,3	3,8	3,5
Gummivaruindustri	6,8	5,6	2,8	6,4
Kemisk industri	6,0	8,1	-1,2	8,9
Petroleum- och kolindustri	16,5	4,1	0,7	3,8
Jord- och stenindustri	7,2	6,8	-2,8	8,0
Järn-, stål- och metallverk	7,3	4,9	-5,0	8,1
Verkstadsindustri exkl. varv	6,9	5,5	0,7	7,8
Varv	10,0	3,1	1,3	1,3
Övrig tillverkningsindustri	8,0	7,0	9,4	7,1
Hela industrin	7,0	5,8	0,0	7,2

Tabell 3.10 Bruttoinvesteringar inom olika näringsgrenar 1965–1983
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	2 393	-1,4	9,3	3,7	1,7
Skogsbruk	920	2,7	4,4	6,7	2,6
Industri	12 067	3,9	6,3	-5,0	4,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	5 360	4,7	2,2	-1,1	1,9
Byggnadsverksamhet	1 570	0,4	-2,0	4,7	-0,9
Summa varu- och kraftproduktion	22 310	3,3	4,9	-2,3	3,3
Varuhandel	4 025	0,2	1,0	11,4	3,0
Samfärdsel	5 522	2,6	8,1	-6,8	0,3
Bostadsförvaltning	11 889	1,3	-1,5	-4,8	4,1
Privata tjänster	3 695	9,7	4,6	1,2	3,1
Offentliga tjänster	9 981	7,8	-4,9	1,5	1,1
Summa tjänste- produktion	35 112	3,8	-0,3	-1,4	2,5
Totalt	57 422	3,6	1,6	-1,7	2,8

Tabell 3.11 Bruttoinvesteringarnas fördelning 1965–1983
Procent av totala bruttoinvesteringar, 1975 års priser

	1965	1970	1974	1977	1983
Jordbruk och fiske	3,4	2,7	3,6	4,2	3,9
Skogsbruk	1,2	1,1	1,2	1,6	1,6
Industri	19,2	19,4	23,3	21,0	23,4
El-, gas-, värme- och vattenverk	8,5	8,9	9,1	9,3	8,9
Byggnadsverksamhet	3,0	2,6	2,3	2,7	2,2
Summa varu- och kraftproduktion	35,3	34,7	39,5	38,8	40,0
Varuhandel	5,8	4,9	4,8	7,0	7,1
Samfärdsel	9,3	8,8	11,3	9,6	8,3
Bostadsförvaltning	28,8	25,8	22,8	20,7	22,3
Privata tjänster	3,9	5,2	5,9	6,5	6,6
Offentliga tjänster	16,9	20,6	15,7	17,4	15,7
Summa tjänsteproduktion	64,7	65,3	60,5	61,2	60,0
Totalt	100	100	100	100	100

Tabell 3.12 Byggnadsinvesteringar inom olika näringsgrenar 1965–1983
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	245	4,4	-1,6	-1,1	0,6
Skogsbruk	120	-5,3	-3,6	10,9	0,0
Industri	2 863	4,8	4,9	-9,2	3,0
El-, gas-, värme- och vattenverk	3 979	4,1	2,0	-1,4	1,4
Byggnadsverksamhet	220	-7,9	0,6	8,6	-2,4
Summa varu- och kraftproduktion	7 427	3,8	3,0	-4,4	1,9
Varuhandel	1 033	-1,8	-6,6	4,1	-4,4
Samfärdsel	1 624	-3,6	-0,2	1,8	5,7
Bostadsförvaltning	11 859	1,3	-1,5	-4,9	4,1
Privata tjänster	1 746	11,7	0,5	-2,0	3,3
Offentliga tjänster	8 294	7,4	-5,5	1,0	1,1
Summa tjänste- produktion	24 556	3,2	-2,8	-2,0	2,9
Totalt	31 983	3,3	-1,5	-2,6	2,7

Tabell 3.13 Maskininvesteringar m. m. inom olika näringsgrenar 1965–1983
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	2 148	-2,4	11,3	4,3	1,8
Skogsbruk	800	4,8	5,7	6,1	2,9
Industri	9 204	3,5	6,8	-3,5	5,2
El-, gas-, värme- och vattenverk	1 381	6,9	3,0	-0,1	3,3
Byggnadsverksamhet	1 350	1,8	-2,3	4,1	-0,6
Summa varu- och kraftproduktion	14 883	3,0	6,0	-1,1	4,0
Varuhandel	2 992	1,8	5,7	14,5	5,1
Samfärdsel	3 898	6,3	11,2	-9,6	-2,4
Bostadsförvaltning	30	32,0	7,0	12,6	0,6
Privata tjänster	1 949	7,1	10,4	4,3	3,0
Offentliga tjänster	1 687	10,6	-1,8	4,2	1,1
Summa tjänste- produktion	10 556	6,2	7,6	0,2	1,5
Totalt	25 439	4,1	6,7	-0,6	3,0

Anm.: I jordbrukets maskininvesteringar ingår investeringar i såväl avelsdjur som dikning. I skogsbrukets maskininvesteringar ingår investeringar i skogsvårdande åtgärder.

4 Den internationella bakgrunden

Den svenska ekonomins stora utrikeshandelsberoende medför att bedömningar av den internationella ekonomiska utvecklingen spelar en väsentlig roll vid överväganden om den svenska ekonomins utvecklingsmöjligheter. Att idag söka skapa sig en bild av vad som kommer att hända på den internationella scenen fram till 1983 är emellertid mycket svårt. I de flesta länder, inte minst inom flera av våra viktigaste avnämländer, brottas man sedan recessionen 1974–1975 med större ekonomiska problem än tidigare under efterkrigstiden. Arbetslösheten är högre, inflationen kraftigare och de externa balansrubbningsarna större än någon gång under 1950- och 1960-talen. De aktuella problemen i den internationella ekonomin beror på både konjunkturella och strukturella faktorer. Utvecklingen under perioden 1977–1983 kommer därför att i betydande utsträckning präglas av vilka lösningar man kommer att finna på de problem som nu dominerar världsekonomin.

I detta kapitel behandlas den internationella ekonomiska utvecklingen. Huvudvikten läggs därvid på utvecklingen inom OECD-området. Den bild av den internationella utvecklingen som här tecknas ligger till grund för åtskilliga siffermässiga antaganden som behövs för LU:s kalkyler.

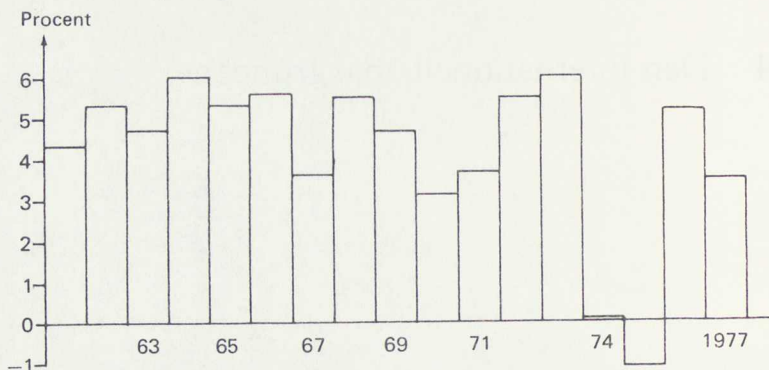
4.1 Tillbakablick på utvecklingen till och med 1977

I ett tillbakablickande perspektiv ter sig den internationella ekonomiska utvecklingen under 1960-talet i många avseenden mycket gynnsam. Kapacitetsutnyttjandet i ekonomierna var genomsnittligt sett förhållandevis högt och arbetslösheten låg jämfört med de nivåer som blev aktuella vid mitten av 1970-talet. Världsproduktionen av varor ökade med i genomsnitt 5,5 % per år 1960–1970. OECD-ländernas BNP ökade med 4,8 % per år i volym under samma period (jämför diagram 4.1). BNP:s faktiska ökningstakt i ett medelfristigt perspektiv bestämdes av tillväxten i produktionskapaciteten. Den tekniska utvecklingen och strukturomvandlingen var mycket snabb. Investeringarnas andel av BNP ökade starkt. De snabba omställningarna i ekonomierna accepterades i huvudsak. En förklaring härtill är att den arbetskraft som varit sysselsatt i verksamheter som slogs ut i denna omvandlingsprocess hela tiden kunde finna ny sysselsättning i andra, expanderande verksamheter. Den snabba produktionsökningen i förening med de överenskommelser som träffades på det internationella planet i syfte

Diagram 4.1 Bruttonationalproduktens volymutveckling i OECD-området 1960–1977. Årlig procentuell förändring.

Källa: National Accounts of OECD countries, OECD, Paris 1975.

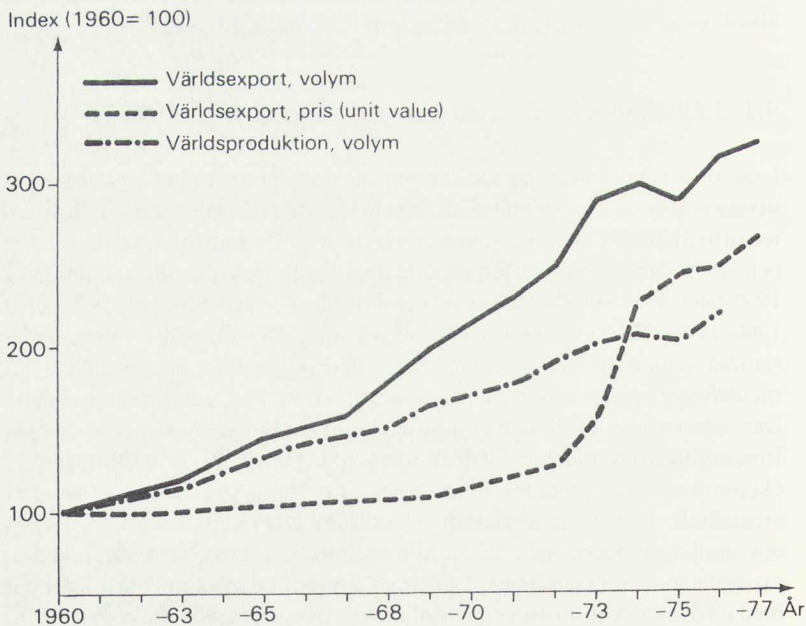

att liberalisera handeln mellan länderna skapade förutsättningar för en mycket snabb tillväxt i världshandeln. Genomsnittligt ökade denna med närmare 8 % per år under 1960-talet. Prisstegringarna var på det hela taget mycket måttliga. För OECD-området uppgick prisökningen, mätt med BNP-deflatorns ökningstakt, till ca 3 1/4 % per år 1960–1970. Prisstegringen i världshandeln var ännu lägre eller knappt 1 1/2 % per år 1960–1970 (jämför diagram 4.2).

Även om prisstegringstakten i OECD-området genomsnittligt sett var måttlig under 1960-talet, så tilltog den dock markant under loppet av decenniet. En väsentlig förklaring härtill är den stegring av kapacitetsutnyttjandet som ägde rum mot slutet av decenniet, främst då i USA. Även sambandet mellan prisstegringar och kapacitetsutnyttjande förändrades, på så sätt att en given nivå för kapacitetsutnyttjandet under decenniets senare

Diagram 4.2 Världsexportens och världsproduktionens utveckling 1960–1977. Index 1960=100.

Källa: International Trade, olika årgångar, GATT, Monthly Bulletin of Statistics, U.N., no 8, 1978.

del tenderade att ge upphov till större prisstegringar än vad som tidigare varit fallet. En orsak till de med tiden allt starkare inflationstendenserna kan vara att löntagare och företag anpassade sina löne- och priskrav till stigande inflationsförväntningar. Stråvan att uppnå kompensation för inträffad eller förväntad inflation förstärktes sannolikt med tiden. Också benägenheten att i samband med löneförhandlingar tänka i reala i stället för i nominella termer ökade sannolikt under perioden.

Under 1960-talets sista år uppkom i samband med Vietnamkriget stora budget- och betalningsbalansunderskott i USA. Dessa underskott i förening med dollarns faktiska ställning som reservvaluta i det internationella betalningssystemet skapade grundvalen för en mycket snabb ökning av likviditeten i världsekonomin. Härtill skall fogas att det under 1971 och 1972 bedrevs en mycket expansiv politik i flertalet större OECD-länder. Den goda tillgången på internationell likviditet samt sammanbrottet för det tidigare systemet med fasta växelkurser bidrog till att bytesbalansutvecklingen, åtminstone till en början, inte uppfattades som en lika påtaglig restriktion som tidigare på möjligheterna att bedriva en expansiv politik. Stimulansåtgärderna gavs i första hand formen av monetär expansion. Den konjunkturuppgång som följde 1972–1973 blev mycket kraftig och kom nära nog samtidigt i flertalet dominerande OECD-länder. Denna samtidighet kvarstod i huvudsak även i den påföljande nedgången.

Konjunkturuppsvinget åtföljdes av en kraftig acceleration av inflations-takten i världsekonomin. Delvis förklaras detta av den till synes mer permanenta tendens till ökad inflationstakt som diskuterades ovan. Till skillnad från tidigare orsakades nu prisökningarna primärt av utvecklingen på varumarknaderna och inte av löneutvecklingen. En bidragande faktor var att intensiteten och samtidigheten i konjunkturuppgången i de olika länderna ledde till att påtagliga flaskhalsar uppstod inom många branscher. Inom vissa basindustrier medförde vidare otillräckliga investeringar under tidigare år att dessa flaskhalsar uppträdde ovanligt tidigt. Kapacitetsproblemen var dock i många fall inte så mycket ett resultat av efterfrågans absoluta nivå som av den hastighet med vilken den växte. De förvärrades också till följd av en kraftig omsvängning i lagercykeln. Den snabba lageruppbyggnad som kom igång bottnade delvis i rädsla för ytterligare prisstegringar, men också i rena spekulationsmotiv. Till detta kom att dåliga skördar i Sovjet, Kina m. fl. länder tvingade dessa till stora köp av främst vete på den internationella spannmålsmarknaden. Livsmedelspriserna i världshandeln började öka mycket kraftigt från 1972. Prishöjningarna på livsmedel och – med en viss eftersläpning – vissa andra råvaror, följdes av de kraftiga ökningarna av oljepriset under hösten 1973 – våren 1974, som i stort sett femdubblade priset på råolja.

Totalt ökade prisnivån i världshandeln med 24 % 1972–1973 och 40 % 1973–1974. Världshandelsprisernas snabba ökningstakt medförde att inflationen i de enskilda länderna dessa år mer sågs som orsakade av inflytanden via utrikeshandeln än av inhemska faktorer. Vilket genomslag världsmarknadspriserna fick på prisutvecklingen i resp. land berodde dels på utrikes-handels betydelse i enskilda länder, dels på växelkursförändringarna. Den sammanlagda, direkta effekten av råvaruprisernas ökning under dessa år kan beräknas till ca 5 procentenheter av den totala prisökningen inom OECD-

länderna. Härav svarade oljeprishöjningarna för ca 2 procentenheter och prisökningarna på livsmedel och andra råvaror för återstoden, dvs. 3 procentenheter. Med en viss eftersläpning uppkom sedan krav på löneökningar som kompensation för redan inträffade eller förväntade prisökningar på varor.

Efter hand som tecknen på en pris-lönespiral uppenbarade sig lades den ekonomiska politiken om i restriktiv riktning i flera länder redan under 1973. Den dämpning av efterfrågan som denna politik medförde förvärrades kraftigt – med någon fördröjning – av det kontraktiva inflytandet från OPEC-ländernas exportöverskott. Prishöjningarna på olja 1973–1974 beräknas ha ökat de oljeproducerande ländernas exportinkomster med omkring 100 miljarder dollar. Av detta sparades under det första året ungefär tre fjärdedelar. Sparandet i världsekonomin ökade därför med ca 75 miljarder dollar. Den minskning i världsefterfrågan som denna sparandeökning medförde kan beräknas till 1 à 2 %. Oljeprishöjningarna framkallade således en deflationistisk effekt genom att de gav upphov till detta bortfall i real efterfrågan. Samtidigt medförde de en inflationistisk effekt genom att kostnaderna höjdes och att den pris-lönespiral, som redan var igång i de oljeimporterande staterna, förstärktes. De bytesbalansunderskott i de oljeimporterande länderna som prisökningarna på olja bidrog till – för OECD-länderna uppgick detta underskott till totalt 33 miljarder dollar 1974 – drev länderna att föra en ännu mer deflationistisk politik.

Den sammantagna effekten av den mer eller mindre samtidiga omläggningen till en restriktiv politik i flertalet länder tillsammans med oljeprishöjningarna underskattades vida av de enskilda regeringarna. Konjunkturedgången blev därför både brantare och djupare än väntat. Industriproduktionen föll med ca 10 % 1974–1975. Arbetslösheten, som under högkonjunkturåren 1972–1973 uppgått till ca 8 miljoner personer i OECD-området som helhet, ökade till ungefär 15 miljoner första halvåret 1975, vilket motsvarade ca 5,5 % av arbetskraften. Dessa tal för arbetslösheten underskattar dock effekten på sysselsättningen av produktionsnedgången eftersom en betydande del av anpassningen på arbetsmarknaden skedde genom bl. a. minskade förvärvsfrekvenser. I de nordiska länderna samt Österrike valde regeringarna att via en expansiv politik försöka överbygga vad man 1974 bedömde skulle bli en relativt normal konjunkturedgång. Genom de stimulansåtgärder som vidtogs kunde sysselsättningen bibehållas på en hög nivå. Efterfrågeexpansionen medförde emellertid en betydande importökning samtidigt som exporten visade en vikande utveckling till följd av den allmänna efterfrågeutvecklingen i världsekonomin. Stora bytesbalansunderskott uppstod därför. Dessa underskott förvärrades kraftigt av en – delvis av det höga efterfrågetrycket framkallad – förhållandevis snabb kostnadsökning och därmed sammanhängande minskning i konkurrenskraften gentemot övriga länder.

Under första delen av 1975 lades den ekonomiska politiken i de största länderna om i mer expansiv riktning. Vissa finanspolitiska stimulansåtgärder vidtogs. Sett mot bakgrund av konjunktursvackans djup var dock åtgärderna mycket försiktiga. Ett viktigt skäl till att länderna inte gick längre i stimulanspolitiken var – förutom rädslan för att återigen få igång en pris-lönespiral – det faktum att budgetunderskotten hade ökat kraftigt under

recessionen och att dessa underskott uppfattades som påtagliga restriktioner för politiken. En återhämtningsfas kom igång kring mitten av 1975, ledd av USA och Japan, men med de större europeiska länderna endast något efter. Lageruppbbyggnad och ökad efterfrågan för främst varaktiga konsumtionsvaror drev på återhämtningen. Industriproduktionen ökade snabbt från mitten av 1975 till början av 1976. Prisstegringstakterna tenderade dock att återigen gå upp. Under loppet av 1976 stod det emellertid klart att den expansion som ägde rum inte var tillräcklig för att få igång näringslivsinvesterings- och ge upphov till en självgenererande tillväxt. Tillväxten planade ut under året. Ökningstakten för BNP 1975–1976 kom dock att uppgå till 5,2 % för OECD som helhet och till 4,2 % för de europeiska OECD-länderna.

Konjunkturutvecklingen i OECD-området under 1977 blev svag, speciellt under årets senare del. De begränsade stimulansåtgärder som sattes in i flertalet enskilda länder förmådde inte uppväga den svaga underliggande trenden. Den sammantagna tillväxten under året uppgick till 3,6 %. Den långsamma tillväxttakten medförde en fortsatt ökning av arbetslösheten. Det totala antalet arbetslösa i OECD-länderna vid utgången av 1977 översteg 16 miljoner. OECD:s totala bytesbalansunderskott gentemot omvärlden ökade betydligt. Den redan tidigare mycket ojämn fördelningen av bytesbalansunderskotten mellan OECD-länderna förvärrades ytterligare. Bland de större ekonomierna uppvisade endast den amerikanska en god tillväxt. Bytesbalansunderskottet i USA fortsatte emellertid att öka. I de västeuropeiska ekonomierna var tillväxten mycket långsam och uppgick till knappt 2 %. En allmänt mycket försiktig inriktning av den ekonomiska politiken i flertalet länder bidrog till denna utveckling. De åtgärder som vidtogs syftade i första hand till att åstadkomma balans i utrikesbetalningarna och till att dämpa prisstegringarna. För de mindre industriländerna kom de betydande underskotten i bytesbalansen efterhand att bli en allt viktigare restriktion på den ekonomiska utvecklingen. Politiken i många mindre länder lades därför om i en mer restriktiv riktning. Särskilt markerad blev denna omläggning i de nordiska länderna.

Till de positiva inslagen i den ekonomiska utvecklingen under 1977 hör den dämpning av prisstegringarna som ägde rum under årets senare del. En bidragande faktor är här den nedgång i råvarupriserna som inträffade under årets andra hälft. En annan viktig faktor är den inkomstpolitik som – vanligtvis i form av överenskommelser mellan regeringarna och löntagarorganisationerna – bedrevs med betydande framgång i flera länder. Även om den genomsnittliga inflationstakten har minskats, kvarstår dock stora skillnader i prisutvecklingen mellan olika länder. Tillsammans med den ökade ojämvikten i fördelningen av över- och underskott i bytesbalanserna återspeglas dessa tendenser i en stigande oro på valutamarknaderna. Överskottsländerna – främst då Japan, Förbundsrepubliken Tyskland och Schweiz – har upplevt en kraftig appreciering av sina valutor, samtidigt som dollarns värde sjunkit. Utformningen av penningpolitiken i flertalet industriländer betingades i stor utsträckning av valutasituationen. De mindre underskottsländerna förde i allmänhet en mycket stram penningpolitik under våren 1977, framtvingad av hänsynen till den externa balansen.

4.2 Utvecklingen 1977–1983

4.2.1 *Allmänna utgångspunkter för bedömningarna*

Som framgått av den tidigare framställningen karakteriseras den nuvarande ekonomiska situationen i OECD-området som helhet av en fortsatt hög inflation, en svag produktionstillväxt och därmed också hög arbetslöshet, ett betydande bytesbalansunderskott och en överlag svag investeringsutveckling. Läget och utvecklingstrenderna i de enskilda länderna skiljer sig dock vida. Vissa länder, särskilt då Förbundsrepubliken Tyskland och Schweiz, har varit mycket framgångsrika i sin prisstabiliseringspolitik. I likhet med Japan har också dessa två länder noterat betydande överskott i sina utrikestransaktioner de senaste åren. Den ekonomiska tillväxten i dessa länder har emellertid samtidigt varit förhållandevis långsam. Av de större länderna har endast USA lyckats upprätthålla en hög tillväxttakt och kunnat nå framgångar vad gäller sysselsättningen, inte minst tack vare påtagliga stimulansåtgärder. I andra länder har problemen i fråga om bytesbalans-, produktions- och sysselsättningsutvecklingen snarast förvärrats sedan nedgången 1974–1975 samtidigt som inflationen ligger kvar på en hög om än sjunkande nivå. I flertalet länder har man sålunda en fortsatt hög och i många fall ökande arbetslöshet.

Produktionskapaciteten torde för den framförliggande perioden inte vara samma restriktion som under 1960-talet. Osäkerheten i framtidsbedömningen beror idag snarast på svårigheter att förutse efterfrågeutvecklingen vilken i sin tur i hög grad beror på vilken ekonomisk politik regeringarna i de olika länderna kommer att föra under de närmaste åren.

Vissa tendenser och problem – vilka dock delvis är motstridiga – som kommer att karakterisera de närmaste årens ekonomiska politik kan urskiljas. Det nuvarande svåra sysselsättningsläget i flertalet länder motiverar i och för sig en förhållandevis expansiv ekonomisk politik. Rädslan för att en sådan politik skulle utlösa nya inflationsimpulser och en försämring av bytesbalansen talar för att expansionspolitiken blir försiktig och att återhämtningen blir förhållandevis långsam. Ett gemensamt drag i den ekonomiska politiken i flertalet länder kommer att vara satsningar på att förbättra lönsamheten och öka investeringarna inom näringslivet. Ett motiv härför är behovet av att ersätta realkapital som blivit olönsamt till följd av de senaste årens förändrade relativpriser. Den låga investeringsaktiviteten i många länder under 1970-talet har inom flera områden medfört risker för att flaskhalsproblem kan uppträda när efterfrågan väl kommer igång. Också detta nödvändiggör ökade investeringar. Ett annat gemensamt drag i många länders politik – och som ytterligare skärper kravet på investeringsutvecklingen – kommer att vara satsningar på ökad export i syfte att förbättra externbalanserna. Investerings- och exportkraven samt behovet av att förbättra näringslivets lönsamhet i förening med en jämfört med tidigare förhållanden långsam produktionstillväxt innebär att utrymmet för reallöneökningar och ökning av den privata konsumtionen blir begränsat. Löntagares och konsumenters förväntningar om löneutveckling och ökning i den privata standarden torde dock fortfarande i hög grad vara betingade av erfarenheterna fram till 1970-talets mitt. I en uppåtgående konjunktur kan därför starka

krav på löneökningar som kompensation för de senaste årens långsamma utveckling komma att resas. Starka krav på ökade offentliga insatser inom olika områden är emellertid också sannolika. Dessa krav förstärks självfallet av det nuvarande arbetsmarknadsläget. De nuvarande budgetunderskotten i många länder motiverar å andra sidan en långsam utgiftsutveckling.

Starka spänningar mellan olika krav och önskemål vad gäller resursanvändningen kommer således sannolikt att resas i de olika länderna under de kommande åren. Vilka prioriteringar mellan olika mål som de enskilda länderna kommer att göra är dock idag utomordentligt svårt att bedöma.

För att belysa osäkerheten om den ekonomiska politik som kommer att föras av OECD-länderna under de närmaste åren presenteras här tre alternativa scenarion för utvecklingen i OECD-området fram till 1980-talets mitt. I ett fullsysselsättningsscenario har vi förutsatt att OECD-länderna bedriver en jämfört med nuläget expansiv ekonomisk politik vilken återför länderna till full sysselsättning vid 1980-talets mitt. I ett lågtillväxtscenario skisseras ett utvecklingsförlopp under förutsättning att nuvarande inriktning av den ekonomiska politiken bibehålls. Förutsättningar och problem i samband med resp. scenario diskuteras. Dessa två scenarion kan ses som försök att ringa in gränser inom vilka den faktiska utvecklingen med en viss sannolikhet kommer att ligga.

För LU:s kalkyler är det nödvändigt – hur osäkert detta än är – att ange utvecklingen inom vissa delar av den internationella ekonomin i siffror. Vi har därför försökt att ange den utveckling för produktion, m. m. som svarar mot vad vi bedömt vara det mest sannolika utvecklingsförloppet för dels OECD-länderna, dels övriga ländergrupper i världsekonomin.

En viktig utgångspunkt för våra bedömningar av den internationella utvecklingen har utgjorts av material från pågående arbete med revidering av den tillväxtstrategi som OECD-länderna antog sommaren 1976. Vi har också utnyttjat resultat i det s. k. Overall Economic Perspective som FN:s europakommission (UN/ECE) publicerade i början av 1978. Härutöver har vi haft tillgång till prognosmaterial från vissa andra internationella organ och samarbetsorganisationer samt från enskilda länder.

4.2.2 Ett fullsysselsättningsscenario för OECD-länderna

Det aktuella arbetsmarknadsläget men också den i flera länder förväntade snabba ökningen av befolkningen i de arbetsföra åldrarna motiverar en expansiv ekonomisk politik i OECD-länderna under de närmaste åren. Vi har därför försökt att närmare ange vilken produktionstillväxt och utveckling i övrigt som krävs för att ett fullt sysselsättningsläge skall ha nåtts i OECD till 1985.

För att kunna bedöma vilken utveckling som krävs för att återföra OECD-länderna till full sysselsättning vid 1980-talets mitt krävs en uppfattning om den potentiella produktionstillväxten samt kapacitetsgapet i utgångsläget. Den potentiella produktionstillväxten sammanhänger med förändringar i det tekniska och organisatoriska kunnandet, insatsen av realkapital och arbetskraft i produktionsprocesserna samt efterfrågestrukturen. Stora svårigheter av metodologisk och statistisk art föreligger emellertid när det gäller att fastställa sambandet mellan dessa storheter. Dessa svårigheter är särskilt

påtagliga i nuvarande läge med stor outnyttjad kapacitet i OECD-länderna.

Några tecken på att den tekniska utvecklingen, utnyttjandet av stordriftsfördelar, höjd utbildning hos arbetskraften och liknande faktorer inte också i framtiden skulle kunna ge betydande bidrag till produktivitetstillväxten i OECD-länderna föreligger ej. Ökade satsningar på miljöförbättrande åtgärder, insatser i syfte att minska beroendet av olja som energikälla, förändrad efterfrågestruktur och vissa andra faktorer kommer emellertid sannolikt att i viss mån påverka produktivitetstillväxten negativt i framtiden. En sammanvägning av de olika faktorer som påverkar den potentiella produktivitetstillväxten talar för att en viss avsakning är sannolik för området som helhet under åren fram till 1980-talets mitt. Denna nedgång motvägs dock i hög grad av den snabba tillväxt i befolkningen i arbetsför ålder som förväntas i de flesta europeiska länder under de närmaste åren. Sammantaget talar dessa överväganden beträffande produktivitetstillväxten och arbetskraftsresurserna för att den potentiella produktionsutvecklingen kommer att ligga kring 4 % per år 1976–1985, förutsatt att de investeringar som krävs för en ekonomisk återhämtning kommer till stånd. Denna bedömning skall jämföras med en uppskattad tillväxt i den potentiella produktionen i OECD-området på 5,7 % 1960–1973. Jämfört med utvecklingen 1960–1973 skulle kapacitetstillväxten i Japan i det närmaste halveras fram till 1985. I övriga större OECD-länder kan dämpningen av kapacitetstillväxten bedömas komma att begränsas till ungefär 1/2–1 % per år (jämför tabell 4.1).

Tabell 4.1 Arbetskraftsresurser och produktionsutveckling i de sju större OECD-länderna 1960–1985

Årlig procentuell volymförändring

Land	Arbetskraftsresurserna		Bruttonationalprodukten			
	1960–1973	1976–1985	Faktisk utveckling 1960–1973	Potentiell utveckling		Full sysselsättningstillväxt ^a 1976–1985
			1960–1973	1960–1973	1976–1985	
Canada	2,9	2,0	5,6	4,9	4,0	4,4
Förenta staterna	1,9	1,9	4,0	3,9	3,4	4,0
Japan	1,3	0,7	10,3	10,9	5,6	6,4
Frankrike	0,8	0,8	5,5	5,7	4,5	4,9
Förbundsrepubliken Tyskland	0,2	0,5	4,5	4,7	4,2	4,7
Italien	-0,1	0,9	5,1	5,3	4,6	5,1
Storbritannien	0,3	0,7	3,0	3,0	2,5	3,4
De sju större länderna	1,2	1,1	5,2	5,7	4,0	4,6

^a Med "full sysselsättningstillväxt" avses den tillväxt i produktionen som erfordras för att de angivna länderna skall nå full sysselsättning 1985.

Källa: OECD-material.

För att absorbera idag icke sysselsatt arbetskraft och dessutom bereda nytillkommande på arbetsmarknaden sysselsättning krävs enligt de överslagsvisa kalkyler som utförts en produktionstillväxt för OECD-området som helhet på i genomsnitt något över 4 1/2 % 1976–1985. Investeringsandel av BNP skulle behöva öka med ca 2 1/2 % per år. I enlighet med uppfattningen inom flera större OECD-länder har det då förutsatts att arbetslöshetsnivån också i ett högkonjunkturläge kommer att ligga högre än under 1960-talet. Detta skulle bero på demografiska och andra strukturella faktorer – grupper som av olika skäl har högre arbetslöshet skulle öka sin andel i arbetskraften. Under perioden 1973–1977 uppgick BNP-tillväxten i OECD till i genomsnitt knappt 2 % per år. Det krävs således en avsevärd acceleration i produktionstillväxten om full sysselsättning skall kunna återställas i OECD-området till 1985. De överslagsvisa kalkyler som utförts anger att den strategi för full sysselsättning som här skisseras gör det möjligt att samtidigt eliminera OECD-ländernas sammantagna bytesbalansunderskott gentemot OPEC-staterna till 1985. Under förutsättning att de relationer mellan produktionsutveckling och internationell handel som rådde 1960–1973 också gäller fortsättningsvis skulle i ett sådant scenario världshandeln öka i volym med ungefär 7 1/2 % per år 1978–1985. Prisstegringarna för de varor som går i internationell handel skulle samtidigt uppgå till i genomsnitt 6 % per år.

Några realekonomiska hinder för att upprätthålla en tillväxttakt som ger full sysselsättning i OECD-området vid 1980-talets mitt föreligger knappast. De politiska svårigheterna för en sådan utveckling kan emellertid anses betydande. En samordning av den ekonomiska politiken i de enskilda länderna torde vara ett nödvändigt villkor. En särskilt viktig förutsättning för att samtliga länder skall kunna upprätthålla den erforderliga höga tillväxttakten är, att de länder som idag har bytesbalansöverskott, för en klart mer expansiv politik än under senare år. Främst gäller detta Förbundsrepubliken Tyskland och Japan. Av vissa skäl anser emellertid regeringarna i dessa länder det nödvändigt att ha betydande bytesbalansöverskott i ekonomierna.

En restriktion för en mer expansiv ekonomisk politik i många länder är rädsla för att denna skulle medföra lönehöjningar som både höjer priserna och minskar lönsamheten i näringslivet. Den ekonomiska politikens uppläggning under de närmaste åren förefaller emellertid komma att präglas av att man i många OECD-länder anser att risken är betydande för att ett snabbt uppsving skall utlösa nya inflationsförväntningar. Risken för att världshandelspriserna åter igen skjuter fart om tillväxten i OECD-området ökar bedöms däremot som mindre. Detta gäller också oljepriserna. Idag tillgängliga studier över oljemarknaden talar för att realpriset på olja inte kommer att stiga så länge som tillväxttakten i OECD-området fram till 1980-talets mitt inte överstiger 4,5 %.

En faktor som försvårar möjligheterna att upprätthålla den efterfrågeutveckling som krävs för ekonomisk återhämtning i OECD-området är den stora ökning av det privata sparandet som skett i flera länder under senare år. Särskilt gäller detta i Frankrike och Förbundsrepubliken Tyskland. Hänsynen till bl. a. budgetsaldots utveckling och överväganden av politisk

natur begränsar i många länder möjligheterna att kompensera detta sparandeöverskott med ett motsvarande underskott i de offentliga utgifterna. Detta lägger hinder i vägen för en expansiv ekonomisk politik, eftersom denna åtminstone ett inledningsskede måste förutsätta ytterligare ökning av budgetunderskotten. Till denna bild av sparandeutvecklingen inom OECD-länderna skall fogas den sparandeökning som skett i världsekonomin under senare år till följd av OPEC-ländernas bristande förmåga att öka importen i takt med exportintäkterna. Båda de här nämnda faktorerna bakom sparandeöverskottet i världsekonomin torde i viss mån komma att göra sig gällande även under de kommande åren.

Ytterligare en viktig förutsättning för att nå en hög tillväxt i OECD-länderna gäller investeringarna. En snabb ökning av investeringarna är nödvändig för att länderna skall uppnå den tillväxt i totalefterfrågan som krävs för att kunna upprätthålla en kontinuerlig, hög produktionstillväxt. De stora sektoriella skillnader i kapacitetsutnyttjande som idag föreligger i många länder nödvändiggör också betydande investeringar inom vissa sektorer för att inte flaskhalsproblem och därav betingade prisstegringsimpulser skall utlösas i ett tidigt skede av en återhämtningsfas. Betydande investeringar krävs vidare dels för att ersätta realkapital som blivit olönsamt till följd av de senaste årens relativprisförändringar, dels för att minska energiförbrukningen och för att förbättra miljön. Stora svårigheter kommer att föreligga i många länder att under de närmaste åren få upp investeringarna på en tillräckligt hög nivå. En orsak härtill är det generellt sett låga kapacitetsutnyttjandet i nuläget. En annan orsak som tillmäts stor betydelse är den trendmäsiga lönsamhetsminskning som enligt tillgängliga studier har skett i flera stora OECD-länder, bl. a. Förbundsrepubliken Tyskland, Storbritannien, Italien och Japan. Inom många OECD-länder anses också ökad osäkerhet om framtiden och allmän "tillväxtpessimism" påverka näringslivets investeringsefterfrågan negativt.

I ett flertal OECD-länder upplevs också bytesbalansunderskotten som ett hinder för en mer expansiv utveckling. I särskilt hög grad gäller detta många mindre länder. Skälen härtill kan vara att man bedömer ytterligare upplåning i utlandet som riskfylld, rädsla för spekulation mot den egna valutan eller att en depreciering av denna skall utlösa inflationsimpulser.

4.2.3 *Ett lågtillväxtscenario för OECD-länderna*

Det kan inte uteslutas att ett flertal större OECD-länder även fortsättningsvis kommer att föra en restriktiv politik av hänsyn främst till prisstabiliseringsmål eller vad man uppfattar som en alltför otillfredsställande utveckling av bytesbalansen. De nuvarande höga arbetslöshetstalen skulle således långsiktigt accepteras. De länder som idag har underskott i sina bytesbalanser skulle då bli tvingade att föra en ytterligt restriktiv efterfrågepolitik. Vilka konsekvenser för den ekonomiska utvecklingen på sikt en ekonomisk politik efter de riktlinjer som idag präglar OECD-området skulle få är svårt att bedöma. En anledning härtill är att långsiktigt bestående kapacitetsöverskott är en för moderna ekonomier ny företeelse, varför man saknar erfarenhet av vilka effekter ett sådant utvecklingsförlopp medför.

De beräkningar som utförts anger att en fortsättning av den ekonomiska politik som präglat OECD-området under de senaste åren skulle medföra att produktionstillväxten 1978–1985 begränsas till 3 à 3,5 % per år. Tillväxten i flera av de länder som idag tar betydande delar av vår export – Förbundsrepubliken Tyskland, Storbritannien, Danmark och Finland – skulle bli särskilt långsam och ligga i genomsnitt klart under 3 % per år.

En sannolik effekt av en fortsättning av de senare årens långsamma tillväxt i OECD-området är en ytterligare sänkning av näringslivets lönsamhet och en allmänt ännu större "tillväxtpessimism". De privata investeringarnas andel av BNP skulle därför sannolikt minska ytterligare. De investeringar som företas skulle troligen till betydande del vara ersättningsinvesteringar och främst syfta till att sänka kostnaderna i existerande produktionsprocesser. En långsammare investeringstillväxt skulle också innebära en reducering av den potentiella produktionstillväxten, så att faktisk och potentiell BNP-tillväxt sannolikt skulle sammanfalla vid 1980-talets mitt.

Effekterna på arbetsmarknaden av en fortsatt långsam tillväxt skiljer sig sannolikt från land till land. Till en början skulle sannolikt den öppna arbetslösheten fortsätta att öka. Förändringar i olika gruppers deltagande i arbetslivet och "workshoring" har emellertid anförts som exempel på anpassningsprocesser som skulle medföra att denna ökning blir av begränsad omfattning. Den avsaktning i produktivitetstillväxten som sannolikt uppkommer skulle också tendera att begränsa arbetslöshetsökningen.

På kort sikt skulle en situation med bestående långsam tillväxt sannolikt snarast förstärka rådande inflationstendenser. Ett långsamt växande reall utrymme för löneökningar skulle sannolikt orsaka starka konflikter mellan olika grupper om fördelningen av detta. Motståndet mot rationaliseringar och omställningar och därmed också de strukturella stelheterna i ekonomierna skulle sannolikt öka. Inflationbenägenheten skulle därmed förstärkas.

En långsam tillväxt innebär reducering av oljeimporten. OECD-ländernas bytesbalans gentemot omvärlden kan, under förutsättning av en tillväxt på något över 3 %, enligt överslagsmässiga beräkningar av OECD-sekretariatet beräknas uppvisa ett överskott på 20–25 miljarder dollar 1985. Kalkylerna visar att den i utgångsläget ojämna fördelningen av de enskilda ländernas bytesbalans vid den här tänkta utvecklingen skulle förstärkas ytterligare. Som redan nämnts skulle detta tvinga underskottsländerna till en starkt restriktiv efterfrågepolitik.

I en situation med långsam tillväxt och svåra problem att klara omställningar på arbetsmarknaden är risken stor att enskilda länder tillgriper olika former av protektionistiska åtgärder i syfte att rädda arbetstillfällen inom det egna landet. Den ökade osäkerhet om framtiden rent allmänt som skulle karakterisera ett sådant lågtillväxtförlopp, skulle sannolikt också begränsa en fortsatt tillväxt av den internationella handeln. Enligt de bedömningar som gjorts skulle under ovan angivna förutsättningar världshandelns volymtillväxt begränsas till ca 5 % per år 1978–1985. Prisutvecklingen i den internationella handeln under samma period kan antas uppgå till ca 5 %.

4.2.4 *Prognos för OECD-ländernas utveckling*

I föreliggande avsnitt redovisas LU:s bedömningar av den sannolika utvecklingen i OECD-länderna 1977–1983. Den allmänna utgångspunkten för dessa bedömningar är att de större länderna under de närmaste åren kommer att föra en jämfört med nuvarande förhållanden mer expansiv politik. Anledningen härtill antas främst vara behovet av att pressa ned den för närvarande mycket höga arbetslösheten i flertalet av dessa länder. I Förenta staterna har en expansiv politik bedrivits sedan ett par år tillbaka. I Japan och Förbundsrepubliken Tyskland, där den ekonomiska politiken länge präglats av en betydande restriktivitet, antas en mer tillväxtbefrämjande strategi följas fram till 1980-talets mitt. Olika restriktioner i den ekonomiska politiken i dessa två länder gör det motiverat att anta att kursändringen blir förhållandevis försiktig. En sådan omläggning av politiken i dessa länder förutsätts göra det möjligt att även fortsättningsvis upprätthålla en hög om än avsaknade tillväxttakt i USA utan destabiliserande effekter på bl. a. det internationella betalningssystemet som följd av underskotten i utrikeshandeln.

I hägnet av den här förutsatta snabbare expansionen i de större ekonomierna antas de mindre länderna kunna tillåta en större tillväxt i den inhemska efterfrågan än vad som skulle vara möjligt vid en mer ogynnsam internationell utveckling. I många mindre länder – i särskilt hög grad synes detta gälla de nordiska länderna – som för närvarande har mycket stora bytesbalansunderskott måste man ändå räkna med en relativt långsam efterfrågeutveckling, även om tillväxten i världsekonomin och den internationella handeln blir förhållandevis snabb.¹

Den ekonomiska tillväxten i *Förenta staterna* har varit mycket snabb sedan återhämtningen inleddes vid mitten av 1975. Den för närvarande snabba ökningen av arbetskraftsresurserna innebär en hög potentiell tillväxt trots en viss nedgång i totalproduktivitetens ökningstakt. För att det skall vara möjligt att dels bereda arbetstillfällen för de nytillträdande på arbetsmarknaden, dels reducera den fortfarande höga arbetslösheten (6,4 % vid slutet av 1977) är det nödvändigt att upprätthålla en hög tillväxt under de närmaste åren. Efter 1980 väntas arbetskraftsresurserna öka långsammare. Tendensen till en återigen ökande inflation motiverar däremot en mer restriktiv politik. Det kan inte heller uteslutas att vissa restriktiva åtgärder vidtas i syfte att minska dollarutflödet och att upprätthålla dollarns värde mot andra valutor.

Den bedömning som här görs är att den ekonomiska politiken i USA under

¹ De antaganden om utvecklingen för de sju större OECD-länderna samt för de nordiska länderna som här redovisas baseras på försörjningsbalansprognoser. Någon modell har inte varit tillgänglig vid utförandet av dessa kalkyler. Det har därför inte varit möjligt att annat än överslagsmässigt beakta den samlade effekten på den ekonomiska utvecklingen i dessa länder av restriktioner i form av potentiell tillväxt, externbalans, prisutveckling osv. För övriga länder har produktionstillväxten under de kommande åren bedömts med ledning av studier av den historiska utvecklingen samt annan information; någon analys av försörjningsbalansens olika komponenter m. fl. faktorer har således inte utförts för dessa länder. Också de internationella beroendena via utrikeshandeln har endast skönsmässigt kunnat beaktas.

de närmaste åren kommer att få en klart mindre expansiv inriktning än under de senaste 2 å 3 åren. Som en konsekvens härav förutses en långsammare tillväxt, 3,9 % per år 1977–1983, än under perioden 1975–1977, då BNP ökade med i genomsnitt 5,5 % per år. Kapacitetsgapet 1983 skulle därmed vara mindre än hälften så stort som det vid mitten av 1976. Den privata konsumtionen och näringslivets investeringar – och som en konsekvens härav också importen – förutsätts öka snabbt. Investeringarnas andel av BNP 1983 antas ligga nära 2 procentenheter högre än 1977.

Det relativt höga innehållet av jordbruksvaror i den amerikanska exporten – över 20 % – antas verka dämpande på tillväxten i denna. I relation till världsexporten 1977–1983 antas dock USA:s export utvecklas betydligt gynnsammare än vad som var fallet 1965–1973. Den nedgång i dollarns värde som inträffat 1977 och 1978 antas ha en viss tillbakahållande effekt på importen och en stimulerande effekt på exporten under prognosperioden.

Hänsynen till sysselsättningen nödvändiggör en klart expansiv inriktning av den ekonomiska politiken i *Canada*. Den officiella tillväxtstrategin i landet är att en snabb utveckling av näringslivsinvesteringarna skall eftersträvas. Utvecklingen i USA antas möjliggöra en relativt gynnsam exporttillväxt. (Ca 80 % av Canadas export går till USA.) En BNP-tillväxt på 4,4 % kan bedömas som sannolik.

Perioden 1965–1973 ökade totalproduktionen i *Japan* med i genomsnitt över 10 % per år. Minskningen av det teknologiska gapet gentemot andra utvecklade länder, en ökad medvetenhet om behov av miljöskyddande åtgärder m. fl. faktorer väntas emellertid medföra en väsentlig minskning av den framtida potentiella tillväxten i Japan.

Japan har för närvarande ett mycket stort överskott i sin handel med omvärlden. Varu- och tjänstehandeln gav 1977 ett överskott motsvarande 6,4 % av BNP. Storleken av detta överskott har föranlett förhandlingar på bilateral basis med vissa andra OECD-länder. Den japanska regeringens målsättning vad gäller bytesbalansutvecklingen har dock i våra kalkyler förutsatts vara i stort sett oförändrad. Någon mer betydande ökning av den japanska importbenägenheten som följd av sådana förhandlingar har således inte förutsatts. En viss uppjustering av den trendmässiga importelasticiteten med avseende på den totala hemmaefterfrågan har dock ansetts befogad. De senaste årens appreciering av yenen antas bidra till att efterfrågeutvecklingen för japansk export i relation till den totala världsexporten går ned något. Exporten förutses dock även fortsättningsvis vara den snabbast expanderande efterfrågekomponenten i den japanska ekonomin. På grund av den nivåskillnad mellan export och import, som föreligger i utgångsläget, medför dessa – från Japans synpunkt något oförmånliga – antaganden om utrikeshandeln emellertid inte någon minskning av överskottet i utrikeshandeln. Sammantaget ger här gjorda antaganden en BNP-tillväxt på 5,5 % per år 1977–1983.

Våra kalkyler för *Förbundsrepubliken Tyskland* förutsätter att en mer expansiv ekonomisk politik kommer att föras under de närmaste åren. Tillväxttakten för såväl den privata konsumtionen som de privata investeringarna antas bli snabbare än under de senaste åren. Stimulanspolitiken antas emellertid bli försiktig mot bakgrund av den starka prioriteringen av prisstabiliseringsmålet. En snabb realinkomst- och konsumtionsutveckling

skulle enligt regeringens bedömning påverka kapitalandelen och därmed också investeringarna i näringslivet – vilkas utveckling tillmäts mycket stor betydelse för sysselsättningen och prisstabiliteten på sikt – i negativ riktning. En förhållandevis långsam expansion av de offentliga utgifterna är sannolik. En viss ökning av importbenägenheten torde också uppkomma. Exportens tillväxt antas ligga ungefär 0,5 % högre än världshandelstillväxten varje år 1977–1983. Ett överskott motsvarande 2 % av BNP anses av den västtyska regeringen som nödvändigt för att täcka gästarbetares överföring av pengar till hemlandet, m. fl. utlandstransaktioner. Sammantaget innebär här gjorda förutsättningar en tillväxt i BNP på 3,8 % per år 1977–1983.

Utgångspunkten för de framskrivningar för *Frankrike* som här gjorts är att man kommer att söka begränsa den privata konsumtionen av hänsyn till främst den yttre balansen. Någon mer betydande neddragning är dock knappast möjlig. Starka krav på ökade offentliga insatser antas göra sig gällande. Näringslivsinvesteringarna antas öka förhållandevis snabbt. En BNP-tillväxt på 4,1 % 1977–1983 kan bedömas som sannolik. Frankrikes tillväxtpotential utvecklas förhållandevis gynnsamt. Vid en rimlig utveckling av bytesbalans och inhemska priser kan det inte uteslutas att utvecklingen kan bli än gynnsammare än vad som här förutsatts. En jämfört med flertalet övriga större OECD-länder relativt långsam ekonomisk tillväxt förutses för *Storbritannien*. BNP bedöms öka med 3,1 % per år i volym 1977–1983. Den höga importbenägenheten m. fl. faktorer gör det nödvändigt att hålla nere tillväxten i den privata konsumtionen. Bl. a. sysselsättningsläget försvårar en utifrån andra synpunkter eftersträvd neddragning av den offentliga konsumtionens tillväxt. Saldot av varu- och tjänstehandeln i förhållande till BNP antas vara i stort sett oförändrat 1983 jämfört med läget 1977 trots den snabba ökningen av inkomsterna från oljeexporten som väntas under perioden. Också för *Storbritannien* gäller att en gynnsam inhemsk prisutveckling skulle möjliggöra en snabbare real tillväxt.

Den ekonomiska utvecklingen i *Italien* i det medellånga perspektivet är extremt svårbedömbart. Bl. a. hänsynen till bytesbalansen antas göra det nödvändigt att begränsa den privata konsumtionens ökningstakt. Näringslivets investeringar antas öka 1977–1983 efter en nedgång i volym med nära 1 % per år 1973–1977. De ogynnsamma tillväxtutsiktterna för 1978 gör att man för hela perioden 1977–1983 knappast kan räkna med en högre tillväxt än 3,9 % per år.

Vid bedömning av utvecklingsbetingelserna för *Danmarks* ekonomi på medellång sikt är framför allt arbetsmarknadsläget och bytesbalanssituationen av avgörande vikt. De överenskommelser som träffades i samband med den nya regeringens bildande i augusti 1978 innefattade, förutom en inkomstpolitisk uppgörelse, också riktlinjer för den ekonomiska politiken på längre sikt. Enligt dessa skall regeringen eftersträva en så hög sysselsättning som möjligt samtidigt med en gradvis förbättring av bytesbalansen. För att nå dessa mål skall verksamheter med lågt importinnehåll och hög arbetsintensitet prioriteras.

Närmare hälften av den danska exporten går till Förbundsrepubliken Tyskland, *Storbritannien* och Sverige. Marknadstillväxten i dessa länder kan antas bli relativt ogynnsam ur dansk synvinkel. Kalkylerna här förutsätter dock att politiken ges en sådan uppläggning att marknadsandelarna kan ökas i

viss mån.

För att få till stånd en förbättring av bytesbalansen är det nödvändigt att det sker en överföring av resurser till exportnäringarna eller till produktion som konkurrerar med importvaror. Privat konsumtion har här förutsatts öka i en historiskt sett mycket långsam takt 1977–1983. Också bostadsbyggandet antas utvecklas förhållandevis långsamt. Möjligheterna att åstadkomma en önskvärd utbyggnad av produktionsapparaten inom den utlandskonkurrerande sektorn begränsas av det f. n. låga kapacitetsutnyttjandet och dåliga vinstutsikter. Sammantaget ger här gjorda antaganden en BNP-tillväxt på 3,0 % per år 1977–1983.

Bytesbalansunderskottet i *Finland* minskade från 4 % av BNP 1976 till 1 % 1977. Uttryckt i 1976 års priser gav varu- och tjänstehandeln ett överskott motsvarande 1,5 % av BNP 1977. Samtidigt ökade 1977 arbetslösheten till ca 6 %. Regeringen har satt arbetslöshetens reducering till mer normal nivå som sitt främsta ekonomisk-politiska mål. En förhållandevis snabb tillväxt, ca 4 % per år 1979–1982, eftersträvas därför.

För att på sikt skapa balans i den finska ekonomin är det nödvändigt att föra över resurser till den utlandskonkurrerande delen av ekonomin på bekostnad av en långsammare expansion av främst de offentliga verksamheterna samt bostadsbyggandet. Möjligheterna att öka exporten försvåras emellertid av att marknadstillväxten i två för Finland viktiga exportländer, Storbritannien och Sverige – vilka tillsammans tar ungefär en tredjedel av den finska exporten – sannolikt blir förhållandevis långsam 1977–1983. Det finns vidare en viss risk för att exporten till Sovjetunionen, som under 1970-talet vuxit mycket snabbt, ökar långsammare under de kommande åren. Sammantaget pekar dessa bedömningar på en förhållandevis långsam tillväxt av Finlands exportmarknad totalt sett.

Bl. a. risken för en önskad arbetskraftsutvandring till främst Sverige gör det nödvändigt att upprätthålla en så hög ökningstakt för den privata konsumtionen som hänsynen till betalningsbalansutvecklingen anses tillåta. Aktuella långsiktbedömningar för den finska ekonomin anger en oförändrad andel för den privata konsumtionen i förhållande till den totala resurstillväxten. Här har förutsatts att den privata konsumtionen ökar något långsammare än BNP. Budgetrestriktioner gör det nödvändigt att begränsa den offentliga sektorns förbrukning.

Totalt ger här gjorda förutsättningar en BNP-tillväxt i Finland på 3,5 % per år 1977–1983.

Vissa svaghetstecken i *Norges* ekonomi som blev uppenbara under loppet av 1977 – t. ex. en mycket hög kostnadsnivå och betydande andelsförluster på många exportmarknader – gör det rimligt att under de närmaste åren räkna med en betydligt mindre gynnsam utveckling än tidigare. Med hänsyn till resursutrymmets tillväxt och bytesbalanssituationen förefaller en betydande dämpning av den inhemska efterfrågan nödvändig. Ett pris- och lönestopp för 1978 och 1979 har införts. En åtstramning måste rimligen innebära en påtaglig begränsning av ökningstakten för främst den privata konsumtionen och i viss mån också de offentliga investeringarna.

Bytesbalansunderskottet 1977 uppgick till drygt 26 miljarder Nkr. Import av investeringsvaror för oljeverksamheten och därtill anknutna aktiviteter och en allmänt efterfrågestimulerande politik i syfte att motverka negativa

effekter av det internationella ekonomiska läget förklarar större delen av detta underskott. Kraftigt minskade investeringar inom de oljeanknutna verksamheterna och en snabb ökning av oljeexporten skulle emellertid enligt det norska långtidsprogrammet 1978–1981 göra det möjligt att nå ett överskott i utrikestransaktionerna på ca 2 % av BNP i början av 1980-talet.

Ett förhållande som begränsar de norska möjligheterna att snabbt minska underskotten i bytesbalansen är att exporten till Sverige, vilken svarar för närmare 20 % av den norska totalexporten, ökar förhållandevis långsamt under de närmaste åren. Till följd av utvecklingen inom oljesektorn väntas ändå totalexporten växa klart snabbare än världshandeln. Kapacitetsutvecklingen antas möjliggöra en BNP-tillväxt på 4,1 % per år 1977–1983. Till följd av externbalanssituationen kan tillväxten i den inhemska efterfrågan antas bli klart lägre. Investeringarna i sjöfart och oljeverksamheterna antas minska mycket kraftigt i volym. Investeringarna inom näringslivet i övrigt förutsätts öka förhållandevis långsamt.

Förbundsrepubliken Tyskland och Frankrike mottar tillsammans ca 40 % av exporten från både *Belgien* och *Nederländerna*. Samtidigt svarar exporten för en förhållandevis mycket stor andel av totalefterfrågan i dessa båda

Tabell 4.2 Bruttonationalproduktens utveckling i OECD-området 1965–1983

Land/Ländergrupp	Andel av OECD-området totala BNP (%) ^a	Årlig procentuell volymförändring		
		1965–1973	1973–1977	1977–1983
Förenta staterna	39,4	3,7	4,0	3,9
Japan	13,0	10,5	3,1	5,5
Förbundsrepubliken Tyskland	10,5	4,3	1,6	3,8
Frankrike	8,1	5,4	2,8	4,1
Storbritannien	5,1	2,9	1,5	3,1
Italien	4,0	5,2	2,0	3,9
Canada	4,4	5,5	3,0	4,4
<i>De sju stora länderna</i>	84,5	5,1	3,2	4,1
Danmark	0,9	4,1	0,7	3,0
Finland	0,7	5,2	1,0	3,5
Norge	0,7	4,6	4,8	4,1
Sverige	1,7	3,3	0,9	3,7
<i>Norden</i>	4,0	4,0	1,6	3,5
Belgien	1,6	5,0	1,7	3,5
Nederländerna	2,1	5,3	2,1	3,5
Schweiz	1,3	3,6	-1,2	2,2
Österrike	0,9	5,3	2,7	2,9
Övriga OECD-länder	5,6	5,9	2,2	4,4
<i>OECD Europa</i>	40,7	4,7	1,2	3,6
<i>OECD totalt</i>	100,0	4,7	2,4	4,0

^a 1976 års priser och växelkurser.

Källa: National Accounts of OECD Countries, OECD, Paris 1975. Prognoser enligt ekonomidepartementet.

länder. Vissa strukturproblem antas dra ned tillväxtmöjligheterna i dessa länder. Sammantaget har för både Belgien och Nederländerna här förutsatts en BNP-tillväxt på 3,5 % per år 1977–1983. Svårigheter med exporten på grund av apprecieringen av valutan m. fl. faktorer har motiverat förutsättningen om en mycket låg BNP-tillväxt för *Schweiz*, 2,2 % per år 1977–1983. Också *Österrike* antas genomgå en period av långsam tillväxt, 2,9 % per år, 1977–1983. För övriga OECD-länder antas en BNP-tillväxt på sammantaget 4,4 % per år 1977–1983.¹

I tabell 4.2 redovisas kalkylerna över produktionsutvecklingen 1977–1983 för olika OECD-länder samt för området som helhet. Sammantaget resulterar här gjorda förutsättningar om de enskilda ländernas utveckling i en tillväxt för OECD-området som helhet på 4,0 % per år 1977–1983. Tillväxttalen för de mindre länderna ligger genomgående mycket lågt.

De tillväxttakter för OECD-länderna som förutses innebär att en betydande arbetslöshet kommer att kvarstå ännu 1983. Särskilt gäller detta de västeuropeiska länderna. Inflationstakten, mätt som BNP-deflatorns förändringstakt, antas ligga kvar på en förhållandevis hög nivå, 6,3 % per år 1977–1983. Perioden 1973–1977 uppgick ökningstakten för BNP-deflatorn till 9,6 % per år.

4.2.5 Den globala bilden

Produktionstillväxten i *statshandelsländerna* väntas minska under de närmaste åren till följd av främst en långsammare ökning av arbetskraftsresurserna. På längre sikt väntas arbetskraftsutbudet sjunka beroende på förkortad arbetstid och utvecklingen av kvinnornas deltagande i arbetslivet. Åtgärder som bidrar till att öka produktiviteten tillmäts därför mycket stor vikt i dessa länders planering. För att öka effektiviteten i utnyttjandet av de tillgängliga arbetskraftsresurserna planeras insatser som kan öka arbetskraftens rörlighet. En ökande andel av investeringarna inom jordbruk och industri kommer att gå till existerande företag i syfte att effektivisera produktionen inom dessa. Investeringarna i maskiner och annan utrustning kommer därför att öka klart snabbare än de totala investeringarna i dessa sektorer. En ökande andel av denna utrustning kommer att importeras. De planerade satsningarna på bostadsbyggande och investeringar i infrastruktur innebär emellertid att byggnads- och anläggningsinvesteringarnas andel av de totala investeringarna ökar.

Enligt nu gällande planer skall tillväxten i nettomaterialprodukten öka med 5,3 % per år 1976–1980.² De långsiktiga s. k. perspektivanalyser som utarbetats i samband med dessa planer ger en tillväxt på 5,0 % per år 1976–1990. En mekanisk omräkning av dessa data ger en tillväxt på 5,2 % per år 1977–1983. Relationen mellan tidigare planer och utfall gör det dock realistiskt att räkna med en något lägre tillväxt, här överslagsmässigt satt till 5,0 % per år 1977–1983. Totalproduktionen i Sovjetunionen väntas öka något långsammare och produktionen i Bulgarien, Polen och Rumänien klart snabbare än detta genomsnitt.

De mycket betydande inkomstökningar som de *oljeexporterande länderna* (OPEC) erhöll till följd av oljeprishöjningarna 1973–1974 möjliggjorde en mycket snabb tillväxt i dessa länder under åren närmast därefter. Stora

¹ Australien, Nya Zeeland, Grekland, Irland och Spanien.

² Nettomaterialprodukten skiljer sig från BNP därigenom att avskrivningar och s. k. icke-produktiva tjänster inte inräknas. Med icke-produktiva tjänster avses i dessa länder försvar, utbildning, privata tjänster osv., vilka inte direkt bidrar till varuproduktionen.

utvecklingsprogram i syfte att åstadkomma en snabb industrialisering och minska beroendet av oljeexportinkomsterna har startats. En klart långsammare tillväxt 1977–1983 kan väntas som följd av den utveckling för oljemarknaden som nu förutses. De befolkningsglesa, "lågabsorberande" OPEC-ländernas stora finansiella överskott innebär att sjunkande priser på olja inte kommer att utgöra någon restriktion på dessa länders möjligheter att fullfölja uppgjorda investeringsplaner. De övriga befolkningstäta, "högabsorberande" OPEC-staterna är till följd av en mer betydande hemmamarknadssektor relativt sett mindre beroende av oljeinkomsternas utveckling. Det stora importberoende som flertalet av dessa stater ådragit sig till följd av de massiva utvecklingsprogram som startats har dock kommit att innebära svårigheter att realisera dessa program.

Prognoser som utarbetats av Världsbanken anger en produktionstillväxt för OPEC-länderna på 7,6 % 1976–1980 och 8,0 % 1981–1985. Tillväxten i i-länderna har därvid förutsatts uppgå till 5 % per år samtidigt som oljepriset reellt sett är oförändrat. Mot bakgrund av de förutsättningar om dels långsammare tillväxt i i-länderna, dels sjunkande realpris för olja som görs i denna långtidsutredning, så har produktionstillväxten i OPEC-länderna här bedömts bli något långsammare, 6,0 % per år 1977–1983.

Utvecklingsländerna (exkl. OPEC-staterna) som grupp har under 1970-talet kunnat upprätthålla en relativt hög tillväxttakt trots de ogynnsamma effekter som ökade oljepriser och en långsam tillväxt i OECD-länderna inneburit för dem. Totalt kan utvecklingsländernas produktion beräknas ha ökat med 5,4 % per år i volym 1970–1977. Eftersom befolkningen samtidigt ökade med ca 2,5 % per år, kan produktionen per capita således uppskattats ha ökat med ca 3 % per år 1970–1977. Prognoser utarbetade av olika internationella organ anger en klart snabbare BNP-tillväxt för u-länderna under åren fram till 1980-talets mitt.

Skillnaderna i utvecklingsnivå och -takt inom den stora gruppen av utvecklingsländer är emellertid betydande. Medelinkomsten per capita för

Tabell 4.3 Världsproduktionens (BNP) faktiska utveckling 1960–1974 samt prognos för 1977–1983

Ländergrupp	Andel av världsp roduktionen 1975 (%)	Årlig procentuell volymförändring		
		1960– 1970	1970– 1974	1977– 1983
Industriländer ^a	61,8	5,0	3,3	4,0
Statshandelsländer	22,5	6,0	6,0	5,0
OPEC	3,9	5,2	17,6	6,0
Utvecklingsländer (exkl. OPEC-länder)	11,8	5,5	5,8	5,8
Världen som helhet	100,0	5,2	4,5	4,5

^a Samtliga OECD-länder (exkl. Turkiet) samt inkl. Israel, Malta och Sydafrika.
Källa: Prospects for Developing Countries, 1978–85, Världsbanken, Washington 1977.
Prognoser enligt ekonomidepartementet.

låginkomstgruppen bland utvecklingsländerna, vilka svarar för en fjärdedel av jordens befolkning, uppgick 1975 till endast ca 1 200 kr. Produktionstillväxten 1970–1977 för dessa länder uppgick i genomsnitt till endast 2,8 % per år, dvs. endast obetydligt mer än befolkningsökningen. Världsbankens prognoser, omräknade till perioden 1977–1983, pekar på en något gynnsammare produktionstillväxt, i genomsnitt 4,3 % per år.

Övriga utvecklingsländer hade en per capitainkomst på i genomsnitt 3 500 kr. 1975 och en befolkning som uppgick till drygt 15 % av världsbefolkningen. Dessa länder hade en förhållandevis snabb produktionstillväxt 1970–1977, i genomsnitt 6,2 % per år. Produktionen per capita kan uppskattas ha ökat med 3 1/2 % per år under denna period. Världsbankens prognoser för perioden 1977–1983 innebär en tillväxt på i genomsnitt 6,7 % per år. Variationerna inom denna grupp av länder är självfallet betydande.

Världsbankens prognoser svarar mot en produktionstillväxt på 6,3 % per år 1977–1983 för samtliga utvecklingsländer. Eftersom världsbankens motsvarande kalkyler för industriländerna ligger relativt högt (4,6 % per år 1977–1983) i förhållande till de bedömningar som görs i detta kapitel, har världsbankens prognos justerats ned. Produktionstillväxten för utvecklingsländerna (exkl. OPEC) har sålunda antagits uppgå till 5,8 % per år 1977–1983.

4.3 Världshandeln

Världshandelns utveckling under 1970-talet har i flera avseenden inneburit kraftiga avvikelser från de tendenser som tidigare gällde. Mest markant är detta i fråga om prisutvecklingen. Även om en tendens till över tiden ökad prisstegringstakt fanns under 1960-talet, så var dock prisökningen i den internationella handeln under detta decennium som helhet betraktat måttlig, ca 1,5 % per år. Under 1970-talets sex första år var den genomsnittliga prisstegringstakten i världshandeln ca 14 % per år, se tabell 4.4. Till betydande del förklaras detta av de kraftiga prisstegringarna på olja och andra råvaror 1972–1974. Men också priserna på färdigvaror i den internationella handeln har ökat mycket snabbt eller med i genomsnitt ca 11 % per år 1970–1976. Den internationella prisstegringstakten för den senare gruppen av varor har därmed hittills under 1970-talet varit fyra à fem gånger så snabb som under 1960-talet.

Den volymmässiga ökningen av världshandeln var under 1960-talet i genomsnitt ca 8 % per år. Under åren 1970–1973 ökade världshandeln ännu snabbare. Utrikeshandelns utveckling under 1970-talets första år präglas dock i hög grad av den uppdrivna konjunkturen 1973 och de därmed sammanhängande kapacitetsproblemen. I samband med konjunkturedgången 1974–1975 minskade världshandeln med drygt 4 % i volym.

Den internationella handelns återhämtning från chockerna i världsekonomin under 1970-talets första år har varit mycket trevande. Världshandeln ökade visserligen med ca 12 % i volym 1976, men 1977 uppgick ökningen inte till mer än 5 %. Nu tillgängliga uppgifter anger en långsam volymtillväxt också för 1978. Prisstegringstakten i världshandeln har gått ner påtagligt efter 1974, men är fortfarande hög, åtminstone vid jämförelse med 1960-talet.

Tabell 4.4 Utvecklingen av världsexporten och världproduktionen 1965–1976
Årlig procentuell förändring

	1965– 1970	1970– 1973	1973– 1976
<i>Världsexporten</i>			
<i>Värde</i> (miljarder dollar fob)			
Totalt	10,8	22,7	19,9
Jordbruksprodukter	5,2	23,7	11,3
Mineraler ^a	10,5	23,5	35,7
Färdigvaror	13,1	22,2	17,4
<i>Pris</i>			
Totalt	2,1	12,2	15,5
Jordbruksprodukter	1,4	22,6	5,6
Mineraler ^a	2,1	17,0	37,7
Färdigvaror	2,6	10,1	11,8
<i>Volym</i>			
Totalt	8,6	9,6	3,9
Jordbruksprodukter	3,9	0,7	5,6
Mineraler ^a	8,3	5,1	-1,3
Färdigvaror	10,4	11,0	5,1
<i>Världproduktionen av varor (volym)</i>			
Totalt	5,6	6,1	2,6
Jordbruksprodukter	2,4	2,8	2,1
Gruvindustri	5,6	4,4	1,4
Färdigvaror	6,8	7,0	3,4

^a Inkl. bränslen och icke-järnmetaller.

Källa: GATT, International Trade, olika årgångar.

Den internationella handelns fortsatta utveckling beror i hög grad på den framtida produktionsutvecklingen i världsekonomin. Vissa tecken tyder på att tidigare samband mellan produktion och handel i världsekonomin har brutits under senare år. Införande av andra handelshinder än tullar, åtgärder i syfte att minska importberoendet, vissa former av stöd till industrier som hotas av utslagning genom konkurrens utifrån, m. fl. åtgärder i enskilda länder är förklaringar som förts fram i detta sammanhang. Priserna på såväl råvaror som tillverkade varor i världshandeln förefaller också ha blivit mer känsliga för förändringar i efterfrågetrycket i den internationella ekonomin.

Inom ramen för arbetet med ett reviderat tillväxtscenario har OECD-sekretariatet gjort vissa kalkyler över världshandelns utveckling. Därvid har preliminärt framkommit att en tillväxtstrategi som återför OECD-länderna till full sysselsättning vid 1980-talets mitt skulle kräva en produktionstillväxt på 4,6 % per år 1976–1985, vilket i sin tur skulle möjliggöra en tillväxt i världshandeln på ca 7,5 % per år. Skulle å andra sidan den nuvarande inriktningen av den ekonomiska politiken i vissa större OECD-länder

bibehållas, kan man räkna med en förhållandevis långsam världshandelstillväxt, ca 5 % per år under samma tidsperiod. Risken för att enskilda länder i en sådan situation vidtar protektionistiska åtgärder i syfte att rädda arbetstillfällena måste bedömas som mycket stor.

De bedömningar av produktionsutvecklingen för olika ländergrupper i världsekonomin som görs i LU skiljer sig från OECD-sekretariatets antaganden i det nämnda tillväxtscenariot. Den utveckling för världshandeln, som kan förväntas mot bakgrund av LU:s antaganden om produktionsutvecklingen, har bedömts. I ett första steg har importens ökningstakt med avseende på BNP:s volymutveckling beräknats för olika enskilda ländergrupper på basis av OECD-uppgifter. De härvid erhållna importökningstakterna har därefter bedömts mot bakgrund av resultaten beträffande produktion, bytesbalansutveckling m. m. i de enskilda ländergrupperna, vilka framkommit i LU:s analyser. Med ledning av de bedömningar beträffande dels dessa elasticiteter, dels produktionsutvecklingen har de enskilda ländergruppernas import samt, efter sammanvägning, världsimporten 1977–1983 beräknats. Här gjorda bedömningar för de enskilda ländergrupperna innebär en sänkning av världsimportens ökningstakt med avseende på produktionsutvecklingen i världsekonomin med 8 % jämfört med perioden 1965–1973. En sådan sänkning bör ses mot bakgrund av att världshandeln under 1960-talet och 1970-talets första år i hög grad befrämjades av de under de aktuella åren genomförda handelsliberaliseringarna. F. n. pågår förhandlingar om ytterligare handelsliberaliserande åtgärder inom den s. k. Tokyorundan, vilka beräknas slutföras inom den närmaste framtiden. Förhandlingarna väntas bl. a. ge till resultat tullsänkningar, vilka skall genomföras successivt under ett antal år – främst då under 1980-talets första del. Dessa tullsänkningar kan emellertid ej väntas ge upphov till lika stora effekter på världshandeln som tidigare reduceringar. Härtill kommer att mycket talar för att betydande inslag av protektionismen kommer att finnas i olika länders handelspolitik under de närmaste åren. Världsimporten kommer enligt här utförda kalkyler att öka med i genomsnitt 6,4 % per år 1977–1983, se tabell 4.5.

Tabell 4.5 Världsimportens utveckling 1977–1983

Ländergrupp	Andel av världsimporten (%) 1975	Årlig förändring i produktionsvolym (% per år) 1977–1983	Importens elasticitet m. a. p. BNP-utvecklingen	Beräknad importutveckling (% per år) 1977–1983
OECD	65,1	4,0	1,51	6,0
Statshandelsländer	10,1	5,0	0,76	3,8
OPEC-stater	13,3	6,0	1,75	10,5
U-länder exkl. OPEC-stater	11,4	5,8	1,30	7,5
Världen som helhet	100,0	4,5	1,42	6,4

Källa: OECD, GATT, International Trade 1976/1977, Genève 1977.

Färdigvarorna svarade 1975 för ca 60 %, oljeprodukterna för ca 20 % och övriga produkter likaledes för 20 % av det totala värdet av de varor, som går i internationell handel. Under perioden 1965–1973 ökade världshandeln med jordbruksprodukter med 2,7 % per år, handeln med mineraler (inkl. oljor) med 6,3 % per år samt handeln med färdigvaror med 10,7 % per år. Den totala världshandeln ökade samtidigt med 9,0 % per år i volym (jämför tabell 4.4).

Några siffermässiga kalkyler över den internationella handeln med enskilda grupper av varor har inte utarbetats med undantag för olja. Under förutsättning att de bedömningar beträffande den ekonomiska utvecklingen i de enskilda ländergrupperna, som görs i LU, infrias, kommer även fortsättningsvis handeln med färdiga varor att öka snabbare och handeln med jordbruksvaror klart långsammare än den totala världshandeln.

Utvecklingen av den internationella handeln med oljeprodukter är i flera avseenden av särskilt stort intresse i LU. Prishöjningarna på olja 1973–1974 har med all sannolikhet medfört att tidigare samband mellan oljekonsumtion och produktionsutveckling brutits. En speciell kalkyl har därför utförts för att visa vilken utveckling för världshandeln med oljeprodukter som LU:s prognoser för produktionsutvecklingen för olika ländergrupper svarar mot. Tillväxten i OECD-ländernas efterfrågan på olja i förhållande till produktionsutvecklingen har, på basis av vissa OECD-uppgifter, beräknats uppgå till 0,75. Den i LU förutsatta produktionsstillväxten på 4 % per år 1977–1983 för OECD-länderna kan således antas medföra en årlig ökning av dessas oljeförbrukning på 3 % under samma period. Motsvarande kalkyler har utförts för övriga ländergrupper i världsekonomin. Tillsammans med uppgifter över resp. ländergrupps egen produktion av olja samt beräknad energitillförsel från kärnkraft etc. innebär dessa kalkyler en ökning i världsimporten av olja från OPEC-länderna från 29,5 milj. barrels per dag 1977 och till 33,5 milj. barrels per dag 1983, dvs. med i genomsnitt 2,2 % per år 1977–1983, se tablån nedan. Denna efterfrågan kan anses ligga väl inom de ramar som ges av såväl OPEC-ländernas fysiska produktionsförmåga som deras politiska vilja att ställa olja till världsekonominns förfogande. En omsvängning av läget på oljemarknaden kan förväntas under 1980-talet. Den senare delen av detta decennium kommer enligt mångas bedömningar att präglas av svårigheter att öka oljeproduktionen i takt med världsefterfrågan.

Världshandeln med olja

Milj. barrels per dag

	1977	1983
<i>OECD-länderna</i>		
Oljeförbrukning	39,4	47,0
Egen oljeproduktion	12,9	16,2
Import	28,0	30,8
<i>Övriga länder (exkl. OPEC)</i>		
Import (netto)	1,5	2,7
<i>Världsimport av olja från OPEC-länderna</i>	29,5	33,5

Prisstegringstakten i världshandeln är, som ovan framhållits, fortfarande förhållandevis hög, även om den har sjunkit påtagligt sedan början av 1970-talet. Fortsatta starka krav på utjämning av existerande löneskillnader mellan de snabbt expanderande men lågproduktiva servicesektorerna och de förhållandevis högproduktiva industrisektorerna, förväntningar om inflationsutvecklingen i framtiden som skapats genom de senare årens utveckling m. fl. faktorer, talar för att den allmänna prisstegringstakten i världsekonomin dämpas endast långsamt i framtiden.

Den framtida prisstegringstakten i den internationella handeln avgörs i hög grad av den allmänna inflationsutvecklingen i industriländerna. Prisutvecklingen för dessa länders export av industrivaror kan antas bli riktningssvängande för världshandelns prisutveckling. Skillnader i produktivitet utveckling mellan sektorerna, den betydande outnyttjade kapaciteten inom främst industrin i industriländerna, ökad konkurrens på världsmarknaden från vissa utvecklingsländer m. fl. faktorer talar för att industriländernas exportpriser under de närmaste åren kommer att öka långsammare än den allmänna prisnivån i dessa länder.

Utgångspunkten för de bedömningar av den internationella prisutvecklingen som görs i LU har varit prognoser som utarbetats av OECD-sekretariatet samt världsbanken. Den allmänna inflationstakten (mätt med prisökningen för BNP) i OECD-länderna har bedömts uppgå till 6,3 % per år 1977–1983. Exporten av industrivaror från dessa länder har antagits öka i pris med 5,9 % per år under samma period.

Den internationella oljemarknaden kommer under de närmaste åren, och speciellt fram till 1980, sannolikt att präglas av utbudsöverskott och sjunkande realpris. Skälen härtill är dels den nu snabbt ökade utvinningen från oljefält i främst Alaska och Nordsjön, dels den svaga efterfrågan som följer av det låga och endast långsamt ökande kapacitetsutnyttjandet i industriländerna. Prisutvecklingen under enskilda år blir sannolikt ryckig. I genomsnitt har oljepriset antagits öka med 4,5 % per år under perioden 1977–1983, vilket är 1,4 % mindre än den antagna prisökningen för industrivaror.

Produktion och lagringsmöjligheter i fråga om jordbruksprodukter kan antas utvecklas förhållandevis gynnsamt under de närmaste åren i förhållande till befolknings- och inkomstupvecklingen i världen. Mot denna bakgrund har därför också jordbrukspriserna antagits öka långsammare än priserna för industrivaror. Den årliga prisstegringstakten för jordbruksprodukter har bedömts uppgå till 4,3 % per år 1977–1983. Priserna i internationell handel för olika mineraler, t. ex. koppar, mangan, järn m. fl. antas öka med i genomsnitt 6,7 % per år 1977–1983, dvs. något snabbare än priset för industriprodukter. För världshandeln totalt innebär dessa bedömningar en prisstegrings-takt på 5,5 % per år 1977–1983.

4.4 Obalanser och anpassningsproblem i världsekonomin fram till början av 1980-talet

4.4.1 Utvecklingen fram till 1977

Fram till 1973 visade OECD-ländernas bytesbalans gentemot omvärlden i regel ett visst överskott. Även de oljeexporterande länderna hade överskott. Utvecklingsländerna och statshandelsländerna hade däremot underskott i sina bytesbalanser, vilka finansierades med kapitalimport från övriga världen. Som följd av oljeprishöjningarna kom OECD-ländernas kostnader för oljeimporten att öka med 67 miljarder dollar 1974. Genom att OECD-länderna samtidigt ökade exporten till u-länderna samt statshandelsländerna kraftigt detta år, kom emellertid OECD:s totala bytesbalansunderskott att begränsas till ca 33 miljarder dollar 1974 (se tabell 4.6). U-ländernas betydande importökning 1974 möjliggjordes i hög grad av de två föregående årens exportintäkter till följd av råvaruprisökningarna. OPEC-staternas import 1974 ökade dessutom betydligt snabbare än vad man allmänt förväntade sig i övriga länder vid tidpunkten för oljeprishöjningarna.

Den kraftiga nedgången i den ekonomiska aktiviteten i OECD-länderna 1975 medförde att dessa länders totala bytesbalansunderskott i stort sett eliminerades. U-ländernas och statshandelsländernas importöverskott fortsatte samtidigt att öka. OPEC:s överskott kom därigenom att uppgå till ca 30 miljarder dollar 1975, vilket skall jämföras med ett i stort sett dubbelt så stort överskott 1974. Underskottet i OECD-området ökade emellertid åter kraftigt 1976 som en följd av den ökade ekonomiska aktiviteten i förening med importbegränsande åtgärder i statshandelsländerna och u-länderna. Det totala bytesbalansunderskottet i OECD-länderna uppgick 1977 till i stort sett samma belopp som 1974, dvs. ca 32 miljarder dollar.

De enskilda OECD-ländernas bytesbalanser efter 1974 har utvecklats mycket oenhetligt. Förenata staterna, vars utrikestransaktioner i stort sett balanserade 1973, hade 1977 ett underskott på 18 miljarder dollar. Bakom denna kraftiga försämring ligger dels en i förhållande till övriga OECD-länder expansiv ekonomisk politik, dels att importen av olja ökat på grund av en

Tabell 4.6 Bytesbalans för olika ländergrupper 1970–1977

Miljarder dollar, löpande priser

Ländergrupp	1970	1973	1974	1975	1976	1977
OECD	4,0	3,0	-32,8	-6,3	-24,5	-32,0
Statshandelsländer	-1,5	-5,5	-9,8	-18,0	-13,3	-11,3
OPEC-stater	2,0	9,0	61,3	28,8	39,3	34,0
U-länder						
exkl. OPEC-stater	-6,8	-8,0	-24,0	-39,5	-26,5	-26,5
Världen som helhet	-2,3	-1,5	-5,3	-35,0	-25,0	-35,8

Anm.: Med bytesbalans avses här nettot av varu- och tjänstetransaktioner samt privata och offentliga transfereringar. Förhållandet att bytesbalansen för världen som helhet ej blir 0 beror på systematiska fel i den statistik över export, import och övriga bruttostrommar som ligger till grund för beräkningen av tabelluppgifterna.

Källa: OECD, Economic Outlook, 23, July 1978.

betydande nedgång av den inhemska oljeproduktionen. Sett i relation till landets BNP är dock det amerikanska underskottet inte särskilt stort, ca 1 %. Japan, som 1974 hade ett underskott i bytesbalansen på 5 miljarder dollar, har däremot genom en långsam ökning av den inhemska efterfrågan i förening med kraftiga andelsvinster på exportmarknaderna lyckats vända sitt underskott till ett överskott på 11 miljarder dollar 1977. Förbundsrepubliken Tyskland har under de senaste åren regelmässigt haft ett överskott på bytesbalansen på drygt 3 miljarder dollar. Flera mindre OECD-länder, vilka fört en s. k. överbrygningspolitik, har fått kraftigt ökande underskott i sina utrikestransaktioner sedan 1974.

De väsentligt ändrade relativpriserna och de omfördelningar av inkomsterna i världsekonomin som skett till följd av oljeprishöjningarna har medfört behov av kraftiga förändringar i flertalet länders ekonomiska struktur. Också andra faktorer än höjningen av oljepriserna har bidragit till uppkomsten av strukturella problem i olika länder. Ett förhållande som särskilt uppmärksammas under de senaste åren är vissa s. k. nya industriländers stora framgångar på olika exportmarknader. Vissa länder i Fjärran Östern – Hongkong, Singapore, Sydkorea och Taiwan – har under perioden 1963–1976 fyrdubblat sin andel av OECD-ländernas totala import av industrivaror. Brasilien och Mexico har under samma period tredubblat sina motsvarande andelar. Även om dessa inbrytningar medfört kraftiga återverkningar inom vissa branscher och regioner är dock de angivna ländernas andel av OECD:s totala import fortfarande förhållandevis begränsad, ca 6 % i fråga om industrivaror 1976.

De kraftiga skillnader i bytesbalansutfall mellan över- och underskottsländer som efterhand uppkommit har under den senaste tiden gett upphov till spekulativa kapitalrörelser i världsekonomin. De spekulationer mot dollarn som förekommit – delvis som följd av Förenta staternas kraftigt ökande bytesbalansunderskott – har inneburit en kraftig press nedåt på denna valuta. Mot vissa överskottsländers valutor, främst då japanska yen, tyska mark samt schweizerfranc, har i stället ett tryck i apprecierande riktning uppkommit. Dessa kursrörelser har givetvis i en viss mening verkat i utjämnande riktning. Särskilt pressen på dollarn har dock snarast verkat destabiliserande.

4.4.2 Anpassningsproblem i det medelfristiga perspektivet

För OECD-ländernas del kan man, för ett antal år framåt, urskilja två olika aspekter av anpassningsproblematiken vilka får varierande vikt beroende på vilken övergripande ekonomisk utveckling som kommer att realiseras.

Ett första problemområde gäller OECD-ländernas totala underskott gentemot de oljeexporterande länderna. Dess storlek bestäms huvudsakligen av oljeimporten till området. Denna i sin tur bestäms av den ekonomiska utvecklingen men också av energipolitikens uppläggning och genomförande. Oljeberoendet kan minskas genom olika besparingsåtgärder eller genom att andra energikällor tas i bruk. Anpassningsproblemen kommer i detta fall att gälla dels hur oljeländernas överskott skall kunna omsättas i effektiv efterfrågan på OECD-ländernas varor och tjänster, dels hur en eventuell försvagning av utländsk efterfrågan skall kunna kompenseras via inhemska

stimulans.

Ett andra problemområde avser obalanserna inom OECD-området. Redan i utgångsläget har några länder överskott medan andra har besvärande underskott. Det är då framför allt Förbundsrepubliken Tyskland och Japan som har kraftiga överskott. Detta förhållande leder till en mera restriktiv ekonomisk politik inom OECD-området än den som kan antas föras vid en mera balanserad utveckling. Anpassningsproblemen gäller i detta fall framför allt hur den ekonomiska politiken inom OECD-området skall kunna samordnas och avvägas.

Ovan har ett lågtillväxtscenario skisserats. Vid en sådan utveckling är det främst de interna anpassningsproblemen som blir akuta. Underskottsländerna, som oftast är små och starkt beroende av sin utrikeshandel, får i detta fall ingen draghjälp i form av efterfrågestimulans från de stora överskottsländerna. Till en början är det kanske inga större svårigheter att finansiera de underskott som uppkommer. Snart nog kommer emellertid reaktioner från långivare och investerare att framtvinga en anpassning som kan bli ganska hårdhänt. Underskottsländerna tvingas att föra en mera restriktiv inhemsk politik än vad som egentligen vore nödvändigt. Genom dämpningar i intern efterfrågan kan importen skäras ner och bytesbalansproblemet delvis lösas. Vid en sådan utveckling är det emellertid lätt att också andra åtgärder som syftar till att begränsa importen vidtas. Internationella avtal förhindrar i hög grad en direkt användning av tullar. Det finns emellertid redan i utgångsläget en stor uppsättning andra handelshinder som är svåra att överblicka eller kontrollera och som kan användas i importbegränsande syfte. Det är också möjligt att man i en del länder kommer att försöka inrikta efterfrågan mot inhemsk produktion t. ex. genom att subventionera industri som har ett alltför ogynnsamt kostnadsläge gentemot utländska konkurrenter. Ytterligare risker för de små underskottsländerna kan uppkomma om stora länder sinsemellan skulle komma överens om en lämplig fördelning av överskotten.

I lågtillväxtscenariot är det däremot troligt att anpassningen gentemot de oljeexporterande länderna inte blir särskilt problematisk, eftersom oljeefterfrågan i detta fall kommer att utvecklas mycket långsamt. Det behöver inte här närmare utvecklas varför riskerna i lågtillväxtalternativet delvis förstärker varandra och kan medföra en mycket ogynnsam utveckling även på längre sikt av produktion, sysselsättning och allmän välfärd.

I det alternativ med högre tillväxt inom OECD-området som redovisats i avsnitt 4.2 och som är basen för LU:s huvudalternativ ter sig anpassningsproblemen annorlunda. Gentemot de oljeexporterande länderna kan underskotten bli stora för OECD-området som helhet. Men till stor del kommer de att motvägas av överskott gentemot statshandelsländerna och den grupp av utvecklingsländer som inte producerar olja. Kraven på anpassning inom området står dock kvar med stor styrka även i detta alternativ. Men vid den snabbare tillväxten får underskottsländerna en viss draghjälp av överskottsländerna, varigenom utjämningen underlättas. Den kommer dock inte automatiskt utan ställer stora krav på en välavvägd och samordnad ekonomisk politik inom området. Några särskilda aspekter på detta diskuteras i följande avsnitt.

Anpassningsproblem inom OECD-området

En utjämning mellan OECD-länder med över- resp. underskott i bytesbalanserna förutsätter främst att skillnaderna i förändringstakterna för efterfrågan inom de enskilda länderna minskas. De åtaganden om stimulansåtgärder som Japan och Förbundsrepubliken Tyskland gjorde i samband med det s. k. toppmötet i Bonn sommaren 1978 samtidigt som främst penningpolitiken i Förenta staterna började ges en mer restriktiv inriktning innebar ett betydelsefullt steg mot en sådan utjämning. Dessutom torde positiv nettoeffekt på den ekonomiska tillväxten i OECD om ca 0,5 % uppkomma. Nya stimulansåtgärder i de två förstnämnda länderna måste dock sannolikt till i takt med att effekterna av de åtgärder som redan beslutats ebbat ut.

De politiska restriktionerna torde vara sådana att enbart förändringar i efterfrågeutvecklingen inte räcker till för att få till stånd den nödvändiga utjämningen av bytesbalansskillnaderna mellan OECD-länderna. Också vissa "reala" växelkursjusteringar, dvs. förändringar i växelkurserna som inte enbart återspeglar skillnader mellan ländernas inflationstakt krävs. Utvecklingen under 1977 och den del av 1978 som nu kan överblickas har inneburit en betydande real appreciering av den japanska yenen samtidigt som dollarns reala värde fallit. Om de kursrelationer som nu föreligger bibehålls, så kommer sannolikt Japans bytesbalansunderskott att på någon sikt reduceras, medan Förenta staternas underskott torde minska. Den tyska markens reala värde gentemot andra valutor har hittills inte förändrats märkbart. Den appreciering av yenen m. fl. valutor som ägt rum torde dessutom ha inneburit en påtagligt minskad risk för att den under senare tid snabbt ökande internationella likviditeten skall medföra ökad inflation via de enskilda ländernas utrikeshandel. Till följd av främst Förenta staternas bytesbalansunderskott ökade under 1977, liksom vad var fallet 1971-1973, den internationella likviditeten mycket snabbt.

De aktuella planerna på ett utvidgat monetärt samarbete inom den Gemensamma Marknaden (EG) innefattar som en huvudpunkt nära samverkan på det valutapolitiska området. Olika system för att begränsa kursrörelserna hos de deltagande ländernas valutor har föreslagits. Avsikten är att beslut om formerna för detta samarbete skall fattas i december 1978.

En förutsättning för att det planerade valutasamarbetet skall fungera i praktiken är att de deltagande ländernas ekonomiska politik samordnas. Om ett samarbete kommer till stånd med deltagande av främst de större västeuropeiska länderna, är det mycket som talar för att den politik som länderna kommer att föra, i betydande utsträckning kommer att inriktas mot att uppnå prisstabilitet. Ett valutapolitiskt samarbete som möjliggör mer stabila växelkurser skulle sannolikt få vissa positiva effekter på handeln mellan de deltagande länderna. Hur handeln med de länder som står utanför systemet skulle utvecklas är mycket svårbedömbart.

Problem i anpassningen mellan OECD och andra ländergrupper

En minskning av OECD:s samlade bytesbalansunderskott gentemot resten av världen samtidigt som kapacitetsutnyttjandet gradvis ökar, förutsätter att

OECD-länderna som grupp avsätter en ökad andel av de totala resurserna för export samtidigt som beroendet av importerad olja som energikälla successivt reduceras. En del av exportökningen kan ske genom att idag outnyttjad kapacitet tas i anspråk. Bl. a. den ovan nämnda ökade konkurrensen från s. k. nya industriländer har emellertid medfört ett behov av omstrukturering av industrin inom OECD-länderna. Detta innebär i sin tur krav på betydande investeringar i branscher med långsiktiga utvecklingsmöjligheter, inte minst sådana som kan möjliggöra ökad export till omvärlden. Härtill kommer stora krav på investeringar i energibesparande syfte samt för miljöförbättrande åtgärder. Grova kalkyler som utförts på basis av LU:s antaganden om produktions- och prisutveckling i världsekonomin samt OECD-material anger ett betydande överskott i OECD:s bytesbalans gentemot omvärlden 1983 beräknat i löpande priser.

De oljeexporterande länderna. Den minskning i det reala priset på olja som förutsatts i LU:s kalkyler innebär en betydande minskning av OECD:s underskott gentemot OPEC. Det finns emellertid stor risk för att oljepriserna reallt sett åter kommer att öka under senare delen av 1980-talet. Det är därför mycket angeläget att den omställning mot långsiktigt minskat oljeberoende som kommit igång inom OECD under senare år inte saktar av.

En faktor av stor betydelse för möjligheterna att i framtiden få till stånd en utjämning av olika ländergruppers bytesbalanser är OPEC-ländernas importutveckling. OPEC:s import från omvärlden har ökat utomordentligt snabbt sedan 1974. Den dominerande delen av denna importökning går till vissa befolkningsrika OPEC-medlemmar – Iran, Irak, Indonesien, Nigeria m. fl. länder. Även de övriga, utpräglade glesbefolkade OPEC-medlemmarna såsom Saudi-Arabien, Libyen och Kuwait, har ökat sin import mycket snabbt. Importökningen har i flera OPEC-länder begränsats av rent fysiska hinder såsom brist på hamnkapacitet, vägar, transportmedel m. m. De befolkningsrika OPEC-länderna kommer som grupp sannolikt att tvingas dämpa importökningen i framtiden till följd av minskad ökningstakt för oljeinkomsterna. Övriga OPEC-länder kan bedömas komma att fortsätta att öka sin import i mycket hög takt. Den ringa befolkningen i de senare länderna innebär dock att de – trots massiva satsningar på investeringar i infrastruktur m. m. – även fortsättningsvis kommer att ha stora bytesbalansöverskott. Det är därför viktigt att dessa länders överskott via den internationella kapitalmarknaden på ett smidigt sätt kan ges produktiv användning i andra länder. Sammantaget pekar de i LU gjorda förutsättningarna på att OPEC:s samlade bytesbalansöverskott gentemot övriga världen kommer att minska betydligt fram till 1983.

Utvecklingsländerna i övrigt. De förutsättningar beträffande prisutvecklingen i den internationella handeln som görs i avsnitt 4.3 ovan innebär en viss relativprisförsämring för utvecklingsländerna (exkl. OPEC) som grupp gentemot världen i övrigt. En fortsatt snabb kapitalbildning i utvecklingsländerna innebär att dessa även i framtiden kommer att ha ett stort bytesbalansunderskott gentemot övriga ländergrupper, främst då OECD-länderna. Detta underskott skall finansieras vilket i och för sig sker genom kapitalrörelser av olika slag, t. ex. traditionellt utvecklingsbistånd. För att inte underskotten skall öka alltför kraftigt är det dock nödvändigt att utvecklingsländerna kan öka sin export till industriländerna. En fortsatt långsam tillväxt i

de senare länderna skulle emellertid sannolikt innebära stora risker för protektionistiska åtgärder av mer eller mindre öppet slag i syfte att begränsa u-landsimporten, vilket skulle försvåra anpassningsprocessen.

Här utförda överslagskalkyler anger en förhållandevis kraftig ökning av utvecklingsländernas samlade underskott under de närmaste åren. Sett i relation till dessa länders BNP 1983 kan dock underskottet antas vara i stort sett oförändrat jämfört med läget 1977.

Statshandelsländerna. Utvecklingen av statshandelsländernas bytesbalans gentemot övriga länder är mycket svårbedömlig. Flera östeuropeiska länder, som ökade sin import kraftigt vid mitten av 1970-talet, kan väntas vilja dra ner importen påtagligt under de närmaste åren. Behovet av avancerad teknologi från västländerna samt krav på höjning av konsumtionsstandarden innebär å andra sidan en press mot ökad import. Några mer påtagliga relativprisförändringar för statshandelsländerna som grupp gentemot omvärlden är inte att vänta. Den faktiska importutvecklingen blir i hög grad beroende av övriga länders villighet att ge exportkrediter. Sammantaget har i LU 78 antagits att statshandelsländernas bytesbalansunderskott kommer att minska något fram till 1983.

5 Produktionskapacitetens utveckling

5.1 Arbetskraften

Utvecklingen av de totala arbetskraftsresurserna är av central betydelse i LU genom att den, tillsammans med produktivitetens utvecklingen, bildar ramen för produktionskapacitetens utveckling. Den prognos för arbetskraftens utveckling som har använts i LU 78 har utarbetats av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån (SCB). Eftersom denna prognos har gjorts fristående från övriga delar av LU har vi därefter gjort särskilda analyser i syfte att undersöka huruvida den utveckling av de olika produktionssektorerna som beräknats i LU-modellen är förenlig med det arbetskraftsutbud som SCB räknat med, när hänsyn tas till fördelningen på olika kön och åldersklasser resp. olika regioner. Dessa analyser utgör avstämningar mellan SCB:s arbetskraftskalkyl och den i princip efterfrågestyrda fördelning av sysselsättningen på sektorer och regioner som kunnat härledas ur LU:s modellresultat. De sektorvisa analyserna presenteras i kapitel 9 (avsnitt 9.1), och de regionala i kapitel 11 (avsnitt 11.1). Genom dessa analyser har det blivit möjligt att något mera preciserat ange vissa av de förutsättningar som ligger bakom den tillämpade arbetskraftskalkylen.

I det följande redogörs först för arbetskraftskalkylens förutsättningar vad gäller de politiska åtgärder som inverkar på arbetskraftsutbudet (avsnitt 5.1.1). Därefter presenteras och diskuteras resultaten av arbetskraftskalkylen i sammandrag (avsnitt 5.1.2). De bakomliggande prognoserna för befolkning, förvärvsfrekvenser osv. diskuteras i de därpå följande delavsnitten (5.1.3–6). Redogörelsen är dock i dessa delar koncentrerad till de principiellt viktigaste momenten. En mer fullständig redogörelse ges i statistiska centralbyråns publikationer i serien Information i prognosfrågor.¹

5.1.1 Politiska åtgärder som påverkar arbetskraftsutbudet

De politiska åtgärder som inverkar på arbetskraftsutbudet har i arbetskraftskalkylen i princip förutsatts förbli oförändrade till 1983 i förhållande till senast kända förändring. Denna förutsättning gäller dock inte utan modifikationer. Beträffande regional- och arbetsmarknadspolitiken har det sålunda visats att ett uppfyllande av arbetskraftskalkylen kan innebära krav på ökade insatser. Enligt den regionala analys som redovisas i kapitel 11, avsnitt 11.1, kan den i LU:s huvudalternativ beskrivna utvecklingen komma att leda till betydande obalanser mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft i vissa regioner.

¹ Information i prognosfrågor IPF 1978:5. Befolkningsprognos för riket 1978–2000 med utblick mot 2025. Arbetskraftskalkylen publiceras i samma serie, under titeln Arbetskraftsresurserna 1977–2025.

Omfattningen och arten av de åtgärder som kan bli aktuella för att lösa dessa problem beror dels på rent politiska överväganden, dels på i vilken utsträckning obalanserna motverkas av befolkningens "spontana" flyttningar mellan regionerna. Någon precisering av kraven på regional- och arbetsmarknadspolitiken har därför inte kunnat göras inom ramen för LU-arbetet. Dessa avvägningsproblem tas också upp i kapitel 2.

Inom områdena utbildning och barnomsorg gäller vidare att arbetskraftskalkylen förutsätter oförändrad inriktning av de politiska insatserna snarare än oförändrad volym. Vad gäller utbildningen – som påverkar arbetskraftsutbudet både via de relativa AK-talen¹ och via frånvaro och medelarbetstid – har man sålunda tagit speciell hänsyn till de planerade utbyggnaderna av såväl den s. k. bristyrkesutbildningen inom arbetsmarknadsutbildningen som den yrkestekniska högskolan. Antalet studerande i övriga former av vuxenutbildning har också antagits öka betydligt. Bakgrunden härtill är dels den lag om rätt till tjänstledighet för studier som trädde i kraft 1975, dels de förmånliga typer av studiebidrag vid vuxenstudier (särskilt vuxenstudiestöd, tim- och dagstudiestöd) som infördes 1976. Den sistnämnda reformen har en konstruktion som gör att man måste räkna med en fortsatt ökning av denna typ av studiestöd under prognosperioden. Även antalet studerande vid universitet och högskolor har antagits öka något de närmaste åren, huvudsakligen beroende på de vidgade behörighetsregler för högskolestudier som trädde i kraft fr. o. m. höstterminen 1977.

Vad gäller barnomsorgen har man i arbetskraftskalkylen samma förutsättning som i den s. k. baskalkylen för den offentliga sektorn. Det utbyggnadsprogram om 100 000 nya daghemsplatser som riksdagen beslöt hösten 1975 antas sålunda komma att uppfyllas planenligt till 1981, och därefter följas av en ytterligare utbyggnad 1981–1983 i halva den takt som gällde enligt programmet för perioden 1976–1980.

I en särskild kalkyl har vi inom LU 78 sökt beräkna huruvida den totala tillgången på barntillsyn i kommunal och privat regi tillsammans kommer att vara tillräcklig 1983 med hänsyn till den ökning av kvinnornas deltagande i förvärvslivet som förutsätts i arbetskraftskalkylen. Enligt dessa beräkningar – som dock innehåller en del osäkra antaganden – skulle tillgången på barntillsyn 1983 vara tillräcklig i den meningen att arbetskraftskalkylen skulle kunna uppfyllas.

Tillgången på kommunal barntillsyn har i den nämnda beräkningen antagits öka kraftigt, både genom den ovan relaterade ökningen av antalet daghemsplatser och genom den av kommunerna planerade ökningen av antalet platser i familjedaghem. Tillgången på privat tillsyn – som är en mycket osäker faktor i beräkningen – har däremot antagits minska mycket kraftigt. Trots detta innebär kalkylen att den del av de privata dagbarnvårdarna som inte finns registrerade i sysselsättningsstatistiken kommer att utgöra en allt större andel av det kvarvarande antalet kvinnor utanför arbetskraften. Denna andelsökning kommer dock enligt beräkningen att bli betydligt långsammare under prognosperioden än tidigare under 1970-talet.

I beräkningen av *behovet* av ordnad barntillsyn har antagits att alla barn under sju år till kvinnor som vanligen arbetar heltid eller lång deltid (dvs. 20 timmar per vecka eller mer) kommer att ha behov av ordnad tillsyn 1983, med

¹ För definition, se avsnitt 5.1.4.

undantag för barn till havandeskapslediga mödrar. Vidare har antagits att 20 % av antalet barn till mödrar som vanligen arbetar kort deltid (mindre än 20 timmar per vecka) även kommer att ha behov av ordnad tillsyn. Hänsyn har även tagits till tillsynsbehovet för barn till studerande mödrar och barn med särskilda behov av extra stöd i barnomsorgslagens mening.

De politiska åtgärder som – utöver arbetsmarknads- och regionalpolitik, utbildning och barnomsorg – kan antas ha en väsentlig inverkan på arbetskraftsutbudet diskuteras i det följande. Alla dessa åtgärder har formen av lagar och författningar och har i arbetskraftskalkylen självfallet förutsatts förbli oförändrade fram till 1983. Detta innebär dock inte nödvändigtvis att åtgärdernas effekter på arbetskraftsutbudet skulle vara uttömda; i många fall förekommer det att effekterna av en ändrad politik gör sig gällande successivt under en lång följd av år.

Det sistnämnda förhållandet torde i utpräglad grad gälla beträffande effekterna av särbeskattningsreformen, dvs. den obligatoriska särbeskattning av arbetsinkomster som infördes fr. o. m. 1971. Denna reform torde ha varit en viktig förutsättning för den snabba ökning av kvinnornas relativa AK-tal (förvärvsfrekvenser) som ägt rum under 1970-talet. Någon omedelbar, kraftig effekt på de relativa AK-talen noterades dock inte. Effekten synes ha varit successiv till sin karaktär, något som är naturligt med tanke på att förändringarna i förvärvsbenägenheten även beror på utvecklingen av andra faktorer som t. ex. tillgången på arbetstillfällen, ordnad barntillsyn m. m. På grund av detta successiva genomslag kan särbeskattningens effekter på kvinnornas relativa AK-tal väntas fortgå under mycket lång tid.

Sänkningen av den allmänna pensionsåldern från 67 till 65 år, som trädde i kraft den 1 juli 1976, har medfört en kraftig nedgång av de relativa AK-talen i åldrarna 65–67 år, vilket i princip var en engångseffekt. Införandet av rörlig pensionsålder i form av rätt till förtida resp. uppskjutet uttag av ålderspension kan också ha effekter på de relativa AK-talen, men riktningen är oviss.

Den 1976 införda delpensionsförsäkringen för arbetstagare i åldern 60–64 år kan ha en indirekt, höjande effekt på de relativa AK-talen, men den mest påtagliga effekten är en ökning av andelen deltidsarbetande. Eftersom antalet delpensionärer fortfarande ökar starkt kommer denna effekt att göra sig gällande även under prognosperioden. Den uppmjukning av reglerna om rätten till förtidspension och den liberalisering av praxis vid tillämpningen av dessa regler som ägde rum i början av 1970-talet har ett klart samband med nedgången av de relativa AK-talen för äldre män, i den meningen att förtidspensioneringarna dämpade de sociala skador som annars skulle ha blivit följden. Förtidspensioneringarna torde dock inte annat än i mycket ringa grad kunna ses som en direkt orsak till nedgången av de relativa AK-talen.

Lagen om anställningsskydd, som trädde i kraft den 1 juli 1974, har av vissa bedömare ansetts vara en bidragande orsak till att nedgången av männens relativa AK-tal har dämpats sedan 1974.

De senaste årens reformer inom föräldraförsäkringen torde i princip ha påverkat såväl frånvaron som den genomsnittliga veckoarbetstiden. Effekterna av den senaste reformen, som trädde i kraft 1978, kan väntas komma att göra sig gällande successivt under de närmaste åren och huvudsakligen påverka medelarbetstiden. Den nya lagstiftning om vidgad rätt till ledighet

för vård av barn – utan anknytning till föräldraförsäkringen – som träder i kraft den 1 januari 1979 kommer i princip också att verka sänkande på medelarbetstiden och höjande på frånvaron.

Den nya semesterlagen som gäller fr. o. m. 1978 innebär rätt till fem veckors semester. Semesterförlängningen har en direkt påverkan på arbetskraftskalkylen för perioden 1977–1983 via förutsättningen om antalet arbetade veckor.

5.1.2 Arbetskraftskalkylens resultat i sammandrag

Den av SCB utförda arbetskraftskalkylen baseras på en befolkningsprognos, vilken tillsammans med antaganden för förvärvsfrekvenserna – de s. k. relativa arbetskraftstalen – i olika kön och åldersgrupper ger en prognos för det totala antalet personer i arbetskraften. Kombinerat med ett antagande om den relativa arbetslösheten ger detta en prognos för det totala antalet sysselsatta personer.¹ Vidare görs antaganden om utvecklingen av frånvaron (exkl. semester) och medelarbetstiden per vecka för män resp. kvinnor samt om semesterfrånvaron. Detta resulterar i en prognos för den genomsnittliga arbetstiden per år och sysselsatt, vilken tillsammans med prognosen för antalet sysselsatta personer ger utvecklingen av de totala arbetskraftsresurserna uttryckt i arbetstimmar.

En överblick över resultaten av arbetskraftskalkylen för perioden 1977–1983 och dess olika komponenter ges i tabell 5.1. Som jämförelse redovisas där även motsvarande tal för perioderna 1970–1974 och 1974–1977.

Tabell 5.1 Arbetskraftsresursernas utveckling 1970–1983 uppdelat på förklarande komponenter

Genomsnittlig förändring i procent per år

	1970–1974	1974–1977	1977–1983 prognos
Totalt antal arbetstimmar	-1,2	-0,3	-0,1
<i>därav på grund av:</i>			
Befolkning	0,1	0,2	0,3
Relativa AK-tal	0,55	0,7	0,5
<i>därav:</i> män	-0,2	-0,2	-0,15
kvinnor	0,75	0,9	0,65
Arbetslöshet	-0,1	0,1	0,0
Medelarbetstid per vecka	-1,2	-0,6	-0,3
Frånvaro (exkl. semester)	-0,25	-0,5	-0,3
Semesterfrånvaro	0,0	0,0	-0,3
Diskrepans mellan statistikkällor	-0,3	-0,2	0,0

Anm: Diskrepansen mellan statistikkällorna beror bl. a. på rent mättekniska skillnader mellan arbetskraftsundersökningarna (AKU) och vissa statistikserier som utgör underlag för nationalräkenskaperna (NR). Skiljaktiga mätresultat orsakas också av att variationer mellan åren i fråga om antalet arbetsdagar beaktas i NR men inte i AKU och att olika åldersavgränsningar tillämpas i de båda serierna.

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

¹ Antalet personer i arbetskraften utgör summan av antalet sysselsatta och antalet arbetslösa.

De totala arbetskraftsresurserna uttryckta i antal arbetstimmar kommer enligt prognosen att minska med 0,1 % per år under perioden 1977–1983. Detta är en betydligt svagare nedgångstakt än tidigare, speciellt jämfört med perioden 1970–1974 men även i förhållande till utvecklingen 1974–1977. Huvudförklaringen till denna förändring i utvecklingstakten ligger, som framgår av tabellen, uppenbarligen i *medelarbetstiden*. Under 1970-talets första år inträffade den senaste generella arbetstidsförkortningen, som innebar en minskning av arbetstiden för heltidsarbetande från 42,5 till 40 timmar per vecka. Under åren 1975–1977 följde en viss ytterligare arbetstidsförkortning för underjordsarbetare och vissa skiftarbetare. Deltidsarbetets omfattning ökade också under hela perioden 1970–1977, speciellt de senaste åren. I prognosen för perioden 1977–1983 räknar man däremot inte med någon generell arbetstidsförkortning; minskningen av medelarbetstiden förklaras uteslutande av ökat deltidarbete och minskat övertidsarbete.

Även *befolkningsutvecklingen* kommer enligt prognosen att bidra något till att dämpa nedgången i arbetsvolymen under perioden 1977–1983 jämfört med 1970–1977. Detta förklaras av en kombination av påverkan från nettoinvandringen och förskjutningarna i befolkningens åldersstruktur. Nettoinvandringen har under åren 1978–1983 antagits uppgå till 10 000 per år, vilket visserligen är klart lägre än den nettoinvandring som ägde rum under perioden 1974–1977, men betydligt högre än nettoinvandringen 1970–1974. Härtill kommer effekterna av förskjutningarna i befolkningens åldersstruktur, som har betydelse för arbetskraftsutbudet på grund av att förvärvsfrekvensen är olika för olika åldersklasser. Denna inverkan, som synes ha varit klart positiv 1970–1974 och relativt neutral 1974–1977, väntas bli utpräglat positiv 1977–1983.

Utvecklingen av de *relativa AK-talen* kommer även fortsättningsvis att verka starkt uppdragande på den totala arbetskraftsvolymen. Som framgår av tabell 5.1 väntas denna inverkan dock bli något svagare än tidigare under 1970-talet, beroende på en något långsammare ökning av kvinnornas relativa AK-tal. Avsaktningen – som i och för sig är måttlig – beror på att de relativa AK-talen för kvinnor i Stockholms län för vissa åldersgrupper nu har nått en så hög nivå att en rent trendmässig ökning förefallit osannolik. Den ”avböjning” av trenden för kvinnornas relativa AK-tal som gjorts i arbetskraftskalkylen är dock mycket försiktig.

Utvecklingen av männens relativa AK-tal kommer enligt prognosen att innebära en något mindre negativ inverkan på det totala arbetskraftsutbudet under perioden 1977–1983 än tidigare under 1970-talet. Detta förklaras främst av att sänkningen av den allmänna pensionsåldern nu är fullt genomförd. De relativa AK-talen för åldersgruppen 65–69 år väntas av denna anledning minska betydligt långsammare i framtiden än tidigare under 1970-talet.

Arbetslöshetens förändringar hade ytterst liten inverkan på den totala arbetskraftsvolymens utveckling 1970–1977, och saknar helt betydelse för utvecklingen 1977–1983. Den relativa arbetslösheten – d. v. s. antalet arbetslösa uttryckt som procent av antalet personer i arbetskraften – har nämligen kalkylmässigt antagits vara densamma 1983 som 1977.

Sammantaget betyder prognoserna för befolkning, relativa AK-tal och arbetslöshet att *antalet sysselsatta personer* kommer att öka något starkare under prognosperioden än 1970–1977. Antalet sysselsatta har sålunda

beräknats öka med sammanlagt ca 232 000 personer – från ca 4 060 000 1977 till ca 4 292 000 1983 – vilket motsvarar en ökning med 0,9 % per år. Under 7-årsperioden 1970–1977 ökade antalet sysselsatta med totalt ca 196 000 personer, vilket i genomsnitt motsvarar 0,8 % per år. Det bör framhållas att denna snabbare sysselsättningsökning under prognosperioden enbart beror på befolkningsutvecklingen, medan däremot de relativa AK-talen antas komma att öka något långsammare än tidigare.

Den föregående ökningen av *frånvaron*¹ (exkl. semester) verkar naturligtvis neddragande på den totala arbetskraftsvolymen. Denna inverkan var enligt tabell 5.1 speciellt utpräglad under perioden 1974–1977, något som till viss del förklaras av införandet av vissa reformer (föräldraförsäkringen, studieledighetslagen m. m.). Under prognosperioden 1977–1983 väntas frånvaron exkl. semester fortsätta att öka, men i klart långsammare takt än 1974–1977. En anledning härtill är att de senaste årens reformer förväntas ge upphov till en mindre ökning av frånvaron 1977–1983 än 1974–1977. Vidare har frånvaron för kvinnor med barn under sju år, vilken till stor del består av tjänstledighet vid havandeskap, antagits öka långsammare än tidigare under 1970-talet. Detta sammanhänger med att andelen kvinnor med spädbarn av det totala antalet sysselsatta kvinnor med barn under sju år inte kan förväntas öka tillnärmelsevis lika kraftigt under prognosperioden som under tidigare år.

Den förändring av *semesterfrånvaron* som orsakas av införandet av den femte semesterveckan 1978 ger enligt tabell 5.1 en ganska kraftigt neddragande effekt på förändringen av den totala arbetsvolymen under perioden 1977–1983. Någon motsvarande effekt finns givetvis inte för de tidigare delperioderna. Semesterfrånvaron, och i någon mån de relativa AK-talen, är i själva verket de enda faktorer som enligt prognosen verkar för en svagare arbetskraftsutveckling under perioden 1977–1983 än tidigare under 1970-talet. Detta uppvägs mer än väl av medelarbetstidens utveckling, som innebär en mycket mindre nedgång än tidigare, samt av befolkningsutvecklingen. Sammantaget ger prognosen sålunda endast en svag nedgång av den totala arbetskraftsvolymen under prognosperioden.

5.1.3 Befolkningsutvecklingen

Den totala folkmängden i Sverige har under efterkrigstiden ökat med sammanlagt 24 %, från 6,7 milj. 1945 till 8,3 milj. 1977. Större delen av ökningen har berott på naturlig folkökning – dvs. att antalet födda överstigit antalet döda – men även invandringen har gett stora befolkningstillskott.

Befolkningens åldersstruktur har också under mycket lång tid förskjutits mot en större andel äldre och en mindre andel barn och ungdomar. Dessa förskjutningar förklaras av den långsiktiga minskning av dödligheten som ägt rum under hela 1900-talet, samt av den snabba nedgång i fruktsamheten² som ägt rum sedan mitten av 1960-talet. En motsvarande minskning av fruktsamheten har f. ö. ägt rum i så gott som samtliga industrialiserade länder.

Den befolkningsprognos som används i LU 78 har utarbetats av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån (SCB). I detta kapitel diskuteras och redovisas endast den del av prognosen som avser perioden 1977–1983. Variationer i t. ex. fruktsamhetstalen får emellertid huvudsakligen effekter

¹ Med frånvaro avses här endast frånvaro om minst en hel arbetsvecka. Kortare frånvaro påverkar i dessa beräkningar i stället medelarbetstiden.

² Fruktsamheten under ett år uttrycker det genomsnittliga antalet födda barn per kvinna i åldern 15–49 år.

på längre sikt. Den långsiktiga befolkningsutvecklingen behandlas relativt utförligt i kapitel 12.

Befolkningsprognosens största direkta betydelse för långtidsutredningen ligger däri att den bildar grundvalen för arbetskraftskalkylen. Prognosen för befolkningen i yrkesaktiva åldrar har således speciell betydelse. Ett viktigt – och osäkert – antagande som påverkar denna del av prognosen avser nettoinvandringen, dvs. skillnaden mellan den årliga in- och utvandringen.

Sverige har under hela efterkrigstiden, med undantag för åren 1972 och 1973, haft ett positivt invandringsnetto i det att invandringen varje år har överstigit utvandringen. Variationerna mellan enskilda år har visserligen varit stora, men i genomsnitt under perioden 1945–1977 har nettoinvandringen uppgått till drygt 15 000 personer per år. Den genomsnittliga nettoinvandringen per år under vissa delperioder redovisas i nedanstående tablå.

	1945– 1950	1951– 1960	1961– 1970	1971– 1973	1974– 1977
Invandringsöverskott	18 400	10 600	23 600	–6 500	17 200
<i>därav gentemot</i>					
Finland	..	6 500	14 200	–5 500	5 600
Övriga Norden	..	2 100	–600	–5 800	1 900
Utomnordiska länder	..	2 000	9 900	4 800	9 800

I befolkningsprognosen har förutsatts att nettoinvandringen under perioden 1978–1983 kommer att uppgå till i genomsnitt 10 000 personer per år, genom invandring av i genomsnitt 35 000 och utvandring av i genomsnitt 25 000 personer per år. Detta antagande kan inte betraktas som en regelrätt prognos över nettoinvandringen, utan är baserat på mer skönmässiga överbåganden i kombination med trendframskrivning av den inomnordiska och utomnordiska invandringen.

Från utvandrarländernas sida har man numera i princip en relativt restriktiv inställning till fortsatt utvandring. Det nuvarande svåra arbetsmarknadsläget i flera av dessa länder gör det emellertid svårt att se hur en fortsatt utvandring skulle kunna förhindras, åtminstone under de allra närmaste åren. Den bild av den internationella ekonomiska utvecklingen som tecknats i kapitel 4 tyder också på att arbetsmarknadsläget i vår omvärld endast kommer att förbättras i långsam takt. Ett fortsatt invandringsöverskott gentemot de traditionella utvandrarländerna fram till 1983 ter sig därför ganska troligt.

En ytterligare omständighet som gör det befogat att räkna med ett fortsatt positivt invandringsnetto är flyktinginvandringen, som synes ha ökat under de senaste åren. Enligt uppgifter från invandrarverket uppgår flyktinginvandringen (exkl. anhöriga) f. n. till ca 5 000 personer per år. Vidare kan nämnas att invandringen av adoptivbarn nu uppgår till ca 2 000 per år. Invandringen av såväl flyktingar som adoptivbarn inverkar starkt på nettoinvandringen eftersom återutvandringen för dessa grupper är helt obetydlig.

Antagandet om en nettoinvandring på 10 000 personer per år under åren 1978–1983 betyder att antalet sysselsatta personer 1983 blir ca 32 000 större än det skulle ha blivit utan någon nettoinvandring. Inverkan på förändringen i den totala arbetsvolymen har beräknats uppgå till 0,1 procentenheter per år. Utan nettoinvandring skulle således det totala antalet arbetstimmar minska med 0,2 % per år i stället för med 0,1 % per år som arbetskraftskalkylen nu utvisar.

Befolkningsprognosen påverkas förutom av nettoinvandringen även av de antaganden som gjorts beträffande fruktsamhet och dödlighet. Antagandena om dödlighet i olika åldersgrupper är dock relativt säkra och skall inte diskuteras här. Antagandena om fruktsamheten får däremot betecknas som genuint osäkra. Fruktsamheten i Sverige har under senare år minskat kraftigt, från 2,48 1964 till 1,65 1977. Befolkningsdata för 1:a halvåret 1978 tyder på en fortsatt nedgång. Den fruktsamhetsnivå som på lång sikt är nödvändig för att befolkningens totala storlek skall vara oförändrad uppgår till 2,1.

En undersökning av orsakerna till den sjunkande fruktsamheten har under 1978 påbörjats inom prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån. Resultaten från denna relativt omfattande undersökning – som innefattar flera delstudier – väntas bli klara under de närmaste 2–3 åren.

I befolkningsprognosen har antagits att fruktsamheten successivt kommer att öka från den extremt låga nivån på 1,65 1977 till 1,76 1983 och 1,8 1985. Detta antagande är naturligtvis helt avgörande för prognosen för antalet barn 0–6 år 1983. Befolkningen i arbetsföra åldrar påverkas däremot inte förrän på mycket lång sikt. Effekterna av variationer i fruktsamhetsantagandet har studerats i de långsiktiga kalkyler som beskrivs i kapitel 12.

Resultaten av befolkningsprognosen till 1983 redovisas i tabell 5.2. Den totala befolkningen kommer enligt prognosen att öka med sammanlagt 85 000 personer under perioden 1977–1983. Den helt övervägande delen av denna ökning kan återföras på invandringsantagandet, men en viss naturlig folkökning förekommer även.

I tabell 5.2 redovisas även befolkningen i alla de åldersklasser som har använts i SCB:s prognos av de totala arbetskraftsresurserna 1983. Skälet till att man använder en så pass detaljerad åldersindelning är att förvärvsfrekvenserna skiljer sig kraftigt mellan olika åldrar. Förvärvsfrekvenserna är sålunda låga för ungdomar och äldre och högre för de medelålders. Den högsta förvärvsfrekvensen, både för män och kvinnor, gäller för åldersgruppen 35–44 år.

I den sammanfattande redovisning av arbetskraftskalkylen som gavs i föregående avsnitt framhölls att förskjutningarna i befolkningens åldersstruktur kommer att innebära ett positivt tillskott till arbetskraftsresurserna under prognosperioden. Detta sammanhänger bl. a. med att befolkningen i de yrkesverksamma åldrarna väntas öka kraftigt genom att de stora födelsekullarna från 1960-talets början nu kommer upp i yrkesverksam ålder. Samtidigt kommer de stora födelsekullarna från 1940-talet upp i åldrarna 35–44 år, med de höga förvärvsfrekvenser som kännetecknar denna åldersklass.

Ökningen av ungdomsgruppen 16–19 år kommer som nämnts att bli mycket stark, nära 68 000 personer sammanlagt under perioden 1977–1983. Detta är speciellt viktigt att notera eftersom ungdomar i denna ålder ofta har

Tabell 5.2 Medelbefolkningen per åldersklass 1965–1983
1 000-tal personer

Ålder	1965	1970	1974	1977	1983 prognos	Förändring under perioderna			
						1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
0– 6	762	823	779	755	684	61	-44	-24	-71
7–15	974	960	1 017	1 044	999	-14	58	26	-45
16–19	510	447	432	425	493	-63	-15	- 7	68
20–24	594	662	577	561	553	68	-85	-16	- 9
25–34	916	1 096	1 245	1 294	1 175	179	149	50	-119
35–44	1 017	922	910	949	1 207	-96	-12	39	257
45–54	1 046	1 050	1 015	946	882	3	-35	-69	- 64
55–59	501	510	488	516	464	9	-22	28	- 52
60–64	433	476	487	475	493	43	12	-13	18
65–74	630	702	764	800	819	72	61	36	19
75–	350	397	447	487	569	47	50	40	82
Totalt	7 734	8 043	8 161	8 252	8 337	309	118	91	85
<i>däruv:</i>									
0–15	1 736	1 783	1 796	1 798	1 682	47	13	2	-116
16–64	5 018	5 160	5 154	5 166	5 266	143	- 7	12	100
65–	980	1 099	1 211	1 287	1 388	119	111	77	101

Källa: SOS Befolkningsförändringar del 3 samt statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

relativt svårt att finna arbete, samtidigt som antalet utbildningsplatser i gymnasieskolan inte är obegränsad flexibelt. Problem av denna art diskuteras vidare i kapitel 9, avsnitt 9.11 Offentliga tjänster.

Befolkningsutvecklingen för barn, ungdomar och äldre har stor betydelse för LU:s s. k. baskalkyl för offentlig konsumtion, vilken redovisas i kapitel 8, avsnitt 8.4. Prognosen för antalet barn 0–6 år har härtill en viss betydelse för arbetskraftskalkylen, detta eftersom möjligheterna att ordna barntillsynen kan påverka kvinnornas benägenhet att förvärvsarbeta. Resultaten av de beräkningar av tillgång och behov av barnomsorg som gjorts i anslutning till arbetskraftskalkylen har redovisats i avsnitt 5.1.1.

5.1.4 Relativa arbetskraftstal

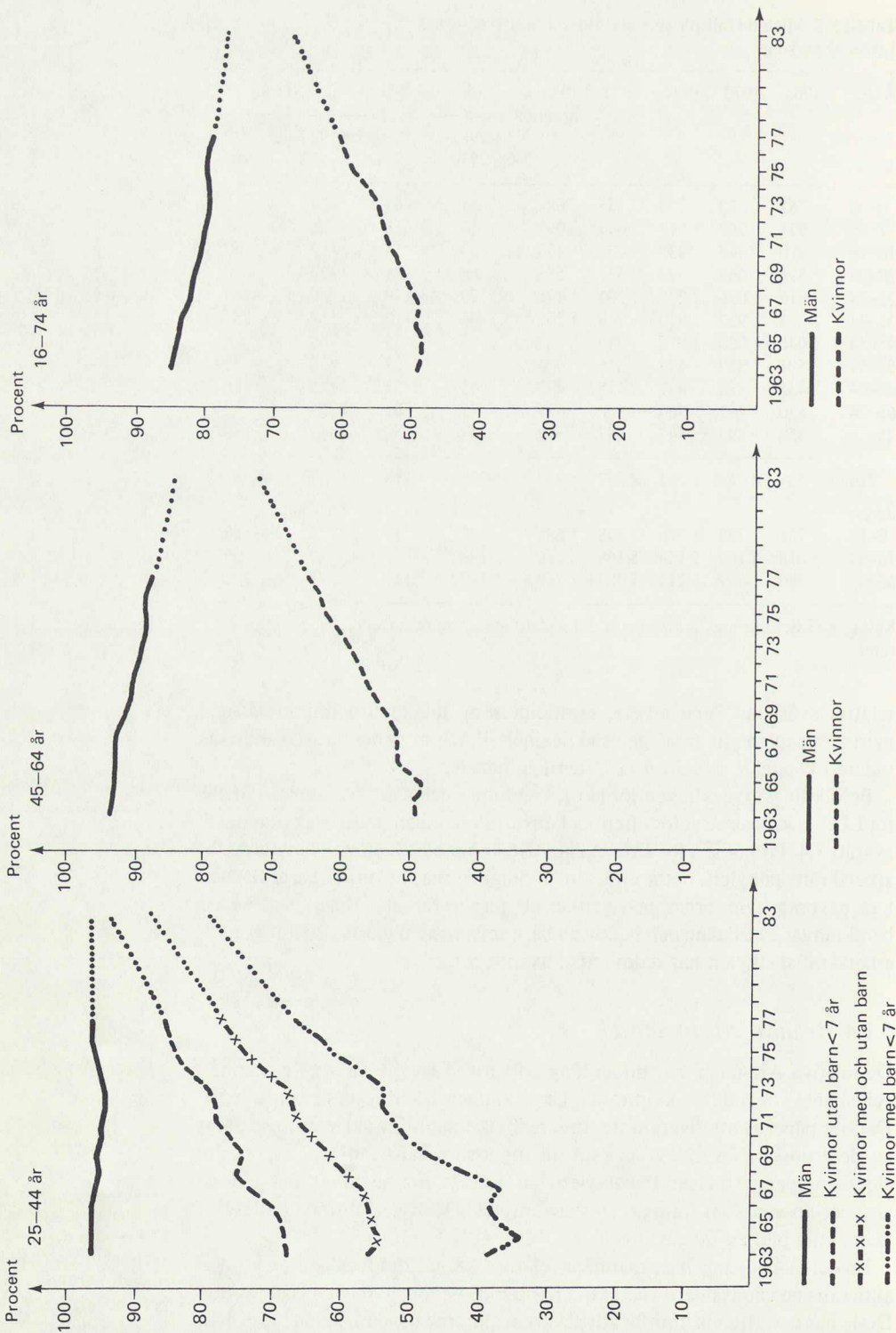
De relativa AK-talen¹ har under lång tid varit svagt sjunkande för männen och snabbt stigande för kvinnorna. Utvecklingen åskådliggörs i diagram 5.1. Det bör påpekas att diagrammet inte redovisar samtliga åldersgrupper samt att de grupper som redovisas i sin tur utgör sammanslagningar av mindre åldersgrupper. Arbetskraftskalkylen har utförts för betydligt fler åldersgrupper än vad som framgår av diagrammet. Detta ger sålunda endast en översiktlig bild av utvecklingen.

En del av nedgången av männens relativa AK-tal kan förklaras av att den allmänna pensionsåldern successivt har sänkts genom avtal och lagstiftning. Detta har naturligtvis framför allt påverkat åldrarna 65–66 år, men i viss mån även de något yngre, eftersom vissa grupper genom avtal fått rätt till

¹ Det relativa AK-talet för en viss grupp definieras som den procentuella andel av befolkningen i gruppen som befinner sig i arbetskraften, dvs. antingen är sysselsatt eller arbetslös.

Diagram 5.1 Relativa arbetskraftstal 1963-1977 samt prognos för 1983.

ålderspension före 65 år. Det senare kan sannolikt förklara en viss del av den minskning av de relativa AK-talen som ägt rum för män i åldern 45–64 år (se diagram 5.1).

Det finns givetvis också ett samband mellan nedgången av männens relativa AK-tal och de vidgade regler för rätt till förtidspension och den liberalisering av praxis vid tillämpningen av dessa regler som ägde rum i början av 1970-talet. Förtidspensioneringarna torde dock endast i vissa fall ha utgjort orsak till minskningen av de relativa AK-talen; normalt torde orsakssambandet ha varit det omvända. En undersökning av de regionala variationerna i förtidspensionärernas andel av befolkningen har visat att dessa variationer i stor utsträckning kan förklaras av variationerna i det lokala arbetsmarknadsläget.¹ Kommuner med relativt hög arbetslöshet har sålunda en hög andel förtidspensionärer och vice versa.

En väsentlig förklaring till utvecklingen av såväl männens som kvinnornas relativa AK-tal kan emellertid ligga i förändringen av de olika produktionssektorernas efterfrågan på arbetskraft. Andelen män resp. kvinnor skiljer sig nämligen kraftigt mellan olika sektorer, och förändras endast långsamt över tiden. För att illustrera hur förändringen i sektorstrukturen kan ha påverkat mäns resp. kvinnors sysselsättningsmöjligheter har två sammanvägda tidsserier beräknats, baserade på nationalräkenskapernas uppgifter om antalet arbetstimmar per sektor 1963–1977 samt männens resp. kvinnornas andel av antalet arbetstimmar i varje sektor år 1970. Könspportionen har hållits oförändrad under hela perioden, detta i syfte att isolera inverkan av förändringar i sektorstrukturen. Resultatet av beräkningen redovisas i diagram 5.2.

¹ Källa: Förtidspensionering SOU 1977:88.

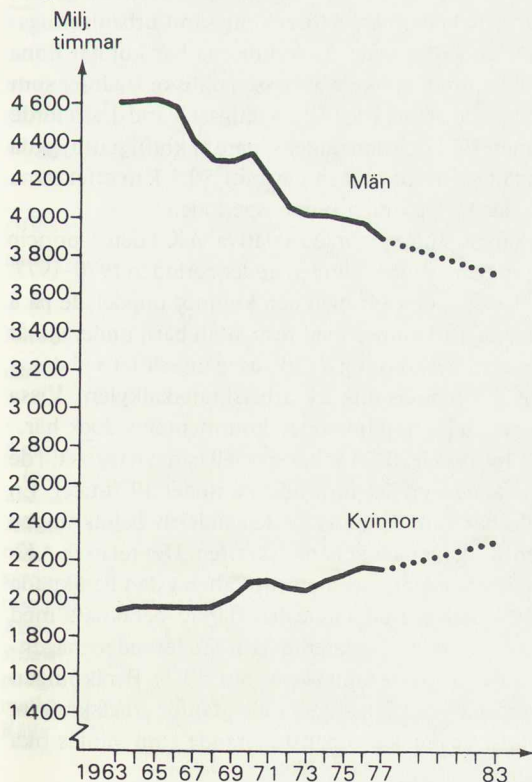

Diagram 5.2 Sektorstrukturens inverkan på antalet arbetstimmar för män resp. kvinnor vid oförändrade könsproportioner per sektor

Förändringarna i sektorstrukturen synes enligt diagrammet ha inneburit en mycket stark minskning av sysselsättningsmöjligheterna för männen, och en relativt måttlig uppgång av sysselsättningsmöjligheterna för kvinnorna. På grund av att arbetstiderna successivt har förkortats under perioden gäller dock att nedgången av männens sysselsättningsmöjligheter blir betydligt mer begränsad uttryckt i antal personer än i antal arbetstimmar. För kvinnorna gäller av samma anledning att sysselsättningsmöjligheterna uttryckt i antal personer ökat betydligt kraftigare än vad som framgår av diagrammet för antalet arbetstimmar.

I diagram 5.2 redovisas även den utveckling till 1983 som följer av de i LU 78 beräknade förändringarna av antalet arbetstimmar per sektor. Därav framgår att sysselsättningsmöjligheterna – i den mening som här angivits – även i fortsättningen tenderar att minska för männen och öka för kvinnorna. Denna tendens kan naturligtvis motverkas av förändringar i andelen män/kvinnor i olika sektorer. Sådana förändringar kan emellertid endast ske långsamt eftersom de till stor del beror av de yrkesval som görs av de nytillträdande på arbetsmarknaden, vilka endast utgör en liten del av det totala antalet sysselsatta. I LU 78 har vi endast förutsatt vissa trendmässiga förskjutningar i könsproportionen per sektor (se kapitel 9, avsnitt 9.1.2).

Den snabba ökningen av kvinnornas relativa AK-tal torde väsentligt ha underlättats av att antalet arbetstillfällen har ökat inom de områden som traditionellt sysselsätter kvinnor, men utvecklingen måste naturligtvis också ses som en följd av att olika typer av förvärvshinder samtidigt har minskat i betydelse. Vad gäller förvärvshindren kan här nämnas flera mycket långsiktigt verkande faktorer som t. ex. förändringar i kvinnornas utbildningsnivå och attityder till förvärvsarbete, hemarbetets förenkling samt urbaniseringsprocessen, som medfört att en större andel av kvinnorna har kunnat finna arbete på hemorten. Härtill kommer effekten av vissa politiska åtgärder som underlättat kvinnornas deltagande i förvärvslivet. Viktigast bland dessa torde vara särbeskattningsreformen 1971 och den under senare år kraftigt utbyggda barnomsorgen. Som framgått av diskussionen i avsnitt 5.1.1 kan effekterna av båda dessa faktorer väntas fortgå under prognosperioden.

I arbetskraftskalkylen har prognosen för de relativa AK-talen i princip baserats på trendframskrivningar av utvecklingen under perioden 1970–1977. Separata antaganden har därvid gjorts för män och kvinnor uppdelade på 8 åldersgrupper, samt uppdelade på kvinnor med resp. utan barn under sju år (jfr. diagram 5.1). En detaljerad beskrivning av tillvägagångssättet vid dessa trendberäkningar ges i SCB:s redovisning av arbetskraftskalkylen. Vissa viktigare avsteg från den generella trendmetoden kommenteras dock här.

För ungdomar i åldrarna 16–19 och 20–24 år har speciell hänsyn tagits till de variationer i andelen studerande som ägt rum tidigare under 1970-talet. En trendframskrivning till 1983 har sålunda gjorts för den andel av befolkningen i dessa åldrar som antingen studerar eller är i arbetskraften. Det relativa AK-talet 1983 har därefter beräknats genom att man subtraherat den beräknade andelen studerande 1983. Andelen studerande har därvid beräknats med hänsyn till de förändringar i utbildningssystemet och studerandebenenheten som förväntas under de närmaste åren (se avsnitt 5.1.1). Beräkningen visar mycket små förändringar av andelen studerande utanför arbetskraften, vilket beror på att det främst är antalet vuxenstuderande som väntas öka

under de närmaste åren. Denna förändring kommer i arbetskraftskalkylen främst till synes i antagandena om frånvaron (se avsnitt 5.1.6).

För kvinnor i vissa åldersgrupper har de relativa AK-talen 1983 inte fullt antagits kunna nå upp till de trendvärden som beräknats för detta år. Bakgrunden är att de relativa AK-talen i Stockholms län redan nu ligger så högt för dessa grupper att en ökning i samma takt som tidigare kan vara svår att uppnå. Då de relativa AK-talen når mycket höga nivåer måste man nämligen räkna med att förvärvshindren för den återstående delen av befolkningen utanför arbetskraften i genomsnitt blir svårare. Exakt på vilken punkt på de relativa AK-talens utvecklingsbana denna effekt gör sig gällande är givetvis mycket svårt att fastställa. De antaganden som har gjorts i den här redovisade arbetskraftskalkylen innebär en relativt obetydlig avvikelse från trenden; neddragningen uppgår endast till 0,5 resp. 0,6 procentenheter för kvinnor i åldrarna 25–44 resp. 45–54 år.

Även för åldersgruppen 65–69 år har man i arbetskraftskalkylen gjort ett avsteg från trendberäkningen. Den mycket kraftiga sänkning av de relativa AK-talen som tidigare ägt rum för denna åldersgrupp förklaras nämligen av de avtalsmässiga och lagstadgade pensionsålderssänkningar som successivt trätt i kraft under 1970-talet. Eftersom sänkningen av pensionsåldern till 65 år nu är fullt genomförd finns det skäl att räkna med en betydligt långsammare nedgång av de relativa AK-talen i fortsättningen. Nedgången har under

Tabell 5.3 Arbetskraft, arbetslöshet och sysselsättning 1965–1983

1 000-tal personer och procent

	1965	1970	1974	1977	1983 prognos
Antal personer i arbetskraften	3 742	3 911	4 040	4 171	4 409
<i>därav:</i> män	2 364	2 365	2 353	2 347	2 354
kvinnor	1 378	1 546	1 686	1 824	2 055
Arbetslöshet i procent	1,2	1,5	2,0	1,8	1,8
<i>därav:</i> män	0,8	1,3	1,7	1,5	1,5
kvinnor	1,8	1,8	2,4	2,2	2,2
Antal sysselsatta enligt AKU	3 698	3 853	3 959	4 096	4 329
<i>därav:</i> män	2 344	2 335	2 313	2 312	2 319
kvinnor	1 354	1 518	1 646	1 784	2 010
Antal sysselsatta (exkl. vpl) enligt NR	3 715	3 864	3 943	4 060	4 292

Anm. 1: Antalet sysselsatta enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU) skiljer sig något från antalet sysselsatta enligt nationalräkenskaperna (NR). Det är det senare sysselsättningsbegreppet som, omräknat till arbetstimmar, tillämpas i LU:s modellberäkningar.

Anm. 2: Tabellens siffror för 1965 är hämtade direkt från AKU. För övriga år har antalet personer i arbetskraften baserats på faktiska befolkningssiffror och ej som i de publicerade AKU på skattade befolkningstal. Vissa smärre skillnader föreligger därför mellan de här presenterade siffrorna och AKU:s råtabeller.

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

prognosperioden antagits bli av samma relativa omfattning som för gruppen 70–74 år, en grupp som även tidigare under 1970-talet uteslutande utgjordes av pensionärer. De relativa AK-talen har för denna sistnämnda grupp antagits förändras trendmässigt, vilket betyder en fortsatt nedgång i långsam takt under perioden 1977–1983.

5.1.5 *Arbetslöshet och sysselsättning*

Antalet sysselsatta personer utgörs definitionsmässigt av skillnaden mellan antalet personer i arbetskraften och antalet arbetslösa. Resultaten av arbetskraftskalkylen för dessa variabler redovisas i tabell 5.3. Därav framgår bl. a. att den relativa arbetslösheten – dvs. antalet arbetslösa uttryckt som procent av antalet personer i arbetskraften – har antagits vara oförändrad 1983 jämfört med 1977. Detta antagande är i princip en följd av att vi i LU 78 utgår från att full sysselsättning är ett centralt mål för den ekonomiska politiken. För en diskussion om sysselsättningsmålet hänvisas till kapitel 2.

Av tabell 5.3 framgår även att arbetslösheten för kvinnorna generellt har varit klart högre än för männen. Detta förhållande torde sammanhånga med att andelen nytillträdande på arbetsmarknaden är betydligt större bland kvinnorna än bland männen. Så länge de relativa AK-talen för kvinnorna fortsätter att öka kraftigt är det sålunda troligt att kvinnornas arbetslöshet kommer att överstiga männens.

5.1.6 *Frånvaro, arbetstider, semester*

Med frånvaro avses i arbetskraftskalkylen all frånvaro om minst en hel arbetsvecka, exkl. semester. Därvid inkluderas dels frånvaro på grund av sjukdom, värnplikt m. m., dels även tjänstledighet för t. ex. havandeskap, vård av barn eller studier, oavsett tjänstledighetens längd och oavsett om den är betald eller inte. Samtliga frånvarande räknas som sysselsatta. Korttidsfrånvaro om mindre än en vecka behandlas i arbetskraftskalkylen inte som frånvaro utan påverkar i stället den faktiska arbetstiden per vecka.

De antaganden som i arbetskraftskalkylen har gjorts beträffande såväl frånvaro som arbetstider är i hög grad beroende av de i avsnitt 5.1.1 diskuterade förutsättningarna rörande den politik som påverkar dessa variabler. Av speciell betydelse är därvid förutsättningen att någon generell arbetstidsförkortning för heltidsarbetande inte kommer att genomföras under perioden 1977–1983. De förändringar av arbetstiderna som man räknar med i arbetskraftskalkylen utgörs till allra största delen av en "spontan", fortsatt förskjutning mot ökat deltidsarbete och minskat övertidsarbete. De antaganden som gjorts beträffande dessa förskjutningar är emellertid något osäkra, beroende på svårigheterna att exakt avgöra i vilken mån den tidigare utvecklingen av arbetstiderna varit påverkad av arbetstidsförkortningarna.

De senaste årens ökning av frånvaron och minskning av arbetstiderna kan också delvis förklaras av vissa politiska reformer som t. ex. föräldraförsäkringen, studieledighetslagen och de nya typerna av vuxenstudiestöd. Utvecklingen av frånvaron för studier under perioden 1977–1983 har därför beräknats särskilt, med utgångspunkt i de förutsättningar som angetts i avsnitt 5.1.1. Speciella antaganden har också gjorts för föräldraförsäkringens

framtida påverkan på såväl frånvaro som arbetstider. Hänsyn har även tagits till delpensionsförsäkringens fortsatta inverkan på andelen deltidsarbetande. Den nya rätt till ledighet för vård av barn, utan anknnytning till föräldraförsäkringen, som gäller fr. o. m. 1979 har däremot inte beaktats särskilt. Effekterna av denna reform, som främst torde påverka arbetstiderna, blir sannolikt så pass små att det inte är motiverat att söka skilja dem från övriga förändringar av arbetstiderna.

Frånvaron (exkl. semester), uttryckt i procent av antalet sysselsatta personer, redovisas i nedanstående tablå.

	1970	1974	1977	1983 prognos
Män	6,3	6,2	6,9	7,7
Kvinnor	7,5	8,7	10,1	11,4
därav:				
Kvinnor utan barn under sju år	..	..	7,6	8,3
Kvinnor med barn under sju år	..	..	19,7	22,7

Den ökning av frånvaron som antagits ske under prognosperioden avser enbart frånvaro av andra orsaker än sjukdom och värnplikt. För såväl män som kvinnor utan barn under sju år förklaras dessa ökningarna helt av de ovan diskuterade reformeffekterna. För kvinnor med barn under sju år har frånvaron av andra orsaker än sjukdom ökat mycket kraftigt under tidigare år, från uppskattningsvis 9,5 % 1970¹ till 15,6 % 1977. Orsakerna till denna ökning är mycket ofullständigt kända. De ovan diskuterade reformeffekterna kan endast förklara en mindre del av denna ökning. En betydligt väsentligare förklaring torde ligga i ökningen av andelen havandeskapslediga, vilken direkt sammanhänger med ökningen av kvinnornas relativa AK-tal. Denna utveckling har nämligen inneburit att en allt större del av kvinnorna haft anställning vid den tidpunkt då de fått barn. Enligt vissa överslagsberäkningar skulle detta kunna förklara drygt hälften av den ökning av frånvaron exkl. sjukdom som ägde rum under perioden 1970–1977 för kvinnor med barn under sju år.

Under prognosperioden kan man emellertid endast förvänta sig en mindre ökning av andelen havandeskapslediga. Detta beror på att barn till sysselsatta kvinnor redan 1977 synes ha ungefär samma åldersfördelning som samtliga barn. Kvinnornas frånvaro antas inte heller komma att påverkas av den reform av föräldraförsäkringen som trädde i kraft 1978; effekterna härav har nämligen i arbetskraftskalkylen endast antagits påverka frånvaron för männen. Mot denna bakgrund har frånvaron för kvinnor med barn under sju år antagits öka i betydligt långsammare takt 1977–1983 än tidigare under 1970-talet.

Arbetstiderna har minskat successivt under lång tid. En översikt av utvecklingen ges i nedanstående tablå, som anger den genomsnittliga, faktiska arbetstiden per vecka för män resp. kvinnor 1965–1977 samt SCB:s prognos för 1983. – Med faktisk arbetstid avses här arbetad tid per vecka efter avdrag för korttidsfrånvaro.

¹ Approximation med ledning av uppgifter för gifta kvinnor med barn under sju år.

	1965	1970	1974	1977	1983 prognos
Män	45,4	43,5	41,2	40,5	39,9
Kvinnor	35,2	32,8	31,6	30,9	30,1

Fördelningen av män resp. kvinnor på olika arbetstidsintervall kan studeras i tabell 5.4. Det bör påpekas att dessa fördelningar avser den *faktiska* arbetstiden, vilken som nämnts påverkas av korttidsfrånvaron. Andelen personer som arbetar mindre än 35 timmar per vecka är därför enligt dessa fördelningar klart högre än den andel av de sysselsatta som *vanligen* arbetar deltid.

För såväl män som kvinnor antas i arbetskraftskalkylen en fortsatt minskning av den andel som arbetar 45 timmar per vecka eller mer och en ökning av den andel som arbetar 20–34 timmar per vecka. För kvinnorna antas dessutom en kraftig minskning av den andel som arbetar 40–44 timmar per vecka. Dessa förskjutningar synes – bortsett från effekterna av arbetstidsförkortningar – vara långsiktiga till sin karaktär. Minskningen av övertidsarbetet torde sammanhånga med det ökade välståndet och därmed sammanhängande attitydförändringar, samt marginalskatteeffekter. Ökningen av deltidarbetet torde för männens del främst förklaras av en ökning av deltidarbete kombinerat med studier eller vård av barn, samt av delpensionsförsäkringen.

För kvinnorna är ökningen av deltidarbetets omfattning mycket starkare än för männen. Studier utförda inom prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån har visat att det finns ett direkt samband mellan deltidarbetets ökning och ökningen av kvinnornas relativa AK-tal. Nyttillträdande kvinnor på arbetsmarknaden deltidarbetar i betydligt större utsträckning än de kvinnor som är stadigvarande i arbetskraften. Man vet dock inte om ökningen av deltidarbetet i sin helhet kan "förklaras" av ökningen i de relativa AK-talen, eller om det även förekommer en förskjutning mot deltid bland dem som är stadigvarande i arbetskraften.

De antaganden som gjorts i arbetskraftskalkylen beträffande förskjutningarna mellan olika arbetstidsintervall framgår av tabell 5.4. För männens del kan särskilt påpekas att andelen övertidsarbetande (45 timmar per vecka eller mer) har antagits minska i långsammare takt 1977–1983 än tidigare. Detta bör ses i samband med att den genomsnittliga arbetstiden inom detta arbetstidsintervall, som under tidigare år har ökat, i prognosen antagits oförändrad 1977–1983. För kvinnorna kan nämnas att andelen i arbete kort deltid (1–19 timmar per vecka) antagits minska trendmässigt, trots att ett visst trendbrott ägde rum 1977. Den genomsnittliga arbetstiden för kvinnor i detta arbetstidsintervall har dessutom antagits öka trendmässigt 1977–1983. Inom vart och ett av de övriga arbetstidsintervallen har arbetstiden antagits vara oförändrad 1977–1983, vilket likaledes överensstämmer med utvecklingen under tidigare år.

Förutsättningarna om förskjutningarna mellan de olika arbetstidsintervallen och arbetstiderna inom dessa har sammantaget resulterat i de genomsnittliga, faktiska arbetstider per vecka för män resp. kvinnor som

Tabell 5.4 Antalet personer i arbete fördelade efter faktiskt arbetad tid per vecka
Procent

	1970	1974	1977	1983 prognos
Män				
1-19 tim.	3,4	3,3	3,7	3,7
20-34 tim.	5,3	6,0	7,7	9,8
35-w tim.	91,3	90,7	88,5	86,5
<i>därav:</i> 35-39 tim.	4,8	5,1	6,2	6,5
40-44 tim.	55,8	64,4	63,9	63,9
45-w tim.	30,7	21,1	18,4	16,1
Summa	100	100	100	100
Kvinnor				
1-19 tim.	17,7	16,7	16,6	15,3
20-34 tim.	25,1	28,4	33,2	40,1
35-w tim.	57,1	55,0	50,2	44,6
<i>därav:</i> 35-39 tim.	9,7	10,7	10,0	10,0
40-44 tim.	36,3	37,2	34,0	29,6
45-w tim.	11,1	7,0	6,2	5,0
Summa	100	100	100	100

Anm.: Antalet personer i arbete = antalet sysselsatta minus antalet frånvarande.

Källa: Prognosinstitutet, statistiska centralbyrån.

redovisats i tabblån på föregående sida.

Semesterfrånvaron, som under en längre tid varit oförändrad, kommer under prognosperioden att öka i och med införandet av den femte semesterveckan 1978. Den genomsnittliga semesterfrånvaron har beräknats öka från 4,2 till 5,0 veckor 1977-1983. Ökningen uppgår således inte till en full vecka, vilket beror på att huvuddelen av de anställda i den offentliga sektorn redan tidigare haft mer än 4 veckors semester.

	1965- 1970	1970- 1974	1974- 1977	1977- 1983 prognos
Arbetstid per sysselsatt, årlig procentuell förändring	-1,2	-1,7	-1,3	-1,0
<i>därav på grund av</i>				
Semesterförlängning	0	0	0	-0,3
Avtalad arbetstidsförkortning	-0,8	-0,9	-0,1	0
Övrigt, såsom förändringar i frånvaro, deltid, övertid	-0,4	-0,8	-1,2	-0,7

Sammantaget betyder de beräknade förändringarna av frånvaro, arbetstider och semesterfrånvaro att det genomsnittliga antalet arbetstimmar per år och sysselsatt kommer att minska med 1,0 % per år under perioden 1977-1983. I ovanstående tablå redovisas motsvarande förändring under några tidigare perioder, tillsammans med en uppdelning av förändringen på effekterna av

semesterförlängning, avtalad arbetstidsförkortning resp. övriga faktorer, dvs. förändringar i frånvaro, deltid och övertid. Härav framgår bl. a. att de senare faktorerna antagits få klart mindre inverkan på arbetstiderna 1977–1983 än tidigare under 1970-talet. Detta förklaras huvudsakligen av de tidigare nämnda politiska reformerna avseende föräldraförsäkring, vuxenstudier och delpension, som infördes under åren 1975–1976. Effekterna av dessa reformer har antagits plana ut successivt. Härtill kommer att frånvaron för kvinnor med barn under sju år har antagits öka långsammare under prognosperioden än tidigare under 1970-talet.

Under prognosperioden kommer vi således enligt arbetskraftskalkylen att få en minskning av det årliga antalet arbetstimmar per sysselsatt med 1,0 % per år samtidigt som antalet sysselsatta personer ökar med 0,9 % per år. Nedgången av den totala arbetskraftsvolymen i timmar begränsas därmed till 0,1 % per år. En redovisning av arbetskraftskalkylens resultat i sammandrag har givits i avsnitt 5.1.2.

5.2 Investeringar och kapitaltillväxt

Investeringarna har på längre sikt en kapacitetsskapande roll i samhällsekonomin. Genom investeringarna förses arbetskraften med maskiner och utrustning som möjliggör ökad framtida produktion per sysselsatt. Möjligheterna att införa ny teknik i produktionen torde dessutom i stor utsträckning vara knuten till kapitalbildningen, något som givetvis förstärker den roll som investeringarna har när det gäller att öka arbetskraftsproduktiviteten i framtiden.¹

Investeringarna är samtidigt att betrakta som en efterfrågekomponent. Resurser till investeringarna tas antingen från det samlade produktionsvärdet inom landet, vilket i motsvarande grad minskar utrymmet för annan användning, som t. ex. konsumtion, eller också finansieras investeringarna genom utländsk upplåning. Skillnaden mellan samhällets totala sparande och totala investeringar utgörs definitionsmässigt av bytesbalansens saldo.

År 1974 användes 24 % av bruttonationalprodukten till investeringar i byggnader, maskiner och lager. Samtidigt sparades 23,2 % av BNP. Skillnaden, 0,8 % av BNP, representerade ett underskott i varu- och tjänstebalansen gentemot utlandet. Fram till år 1977 har sparandets andel av BNP minskat till 17,4 % och investeringarnas andel till 19,9 %. Varu- och tjänstebalansen uppvisade sålunda år 1977 ett underskott som uppgick till 2,5 % av BNP i löpande priser.

I perspektivet fram till 1983 beräknas de totala investeringarnas andel av BNP öka till 21 %. Den svaga ökningen jämfört med 1977 beror på något ökade lagerinvesteringar. Investeringarna i byggnader och maskiner beräknas däremot kunna minska sin andel av BNP som en konsekvens av det låga kapacitetsutnyttjandet inom industrin i utgångsläget. För att nå målet för bytesbalansen skall kunna uppnås krävs ändå att det totala sparandets andel av BNP ökar till ca 22 % år 1983 jämfört med 17,4 % för närvarande.

Under hela perioden 1977–1983 beräknas sammanlagt ca 370 miljarder kr. i 1975 års penningvärde komma att investeras i byggnader och maskiner inom den svenska ekonomin. Inom industrin beräknas investeringarna för hela

¹ De principiella problem som sammanhänger med samhällets val av investeringsutveckling har utförligt diskuterats i anslutning till LU 75. Se SOU 1976:51, kap. 3.

sexårsperioden till ca 80 miljarder varav ca 25 miljarder kr. i verkstadsindustrin. Investeringsnivån för hela ekonomin beräknas år 1983 ligga ca 18 % över 1977 års nivå.

Investeringsutvecklingen inom enskilda sektorer kommer att behandlas utförligt i avsnitt 8.2 och i kapitel 9. Vi inskränker oss därför här till att peka på vissa förskjutningar mellan åren 1977 och 1983 i investeringarnas sektorvisa fördelning. Denna redovisas i tabell 5.5.

Av ekonomins huvudsektorer ökar industrisektorn, bostadssektorn och övriga privata tjänster sina andelar av ekonomins totala investeringar i byggnader och maskiner. Minskande andelar registreras för byggnadsverksamhet, samfärdsel och offentliga tjänster. Bland enskilda industrisektorer får verkstadsindustrin en kraftig andelsökning medan gruvor och skogsindustri minskar sina andelar.

Kapitalstockens utveckling inom olika delar av ekonomin påverkas inte bara av investeringsutvecklingen utan också av vilka antaganden som görs beträffande avgången av äldre kapitalföremål. I de beräkningar som här utförts för kapitalstocksutvecklingen under perioden 1977–1983 har för varje LU-sektor avskrivningarna förutsatts utgöra samma andel av kapitalstocken inom sektorn som registrerades i nationalräkenskaperna år 1975.

I tabell 5.6 redovisas kapitalstockens utveckling under perioden 1965–1983. När det gäller industrisektorerna har hänsyn tagits till kapacitetsgapet i utgångsläget. För hela industrin beräknas kapacitetsreserven på kapitalsidan till 18 % år 1977. Det faktiska underutnyttjandet detta år uppgick till 23 %. Av den lediga kapaciteten beräknas således ca en femtedel vara ekonomiskt obsolet.¹

För industrin som helhet beräknas den utnyttjade kapitalstocken växa med 4,9 % per år under perioden 1977–1983. Detta är ungefär samma tillväxttakt som under perioden 1965–1977. Denna ökning beräknas till något mer än 1/3

Tabell 5.5 Investeringarnas sektorvisa fördelning 1977–1983
Procent av ekonomins totala investeringar i byggnader och maskiner

	1977	1983
Jordbruk	4,2	3,9
Skogsbruk	1,6	1,6
Industri	21,0	23,4
– Gruvor	1,1	0,6
– Skogsindustri	5,6	4,4
– Järn- och stålindustri	1,8	2,8
– Verkstadsindustri	6,0	8,1
– Varv	0,3	0,5
El, gas och vatten	9,3	8,9
Byggnadsverksamhet	2,7	2,2
Varuhandel	7,0	7,1
Samfärdsel	9,6	8,3
Bostäder	20,7	22,3
Privata tjänster	6,5	6,6
Offentliga tjänster	17,4	15,7
Hela ekonomin	100	100

¹ Dessa bedömningar diskuteras utförligt i avsnitt 9.4 nedan.

Tabell 5.6 Kapitalstockens utveckling 1965–1983
Årlig procentuell förändring

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983 ^a
Jordbruk	0,7	0,9	2,3	2,2
Skogsbruk	5,5	3,5	3,1	2,7
Industri	4,8	4,5	4,7	4,9
– Gruvor	6,6	6,4	5,3	3,6
– Skogsindustri	5,3	5,1	6,0	5,9
– Järn- och stål	4,5	3,9	3,8	4,9
– Verkstäder	5,2	5,6	5,7	6,3
El, gas och vatten	5,2	5,6	4,3	2,7
Byggnadsverksamhet	4,3	2,8	2,5	1,4
Varuhandel	7,0	5,8	6,1	3,6
Samfärdsel	2,7	2,3	2,3	1,2
Bostäder	3,1	3,2	2,1	1,9
Privata tjänster	7,0	7,8	7,1	3,7
Offentliga tjänster	7,2	6,0	4,2	3,6
Hela ekonomin	4,2	4,0	3,4	2,9

^a Inom industrin har hänsyn tagits till kapacitetsgapet i utgångsläget. Siffrorna utgör här ökningen i den utnyttjade kapitalstocken.

bestå av kapacitetsutbyggnad och till ca 2/3 av ianspråktagande av ledig kapacitet. Bland enskilda industrisektorer beräknas den utnyttjade kapitalstocken inom verkstadsindustrin växa med 6,3 % per år under perioden 1977–1983. Detta är något snabbare än under tidigare perioder, något som bör ses mot bakgrund av att endast ungefär hälften av ökningen består av ny kapacitet.

Inom ekonomins övriga huvudsektorer beräknas en viss uppbromsning ske i kapitalstockstillväxten. När det gäller privata tjänster t.ex. går kapitalstockens ökningstakt ner från ca 7 % per år under perioden 1965–1977 till 3,7 % per år fram till år 1983. Detta är till en del en följd av att maskiner förhyrda genom leasingverksamhet i prognosen inte har inkluderats i investeringarna i privata tjänster utan i stället inom de olika sektorer där investeringen sker. För hela ekonomin beräknas den *utnyttjade* kapitalstocken kunna växa med 2,9 % per år under perioden 1977–1983 medan tillväxten i *ny kapacitet* uppgår till 2,3 % per år.

Mot bakgrund av att tekniska innovationer till stor del införs i produktionssystemet genom förnyelse av kapitalstocken kan denna uppbromsning i kapitalstockens tillväxt på längre sikt komma att verka dämpande på produktivitetstillväxten om inte en snabbare investeringstillväxt kommer till stånd efter 1983. Dessa problem diskuteras närmare i kapitel 12. I medellångt perspektiv är dessa problem mindre mot bakgrund av den höga modernitet som svenskt industrikapital genom en tidigare acceleration av kapitalbildningen har vid periodens början. I tabell 5.7 redovisas åldersfördelningen för industrins maskinkapital åren 1962 och 1977.

Inom industrin som helhet var år 1977 34 % av maskinkapitalet 5 år eller yngre och nästan 60 % var 10 år eller yngre. För verkstadsindustrin var motsvarande siffror 28 % resp. 47 %.

Tabell 5.7 Maskinkapitalets åldersfördelning år 1962 och 1977

Andel av den totala stocken i sektorn

	5 år eller yngre		10 år eller yngre	
	1962	1977	1962	1977
Verkstadsindustri	25	28	42	47
Hela industrin	33	34	57	59

5.3 Teknikfaktorns utveckling

Produktionskapacitetens utveckling bestäms tillsammans med arbetskrafts- och realkapitalresursernas utveckling av förändringar i den s. k. teknikfaktorn. I själva verket har teknikfaktorns betydelse för produktionskapacitetens tillväxt ökat under senare år. Under perioden 1960–1965 förklarades ca 70 % av tillväxten i bruttonationalprodukten av en ökning i teknikfaktorn. Under perioden 1970–1974 hade denna andel ökat till ca 85 %.

Teknikfaktorns ökningstakt utgörs definitionsmässigt av skillnaden mellan produktionens tillväxttakt och de sammanvägda volymmässiga förändringarna i kapital- och arbetskraftsinsatserna. Teknikfaktorn fångar alltså upp *kvalitativa* förändringar i produktionsfaktorerna. Det rör sig alltså om flera faktorer än de som vi i dagligt tal syftar på när vi talar om teknisk utveckling. Således kommer t. ex. effekterna av en ökad utbildningsstandard att inkluderas i teknikfaktorn. Man kan också tolka teknikfaktorn i kostnadstermer. Multipliceras åtgångstalen för arbetskraft och kapital med priserna erhålls kostnader per producerad enhet. Genom teknisk utveckling sjunker åtgångstalen. Teknikfaktorns utveckling beskriver sålunda minskningen i produktionskostnaden per producerad enhet vid oförändrade faktorpriser.

I tabell 5.8 har teknikfaktorns utveckling för hela ekonomin beräknats för perioden 1960–1983. Beroende på det extrema underutnyttjandet av resurserna år 1977 har en korrigering gjorts på såväl kapital- som arbetskraftssidan för perioden 1977–1983. Korrigeringen på kapitalsidan har diskuterats ovan. När det gäller arbetskraften beräknas produktivetsreserven inom industrin till 14 % av den normala produktivetsnivån. Detta antagande diskuteras närmare i avsnitt 9.4. Mot bakgrund av den arbetskraftskalkyl som presen-

Tabell 5.8 Kapital- och arbetskraftsinsats, teknikfaktor och BNP-tillväxt från produktionssidan 1960–1983

Årlig procentuell förändring

	BNP	Kapital- volym	Arbetskrafts- volym	Teknik- faktor
1960–1965	5,3	4,1	0,2	3,7
1965–1970	3,8	4,2	-0,5	2,7
1970–1974	3,0	4,0	-1,3	2,6
1977–1983	3,7	2,9 ^a	0,5 ^a	2,3

^a Korrigerat för underutnyttjande år 1977.

terats tidigare i detta kapitel betyder detta att man kan räkna med en ökning av den *effektiva* sysselsättningen inom hela ekonomin med ca 1/2 procent per år i perioden 1977–1983 huvudsakligen genom ett bättre utnyttjande av de arbetskraftsreserver som tillkommit under lågkonjunkturen.

De antaganden som LU gjort om produktionstillväxt, ledig kapacitet, arbetskraftsreserv, sysselsättnings- och investeringsutveckling implicerar tillsammansantagna att teknikfaktorns tillväxt under perioden 1977–1983 skulle bli något långsammare än under första delen av 1970-talet.

Eftersom teknikfaktorn utgör en mycket sammansatt storhet är dess framtida utveckling svår att bedöma. Nu är det inte heller så att LU:s bedömning av produktionskapacitetens utveckling fram till 1983 vilar på något antagande om teknikfaktorn. Kalkylen i tabell 5.9 syftar endast till att belysa vilket *implicit* antagande om teknikfaktorns utveckling som blir följden av de mycket detaljerade bedömningar som gjorts inom LU:s olika delar.

I Sverige har inga omfattande systematiska försök gjorts när det gäller att dela upp teknikfaktorn på olika komponenter. En sådan uppdelning, omfattande en historisk analys av samtliga LU-sektorer, skulle i hög grad underlätta en diskussion av teknikfaktorns och produktivitetens utveckling i framtiden. Avslutningsvis kan det därför finnas skäl att peka på en amerikansk ekonometrisk undersökning av detta slag. Denna undersökning omfattar perioden 1948–1966.¹

I denna undersökning fann man att nästan 60 % av teknikfaktorns årliga tillväxt var att hänföra till införandet av ny teknik i kombination med ett ökat utnyttjande av storskalighet. Ungefär 20 % av teknikfaktortillväxten kunde hänföras till förbättrad utbildningsstandard medan organisatoriska förbättringar inom företagen och förändringar i näringsgrenssammansättningen vardera svarade för ca 10 %. Enligt denna undersökning skulle således en mycket stor del av teknikfaktortillväxten vara knuten antingen till investeringar i realkapital eller till investeringar i mänskligt kapital.

5.4 Sammanfattning

Trots att sambanden mellan produktionstillväxten och de olika faktorer som förklarar denna är mycket osäkra görs i detta avsnitt ett försök att sammanfatta beräkningarna i dessa termer. De resultat som redovisas i tabell 5.9 får inte hårdras utan syftar endast till att ge en uppfattning om de olika komponenternas relativa betydelse.

I avsnitt 5.1 beräknades arbetskraftsvolymen i timmar komma att minska med 0,1 % per år under perioden 1977–1983. Detta kan antas leda till en ungefär lika stor minskning i den trendmässiga BNP-tillväxten. Tillväxten av ny kapacitet beräknades i avsnitt 5.2 till 2,3 % per år. Detta ger ett tillskott till den trendmässiga BNP-tillväxten som uppgår till ca 1 % per år. Den implicita förutsättning om teknikfaktorns tillväxt som följer ur LU:s olika bedömningar, slutligen, angavs i avsnitt 5.3 till 2,3 % per år. Tillsammansantagna leder dessa faktorer till en trendmässig BNP-tillväxt på ca 3 % per år. Detta är något lägre än den trendmässiga årliga BNP-ökning på ca 3,5 % som uppnåddes under perioden 1965–1974.

¹ Undersökningen har utförts av John Kendrick och den föredrogs vid årsmöte med American Econometric Association 30 dec. 1977.

Tabell 5.9 BNP-tillväxten 1977–1983 uppdelad på olika komponenter

Årlig procentuell fördelning

Kapitalvolym	0,8
Arbetskraftsvolym	-0,1
Teknikfaktor	2,3
Trendmässig BNP-tillväxt	3,0
Ökat kapacitetsutnyttjande	0,2
Effektivare arbetskraftsutnyttjande	0,5
Prognos för BNP-tillväxten	3,7

År 1977 befann sig svensk ekonomi i ett läge där såväl kapital- som arbetskraftsresurserna inte utnyttjades fullt ut på grund av en otillräcklig efterfrågan. Man kan uttrycka saken så att ekonomin befann sig i ett läge *under* den långsiktiga trenden för den möjliga produktionstillväxten. Enligt de bedömningar som gjorts inom LU kommer efterfrågan från speciellt exportmarknaderna att under perioden 1977–1983 medge ett successivt ianspråktagande av de lediga resurserna. Bruttonationalproduktens tillväxt skulle därför under denna period kunna komma att ligga *över* den långsiktiga trenden. Uppskattningsvis skulle ett ökat utnyttjande av industrins kapitalutrustning kunna bidra med 0,2 % till den årliga BNP-ökningen samtidigt som ett bättre utnyttjande av de arbetskraftsreserver som tillkommit under lågkonjunkturen skulle kunna bidra med 0,5 %. En BNP-tillväxt på 3,7 % per år skulle således kunna uppnås under perioden 1977–1983 enligt långtidsutredningens bedömning.

Resonemangen i detta kapitel har gällt hela ekonomin och syftar endast till att knyta samman bedömningarna. Det bör därför avslutningsvis understrykas att det resultat beträffande produktionsutvecklingen under perioden 1977–1983 som här redovisas bygger på detaljerade bedömningar av utvecklingstendenserna inom ekonomins olika delar. Dessa bedömningar redovisas i detalj i följande kapitel.

6 Alternativa utvecklingsvägar

I kapitel 2 angavs hur långtidsutredningens huvudalternativ utarbetats mot bakgrund av vissa grundläggande förutsättningar, dels när det gäller de yttre ramar inom vilka den ekonomiska politiken verkar, dels när det gäller vissa allmänt omfattade ekonomisk-politiska mål. I detta kapitel skall vi ytterligare belysa sambandet mellan alternativet och de angivna förutsättningarna. I kapitlet presenteras också andra tänkbara utvecklingsvägar. Ett skäl till att studera alternativa förlopp är den stora osäkerhet som ligger i varje bedömning av den ekonomiska utvecklingen på 5 års sikt. Vidare kan man på detta sätt belysa olika valmöjligheter för den ekonomiska politiken. Det är naturligtvis inte möjligt att med hjälp av denna metod ringa in alla tänkbara förlopp för ekonomin fram till 1983 utan framställningen får begränsas till några få intressanta alternativ.

I det följande avsnittet görs en genomgång av ekonomiska och ekonomisk-politiska utgångspunkter för huvudalternativet. Därefter diskuteras vilka möjligheter som finns att inom de angivna yttre ramarna uppfylla de ekonomisk-politiska målsättningarna. I huvudalternativet löses våra externa och interna balansproblem genom en kraftig exporttillväxt som uppnås genom en fortgående nedgång i våra exportprodukters relativpriser. Om denna exporttillväxt ej förverkligas, är det inte möjligt att nå fullt kapacitetsutnyttjande samtidigt som målsättningarna för extern balans uppfylles. Detta belyses av två olika alternativ, som båda utgår från att det inte sker något återtagande av marknadsandelar efter 1977. I det ena alternativet läggs huvudvikten vid att återställa den externa balansen vilket åstadkommes genom en stram politik vad gäller inhemsk efterfrågan. Vi får i detta fall en mycket svag utveckling av privat och offentlig konsumtion samt ett fortsatt lågt kapacitetsutnyttjande. I det andra alternativet läggs huvudvikten vid fullt kapacitetsutnyttjande i den svenska ekonomin. Eftersom den behövliga relativprissänkningen ej antas äga rum i detta alternativ kan inte kapacitetsutnyttjandet återställas genom en kraftig exporttillväxt. Detta får i stället ske genom en uppgång i den inhemska efterfrågan.

Alternativ I-III representerar olika ekonomisk-politiska strategier inom ramen för givna yttre betingelser. Analysen visar att det under dessa förutsättningar endast är huvudalternativets strategi som samtidigt ger extern balans och fullt kapacitetsutnyttjande. Ändrade yttre förutsättningar innebär också att betingelserna och möjligheterna för den ekonomiska politiken ändras. Detta belyses av en analys av effekterna av ändrade antaganden när det gäller den internationella utvecklingen. Den tillväxt av

världsproduktion och världshandel som förutsatts i huvudalternativet innebär en uppgång i förhållande till utvecklingen under 1977 och 1978. Den innebär emellertid inte en återgång till fullt kapacitetsutnyttjande i OECD-området vid mitten av 80-talet. I kapitel 4 framhölls vanskligheten i varje bedömning av den internationella utvecklingen på medellång sikt. Därför presenterades i kapitlet förutom huvudalternativet två alternativ vad gäller den internationella utvecklingen. Det har tett sig naturligt att i detta kapitel närmare analysera effekten på den svenska ekonomin av dessa båda alternativ när det gäller den internationella utvecklingen. Vi har sålunda utarbetat ett alternativ för den svenska ekonomin som utgår från en internationell tillväxt som ger fullt kapacitetsutnyttjande i OECD-området. Effekterna av det pessimistiska antagandet att OECD-ländernas tillväxt för hela perioden ligger kvar kring 1977-1978 års takt analyseras också.

Diskussionen belyser det avgörande inflytande den internationella ekonomiska utvecklingen har för vår egen ekonomiska utveckling och för kraven på den ekonomiska politiken.

Den speciella ekonomiska situation vi befinner oss i f. n. gör att stabiliseringspolitiska frågeställningar kommer i förgrunden även i ett medellångt perspektiv. Detta har också återspeglats i det ovan redovisade valet av alternativ. Vi har emellertid även önskat belysa en klassisk LU-fråga, nämligen resursernas alternativa användning vid fullt kapacitetsutnyttjande. I huvudalternativet är utrymmet för tillväxt i den inhemska konsumtionen ytterst begränsat. Det har mot denna bakgrund tett sig naturligt att i huvudalternativet låta tillväxtens fördelning mellan privat och offentlig konsumtion vara relativt jämn. På båda områdena blir tillväxten historiskt sett mycket låg. Ytterligare nedskärningar på något håll ter sig därför svår genomförbara. Vi har ändå mot bakgrund av bl. a. diskussionen om den kommunala tillväxten velat belysa effekterna av en kraftigare offentlig tillväxt. Vi gör detta genom att studera en offentlig-expansiv variant av huvudalternativet. Eftersom skattekonsekvenserna i detta alternativ är av speciellt intresse så är den finansiella analysen här mer utförlig än i de övriga sidoalternativen.

6.1 Ekonomisk-politiska utgångspunkter

I kapitel 2 diskuteras de ekonomisk-politiska utgångspunkterna för långtidsutredningen, liksom de avvägningsproblem den ekonomiska politiken står inför i ett medelfristigt perspektiv. Diskussionen då belyste svårigheterna att på område efter område ställa upp preciserade mål som skall uppfyllas under alla omständigheter. Ambitioner på olika områden får väga mot varandra. Likaså får ambitionerna anpassas efter de gränser som ges av de yttre ekonomiska betingelserna. Detta innebär att det är mest realistiskt att se på de ekonomisk-politiska utgångspunkterna som inriktningar. Detta får å andra sidan inte betyda att alla kvantitativa preciseringar skall undvikas. Även om målen kan vara allmänna måste de ekonomisk-politiska besluten till sist formuleras och preciseras i termer av kronor och procentsatser. Ett viktigt syfte med långtidsutredningen är också att kvantitativt belysa de avvägningsproblem som antydde ovan och inom vilka gränser dessa avvägningar

får ske. För att kunna föra en vidare diskussion är det nödvändigt att vissa av de centrala ekonomisk-politiska utgångspunkterna konkretiseras siffermässigt. En sådan diskussion utgör exempelvis en nödvändig bakgrund till de olika alternativ som skall presenteras i detta kapitel. Därför skall vi i detta avsnitt göra en siffermässigt inriktad uppsummering av vissa av de centrala utgångspunkterna för den ekonomiska politiken under perioden 1977--1983.

1. *Full sysselsättning.* Detta är ett mycket högt prioriterat mål för den ekonomiska politiken. Innebörden av målet är att den öppna arbetslösheten ej får överstiga den friktionsarbetslöshet som är nödvändig vid en relativt rörlig arbetsmarknad. Det är givetvis svårt att precisera ett exakt tal för friktionsarbetslöshet. Som framgår av diskussionen i kapitel 5 torde det emellertid ligga i storleksordningen 1,5-2 procent av antalet personer i arbetskraften. Vi har något schablonmässigt preciserat siffran till 1,8 procent, vilket motsvarar arbetslösheten 1977.

2. *Frigörelse av produktivetsreserven.* Under de allra senaste åren har sysselsättningsmålet upprätthållits bl. a. genom att företagen, främst i industrin, hållit kvar arbetskraft i högre utsträckning än vad som varit nödvändigt ur ren produktionssynpunkt. Genom att arbetskraft är underutnyttjad har sålunda en produktivetsreserv uppstått. Man kan säga att detta innebär att vi har en dold arbetslöshet av betydande storlek. Särskilt på längre sikt är detta en mycket kostsam väg att nå låg öppen arbetslöshet och ett naturligt mål för den ekonomiska politiken i ett medellångt perspektiv är att produktivetsreserven frigöres. Den kvantitativa innebörden av detta mål diskuteras i nästa avsnitt.

3. *Förbättring av den externa balansen.* Vår kalkyl bygger på en målsättning om en fortgående förbättring av den externa balansen med sikte på uppnådd balans i mitten av 1980-talet. I våra kalkyler har mot denna bakgrund det målsatta underskottet 1983 bestämts till 5 000 milj. kr. vilket blir liktydigt med 0,8 % av BNP 1983. Det skall jämföras med underskottet 1977, som med motsvarande definitioner uppgick till 12 900 milj. kr. eller 3,7 procent av BNP 1977.

4. *Låg inflationstakt.* Den centrala roll prisstabiliseringsmålet har i den ekonomiska politiken gör också att det är självklart att mot denna bakgrund i ett medellångt perspektiv sikta till en ekonomisk utveckling som möjliggör låg prisökningstakt. Den kvantitativa innebörd detta mål givits i kalkylerna är en årlig prisökningstakt på 5 à 6 %. Med hänsyn till den förväntade internationella prisutvecklingen torde det i varje fall sett som ett sexårs-genomsnitt vara mycket svårt att underskrida denna ökningstakt.

5. *Viss real standardförbättring i såväl privat som offentlig konsumtion.* En fortsatt standardförbättring i såväl privat som offentlig konsumtion är ett centralt mål för den ekonomiska politiken. Om inte detta mål uppfylles måste man räkna med att svåra sociala spänningar uppstår. När det gäller offentlig sektor innebär redan gjorda åtaganden och beslut en årlig tillväxttakt på ca

1,3 % i den offentliga konsumtionen. Betraktar vi privat konsumtion är en icke obetydlig konsumtionsökning redan intecknad av de åtaganden som gjorts gentemot pensionärerna. För att breda löntagargrupper i vanliga inkomstlägen över huvud taget skall kunna få någon ökning i sin privata standard krävs därför en ökning av den totala privata konsumtionsvolymen i storleksordningen 1 % per år.

6. *Stabil växelkurs.* Växelkursmålet har av regeringen klart fastställts så att några sänkningar av kronans värde gentemot "korgen" ej kommer att ske. Vi har därför förutsatt att kronans yttre värde kommer att vara oförändrat under perioden.

Det ovanstående är naturligtvis inte en uttömmande genomgång av målen för den ekonomiska politiken. I makroekonomiska överväganden som vi skall göra i detta kapitel spelar de emellertid en mera central roll än andra viktiga mål för den ekonomiska politiken. De uppräknade utgångspunkterna är inte inbördes oberoende. Om exempelvis externbalansmålet är givet visar våra kalkyler att en rimlig ökningstakt i konsumtionen uppnås endast om produktivitetsreserven tas i anspråk. För att ta ett annat exempel, så är växelkursmålet nära knutet till målet låg inflationstakt osv.

6.2 Yttre förutsättningar

Möjligheterna att uppfylla de ovan angivna målen i ett medelfristigt perspektiv är i hög grad beroende av en rad yttre omständigheter och av utseendet på vissa centrala ekonomiska samband. I det följande skall vi peka på några faktorer som är av avgörande betydelse för frågan om vi kan få den positiva utveckling i den svenska ekonomin som krävs för att de ovan angivna målen skall uppfyllas samtidigt.

Internationell utveckling

Den internationella utveckling som förutsatts i långtidsutredningens huvudalternativ har utformats mot bakgrund av det arbete på ett nytt medelfristigt perspektiv för de västliga industriländerna som för närvarande pågår inom OECD. Det låga kapacitetsutnyttjandet i OECD-området gör att den ekonomiska utvecklingen i dessa länder är mycket svårbedömd.

Å ena sidan finns ur resurssynpunkt utrymme för en relativt kraftig ekonomisk expansion. Å andra sidan är den ekonomiska politiken i de stora länderna f. n. knappast inriktad på att föra ekonomierna upp till fullt kapacitetsutnyttjande. Detta torde gälla även vid beaktande av de stimulansåtgärder som nyligen annonserats i Förbundsrepubliken Tyskland och Japan.

De antaganden om den internationella utvecklingen som lagts till grund för vår bedömning innebär en viss uppgång i kapacitetsutnyttjandet inom OECD fram till 1983. Uppgången är dock inte tillräckligt kraftig för att åstadkomma fullt kapacitetsutnyttjande vid mitten av 1980-talet. Siffermässigt innebär det perspektiv vi valt en världshandelstillväxt på 6,4 % per år och en tillväxt i de

Tabell 6.1 Bruttonationalproduktens utveckling i OECD-området 1965–1983

Land	Andel av OECD-områ- dets totala BNP (%)	Årlig procentuell volymförändring		
		1965- 1973	1973- 1977	1977- 1983
Förenta staterna	39,4	3,7	4,0	3,9
Japan	13,0	10,5	3,1	5,5
Föbundsrepubliken Tyskland	10,5	4,3	1,6	3,8
Norden	4,0	4,0	1,6	3,5
OECD Totalt	100,0	4,7	2,4	4,0

Tabell 6.2 Världsimportens utveckling 1977–1983

Ländergrupp	Andel av världsimp. i % 1975	Förändring i prod.voly- men (BNP)	Importens elastici- tet m.a.p. BNP-ut- veckl.	Beräknad import- utveckl.
OECD	65,2	4,0	1,51	6,0
Statshandelsländerna	10,1	5,0	0,76	3,8
OPEC-staterna	13,3	6,0	1,75	10,5
U-länderna exkl. OPEC-stater	11,4	5,8	1,30	7,5
Världen som helhet	100,0	4,5	1,42	6,4

internationella priserna på 5,6 % per år. Förutsättningarna beträffande internationell utveckling sammanfattas i tabellerna 6.1 och 6.2.

Exportens och importens priskänslighet

Den jämförelsevis svaga tillväxt för Sveriges exportmarknader som framkommer ur det internationella perspektivet medför att det externa balanskrav vi ställt upp endast kan klaras genom att Sveriges export växer snabbare än världshandeln, dvs. vi måste vinna marknadsandelar.

Även på hemmamarknaden måste vi återta marknadsandelar för att på så sätt nedbringa ökningstakten i importen. Vi har antagit att en sådan utveckling kan åstadkommas genom en nedgång i de svenska *relativpriserna*. Priserna på svenska varor måste således gå ned relativt till priserna på utländska varor. För att kunna bedöma hur stor denna nedgång måste vara krävs kunskap om priskänsligheten när det gäller vår export och import.

Det är svårt att få underlag för bestämda slutsatser angående de samband som råder genom att se på utvecklingen av exportpriser och marknadsandelar på aggregerad nivå. Under perioden före 1974 hade vi på aggregerad nivå mycket små variationer i båda variablerna. Därefter fick vi en kraftig uppgång i relativpriserna och ett likaledes kraftigt fall i marknadsandelarna. De slutsatser man kan dra beträffande sambandet mellan priser och andelar blir därför i hög grad avhängiga av om man anser att utvecklingen efter 1974 gav

uttryck för ett stabilt samband mellan pris- och volymutveckling eller om man menar att fallet i marknadsandelar helt eller delvis hade andra förklaringar än prisutvecklingen.

För att få ett underlag för en bedömning av exportens priskänslighet har konjunkturinstitutet genomfört en mera detaljerad studie av exportens bestämningsfaktorer. Som framgår av kapitel 7 indikerar konjunkturinstitutets beräkningar att priselasticiteten för den totala svenska varuexporten skulle uppgå till 1,4. Även vad gäller importens priselasticitet är svårigheterna stora att dra några bestämda slutsatser utifrån ett aggregat material. De undersökningar som kunnat göras, varav en på ett mycket disaggregerat material, har givit underlag för ett antagande om att varuimportens priselasticitet ligger kring värdet 1.

Produktivitetsökning och produktivetsreserv

Utvecklingen av produktiviteten vid normalt kapacitetsutnyttjande är en central komponent för en bedömning av ekonomins utveckling på medellång sikt. I den nu aktuella situationen är emellertid produktivetsreservens storlek i utgångsläget av avgörande betydelse när det gäller att bedöma den möjliga produktivetsutvecklingen fram till 1983. Som angavs inledningsvis uppfattar vi utnyttjandet av produktivetsreserven som ett viktigt mål för den ekonomiska politiken på medellång sikt.

Diagram 6.1 illustrerar på ett principiellt plan det samband som råder mellan de begrepp som nämnts ovan. Den heldragna linjen motsvarar den potentiella produktivetsutvecklingen vid fullt kapacitetsutnyttjande. Avståndet *a* indikerar skillnaden mellan potentiell och realiserad produktivitet i utgångsläget. Den streckade linjen indikerar den maximala produktivetsutveckling som kan realiseras. Om denna utveckling realiseras eller ej beror på om vi får en total efterfrågeutveckling som möjliggör att produktivetsreserven frigörs. Ett möjligt utfall vid en svagare efterfrågeutveckling

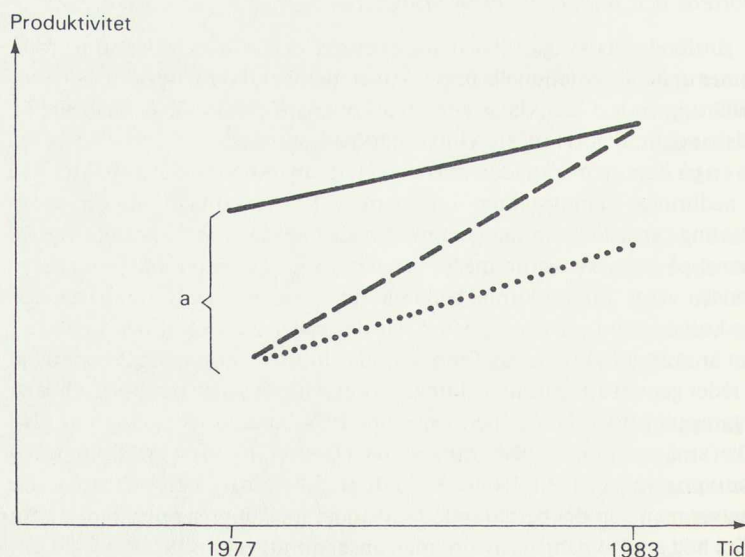

Diagram 6.1 Potentiell och realiserad produktivitet samt kapacitetsgap.

illustreras i diagrammet av den prickade linjen.

Produktivitetsreserven är av betydande omfattning huvudsakligen inom industrin. Långtidsutredningens uppskattning av den underliggande potentiella produktivetsutvecklingen i hela industrin är 4,5 % per år. Den realiserbara produktivetsreserven har för hela industrins del uppskattats uppgå till 14 % 1977. Detta innebär att den realiserade produktivetsökningen 1977–1983 kan uppgå till högst 7,1 % per år. Detta tal är av samma storlek som den underliggande produktivetsutvecklingen under hela 1960-talet.

Arbetslöshet och produktivitet vid lågt kapacitetsutnyttjande

Nära relaterad till de ovan diskuterade sambanden är frågan om produktivitet och arbetslöshets utveckling vid ett lägre kapacitetsutnyttjande. Det grundantagande som gjorts är att vid en låg aktivitetsnivå i privat sektor kommer den typ av arbetsmarknadspolitik som siktar till att behålla de anställda i företagen att fortsätta. Därmed slår en låg aktivitetsnivå i första hand ut i en långsam produktivetsutveckling och endast till en mindre del i en ökad arbetslöshet.

Investeringsutveckling. Samband produktion-investeringar

En central och samtidigt svårbedömd komponent i det medellånga perspektivet är industriinvesteringarnas utveckling. De stora krav som ställs på vår industri under den närmaste perioden kan med säkerhet inte uppfyllas utan en förnyelse av kapitalbeståndet, vilket innebär stora nyinvesteringar. Det finns emellertid också faktorer som dämpar kravet på de totala industriinvesteringarnas utveckling. Vi har sålunda i basåret 1977 en mycket stor utnyttjad kapacitet på kapitalsidan. Visserligen är en betydande del av denna lediga kapacitet inte ekonomiskt användbar. Det gäller exempelvis den utnyttjade kapacitet som finns i krisbranscherna. Enligt de uppskattningar vi har gjort är emellertid den användbara och utnyttjade kapaciteten på kapitalsidan för industrins del procentuellt sett större än den tidigare diskuterade produktivetsreserven vad gäller arbetskraften. Detta betyder att det finns ett betydande utrymme för expansion av produktionen utan att kapitalstocken behöver öka. En principiell beskrivning av situationen ges i diagram 6.2. I diagrammet representeras tillväxten i den effektiva kapitalstocken av den heldragna linjen, medan den streckade linjen representerar den tillväxt i utnyttjad kapitalstock som framkommer vid en adekvat efterfrågetillväxt.

Diagrammet illustrerar att en kraftig tillväxt i utnyttjat kapital vid ett lågt kapacitetsutnyttjande motsvaras av en relativt måttlig tillväxt i den uppmätta effektiva kapitalstocken. För att kunna göra en riktig bedömning av kravet på tillväxt i kapitalstocken och därmed investeringskravet måste man således uppskatta de kvantiteter som svarar mot punkterna a, b och c i diagrammet. Hur stor del av kapitalet som ej kan användas vid 1983 års relativpriser låter sig inte bestämmas mekaniskt, utan får avgöras bl. a. mot bakgrund av en kvalitativ bedömning av den erforderliga förnyelsen i produktion och produkter inom industrin. I kapitel 9 diskuteras dessa frågor mer utförligt.

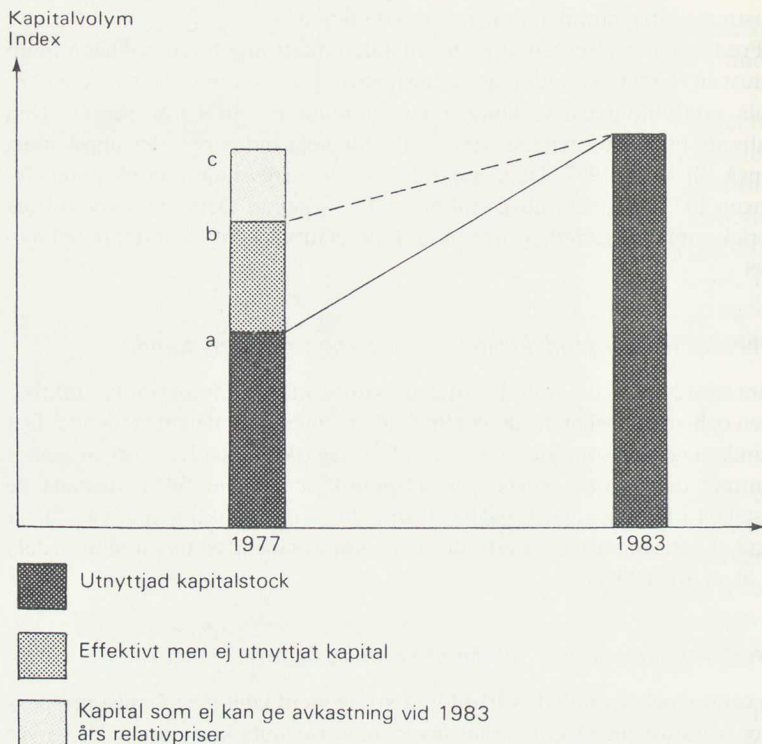

Diagram 6.2 Tillväxt i utnyttjad och total kapitalstock.

Vissa finansiella förutsättningar

I kapitel 2 framhölls den avgörande roll som löne-, pris- och vinstutvecklingen spelar för frågan om huvudalternativet kan förverkligas eller inte. En utförlig diskussion av den finansiella utvecklingen i huvudalternativet presenteras i kapitel 10. Det kan därför räcka med att här peka på de mest centrala antagandena som gjorts på detta område samt ange den inbördes relationen mellan de här aktuella storheterna. En utgångspunkt för de finansiella kalkylerna är prisutvecklingen inom den konkurrensutsatta sektorn. Denna framkommer som ett resultat av den internationella prisutvecklingen samt utvecklingen av de svenska relativpriserna i K-sektorn. Antagandena beträffande den internationella prisutvecklingen har berörts i avsnittet: Internationell utveckling. Den svenska relativprisutvecklingen framkommer i varje alternativ som ett krav, vilket måste uppfyllas för att vi skall få en utveckling av svensk export och import som erfordras för att bytesbalansmålsättningen skall uppfyllas. En annan viktig utgångspunkt för de finansiella kalkylerna är vinstutvecklingen. De kalkyler som görs i kapitel 10 indikerar att den investeringsutveckling som behövs för att upprätthålla den erforderliga långsiktiga produktionskapaciteten inte kan förverkligas utan att vinstandelen från 1977 års låga nivå återgår till en historiskt sett mera normal nivå. Det har något schablonmässigt precisrats till att innebära en återgång till de nivåer på räntabilitet och vinstandelar som rådde i början på 1970-talet.

En annan viktig förutsättning är produktivitetens utvecklingen i den konkurrensutsatta sektorn. Denna framkommer som ett resultat av bl. a. efterfrågans utveckling. Med given utveckling av världsmarknadspriser, vinstandelar och produktivitet framkommer löner i konkurrensutsatt sektor. På samma sätt som i EFO-modellen anpassas sedan hela ekonomins löner till utvecklingen i industrin. Prisutvecklingen i övriga sektorer ses därefter som bestämd från kostnadssidan.

6.3 Alternativa utvecklingsvägar

De kalkyler över alternativa utvecklingsvägar som presenteras i det följande har gjorts med hjälp av en aggregerad ekonometrisk modell, AMMA. Samtidigt har den disaggregerade analysen av huvudalternativet utförts med hjälp av EMMA-modellen. De båda modellerna har gemensam databas och till stora delar kan AMMA-modellen ses som en aggregerad version av EMMA-modellen. En avstämning har också gjorts mellan modellerna så att långtidsutredningens huvudalternativ kan beräknas i båda modellerna.

I AMMA-modellen har vidare vissa samband inkluderats vilka inte återfinns i EMMA-modellen. Det gäller i huvudsak de samband som diskuterades i ovanstående stycke. Sålunda bestäms export och import med utgångspunkt från marknads- och relativprisutveckling. Produktivitetsreserven återfinns explicit i modellen varigenom den realiserade produktiviteten bestäms inom modellen. Vidare bestäms investeringar och lagerendogen i AMMA-modellen.

Utredningens huvudalternativ (alt. I)

Huvudalternativet ger ett scenario för den ekonomiska utvecklingen där de inledningsvis uppsatta målen uppfylls inom ramen för de ekonomiska betingelser som kan väntas råda under perioden 1977–1983. Huvudalternativets reala utveckling vad gäller efterfrågan och produktion presenteras i tabellerna 6.3. och 6.4. Vidare ges prisutvecklingen i tabell 6.5. I alternativet nås det bytesbalansmål som sattes upp inledningsvis genom en kraftig exporttillväxt och en mycket dämpad tillväxt i importen. Mot bakgrund av den måttliga världshandelstillväxten och den höjning av aktivitetsnivån som sker i den svenska ekonomin kan denna utveckling ej komma till stånd utan en förskjutning i de svenska relativpriserna. Kravet anges i tabell 6.5 som en genomsnittlig årlig sänkning i relativpriserna på 1,8 % fr. o. m. 1977. Det betyder en sammanlagd förändring med 11 % räknat från genomsnittet 1977. Detta skall ställas mot den relativprisförändring för bearbetade varor på ca 5 % som beräknas inträffa mellan genomsnittet av 1977 och 1978.

Det måste alltså ske en justering av relativpriserna som går utöver vad som ges av växelkursjusteringarna under 1977. Den ytterligare relativprisförbättring som krävs genomförs i alternativet genom en långsam kostnadsutveckling och genom att Sverige utnyttjar den förbättring i kostnaden per producerad enhet som är möjlig genom att ta produktivitetsreserven i anspråk.

Vi skall återkomma till betingelserna för att denna prisförskjutning skall

Tabell 6.3 Försörjningsbalans 1977–1983, alt. I

	Milj. kr., löpande priser 1977	Procentuell volymförändring 1977–1983
<i>Tillgång</i>		
BNP	351 511	3,7
Import	91 524	4,2
Summa tillgång	443 035	3,8
<i>Efterfrågan</i>		
Privat konsumtion	189 293	1,8
Offentlig konsumtion	100 925	2,2
Bruttoinvestering	71 403	2,8
Näringsliv	59 093	3,1
därav: industri	14 790	4,7
Offentliga myndigheter	12 310	1,1
Lagerinvestering	-1 300	.
Tjänstenetto	-2 407	8,5
Export	85 121	8,6
Summa efterfrågan	443 035	3,8

Tabell 6.4 Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. I
Årlig procentuell ökningstakt

	K-sektor	S-sektor	Offentlig sektor	Totalt
Produktion	6,6	2,1	2,4	3,7
Produktivitet	7,1	3,6	-0,3	3,8
Sysselsättning, antal personer	0,5	-0,6	3,7	0,9

Tabell 6.5 Priser, tillväxttakter 1977–1983, alt. I
Procent per år

K-sektor	5,2
S-sektor	6,4
Privat konsumtion	6,0
Export	5,2
Import	7,1
BNP	5,6
Terms-of-trade	-1,8

komma till stånd och konstatera att den över perioden skulle medföra en terms-of-tradesänkning som begränsar utrymmet för inhemsk konsumtionsökning. Medan tillväxten i BNP ligger på 3,7 % så ökar den privata konsumtionen endast med 1,8 % och den offentliga konsumtionen med 2,2 %. Denna relation mellan produktions- och konsumtionsutveckling kan endast förverkligas genom en restriktiv inriktning av den ekonomiska politiken så att konsumtionsutrymmet begränsas.

Den kraftiga exporttillväxten och den dämpade importtillväxten för bl. a. med sig en ökning i industriproduktionen som är tillräckligt kraftig för att produktivetsreserven skall tas i anspråk. Vi får också någon ökning av sysselsättningen i industrin. Om produktivetsreserven tas i anspråk är det möjligt att åstadkomma den relativprisutveckling som ligger i alternativet vid en historiskt sett normal löneutveckling. Detta framgår av tabell 6.4 som ger en priskalkyl som är konsistent med det angivna alternativet. I denna kalkyl rymmer den förutsättning vi angav tidigare om en återgång av vinstandelarna till en historiskt sett normal nivå. Den nödvändiga uppgången i vinstnivån kan å andra sidan på olika vägar tänkas äventyra den lugna kostnads- och prisutveckling som ligger i alternativet. Dels kan den motsättning som finns mellan en ökad vinstnivå å ena sidan och en svag tillväxt av den reala konsumtionen å den andra sidan, leda till kraftiga kompensationskrav vid löneförhandlingarna och en åtföljande inflationistisk löneutveckling. Dels sker genom vinstuppgången en kraftig likviditetsökning i privat sektor, vilket i sin tur kan äventyra den försiktiga utveckling i inhemsk efterfrågan som krävs för att realisera alternativet. Man kan alltså vid ett förverkligande av alternativ I förutse mycket hårda krav på den ekonomiska politiken som får gå balansgång mellan restriktivitet för att hindra inflation och riktigt insatta stimulansåtgärder för att säkerställa fullt kapacitetsutnyttjande.

Ett näraliggande problem är frågan om under vilka förutsättningar produktivetsreserven tas i anspråk. Det är lätt att inse att produktivetsreserven ej kommer att tas i anspråk om vi får en väsentligt snabbare pris- och kostnadsökning än den som angavs i tabell 6.4. Å andra sidan är det inte tillräckligt med en låg pris- och kostnadsutveckling för att produktivetsreserven skall frigöras. Det dubbelriktade samband mellan efterfrågan och produktivitet som uppkommer genom produktivetsreserven är i detta sammanhang av stort intresse. Det kan sammanfattas i följande punkter.

- sänkta priser ger ökad försäljningsvolym
- ökad försäljningsvolym ger ökad produktion och därmed ökad produktivitet
- ökad produktivitet ger sänkta priser

Den angivna kedjan visar att när väl produktivetsökningen kommit igång finns det faktorer som leder till att den fortsätter. Det krävs emellertid en impuls utifrån för att processen skall komma igång. Det står också klart att den kan avbrytas om den drar med sig kraftiga kostnadsstegringar eller alltför kraftiga vinststegringar. Mycket tyder på att devalveringarna av kronan under 1977 var en tillräcklig impuls för att få igång den ovan angivna händelsekedjan.

Sammanfattningsvis uppfyller alternativ I målet fullt kapacitetsutnyttjande och extern balans genom en exportledd expansion. Denna i sin tur

bygger bl. a. på en förutsättning om att Sverige genom relativprissänkning kan öka sina andelar på exportmarknaden.

Mot bakgrund av de problem som kan finnas att åstadkomma en sådan utveckling är det av intresse att studera andra scenarier för perioden 1977–1983. Vi skall därför presentera två alternativ vilka båda grovt taget förutsätter oförändrade marknadsandelar för vår export efter 1977. Detta innebär bl. a. att den relativprisförändring som kom till stånd i alternativ I ej realiseras i de båda alternativ vi nu skall studera. Under denna förutsättning är det inte möjligt att samtidigt realisera målsättningarna beträffande fullt kapacitetsutnyttjande och extern balans. Alternativen är därför uppbyggda så att ettdera av dessa mål realiseras.

Balans genom låg inhemsk efterfrågan (alt. II)

I alternativ II förutsätts den ekonomiska politiken få en sådan inriktning att målet beträffande extern balans uppnås. Vår förutsättning om oförändrade marknadsandelar gör att den väg som då återstår för att nå extern balans är en stram efterfrågepolitik i syfte att begränsa importen. Utfallet av en sådan strategi i ett medelfristigt perspektiv anges i tabellerna 6.6 och 6.7. Det framgår att denna strategi kräver en kraftig begränsning av konsumtionstillväxten. Tillväxten i offentlig konsumtion uppfyller precis LU:s baskalkyl för offentlig sektor som presenteras i kapitel 8. Det innebär att den utveckling som ligger i alternativ II ej medger några nya åtaganden när det gäller offentlig konsumtion med mindre än att tidigare gjorda åtaganden omprövas. Den privata konsumtionstillväxten är sådan att den aktiva generationen i detta

Tabell 6.6 Försörjningsbalans 1977–1983, alt. II

	Milj. kr., löpande priser 1977	Procentuell volymförändring 1977–1983
<i>Tillgång</i>		
BNP	351 511	2,8
Import	91 524	3,6
Summa tillgång	443 035	3,0
<i>Efterfrågan</i>		
Privat konsumtion	189 293	1,3
Offentlig konsumtion	100 925	1,7
Bruttoinvestering	71 403	2,1
Näringsliv	59 093	2,4
därav: industri	14 790	1,7
Offentliga myndigheter	12 310	0,5
Lagerinvestering	-1 300	.
Tjänstenetto	-2 407	14,9
Export	85 121	7,1
Summa efterfrågan	443 035	3,0

Tabell 6.7 Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt II

Årlig procentuell ökningstakt

	K-sektor	S-sektor	Offentlig sektor	Totalt
Produktion	5,3	1,1	1,9	2,7
Produktivitet	6,0	2,5	-0,4	2,9
Sysselsättning, antal personer	0,3	-0,6	3,2	0,7

alternativ kan räkna med en mycket låg tillväxt i sin privata konsumtion. Kapacitetsutnyttjandet blir i stort sett oförändrat i jämförelse med 1977 års låga nivå. Det innebär en produktivitetsökning ungefär i takt med ökningen i den underliggande produktiviteten och en ökad arbetslöshet. Den senare uppgår i alternativ II till 120 000 personer 1983, dvs. 2,7 % av arbetskraften. Alternativet ger också en relativt låg tillväxt i industriinvesteringar. Den volymmässiga BNP-tillväxten uppgår endast till 2,8 % per år.

Sammantaget är det flera av de inledningsvis angivna målen som inte uppfylls i alternativ II. Prissidan och kostnadssidan har inte behandlats explicit i denna framställning. Det finns emellertid stora risker för en inflation från kostnadssidan. En sådan utveckling kan genereras av de starka spänningar på arbetsmarknaden som skulle uppstå i en situation där den privata standardutvecklingen för den aktiva generationen står i stort sett stilla under sex år. Det bör också framhållas att bytesbalansproblemet i strukturell mening kvarstår. Det saldo som ges i alternativet uppnås endast vid lågt kapacitetsutnyttjande. En uppgång i kapacitetsutnyttjandet leder naturligtvis automatiskt till att bytesbalansunderskottet åter ökar.

Alternativ II kan också ges en annan tolkning än den som just presenterats. Om vi nämligen antar att produktivitsreserven inte existerar eller att en rörlighetshämmande arbetsmarknads- och industripolitik lägger hinder i vägen för dess frigörelse, så skulle den produktivitsutveckling som framkommer i alternativ II vara den maximala. Vid given målsättning beträffande bytesbalansen skulle i så fall den konsumtionsutveckling som framkommer i alternativ II vara den som maximalt kan uppnås. Av detta följer två viktiga slutsatser. Den första är att om produktivitsreserven ej existerar eller under inga omständigheter kan frigöras får vi ställa in oss på en mycket långsam tillväxt i privat och offentlig konsumtion under den närmaste femårsperioden. Den andra är att vi under dessa omständigheter egentligen ej är betjänta av att återvinna marknadsandelar för exporten. I detta fall är nämligen oförändrade marknadsandelar förenligt med en balanserad utveckling på medellång sikt. Ett återvinnande av marknadsandelar genom relativprissänkning skulle under de nu angivna förutsättningarna förbättra bytesbalansen 1983 samtidigt som konsumtionsutvecklingen ytterligare försämrades.

Fullt kapacitetsutnyttjande genom expansiv inhemsk efterfrågan (alt. III)

I alternativ III har vi undersökt effekterna av en strategi som tar sikte på att uppnå fullt kapacitetsutnyttjande vid oförändrade marknadsandelar. Eftersom den senare begränsningen vid given internationell utveckling ger en långsam exporttillväxt i jämförelse med alternativ I, får nu i stället kapaciteten tas i anspråk genom en kraftig expansion i inhemsk efterfrågan. Grundförutsättningarna i alternativ III är därmed

- a) samma yttre betingelser som i alternativ I
- b) oförändrade marknadsandelar för exporten
- c) inhemsk konsumtion anpassas så att vi får fullt kapacitetsutnyttjande 1983

Alternativet presenteras i tabellerna 6.8 och 6.9. Av tabellerna framgår att alternativet ger en kraftig tillväxt av såväl offentlig som privat konsumtion. Denna tillväxt drar med sig en produktionstillväxt som är tillräcklig för att ge

Tabell 6.8 Försörjningsbalans 1977–1983, alt. III

	Milj. kr. löpande priser 1977	Procentuell volymförändring 1977–1983
<i>Tillgång</i>		
BNP	351 511	3,6
Import	91 524	4,7
Summa tillgång	443 035	3,9
<i>Efterfrågan</i>		
Privat konsumtion	189 293	2,6
Offentlig konsumtion	100 925	3,1
Bruttoinvestering	71 403	2,6
Näringsliv	59 093	2,7
därav: industri	14 790	3,0
Offentliga myndigheter	12 310	2,0
Lagerinvestering	-1 300	·
Tjänstenetto	-2 407	14,9
Export	85 121	7,1
Summa efterfrågan	443 035	3,9

Tabell 6.9 Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. III

Årlig procentuell ökningstakt

	K-sektor	S-sektor	Offentlig sektor	Totalt
Produktion	5,8	2,0	3,3	3,5
Produktivitet	7,1	3,6	-0,3	3,6
Sysselsättning, antal personer	-0,3	-0,8	4,5	0,9

fullt kapacitetsutnyttjande. Produktivitetsökningen i industrin uppgår sålunda till maximala 7,1 %. Som man kan vänta sig blir bytesbalansunderskottet mycket kraftigt i detta alternativ. Sålunda uppgår det 1983 till 19 100 milj. kr.

Det angivna alternativet belyser graden av strukturell obalans i ekonomin f. n. Om vi med bibehållna marknadsandelar söker nå fullt kapacitetsutnyttjande får vi ett betydande underskott i bytesbalansen. Alternativet indikerar också att en ekonomisk-politisk strategi som siktar till att uppnå fullt kapacitetsutnyttjande via expansion av den interna efterfrågan i sig rymmer betydande risker. De stora underskotten i bytesbalansen innebär en direkt risk för en press nedåt på kronan med åtföljande inflationsutveckling. Det är också möjligt att det höga inhemska relativa efterfrågetrycket gör det svårt att realisera ens den exporttillväxt som ligger i alternativet. Den fara som ligger i att överbrygga en svag internationell efterfrågetillväxt med en kraftig intern efterfrågan illustreras utmärkt av den svenska ekonomiska utvecklingen efter 1974, då bl. a. den höga interna efterfrågetillväxten drog med sig en utveckling av kostnader, priser och bytesbalans som till sist tvingade fram 1977 års politik med devalveringar och en kraftig åtstramning av den inhemska efterfrågetillväxten.

Avvikelser i den internationella utvecklingen (alt. IV)

Vi har flera gånger tidigare berört den stora osäkerhet som ligger i bedömningen av den internationella ekonomiska utvecklingen. De olika osäkerhetsfaktorerna har utförligt belysts i kapitel 4. Däri presenterades också två alternativ till den bedömning av den internationella utvecklingen som ligger i LU:s huvudalternativ. Dessa alternativ får siffermässigt ses som extremfall av två tänkbara utvecklingstendenser. Möjligheten av en mera positiv internationell utveckling än den som ligger i LU:s huvudalternativ representeras av ett alternativ som ger fullt kapacitetsutnyttjande i OECD-området 1985. Risken för en stagnerande internationell utveckling representeras av ett alternativ som i stort sett följer tendenserna i världsekonomin under 1977 och 1978.

I detta avsnitt skall vi studera vilka konsekvenser de angivna alternativen skulle ge för Sveriges del. Kalkylerna görs under förutsättning att den ekonomiska politiken utformas med sikte på att uppnå de mål som angavs inledningsvis. Vi antar också att utvecklingen av kostnader och priser anpassar sig till de krav som följer av att de angivna målen skall uppfyllas. Detta innebär att vi till vart och ett av alternativen för den internationella utvecklingen endast studerar en (bästa) möjlig svensk utveckling. Vi har ansett det vara alltför utrymmeskrävande att också här inom ramen för en given internationell utveckling studera flera olika möjligheter vad gäller den interna svenska utvecklingen. I valet mellan att presentera vad som skulle kunna liknas vid en spontan utveckling och en utveckling där den ekonomiska politiken medvetet inriktas på att uppfylla vissa mål, har vi valt den senare vägen. De alternativ som anges indikerar vilken ekonomisk utveckling som krävs i Sverige för att vissa centrala målsättningar när det gäller den ekonomiska politiken skall kunna realiseras. Det är mycket viktigt att hålla detta i minnet vid tolkningen av alternativen. Vi kommer också i

Tabell 6.10 Nyckeltal för internationellt högtillväxtalternativ 1977-1983
Procent per år

BNP-tillväxt i OECD-området	Världshandels-tillväxt	Internationella priser
4,6	7,5	6,0

anslutning till alternativen att diskutera huruvida utvecklingen ter sig genomförbar samt indikerar andra tänkbara förlopp vid de givna yttre omständigheterna.

Utgångspunkten i alternativ IV är det optimistiska internationella perspektiv som ger fullt kapacitetsutnyttjande i OECD-området 1985. Detta utvecklingsförlopp för den internationella ekonomin har utförligt diskuterats i kapitel 4, varför vi här endast återger vissa nyckeldata beträffande förutsättningarna för den internationella ekonomins utveckling. Siffrorna anges i tabell 6.10. Förutsättningarna i övrigt när det gäller de ekonomiska sambanden och inriktningen av den ekonomiska politiken är desamma som i huvudalternativet. För att klargöra effekterna av den ändrade förutsättningen beträffande internationell utveckling på den svenska ekonomin kan det vara lämpligt att börja diskussionen med internationell handel och bytesbalans.

Vi kan då först konstatera att en snabbare tillväxt i världshandeln minskar kravet på svensk exportindustri att vinna marknadsandelar. Därmed krävs inte heller en så kraftig nedgång i relativpriserna, som i huvudalternativet. Därför kan vi ta mera betalt för våra exportvaror samtidigt som vi behöver betala mindre för våra importvaror. Utvecklingen av terms-of-trade blir med andra ord mera förmånlig. Vi kan därför tillåta oss att ha en högre inhemsk konsumtion och en högre inhemsk import än i huvudalternativet. I tabell 6.11 framträder detta mönster tydligt. Den privata konsumtionen ökar sålunda med 2,3 % per år, medan offentlig konsumtion ökar med 2,7 % per år. Motsvarande siffror för huvudalternativet är 1,8 och 2,2 %. Importökningen uppgår till 4,6 % per år att jämföra med huvudalternativets 4,0 %. Samtidigt är den volymmässiga ökningen av exporten något lägre än i huvudalternativet. Mot denna utveckling av import och export svarar en sänkning av de svenska relativpriserna med 0,8 % om året.

När det gäller produktionssidan som belyses i tabell 6.12 uppnås fullt kapacitetsutnyttjande i alternativet, vilket bl. a. innebär att industrins produktivitetsökning uppgår till 7,1 % per år. Detta innebär att industrins produktivetsreserv tas i anspråk även i detta scenario. Produktionsökningen i industrin är emellertid något lägre än i huvudalternativet. Detta förklaras dels av den något lägre exportökningen i alternativet men också av att den större importökningen gör att kraven på industriproduktion för hemmamarknaden minskar i jämförelse med huvudalternativet. Den minskade industriproduktionen leder i sin tur till att kravet på industriinvesteringar minskar. Den resulterande ökningstakten i dessa investeringar blir i detta alternativ 3,7 %.

Detta alternativ belyser bl. a. att det krav på relativt kraftiga relativpris-sänkningar, som ligger i huvudalternativet, till en del beror på att där

Tabell 6.11 Försörjningsbalans 1977–1983, alt. IV

	Milj. kr., löpande priser 1977	Procentuell volymförändring 1977–1983
<i>Tillgång</i>		
BNP	351 511	3,7
Import	91 524	4,9
Summa tillgång	443 035	4,0
<i>Efterfrågan</i>		
Privat konsumtion	189 293	2,3
Offentlig konsumtion	100 925	2,7
Bruttoinvestering	71 403	2,7
Näringsliv	59 093	2,9
därav: industri	14 790	3,7
Offentliga myndigheter	12 310	1,6
Lagerinvestering	-1 300	·
Tjänstenetto	-2 407	11,0
Export	85 121	8,2
Summa efterfrågan	443 035	4,0

föresätts den svenska ekonomin nå fullt kapacitetsutnyttjande samtidigt som man inte uppnår detta i OECD-länderna. I alternativ IV når också OECD-länderna fullt kapacitetsutnyttjande. Därmed har vi såväl balans som fullt kapacitetsutnyttjande vid en mycket måttlig förskjutning i relativpriserna. Den skillnad i relativpriskonst förskjutning som uppkommer mellan alternativen betingas alltså direkt av den skillnad i världshandelstillväxt som finns mellan alternativen.

Ser vi till utvecklingen av priser och löner i alternativ IV erinrar vi oss att världshandelspriserna enligt våra förutsättningar stiger med 6 % om året, vilket är 0,5 % mera än i huvudalternativet. Därtill får vi, som redan påpekats, en relativprissänkning som är 0,5 % per år lägre än i huvudalternativet. Mätt i utländsk valuta ökar därför våra importpriser 1 % snabbare än i huvudalternativet och våra exportpriser 1,5 % snabbare än i huvudalternativet. Sammantaget blir alltså de utifrån kommande inflationsimpulserna till den svenska ekonomin betydligt kraftigare vid en gynnsam internationell utveckling än i huvudalternativet. Detta innebär att det mål om rimlig

Tabell 6.12 Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977–1983, alt. IV

Årlig procentuell ökningstakt

	K-sektor	S-sektor	Offentlig sektor	Totalt
Produktion	6,1	2,0	2,9	3,6
Produktivitet	7,1	3,6	-0,3	3,7
Sysselsättning, antal personer	0,1	-0,7	4,1	0,9

Tabell 6.13 Priser, tillväxttakter 1977–1983, alt. IV
Procent per år

K-sektor	5,1
S-sektor	6,5
Privat konsumtion	5,8
Export	5,2
Import	6,0
BNP	6,0
Terms-of-trade	-0,8

prisökningstakt som angavs inledningsvis ej kan realiseras om de utifrån kommande inflationsimpulserna får slå igenom på den svenska ekonomin. Den internationella prisökningen kan i princip endast hindras från att slå igenom i den svenska ekonomin genom en successiv appreciering av den svenska kronan. Genom att höja kursen på den svenska kronan ökar våra importpriser och exportpriser, mätt i svenska kronor, långsammare än motsvarande priser i utländsk valuta. Därigenom avskämmas i princip den snabba internationella prisökningstakten för den svenska ekonomin. Detta illustreras i tabell 6.13, som anger prisökningstakter i alternativ IV. Däri framgår att, genom en appreciering som totalt uppgår till 9 %, kan ökningen av de svenska importpriserna och exportpriserna begränsas till 6 respektive 5,2 % om året. Därmed begränsas också ökningen av de svenska konsumentpriserna till 5,8 %. Om vi i stället antagit att ingen appreciering äger rum hade motsvarande ökningstakt, vid oförändrade förutsättningar, i övrigt blivit 7,3 % om året. Alternativet skulle alltså i detta fall givit en relativt kraftig inhemsk inflation.

Vi kan konstatera att i detta scenario med kraftiga prisstegringar i utländsk valuta på svenska export- och importvaror, så är en apprecieringspolitik ett nödvändigt villkor för att dessa prisstegringar ej skall slå igenom i den svenska ekonomin. Samtidigt är denna politik ingalunda så enkel som den ter sig i de kalkyler vi arbetar med här. Apprecieringsstrategin innebär med nödvändighet en svår balansgång mellan önskemålet om en god utländsk konkurrenskraft å den ena sidan och önskemålet att undvika att importera den utländska inflationen å den andra sidan. Denna balansgång bjuder på stora problem bl. a. när det gäller den tidsmässiga förläggningen av åtgärderna och den exakta avvägningen av åtgärdernas storlek.

Den bild av utveckling som ges av alternativ IV förefaller ändå vara relativt gynnsamt för denna typ av politik. Vi har nämligen här en situation där problemen att nå balans och fullt kapacitetsutnyttjande inte förefaller vara så stora. Samtidigt är ökningen av samtliga export- och importpriser relativt likformig. Om vi i stället tänker oss en utveckling liknande huvudalternativets med påtagliga externa och interna balansproblem vid en relativt svag internationell utveckling, kombinerat med kraftiga prisstegringar på vissa betydelsefulla råvaror eller livsmedel, är möjligheterna att utestänga de internationella inflationsimpulserna med hjälp av apprecieringar små. Visserligen skulle en appreciering i detta fall motverka importerade prisstegringar i svenska kronor. Samtidigt skulle emellertid apprecieringen allvarligt även-

tyra vår industris konkurrenskraft. Därmed skulle de redan tidigare svåra balansproblemen ytterligare försvåras.

I det här skisserade fallet finns det därför knappast något alternativ till att låta de internationella prisökningarna slå igenom i den svenska ekonomin. Politiken får i stället inriktas på att begränsa kompenserade pris- och kostnadshöjningar i den svenska ekonomin.

Det lågtillväxtalternativ för världsekonomin som presenterades i kapitel 4 är uppbyggt med utgångspunkt i ett antagande om att de nuvarande stagnationstendenserna i världsekonomin förblir bestående under hela den period vi betraktar. Vissa nyckeltal för denna internationella utveckling ges i tabell 6.14. I jämförelse med huvudalternativet innebär denna låga internationella utveckling en dämpning av världshandelstillväxten med 1,4 % och en dämpning av den internationella prisutvecklingen med 0,5 %.

Det står klart att i detta fall skulle det vara utomordentligt svårt att i den svenska ekonomin nå såväl extern som intern balans i ett medelfristigt perspektiv. Extern balans vid fullt kapacitetsutnyttjande kan endast nås genom en kraftig exporttillväxt. Vid en svag världshandelstillväxt måste denna i betydande grad nås genom en ökning av våra marknadsandelar för exportvaror. Vid en världshandelstillväxt på 5 % om året skulle 3,2 procentenheter av vår årliga exporttillväxt behöva baseras på en ökning av marknadsandelar. Detta skulle kräva en årlig sänkning av våra relativpriser med 3 % om året eller en sammanlagd sänkning med 20 % mellan 1977 och 1983. Med tanke på den låga internationella prisstegringen i detta alternativ skulle detta kräva en utomordentligt återhållsam utveckling av priser och kostnader i Sverige under hela perioden. Det är mycket som talar för att en sådan utveckling knappast kan realiseras. För det första kommer svårigheterna att genomföra den utveckling av löner, priser och vinster som krävs för den erforderliga förbättringen av vår konkurrenskraft vara mycket stora. Även om detta skulle lyckas kommer den svaga världshandelstillväxten att leda till att det blir mycket svårt att få igång en exportutveckling som medverkar till att produktivitetsreserven frigörs. Man måste också beakta de risker för ökad protektionism som uppstår vid en mycket svag internationell utveckling. Risk för protektionistiska motåtgärder från våra konkurrentländer är i detta perspektiv uppenbar.

Sammanfattningsvis får man räkna med att vid en mycket svag internationell utveckling är det inte möjligt för Sverige att ensamt nå fullt kapacitetsutnyttjande och extern balans samtidigt. Eftersom vi bedömer sannolikheten som relativt liten att det internationella lågtillväxtscenariet skall realiseras, har vi inte gjort någon systematisk analys av frågan om vilket kapacitetsutnyttjande och vilken externbalansutveckling som kan vara

Tabell 6.14 Nyckeltal för internationellt lågtillväxtalternativ 1977-1983

Procent per år

BNP-tillväxt i OECD-området	Världshandels-tillväxt	Internationella priser
3,3	5,0	5,0

möjlig under dessa förhållanden. Det bör emellertid redan av ovanstående diskussion stå klart att om ett scenario liknande lågtillväxtalternativet realiserar, så kommer de närmaste årens ekonomiska utveckling att bli mycket problematisk.

Den ovanstående diskussionen belyser det avgörande inflytande den internationella ekonomiska utvecklingen har för betingelserna för vår egen ekonomiska utveckling och för kraven på den ekonomiska politiken. Vad som är en riktig ekonomisk politik bestäms i hög grad av den internationella utvecklingen och det är viktigt att man gör klart för sig den ekonomiska politikens möjligheter att balansera effekterna av en viss internationell utveckling. Samtidigt måste man vara medveten om den ekonomiska politikens begränsningar. Det är inte möjligt att i ett medelfristigt perspektiv helt avskärma sig från den internationella utvecklingen. Även om det exempelvis kan vara möjligt att balansera en svag internationell utveckling med en förskjutning av relativpriserna, så påverkar denna förskjutning våra terms-of-trade, vilket i sin tur påverkar vårt konsumtionsutrymme.

Vi har också sett hur en mycket svag internationell utveckling kan tvinga oss att ge upp vissa centrala målsättningar för den ekonomiska politiken.

Snabb offentlig expansion (alt. V)

Avslutningsvis skall frågan om konsumtionsutrymmets fördelning mellan privat och offentlig konsumtion beröras. Den fördelning som här finns i huvudalternativet har tillkommit på relativt schablonmässiga grunder och man kan i princip tänka sig att målsättningarna beträffande extern balans och fullt kapacitetsutnyttjande uppfylls även vid andra fördelningar mellan offentlig och privat konsumtion än den som finns i huvudalternativet. För att belysa innebörden i den avvägning det här är fråga om skall vi diskutera ett alternativ med en snabbare offentlig konsumtionsökning än i huvudalternativets. Den ökningstakt av den offentliga konsumtionen som vi då ansatt är en fortsättning av den trendmässiga ökningen i såväl statlig som kommunal konsumtion under 1970-talet. Detta innebär för kommunernas del en årlig ökningstakt i konsumtion med 4,0 % och för statens del med 1,4 %. Vid en sådan utveckling har de erforderliga investeringarna för kommunernas del beräknats öka med 3,0 % och för statens del minska med 0,4 %. Förutsättningarna i övrigt är desamma som i huvudalternativet. Beräkningen är att betrakta som en känslighetskalkyl, varför vi inte har tagit ställning till frågan på vilka områden inom stat och kommun som den ökade expansionen kommer att ske i detta alternativ.

De totalekonomiska effekterna av en vridning i efterfrågans inriktning mellan privat och offentlig konsumtion fick en utförlig belysning i LU 75, varför det här kan vara tillräckligt att peka på de viktigaste effekterna av en ökad offentlig expansion.

Eftersom vi i huvudalternativet förutsatt fullt kapacitetsutnyttjande så kan den offentliga konsumtionen endast öka genom att den privata konsumtionen samtidigt dras ner. Denna neddragning får tänkas ske genom ett ökat skatteuttag. Importinnehållet i den offentliga konsumtionen är lägre än i den privata konsumtionen. Därför leder en vidgning mot ökad offentlig konsumtion till minskad import. Detta leder i sin tur vid ett givet bytesbalansmål till

Tabell 6.15 Försörjningsbalans 1977-1983, alt. V

	Milj. kr., löpande priser 1977	Procentuell volymförändring 1977-1983
<i>Tillgång</i>		
BNP	351 511	3,6
Import	91 524	4,0
Summa tillgång	443 035	3,7
<i>Efterfrågan</i>		
Privat konsumtion	189 293	1,4
Offentlig konsumtion	100 925	3,2
Bruttoinvestering	71 403	2,7
Näringsliv	59 093	2,8
därav: industri	14 790	3,7
Offentliga myndigheter	12 310	2,1
Lagerinvestering	-1 300	.
Tjänstenetto	-2 407	11,0
Export	85 121	8,1
Summa efterfrågan	443 035	3,7

ett minskat exportkrav. I den modell vi arbetar med här ger detta effekter på relativprisutvecklingen såtillvida att kravet på relativprissänkning minskar. Detta ger i sin tur effekter på den reala utvecklingen i ekonomin. Produktions- och investeringsidan i ekonomin berörs direkt genom att tillväxttakten i offentlig produktion ökar men minskar för privat produktion. Detsamma gäller privata och offentliga investeringar. Inom den privata sektorn sker en vidgning för industrin till övriga sektorer. Detta förklaras dels av att det låga industrivaruinnehållet i offentlig konsumtion, men också av den nedgång i exporten som vi tidigare berört. Den relativa sänkningen av industriproduktionen drar också med sig en nedgång i ökningstakten för industriinvesteringarna. Vi får alltså i detta alternativ en mindre kapitalutrustning i industrin 1983 än i huvudalternativet.

De siffermässiga resultaten av alternativet framgår av tabellerna 6.15 och 6.16 som visar försörjningsbalans och produktionsutveckling för alternativet. När det gäller den centrala avvägningen mellan offentlig och privat konsum-

Tabell 6.16 Produktion, produktivitet och sysselsättning 1977-1983, alt. V
Årlig procentuell ökningstakt

	K-sektor	S-sektor	Offentlig sektor	Totalt
Produktion	6,1	1,7	3,4	3,6
Produktivitet	7,1	3,5	-0,3	3,7
Sysselsättning, antal personer	0,0	-1,0	4,6	0,9

tion ser vi att den uppdragning av offentlig konsumtion med 10 procentenheter som här sker jämfört med huvudalternativet ger en neddragning av den privata konsumtionens ökningstakt med 0,4 procentenheter till en tillväxttakt på 1,4 % per år. Som påpekats tidigare får vid oförändrad sparkvot neddragningen i den privata konsumtionen ske genom en ökning av skatteuttaget. Ser vi till skatteuttaget som procent av BNP är detta 1,5 procentenheter större i detta alternativ än i huvudalternativet.

Innebörden av det högre skatteuttaget skall illustreras närmare genom en jämförelse mellan de förändringar i skatteuttaget som krävs i detta alternativ respektive i huvudalternativet. Beräkningarna utgår från de jämförelser mellan skattekrav och skatteautomatik som genomförs för huvudalternativet i kapitel 10. Ur den finansiella analysen framkommer den skatteutveckling som krävs för samhällsekonomisk balans. Denna kan jämföras med den skatteutveckling som framkommer om man förutsätter att inga förändringar av skatteskalor och skatteregler (utom indexregleringar) genomförs. Det gap som uppkommer mellan dessa båda skatteberäkningar antyder kravet på skattehöjningar eller utrymme för skattesänkningar vid samhällsekonomisk balans. I beräkningarna har schablonmässigt förutsatts att den kommunala budgeten 1983 skall vara balanserad samt att erforderliga skatteförändringar sker i inkomstskatten. Resultaten för alternativ I och alternativ V anges i nedanstående tablå.

Erforderliga skatteförändringar i alternativ I och alternativ V

	Kommunalskatt		Statsskatt utöver indexreglerad skatteskala
	Miljarder kr.	Uttag	Miljarder kr.
Alt. I	3,4	1,0	4
Alt. V	10,7	3,10	8,4

Av tablå framgår att kravet på kommunalskattehöjningar skärps från 1 kr. till 3,10. Samtidigt uppstår ett krav på höjning av statsskatten med 8,4 miljarder kr. utöver automatiken. I huvudalternativet krävs inga extra skattehöjningar utöver automatiken. En viktig fråga är vilka effekter dessa skattehöjningar har på ekonomin utöver att den offentliga sektorns intäkter ökar. Även om det är svårt att bestämma effekternas storlek torde det stå klart att man måste räkna med att sådana effekter uppstår. Vi skall här endast peka på tre områden där en ökning av det totala skatteuttaget ger effekter på ekonomin i övrigt.

1. Det första området är den underliggande produktivitsutvecklingen. Vi har på flera ställen i utredningen pekat på vikten av flexibilitet och rörlighet i ekonomin för att den produktivitsutveckling som ligger i LU:s huvudalternativ skall kunna åstadkommas. Det står klart att ett högre skatteuttag gör det svårare att stimulera exempelvis en yrkesmässig och geografisk rörlighet genom ekonomiska incitament. Att uppskatta den kvantitativa betydelsen av ökade skatter härvidlag är emellertid mycket svårt. Man måste också hålla i

minnet att näringspolitiken, regionalpolitiken och arbetsmarknadspolitiken har ett betydande inflytande på ekonomins utveckling i de nämnda avseendena.

2. Det är en vanlig hypotes att förändringar i skatteuttaget påverkar löneutvecklingen. Med utgångspunkt från denna hypotes har regeringarna i flera länder använt sig av inkomstskattesänkningar som ett medel att få löntagarna att dämpa sina lönekrav. I Sverige kan man peka på de s. k. Hagauppgörelserna där sänkningar av inkomstskatten spelat en liknande roll. Det finns flera internationella undersökningar som påvisat den omvända effekten, nämligen att höjningar av skatter leder till snabbare löneutveckling. Bl. a. har i en nyligen publicerad OECD-studie visats att denna effekt i flera olika länder varit betydande.

Förekomster av ett sådant samband betyder bl. a. att en snabb skattefinansierad tillväxt av offentlig sektor är inflationsdrivande från kostnadssidan. Alternativet V bör mot denna bakgrund ha en något snabbare löne- och prisutveckling än i huvudalternativet.

3. En fråga som diskuterades utförligt i LU 75 är sambandet mellan skatteuttaget och hushållens sparkvot. Speciellt i ett utgångsläge med mycket högt hushållssparande är det sannolikt att hushållen är obenägna att låta en skattehöjning fullt ut slå igenom i sänkt konsumtionsstandard. I stället kompenserar man sig för skattehöjningar genom att dra ned sparkvoten. Om ett sådant samband gäller kommer skattehöjningskravet att bli större i alternativ V än vad som angavs ovan. Utgångspunkten för skattekravet var ju att en viss utveckling av den privata konsumtionen skulle uppnås. Om hushållen drar ner sparkvoten vid en skattehöjning måste det naturligtvis till en skattehöjning som är större än den konsumtionsneddragning man avser att åstadkomma. Även denna effekt är emellertid svår att kvantifiera, varför vi inte har tagit explicit hänsyn till den i kalkylerna för alternativ V. En mer utförlig diskussion av de samband som diskuterats här ges i kapitel 10. Vad som sagts här indikerar emellertid att de finansiella konsekvenserna av snabbare offentlig expansion är svårkvantifierade. Mycket talar för att det kommer att leda till en ökad press på priser och kostnader. Det är också lätt att underskatta de skattehöjningskrav som följer med den ökade expansionen. Det senare beroende bl. a. på att man inte tar med i beräkningen de sekundära effekter på ekonomin som en skattehöjning ger upphov till.

7 Bytesbalans och utrikeshandel

De senaste årens stora och snabbt växande underskott i Sveriges löpande transaktioner med omvärlden har medfört att bytesbalansens utveckling fått en central roll i LU:s avvägningsdiskussioner. I utredningsarbetet har vi betraktat det som ett viktigt mål att bytesbalansen undergår en påtaglig förbättring under prognosperioden. Den förutsättning om byteshandelsutvecklingen vi lagt in i kalkylerna ger grund för återställande av den externa balansen vid mitten av 1980-talet.

Huruvida denna målsättning skall kunna förverkligas beror på en rad olika faktorer som utvecklingen av världshandelns volym och sammansättning, den internationella och svenska prisutvecklingen, den svenska industrins konkurrenskraft osv. Flera av dessa faktorer diskuteras på andra ställen i utredningen. I detta kapitel skall vi därför koncentrera framställningen till pris- och volymutvecklingen av den svenska exporten och importen samt precisera de förutsättningar som i övrigt ligger bakom utvecklingen av de olika posterna i bytesbalansen.

Ett av LU:s huvudresultat är att det ej är möjligt att åstadkomma såväl fullt kapacitetsutnyttjande som en förbättring i bytesbalansen utan en fortgående sänkning av de svenska relativpriserna gentemot utlandet. De ekonomiska och finansiella förutsättningarna för en sådan utveckling behandlas bl. a. i kapitlen 6 och 10. I detta kapitel redogör vi för de analyser av varuexportens och -importens priskänslighet som används i LU-arbetet. Vi anger också hur efterfrågeutvecklingen för export och import framkommer som ett resultat av våra antaganden om den internationella utvecklingen och om relativprisernas utveckling.

7.1 Bytesbalansen

7.1.1 *Den historiska utvecklingen och den aktuella problemställningen*

Under 1960-talets senare hälft försämrades Sveriges bytesbalans kraftigt. En snabb försämring av tjänstebalansen på grund av turistnettots utveckling samt en kraftig ökning av transfereringarna till utlandet genom en ökning av u-landsbiståndet förklarar större delen av denna försämring. 1970 uppgick underskottet i varu- och tjänsteutbytet samt transfereringarna med utlandet till ca 1,5 miljarder kr. Genom att den ekonomiska politiken inriktades på ett snabbt återställande av balansen förbättrades bytesbalansen kraftigt under 1971 och 1972. Under loppet av 1973 kan Sverige anses åter ha nått ett läge

med strukturell balans i utrikestransaktionerna. Med strukturell balans avses då en situation vid vilken in- och utflöden på bytesbalansen går jämnt upp, mätt vid fullt kapacitetsutnyttjande i ekonomin. 1973 års internationella högkonjunktur innebar en kraftig förstärkning av vår nettoställning gentemot utlandet. Bytesbalansen detta år visade ett överskott på ca 5,3 miljarder kr. Prishöjningarna 1973 och 1974 på olja – oljepriserna i stort sett femdubblades dessa år – men också andra råvaror i vår import medförde emellertid en drastisk omsvängning av vår externbalans. Ett underskott på ca 4,2 miljarder kr. registrerades 1974. Härigenom uppkom på nytt en strukturell obalans i våra utrikestransaktioner.

Den statistiska bilden över bytesbalansutvecklingen efter 1974 har visat på stora och snabbt ökande underskott. I den reviderade nationalbudgeten 1978 (RNB 78) bedömdes bytesbalansen ha gett ett underskott på 14 920 milj. kr. 1977, vilket motsvarar 4,2 % av BNP samma år. Bakom denna försämring av vår externbalans efter 1974 ligger flera faktorer, såsom den försämrade konkurrenskraften genom kostnadsutvecklingen 1975–1976 och en jämfört med omvärlden snabb tillväxt av inhemsk efterfrågan. Underskotten i såväl varu- och tjänsteutbytet som transfereringarna med utlandet har ökat snabbt. Försämringen av tjänstebalansen förklaras i betydande utsträckning av minskningen i sjöfartsnettot och fortsatt ökande underskott i turistutbytet med utlandet. Ökningen av underskotten på transfereringsbalansen beror främst på ökat u-landsbistånd och ökande ränteutgifter som följd av de senaste årens upplåning i utlandet.

Samtidigt som de senare åren uppvisat stora underskott i utrikestransaktionerna har betalningsbalansstatistiken visat på en oförklarad restpost av betydande storlek. Från 1974 till 1975 ökade restposten med 5 miljarder kr. och har sedan dess legat på en hög nivå. Restpostens värde 1977 motsvarade ett nettointflöde av valutor om ca 7,4 miljarder kr., dvs. i det närmaste hälften av det underskott som statistiken för bytesbalansen anger för samma år. Betalningsbalansdelegationen utreder f. n. orsakerna till det valutainflöde som samlas upp under restposten. I syfte att kunna ge en uppskattning av vad vi bedömt vara det faktiska underskottet i utrikestransaktionerna och den belastning detta utgör för folkhushållet har vi gjort vissa mycket schablonmässiga korrigeringar av den officiella statistiken. En del av restposten har betraktats som icke-registrerade transfereringar och antagits ge ett inflöde om 2 000 milj. kr. per år. En annan del av restposten har förutsatts förklaras av kortfristiga, räntefria krediter i samband med utrikeshandeln. Dessa krediter har antagits uppgå till 1 500 milj. kr. per år från och med 1978. Det korrigerade bytesbalansunderskottet 1977 enligt våra förutsättningar uppgår således till 12 920 milj. kr. Även efter hänsynstagande till vissa intäktströmmar som fångas upp under restposten är underskottet i Sveriges utrikestransaktioner med omvärlden av betydande storlek.

Som framgått av framställningen ovan har i betalningsbalansstatistiken under senare år förelegat en s. k. restpost av betydande storlek. De nettoflöden av valutor som redovisas under restposten beror på olika brister i den statistiska täckningen av varu-, tjänste- och kapitaltransaktionerna med omvärlden – brister vars närmare orsaker är mycket ofullständigt kända. Under ledning av betalningsbalansdelegationen, som är ett samrådsorgan mellan ekonomidepartementet, statistiska centralbyrån (SCB) och riksbanken, klarläggs f. n. olika felkällor i det statistiska underlaget för betalnings-

balansredovisningen. En kartläggning av uppgiftskällorna har visat att betydande fel föreligger i både den reala och den finansiella statistiken. I huvudsak består felet i att inte alla transaktioner registreras. Detta gäller i särskilt hög grad handelskrediterna och tjänsteposten. Enligt en preliminär sammanställning av enkätuppgifter som SCB insamlat i samband med en undersökning för betalningsbalansdelegationens räkning var tjänsteexporten 1977 för 1 500 undersökta företag ca 2,2 miljarder kr. högre än det värde för dessa företag som angavs i den officiella statistiken (4,8 miljarder kr.).

Resultatet av betalningsbalansdelegationens fortsatta arbete kommer sannolikt att föranleda betydande revideringar av bl. a. nationalräkenskaperna. Det är naturligtvis inte möjligt att föregripa dessa revideringar i LU. För att ändå i någon mån ta hänsyn till de resultat som redan framkommit har vi gjort vissa mycket schablonmässiga korrigeringar av den officiella statistiken. Dessa kan emellertid inte läggas in direkt som justeringar av exporten eller importen eftersom hela NR-systemet då skulle påverkas. Vi har i stället lagt in en korrigeringspost bland transfereringarna. Dessa har höjts med 2 000 milj. kr. per år. Bytesbalansunderskottet blir därigenom 2 000 milj. kr. mindre varje år än eljest. I övrigt påverkas inte LU-kalkylerna av den gjorda korrigeringen. Vår bedömning har varit att vi genom denna korrigering fått en bättre bild av det faktiska bytesbalansunderskottet. Av resp. års underskott fr. o. m. 1978 har vidare 1 500 milj. kr. antagits finansieras genom räntefria krediter.

Det bör betonas att de korrigeringar av den officiella betalningsbalansstatistiken vi gjort inte innebär något ställningstagande från vår sida beträffande de verkliga orsakerna till de valutaflöden som samlas upp i restposten.

Utvecklingen under 1978 har, så långt vi kunnat följa den, inneburit en betydande förbättring av bytesbalansen. Förbättringen av exporten torde i allt väsentligt bero av utvecklingen på volymsidan. Såvitt nu kan bedömas torde utvecklingen under 1978 ha inneburit att vi återvunnit marknadsandelar. Uppbromsningen av importens värdemässiga tillväxt torde framför allt bero av en kraftig lageruttömning. Minskningen i den privata konsumtionen och industriinvesteringarna har också bidragit till en återhållsam importtillväxt. En viss rekyl på importsidan kan påräknas under 1979, när den privata konsumtionen och investeringarna åter börjar öka och ett omslag äger rum på lagersidan. Även om vår externbalans utvecklats i gynnsam riktning under 1978 kvarstår således betydande problem att lösa innan Sverige åter nått balans i utrikesbetalningarna.

En politik som innebär att ett underskott i våra utrikesbetalningar av nuvarande storleksordning permanentas för lång tid framöver är som framhålls i kapitel 6 förenad med stora risker. Handlingsfriheten i den ekonomiska politiken minskar om utländska kreditgivare börjar ställa krav på denna. Den skuldökning i utlandet som upplåningen medför drar betydande räntekostnader även i reala termer. Sårbarheten för chocker i den internationella ekonomin blir särskilt stor för ett land som Sverige med dess stora utlandsberoende. En helt nödvändig uppgift för den ekonomiska politiken under de närmaste åren måste således vara att vända de senaste årens ogynnsamma utveckling av externbalansen och återföra ekonomin till ett förlopp som på sikt ger balans i utrikestransaktionerna. I våra kalkyler har vi förutsatt en minskning av bytesbalansunderskottet till 5 000 milj. kr. 1983 i löpande priser (efter korrigering för icke-registrerade intäkter om 2 000 milj. kr.). Goda möjligheter att vid mitten av 1980-talet åter nå balans i utrikestransaktionerna skulle därmed föreligga. En snabbare förbättring av våra utrikesbetalningar vore i och för sig mycket önskvärd, men skulle enligt

våra kalkyler innebära så betydande inskränkningar i det inhemska resursutrymmet att den inte bedöms som möjlig att åstadkomma.

7.1.2 Export- och importprisernas utveckling

Fram till början av 1970-talet utvecklades export- och importpriser förhållandevis likartat, dvs. Sveriges relativpriser gentemot utlandet eller terms-of-trade förändrades inte nämnvärt. Därefter har för Sveriges del ökningstakterna för export- och importpriserna skilt sig påtagligt under enskilda år. Prishöjningarna 1973–1974 på råvaror i internationell handel, främst olja, medförde en betydligt snabbare ökning av våra importpriser än av exportpriserna. 1974–1975 gällde däremot det omvända förhållandet: prishöjningarna på svenska exportprodukter översteg betydligt prisstegringsstakten för importen, vilket innebar en påtaglig höjning av Sveriges relativpris gentemot utlandet. Valutajusteringarna 1976 och 1977 medförde därefter att importprisernas ökningstakt under 1977 kom att klart överstiga prisstegringen för vår export (jämför diagram 7.1).

En fundamental förutsättning i LU:s övervägande beträffande den ekonomiska utvecklingen 1977–1983 är, som framgår av diskussionen i kapitel 6, att Sverige genom en i förhållande till omvärlden långsam kostnadsutveckling skall kunna återta tidigare förlorade marknadsandelar och få en gynnsam exportutveckling samt en dämpad importutveckling. För att få till stånd en efterfrågeutveckling för svensk export som är förenlig med den förutsatta minskningen i bytesbalansunderskotten krävs enligt våra kalkyler att priset

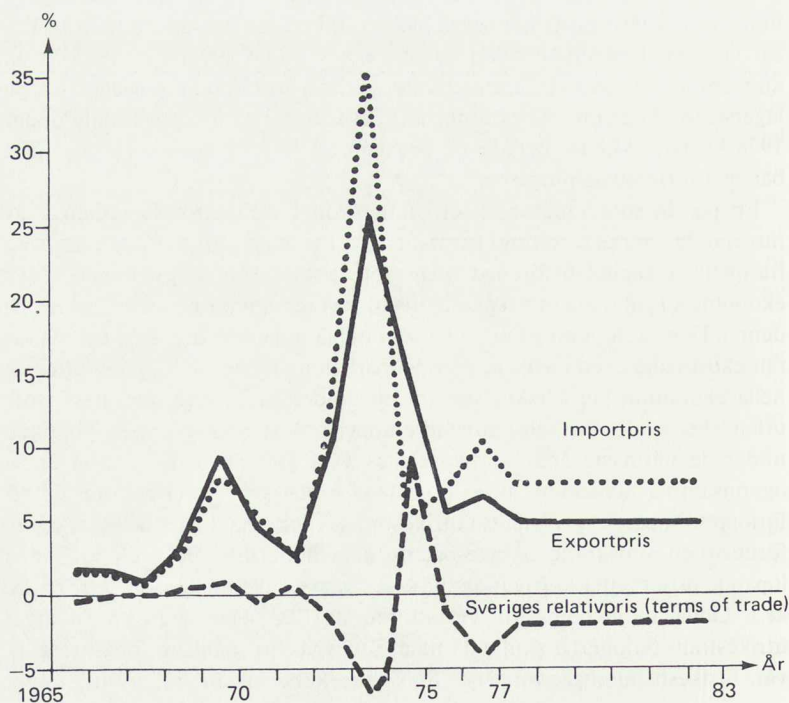

Diagram 7.1 Sveriges export- och importpriser samt terms-of-trade 1965–1983. Årlig procentuell förändring.

för svensk export 1977–1983 i genomsnitt ökar 1,8 % långsammare varje år än den genomsnittliga prisnivån i världshandeln, allt uttryckt i internationella priser.

Utgångspunkt för våra bedömningar av de svenska importprisernas utveckling har varit förutsättningarna beträffande världshandelns prisutveckling (se kapitel 4). Priserna i internationell valuta för svensk import av olika kategorier av varor har antagits öka i samma takt som priserna för motsvarande varor i den internationella handeln. Vid översättning från varugrupper till LU:s sektorsystem har importpriserna för jord- och skogsbruksprodukter samt skyddad och konkurrensutsatt livsmedelsindustri antagits följa den internationella prisutvecklingen för jordbruksvaror. Till import (och export) i extraktiv industri räknas handel med råolja, järnmalm samt övriga mineraler. Prisutvecklingen för råolja och övriga mineraler har bestämts med utgångspunkt i antagandena om den internationella prisutvecklingen för dessa varukategorier. Prisutvecklingen för extraktiv industri totalt har därefter beräknats genom att sammanväga prisantagandena för råolja och övriga mineraler med resp. varukategori andel av importen i sektorn som vikt. (Från ev. import av malm kan bortses i detta sammanhang.) Importpriset för sektorn petroleum- och kolindustri har kopplats till oljeprisets utvecklingstakt. Priset för importen till övriga varuproducerande sektorer har antagits utvecklas i takt med den internationella prisnivån för färdigvaror. Vad gäller tjänsterna har dessas priser antagits utveckla sig i takt med färdigvarornas priser.

De antaganden som här gjorts beträffande den internationella prisutvecklingen för enskilda varugrupper inkl. tjänster ger sammantaget en prisstegring för den svenska importen på 5,6 % per år 1977–1983 uttryckt i internationella priser, se tabell 7.1.

Exportprisernas utveckling 1977–1983 har bestämts med utgångspunkt i antagandena om utvecklingen av världsmarknadspriserna, utvecklingen för

Tabell 7.1 Export- och importprisernas utveckling 1977–1983

Årlig procentuell förändring

Sektor	Export-priser	Import-priser
Jordbruk, skogsbruk och livsmedelsindustri	3,2	4,3
Extraktiv industri	1,8	4,9
därav: olja	–	4,5
mineraler exkl. järnmalm	4,9	6,7
järnmalm	0,5	–
Petroleum- och kolindustri	3,4	4,5
Övriga varuproducerande sektorer	3,8	5,9
Varor totalt	3,8	5,5
Tjänster totalt	3,8	5,9
Totalt	3,8	5,6

Anm.: Utvecklingen av Sveriges export- och importpriser uttrycks i tabellen i internationella priser.

motsvarande sektor och kravet på sänkning av relativpriset för svensk export. Viss hänsyn har därvid också tagits till de utvecklingslinjer inom de enskilda sektorerna som nu kan skönjas. Exportpriset för sektorerna jordbruk, skogsbruk och livsmedelsindustri samt petroleum- och kolindustri har antagits öka 1,1 % långsammare varje år än motsvarande importpris, dvs. med 3,2 resp. 3,4 % per år 1977–1983. En separat prisprognos har gjorts för järnmalm. Järnmalmspriset bedöms öka med 0,5 % per år 1977–1983. Eftersom priset på järnmalm föll kraftigt 1977–1978 förutsätter denna prognos en relativt snabb prisökning för järnmalm 1978–1983. En sammanvägning av prisantagandena för järnmalm och övriga mineraler ger en exportprisökning på 1,8 % per år 1977–1983 för extraktiv industri totalt. Exportpriset för övriga varuproducerande sektorer – i denna grupp ryms flertalet av våra mest betydande exportnäringar – och tjänster antas öka 3,8 % per år 1977–1983. Sammantaget ger här gjorda förutsättningar om utvecklingen för de enskilda sektorerna en prisökningstakt för svensk export totalt på 3,8 % 1977–1983. Relativpriset för svensk export skulle därmed sjunka med i genomsnitt 1,8 % varje år eller 11,3 % under hela perioden 1977–1983. Alla dessa bedömningar avser utvecklingen i internationell valuta.

Vid omräkning av dessa prisantaganden till svensk valuta måste hänsyn tas till växelkursjusteringarna under 1977. Enligt nu tillgängliga uppgifter uppgick den genomsnittliga valutakursförändringen 1977–1978, mätt med de vikter som ingår i den s. k. valutakorgen, till drygt 8 %. En stor del av den relativprissänkning för svensk export under perioden 1977–1983 som vi förutsatt har således redan åstadkommits till följd av vidtagna valutakursjusteringar. Den återstående delen av anpassningen av våra relativpriser har vi förutsatt ske genom en återhållsam inhemsk kostnadsutveckling.

7.1.3 *Transfereringarna*

Underskottet i transfereringarna till och från utlandet har som framhålls ovan ökat kraftigt under de senaste 10–15 åren. 1974–1977 försämrades transfereringsnettot med i genomsnitt ca 650 milj. kr. per år. Enligt RNB 78 svarade transfereringarna för drygt 40 % av det totala bytesbalansunderskottet 1977.

Våra kalkyler för transfereringsnettots utveckling 1977–1983 redovisas i tabell 7.2. Under posten *löner m. m.* registreras betalningar till i utlandet placerad i svenska företag anställd personal resp. utländska företags anställda i Sverige. En trendframskrivning av bruttostörmarna ger ett överskott för löner m. m. på ca 250 milj. kr. 1983.

Räntebetalningar och utdelningar till och från utlandet gav 1977 ett underskott på 2 074 milj. kr. Vid beräkning av räntenettots utveckling fram till 1983 har den effektiva räntan, dvs. räntesatsen på lånen med hänsyn tagen till emissionsvillkor etc. på utlandsupplåningen 1977–1983 antagits vara 8,5 %. Den genomsnittliga inflationstakten för OECD-området har som framgår av kapitel 4 förutsatts uppgå till 6,3 % per år 1977–1983. Antagandet om räntesatsen på upplåningen svarar således mot ett reall avkastningskrav på 2,2 % från långgivarnas sida under perioden i fråga. Det räntenetto som härrör ur tillgångar och skulder i utgångsläget antas inte ändras under kalkylperioden. En annan förutsättning av betydelse för utfallet i ränteberäkningarna är

tidsprofilen för bytesbalansunderskottets minskning under prognosperioden. Vid beräkningarna av utlandsskuldens förändring 1977–1983 har vi utgått från den prognos för bytesbalansens utveckling fram till 1980 som anges i RNB 78 tillsammans med förutsättningen att underskottet efter 1980 minskar linjärt till 5 000 milj. kr. 1983. En tredje förutsättning är de ovan nämnda korrigeringar av den officiella betalningsbalansstatistiken vi gjort i syfte att kunna beakta effekten på nettoupplåning, räntebelastning av utlandslånen m. m. av det valutainflöde som registreras under restposten. Enligt de kalkyler som utförts med utgångspunkt i de angivna förutsättningarna kommer räntor och utdelningar att ge ett underskott på 5 500 milj. kr. 1983.¹

Underskottet i betalningarna för *licenser, royalties och patent* har ökat snabbt under 1970-talet. Denna utveckling återspeglar den växande betydelsen av internationellt utbyte av tekniskt kunnande. Transaktionerna på detta område är emellertid mycket ofullständigt belysta i statistiken. Underskottet på denna post 1983, 400 milj. kr., har beräknats genom framskrivning av utgifts- och inkomstströmmarna.

Vid beräkningen av *u-landsbiståndet* har det nuvarande enprocentmålet antagits ligga kvar 1983, dvs. anslagen till u-landsbistånd förutsätts uppgå till 1 % av BNP i löpande marknadspriser. Den tillgängliga biståndsramen antas utnyttjas fullt. Tidigare under 1970-talet understeg de faktiska utbetalningarna för biståndsverksamhet regelmässigt de belopp som sattes av för detta ändamål. Inom enprocentsramen skall i princip också rymmas biståndskrediter till enskilda länder och internationella biståndsorgan. I betalningsbalansstatistiken redovisas emellertid sådana krediter under kapitalbalansen och de påverkar således inte bytesbalansen. Enligt våra prognoser för BNP:s pris- och volymutveckling 1977–1983 kommer biståndsramen att uppgå till ca 6 100 milj. kr. 1983. Under förutsättning att biståndskrediterna utgör 500 milj. kr. detta år skulle den del av u-landsbiståndet som redovisas i bytesbalansen således uppgå till 5 600 milj. kr. 1983.

Under posten *övriga transfereringar* redovisas bl. a. försäkringspremier, privat u-landsbistånd och gästarbetaröverföringar. På basis av analyser av utvecklingen för enskilda delposter har övriga transfereringar bedömts ge ett underskott på 1 700 milj. kr. 1983.

Inklusive den tidigare omnämnda *korrigeringsposten* på 2 000 milj. kr. samt

¹ Skuldökningen 1977–1983 har beräknats genom kumulering av bytesbalansunderskotten varje enskilt år. Denna metod underskattar skuldökningen om direktinvesteringarna i utlandet är större än de utländska företagens investeringar i Sverige. Denna underskattning torde vara av försumbar betydelse i beräkningarna av räntenettots utveckling. Enligt riksbankens beräkningar hade Sverige vid slutet av 1977 en nettoskuld i utlandet på 9,8 miljarder kr., vilket motsvarade ca 2,8 % av BNP samma år. Värdet av tillgångarna uppskattas till 74,2 miljarder kr. och skulderna till 84,0 miljarder kr. Sveriges nettotillgodoavanden i utlandet vid utgången av 1974 uppskattas till 13,8 miljarder kr. Underskotten i vår externbalans åren 1975 t. o. m. 1977 har således inneburit att nettotillgångarna i utlandet minskat med ca 23,6 miljarder kr. Under de här angivna förutsättningarna kan den ackumulerade nettoskulden i utlandet vid slutet av 1983 beräknas uppgå till ca 60 miljarder kr. i löpande priser, vilket med våra förutsättningar om pris- och produktionsutvecklingen svarar mot drygt 10 % av BNP 1983.

den i bytesbalansstatistiken sedvanliga korrigeringsposten på 400 milj. kr. skulle enligt våra beräkningar underskottet på transfereringsbalansen öka från 4 110 milj. kr. 1977 till ca 10 600 milj. kr. 1983 (se tabell 7.2).

7.1.4 *Tjänstenettot*

Underskotten på tjänstebalansen har ökat snabbt under de senaste åren. De växande underskotten förklaras av förändringar på både pris- och volymsidan. Under prognosperioden kan man emellertid räkna med att importen av tjänster volymmässigt kommer att öka klart långsammare än tidigare. Både den långsamma ökningen i den privata konsumtionen och relativprisutvecklingen gentemot utlandet talar härför. Dessutom kan exporten av tjänster, räknat i volymtermer, väntas öka betydligt snabbare än tidigare på grund av den prisutveckling som förutsätts i kalkylerna. Vårt antagande om relativprisernas förändring medför emellertid att tjänsteexporten och -importen värdemässigt utvecklas så att underskotten i tjänsteutbytet även fortsättningsvis ökar snabbt i löpande priser.

Kalkylerna för *sjöfartsnettots* utveckling baseras på resultat som framkommit i samband med den särskilda sektorstudien för sjöfartsnäringen och som redovisas i avsnitt 9.8.2. Vid omräkning av sektorstudiens volymprognoser till värden i löpande priser har de olika delposterna i sjöfartsnettot (skeppsfournering, charterhyror, godsfrakter, reparation av fartyg etc.) inflaterats med prisindexar som beräknas på basis av prisantagandena för motsvarande kategori av varor eller tjänster (se tabell 7.1). Någon särskild bedömning av fraktsatsernas utveckling 1977–1983 har således inte gjorts. Enligt kalkylerna kommer sjöfartsnettot 1983 att uppgå till 2 400 milj. kr. uttryckt i löpande priser. Värdet 1977 uppgick enligt RNB 78 till 3 006 milj. kr.

Till posten *övriga transporter* förs bl. a. flygfrakter samt utbyte av post- och teletjänster. Volymprognoserna för dessa tjänster baseras på resultat från

Tabell 7.2 Tranfereringsnettot 1970–1983

Milj. kr., löpande priser

	1970	1974	1977	1983	Genomsnittlig årlig förändring		
					1970–1974	1974–1977	1977–1983
Löner m. m.	- 36	23	81	250	15	19	30
Räntor och utdelningar	85	- 79	-2 074	- 5 500	- 41	-665	- 600
Licenser, royalties, patent	-149	- 345	- 257	- 400	- 49	29	- 20
U-landsbistånd (exkl. biståndskrediter)	-615	-1 296	-2 857	- 5 600	-170	-520	- 450
Övriga transfereringar	-340	- 878	-1 403	- 1 700	-135	-175	- 50
Korrigeringspost ^a	400	400	2 400	2 400	0	667	0
Summa transfereringar	-655	-2 175	-4 110	-10 600	-380	-645	-1 100

^a Inkl. den schablonmässigt gjorda förutsättningen om ett icke registrerat nettoinflöde av transfereringar på 2 000 milj. kr. 1977 och 1983.

Tabell 7.3 Tjänstenettet 1970–1983

Milj. kr., löpande priser

	1970	1974	1977	1983	Genomsnittlig årlig förändring		
					1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Sjöfartsnetto	2 114	3 868	3 006	2 400	438	– 287	–100
Övriga transporter	185	111	– 185	– 400	– 19	– 99	– 50
Resenetto	–1 748	–2 232	–3 601	–5 800	–121	– 456	–350
Övriga tjänster	– 888	–1 799	–3 443	–4 500	–227	– 548	–200
Korrigeringspost	400	400	400	400	0	0	0
Summa tjänstenetto	63	348	–3 823	–7 900	71	–1 390	–700

sektorstudien för samfärdseln. Tillsammans med våra prisantaganden ger dessa prognoser ett underskott på 400 milj. kr. i löpande priser 1983.

Underskotten på turistbalansen har ökat starkt under 1970-talet. Nettoutflödet av *resevaluta* 1977 uppgick till ca 3 600 milj. kr. Mot bakgrund av det begränsade utrymmet för ökning av den privata konsumtionen och den i våra kalkyler förutsatta relativprisutvecklingen har vi förutsatt en förhållandevis långsam volymtillväxt av importen av turisttjänster under prognosperioden. På basis av förutsättningar om relativprisutvecklingen har vi vidare förutsatt en förhållandevis snabb volymtillväxt i exporten av turisttjänster.¹ Den relativt snabba ökningen av importpriset i förhållande till exportpriset för tjänster som förutsätts i våra kalkyler innebär dock att underskottet på turistbalansen i löpande priser ökar snabbt i värde under prognosperioden. Resenettet 1983 har i våra kalkyler beräknats ge ett underskott på 5 800 milj. kr. Kunskapen om både turistimportens och turistexportens känslighet för prisförändringar är emellertid mycket bristfällig. Av detta skäl måste den prognos för resenettet som här redovisas betraktas som förhållandevis osäker.

Posten *övriga tjänster*, som 1977 gav ett underskott på ca 3 400 milj. kr., innefattar bl. a. administrationskostnader, entreprenadarbeten och provisio-ner. Såväl exporten som importen av dessa tjänster har ökat snabbt under 1970-talet. Byggsektorns internationalisering under senare år är en faktor bakom det ökade utbytet av entreprenadarbeten. Utifrån vår förutsättning om relativprisutvecklingen har vi antagit en klar dämpning av de senaste årens snabba importtillväxt och en betydande ökning av exporttillväxten under prognosperioden. En omräkning av de i fasta priser utförda beräkningarna till löpande priser med hjälp av antaganden om tjänsteprisernas utveckling resulterar i ett underskott i nettot av övriga tjänster med 4 500

¹ Kalkylerna över resenettets volymutveckling baseras på resultaten för LU:s sektor 24, turism. I riksbankens och nationalbudgetens resenetto ingår enbart uppehållskostnader. Till turisttjänster i nationalräkenskaperna och i LU räknas förutom resekostnader och andra utgifter i samband med turism också utgifter för diplomatisk representation, sjöfolkslöner i utländsk valuta och matkostnader för ombordanställda. Hänsyn till denna definitionsskillnad har tagits vid utförandet av de beräkningar som redovisas i texten ovan.

milj. kr. 1983.¹

En summering av de ovan angivna beräkningarna för de olika delposterna ger ett underskott på *tjänstebalansen* om ca 7 900 milj. kr. i löpande priser 1983 (se tabell 7.3). Detta innebär en påtaglig uppbromsning av underskottens ökningstakt jämfört med tidigare år. Den fortsatta försämringen av tjänstebalansens utfall innebär naturligtvis ändå krav på en kompensande förbättring av varuhandelns utfall om den i våra beräkningar förutsatta förbättringen av bytesbalansen skall kunna möjliggöras under prognosperioden.

7.2 Utrikeshandel

7.2.1 Export²

Återblick på utvecklingen 1965–1977

Sveriges totala varuexport ökade med i genomsnitt 7,4 % per år i volym 1965–1974, dvs. i något långsammare takt än världshandeln. Tjänsteexporten ökade ungefär en procentenhet långsammare än varuexporten varje år. Exporten av bearbetade varor såsom verkstadsprodukter och produkter från den kemiska industrin ökade snabbt. Råvarornas andel av exporten har sjunkit trendmässigt och utgjorde 1975 ungefär en femtedel av det totala värdet av varuexporten. Exporten av konsumtionsvaror ökade med ca 13 % per år i volym 1965–1974 medan exporten av investerings- och insatsvaror ökade med 9 resp. 8 % per år. Ökningen av den svenska exporten av konsumtionsvaror översteg klart den totala importökningen för denna varugrupp till de från Sveriges synpunkt viktigaste avnämarländerna. Den andelsökning som sålunda uppkom skall ses mot bakgrund av att det svenska relativa exportpriset sjönk något under perioden i fråga och att priskänsligheten för dessa varor är förhållandevis stor. Sveriges andel av dessa länders import av insatsvaror var i stort sett oförändrad medan den sjönk för investeringsvaror. Den trendmässiga nedgången i Sveriges andel av världsexporten av investeringsvaror torde till en del kunna förklaras av att ett tidigare existerande kvalitetsförsprång för svenska produkter gentemot varor från andra länder successivt har minskat. Härtill kommer att det svenska relativa exportpriset för investeringsvaror steg trendmässigt från 1965.

Under perioden 1974–1977 sjönk den svenska exporten med i genomsnitt ca 2,5 % per år samtidigt som världshandeln ökade med 4 % per år i volym. En viktig orsak till nedgången i den svenska exportvolymen dessa år – förutom den svaga marknadstillväxten – är utvecklingen av de svenska exportpriserna jämfört med utlandets priser. Det relativa exportpriset för gruppen bearbetade varor, som under perioden 1965–1974 varit ungefär oförändrat, steg sålunda med drygt 14 % under 2-årsperioden 1974–1976. Från 1976 till 1977 sjönk relativpriset tillbaka något. Den kraftiga andelsförlust som inträffade 1975–1976 torde dessutom förklaras av det i förhållande till andra länder höga efterfrågetrycket i Sverige. Härutöver inverkade sannolikt även faktorer av strukturell natur. Hit hör då bl. a. en ökad konkurrens på världsmarknaden från flera ”nya” producentländer, främst u-länder, i försäljningen av för svensk export betydelsefulla varor såsom järn och stål, järnmalm samt i viss mån skogsindustriprodukter.

¹ Övriga tjänster enligt riksbankens och nationalbudgetens definition svarar grovt sett mot export och import i LU:s sektorer 20, varuhandel och 23, privata tjänster. Modellresultaten för dessa sektorer har tagits till grund för beräkningarna av volymutvecklingen för övriga tjänster i den kalkyl som redovisas ovan.

² Framställningen i detta avsnitt bygger på en inom konjunkturinstitutet utförd studie av efterfrågeutvecklingen för svensk export. En mer utförlig redogörelse för denna studie kommer att ges i en särskild rapport från konjunkturinstitutet.

Den framtida exportutvecklingen – analysmetoder och förutsättningar

Utgångspunkten för LU:s bedömning av exportutvecklingen är en av konjunkturinstitutet utförd särskild studie av efterfrågan för svensk varuexport. I denna studie ingår bl. a. analyser av priskänsligheten i efterfrågan för svenska exportvaror. Tjänsteexportens priskänslighet har bedömts på mer överslagsmässiga grunder. De antaganden om relativpriserna för svensk export (och import), som görs i LU 78, ger – givet de skattade efterfrågefunktionerna för svensk export och antagandena om den internationella utvecklingen – en utveckling för den svenska utrikeshandeln som är förenlig med samtidigt gjorda förutsättningar om dels bytesbalansutvecklingen, dels kapacitetsutnyttjandet 1977–1983.

Konjunkturinstitutets exportstudie består dels av en aggregerad analys av varuexporten uppdelad i tre grupper i enlighet med varornas användningsområden: insatsvaror, konsumtionsvaror och investeringsvaror, dels, som komplement härtill, analyser av utvecklingen för vissa varuundergrupper. Den aggregerade studien omfattar den totala varuexporten med undantag av fartyg, jordbruksvaror och petroleumprodukter. Analysen av efterfrågan för den svenska exporten har skett i två steg. I det första steget har de olika ländernas och ländergruppernas totala importefterfrågan bestämts. I det andra steget har Sveriges andel av denna import fastställts.

Vid beräkningen av de olika ländernas import av resp. varugrupp har, förutom efterfrågeutvecklingen för varugruppen i fråga, det relativa importpriset, importtullarna, kapacitetsutnyttjandet och en trendvariabel använts som förklarande faktorer. Som mått på efterfrågeutvecklingen för insatsvaror har använts industriproduktionen i resp. land. För konsumtionsvaror har den privata konsumtionen samt för investeringsvaror investeringarna i maskiner och apparater använts som mått på efterfrågan. Utgångspunkten för beräkningarna har därvid varit de prognoser som utförts i samband med den analys av den internationella utvecklingen som redovisas i kapitel 4. Vid skattningarna av Sveriges andel av importen av resp. varugrupp till de olika länderna har Sveriges relativa exportpriser, relativa tullar samt i några fall även här en trendvariabel medtagits som förklaringsfaktorer. De förutsättningar om Sveriges relativa exportpriser som redovisas i tabell 7.1 ovan har använts i kalkylerna. Tullar kan väntas få en mycket begränsad betydelse för utvecklingen av Sveriges export under prognosperioden i och med att tullarna på industrivaruområdet i Västeuropa i stort sett är avvecklade från och med mitten av 1977.

Resultatet av skattningarna innebär en sammanlagd priselasticitet för den svenska exportens andel av importen av insatsvaror till de för svensk export 13 viktigaste OECD-länderna uppgående till drygt $-1,3$. För konsumtionsvaruexporten har elasticiteten erhållit värdet $-2,2$. Resultaten för investeringsvarornas del tyder på en svag priskänslighet för dessa varor. De metodmässiga och statistiska svårigheterna vid skattningarna för denna varugrupp har varit särskilt stora. Det är dock knappast troligt att exporten av dessa varor skulle vara helt prisokänslig. Elasticiteten för investeringsvaruexportens marknadsandel har därför i kalkylerna för perioden 1977–1983 på mer schablonmässiga grunder antagits vara minus ett. Den sammanvägda

exportpriselasticiteten för de tre varugrupperna skulle då bli ca $-1,4$.

Vad beträffar prisinflytandets fördelning i tiden tyder de erhållna resultaten på att den största delen av effekten av en relativprisförändring inträffar samma år som relativprisförändringen sker varefter effekten successivt blir mindre och mindre. Skattningarna ger vid handen att inflytandet det tredje året och senare år efter en relativprisförskjutning är tämligen begränsat.¹ Relativprisförändringarna före 1976 får i enlighet med dessa resultat liten betydelse för exportutvecklingen under perioden 1977–1983. Däremot borde den relativprissänkning för svensk export som inträffat 1976–1978 till följd av främst devalveringarna av den svenska kronan komma att få icke oväsentlig betydelse för exportutvecklingen under prognosperioden. För hela perioden 1977–1983 har vi som ovan nämnts förutsatt att relativpriset för den totala svenska exporten sjunker med 1,8 % per år.

De prognoser för Sveriges export av konsumtions-, insats- resp. investeringsvaror 1977–1983, som framkommit med denna ansats, har härefter översatts till exportprognoser för LU:s sektorer. Detta har skett genom att man först delat upp resp. sektor efter dess innehåll av konsumtions-, insats- resp. investeringsvaror och därefter vägt samman prognoserna för de relevanta huvudgrupperna med deras andelar i resp. sektor. Härutöver har sektorspecifik information använts vid exportbedömningen.

För skogsindustrin samt järn- och stålindustrin har exportstudierna gjorts med andra metoder. Dessa studier har främst gällt tillväxten och marknadsandelen på den för Sverige avgörande västeuropeiska marknaden. På basis av en analys av det historiska sambandet mellan konsumtionstillväxten och tillväxten i bruttonationalprodukten i Västeuropa har först prognoser gjorts för konsumtionen av de aktuella varugrupperna. Andelen import i Västeuropas konsumtion har i de flesta fall visat en trendmässig ökning. De bakomliggande faktorerna, som t. ex. ökad internationell integration inom Europa och mellan Europa och omvärlden, kan till stor del antas fortsätta att verka. Därför har importen till Västeuropa i allmänhet bedömts växa snabbare än konsumtionen. Försök har gjorts att förklara variationerna i den svenska exportens andel av Västeuropas import. Utifrån denna analys har sedan den framtida andelsutvecklingen uppskattats. I försöken att förklara och prognostisera andelsutvecklingen har främst relativpriser och produktionskapacitet använts som förklaringsvariabler.

¹ Det disaggregerade material som ligger till grund för beräkningarna av efterfrågesambanden på exportsidan innehåller betydande variationer i såväl priser som marknadsandelar. I motsats till på mer aggregerade uppgifter utförda analyser har det därför här varit möjligt att statistiskt påvisa samband mellan relativa priser och marknadsandelar.

Exporten 1977–1983

Med de förutsättningar om den internationella utvecklingen och utvecklingen för Sveriges relativa exportpriser som här görs utmynnar den aggregerade exportstudien i en tillväxt för den svenska varuexporten (exkl. fartyg, jordbruks- och petroleumprodukter) från 1977 till 1983 uppgående till 10 % per år i volym. Inkluderar prognoserna för fartyg, jordbruks- och petroleumprodukter beräknas tillväxttakten bli 8,6 % per år. Det skulle innebära att den svenska varuexportvolymen 1977–1983 kommer att tillväxa i en högre takt än under perioden 1965–1974. Vid denna jämförelse måste man emellertid hålla i minnet att den senare perioden ger en trendmässig utveckling mellan två högkonjunkturår, medan 1977 som är startpunkt i

Tabell 7.4 Sveriges export exkl. fartyg, jordbruks- och petroleumprodukter fördelad på ländergrupper 1977–1983

Årlig procentuell volymförändring

	Marknad ^a	Andel ^a	Svensk export
13 OECD-länder ^b	6,3	3,3	9,9
Övriga OECD-länder	6,5	3,0	9,7
Statshandelsländer	4,0	4,5	8,7
OPEC-stater	7,5	3,5	11,3
U-länder (exkl. OPEC-stater)	6,5	4,5	11,3
Totalt	6,3	3,5	10,0 ^c

^aMed "marknad" avses här importförändringarna i de olika länderna sammanvägda med ländernas andelar i svensk export. Med "andel" avses den svenska exportens andel av ländernas import.

^bBelgien, Danmark, Finland, Frankrike, Förbundsrepubliken Tyskland, Italien, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Österrike, Förenta staterna, Japan, Canada.

^cInkl. fartyg, jordbruks- och petroleumprodukter: 8,6.

Källa: Konjunkturinstitutet.

LU:s prognosperiod måste karakteriseras som ett extremt dåligt exportår. Prognosen för den svenska varuexporten (exkl. fartyg, jordbruks- och petroleumprodukter) 1977–1983 överstiger markant den beräknade marknadstillväxten. Prognosen förutsätter en genomsnittlig andelsökning för Sveriges export i avnämjarländernas import i storleksordningen 3 1/2 % per år 1977–1983, se tabell 7.4. Detta innebär något mer än ett återtagande av

Tabell 7.5 Sveriges export av insatsvaror, konsumtionsvaror och investeringsvaror till OECD-området^a 1960–1983

Årlig procentuell volymförändring

	1960– 1965	1965– 1970	1970– 1974	1977– 1983
<i>Konsumtionsvaror</i>				
Marknad	10,4	10,2	7,9	5,7
Andel	7,4	4,1	5,0	4,6
Svensk export	18,6	14,7	13,3	10,6
<i>Insatsvaror</i>				
Marknad	8,4	10,7	6,1	6,6
Andel	-1,2	0,2	0,2	3,1
Svensk export	7,1	10,9	6,3	9,9
<i>Investeringsvaror</i>				
Marknad	7,4	9,7	9,8	6,4
Andel	3,2	-1,5	-0,2	2,4
Svensk export	10,8	8,0	9,6	9,0

^aUtom Australien, Nya Zeeland, Grekland, Irland, Island, Portugal, Spanien och Turkiet.

Källa: OECD och konjunkturinstitutet.

tidigare marknadsförluster. En nödvändig förutsättning för denna utveckling är att den i LU antagna förskjutningen av Sveriges relativa exportpriser kommer till stånd. Den svenska konsumtionsvaruexporten till OECD-området har beräknats växa med 10,6 % per år 1977–1983 varav inemot hälften utgörs av andelsökningar. Andelsvinsternas bidrag till den beräknade exporttillväxten är något mindre för insatsvaror och investeringsvaror, för vilka exportvolymen har beräknats stiga med 9,9 resp. 9,0 % per år från 1977 till 1983, se tabell 7.5.¹

Prognoserna för den svenska exporten fördelad på de sektorer som används i LU framgår av tabell 7.6. Den svenska exporten av icke-konkurrensutsatta livsmedels- och jordbruksprodukter bestäms främst av tillfälliga produktionsöverskott inom landet. Ett i stort sett oförändrat förhållande mellan utbud och inhemsk efterfrågan är att vänta framöver. Från 1977 till 1983 kan man räkna med en exportökning med i genomsnitt 2 % per år. Exporten från den konkurrensutsatta livsmedelsindustrin däremot beräknas öka i ungefär samma takt som den totala varuexporten, 8,6 % per år, 1977–1983.

Den kraftiga minskningen i exporten av järnmalm sedan 1974 förklaras främst av nedgången i stålproduktionen i Västeuropa samt en hård konkurrens från nya konkurrenter, främst Australien och Brasilien. Dessa två länder står för ca en fjärdedel av Västeuropas järnmalmsförsörjning. Om dessa länders export till Europa fortsätter att växa snabbt, och under förutsättning att den västeuropeiska stålproduktionen ökar med 4 % per år, skulle den marknad som återstår för övriga malmleverantörer vara ungefär oförändrad under prognosperioden. Sveriges konkurrenssituation gentemot de europeiska malmproducenterna bör däremot förbättras under perioden varför man ändå kan räkna med en tillväxt i järnmalmsexporten om ca 3,6 % per år 1977–1983.

Det förefaller inte sannolikt att den svenska exporten av textilvaror skulle kunna växa i samma takt som världshandeln med dessa varor under prognosperioden. I synnerhet för den del av exporten som består av färdiga kläder är konkurrensen från vissa u-länder med väsentligt lägre arbetskraftskostnader mycket stark. Någon nämnvärd ökning av klädexporten har därför inte bedömts som trolig. När det gäller insatsvaror i textilindustrin – garn, vävnader etc. – vilka f. n. utgör mer än hälften av textilvaruexporten, är sannolikt låglöneländernas kostnadsfördelar något mindre utslagsgivande eftersom produktionen av sådana varor inte är fullt lika arbetsintensiv. Här föreligger alltså större möjligheter att begränsa de svenska marknadsandelsförlusterna. Ökningen av exportvolymen för textilvaror totalt har beräknats komma att stanna vid 3,5 % per år.

Konsumtionen av papper och papp i de för Sverige viktigare avnämjarländerna har under de senaste åren legat på en låg nivå i relation till deras BNP. Ett viktigt skäl härtill är sannolikt de i förhållande till den allmänna prisnivån i Västeuropa höga papperspriserna 1974–1976. Ett annat skäl är sannolikt användandet av ny förpackningsteknik där plast används i stället för papper. I

¹ De beräknade andelsökningarna för perioden 1977–1983 överstiger för alla tre varugrupperna de som erhålls genom att multiplicera de skattade elasticiteterna med den antagna relativprissänkningen på 1,8 % per år. Förklaringen härtill är att tidsförskjutna effekter från relativprisförändringarna före 1977–1978 – framför allt relativprissänkningarna 1976–1977 – påverkar andelsutvecklingen under prognosperioden. Netto har de tidsförskjutna effekterna beräknats bidra med 0,6 à 0,7 procentenheter till andelsutvecklingen 1977–1983 för alla tre varugrupperna.

Tabell 7.6 Export per sektor 1965–1983
1975 års priser

Sektor	Andel av total export 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	1,1	-5,8	12,0	0,0	3,1
Skogsbruk	0,2	13,0	-15,1	-22,5	7,6
Extraktiv industri	3,0	2,9	7,1	-7,8	3,6
Skyddad livsmedelsindustri	0,8	3,0	-1,8	-1,9	2,0
Konkurrensutsatt livs- medelsindustri	0,7	4,4	8,9	5,2	8,6
Dryckesvaru- och tobaks- industri	0,1	7,5	14,1	1,7	2,8
Textil- och beklädnads- industri	2,7	14,6	6,6	0,3	3,5
Trä-, massa- och pappers- industri	20,8	5,8	6,3	-5,5	7,9
Grafisk industri	0,4	10,9	13,4	3,6	12,0
Gummivaruiindustri	0,7	9,4	10,2	-3,9	10,3
Kemisk industri	5,0	13,9	9,2	-2,3	15,2
Petroleum- och kolindustri	1,5	25,9	-8,1	9,1	2,6
Jord- och stenindustri	1,0	6,8	10,1	5,0	7,5
Järn-, stål- och metallverk	8,0	8,6	8,0	-2,3	6,8
Verkstadsindustri exkl. varv	34,1	11,7	8,4	-3,2	11,3
Varv	6,7	-5,1	5,0	8,9	-5,3
Övrig tillverkningsindustri	0,6	11,5	13,4	0,8	13,7
El-, gas-, värme- och vattenverk	0,3	-3,8	10,6	28,0	8,9
Byggnadsverksamhet	0	..	..	..	..
Varuhandel	0,3	-6,6	6,5	-3,5	7,6
Samfärdsl	7,7	7,3	7,0	-5,4	-4,6
Bostadsförvaltning	0	..	..	..	..
Privata tjänster	2,2	9,8	2,1	5,8	9,1
Utländska turisttjänster	2,1	3,7	6,3	5,5	8,0
Summa varor och tjänster	100,0	7,6	7,0	-2,5	7,9
Industri	86,1	7,9	7,2	-2,6	8,7
Varor	87,7	7,7	7,1	-2,6	8,6
Tjänster	12,3	6,6	6,1	-2,1	1,3

prognosarbetet har förutsatts att prisrelationerna under perioden blir mera "normala" historiskt sett samt att den ovan nämnda tekniskt betingade substitutionen går långsammare i framtiden. Därmed skulle tillväxten i papperskonsumtionen i Västeuropa bli något snabbare än BNP-tillväxten. Med trendmässigt stigande importandelar i konsumtionen skulle då import-tillväxten för papper och papp bli ca 7 % per år 1977–1983.

Förbrukningen av *pappersmassa* har länge ökat långsammare i volym än pappersproduktionen. Det främsta skälet härtill är att andelen returpapper i pappersproduktionen ökat snabbt under de senaste åren, bl. a. som följd av höga massapriser. Under prognosperioden har returpappersandelen förut-satts växa i avsevärt långsammare takt, bl. a. därför att papperskvaliteten försämras om returpappersinsatsen blir alltför stor. På grund av bl. a. de konkurrensfördelar som ligger i integrerad pappers- och massatillverkning

har pappersproduktionen vuxit långsammare i länder vilkas massatillförsel till stor del består av import. Detta har lett till att nettoimportandelen i Västeuropas papperskonsumtion stigit samtidigt som importandelen i massaförbrukningen fallit. Dessa trender antas fortsätta. Massainporten kan därmed förväntas tillväxa något långsammare än papperskonsumtionen eller med ca 4 % per år.

Konsumtionen av *trävaror* har historiskt vuxit avsevärt långsammare än BNP i Västeuropa. För trävaror finns ingen trend mot ökad internationell specialisering i form av ökande importandelar i konsumtionen.

De här refererade prognoserna ger tillsammans en tillväxt på ca 5 % per år i importen av skogsindustriprodukter till de för Sverige mest betydelsefulla avnämrländerna. En viktig faktor för prognosen vad beträffar skogsindustrins exportandelar är konkurrenssituationen gentemot nordamerika. I mitten av 1970-talet uppkom en ännu kvarvarande obalans i kostnadsnivån gentemot de nordamerikanska producenterna. Även under förutsättning att den svenska skogsindustrins priser ökar ca 2 % långsammare varje år än de nordamerikanska producenternas, så torde det dröja till slutet av prognosperioden innan den tidigare gällande kostnadsrelationen gentemot nordamerika är fullständigt återställd. Den nordamerikanska exporten kan dock komma att begränsas på grund av brist på produktionskapacitet. Gentemot övriga konkurrenter än de nordamerikanska innebär den antagna relativprisutvecklingen en starkt konkurrenskraft. De svenska exportandelarna i Västeuropa har därför antagits öka betydligt under prognosperioden. Totalt skulle därmed skogsindustrins export kunna komma att öka med 7,9 % per år 1977–1983.

Exporten av *kemiska produkter* ökade mycket kraftigt under 1960-talet. 1974–1977 sjönk exporten i ungefär samma takt som den totala varuexporten. Med utgångspunkt i de i LU gjorda förutsättningarna beträffande bl. a. relativprisutvecklingen kan exporten 1977–1983 väntas åter komma att öka i linje med den höga tillväxttakten under 1960-talet.

Exporten av *petroleumprodukter* bestäms till stor del från utbudssidan och uppstår främst genom att dotterbolag till vissa större oljekoncerner för över överskottsproduktion som uppkommer på den svenska marknaden till dotterbolag i andra länder. På basis av bl. a. branschbedömningar har här exporten beräknats öka med 2,6 % per år 1977–1983.

Större delen av den svenska exporten av *järn och stål* går till Västeuropa. I relation till BNP har stålkonsumtionen i Västeuropa legat på en mycket låg nivå de senaste åren. Detta har både strukturella och konjunkturmässiga orsaker. Viktiga faktorer är t. ex. varvsindustrins problem och investeringskonjunkturen. Den förutsatta återgången till mera normala förhållanden i det senare avseendet torde dock leda till att stålkonsumtionen i de västeuropeiska länderna under prognosperioden växer något snabbare än deras BNP. En fortsatt trendmässig ökning av importandelen i konsumtionen skulle då leda till en årlig importtillväxt i Västeuropa på ca 7 % 1977–1983.

Vissa u-länder har en snabbt expanderande stålindustri och deras marknadsandelar har ökat snabbt i Västeuropa. Dessa länders andel av ståltillförseln är dock ännu mycket begränsad, ca 4,4 % (i värde) av importen till europeiska OECD 1976. Även med en snabb tillväxt i u-landsexporten torde det bli en viss marknadstillväxt över för övriga exportörer. I relation till

stålexportörerna i industriländerna bör den beräknade sänkningen av det svenska relativa exportpriset under prognosperioden leda till en ökad konkurrenskraft för svenska producenter. Med dessa förutsättningar har den svenska exporten av järn och stål beräknats växa med 6,8 % per år 1977–1983.

Exporten av *verkstadsprodukter* utgör ca 40 % av den totala varuexporten. Närmare 60 % av verkstadsexporten består av investeringsvaror. Bedömningarna för investeringsvaruexporten är därför i hög grad avgörande för exporten från hela verkstadssektorn. Exporten av verkstadsprodukter har under 1960- och 1970-talen ökat i en klart snabbare takt än den genomsnittliga varuexporten. Detta kan förväntas bli fallet även under de närmaste åren. Volymökningen har beräknats uppgå till 11,3 % per år 1977–1983. Speciellt exporten till EG-länderna och Förenta staterna har beräknats öka starkt. Exporten till de nordiska länderna – speciellt vad gäller investeringsvaror – kan förväntas öka relativt svagt.

Utsiktarna för den svenska varvsindustrin och *fartygsexporten* är mycket ogynnsamma till följd av dels låg efterfrågetillväxt för fartyg i världen, dels kraftig konkurrens från andra varvsnationer. Den svenska fartygsexporten nådde en höjdpunkt 1976 då exportvolymen steg med över 40 % från 1975. Därefter har exportvolymen fallit tillbaka kraftigt. Fortsatta minskningar är att vänta åtminstone under hela resten av 1970-talet. Från 1977 till 1983 har exportvolymen beräknats sjunka med i genomsnitt drygt 5 % per år¹.

Samfärdelsektorns export har beräknats minska med 4,6 % per år 1977–1983, främst som följd av de bedömningar av den svenska handelsflottans utveckling, som gjorts i sektorstudien för sjöfarten. Övriga tjänstesektorer bör dock under här gjorda förutsättningar om relativprisutvecklingen kunna öka sin export förhållandevis snabbt. Exporten av privata tjänster har förutsatts öka med 9,1 % per år i volym 1977–1983, dvs. något långsammare än under perioden 1965–1970, men klart snabbare än åren 1974–1977. Exporten av *turisttjänster* har förutsatts öka med 8,0 % per år 1977–1983, vilket skall jämföras med en årlig volymtillväxt på 5 à 6 % 1970–1977.

Trots de mycket snabba exportökningar som förutsatts för flertalet enskilda tjänstesektorer blir på grund av sjöfartens utveckling volymökningen för den *totala tjänsteexporten* mycket långsam eller endast 1,3 % per år 1977–1983.

7.2.2 Import

Återblick på utvecklingen 1965–1977

Den årliga volymtillväxten för varu- och tjänsteimporten uppgick till 7,6 % 1965–1970 och 4,7 % 1970–1974. BNP ökade med 3,8 % resp. 2,2 % i volym per år under motsvarande perioder. Importen ökade således ungefär dubbelt så snabbt som BNP i volym, dvs. importelasticiteten med avseende på BNP:s ökning var ungefär 2. Den förhållandevis höga importtillväxten är till betydande del en återspeglning av den under efterkrigstiden snabbt ökande internationella arbetsfördelningen som bl. a. tagit sig uttryck i att en allt större andel av vår totala förbrukning importerats samtidigt som exporten ökat i snabb takt. Importens andel av den totala tillförseln, dvs. av import och

¹ I exporten från LU-sektorn varv ingår även export av begagnade båtar och alternativ produktion. Exporten av nya fartyg väntas minska betydligt snabbare än vad som anges av den ovan redovisade kalkylen.

bruttonationalprodukt tillsammans, har stigit från 15 % 1950 till ca 23 % 1970 räknat i fasta mottagarpriser.

Under perioden 1974–1977 ökade den totala importen med endast 0,8 % per år i volym. Samtidigt minskade BNP i volym med i genomsnitt 0,1 % per år. Importutvecklingen under denna period var således avsevärt starkare än vad som kunde förväntas mot bakgrund av den inhemska efterfrågeutvecklingen. Detta beror säkerligen till stor del på att importpriserna för den tunga delgruppen bearbetade varor under 1975 och 1976 steg betydligt långsammare än priserna för motsvarande svenska produkter. Detta fick en starkt uppdragande effekt på importen av dessa varor under 1975 och i synnerhet 1976. Den svenska prisutvecklingen gentemot utlandet dessa år fick således till följd att delar av den inhemska varuproduktionen ersattes med import. Devalveringarna under 1977 medförde däremot att importpriserna mellan helåren 1976 och 1977 ökade klart snabbare än de svenska företagens priser på hemmamarknaden. Denna förändring av relativpriset kan dock endast i liten utsträckning ha påverkat importvolymen under 1977, men torde innebära en avsevärd omfördelning från import till hemmaproducerade varor under 1978. Tjänsteimporten ökade med i genomsnitt 7,7 % i volym 1974–1977.

Den framtida importutvecklingen – analysmetoder och förutsättningar

Importutvecklingen har beräknats med metoder som delvis liknar dem som används i exportkalkylerna. Konjunkturinstitutet har således beräknat importsamband för Sverige av i princip samma slag som de som har beräknats för andra länder i samband med exportstudien. Varuimporten har delats upp i insats-, konsumtions- och investeringsvaror. Ca hälften av importen utgörs av insatsvaror, 30 % av konsumtionsvaror och omkring 20 % av investeringsvaror. Analysen täcker ca 80 % av Sveriges varuimport.

Beräkningarna anger en hög priskänslighet för konsumtionsvaruimporten och en relativt låg priskänslighet för importen av insatsvaror. Något samband mellan prisförändringar och efterfrågeutveckling kunde däremot inte påvisas för investeringsvarorna. Det faktum att många investeringsvaror saknar nära substitut och att kvalitet snarare än pris utgör konkurrensmedel vid försäljningen av sådana varor skulle i och för sig tala för ett sådant resultat. Å andra sidan är det rimligt att räkna med att även investeringsvaruefterfrågan har en viss priskänslighet. I beräkningarna har därför investeringsvarornas priselasticitet förutsatts vara lika med minus ett. Priselasticiteten för de tre varugrupperna totalt skulle därmed bli $-1,3$.¹

Med de antaganden beträffande den inhemska efterfrågeutvecklingen och prisutvecklingen gentemot utlandet som görs i LU 78 anger de beräknade importsambanden en ökning av importvolymen för dessa varor med något mer än 4 % per år 1977–1983. Beräkningarna anger således en förhållandevis kraftig förskjutning av den svenska efterfrågan från import till inhemsk produktion under prognosperioden. Importens elasticitet med avseende på BNP skulle enligt de erhållna resultaten sjunka från det värde på ca 2 som gällt under större delen av efterkrigstiden till ett värde på drygt 1 åren 1977–1983.

I LU:s modellsystem beräknas importen med hjälp av importfunktioner, vilka anger sambandet mellan importen till en sektor och olika efterfråge-

¹ Beräkningar som utförts inom statens industriverk (SIND) i samband med en pågående utredning om den importkonkurrerande hemmamarknadsindustrin har gett resultat som uppvisar stor likhet med ovan redovisade priselasticiteter. SIND:s beräkningar skiljer sig från de ovan angivna kalkylerna bl. a. i fråga om varugruppningen av importen.

komponenter. Priset ingår dock ej som förklarande variabel i dessa funktioner. Resultaten i beräkningarna av importutvecklingen för olika sektorer med hjälp av dessa funktioner har därför anpassats så att de rymms inom den ram som erhålls genom summering av resultaten i konjunkturinstitutets ovan beskrivna beräkningar för motsvarande tre varugrupper. För övriga sektorer har prisfaktorns inverkan på importefterfrågan bedömts mer överslagsmässigt.

Importen 1977–1983

Den totala importen av varor och tjänster har på basis av de ovan angivna förutsättningarna beräknats öka med 4,0 % per år i volym 1977–1983, dvs. klart snabbare än åren 1974–1977, men långsammare än under tidigare perioder med en någorlunda jämförbar ökningstakt för BNP. Förklaringen till den i våra kalkyler erhållna relationen mellan importens och BNP:s volymtillväxttakter ligger i den förskjutning av relativpriserna som förutsätts i LU:s huvudalternativ. Varuimporten, som 1977 svarade för drygt 86 % av den totala importen räknat i fasta priser, beräknas öka med 4,2 % per år och tjänsteimporten, som således svarar för knappt 14 % av totalimporten, med 2,4 % per år 1977–1983, se tabell 7.7.

Importen till *verkstadsindustrin* exkl. varv, vilken utgjorde drygt 30 % av den totala importen 1977, beräknas öka med 5,5 % per år i volym 1977–1983. Denna import består av bilar, maskiner, motorer, hushållsapparater, verktyg m. m. En stor del av importen går till investeringar. Importandelen för verkstadsprodukter har under en följd av år ökat successivt, särskilt då under 1970-talets första hälft. Bilimporten utgör dock ett undantag från denna allmänna tendens om man ser över en längre tidsperiod. Den förhållandevis snabba ökningstakt för verkstadsproduktionen som vi räknat med under prognosperioden – inte minst som följd av de exportkrav som riktas mot sektorn – tenderar att dra upp importen till sektorn. Denna tendens motvägs dock av den nedgång i importandelen för sektorn som vi förutsatt som följd av den antagna relativprisutvecklingen.

Importen av *kemiska produkter* såsom kemikalier, industrigaser, läkemedel, plastvaror m. m. har sedan 1960-talets början ökat mycket snabbt. Till följd av främst den stagnerande produktionen i sektorn bröts dock detta mönster 1974–1977. Den förutsatta relativprisutvecklingen innebär att en viss minskning av importens andel av tillförseln till sektorn är sannolik. Den förhållandevis kraftiga produktionsökning som kan påräknas under perioden innebär dock att importen av kemiska produkter ändå ökar klart snabbare än den totala varuimporten eller med 6,7 % per år 1977–1983.

Importen av *petroleumprodukter* beräknas öka endast obetydligt eller med 0,6 % per år 1977–1983. Det nuvarande stora kapacitetsöverskottet i sektorn gör det möjligt att tillgodose större delen av efterfrågeökningen under prognosperioden genom inhemsk produktion. Importen i sektorn *extraktiv industri*, vilken består av råolja, uran m. m. beräknas öka med 2,3 % per år i volym. Importen av råolja, petroleumprodukter och liknande varor svarade för drygt 16 % av den totala importen 1977.

Trots den allmänt svaga efterfrågeutvecklingen fortsatte importen av *textilier, kläder, skor m. m.* att öka i snabb takt 1974–1977. Importens andel av

Tabell 7.7 Import per sektor 1965–1983
1975 års priser

Sektor	Andel av total import 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965–1970	1970–1974	1974–1977	1977–1983
Jordbruk och fiske	2,8	4,0	0,9	-4,8	3,5
Skogsbruk	0,7	3,7	23,7	32,6	0,0
Extraktiv industri	7,5	13,9	-1,4	8,8	2,3
Skyddad livsmedelsindustri	1,9	5,1	-1,0	4,8	4,6
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	3,0	6,4	2,8	0,3	3,8
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,6	6,9	1,8	-1,7	1,5
Textil- och beklädnadsindustri	7,8	8,7	3,6	5,7	1,9
Trä-, massa- och pappersindustri	2,2	10,9	8,5	1,4	10,7
Grafisk industri	0,4	11,7	0,9	5,0	1,3
Gummivaruindustri	1,1	8,6	11,6	0,1	6,4
Kemisk industri	9,5	12,2	6,6	0,2	6,7
Petroleum- och kolindustri	9,0	4,3	0,5	-5,8	0,6
Jord- och stenindustri	1,9	5,4	5,3	11,1	7,1
Järn-, stål- och metallverk	5,3	4,1	5,4	-9,5	3,4
Verkstadsindustri exkl. varv	30,2	6,9	7,2	1,3	5,5
Varv	1,5	-4,5	30,5	-22,0	-11,2
Övrig tillverkningsindustri	1,0	6,1	8,5	3,7	2,4
El-, gas-, värme- och vattenverk	0,1	23,9	0,4	-19,2	0,0
Byggnadsverksamhet	0	..	..	..	..
Varuhandel	1,6	7,5	8,2	9,5	2,3
Samfärdsl	3,2	17,0	2,0	6,1	-0,5
Bostadsförvaltning	0	..	..	..	..
Privata tjänster	3,1	13,4	8,6	16,2	2,5
Utländska turisttjänster	5,6	11,2	-0,5	4,3	3,8
Summa varor och tjänster	100,0	7,6	4,7	0,8	4,0
Industri	82,9	7,1	5,2	-0,1	4,3
Varor	86,5	7,0	5,0	-0,1	4,2
Tjänster	13,5	12,4	2,5	7,7	2,4

den totala inhemska efterfrågan för dessa varor utgjorde 1977 nära 60 %. Importandelen för beklädnadsvaror är ännu högre. Importandelen av den totala tillförseln i sektorn beräknas sjunka något under prognosperioden. Främst som följd härav kan en relativt långsam importtillväxt, knappt 2 % per år, påräknas under perioden.

Importen av järn-, stål- och metallvaror ökade under 1970-talets första del betydligt snabbare än den inhemska produktionen av dessa varor. Större delen av importen bestäms av behoven av insatsvaror i järn-, stål- och metallverken samt i verkstadsindustrin. Produktionen i dessa två sektorer beräknas öka förhållandevis snabbt 1977–1983 jämfört med tidigare år under 1970-talet. De förutsättningar om relativprisutvecklingen och importandelen i sektorn vi gjort i kalkylerna medför dock att importökningen begränsas till

3,4 % per år 1977–1983.

Importen i *varvssektorn* beräknas fortsätta att minska kraftigt under prognosperioden, främst till följd av den minskade produktionen i sektorn. En annan faktor bakom nedgången i importen är den minskning i handelsflottans investeringar som förutses under prognosperioden. Den förutsatta utvecklingen för den svenska sjöfartsnäringen förklarar också den nedgång i *samfärdelsektorn*s import som vi förutsatt. Importen till de övriga tjänstesektorerna beräknas som följd av den förutsatta relativprisökningen öka förhållandevis långsamt jämfört med den historiska utvecklingen.

7.3 Sammanfattning av kalkylerna för bytesbalans och utrikeshandel

För att bryta de senaste årens tendens till starkt ökande underskott i transaktionerna med omvärlden och uppnå den i våra kalkyler förutsatta förbättringen av bytesbalansen krävs att de svenska exportpriserna gentemot utlandet sänks med i genomsnitt 1,8 % per år 1977–1983. En stor del av denna sänkning har redan åstadkommits genom de effekter på relativpriserna som devalveringarna 1976 och 1977 bedöms få under den period som våra prognoser avser.

Underskotten på transfereringsbalansen kan förutses fortsätta att öka snabbt under prognosperioden, främst som följd av ökande räntor på utlandsupplåningen och ökning av u-landsbiståndet. För att motväga den fortsatta försämringen av transfereringsnettot och åstadkomma den minskning av bytesbalansunderskottet till 5 000 milj. kr. 1983 som vi förutsatt i beräkningarna krävs att varu- och tjänsteutbytet med utlandet ger ett överskott på ca 5 600 milj. kr. i löpande priser 1983, se tabell 7.8. I absoluta tal krävs således att nettot av varu- och tjänstehandeln förbättras med drygt 14 000 milj. kr. under hela prognosperioden, vilket i genomsnitt motsvarar ca

Tabell 7.8 Bytesbalansens utveckling 1970–1983

Milj. kr., löpande priser

	1970	1974	1977	1983	Genomsnittlig årlig förändring		
					1970–1974	1974–1977	1977–1983
Handelsbalans	- 965	-2 386	- 4 987	13 500	-355	- 867	3 100
Tjänstenetto	63	348	- 3 823	- 7 900	71	-1 390	- 700
Summa varor och tjänster, netto	- 902	-2 038	- 8 810	5 600	-284	-2 257	2 400
Transfereringar, netto	- 655	-2 175	- 4 110	-10 600	-380	- 645	-1 100
Korrigerad bytesbalans	-1 557	-4 213	-12 920	- 5 000	-664	-2 900	1 300
Bytesbalans enligt riksbanken	-1 557	-4 213	-14 920	..	-664	-3 569	..

Källa: Riksbanken. Prognos enligt ekonomidepartementet.

2 400 milj. kr. per år.

Relativprisutvecklingen gentemot utlandet antas möjliggöra en förhållandevis gynnsam volymutveckling för tjänstesektorernas export samtidigt som importen av tjänster volymmässigt hålls tillbaka. Till följd av handelsflottans förutsedda nedgång väntas exporten samt i viss mån också importen i samfärdselsektorn minska i värde. Uttryckt i löpande priser kan en fortsatt ökning av underskottet i tjänstebalansen väntas under prognosperioden. Enligt våra kalkyler kommer dock underskottet att öka endast hälften så snabbt åren 1977-1983 som under perioden 1974-1977.

Den snabba ökningen av varuexporten, 8,6 % per år, som förutses för perioden 1977-1983, samtidigt som varuimporten väntas öka relativt långsamt eller med 4,2 % per år under samma period, beräknas möjliggöra ett överskott på handelsbalansen om 13 500 milj. kr. i löpande priser 1983. Enligt de nationalräkenskapsdata som ligger till grund för våra kalkyler gav handelsbalansen ett underskott på nära 5 000 milj. kr. 1977. Handelsbalansen måste således förbättras med i genomsnitt ca 3 100 milj. kr. per år 1977-1983 för att den förutsatta förbättringen av bytesbalansen skall kunna uppnås.

8 Efterfrågeutvecklingen i övrigt

8.1 Privat konsumtion

Den privata konsumtionen uppgick 1977 till 189 miljarder kr mätt i löpande priser, vilket motsvarar 54 % av BNP. Även mätt i 1975 års priser var andelen ca 54 % av BNP år 1977.

Konsumtionsutvecklingen sedan 1965 framgår översiktligt i tabellerna 8.1 samt 3.1. Utvecklingen i löpande priser samt konsumentprisernas utveckling diskuteras utförligt i kapitel 10 nedan, liksom inkomstbildning och sparande inom hushållssektorn. Den följande redovisningen begränsas därför helt till den reala utvecklingen av konsumtionen.

I fasta priser var den privata konsumtionens årliga ökningstakt ca 3 % under 1960-talets senare hälft. Mellan 1970 och 1974 halverades denna ökningstakt medan ökningen mellan 1974 och 1977 återigen accelererade något och blev drygt 2 %. Den beskrivna utvecklingen innebar att den privata konsumtionens andel av BNP sjönk från 54 % 1965 till 51 % 1974. 1977 hade andelen åter ökat till 54 %, vilket berodde på att BNP sjönk mellan 1974 och 1977 samtidigt som konsumtionsökningstakten var förhållandevis hög.

Under perioden 1977–1983 beräknas den privata konsumtionen komma att öka med 1,8 % per år. Denna beräkning utgår från en kalkyl för utrymmet för total konsumtionsökning. Detta har beräknats genom att resursanspråken för investeringar, lagerökning och förbättring av bytesbalansens saldo räknats av från den möjliga produktionsökningen på det sätt som beskrivits i kapitlen 2 och 6. Från konsumtionsutrymmet har därefter resursanspråk från den offentliga s. k. baskalkylen avräknats (se avsnitt 8.4). Återstoden av utrymmet har fördelats jämnt på privat och offentlig konsumtion. Som framgår av tabell 3.2 innebär kalkylerna att konsumtionens andel av BNP åter kommer att falla kraftigt och uppgå till 49 % 1983. Andelsminskningen motsvaras av andelsökningar för exportöverskottet samt i någon mån lagerinvesteringar och offentlig konsumtion.

Av tabell 8.1 framgår att konsumtionen per capita skulle öka med 1,6 % i volym 1977–1983, vilket är ungefär lika snabbt som mellan 1974 och 1977 och klart snabbare än 1970–1974. I kapitel 10 redovisas en fördelning av konsumtionsutvecklingen mellan pensionärer och befolkning i aktiv ålder. Det framgår där att en stor del av utrymmet för konsumtionsökningar redan in-tecknats för pensionärernas konsumtionsökning. För perioden 1977–1983 är dock detta förhållande klart mindre markerat än 1975–1977. Konsumtionsökningen för andra än pensionärer skulle enligt kalkylen i kapitel 10 uppgå till

Tabell 8.1 Privat konsumtion 1965–1983
Årlig procentuell förändring

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Privat konsumtion, löpande pris	7,5	9,2	13,0	7,9
Konsumentpriser ^a	4,4	7,5	10,6	6,0
Privat konsumtion, volym	3,0	1,6	2,1	1,8
Konsumtionsvolym per capita	2,2	1,3	1,7	1,6

^a Implicitprisindex för privat konsumtion

ca 1,3 % per år. Det är inom denna ram som eventuella förstärkningar av barnfamiljernas konsumtionsstandard liksom utjämnningar mellan olika löntagargrupper får ske.

Konsumtionsutvecklingen på sektorer

Den privata konsumtionens fördelning på olika LU-sektorer har beräknats med en uppsättning konsumtionsfunktioner. Fördelningen sker med hjälp av

Tabell 8.2 Utgifts- och priselasticitet för privat konsumtion

	Utgifts- elasti- citet ^a	Pris- elasti- citet ^b
Jordbruk och fiske	0,8	-0,4
Skogsbruk	–	–
Extraktiv industri	1,2	-1,6
Skyddad livsmedelsindustri	0,1	-0,6
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	1,0	-0,2
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,7	-0,3
Textil- och beklädnadsindustri	0,6	-0,2
Trä-, massa- och pappersindustri	0,6	-1,0
Grafisk industri	1,1	-0,3
Gummivaruindustri	1,1	-0,6
Kemisk industri	1,6	-1,1
Petroleum- och kolindustri	1,7	-0,6
Jord- och stenindustri	0,3	-1,0
Järn-, stål- och metallverk	–	–
Verkstadsindustri exkl. varv	2,0	-0,5
Varv	3,8	-0,7
Övrig tillverkningsindustri	1,0	-0,2
El-, gas-, värme- och vattenverk	2,3	-0,5
Byggnadsverksamhet	–	–
Varuhandel	–	–
Samfärdsel	1,4	-0,4
Bostadsförvaltning	–	–
Privata tjänster	1,3	-0,2
Utländska turisttjänster	2,9	-1,2

^a Utgiftselasticiteten anger hur många procent den privata konsumtionen i sektorn förändras när den totala privata konsumtionen ökar 1 %.

^b Priselasticiteten anger hur många procent den privata konsumtionen i sektorn förändras när relativpriset ökar 1 %.

beräknade inkomst- och priskänsligheter. Konsumtionsfunktionernas utveckling beskrevs utförligt i bilaga till LU 75¹ och redovisas inte närmare här. För LU 78 har konsumtionerna skattats om på nytt statistiskt material för perioden 1963–1975. De resulterande utgifts- och priselasticiteterna² redovisas i tabell 8.2. Särskilt höga utgiftselasticiteter finner vi för t. ex. verkstadsindustri, varv (fritidsbåtar), elektricitet samt utländska turisttjänster. De senare är, liksom produkter från den kemiska industrin, också särskilt priskänsliga.

I tabell 8.3 redovisas relativprisernas utveckling 1965–1983 för de olika sektorerna. Relativpriset beskriver hur priset i en viss sektor utvecklas i förhållande till prisutvecklingen för hela konsumtionen. Några intressanta drag i den historiska utvecklingen kan anföras. Relativpriserna på textilindustrins produkter har sjunkit kraftigt under perioden. Inom verkstadsindustrin har relativpriset hela perioden legat nära 1. För oljeprodukter samt för utländska turisttjänster har relativpriset stigit sedan 1965. För el, gas och vatten syns relativpriset däremot ha sjunkit ganska kraftigt. Relativpriset för privata tjänster har ökat snabbt. För 1983 har relativprisnivån beräknats med utgångspunkt bl. a. från de antaganden som gjorts om den utländska

Tabell 8.3 Relativpris^a för privat konsumtion 1965–1983

	1965	1970	1974	1975	1983
Jordbruk och fiske	1,03	0,98	0,99	1,00	0,95
Skogsbruk	0,74	0,74	0,99	1,00	0,98
Extraktiv industri	1,09	1,04	1,00	1,00	0,96
Skyddad livsmedelsindustri	1,03	1,04	1,03	1,00	0,98
Konkurrensutsatt livsmedels- industri	1,02	0,94	0,99	1,00	0,96
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,99	1,01	0,98	1,00	1,00
Textil- och beklädnadsindustri	1,17	1,05	1,00	1,00	0,92
Trä-, massa- och pappersindustri	0,98	0,89	0,97	1,00	1,00
Grafisk industri	0,80	0,89	0,94	1,00	1,04
Gummivaruindustri	0,98	0,99	0,97	1,00	1,02
Kemisk industri	1,00	0,93	0,97	1,00	1,00
Petroleum- och kolindustri	0,80	0,75	1,09	1,00	1,00
Jord- och stenindustri	0,88	0,84	0,93	1,00	0,98
Järn-, stål- och metallverk	0,78	0,92	0,97	1,00	0,99
Verkstadsindustri exkl. varv	1,04	1,00	0,99	1,00	1,00
Varv	0,91	0,89	0,93	1,00	1,08
Övrig tillverkningsindustri	0,93	0,86	0,98	1,00	0,98
El-, gas-, värme- och vattenverk	1,16	0,94	0,97	1,00	1,00
Byggnadsverksamhet	–	–	–	–	–
Varuhandel	–	–	–	–	–
Samfärdsel	1,05	1,07	1,04	1,00	1,05
Bostadsförvaltning	1,05	1,13	1,00	1,00	1,00
Privata tjänster	0,88	0,99	1,00	1,00	1,07
Utländska turisttjänster	0,87	0,90	1,01	1,00	1,04
Totalt	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

^a Relativpris är beräknat som privat konsumtion i sektorn i löpande priser dividerat med privat konsumtion i sektorn i 1975 års priser, detta i sin tur dividerat med motsvarande implicitprisindex för hela den privata konsumtionen.

¹ SOU 1976:42, avsnitt 2.5.

² Härmed menas hur mycket konsumtionen i en viss bransch förändras när totala konsumtionen förändras med 1 % resp. när priset i sektorn stiger med 1 %, mer än övriga priser.

prisutvecklingen i kapitel 4, samt om produktivitet och lönekostnadsutveckling i de olika näringsgrenarna. Med hjälp av en särskild prismodell¹ har relativpriserna för 1983 bestämts. De ovannämnda tendenserna väntas i stort sett fortsätta med vissa undantag framförallt i energisektorerna. Till 1983 skulle enligt priskalkylerna relativpriserna sjunka kraftigast inom textilindustri och jordbruk, och öka mest inom varv (fritidsbåtar), samfärdsel och privata tjänster.

Tabell 8.4 visar den konsumtionsutveckling per bransch som resulterar av de ovan beskrivna kalkylerna. Snabbare ökningar än genomsnittet beräknas inom framför allt kemisk industri, verkstadsindustri, varv, el och gas samt samfärdsel. Som framgått ovan väntas visserligen prisutvecklingen i ett par av dessa branscher bli förhållandevis ogynnsam. Den höga utgiftselasticiteten gör emellertid att konsumtionen trots detta ökar kraftigt. Särskilt låga ökningstal beräknas för konsumtionen bl. a. av drycker och tobak, textil, privata tjänster och utländska turisttjänster. För utlandsturismen är detta ett direkt resultat av de antaganden som gjorts om en betydligt långsammare prisutveckling i Sverige än i utlandet (se kapitel 4 ovan).

Tabell 8.4 Privat konsumtion per sektor 1965–1983
1975 års priser

	Andel av total privat konsumtion 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	4,2	2,4	2,3	0,8	1,9
Skogsbruk	0,1	-2,2	-1,0	-11,4	-1,8
Extraktiv industri	0,0	3,0	7,8	0,7	3,5
Skyddad livsmedelsindustri	10,1	0,6	0,3	0,6	0,6
Konkurrensutsatt livsmedels- industri	5,7	3,6	0,4	2,6	2,0
Dryckesvaru- och tobaksindustri	8,1	4,1	1,6	1,7	1,4
Textil- och beklädnadsindustri	8,6	2,0	2,0	1,2	1,4
Trä-, massa- och pappersindustri	1,7	3,1	-2,4	3,9	1,2
Grafisk industri	2,4	4,2	0,4	0,9	1,9
Gummivaruindustri	0,6	2,8	0,9	1,6	1,9
Kemisk industri	3,4	6,5	1,7	1,8	2,9
Petroleum- och kolindustri	4,4	6,6	-2,0	3,5	1,7
Jord- och stenindustri	0,2	1,7	-2,4	0,8	1,1
Järn-, stål- och metallverk	0,0	2,7	0,0	-4,4	3,1
Verkstadsindustri exkl. varv	10,1	2,3	4,7	4,4	3,4
Varv	0,7	8,0	2,1	10,6	5,1
Övrig tillverkningsindustri	1,3	2,6	0,3	1,4	2,1
El-, gas-, värme- och vattenverk	2,2	3,0	5,4	7,0	3,7
Byggnadsverksamhet	0	..	..	..	..
Varuhandel	0	..	..	..	..
Samfärdsel	4,3	4,3	3,1	1,7	2,2
Bostadsförvaltning	16,1	3,0	2,3	1,5	1,8
Privata tjänster	13,7	1,1	2,1	2,2	1,2
Utländska turisttjänster	2,1	14,9	-3,2	3,7	1,1
Totalt	100	3,0	1,6	2,1	1,8

¹ Prismodellen kommer senare under 1979 att redovisas i Ds-serien.

8.2 Privata investeringar

Med privata investeringar avses i denna LU näringslivets fasta bruttoinvesteringar inkl. bostäder. Till näringslivet hänförs också de offentliga affärsverken samt offentligt ägda bolag och stiftelser. Den följande genomgången omfattar således landets totala bruttoinvesteringar med undantag endast för de offentliga myndigheternas investeringar, för vilka redogörs i avsnitt 8.5.

Investeringsutvecklingen kommer in i LU-kalkylerna på flera olika sätt. Realkapitalbildningen har till syfte att möjliggöra framtida produktion. Investeringarna är därmed av stor betydelse när man skall bedöma produktionens förutsedda utveckling. Detta görs i de olika delavsnitten i kapitel 9, varvid man för varje LU-sektor presenterar en kalkyl om investeringsutvecklingen. För en mera detaljerad genomgång av investeringsutvecklingen inom olika delområden och de överväganden som bedömningarna bygger på hänvisas därför till kapitel 9. Investeringarnas roll för produktionskapacitetens uppbyggnad och framtida produktivitetens utveckling behandlas också i avsnitten 5.2 och 5.3. Realkapitalbildningen innebär vidare att en del av det samlade produktionsresultatet inte kan användas för omedelbar konsumtion. I de finansiella kalkylerna ingår investeringarna därför i samhällets bruttosparande.

I det föreliggande avsnittet summeras de olika investeringsbedömningarna i kapitel 9 till en totalbild av de resurskrav som realkapitalbildningen i näringslivet medför. En samlad redovisning av bruttoinvesteringarnas omfattning och utveckling ges också i olika tabeller i kapitel 3. I dessa tabeller ingår också de offentliga investeringarna, vilka inte behandlas här.

8.2.1 *Investeringsstruktur och tidigare utveckling*

De privata investeringarna uppgick 1977 till 47 400 milj. kr (i 1975 års priser), vilket var 16,7 % av BNP. Av landets totala bruttoinvesteringar utgjorde de privata investeringarna 82,6 %. Som framgår av tabell 3.10 uppgick investeringarna både inom industrin och inom bostadssektorn till ca 12 000 milj. kr. Dessa två sektorer svarade således tillsammans för ungefär hälften av de totala privata bruttoinvesteringarna. Inom industrin varierar investeringarnas omfattning kraftigt mellan olika delbranscher. De största bruttoinvesteringarna gjordes 1977 i verkstadsindustrin exkl. varv (3 400 milj. kr) och i trä-, massa- och pappersindustrin (3 200 milj. kr). Av de totala industriinvesteringarna föll således något mer än hälften på dessa två branscher. Läger man här till järn-, stål- och metallverken samt den kemiska industrin (i båda dessa branscher uppgick investeringarna till drygt 1 000 milj. kr) täcker man 72 % av de totala industriinvesteringarna. Av andra delsektorer är framför allt samfärdseln samt el-, gas-, värme- och vattenverken av betydelse i investeringssammanhang. I dessa näringsgrenar investerades 1977 ca 5 500 resp. 5 400 milj. kr, motsvarande 11 å 12 % av de totala privata investeringarna. Varuhandelns investeringar uppgick till 4 000, de privata tjänsternas till 3 700 och jordbrukets till 2 400 milj. kr.

De privata investeringarnas utveckling sedan 1965 anges i tabell 8.5, där också kalkylerna för 1977–1983 medtagits. Som framgår ökade de privata

investeringarna både 1965–1970 och 1970–1974 med i runt tal 3 % per år i volym. I vissa hänseenden visade dock de båda delperioderna betydelsefulla skillnader. Sålunda steg investeringarnas ökningstakt i den samlade varu- och kraftproduktionen 1970–1974 jämfört med föregående delperiod, medan motsatsen var fallet inom tjänsteproduktionen. På varu- och kraftsidan var detta huvudsakligen ett resultat av att industriinvesteringarnas årliga ökningstakt gick upp från 3,9 % 1965–1970 till 6,3 % 1970–1974. Som framgår av tabell 8.5 var dock utvecklingsbilden i olika delbranscher ganska splittrad med mycket starka ökningar i några mindre områden (i petroleum- och kolindustrin genom en kraftig utbyggnad av raffinaderikapaciteten samt i varven) och med vikande investeringar i många andra delbranscher. Av de större investeringsområdena visade endast trä-, massa- och pappersindustrin en snabbare investeringsökning 1970–1974 än föregående delperiod. Inom de tjänsteproducerande sektorerna orsakades den avsaknade ökningstakten av en mindre nedgång i bostadsinvesteringarna 1970–1974, vilket inte uppvägs helt av de starkt stigande investeringarna i samfärdseln.

Tabell 8.5 Privata bruttoinvesteringar 1965–1983

Årlig procentuell förändring, 1975 års priser

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Jordbruk och fiske	-1,4	9,3	3,7	1,7
Skogsbruk	2,7	4,4	6,7	2,6
Industri	3,9	6,3	-5,0	4,7
Extraktiv industri	0,2	6,1	5,2	-6,3
Skyddad livsmedelsindustri	3,4	-1,0	16,5	-3,2
Konkurrensutsatt livsmedels- industri	2,5	-4,6	-5,6	8,6
Dryckesvaru- och tobaksindustri	10,6	-2,8	-24,6	12,1
Textil- och beklädnadsindustri	-7,1	3,2	-10,9	0,0
Trä-, massa- och pappersindustri	6,9	11,0	-3,9	-1,1
Grafisk industri	4,5	-6,8	0,1	11,8
Gummivaruindustri	4,8	-7,9	-14,8	11,9
Kemisk industri	7,0	-0,6	5,6	5,5
Petroleum- och kolindustri	-7,3	79,5	-50,6	7,8
Jord- och stenindustri	-7,2	3,2	-4,3	3,9
Järn-, stål- och metallverk	2,7	-2,6	-4,8	10,1
Verkstadsindustri exkl. varv	5,7	5,4	-3,5	8,1
Varv	11,9	78,6	-39,3	10,8
Övrig tillverkningsindustri	-2,7	11,1	-14,3	14,9
El-, gas-, värme- och vattenverk	4,7	2,2	-1,1	1,9
Byggnadsverksamhet	0,4	-2,0	4,7	-0,9
Summa varu- och kraftproduktion	3,3	4,9	-2,3	3,3
Varuhandel	0,2	1,0	11,4	3,0
Samfärdsel	2,6	8,1	-6,8	0,3
Bostadsförvaltning	1,3	-1,5	-4,8	4,1
Privata tjänster	9,7	4,6	1,2	3,1
Summa tjänsteproduktion	2,2	1,6	-2,5	3,0
Totalt	2,7	3,1	-2,4	3,1

Utvecklingen med totalt sett ökande privata investeringar bröts av en stagnation 1974–1975 och sjunkande investeringsvolym 1976 och 1977. Nedgången 1974–1977 blev i genomsnitt 2,4 % per år och var av ungefär samma storlek både i varu- och kraftproduktionen och i tjänsteområdet. Av den totala minskningen i de privata investeringarna 1974–1977 på 3 500 milj. kr svarade industrin för 2 000 milj. kr och bostäderna för 1 900 milj. kr. Nedgången i samfärdselns investeringar på 1 300 milj. kr motvägdes av en i det närmaste lika stor ökning i varuhandeln, som var det enda område som visade en mera betydelsefull investeringsökning dessa år. Det kan också noteras att investeringarna nu minskade i praktiskt taget samtliga industribranscher med den skyddade livsmedelsindustrin som det enda betydande undantaget. Totalt sjönk industriinvesteringarna 1974–1977 med 5,0 % per år. Också bostadsinvesteringarna minskade med i stort sett samma takt.

I el-, gas-, värme- och vattenverk steg investeringarna kraftigt fram till 1972 dels till följd av kärnkraftsutbyggnaden, dels genom mycket snabba ökningar i vattenverk. Efter 1972 har elverkens investeringar legat på en i stort sett oförändrad nivå, medan investeringarna i vattenverk har minskat.

Trots ökade investeringar 1965–1974 sjönk de privata investeringarnas andel av BNP från 18,2 % 1965 till 17,9 % 1974. De vikande investeringarna 1974–1977 ledde till en ytterligare nedgång i investeringskvoten; som tidigare nämnts uppgick den 1977 till 16,7 %.

Av intresse är också investeringarnas fördelning på byggnads- resp. maskininvesteringar. Utvecklingen för dessa kategorier anges i tabellerna 3.12 och 3.13. Av dessa tabeller framgår att de privata byggnadsinvesteringarna under hela perioden sedan 1965 utvecklats avsevärt långsammare än maskininvesteringarna. Inom industrin gällde dock motsatsen 1965–1970, dvs. byggnadsinvesteringarna ökade då något snabbare än maskininvesteringarna.

8.2.2 Kalkylerna för 1977–1983

Den utvecklingsbild som tecknats i LU:s huvudalternativ vad gäller efterfråga och produktion innefattar en ny uppgång i näringslivets bruttoinvesteringar 1977–1983. Som framgår av tabell 8.5 anges de totala privata investeringarnas ökning under denna period till 3,1 % per år, dvs. samma genomsnittliga ökningstakt som under åren 1970–1974.

I LU:s överväganden intar utvecklingen inom industrin en central plats. Vilken investeringsutveckling som här krävs för att åstadkomma den från olika utgångspunkter erforderliga produktionsutvecklingen är emellertid svårbedömbart. Hänsyn måste bl. a. tas till den under basåret 1977 outnyttjade kapaciteten på kapitalsidan, behovet av fortlöpande modernisering av produktionsapparaten, kapitalbehovet i samband med omstruktureringar av branscherna osv. Enligt de bedömningar som presenteras i avsnitt 9.4 beräknas de totala industriinvesteringarnas ökning 1977–1983 till i genomsnitt 4,7 % per år. Härigenom skulle nedgången i industriinvesteringarna 1975–1977 återhämtas och den för 1983 beräknade investeringsvolymen ligga ca 11 % över den tidigare högsta nivån under 1975. Den förutsedda tillväxttaktan är dock lägre än 1970–1974. I den tungt vägande verkstadsin-

dustrin samt i järn-, stål- och metallverken förväntas investeringarna öka i snabb takt, medan skogsindustrin får en mindre nedgång. Denna nedgång sammanhänger med den rådande överkapaciteten och den dåliga lönsamheten. Det bör dock observeras att även den något lägre investeringsnivån innebär en viss kapacitetsökning inom skogsindustrin.

För den samlade varu- och kraftproduktionen beräknas investeringsökningen 1977–1983 till i genomsnitt 3,3 % per år. På detta område är förutom industrin endast investeringarna i el-, gas-, värme- och vattenverk av större omfattning. Som framgår av avsnitt 9.5 förutses dessa investeringar öka med 1,9 % per år 1977–1983. De förhållandevis begränsade investeringsökningar som beräknats för jordbruket och skogsbruket innebär en avsakning både i förhållande till tillväxttakterna 1970–1974 och 1974–1977. För byggnadsverksamhetens investeringar förutses en mindre nedgång räknat från den för sektorn osedvanligt höga nivån under 1977.

Inom de tjänsteproducerande sektorerna domineras investeringarna av bostadsbyggandet. Bostadsinvesteringarna stagnerade i början av 1970-talet för att sedan sjunka relativt kraftigt 1974–1977. Som framgår av avsnitt 9.9 bedöms nybyggandet av permanenta bostäder öka med 3,1 % per år 1977–1983, medan ombyggnadsinvesteringarna beräknas öka med 8,5 % per år. Totalt skulle därmed bostadsinvesteringarna öka med genomsnittligt 4,1 % årligen. Investeringarnas medelnivå under åren 1978–1983 skulle dock ligga något lägre än medelnivån 1971–1974. Kalkylen för bostadsinvesteringarna bygger på förutsättningen av en nyproduktion om i genomsnitt 63 000 lägenheter per år. Det betonas dock att antalet lägenheter kan variera inom ett och samma investeringsutrymme beroende på fördelningen mellan flerfamiljshus och småhus.

Investeringarna inom samfärdelsektorn förutses ligga på en i stort sett oförändrad nivå 1977–1983. Ökade investeringar väntas framför allt inom SJ och televerket, medan sjöfartens investeringar väntas minska betydligt. Detta sammanhänger med överskotten på den internationella fraktmarknaden för främst tanktonnage. En närmare redogörelse för sjöfartsnäringen ges i avsnitt 9.8.

I varuhandeln har de totala investeringarna beräknats öka med 3,0 % per år 1977–1983. Denna ökning är klart långsammare än under den närmast föregående perioden 1974–1977, men betydligt snabbare än under den senare delen av 1960-talet och början av 1970-talet. För de privata tjänsterna, slutligen, har investeringsökningen 1977–1983 beräknats till 3,1 % per år. För den totala privata tjänsteproduktionen blir den årliga tillväxttakten 3,0 %, dvs. något lägre än för de totala investeringarna i varu- och kraftproduktionen.

Beträffande investeringarnas uppdelning på byggnadsinvesteringar resp. maskiner väntas tendensen från tidigare år, innebärande förskjutningar mot en sjunkande andel för byggnadsinvesteringarna, göra sig gällande även 1977–1983. Som framgår av en jämförelse mellan tabellerna 3.12 och 3.13 ökar maskininvesteringarna snabbare framför allt inom varu- och kraftproduktionen. För detta område totalt ger kalkylerna för 1977–1983 en ökning av byggnadsinvesteringarna på 1,9 % per år och av maskininvesteringarna på 4,0 % per år. Denna tendens återfinns i praktiskt taget samtliga varu- och kraftproducerande näringsgrenar och industribranscher.

På tjänstesidan är bilden mera splittrad. Inom varuhandeln väntas byggnadsinvesteringarna minska med 4,4 % per år, medan maskininvesteringarna förutses öka med 5,1 % per år. Inom samfärdseln är dock tendensen den motsatta: mot en årlig ökning av byggnadsinvesteringarna på 5,7 % står en nedgång av maskininvesteringarna på 2,4 %. Denna nedgång sammanhänger huvudsakligen med att investeringarna i fartyg i NR räknas som maskininvesteringar. Dessa investeringar väntas minska kraftigt.

De tjänsteproducerande näringsgrenarnas investeringar domineras av bostadsbyggandet, där maskininvesteringarnas andel är mycket låg. De ökande bostadsinvesteringarna leder till att för hela privata tjänstesektorn förutses byggnadsinvesteringarna öka snabbare (3,7 % per år) än maskininvesteringarna (1,6 % per år). Dessa varandra motverkande förskjutningar inom varu- och kraftproduktionen resp. tjänsteproduktionen resulterar i praktiskt taget samma årliga ökningstakter (3,3 % à 3,2 %) för de totala privata byggnads- och maskininvesteringarna 1977–1983.

Som framgått av det föregående indikerar LU-kalkylen stigande investeringsvolym 1977–1983 inom praktiskt taget samtliga näringslivets delområden. Trots detta beräknas de privata investeringarnas andel av BNP minska något ytterligare, från 16,7 % 1977 till 16,2 % 1983.

8.3 Lagerinvesteringar

Kortsiktiga förändringar i företagens lager av råvaror, bränslen, färdiga varor osv. är ofta så stora att de kan vara av avgörande betydelse för utvecklingen av BNP och delkomponenter därav, t. ex. importen. Detta belyses av diagram 8.1. Lagersvängningarna spelar en mycket stor roll i konjunkturförloppet och i analysen av detta. Konjunktursvängningarna bör dock inte påverka en analys som täcker en längre tidsperiod.

I tidigare långtidsutredningar har man arbetat med en schablon för lagerberäkningarna som i stort sett har gått ut på att lika stor andel av de totala

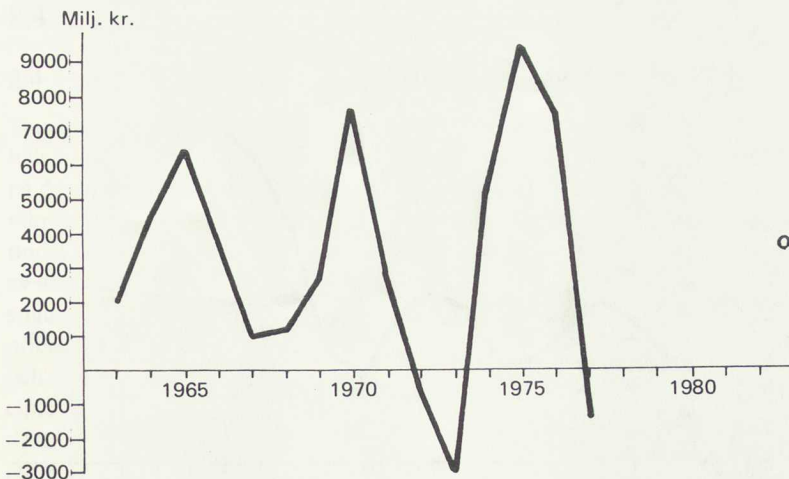

Diagram 8.1 Lagerförändringar 1963–1983. 1975 års priser

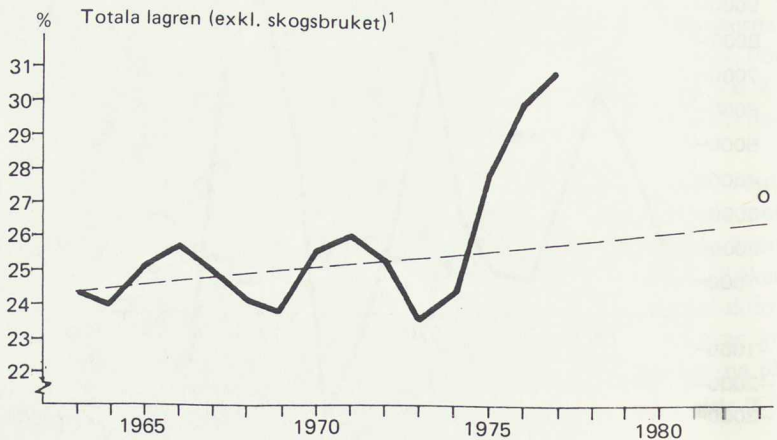
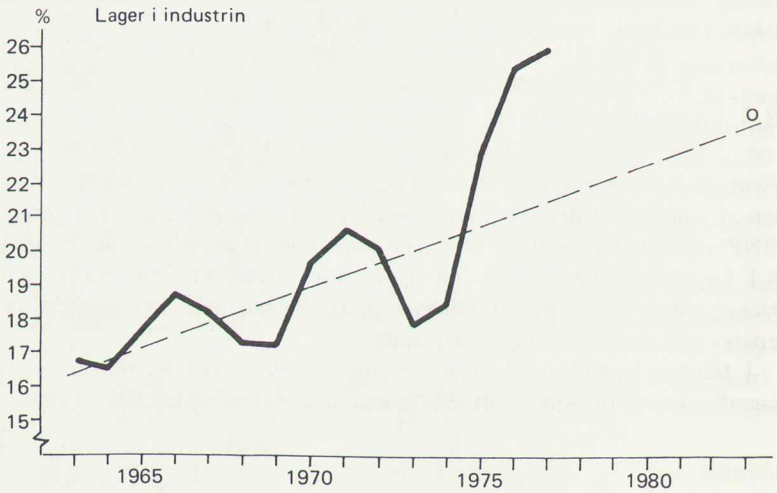
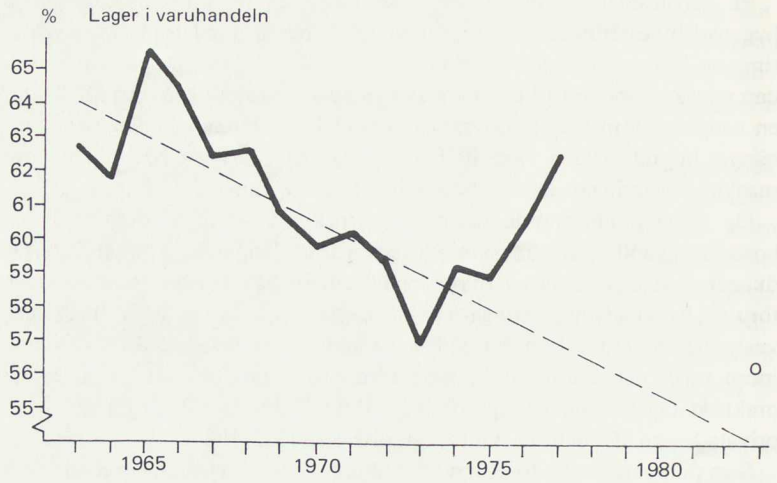

Diagram 8.2 Lagerstocken i procent av bruttoproduktionen, totalt och inom vissa sektorer 1963–1983. 1975 års priser

¹ Att skogsbruket inte medtagits beror på att tillgängliga lagerstockberäkningar för denna bransch inte är jämförbara med dem för övriga näringsgrenar.

resurserna skall gå till lagerbildning i slutåret som startåret för kalkylen.¹ I LU 78 är denna ansats inte användbar eftersom basåret 1977 karakteriseras av en konjunkturmässigt betingad lageravveckling samtidigt som lagerstockarna fortfarande låg på en onormalt hög nivå efter den upplagring av både råvaror och färdigvaror som skedde i konjunkturdoppningen 1975 och 1976. Slutåret för kalkylerna 1983 betraktas som ett år med ett normalt kapacitetsutnyttjande. Man kan då inte införa antaganden om samma lagersituation som under lågkonjunkturåret 1977.

Det är emellertid inte möjligt att göra några femåriga lagerprognoser med någon nämnvärd grad av säkerhet. Vissa schablonmässiga kalkyler har därför tillgripits.

I diagram 8.2 visas utvecklingen av lagerstockarna i industri och varuhandel samt ekonomin totalt uttryckt som andel av bruttoproduktionen, allt räknat i fasta priser. I diagrammen har också inlagts en tidstrend som extrapolerats till 1983. Det skall observeras att lagerstockarna för 1976 och 1977 inte inkluderats i trendberäkningen eftersom de bedömts vara starkt påverkade av särskilda ekonomisk-politiska åtgärder. Det har sedan antagits att lagerkvoten 1983 skulle ligga ungefär på den extrapolerade trenden. Med utgångspunkt från erfarenheten från lagerförändringarnas cykliska variationer (se diagram 8.1) har det dock bedömts rimligt att lägga lagerkvotens värde för 1983 något över trendlinjen. Även material från nationalbudgetarbetet avseende lagerförändringarna 1978, 1979 och 1980 har utnyttjats vid denna bedömning.

Slutresultatet av kalkylen som med nödvändighet är behäftad med stor osäkerhet blir att lagerförändringen som 1977 i fasta priser motsvarade -0,4 % av BNP bedömts uppgå till 1,1 % av BNP 1983.

I LU-modellen måste lagerinvesteringarna också fördelas på levererande bransch. Den senaste tillgängliga fördelningsnyckeln avser 1975. Av skäl som berörts ovan kan inte lagerförhållandena heller detta år betraktas som normala. Fördelningen har skett med hjälp av 1975 års nyckel men med vissa justeringar för snedvridningar i leveransmönstret.

8.4 Offentlig konsumtion

8.4.1 Utvecklingen under tidigare år

Statens och kommunernas verksamhet inom områden som utbildning, hälso- och sjukvård, socialvård, rättsväsen osv. har ställt ständigt ökade krav på de samlade resurserna. Den offentliga konsumtionens andel av BNP steg, räknat i löpande priser, från 17,6 % 1965 till 28,7 % 1977. Andelsökningen under denna period var således närmare 1 procentenhet per år. Drygt hälften av denna ökning beror på att den offentliga konsumtionen steg volymmässigt snabbare än BNP. Den andra hälften av andelsökningen betingas av att de offentliga tjänsterna har en ogynnsammare prisutveckling än övriga varor och tjänster. I detta sammanhang är nationalräkenskapernas värderingsprinciper för konsumtion och produktion av offentliga tjänster av betydelse. För dessa frågor, liksom för innebörden av begreppet offentlig konsumtion, redogörs närmare i avsnitt 9.11.1.

¹ Se t. ex. SOU 1976:42, avsnitt 2.7.3.

I nedanstående sammanställning anges den offentliga konsumtionens procentuella andel av BNP dels i löpande, dels i 1975 års priser.

	1965	1970	1974	1977
Löpande priser	17,6	21,4	24,0	28,7
1975 års priser	21,6	23,8	23,9	27,1

Genomgången av den offentliga verksamheten i detta avsnitt, liksom i avsnitt 9.11, avser endast den volymmässiga utvecklingen.

Sett över hela perioden 1965–1977 ökade den offentliga konsumtionen med i genomsnitt 4,2 % per år. Under samma tid var BNP:s tillväxt 2,3 % per år. Satsningen på offentlig verksamhet kan också uttryckas så att den offentliga konsumtionen – som 1965 svarade för drygt 20 % av BNP, uttryckt i 1975 års priser – kom att ta i anspråk 45 % av den totala produktionstillväxten 1965–1977.

Särskilt snabb var den offentliga konsumtionens ökning under andra hälften av 1960-talet, då den uppgick till 5,9 % per år. Under samma tid steg också produktionen snabbt, i genomsnitt 3,8 % årligen. Under denna period gick ca 35 % av ökningen i landets samlade produktion till offentliga konsumtionsändamål. Under den gångna delen av 1970-talet kan två delperioder med ganska olikartade utvecklingsmönster särskiljas. Under 1970–1974 avtog den offentliga konsumtionens ökningstakt högst väsentligt. Under dessa år ökade också BNP långsammare än tidigare och resultatet blev att den offentliga konsumtionens andel (i fasta priser) var praktiskt taget densamma 1974 som 1970. Perioden 1974–1977 kännetecknas av en åter snabbare offentlig konsumtionstillväxt samtidigt som den totala produktionen stagnerade helt. Sett över hela perioden 1970–1977 uppgick den offentliga konsumtionens andel av resurstillväxten till hela 65 %.

Som framgår av nedanstående sammanställning kan den offentliga expansionen nästan uteslutande tillskrivas den kommunala verksamheten. Av den totala ökningen av offentlig konsumtion 1965–1977 svarade kommunerna för ca 87 %. Jämförelsen mellan statlig och kommunal verksamhet störs dock i viss mån av de huvudmannaskapsförändringar som företogs 1966 och 1967.

	Milj. kr i 1975 års priser 1977	Årlig procentuell förändring		
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977
Statlig konsumtion	24 600	1,6	1,2	1,6
Kommunal konsumtion	52 300	8,9	3,0	5,3
Summa offentlig konsumtion	76 900	5,9	2,3	4,1

Den avsevärt snabbare tillväxten i kommunal verksamhet betingas huvudsakligen av utvecklingen inom socialvården, hälso- och sjukvården och skolväsendet. Alla dessa i kommunal konsumtion tungt vägande områden kännetecknades under andra hälften av 1960-talet av en mycket omfattande reform- och utbyggnadsverksamhet. Ökningstakterna på dessa områden har visserligen blivit kraftigt reducerade sedan 1970, men de kommunala vårdsektorerna har hela tiden fortsatt att höra till de mest expansiva ändamålen i offentlig konsumtion. Dessutom har den kommunala förvaltningen expanderat snabbt.

Den statliga sektorns betydligt långsammare ökning sammanhänger i stor utsträckning med försvarsutgifternas utveckling. Inte heller rättsväsendet och den högre utbildningen har visat någon större expansion. Däremot kan också för statens del noteras en fortgående snabb ökning av den allmänna förvaltningen.

Den offentliga konsumtionens ändamålsvisa utveckling under delperioderna 1965–1970, 1970–1974 och 1974–1977 anges i tabell 8.7 (avsnitt 8.4.6). En mera detaljerad genomgång av den historiska utvecklingen inom olika offentliga konsumtionsområden görs i avsnitt 9.11.

8.4.2 *Uppläggning av kalkylerna för 1977–1983*

Totalnivån för den offentliga konsumtionens utveckling har i LU bestämts dels mot bakgrund av den utveckling av övriga delar av samhällsekonomin som förutses i utredningens huvudalternativ, dels mot bakgrund av en bedömning av nu kända utvecklingstendenser inom offentlig sektor. Framställningen i detta avsnitt är inriktad på att analysera den offentliga konsumtionens utveckling från den senare utgångspunkten. Vi skall försöka belysa i vilken mån utvecklingen av den offentliga konsumtionen i huvudalternativet medger fortsatta standardförbättringar, hur den förhåller sig till kända planer och vilka krav ett genomförande av huvudalternativets utveckling kan komma att ställa på den ekonomiska politiken.

I analytiskt syfte tänkes den offentliga konsumtionens framtida ökning bestå av två delar. Den första anger den konsumtionsnivå som följer av de politiska beslutsfattarnas strävan att inte i någon delsektor sänka den existerande eller redan beslutade standardnivån när hänsyn tas till konsumentunderlagets framtida storlek och sammansättning. För att uppskatta denna del har en baskalkyl för den offentliga konsumtionen utarbetats. För baskalkylens innehåll och konstruktion redogörs i avsnitt 8.4.3.

Den andra delen består av det utrymme som uppkommer utöver baskalkylen. Hur detta "överutrymme" kommer att fördelas på olika offentliga konsumtionsändamål är svårare att förutse då de framtida politiska preferenserna inte är kända. Fördelningen har därför måst göras utifrån delvis rent schablonmässiga antaganden. För kommunernas del har vi härvid utgått från den kommunala sektorns egen långtidsplanering. De kommunala planerna utgör också, vid sidan av baskalkylen, en viktig jämförelsenorm när man skall bedöma den kommunala konsumtionens utveckling enligt utrymmeskalkylen. För det kommunala planmaterialet redogörs i avsnitt 8.4.4, och i avsnitt 8.4.5 anges antaganden om "överutrymmets" fördelning.

Kalkylen för den offentliga konsumtionens utveckling 1977–1983 enligt modellberäkningarna presenteras i avsnitt 8.4.6. Här ställs också det beräknade konsumtionsutrymmet i relation till baskalkylen och till de kommunala planerna.

8.4.3 *Baskalkylen*

I baskalkylen kvantifieras sådana förändringar som följer dels av redan fattade politiska beslut och åtaganden, dels av förskjutningar i befolkningens åldersstruktur i kombination med kravet på oförändrad standard för de offentliga tjänsterna. Baskalkylen skall således uttrycka den utveckling av den offentliga konsumtionen som inte kan underskridas utan att vissa politiska åtaganden omprövas och/eller den nuvarande standarden i tjänsteutbudet sänks.

Vid baskalkylens användning som jämförelsenorm är det viktigt att den ovan givna preciseringen av dess innebörd klart beaktas. Man bör således inte betrakta baskalkylen som en "miniminivå" för den offentliga konsumtionen. Var en sådan miniminivå kan ligga beror bl. a. på utvecklingen i övriga delar av ekonomin. Man kan å ena sidan tänka sig fall då den allmänna ekonomiska utvecklingen ställer sådana krav på den ekonomiska politiken att gjorda åtaganden får omprövas. Å andra sidan kan den ekonomiska utvecklingen vara sådan att efterfrågetrycket för offentliga tjänster blir så starkt att realiserandet av enbart baskalkylen kan uppfattas som politiskt omöjligt.

Baskalkyl för statlig konsumtion

Som underlag för baskalkylen avseende den statliga konsumtionen har använts den statliga långtidsbudgeten för perioden 1978/79–1982/83 (prop. 1977/78:150, bilaga 2). I långtidsbudgeten kartläggs de statsfinansiella konsekvenserna på längre sikt av redan fattade beslut och gjorda åtaganden. Inga försök görs att förutse vilka nya beslut som kan komma att fattas under perioden eller effekterna härav. Långtidsbudgetens syfte överensstämmer således väl med baskalkylens intentioner.

I LU har en särskild databearbetning av långtidsbudgeten utförts för att särskilja konsumtionsutgifternas utveckling inom de olika ändamålen. Dessutom har konsumtionen skrivits fram ytterligare ett år till 1983/84 under antagande av samma procentuella utveckling inom varje ändamål som under det sista långtidsbudgetåret. Det på så vis bearbetade materialet avser således konsumtionsutgifternas volymmässiga utveckling inom olika ändamål 1978/79–1983/84. Kalkylen ger för denna period en genomsnittlig ökning på 0,5 % per år för total statlig konsumtion.

I den reviderade nationalbudgeten 1978 beräknades den statliga konsumtionen minska med 0,8 % 1977–1978. Då denna utveckling bestämts av fastställda budgetbeslut borde den också byggas in i baskalkylen. Nämda nedgång beror dock helt på ett mindre antal arbetsdagar 1978 än 1977 och en tillfällig nedgång i de i statlig konsumtion tungt vägande materielinköpen för försvaret. I en långsiktig analys bör man bortse från sådana tillfälliga variationer. Efter justering för dessa två faktorer beräknas den statliga konsumtionen öka med ca 0,5 % 1978.

Ytterligare ett problem ligger i övergången från budgetår till kalenderår. Eftersom en någorlunda ambitiös uppdelning av budgetmaterialet på kalenderår är mycket svår att genomföra har långtidsbudgetens procentuella förändringar antagits också motsvara utvecklingen kalenderåren 1978–1983. I praktiken har långtidsbudgetens ökningstakter applicerats direkt på 1977 års konsumtion. Detta kan göras eftersom den justerade ökningstakten för total statlig konsumtion 1978 överensstämmer med den årliga ökningstakten under långtidsbudgetperioden.

Som nämnts ger detta material en genomsnittlig ökning av den statliga konsumtionen med 0,5 % per år 1977–1983. Ungefär samma ökningstakt (0,4 à 0,6 % per år) noteras för de i statlig konsumtion tyngst vägande ändamålen försvar, rättsväsen, utbildning och övriga tjänster. För hälso- och sjukvård, socialvård samt väg- och gatuväsen blir ökningarna enligt denna baskalkyl lägre (0 à 0,2 % per år).

Baskalkyl för kommunal konsumtion

Några sammanställningar liknande den statliga långtidsbudgeten finns inte för den kommunala sektorn. Beräkningarna av konsumtionsutvecklingen i enlighet med baskalkylens definition har därför utförts helt inom LU.

Vad först politiska bindningar beträffar kan sådana sägas föreligga huvudsakligen på två områden: barnomsorg och långtidssjukvård. Under hösten 1975 träffades en överenskommelse mellan regeringen och Svenska kommunförbundet i barnstugefrågan. Överenskommelsen innebar att 100 000 nya daghemsplatser och 50 000 nya platser på fritidshem skulle byggas under 1976–1980, för att kunna tas i bruk under perioden 1977–1981. Uppgårelsen innebar också kraftiga höjningar av statsbidragen till barnstugorna. Familjedaghemmen förutsattes utgöra ett komplement till daghemmen och byggas ut enligt lokala bedömningar i varje kommun.

I baskalkylen förutsätts att en utbyggnad i enlighet med överenskommelsen kommer till stånd och fortsätter även 1982 och 1983. Det årliga platstillskottet under dessa år har dock antagits bli halverat till 10 000 daghemsplatser och 5 000 platser i fritidshem. Antagandet om viss fortsatt utbyggnad betingas bl. a. av arbetskraftskalkylen där barnomsorgens ordnande utgör en av förutsättningarna. För familjedaghem utgår baskalkylen från kommunernas egen planering fram till 1981. För 1982 och 1983 har antagits samma årliga ökning som i planerna angetts för 1980–1981. Platsantalet i deltidsgupper har skrivits fram med hjälp av befolkningsprognosen för antalet 6-åringar. En närmare redogörelse för barnomsorgens utbyggnad lämnas i avsnitt 9.11.7.

Det andra området där de politiska bindningarna har beaktats i baskalkylen är långtidssjukvården. Beträffande denna vårdgren föreligger visserligen inget formellt beslut, men stor politisk enighet synes råda om att långtidssjukvården vid sidan av barnomsorgen hör till de mest angelägna reformområdena inom offentlig konsumtion. I landstingens egna planer enligt LKELP 77 beräknas antalet vårdplatser i den somatiska långtidssjukvården öka från 41 800 till 54 100 under perioden 1977–1982. Baskalkylen utgår från denna planerade utbyggnadstakt.

För övriga kommunala områden har konsumtionen skrivits fram med

hjälp av befolkningsförändringarna i de relevanta åldersgrupperna eller med totalbefolkningens ökning. Metoden innebär oförändrat tjänsteutbud per invånare i en viss grupp. Bland de områden där befolkningsändringarna mera påtagligt påverkar konsumtionen märks skolväsendet, annan sjukvård än långtidssjukvård samt äldreservice.

Beträffande sjukvården kan nämnas att framskrivningen av sluten vård (exkl. långtidssjukvård) gjorts med ledning av uppgifter om antalet vård dagar per invånare i olika åldersklasser. Även den öppna vården är beroende av befolkningens åldersstruktur – äldre personer har ett betydligt större vårdbehov än yngre – men inte i lika hög grad som den slutna vården. Ökningstakten för öppen vård har därför beräknats som medelvärde mellan ökningen av sluten vård och totalbefolkningens ökning.

Enligt dessa beräkningar blir ökningen i den kommunala konsumtionen enligt baskalkylen 1,8 % per år 1977–1983. Av denna ökningstakt beror 1,3 procentenheter på utbyggnadsprogrammen för barnomsorg och långtidssjukvård, medan befolkningsförändringarna svarar för 0,5 procentenheter. Dessa förhållanden påverkar starkt baskalkylens ändamålsfördelning. För socialvården redovisas en ökning med 6,0 % per år och för hälso- och sjukvården med 1,5 % per år. För utbildning blir den årliga ökningstakten 0,4 % och för övriga ändamål 0,2 %.

Något mer än hälften av den totala kommunala konsumtionsökningen betingas av den förutsatta kraftiga utbyggnaden av barnomsorgen. Eftersom denna är en primärkommunal angelägenhet beräknas också ökningstakten bli något högre för primärkommuner (1,9 % per år) än för landsting (1,4 % per år).

Sammanfattning av baskalkylen

Baskalkylen innebär för den samlade offentliga konsumtionen en årlig ökningstakt på 1,4 % i volym under perioden 1977–1983. Den ändamålsvisa fördelningen av den totala offentliga konsumtionen enligt baskalkylen presenteras i tabell 8.7 (avsnitt 8.4.6).

Som tidigare framgått svarar de resurskrav som följer av barnomsorgens utbyggnadsprogram för en betydande del av baskalkylens ökning. Av den totala konsumtionsökningen enligt denna kalkyl svarar ändamålet socialvård (huvudsakligen barnomsorg + äldreservice) för hela 56 %. Socialvårdens årliga ökningstakt har beräknats till 4,9 %. Jämfört med detta är långtidssjukvårdens resurskrav av avsevärt mindre omfattning; konsumtionsökningen inom hälso- och sjukvård uppgår till 1,5 % per år. För de flesta övriga ändamål håller sig den årliga ökningen kring 1/2 %.

8.4.4 Kommunernas planer

Uppgifterna i föreliggande avsnitt bygger på kommunernas flerårsplaner enligt redovisningen under våren 1977 i enkätundersökningarna KELP 77–81 resp. LKELP 77. Tolkningen av dessa planer är dock förenad med vissa svårigheter, bl. a. på grund av att kommunerna i sin planering arbetar med delvis andra begrepp och annan terminologi än nationalräkenskaperna. Också realismen i planerna är svår att bedöma. Erfarenhetsmässigt har

kommunerna tenderat att underskatta den faktiska utbyggnaden. Några korrigeringar i planmaterialet för en eventuell underskattning har emellertid inte gjorts under bearbetningarna.

Primärkommuner

För primärkommunerna avser redovisningen åren 1977–1981. Bearbetning och analys av planmaterialet utfördes av Svenska kommunförbundet på uppdrag av LU. I uppdraget ingick speciellt att beräkna utvecklingen av kommunal konsumtion, transfereringar, löner och arvoden samt sysselsättning.

Kommunernas redovisning av driftkostnadernas förutsedda utveckling varierade beroende på vilka planeringsmetoder som hade använts. Något över hälften av kommunerna hade redovisat nettokostnader och 1/4 bruttokostnader i 1977 års priser. För resten av kommunerna fanns endast nettokostnader i löpande priser och utan särredovisning efter verksamhetsgren. Vid bearbetningen översattes samtliga uppgifter till bruttokostnader i 1977 års priser med fördelning på LU:s konsumtionsändamål. För att erhålla den kommunala konsumtionen exkluderades i ett ytterligare beräkningssteg transfereringar och kapitaltjänst från bruttokostnaderna. Under denna omfattande bearbetning måste en rad schablonmässiga antaganden införas. De uppgifter som lämnas här nedan är således inte direkt hämtade från kommunernas planer, utan avser Svenska kommunförbundets tolkning vad den redovisade kostnadsutvecklingen beräknas innebära för kommunal konsumtion.

Enligt denna tolkning uppgår den primärkommunala konsumtionens planerade ökning 1977–1981 till 3,3 % per år i volym. Den kraftigaste ökningen, 5,2 % per år, uppvisar socialvård, huvudsakligen beroende på barnomsorgens kraftiga utbyggnad. För primärkommunal hälso- och sjukvård anges den årliga ökningen till 3,5 %, för utbildning 2,1 %, för väg- och gatuväsen 2,7 % och för övriga tjänster (förvaltning, kultur och rekreation m. m.) 2,6 %.

Landsting

För landstingen omfattar planperioden åren 1977–1982. Planmaterialet för landstingen var också avsevärt mycket lättare att tolka än för primärkommunerna eftersom några antaganden inte behövde göras om förhållandet mellan netto- och bruttokostnader, om transfereringar samt om prisutvecklingen.

Efter att delposten kapitaltjänster hade exkluderats – denna interna debiteringspost hade i LKELP redovisats i löpande priser – erhöles en genomsnittlig konsumtionsökning 1977–1982 på 3,6 % per år. Ovanstående ökningstal bör emellertid korrigeras med hänsyn till att en troligen alltför kraftig volymökning i planmaterialet hade lagts på 1977, till stor del beroende på en förutsatt uppfyllnad av vakanserna. Ett mera realistiskt antagande är att denna uppfyllnad sker successivt under planperioden. Efter korrigering för denna effekt blir den genomsnittliga ökningen av den landstingskommunala konsumtionen 4,2 % per år 1977–1982. För hälso- och sjukvård, som är den

Tabell 8.6 Kommunal konsumtion: utvecklingen 1965–1977 samt kommunernas planer för 1977–1983

1975 års priser

	Milj. kr 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977–1983 enl. planer
Rättsväsen	800	2,7	0,1	9,5	2,1
Utbildning	13 700	8,6	1,2	3,6	2,1
Hälso- och sjukvård	18 600	10,6	3,0	5,3	4,2
Socialvård	8 600	15,4	4,2	5,2	5,2
Väg- och gatuväsen	1 500	1,8	5,8	8,6	2,7
Övriga tjänster	9 100	2,9	4,9	8,0	2,7
Kommunal konsumtion, totalt	52 300	8,9	3,0	5,3	3,5

dominerande landstingskommunala verksamheten, blir konsumtionsökningen 4,3 % per år. Inom detta område redovisas den snabbaste ökningen, 6,3 % per år, för öppen hälso- och sjukvård utanför sjukhus.

Den kommunala sektorn totalt

Som framgått sträcker sig kommunernas planering inte helt fram till 1983. Vid summeringen av primärkommunernas och landstingens planer har det dock förutsatts att de tidigare angivna förändringstalen också är representativa för kommunernas planer avseende 1977–1983. Resultatet av summeringen framgår av tabell 8.6.

Totalt skulle således kommunerna planera en konsumtionsökning på 3,5 % per år 1977–1983. Denna ökningstakt är klart lägre än vad som beräknats för 1974–1977, men något högre än under perioden 1970–1974. Socialvård samt hälso- och sjukvård är de områden där konsumtionen enligt planerna väntas öka snabbast eller med 5,2 resp. 4,2 % per år. För övriga ändamål planeras ökning på 2 à 2 1/2 % per år, vilket i regel innebär klara dämpningar av ökningstakten jämfört med tidigare delperioder.

8.4.5 "Överutrymmets" fördelning

Det konsumtionsutrymme som kvarstår efter att baskalkylens tillväxttakter uppnåtts kallas här för "överutrymme". En fördelning av detta på ändamål har gjorts dels av modelltekniska skäl, dels eftersom man härigenom får en mera nyanserad bild av den offentliga sektorns tänkbara utveckling.

Hur det för offentlig konsumtion tillgängliga utrymmet kommer att fördelas är en politisk avvägningsfråga. Den fördelningsnyckel som här använts utgör inget försök att prognostisera sådana ställningstaganden, utan är av rent beräkningsteknisk natur. Någon efterfrågeanalys har inte kunnat utföras och resultaten har självfallet inte heller någon politisk förankring.

Frågan om fördelning på ändamål får större betydelse först när det totala

utrymmet för offentlig konsumtion är så pass stort att man kan tänka sig fördelningar som mera väsentligt skiljer sig från varandra. Med det relativt knappa utrymme som denna LU indikerar för 1977–1983 är spelrummet för alternativa prioriteringar mera begränsat. En utgångspunkt är givetvis att man inte gör sådana omprioriteringar att baskalkylens konsumtionsnivå underskrids på något område. Variationerna i ändamålsfördelningen torde således med stor sannolikhet inte rubba LU:s huvudresultat.

Vid fördelningen har relativt sett större andel av "överutrymmet" förts till den kommunala sektorn. Fördelningen på ändamål utgår från kommunernas planer enligt redovisningen i föregående avsnitt.

Beträffande socialvård understiger dock planerna baskalkylens nivå. Detta beror på att i baskalkylen förutsätts en något snabbare utbyggnad av barnomsorgen än vad kommunerna hade planerat. Några större öknings utöver baskalkylens ambitiösa nivå kan knappast väntas. Socialvården har därför fått endast ett mindre tillskott från "överutrymmet". För alla andra kommunala ändamål är fördelningsnyckeln konstruerad så att konsumtionsmönstret (baskalkyl + "överutrymme") motsvarar kommunernas prioritering enligt planerna.

För beräkningen av det statliga "överutrymmets" fördelning har det inte funnits något underlagsmaterial av den typ som beskrivits ovan. Här har överutrymmet fördelats likformigt, dvs. enligt samma konsumtionsmönster som uttrycks i baskalkylen. Ett undantag är försvaret som hela tiden ligger kvar på baskalkylens måttliga ökningstakt. Försvarsutgifternas utveckling regleras med långsiktiga försvarsbeslut och i avvaktan på nästa försvarsbeslut sker all planering utifrån en oförändrad kostnadsram.

8.4.6 Offentlig konsumtion 1977–1983

I LU:s huvudalternativ har den offentliga konsumtionens ökning beräknats till 2,2 % per år 1977–1983. Fördelningen på statlig och kommunal sektor samt på olika konsumtionsändamål anges i tabell 8.7. I tabellen redovisas också jämförelsetal för tidigare perioder och den konsumtionsökning som beräknats enligt baskalkylen för 1977–1983.

Den ökning av den offentliga konsumtionen som framkommer i huvudalternativet innebär en nödvändig anpassning av den offentliga sektorns expansion till de förutsättningar som ges av samhällsekonomin i övrigt. I ett historiskt perspektiv får den förutsatta ökningen betraktas som relativt låg. Ser man tillbaka till 1965, finner man att den offentliga konsumtionen endast två år, 1972 och 1974, visat en lägre ökningstakt än vad som nu krävs i medeltal för en sexårsperiod.

För kommunernas del innebär den tillväxttakt vi kalkylerar med (2,8 %) en neddragning i jämförelse med planerna i denna sektor (3,5 % per år). Denna neddragning kan förefalla liten. Emellertid är planerna i regel ofullständiga avseende periodens sista del och har därmed tenderat att underskatta den faktiska utvecklingen. Mot bakgrund av detta och senaste årens erfarenheter av kommunal expansion, måste man konstatera att den anpassning av den kommunala utvecklingen som förutsätts i huvudalternativet ej kan komma till stånd utan att statsmakterna för en medveten politik för att begränsa den kommunala expansionen.

Tabell 8.7 Offentlig konsumtion: utvecklingen 1965–1977 samt kalkylerna för 1977–1983
1975 års priser

	Milj. kr 1977	Årlig procentuell förändring				
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977–1983	
					Bas- kalkyl	LU- kalkyl
Försvar	9 200	-0,1	0	-0,6	0,6	0,6
Rättsväsen	4 200	3,3	2,3	2,4	0,5	1,3
Utbildning	16 500	7,4	1,2	3,4	0,4	1,1
Hälsa- och sjukvård	19 000	8,5	3,0	4,9	1,5	2,8
Socialvård	10 900	14,4	4,1	5,9	4,9	5,4
Väg- och gatuväsen	2 300	2,2	3,4	5,6	0,1	1,5
Övriga tjänster	14 800	3,6	3,3	6,3	0,3	1,5
Offentlig konsumtion, totalt	76 900	5,9	2,3	4,1	1,4	2,2
därav: staten	24 600	1,6	1,2	1,6	0,5	0,9
kommunerna	52 300	8,9	3,0	5,3	1,8	2,8

Även den förutsatta statliga konsumtionsutvecklingen (1 % per år) kommer att ställa stora krav på återhållsamhet med nya utgiftsåtaganden från statsmakternas sida.

Det vore dock fel att enbart fästa sig vid de låga ökningstal som våra beräkningar visar för stat och kommun. Den offentliga konsumtionen har sedan lång tid kunnat öka i en snabb takt efter att mer och mer resurser förts över till denna sektor. Denna utbyggnad kommer att fortsätta, även om detta måste ske i en långsammare takt för att de samhällsekonomiska balansproblemen skall kunna lösas.

Man kan här också erinra om att en viss procentuell ökningstakt från en hög nivå innebär större ökning i absoluta termer än från en låg nivå. En ökning av den offentliga konsumtionen med 2,2 % per år 1977–1983 betyder i absoluta tal en total uppgång på närmare 11 miljarder kr. En lika stor procentuell ökning räknat från 1965 års offentliga konsumtionsnivå hade inneburit en uppgång på 6,5 miljarder kr. Detta förhållande är av stor betydelse för sysselsättningen. Ju högre den offentliga konsumtionen ligger, desto större ökning i antalet i offentlig tjänsteproduktion sysselsattapersoner följer av en given procentuell konsumtionsökning. Som ytterligare framgår av avsnitt 9.11 beräknas huvudalternativets ökningstakt medföra att de offentligt sysselsatta ökar med närmare 270 000 personer 1977–1983. Den totala sysselsättningsökningen i landet har beräknats till drygt 230 000 personer. Som jämförelse kan nämnas att antalet offentligt sysselsatta ökade 1965–1970 med ca 230 000 och 1970–1977 med ca 340 000 personer.

Huvudalternativets konsumtionstillväxt möjliggör satsningar på flera betydelsefulla områden. Redan i baskalkylen förutsätts att barnomsorgen byggs ut enligt den gällande överenskommelsen och att en viss utbyggnad fortsätter under de därpå följande åren. Också för långtidssjukvården har i

baskalkylen räknats med en väsentlig utbyggnad. Som framgår av tabell 8.7 finns det både inom socialvården och framför allt inom hälso- och sjukvården dessutom utrymme även för andra förbättringar än vad som ingår i baskalkylen. Detsamma gäller samtliga ändamål med undantag för försvaret.

Det är emellertid svårt att ange vilka förbättringar som blir möjliga inom dessa "överutrymmen". Till en del kan det här bli fråga om nödvändiga anpassningar. Sålunda har baskalkylen för kommunerna utförts på totalnivå utan hänsyn till befolkningsomflyttningarna. Det är t. ex. knappast sannolikt att skolkostnaderna även vid oförändrad standard exakt följer elevantalets utveckling när till följd av omflyttningarna en rad nya skolenheter måste uppstå, medan andra arbetar med minskande beläggning. Vidare har man i baskalkylen inte kunnat ta hänsyn till de lokala politiska bindningarna. En rad utbyggnader är redan igång och kommer att kräva höjda driftkostnader, om man inte vill låta bli att ta dem i bruk.

8.5 Offentliga investeringar

8.5.1 Utvecklingen under tidigare år

De offentliga investeringarna uppgick 1977 till ca 10 miljarder kr., vilket motsvarar 3,5 % av BNP (all redovisning i detta avsnitt sker i 1975 års priser). Med offentliga investeringar avses i denna LU genomgående de statliga och kommunala myndigheternas investeringar. Affärsverk och offentligt ägda aktiebolag och stiftelser räknas däremot till näringslivet.

Vad de offentliga investeringarnas utveckling beträffar märks stora skillnader mellan olika tidsperioder och mellan statlig och kommunal

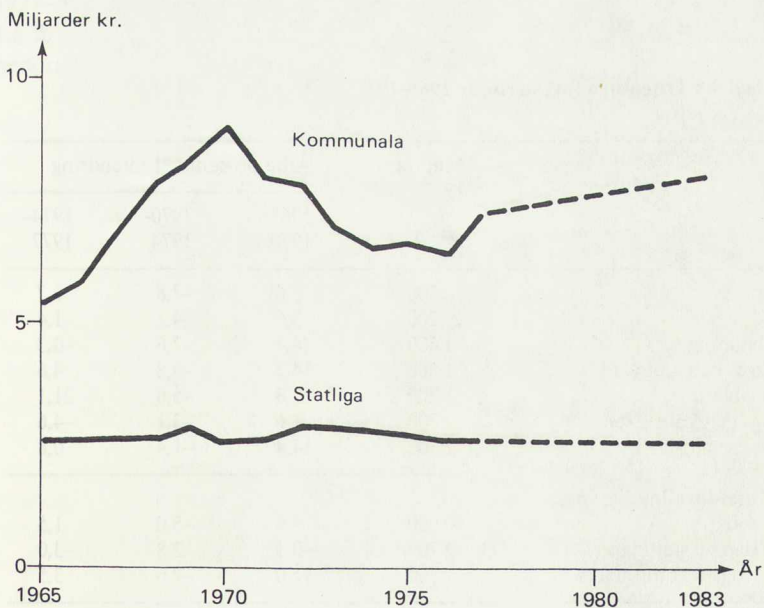

Diagram 8.3 Statliga och kommunala investeringar: utvecklingen 1965-1977 samt kalkylerna för 1977-1983.

verksamhet (diagram 8.3). De statliga investeringarna uppgick 1977 till ca 2 700 milj. kr, vilket var samma belopp som registrerades 1965. Under hela perioden sedan 1965 har variationerna i dessa investeringar varit mycket små, med en tillfällig topp 1973 och 1974 på något över 2 900 milj. kr. Den relativa konstanten gäller även de olika ändamålen. Under 1970-talet har dock väg- och gatuinvesteringarna, vilket är det största statliga investeringsområdet, visat en sjunkande tendens samtidigt som investeringarna inom ändamålet övriga tjänster (huvudsakligen förvaltningsinvesteringar) ökat i inte oväsentlig omfattning.

De kommunala investeringarna (7 300 milj. kr 1977) är större än de statliga och har uppvisat avsevärt större variationer. Den volymmässiga ökningen av dessa investeringar var utomordentligt stark 1965–1970, uppgående till genomsnittligt 11,0 % per år. Efter 1970 vändes investeringskurvan brant nedåt; minskningen 1970–1974 var 7,6 % per år. Därefter har investeringsutvecklingen stabiliserats och för 1977 noterades en mindre uppgång.

Samma utvecklingsbild, dvs. mycket snabba ökningar 1965–1970 och en starkt vikande investeringsaktivitet under 1970-talets första hälft, återfinns på så gott som samtliga kommunala delområden. Styrkan i investeringsomslaget varierar givetvis. Sålunda har minskningen i de kommunala skolinvesteringarna sedan 1970 varit av betydligt större omfattning än uppgången 1965–1970, medan motsatsen gäller för hälso- och sjukvård, socialvård och övriga tjänster.

Den ändamålsvisa utvecklingen i de offentliga investeringarna (stat och kommun sammantagna) under perioden 1965–1977 redovisas i tabell 8.8. Det bör här påpekas att för slutåret 1977 ännu inte föreligger någon redovisning efter ändamål. Tabellens uppgifter avser en på något osäkra grunder gjord uppdelning utförd inom LU. Som framgår svarar väg- och gatuväsendet och de övriga tjänsterna tillsammans för ungefär hälften av de offentliga investeringarna och hälso- och sjukvården samt socialvården sammanlagt för

Tabell 8.8 Offentliga investeringar 1965–1977
1975 års priser

	Milj. kr 1977	Årlig procentuell förändring		
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977
Försvar	200	5,6	-7,8	0,7
Rättsväsen	200	3,6	4,1	-1,4
Utbildning	1 600	4,4	-7,6	-0,3
Hälso- och sjukvård	1 800	14,3	-9,8	4,6
Socialvård	1 200	12,6	-5,6	21,1
Väg- och gatuväsen	2 300	1,6	-3,1	-4,6
Övriga tjänster	2 700	14,4	-1,4	0,8
Offentliga investeringar, totalt	10 000	7,8	-5,0	1,5
därav: statliga	2 700	-0,1	2,8	-3,0
kommunala	7 300	11,0	-7,6	3,5

ca 1/3. Den mycket låga investeringsnivån inom försvaret förklaras av att kapitalvaror för rent militärt bruk i nationalräkenskaperna behandlas som offentlig konsumtion; som investeringar räknas endast vissa byggnadsinvesteringar som har en alternativ användning för civila ändamål. Det kan också påpekas att endast inom socialvården låg investeringarna högre 1977 än 1970. Inom väg- och gatuväsen samt utbildning var investeringsnivån väsentligt lägre 1977 än 1965.

8.5.2 Offentliga investeringar 1977–1983

Den investeringskalkyl som utarbetats för 1977–1983 bygger i huvudsak på fristående beräkningar och expertbedömningar. På några delområden som barnstugornas utbyggnad har beräkningarna kunnat förankras direkt i konsumtionskalkylens förutsättningar om platsantalets ökning. På andra områden har resonemang utförts utifrån den tidigare utvecklingen, kända behov och utbyggnadsplaner. Våra beräkningar tyder på att man för statens del kan räkna med en praktiskt taget oförändrad investeringsnivå 1977–1983. Den beräknade låga konsumtionsökningen, knappt 1 % per år, medger inga mer väsentliga utbyggnader av verksamheten.

För kommunernas del måste hänsyn också tas till nedgångsperioden i början av 1970-talet. På flera områden synes dock neddragningen av investeringarna från 1970 års höga nivå kunna betraktas som en anpassning till mera "normala" förhållanden efter det exceptionellt snabba utbyggnadskedet 1965–1970. Även om någon mera omfattande utbyggnad av den kommunala verksamheten inte är att förutse, med undantag för vårdområdena, tyder dock kommunernas investeringsplaner på att nedgångsperioden nu bör vara slut. Mot denna bakgrund förutser vi en svag investeringsökning under 1977–1983.

Totalt förutses de offentliga investeringarna öka med 1,1 % per år 1977–1983. För kommunerna ger kalkylen en något snabbare ökningstakt, 1,6 % per år, medan man för de statliga investeringarna räknar med en årlig neddragning på 0,4 %.

9 Näringsgrenarnas utveckling enligt huvudalternativet

9.1 Överblick över näringsgrenarnas utveckling

9.1.1 Produktion

I detta avsnitt ges en översiktlig beskrivning av produktionsutvecklingen fram till 1983. En utförlig redovisning i tabellform av produktionsutvecklingen inom olika näringsgrenar ges i kapitel 3. Detaljerade redogörelser av produktionsutvecklingen inom enskilda delar av ekonomin ges i de olika sektoravsnitten i detta kapitel. Produktionskapacitetens utveckling behandlas i kapitel 5.

Med produktion avses i LU i regel förädlingsvärdet, dvs. bidraget till BNP. I LU görs också beräkningar över bruttoproduktionens utveckling, dvs. förädlingsvärdet med tillägg för kostnader för insatsvaror och tjänster från andra sektorer samt nettot av indirekta skatter och subventioner. Förädlingsvärdets andel av bruttoproduktionen har i många fall förändrats under den historiska perioden. Förändringar i förädlingsvärdeandelarna beror bl. a. på förskjutningar mellan å ena sidan insatsen av arbete och kapital och å andra sidan insatsen av varor och tjänster i produktionen. Också andra typer av förskjutningar inom sektorerna kan emellertid påverka förädlingsvärdeandelarna.

Prognoserna för förädlingsvärdeandelens utveckling inom de olika sektorerna 1977–1983 bygger på analyser av den historiska utvecklingen samt – för vissa sektorer – på särskild information som varit tillgänglig.¹ Särskilt viktig har därvid information ur de sektorstudier, som beskrivs nedan, varit. På basis av dessa analyser har i vissa fall förädlingsvärdeandelen 1983 erhållits genom trendframskrivning av utvecklingen 1963–1975. I en del fall har det varit uppenbart att den historiska trenden inte kommer att fortsätta. Andra antaganden har då gjorts. För vissa sektorer har förädlingsvärdeandelen 1983 satts lika med det genomsnittliga värdet för en kortare period, vanligtvis 1968–1975. För några sektorer har förädlingsvärdeandelen antagits ha samma värde 1983 som 1975.

För hela ekonomin innebär kalkylerna en viss nedgång i förädlingsvärdets andel av bruttoproduktionen. Nedgången förklaras av utvecklingen inom tjänstesektorerna; för de varu- och kraftproducerande sektorerna totalt innebär våra bedömningar endast en obetydlig förändring i förädlingsvärdeandelen.

LU:s modellsystem bygger i hög grad på att man beaktar inbördes

¹ Utöver de faktorer som omnämns i texten har också den differens som finns i nationalräkenskaperna mellan beräkningar av BNP från produktions- resp. användnings-sidan spelat en roll för antagandena om förädlingsvärdeandelens utveckling. Jämför SOU 1976:42, Långtidsutredningens modellsystem, avsnitt 2.3.

beroenden mellan ekonomins olika delar. Den framtida produktionsutveckling som framkommer i våra beräkningar beror därför inte bara på utvecklingen av den slutliga efterfrågan utan i hög grad också av hur produktionsstrukturen utvecklas under prognosperioden. Inom sektorerna skogsbruk, gruvindustri samt jord- och stenindustri går 75–90 % av produktionen som insats till andra sektorer. Av samfärdssektorns produktion går drygt 47 % som insats till andra sektorer. Motsvarande andel för verkstadsindustrin är ca 33 % 1977.

Sambanden mellan de olika näringsgrenarna specificeras i LU:s ekonomiska modell. Denna egenskap hos modellen gör det möjligt att utarbeta prognoser för utvecklingen inom olika delar av samhällsekonomin vilka är inbördes konsistenta. Samtidigt innebär det att de prognoser för näringsgrenarnas utveckling som görs i LU i hög grad påverkas av de antaganden som görs om hur dessa samband kommer att utvecklas under perioden 1977–1983. Detta kommer till uttryck i projektionerna av insatskoefficienterna, dvs. insatsleveransernas andel av bruttoproduktionen inom varje sektor.¹

Värdet för insatskoefficienterna 1983 har i flertalet fall erhållits genom trendframskrivning av den historiska utvecklingen 1963–1975. Utvecklingen för vissa koefficienter, vars värde är särskilt viktiga för beräkningsresultaten, har dock bedömts särskilt. I många fall har då avsteg från en ren trendberäkning gjorts. Anledningen till de avsteg som gjorts från den generella trendmetoden har antingen varit att klara trendbrott föreligger, att en trendutdragning av andra skäl bedömts ge missvisande resultat eller att särskilda sektorstudier eller annan specifik information givit anledning till avvikande bedömningar. I ytterligare ett stort antal fall har värdena för insatskoefficienterna 1983 framkommit som ett direkt resultat av särskilda sektorstudier. Detta gäller sektorerna jordbruk, varv, vissa koefficienter för de energiproducerande sektorerna (petroleum- och kolindustri, el-, gas-, värme- och vattenverk), byggnadsindustri samt varuhandel. I fråga om t. ex. de energiproducerande sektorerna motiveras avvikelserna från en ren trendframskrivning bl. a. av att en sådan inte kan fånga upp de kraftiga nedgångar i vissa s. k. åtgångstal som beror på energibesparande åtgärder och inträffade relativprishöjningar för energi.

Produktionsutvecklingen totalt samt inom olika näringsgrenar redovisas i tabellerna 3.4 och 3.5. Som framgår av dessa tabeller anger våra beräkningar en ökning i totalproduktionen med 3,7 % per år 1977–1983, dvs. grovt sett en återgång till den tillväxttakt som genomsnittligt sett rådde 1965–1974 efter den stagnation som inträffade 1974–1977. En viktig skillnad mellan den tillväxt som gällde före 1974 och den som förutses för prognosperioden föreligger dock. Fram till 1974 begränsades produktionsutvecklingen i hög grad av faktorer på kapacitetssidan. Den förhållandevis snabba tillväxt som förutses 1977–1983 förklaras däremot till betydande del av det ianspråktagande av vid utgångsåret icke utnyttjad kapacitet som våra kalkyler förutsätter tillsammans med en fortsatt tillväxt i den potentiella produktionskapaciteten.

Utöver den kraftiga acceleration i totalproduktionens tillväxt som förutses för prognosperioden väntas också påtagliga brott i tidigare utvecklingstendenser i fråga om sektorernas andelar av totalproduktionen. De varu- och kraftproducerande sektorernas andel av totalproduktionen (mätt i fasta

¹ En närmare redogörelse för metoder och principer finns i SOU 1976:42, Långtidsutredningens modellsystem.

priser) minskade från 45,9 % 1965 till 43,1 % 1977. Under prognosperioden 1977–1983 beräknas emellertid dessa sektorer andel av totalproduktionen öka kraftigt, från 43,1 % 1977 till 47,7 % 1983. Förklaringen till denna omsvängning i förut gällande tendenser är den snabba tillväxt i industriproduktionen som förutsätts i LU-kalkylerna (6,6 % per år 1977–1983) vilket i sin tur förklaras av det starka krav på ökad export som våra beräkningar förutsätter. Av de enskilda industribranscherna väntas bl. a. kemisk industri, verkstadsindustri samt övrig tillverkningsindustri få en särskilt snabb produktionstillväxt. Industrins andel av totalproduktionen kommer enligt våra beräkningar att uppgå till 34,4 % 1983, vilket skall jämföras med 29,0 % 1965 och 1977. Det ökade energibehov, som uppkommer p. g. a. den snabba tillväxten i industriproduktionen, förklarar större delen av den acceleration i tillväxten för produktionen inom sektorn el-, gas-, värme- och vattenverk som framkommer i våra kalkyler.

För de areella näringarna – dvs. jord- och skogsbruket – väntas den tidigare trenden mot en långsiktigt minskad andel av totalproduktionen fortsätta. Den snabba tillväxt för trä-, massa- och pappersindustri, som förutsätts i våra kalkyler, drar dock med sig en i ett historiskt perspektiv förhållandevis snabb produktionstillväxt också inom skogsbruket, 4,5 % per år 1977–1983. Detta kan jämföras med en i det närmaste lika snabb nedgång under perioden 1974–1977. Byggnadsverksamheten, vars produktion i det närmaste stagnerat under 1970-talet, väntas öka sin produktion med i genomsnitt 1,6 % per år 1977–1983. Bakom denna ökning ligger dels ett ökat bostadsbyggande, dels återigen ökande byggnadsinvesteringar inom såväl de varuproducerande som de tjänsteproducerande sektorerna efter den nedgång som inträffade under perioden 1974–1977.

Spiegelbilden av de varu- och kraftproducerande sektorernas ökande andel av totalproduktionen är en sjunkande andel för tjänstesektorerna inkl. offentliga sektorn. Den offentliga sektorn, vilken svarar för ca 38 % av den totala tjänsteproduktionen, väntas få en i förhållande till utvecklingen 1974–1977 påtagligt långsammare tillväxt. Den offentliga sektorns andel av den totala produktionen mätt i fasta priser skulle därmed gå ned något, från 21,4 % 1977 till 19,9 % 1983. Det kan observeras, vilket framgår av nästföljande avsnitt, att denna utveckling inte har någon motsvarighet i sysselsättningsstrukturen.

Varuhandelns produktion väntas fortsätta att öka långsamt till följd av främst den förhållandevis begränsade tillväxt i den privata konsumtionen som förutses för prognosperioden. Den ökade ekonomiska aktiviteten inom näringslivet medför däremot en uppgång i samfärdselns produktion under prognosperioden efter den nedgång som skedde 1974–1977. Såväl varuhandeln som samfärdselns andel av totalproduktionen väntas dock fortsätta att minska. Den ökade industriproduktionen är också den främsta faktorn bakom den högre tillväxttakt för den privata tjänstesektorn som framkommer i våra kalkyler. En viss fortsatt nedgång i sektorns andel av totalproduktionen förutses dock.

Sammantaget innebär våra kalkyler att tjänstesektorernas andel av den totala produktionen mätt i fasta priser sjunker från 56,9 % 1977 till 52,3 % 1983. Det bör dock noteras att andelen 1977 är osedvanligt hög till följd av bl. a. den stagnation i industriproduktionen som inträffade 1975–1977

samtidigt som främst den offentliga sektorn fortsatte att öka snabbt. Tar man dessutom i beaktande skillnaderna i prisutveckling nyanseras bilden ytterligare. Förmågan att kompensera kostnadsstegringar genom ökning i produktiviteten är mycket olika i skilda sektorer. Generellt sett är denna förmåga lägst i tjänstesektorena. Priserna på tjänster har därför under lång tid ökat i förhållande till den totala prisnivån. Den utveckling av sektorernas andel av totalproduktionen, som framkommer då denna mäts i löpande priser, blir därför delvis annorlunda än den som erhålls i fastprisberäkningar. Uttryckt i löpande priser innebär LU:s kalkyler en ungefär oförändrad andel av totalproduktionen för den offentliga sektorn. De privata tjänstenäringarnas andel förutses däremot sjunka något uttryckt i löpande priser. Ökningen av industrins andel av totalproduktionen blir något mindre i löpande priser än då kalkylerna utförs i fasta priser.

9.1.2 Sysselsättning

Sysselsättningens utveckling i olika näringsgrenar under det senaste decenniet återspeglar en kraftig omvandling av den svenska ekonomin. Som framgår av tabell 9.1 har det totala antalet sysselsatta personer ökat från 3,7

Tabell 9.1 Antal sysselsatta i olika näringsgrenar 1965–1983

	1965	1970	1974	1977	1983 prognos
Jordbruk och fiske	344 200	245 400	216 200	194 100	154 100
Skogsbruk	106 100	82 200	62 900	59 100	59 500
Industri	1 088 700	1 054 900	1 043 200	1 009 500	1 036 800
El-, gas-, värme- och vattenverk	27 800	27 900	27 800	26 400	29 500
Byggnadsverksamhet	359 500	369 600	333 900	327 000	294 500
Summa varu- och kraftproduktion	1 926 300	1 780 000	1 684 000	1 616 100	1 574 400
Varuhandel	478 900	506 100	491 800	501 400	487 700
Samfärdsl	253 500	262 100	266 400	272 100	257 200
Privata tjänster (inkl. bostadsförvaltning)	526 800	559 400	553 100	570 700	606 600
Offentlig sektor	529 300	756 100	948 100	1 099 400	1 366 200
Summa tjänsteproduktion	1 788 500	2 083 700	2 259 400	2 443 600	2 717 700
Totalt	3 714 800	3 863 700	3 943 400	4 059 700	4 292 100
<i>därav:</i>					
Näringslivet	3 185 500	3 107 600	2 995 300	2 960 300	2 925 900
Offentliga sektorn	529 300	756 100	948 100	1 099 400	1 366 200
<i>därav:</i> Staten	193 700	195 900	231 100	257 300	286 100
Kommunerna	335 600	560 200	717 000	842 100	1 080 100

Anm.: Offentliga sektorn omfattar endast offentliga myndigheter. Offentligt ägda affärsverk och aktiebolag ingår i näringslivet.

Källa: Nationalräkenskaperna och prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån.

milj. 1965 till över 4 milj. 1977; ökningen under denna 12-årsperiod uppgick till drygt 345 000 personer. Sysselsättningen inom de varu- och kraftproducerande sektorerna har samtidigt minskat med drygt 310 000 personer. Nära hälften av denna nedgång har ägt rum inom jordbrukssektorn. Inom de tjänsteproducerande sektorerna har antalet sysselsatta ökat med över 655 000 personer under samma period, varav 570 000 inom den offentliga sektorn.

I tabell 9.1 redovisas även den sysselsättning inom olika näringsgrenar 1983 som beräknats på grundval av LU 78. Resultaten visar bl. a. att sysselsättningen inom industrin beräknats öka med sammanlagt ca 27 000 personer 1977–1983. Denna ökning måste dock ses mot bakgrund av att industrissysselsättningens nivå 1977 var ovanligt låg på grund av konjunkturläget. Den ökning som förväntas ske till 1983 är i själva verket något mindre än den minskning som ägde rum 1976–1977. Utvecklingen av industrissysselsättningen under prognosperioden innebär emellertid ändå en uppbromsning av den tidigare nedgångstakten.

Sysselsättningen inom jordbruket beräknas under prognosperioden minska med sammanlagt ca 40 000 personer. Nedgångstakten är därmed ungefär densamma som tidigare under 1970-talet, men betydligt långsammare än under 1960-talet. Utvecklingen för byggnadssektorn, som enligt tabell 9.1 skulle minska sin sysselsättning med drygt 32 000 personer under prognosperioden, är förknippad med speciell osäkerhet (jfr. avsnitt 9.6). Sammantaget har sysselsättningen inom de varu- och kraftproducerande sektorerna beräknats minska med närmare 42 000 personer totalt under perioden 1977–1983, dvs. med ca 7 000 per år. Även med hänsyn till den nämnda konjunkturreffekten för 1977 innebär detta en klar dämpning av den tidigare nedgångstakten. Räknat från 1974 innebär prognosen för 1983 en genomsnittlig nedgång av antalet sysselsatta personer i de varu- och kraftproducerande sektorerna med drygt 12 000 per år. Den genomsnittliga nedgången under perioden 1965–1970 uppgick till ca 29 000 personer per år och under perioden 1970–1974 till ca 24 000 personer per år.

Av tabell 9.1 framgår vidare att antalet sysselsatta i den offentliga sektorn beräknats öka med sammanlagt 267 000 personer 1977–1983. I genomsnitt motsvarar detta en ökning på drygt 44 000 personer per år, vilket är något mindre än tidigare under 1970-talet och endast obetydligt mindre än under den senare hälften av 1960-talet. Eftersom nivån för den offentliga sysselsättningen har ökat så kraftigt är denna relativt likartade antalsökning förenlig med en betydande neddragning av den offentliga sektorns *procentuella* ökningstakt. Som framgår av nedanstående tablå är den procentuella ökningen av den offentliga sysselsättningen under prognosperioden endast hälften så stor som under senare delen av 1960-talet.

	1965–1970	1970–1977	1977–1983 prognos
Genomsnittlig årlig ökning av offentlig sysselsättning			
i antal personer	45 400	49 000	44 500
i procent	7,4	5,5	3,7

Sammantaget har de tjänsteproducerande sektorerna beräknats öka sin sysselsättning med ca 274 000 personer totalt under perioden 1977–1983. Den helt övervägande delen av denna ökning går till den offentliga sektorn. Inom sektorerna samfärdsel och varuhandel väntas sysselsättningen minska med sammanlagt nära 29 000 personer. För båda dessa sektorer är den beräknade utvecklingen under prognosperioden påtagligt svagare än under tidigare perioder. Inom sektorn privata tjänster (inkl. bostadsförvaltning) har antalet sysselsatta beräknats öka med totalt ca 36 000 personer 1977–1983.

Metod för beräkning av antalet sysselsatta per näringsgren

Den ovan beskrivna sysselsättningsutvecklingen i de olika näringsgrenarna under prognosperioden bygger på huvudalternativet i LU 78; antalet arbetstimmar i resp. sektor 1983 ges direkt av modellkalkylerna. Dessa tal har därefter i ett särskilt beräkningssteg omräknats till antal sysselsatta personer. Denna beräkning, som har utförts av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån (SCB), har gjorts på ett sådant sätt att man samtidigt får en avstämning av de sektorvisa LU-resultaten mot den av SCB utförda, fristående arbetskraftskalkylen, som ligger till grund för LU-beräkningarna. En beskrivning av arbetskraftskalkylen återfinns i kapitel 5.

Omräkningen av de sektorvisa LU-resultaten från timmar till personer baseras bl. a. på nationalräkenskapernas uppgifter om antalet sysselsatta och antalet arbetstimmar per sektor. Dessa variabler har i beräkningarna uppdelats på män resp. kvinnor med hjälp av data från arbetskraftsundersökningarna (AKU). Därefter beräknas för män resp. kvinnor i varje sektor den genomsnittliga årsarbetstiden per sysselsatt 1983, på grundval av motsvarande uppgifter ur den av SCB utförda arbetskraftskalkylen. Via antaganden om sysselsättningens procentuella fördelning på män och kvinnor i varje sektor 1983 har man därefter beräknat den genomsnittliga årsarbetstiden per sysselsatt i varje sektor. Tillsammans med LU-resultaten för antalet arbetstimmar per sektor ger detta uppgifter för antalet sysselsatta personer per sektor 1983.

På grundval av de antaganden som gjorts i denna beräkning har även beräknats sysselsättningens fördelning på heltid resp. deltid i de olika sektorerna. Resultatet redovisas i tabell 9.2. Därav framgår bl. a. att hela den sysselsättningsökning som beräknas ske under perioden 1977–1983 kommer att avse dem som är sysselsatta lång deltid, dvs. 20–34 timmar per vecka. Antalet heltidssysselsatta ökar något medan det antal som arbetar kort deltid (1–19 timmar per vecka) minskar ungefär lika mycket.

Av tabell 9.2 framgår även att andelen heltidsarbetande varierar starkt mellan olika sektorer; den är mycket hög i byggnadssektorn och relativt låg i den offentliga sektorn (95 resp. 64 % 1977). Detta sammanhänger i sin tur med att andelen kvinnor bland de sysselsatta varierar mellan sektorerna. Vidare kan nämnas att förskjutningen mot ökat deltidsarbete under prognosperioden väntas bli mest påtaglig inom den offentliga sektorn, jord- och skogsbruk samt samfärdsel, medan förskjutningen är mindre inom sektorerna varuhandel och privata tjänster. Även dessa variationer förklaras till en del av de antaganden som gjorts beträffande andelen kvinnor.

Andelen kvinnor av antalet sysselsatta i olika näringsgrenar redovisas i

Tabell 9.2 Antalet sysselsatta i olika näringsgrenar fördelade efter vanligen arbetad tid per vecka 1970-1983

1 000-tal personer

	1970	1977	1983 prognos
Jord- och skogsbruk			
Antal sysselsatta	328	253	214
<i>därav:</i> 1-19 timmar	18	17	13
20-34 timmar	39	29	31
35-w timmar	270	207	169
Industri m. m.			
Antal sysselsatta	1 083	1 036	1 066
<i>därav:</i> 1-19 timmar	32	26	24
20-34 timmar	61	91	119
35-w timmar	990	919	924
Byggnadsverksamhet			
Antal sysselsatta	370	327	294
<i>därav:</i> 1-19 timmar	7	8	8
20-34 timmar	6	10	13
35-w timmar	357	309	273
Varuhandel			
Antal sysselsatta	506	501	488
<i>därav:</i> 1-19 timmar	50	43	33
20-34 timmar	73	101	112
35-w timmar	383	357	343
Samfärdsel			
Antal sysselsatta	262	272	257
<i>därav:</i> 1-19 timmar	15	15	13
20-34 timmar	14	22	28
35-w timmar	234	235	216
Privata tjänster			
Antal sysselsatta	559	571	607
<i>därav:</i> 1-19 timmar	74	65	57
20-34 timmar	66	92	116
35-w timmar	420	413	433
Offentlig sektor			
Antal sysselsatta	756	1 100	1 366
<i>därav:</i> 1-19 timmar	90	103	109
20-34 timmar	142	291	446
35-w timmar	524	706	811
Hela ekonomin			
Antal sysselsatta	3 864	4 060	4 292
<i>därav:</i> 1-19 timmar	287	277	256
20-34 timmar	399	636	867
35-w timmar	3 178	3 146	3 169

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

Tabell 9.3 Andelen kvinnor i olika näringsgrenar 1970–1983
 Procent av antalet sysselsatta

	1970	1977	1983 prognos
Jordbruk	28,3	30,1	32,7
Skogsbruk	6,7	12,8	17,8
Industri	25,4	26,0	27,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	17,6	14,9	14,8
Byggnadsverksamhet	4,7	7,2	9,2
Summa varu- och kraftproduktion	20,5	22,0	24,1
Varuhandel	53,0	49,5	46,3
Samfärdsel	22,8	26,9	30,2
Privata tjänster	56,0	52,4	49,3
Offentliga tjänster	69,6	73,0	74,9
Summa tjänsteproduktion	56,0	58,2	59,8
Totalt	39,7	43,8	46,7

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

tabell 9.3. Därav framgår att andelen kvinnor beräknas öka i de flesta av de redovisade sektorerna utom varuhandel och privata tjänster, där man i stället har en trendmässig nedgång av andelen kvinnor. Speciellt starka ökningar av kvinnornas andel förväntas inom sektorerna skogsbruk och samfärdsel. Vad gäller såväl industrin som den offentliga sektorn, vilka båda består av ett stort antal delsektorer, bör påpekas att de i tabell 9.3 angivna talen starkt påverkas av olikheter i delsektorernas utvecklingstakt inom resp. sektor. Ökningen av kvinnornas andel i den offentliga sektorn förklaras sålunda i mycket hög grad av att man i LU räknar med en stark ökning av ändamålen socialvård samt hälso- och sjukvård, som båda har en mycket hög andel kvinnor (91 % resp. 86 % 1977).

De ovan redovisade förändringarna beror givetvis även på de antaganden som har gjorts beträffande andelen kvinnor i de olika delsektorerna. I de sektorer som under perioden 1970–1977 haft en signifikant trendmässig förändring av andelen kvinnor har denna andel antagits utvecklas trendmässigt. I övriga sektorer, för vilka de tidigare förändringarna inte följt ett lika stabilt mönster, har andelen kvinnor antagits vara oförändrad 1977–1983.

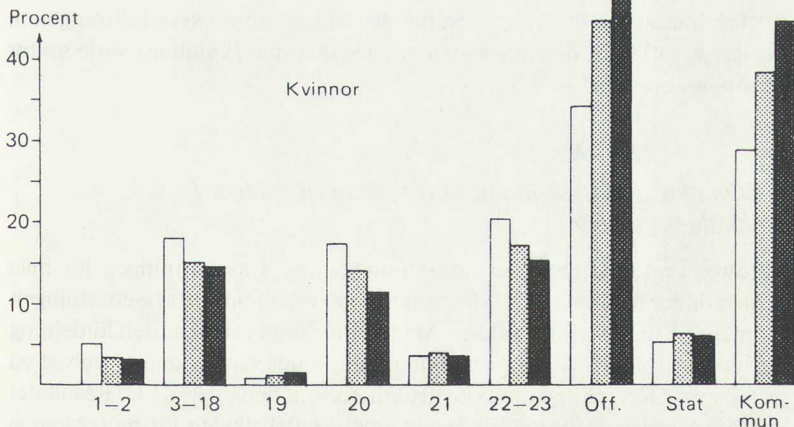
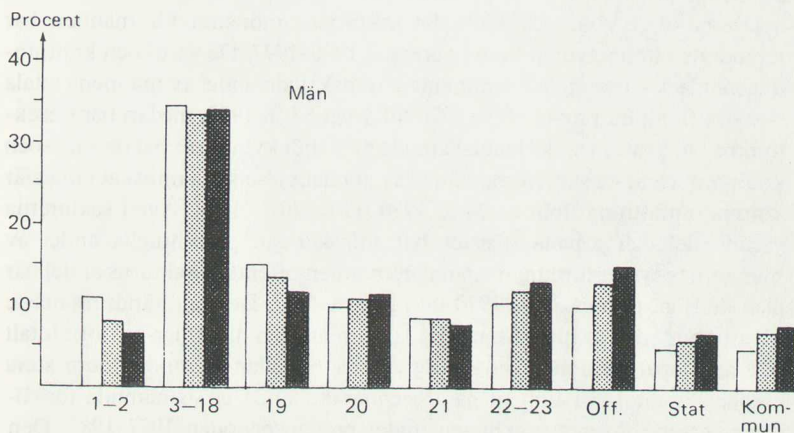
Avstämning av sysselsättningen för män resp. kvinnor

Som framgått av redogörelsen i kapitel 5 för den av SCB utförda arbetskraftskalkylen finns det skäl att tro att den olikartade utvecklingen av efterfrågan på arbetskraft inom olika sektorer varit en väsentlig faktor bakom sysselsättningsutvecklingen för män resp. kvinnor (se avsnitt 5.1.4). Bakom detta samband ligger naturligtvis det faktum att andelen kvinnor varierar kraftigt mellan sektorerna, samtidigt som förändringar i denna andel inom varje sektor sker i relativt långsam takt. Arbetskraftskalkylen för perioden

1977–1983, som ligger till grund för LU-beräkningarna, är bl. a. beroende av trender för de relativa AK-talen¹ för män och kvinnor i olika åldrar. Eftersom dessa trender delvis kan vara påverkade av de förskjutningar i sektorstrukturen som ägt rum under tidigare år är det nödvändigt att jämföra det ur LU:s sektorvisa resultat härledda antalet sysselsatta män resp. kvinnor med motsvarande tal ur den fristående arbetskraftskalkylen. Om en sådan avstämning visar på betydande diskrepanser skulle detta innebära krav på förändringar av något slag, antingen i arbetskraftskalkylen som sådan, eller i den sektorstruktur som förutsatts av LU, eller i form av förändrade andelar män/kvinnor i vissa sektorer.

Den i det föregående beskrivna beräkningen av antalet sysselsatta personer per sektor har även givit underlag för en avstämning av detta slag. Denna har

¹ För definition, se avsnitt 5.1.4.

Not: Förklaring till sektorbeteckningarna:

- 1-2 Jord- och skogsbruk
- 3-18 Industri samt el-, gas-, värme- och vattenverk
- 19 Byggnadsverksamhet
- 20 Varuhandel
- 21 Samfärdsel
- 22-23 Privata tjänster inkl. bostadsförvaltning
- Off. Offentliga myndigheter
- Stat Statliga myndigheter
- Kommun Kommunala myndigheter

□ 1970

▨ 1977

■ 1983

Diagram 9.1 Antalet sysselsatta män resp. kvinnor procentuellt fördelade på sektorer 1970 och 1977 samt prognos för 1983.

Källa: Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet.

för LU:s huvudalternativ utfallit positivt, dvs. det visade sig att de differenser som uppstod var av helt obetydlig storlek. Man kan således konstatera att den mycket starka sysselsättningsökning bland kvinnorna som SCB räknat med i arbetskraftskalkylen synes vara möjlig att uppfylla mot bakgrund av den utveckling av de olika produktionssektorerna som beräknats inom LU 78.

Skillnaden mellan mäns och kvinnors sektorvisa sysselsättningsstruktur framgår även av diagram 9.1. Stapeldiagrammen visar sålunda hur det totala antalet sysselsatta män resp. kvinnor procentuellt har fördelats på sektorer 1970, 1977 och 1983. Därav framgår bl. a. att de olika sektorerna relativt sett har mycket olika betydelse för männens resp. kvinnornas sysselsättning. Industrin gav under 1977 sysselsättning åt 34 % av männen, men endast 15 % av kvinnorna, medan den offentliga sektorn samma år sysselsatte 13 % av männen och 45 % av kvinnorna.

Diagrammet visar också att det sektorvisa mönstret för männen har förändrats rätt obetydligt under perioden 1970–1977. De varu- och kraftproducerande sektorerna har sammanlagt minskat sin andel av männens totala sysselsättning från drygt 60 % 1970 till drygt 55 % 1977, medan tjänstesektorerna har ökat sin andel i motsvarande mån. För kvinnorna har de varu- och kraftproducerande sektorernas andel av antalet sysselsatta minskat i ungefär samma omfattning, från ca 24 % 1970 till ca 20 % 1977. Även sektorerna varuhandel och privata tjänster har minskat sin procentuella andel av kvinnornas sysselsättning medan däremot den offentliga sektorns andel har ökat kraftigt, från ca 34 % 1970 till ca 45 % 1977. Denna förändring måste naturligtvis ses i samband med det faktum att den offentliga sektorn totalt sett har expanderat mycket kraftigt under perioden, samtidigt som stora grupper kvinnor har trätt ut på arbetsmarknaden. Det sistnämnda förhållandet präglar även utvecklingen under prognosperioden 1977–1983. Den sysselsättningsstruktur för män resp. kvinnor 1983 som illustreras i diagram 9.1 har framkommit som ett resultat av den sektorvisa sysselsättning som beräknats i LU och de antaganden om andelen män/kvinnor i varje sektor som redovisats i tabell 9.3.

Avstämning av sysselsättningen för män och kvinnor i olika åldersgrupper

Förutom den ovan beskrivna avstämningen av sysselsättningen för män resp. kvinnor har inom LU 78 även gjorts en avstämning av sysselsättningen för män och kvinnor i olika åldrar. Man sökte sålunda beräkna den fördelning av sysselsättningen på kön och åldrar som kunde tänkas uppstå enbart på grund av de förändringar i sektorstrukturen som beräknats i LU. Resultatet jämfördes sedan med den fristående arbetskraftskalkylen för motsvarande befolkningsgrupper.

För den äldsta åldersgruppen, 55–74 år, visar denna jämförelse mycket god överensstämmelse, både för män och kvinnor. För de yngre, 16–34 år, av båda könen visar den på LU-resultaten grundade beräkningen däremot väsentligt högre sysselsättningstal än arbetskraftskalkylen, medan det omvända gäller för åldrarna 35–54 år. Detta torde dock i första hand förklaras av förskjutningen i befolkningens åldersstruktur. Under perioden 1977–1983 kommer

de stora födelsekullarna från 1940-talets mitt att passera 35-årsstrecket, vilket i arbetskraftskalkylen verkar kraftigt uppdragande på utbudet av arbetskraft i gruppen 35–54 år. En förändring av detta slag torde knappast i och för sig medföra några problem på arbetsmarknaden.

Om avstämningen i stället hade visat på tendenser till utbudsöverskott för äldre och yngre arbetskraft skulle slutsatserna ha blivit annorlunda. Eftersom beräkningen inte tyder på några spänningar av det slaget torde man emellertid kunna dra slutsatsen att den arbetskraftskalkyl för de olika åldersgrupperna som utarbetats av SCB är förenlig med de sektorvisa LU-resultaten.

Den sektorstruktur som beräknats i LU 78 har även utgjort utgångspunkten för en regional avstämning av arbetskraftskalkylen. Den regionala analysen presenteras i kapitel 11, avsnitt 11.1.

9.2 Jordbruk, trädgårdsnäring och fiske

Målsättningar angående produktionen, jordbrukarnas inkomster och jordbrukets effektivitet har varit dominerande i de beslut om jordbrukspolitikens inriktning som riksdagen tagit vid tre tillfällen under efterkrigstiden, 1947, 1967 och 1977. I de nya riktlinjer som fastställdes 1977 har bl. a. produktionsmålet omformulerats. I 1967 års beslut uttrycktes detta mål i s. k. självförsörjningsgrad som i fredstid borde ligga på 80 %. 1972 års jordbruksutredning¹ visade att sambandet mellan totalproduktion och livsmedelsberedskap inte är entydigt till följd av jordbrukets ändrade produktionsinriktning och ökade beroende av importerade produktionsmedel. Därför borde ett produktionsmål i vilket livsmedelsberedskapen spelar stor roll i stället uttryckas i delmål för åkerareal, antal mjölkkor samt för produktionsinriktning.

Beträffande åkerarealen har riksdagen beslutat² att den brukningsvärda jorden skall utnyttjas för jordbruksproduktion, vilket innebär ett bibehållande av ungefär nuvarande åkerareal. Den fredstida mjölkproduktionen bör upprätthållas vid en nivå som ungefär motsvarar konsumtionsbehovet av mjölk- och mjölkprodukter. Även för övriga animalieprodukter bör en produktionsnivå eftersträvas som i stort sett motsvarar den inhemska konsumtionen. Det överskott som uppkommer till följd av målsättningen i fråga om åkerarealen bör i första hand utgöras av spannmål.

I 1977 års beslut görs vidare en klar markering av inkomstmålet. Ett huvudsyfte med jordbrukspolitiken skall vara att tillförsäkra dem som är sysselsatta i jordbruket i alla delar av landet en ekonomisk och social standard, som är likvärdig med den som jämförbara grupper uppnår.

Det totala produktionsvärdet i egentligt jordbruk uppgick vid mitten av 1970-talet till drygt 10 miljarder kr. i 1975 års prisnivå. Därav svarade animalieproduktionen för drygt 3/4.

Material för bedömning av jordbrukets, fiskets och trädgårdsnäringens utveckling fram till 1983 har för LU:s räkning sammanställts av jordbruksdepartementet³. Sektorstudier har utarbetats för egentligt jordbruk inom ramen för lantbruksekonomiska samarbetsnämndens sektorsgrupps verksamhet, för trädgårdsodling inom lantbruksstyrelsen och för fiske inom statens jordbruksnämnds fisksektion.

¹ "Översyn av jordbrukspolitiken" (SOU 1977:17).

² Proposition 1977/78:19 om nya riktlinjer för jordbrukspolitiken, m. m.

³ Jordbruk, trädgårdsodling och fiske. Sektorbeskrivningar och framtidsbedömningar till 1978 års långtidsutredning. (Ds Jo 1978:5.)

Prognosen för jordbrukets *produktion* baseras på antaganden om åkerarealens och mjölkproduktionens storlek samt antaganden om viss avkastningsökning inom vegetabilie- och animalieproduktion.

Åkerarealen antas 1983 komma att uppgå till 2 930 000 ha. Det innebär en relativt liten nedgång från 1976, 50 000 ha, eller en årlig nedgång med 7 000 ha. Det kan jämföras med en årlig minskning med i genomsnitt 30 000 ha under 1960-talet och 10 000 ha under första hälften av 1970-talet. Nedläggningen berörde främst skogslänen. Av den förväntade årliga nedläggningen till 1983 beräknas 2 000 ha vara en följd av tätorternas expansion och 5 000 ha nedläggning av marginell åker. I av statsmakterna beslutade riktlinjer för fysisk riksplanering, prop. 1972:111, anges att stor restriktivitet skall iakttas vad gäller användande av åker till annat än jordbruksändamål.

Den pågående förskjutningen av åkerarealer till större brukningsenheter väntas fortgå. 1983 antas medelarealen vid företagen uppgå till ca 27 ha (företag med mer än 2 ha åker). 1961 var medelarealen ca 14 ha och 1976 ca 23 ha.

Den totala åkerarealen ger en ram för produktion av såväl vegetabilier som animalier. Fördelningen av åkermarken på olika användningsområden bestäms i hög grad av animalieproduktionens omfattning. Drygt 2/3 av åkerarealen används nämligen för animalieproduktion genom foderväxtodling och vallodling.

Stora vallarealer friställdes främst under 1960-talet till följd av minskat antal kor och hästar. Ofta skedde det i samband med att åker togs ur bruk men utrymme skapades också för en ökad odling av spannmål, som i delar av Mellansverige blivit helt dominerande. Från början av 1960-talet har spannmålsarealen ökat med ca 10 % medan den totala arealen minskat med ca 10 %. Med utgångspunkt i prognoser om foderbehov hos de grovfoderförbrukande djuren kan vallarealer beräknas. Erforderlig vallareal torde komma att uppgå till 900 000 ha 1983, varav knappt 700 000 ha slättervall.

Brödsädesarealen har under 1970-talet ökat men antas stabiliseras vid 450 000 ha. Andelen 1983 av hela åkerarealen skulle därvid uppgå till ca 15 %. Avkastningen för brödsäd har antagits stiga med 20 kg per ha och år, vilket är en något långsammare ökning än de senaste åren. Bakgrunden till detta antagande är främst att avkastningsökningen till följd av ökade handelsgödselgivor beräknas bli lägre än tidigare.

Även fodersädsavkastningen beräknas öka med ca 20 kg per ha och år. En i stort sett oförändrad areal, knappt 1 200 000 ha, väntas.

Kraftigt höjda producentpriser på mjölk och förbättrad lönsamhet ledde till att mjölkproduktionen steg under första hälften av 1970-talet, efter att ha minskat under 1960-talet. 1977 uppgick mjölkproduktionen till drygt 3 200 milj. kg. Under förutsättning bl. a. av att mjölkproduktionens relativa lönsamhet kommer att bestå, har mjölkproduktionen 1983 antagits bli 3 300 milj. kg.

Den genomsnittliga mjölkproduktionen per ko har ökat från 3 100 kg 1961 till 4 900 kg 1977. Avkastningsökningen beror på förbättrat avelsmaterial och bättre utfodring, men också på att utslaktning av lågmjölkanande kor har skett. Den snabba avkastningsökningen per ko antas fortsätta under prognosperioden, vilket innebär 5 160 kg i genomsnittlig produktion 1983. Med en totalproduktion av 3 300 milj. kg 1983 blir mjölkkoantalet 640 000, en

Tabell 9.4 Åkerarealens användning med fördelning på grödor 1960–1983
1 000 ha

	Genomsnitt per år			
	1960–1964	1965–1969	1970–1976	1983
Spannmål	1 473	1 508	1 629	1 610
därav: brödsäd	351	314	402	450
fodersäd	1 122	1 194	1 222	1 160
Vall	1 391	1 197	981	900
därav: slåttervall	1 106	933	757	690
Balj- och oljeväxter	58	90	158	210
Övrigt	211	145	120	125
Träda eller obrukad mark	176	159	109	85
Total areal	3 309	3 099	2 997	2 930

Källa: Ds Jo 1978:5.

nedgång med drygt 20 000 från 1976.

Subventionering av fläsk- och nötkött har stimulerat konsumtionen. Den överskottsproduktion som tidigare fanns av nötkött har förbytt i nettoimportbehov. I sektorstudien antas en produktion på 154 milj. kg 1983. Det är en viss uppgång från 1977 men lägre än nivån på 1960-talet. En successiv förskjutning mot fläskproduktion har skett sedan början av 1960-talet. Under de senaste åren har den varit ungefär dubbelt så stor som nötköttsproduktionen. F. n. föreligger en överskottsproduktion av fläsk i storleksordningen 10 %. Sektorstudien räknar med en fortsatt uppgång av fläskproduktionen med ca 10 % till 1983.

Uppgången i fläskproduktionen förklaras såväl av ökad djurhållning som av framsteg inom aveln och utfodringstekniken. Snabbare slaktsvinstillväxt har uppnåtts samtidigt som besättningarna blivit allt större.

Den angivna produktionsutvecklingen baseras i de flesta fallen på antaganden om den framtida konsumtionen. Utgångspunkt har varit en prognos för konsumtionen per capita av olika jordbruksprodukter samt LU:s befolkningsprognos. Vid beräkningarna av konsumtionen har också förutsetts att producentprishöjningar skall få återverka på konsumentpriset.

Konsumtionen per capita beräknas fram till 1983 öka av bl. a. mjölk, ost, kött och fläsk men minska av socker och smör. Ur konsumtions- och produktionsprognoserna erhålles sedan försörjningsbalanser för olika varuslag.

En produktionsnivå överstigande den inhemska efterfrågan kan förväntas för fläsk, smör och mjölkpulver. För nötkött, ost och socker torde däremot en nettoimport vara nödvändig även i fortsättningen.

Målsättningen för åkerarealen kommer att leda till fortsatta överskott av spannmål som vid normalskördar uppgår till minst 1 milj. ton. Det motsvarar produktionen på halva brödsädesarealen. Överskott förutsätts kunna exporteras men i regel till lägre priser än de som jordbrukarna i Sverige erhåller. Därigenom uppstår förluster vid exportförsäljningen. Enligt riksdagsbeslutet 1977 skall även fortsättningsvis huvudansvaret för finansieringen av eventuella exportförluster vila på jordbruket självt. I propositionen sägs emellertid

Tabell 9.5 Det egentliga jordbrukets produktion 1965–1983 enligt sektorstudie
Milj. kr., 1975 års priser

	Faktisk produktion				Årlig procentuell förändring 1977–1983 ^a
	1965	1970	1975	1977 prel.	
Brödsäd	641,0	621,7	1 085,5	1 145,5	0,3
Fodersäd och kokärter	204,1	466,4	273,5	165,6	-7,2
Potatis och sockerbeter	614,8	651,6	653,7	801,4	-0,5
Oljeväxter	262,0	215,1	375,4	281,7	5,0
Övriga vegetabilier	124,5	171,4	171,7	200,9	3,6
Summa vegetabilier (1)	1 846,4	1 996,1	2 559,8	2 595,1	0,5
Mjök	4 181,6	3 407,3	3 694,5	3 793,8	0,3
Ägg och slaktfjäderfä	456,0	501,5	597,6	586,7	0,9
Kött och fläsk	3 312,9	3 470,3	3 570,3	3 717,8	0,9
Förändringar i kreaturskapitalet	-177,1	-166,3	-29,0	7,2	8,3
Summa animalier (2)	7 773,4	7 212,8	7 833,4	8 105,5	0,6
Summa produktionsvärde för egentligt jordbruk (1+2)	9 619,8	9 208,9	10 393,2	10 700,6	0,6
Avgår:					
Handelsgödsel och kalk	677,6	865,4	961,2	1 030,0	0,9
Köpfodermedel	1 300,0	1 637,9	1 596,8	1 629,0	-0,7
Diverse förnödenheter	2 017,8	2 112,2	2 398,0	2 368,7	1,3
Summa avdrag (3)	3 995,4	4 615,5	4 956,0	5 027,7	0,6
Återstår:					
Förädlingsvärde för egentligt jordbruk (bidrag till BNP) (1+2+3)	5 624,4	4 593,4	5 437,2	5 672,9	0,6

^a Förändring mellan faktisk produktion 1977 och normal produktion 1983. Produktionen 1977 var ungefär normal.

Källa: Ds Jo 1978:5.

att även staten – med hänsyn till att riksdagen fastställt mål för den framtida åkerarealen – kan anses ha ett visst ansvar för överskotten. Staten kan exempelvis genom handelspolitiska åtgärder verka för att avsättningen av överskotten tryggas. Spannmål skall också enligt de senaste riktlinjerna kunna ingå som en del i biståndsverksamheten.

Systematik, produktivitet och investeringar. Jordbrukets speciella förhållanden gör det svårt att registrera den faktiska arbetstiden. Det beror bl. a. på att jordbruk ofta bedrivs i kombination med skogsbruk, att det förekommer omfattande säsongarbete och att familjemedlemmar hjälper till i jordbruket. Jordbruket bedrivs också många gånger på deltid. Följaktligen är beräkningar över antal arbetade timmar osäkra.

Uppgifter om antalet sysselsatta personer i jordbruket varierar mellan olika

undersökningar. Undersökningar som kan mäta sysselsättningen är årliga uppgifter ur lantbruksregistret, arbetskraftsundersökningarna, de jordbruks-ekonomiska undersökningarna och folk- och bostadsräkningarna. 1975 fanns enligt lantbruksregistret ca 141 000 företagare i jordbruket. Enligt folk- och bostadsräkningarna fanns samma år 144 000 förvärvsarbetande personer inom jordbruket. Under senare hälften av 1960-talet – ett skede med hög rationaliseringstakt – minskade antalet med nära 9 % per år. En stor del av arbetskraften övergick till andra näringar. Nedgången avsaknade under 1970-talet till ca 5 % per år. Storleksrationaliseringar och nedläggningar av mindre jordbruksföretag beräknas fortgå under prognosperioden, men nedläggningarna torde ske i något lägre takt än i början av 1970-talet. För detta talar vidtagna åtgärder i syfte att stödja familj jordbruket som företagsform.

Beräkningar av produktiviteten inom jordbruket får bedömas mot bakgrund av vad som sagts om osäkerheten i mätningen av arbetsvolymen. Produktivitetstillväxten verkar emellertid ha saktat av på 1970-talet jämfört med 1960-talet. Undersökningar av lantbruksekonomiska samarbetsgruppens sektorsgrupp visar på en årlig produktivitetstegring om 8 % på 1960-talet. Under 1970-talet har den legat kring 6 % per år. I sektorstudien antas produktiviteten öka med i genomsnitt 5,5 % per år 1977–1983. Det innebär således en bedömning om en nästan lika snabb produktivitetstillväxt som hittills under 1970-talet.

Jordbrukets investeringsverksamhet har under 1970-talet varit relativt omfattande. I början av 1970-talet ökade enligt sektorstudien investeringarna i ekonomibyggnader kraftigt, vilket sammanhänger med utvecklingen på animaliesidan. Prognoserna för 1983 visar på en uppgång i djurhållningen, vilket tillsammans med fortsatt strukturförändring inom animalieproduktionen väntas kräva en fortsatt hög investeringsvolym.

Jordbrukets maskininvesteringar steg mycket kraftigt 1975 och 1976 bl. a. till följd av det speciella taxeringsavdrag, som då medgavs för anskaffning av maskiner. De totala investeringarna för perioden till 1980 har beräknats enligt trenden för perioden 1970–1974. För perioden 1981–1983 har en något långsammare ökningstakt antagits.

Till investeringar räknas enligt nationalräkenskaperna också förändringar i kreaturskapitalet. Kreaturskapitalet kan totalt sett öka något fram till 1983. En ökning av antalet suggor och galtar liksom av kvigor bedöms erforderlig. Antalet mjölkkor väntas minska något.

De totala investeringarna i jordbruket, som 1977 uppgick till ca 2 300 milj. kr. i 1975 års priser enligt nationalräkenskaperna, har bedömts öka med i genomsnitt 1,8 % per år under prognosperioden.

Till jordbrukssektorn räknas även *trädgårdsnäringen*. Det statistiska underlaget för denna näring är relativt osäkert. Produktionsförhållanden m. m. har belysts i ett delbetänkande av 1974 års trädgårdsnäringsutredning¹.

Enligt utredningen fanns 1976 i trädgårdsnäringen 5 900 företag. På friland odlades ca 12 000 ha och i växthus 430 ha. Överslagsmässigt beräknades produktionsvärdet till 1 100 milj. kr. i löpande priser. Av totala försäljningen svarade prydnadsväxter för ca 600 milj. kr., köksväxter för ca 330 milj. kr. och frukt och bär för ca 170 milj. kr. Antalet stadigvarande sysselsatta var 1975 ca 17 000 personer, varav hälften i företag med växthusodling och hälften i företag med frilandsodling. Därtill kom ca 11 000 tillfälligt sysselsatta,

¹ Svensk trädgårdsnäring. Produktion. Rationalisering. Internationella förhållanden. (SOU 1978:51.)

huvuddelen i frilandsodlande företag. Den arbetsinsats som krävs vid odling av trädgårdsprodukter beräknas vara ca 10 gånger större per ha än vid spannmålsodling.

Importen har successivt ökat. Den uppgick 1977 till 1 400 milj. kr. i löpande priser. Importen av sådana produkter som kan odlas i Sverige var ungefär lika stor som den inhemska yrkesmässiga produktionen av samma produkter.

Trädgårdsprodukter bedöms ha en växande marknad. Trots antagande om en fortsatt ökad import beräknas trädgårdsnäringsnäringen kunna öka sin produktion med 2 % per år 1977–1983. Bedömningen grundar sig också på antaganden om fortsatta avkastningsökningar genom att en bättre teknik införs i odlingen och på att odlingsarealen blir oförändrad. De förslag som trädgårdsnäringsutredningen lagt fram syftar till en effektivisering av näringen och till stabilare inkomstförhållanden för de i näringen verk-samma.

Fiske

I sektor 1 ingår förutom det egentliga jordbruket och trädgårdsnäringsnäringen också *fisket*. Ca 4 200 personer hade fiske som huvudsaklig sysselsättning år 1976 enligt den s. k. fiskeriinventeringen. Därtill kom drygt 2 000 binäringsfiskare. Fångstvärdet uppskattades till ca 260 milj. kr. Insjöfisket och kustfisket svarade för ca 15 % av fångstvärdet.

En god prisutveckling på sill och möjligheten att landa fångsterna direkt vid danska auktioner ledde till en kraftig expansion i sillfisket på västkusten under 1950-talet och början av 1960-talet. Fångsterna av sill för konsumtionsändamål uppgick totalt till 185 000 ton 1965. Detta år fångades den hittills största kvantiteten sill. Under 1970-talet har fångsterna av konsumtions-sill sjunkit till ca 80 000 ton per år, varav västkustfisket svarar för omkring hälften. Andra viktiga fiskslag är foderfisk och torskfisk. Den totala fångsten av fisk uppgick 1977 till ca 200 000 ton.

Under hela efterkrigstiden har sysselsättningen minskat starkt i fisket. Fångstvolymerna har halverats från mitten av 1960-talet till början av 1970-talet. Fångstbegränsningar har införts för att förhindra överfiskning av viktiga fiskbestånd. En fortsatt snabb tillbakagång av näringen har verkat sannolikt.

Under 1977 och 1978 har dock tillbakagången kunnat hejdas. Sillfiskestopp i Nordsjön har medfört goda priser på den svenskfångade sillen. En inte oväsentlig nyrekrytering av fiskare har också skett.

Sverige utvidgade den 1 januari 1978 sin fiskegräns i Östersjön och Skagerack till den s. k. mittlinjen eller till annan gränslinje som överenskom-mits med angränsande stat. Gränsutvidgningen innebar för Sveriges del främst att fångstmöjligheterna i Östersjön av sill, strömming och torsk väsentligt ökade. Fiskeavtalet med EG innebär att balans skall råda mellan svenskt fiske i EG-zon och EG:s fiske i svensk zon. Sverige har i och med gränsutvidgningen fått ökade möjligheter att erhålla fiskekvoter i EG:s zon i Nordsjön. Enligt avtal med EG och Norge har svenska fiskare rätt att fiska i Nordsjön. Förhandlingar om högsta tillåtna fångster skall ske årligen. I Skagerack och Kattegatt har svenska fiskare i huvudsak samma rätt till fiske som norska resp. danska fiskare.

Enligt den år 1975 tillsatta fiskerikommittén¹ kan de förändrade betingelserna sammantagna beräknas ge tillräckliga fångstmöjligheter för att sysselsätta den svenska fiskeflottan de närmaste åren. Utvidgningen i Östersjön ger möjlighet att sysselsätta den överkapacitet i fiskeflottan som kan beräknas finnas på västkusten. För närvarande gäller att det svenska fiskets omfattning snarast begränsas av avsättningsmöjligheterna.

Riksdagen har under våren 1978 fastlagt nya riktlinjer för den framtida fiskeripolitiken². Mål för fiskeripolitiken bör enligt riksdagens beslut vara att skapa förutsättningar för de sysselsatta i fiskerinäringen att få en ekonomisk och social standard jämförbar med den i andra näringar. Konsumenterna skall erbjudas fisk till rimliga priser. Fisket bör bedrivas effektivt samtidigt som hänsyn tas till regionala sysselsättningsbehov.

I syfte att rationalisera och modernisera fiskeflottan skall statligt stöd kunna utgå. En licensiering av yrkesfiskare införs. Endast licensierade fiskare kan komma ifråga för statligt stöd. Prisregleringen av fisk ändras främst i syfte att ge fiskarna stabilare inkomster.

LU:s prognoser vilar i hög grad på den av fiskerikommittén målsatta utvecklingen. Det gäller exempelvis de riktmärken för fångsterna som bör uppnås inom 3–5 år. Enligt dessa skall fångsterna av sill minska till ca 70 000 ton per år och av torskfisk öka till ca 37 000 ton per år. Förslaget innebär att totalt ca 214 000 ton saltvattensfisk skall fångas i början av 1980-talet. Riktmärkena är satta med utgångspunkt i den sannolika tillgången på fisk och avsättningsmöjligheterna. Fångstvärdet av saltvattensfisken i 1975 års priser skulle därmed öka med ca 1 % per år 1977–1983.

Den svenska konsumtionen av färsk fisk har minskat samtidigt som konsumtionen av beredda fiskprodukter ökat. Mellan åren 1960 och 1976 har konsumtionen av färsk saltvattensfisk halverats. Eftersom konsumtionen av färsk fisk till övervägande del består av svenskfångad fisk får den nedåtgående trenden stor betydelse för fiskets avsättningsmöjligheter. Importen av frysta fiskfiléer motsvarade 1976 ca 40 000 ton hel färsk fisk, vilket var av samma storleksordning som avsättningen av svensk fångad fisk till färskkonsumtion inom landet. 85 % av konsumtionen av fryst torskfilé importeras. Mot denna bakgrund kommer fiskeripolitiken att inriktas mot en ökning av torskfisket för avsättning på den svenska marknaden. Ett ökat torskfiske, som är möjligt inom den utökade fiskezonen, skulle också kunna medföra ökad sysselsättning vid förädlingsleden i land.

Det svenska fisket som till stor del är inriktat på export skulle genom ett minskat sillfiske och ökat torskfiske bli mindre beroende av exportmarknaderna. Exportpriserna varierar starkt. En ökad avsättning på hemmamarknaden skulle genom prisregleringen av fisk medverka till stabilare inkomster för fiskarna. Om målsättningen om fångsterna realiserar innebär den en minskad export såväl som import.

Ungefär hälften av fiskeflottans båtar var 1977 byggda före 1940. Många äldre fartyg har emellertid moderniserats. Avsikten med det statliga stödet är bl. a. att få till stånd en modernisering av fiskeflottan. För att stimulera fiskare att övergå till exempelvis torskfiske kan ett särskilt stöd utgå för de investeringar som föranleds av den ändrade fångstinriktningen.

De årliga bruttoinvesteringarna i fiskeflottan 1977–1983 kan uppskattas till 35–40 milj. kr. i 1975 års priser. Någon större total kapacitetsutvidgning av

¹ "Fiskerinäringen i framtiden" (SOU 1977:74).

² Prop. 1977/78:112.

Tabell 9.6 Sammanfattning av kalkylerna för jordbruk och fiske
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring				1977-1983	
		1965- 1970	1970- 1974	1974- 1977	Sektor- studie LU		
Produktionsvärde	13 036	0,5	3,7	-1,0	0,6	1,8	
Förädlingsvärde	6 411	-1,0	4,0	-0,2	0,7	0,6	
Produktivitet (kr/tim)	22,9	7,5	8,0	4,1	5,6	5,6	
Sysselsättning (milj. tim.)	279,5	-7,9	-3,7	-4,1	-4,2	-4,8	
Investeringar	2 393	-1,4	9,3	3,7	1,7	1,7	
- byggnader	245	4,4	-1,6	-1,1	0,6	0,6	
- maskiner	2 148	-2,4	11,3	4,3	1,8	1,8	

Anm.: I maskininvesteringarna ingår förändring i kreaturskapitalet.
Källa: Nationalräkenskaperna (för 1977 även Ds Jo 1978:5).

flottan torde det inte resultera i, i huvudsak är det fråga om ombyggnader.

Det största antalet fiskare finns vid västkusten, där fisket också har störst regional betydelse. I några kommuner svarar fisket och anknutna verksamheter för 20 % av sysselsättningen. Den nya inriktningen av fiskeripolitiken kan innebära en uppbromsning av den snabba sysselsättningsminskningen under efterkrigstiden. För perioden 1977-1983 har antagits att sysselsättningen minskar med ca 1 % per år. Det innebär en prognos på 4 000 yrkesfiskare år 1983 mot 4 200 år 1976.

Sammanfattning. I tabell 9.6 redovisas en sammanställning av utvecklingen 1965-1983 för hela sektorn enligt de definitioner som används av nationalräkenskaperna och LU.

Den snabba ökningen av förädlingsvärdet och produktiviteten 1970-1974 förklaras främst av variationer i skördeutfall. 1974 var ett år med "rekordskörd". Produktiviteten för hela perioden 1970-1977 ökade med i genomsnitt 6,3 % per år.

För byggnadsinvesteringarna redovisar lantbruksekonomiska samlingsgrupps sektorsgrupp en volym som ligger mer än dubbelt så högt som det i tabellen angivna värdet.

Modellresultatet för 1977-1983 överensstämmer ganska väl med sektorstudiens bedömningar. Modellen ger dock en högre årlig tillväxt av produktionsvärdet, 1,8 % per år mot 0,6 % i sektorstudien, vilket bl. a. beror på den efterfrågan på jordbruksprodukter som livsmedelsindustrin svarar för. Av denna industri krävs i LU:s huvudalternativ nämligen en stark exportökning.

9.3 Skogsbruk

För bedömningarna av skogsbrukets utveckling har en sektorstudie utarbetats inom skogsstyrelsens prognosavdelning. Sektorstudiens bedömningar vilar i många avseenden på 1973 års skogsutredning, vars slutbetänkande kom i början av 1978¹.

Skogstillstånd, areal, ägare. Den svenska skogsmarksarealen har varit i stort sett oförändrad sedan 1920-talet. Det totala virkesförrådet har däremot ökat från ca 1 800 milj. m³sk på 1920-talet till ca 2 400 milj. m³sk vid mitten av 1970-talet.² Därav utgörs knappt 100 milj. m³sk av torrskog och vindfällen. Av det råa virkesförrådet var 38 % tallskog, 48 % granskog och 14 % lövskog.

Hälften av skogsmarken är privatägd, medan bolag och det allmänna (stat, kyrka, kommuner) äger vardera en fjärdedel. Statens skogar är koncentrerade till norra Sverige medan bolagens skogar främst finns i södra Norrland och i Svealand. I Götaland dominerar de privatägda skogarna.

Någon större förändring av virkesförrådets storlek har inte skett från mitten av 1960-talet. Den årliga tillväxten var högst under 1960-talet, då den uppgick till ca 80 milj. m³sk. Enligt senaste beräkningar är tillväxten vid mitten av 1970-talet ca 75 milj. m³sk. per år. Tillväxtminskningen förklaras bl. a. av stora slutavverkningar³ i bestånd med hög löpande tillväxt. Speciellt inom storskogsbruket har slutavverkningstakten varit hög. Vidare visar de senast tillämpade beräkningsmetoderna att de äldre beräkningarna i vissa fall överskattade tillväxten.

Skogens åldersfördelning i landet är relativt ojämn. Enligt skogsutredningen finns f. n. ett underskott på skog i åldern 21–40 år. I Norrland och i delar av Svealand föreligger det underskott också på skog i åldern 41–60 år. Skog äldre än 60 år har en motsvarande högre andel av beståndet.

Virkesbehov och avverkning. Skogsindustrins förbrukning av virke har successivt ökat fram till mitten av 1970-talet. 1974 förbrukades den hittills största kvantiteten, 61 milj. m³fub (fast mått under bark). Under lågkonjunkturåren 1975–1977 minskade förbrukningen till omkring 50 milj. m³fub.

Vid mitten av 1950-talet gick ca 75 % av virket till industrin. De senaste åren har andelen överstigit 90 %. Den främsta orsaken är att förbrukningen av brännved och övrigt husbehovsvirke sjunkit. Brännvedsavverkningen beräknas nu motsvara ca 1 milj. m³fub mot ca 6 milj. m³fub 20 år tidigare. Samtidigt har råvaruutnyttjandet inom industrin blivit allt bättre. Sågverks-

¹ "Skog för framtid" (SOU 1978:6, 7.)

² m³sk = skogskubikmeter (volym av hel trädstam ovan stubbskäret inkl. bark).

³ Avverkning som innebär att produktionsprocessen för befintlig trädgeneration avbryts (med undantag för eventuella fröträd).

Tabell 9.7 Skogsindustrins genomsnittliga rundvirkesförbrukning 1961–1977

	Milj. m ³ fub.	Milj. m ³ sk.
1961–1965	41,2	49,4
1966–1970	47,1	56,5
1971–1974	56,4	67,7
1975–1977	50,4	60,5

Anm.: 1 m³ fub (kubikmeter fast mått under bark) = 1,2 m³ sk (skogskubikmeter).

Källa: Skogsstatistisk årsbok 1975 och skogsstyrelsen.

Tabell 9.8 Avgång och tillväxt 1961–1977
Genomsnitt per år, milj. m³sk.

	Bruttoav- verkning	Total avgång	Tillväxt
1961–1965	60,4	65,8	83,0
1966–1970	68,4	75,0	80,0
1971–1974	76,3	82,5	76,0
1975–1977	65,7	70,7	76,0

Anm.: Bruttoavverkning inkluderar på avverkningsplatsen kvarlämnade hela fällda träd vid röjning och hyggesrensning. Total avgång inkluderar naturlig avgång som ej tillvaratagits, exempelvis vid vindfällan och självgallring.

Källa: Skogs & virkesbalansen (Nordisk skogsunion 1978).

avfallet kan t. ex. utnyttjas i såväl massa- som skivindustri. Processförändringar och ändrad produktionsinriktning har också förbättrat råvaruutbytet. Även i fortsättningen bedöms goda möjligheter till bättre råvaruutnyttjande finnas.

Den totala bruttoavverkningen har ökat från ca 60 milj. m³sk vid början av 1960-talet till ca 76 milj. m³sk i början av 1970-talet. Endast under den första delen av 1970-talet var avverkningarna så stora att den totala avgången översteg tillväxten. Under de senaste åren har lövvirkesavverkningen avsevärt understigit tillväxten.

Skogsindustrin hade vid årsskiftet 1977/1978 en kapacitet som skulle kräva en årlig virkestillförsel på ca 67 milj. m³fub om samtliga olika anläggningar utnyttjades till fullo samtidigt. Det skulle motsvara en bruttoavverkning på 84–85 milj. m³sk. Vid en genomsnittlig kapacitetsutnyttjandegrad för skogsindustrin över en konjunkturcykel beräknas en tillförsel om ca 60 milj. m³fub fordras, vilket svarar mot en bruttoavverkning på ca 75 milj. m³sk, dvs. lika mycket som den beräknade tillväxten vid nuvarande intensitet i skogsbruket. Den totala avgången blir då ca 80 milj. m³sk.

Detta förhållande brukar anföras som motiv för stark restriktivitet i utbyggnaden av skogsindustrikapacitet. Utbyggnader kräver tillstånd av regeringen. En långsiktig total kapacitetsökning fordrar ökad tillväxt i skogen om inte skogens produktionsförmåga skall sjunka.

1973 års skogsutredning tillkallades för att utreda möjligheterna till ökad avverkning i ett långsiktigt producerande skogsbruk. Utredningen har redovisat tre alternativa utvecklingslinjer för skogsproduktionen som var och en ger olika nivåer för den årliga tillväxten beroende på olika intensitet i skogsvård och underhåll. För samtliga alternativ gäller att beräkningsperiodens längd är 100 år.

Alternativ 1 beskriver ett skogsbruk liknande dagens. Lövröjningen förutsätts dock ske i större omfattning än under de senaste åren. Gallringshuggningarna syftar till att främja en hög produktion av barrsågtimmer. Gödningen fortsätter i oförändrad omfattning under hela 100-årsperioden.

Alternativ 2 är det intensivaste skogsproduktionsprogrammet med ökade krav på anläggning av ny skog. Möjligheter till utdikning av sumpmark och myrmark samt odling av contortatall, som producerar 30–60 % mer virke, i norra Sverige kommer till stånd. En ökad gödning i främst norra Sverige ger

en relativt hög ökning av skogstillväxten. Detta program skulle möjliggöra en ökning av de årliga bruttoavverkningarna till närmare 80 milj. m³ sk. på 1980-talet och ca 90 milj. m³sk om 100 år. Utredningen har förordat detta alternativ.

Alternativ 3 förutsätter restriktioner för användning av kemiska bekämpningsmedel, gödsling m. m. Skogsgödslingen tänks exempelvis upphöra 1980 med minskad tillväxt som följd.

Skogsindustrins nuvarande kapacitet skulle i alternativ 1 kunna utnyttjas till 85 %, i alternativ 2 till 90 % vid mitten av 1980-talet och i alternativ 3 till 75 %.

I ovanstående beräkningar har inte hänsyn tagits till förbättrat tillvarata-gande av virket vid avverkningsplatsen. Särskilda undersökningar har visat att det finns praktiska möjligheter att vid en årsavverkning på 75 milj. m³sk tillvarata maximalt 10 milj. m³sk mer virkesråvara för industriell användning än vad som sker idag.

Under 1970-talet har en radikal omsvängning skett i Sveriges utrikeshandel med skogsråvaror. Exporten har successivt sjunkit, framför allt av massaved. Från 1974 har också importen stigit kraftigt av massaved.

Tillförsel av råvara till industrin sker alltså också genom import. Under 1970-talet har importen ökat, men den motsvarade trots det endast ca 5 % av den svenska avverkningen 1975. I en situation med råvarubrist får import-möjligheter ökad betydelse. Import av rundvirke sker främst från Östeuropa och Västtyskland och av massaflis främst från Finland, Västtyskland och USA. Importen från USA är kontrakterad t. o. m. 1982.

Det torde inte vara realistiskt att planera för en ökad import. De framtida importmöjligheterna bedöms som osäkra. LU har i enlighet med detta för 1983 antagit en import på ungefär samma nivå som för år 1977.

Riksdagen väntas under 1979 ta ställning till inriktningen av den framtida skogspolitiken. I avvaktan härpå har LU i kalkylerna använt förutsättningar som ligger närmast skogsutredningens alternativ 1, vilket inte innebär några stora förändringar i nuvarande skogstillväxtprogram annat än intensivare skogsvårdsåtgärder av konventionellt slag.

Produktivitet och sysselsättning. Den snabba rationaliseringen inom skogs-

Tabell 9.9 Utrikeshandel med rundvirke 1970–1977

1 000 m³fub.

	1970	1975	1977
Export	4 276	1 978	928
därav:			
sågtimmer	650	216	237
massaved	3 516	1 696	649
Import	578	3 022	2 867
därav:			
sågtimmer	87	95	911
massaved	489	2 924	1 933

Källa: Konjunkturinstitutet.

bruket har givit stora produktivitetsvinster. Rationaliseringen har påskyndats av stigande arbetskraftskostnader och dålig prisutveckling under senare delen av 1950-talet till början av 1970-talet och åstadkommit framför allt genom mekanisering av huggning och terrängtransport samt genom koncentration av avverkningarna, ökad andel slutavverkningar, förkortade terrängtransporter och flyttning av barkningen till industrin. Att en ökad andel av arbetskraften fått helårsanställning torde också ha verkat produktivitetshöjande.

Produktiviteten i skogsbruket mäts traditionellt med dagsverken per 100 m³sk avverkad skog.¹ I tabell 9.10 nedan anges hela skogsbrukets bedömda dagsverksåtgång år 1970, 1975, 1977 och 1983 för olika arbeten. Värdena grundar sig på Forskningsstiftelsen Skogsarbetens produktivitsundersökningar samt på bedömningar gjorda inom skogsstyrelsen. Rationaliseringen har varit störst inom huggning och terrängtransport. Ökningen i dagsverksåtgången mellan 1975 och 1977 förklaras till en del av den ändrade löneformen i skogsbruket men också av ett lägre kapacitetsutnyttjande till följd av minskad efterfrågan. Enligt nationalräkenskapsdata ökade också den totalt arbetade tiden något från år 1975 till 1977.

Åtgångstalen skiljer sig vidare mellan olika ägargrupper och även mellan olika landsdelar inom samma ägargrupp. Bolagen, domänverket, skogsägarföreningarna och entreprenörer har i stort sett samma åtgångstal och ligger lägre än häradsallmänningar, stiftsskogar etc. De högsta åtgångstalen har det enskilda mindre skogsbruket där ägarna själva utför skogsarbetet.

En snabb årlig produktivitetsökning förväntas av Forskningsstiftelsen Skogsarbeten 1977–1983, 6,0 % per år. Detta är delvis en följd av den negativa utvecklingen 1975–1977. Produktivitetsökningen 1977–1983 innehåller ett inhämtande av den reserv som finns i utgångsläget. Den årliga produktivitetsökningen 1975–1983 blir i genomsnitt 3,3 %. I samråd med skogsstyrelsen har LU bedömt den årliga produktivitetsökningen 1977–1983 till 5,5 %.

Flera faktorer talar för att man får räkna med en uppbromsning av den potentiella produktivitetsökningen perioden 1977–1983. Någon ytterligare snabb mekanisering av enskilda arbetsmoment torde inte kunna genomföras fram till mitten av 1980-talet. Terrängtransporterna är i det närmaste helt

Tabell 9.10 Dagsverksåtgång inom hela skogsbruket 1970–1983

Dagsverken/100 m ³ sk	1970	1975	1977	1983
Avverkningsarbete (huggning)	9,9	7,7	8,2	5,7
Terrängtransport	3,7	2,2	2,2	1,6
Skogsvård	1,8	1,9	2,0	1,8
Övrigt	2,5	1,9	2,6	1,5
Summa	17,9	13,7	15,0	10,6
Årlig procentuell förändring	5,5	-4,4	6,0	

¹ Utvecklingen av detta fysiska mått skiljer sig ofta från det produktivitsmått som används i nationalräkenskaperna och LU. Det senare förändras exempelvis vid sortimentsförskjutningar mellan sågtimmer och massaved.

mekaniserade. Motormanuell röjning torde inte ersättas i ett medellångt perspektiv. Mekaniserad skogsodling kan introduceras tidigast omkring 1980, men inte få någon dominerande betydelse förrän 10–20 år därefter. Månadslönesystemet, hänsyn till naturvårdsintressen är andra faktorer, som kan verka återhållande på produktivitetsutvecklingen. En återgång till ökad gallringshuggning torde också bli nödvändig om skogsmarkens produktionsförmåga skall utnyttjas bättre.

Skogsvårdsåtgärdernas andel av det totala åtgångstalet har legat på ca 10 %. Andelen väntas stiga. Produktiviteten inom skogsvårdsarbetet bedöms inte öka i samma takt som för avverkning och terrängtransport.

Investeringar. Skogsbrukets investeringar brukar indelas i byggnader (byggnader och skogsbilvägar), maskininvesteringar och skogsvårdsåtgärder (skogsoodling, gödsling, dikning, markberedning och hyggesrensning). Kostnader för röjning och lövbekämpning räknas till underhåll och ingår därmed inte i investeringarna. Intensiteten i skogsproduktionen påverkar således investeringsvolymen. De av skogsutredningen beskrivna alternativen skiljer sig åt i kravet på skogsvårdsåtgärdernas omfattning. LU har, som nämnts, i avvaktan på beslut om den framtida skogspolitikens inriktning räknat med en viss ökning av konventionella skogsvårdsåtgärder.

Beträffande byggande av skogsbilvägar räknar skogsstyrelsen med en oförändrad årlig investeringsnivå. Maskininvesteringarna väntas öka något fram till 1983.

Sammanfattning. Sektorstudiens beräkningar har grundats på antagandet att den totala bruttoavverkningen år 1983 är lika med den beräknade tillväxten, 75 milj. m³sk. Då erhålles en förädlingsvärdetillväxt 1977–1983 med 2,5 % per år. Modellberäkningarna ger snabbare tillväxt av förädlingsvärdet, 4,5 % per år. Det kan beräknas motsvara en bruttoavverkning på knappt 90 milj. m³sk 1983 eller i genomsnitt 77–78 milj. m³sk 1978–1983.¹

Bruttoavverkningarna i modellresultaten ligger således för prognospe-

Tabell 9.11 Sammanfattning av kalkylerna för skogsbruk
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring				1977–1983	
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	Sektor- studie	LU	
Bruttoproduktion	7 582	0,3	-0,3	-7,9	3,4	6,0	
Förädlingsvärde	5 742	-0,5	-0,6	-4,9	2,5	4,5	
Produktivitet (kr./tim.)	64,5	7,9	6,7	-2,9	6,0	5,5	
Sysselsättning (milj. tim.)	89,1	-7,8	-6,8	-2,1	-3,6	-0,9	
Investeringar	920	2,7	4,4	6,7	2,6	2,6	
– byggnader	120	-5,3	-3,6	10,9	0,0	0,0	
– maskiner, skogsvård	800	4,8	5,7	6,1	2,9	2,9	

¹ Vid beräkningarna av vilken avverkning som krävs för ett visst produktionsvärde spelar framför allt andelen sågtimmer resp. massaved roll. Här har antagits att halva avverkningsvolymen utgörs av massaved och återstoden av sågtimmer (46 %), brännved och övrigt. Om sågtimmerandelen sänks till 40 % ökar den genomsnittliga bruttoavverkningen med drygt en milj. m³sk.

rioden på en genomsnittlig nivå som är något över den beräknade årliga tillväxten med nuvarande intensitet i skogsvården. Avverkningarna under 1975–1977 har emellertid legat under den årliga tillväxten, varför det i ett medellångt perspektiv bör kunna avverkas en något större årlig volym. Starka samhällsekonomiska skäl talar för att under de närmaste åren tillåta åtminstone den angivna avverkningen. Stora krav ställs på den svenska varuexporten. Skogsindustrin bedöms ha en växande marknad. Dess export motsvarar ca 1/5 av totala exportvärdet. Skogsnäringen ger sysselsättning främst i de delar av landet som har den svagaste befolkningsutvecklingen.

Farhågor för en brist på avverkningsmogen skog om 30–40 år har medfört en restriktiv avverkningspolitik. Härigenom kan emellertid svårigheter att få fram tillräckliga virkesmängder till industrin uppkomma med risk för att neddragning i produktion och sysselsättning inom skogsnäringen måste genomföras de närmaste åren. Det är i stället av vikt att skogspolitiken utformas så att förutsättningar skapas för att realisera det angivna utbudet av skogsråvara till konkurrenskraftiga priser. Av betydelse för möjligheterna att skapa ett tillräckligt utbud blir inte minst regler i skogsbeskattningen och i skogsvårdslagen. Det är inte uteslutet att en skärpning av avverkningsreglerande åtgärder i syfte bl. a. att stimulera återväxtåtgärder kan få utbudshämmande effekter.

Antalet sysselsatta i skogsbruket (företagare och anställda) var enligt nationalräkenskaperna 106 000 år 1965 och 59 000 år 1977. Skogsbrukets andel av totala sysselsättningen var 1977 1,5 %. I de fyra nordligaste länen var andelen 4,1 %.

Utgående från den produktionsökning och produktivitetstillväxt som angivits kommer timvolymen att minska svagt fram till 1983, med knappt 1 % per år i genomsnitt. Det är väsentligt långsammare än tidigare och innebär ungefär oförändrat antal sysselsatta personer. Denna utveckling är främst en följd av det krav på ökade avverkningar som framkommer som resultat av modellen men också av förutsättningen om en viss ökning i skogsvården. Eftersom skogsvårdsåtgärder är relativt arbetsintensiva beror skogsbrukets sysselsättning också på intensiteten i skogsproduktionen.

9.4 Industri¹

9.4.1 *Allmän översikt*

Inledning

I LU 78 har analysen av industrins branscher i första hand baserats på ingående studier bransch för bransch av utvecklingsbetingelserna utförda av statens industriverk. Därvid har flera olika källor utnyttjats. För det första har branschernas utveckling sedan början av 1960-talet studerats och analyserats med hjälp av den officiella statistiken. För det andra har den branschkunskap som verket förfogar över utnyttjats i kombination med den kompetens som skilda branschorganisationer och fackliga organisationer ställt till förfogande vid intervjuer under vintern och våren 1978. Slutligen har uppgifter om

¹ Avsnittet om industrin (exkl. varvsindustrin) har utarbetats inom planerings- och utredningsbyrån vid statens industriverk.

företagens framtidsförväntningar sammanställts och studerats vid sidan av övrigt material. Sådant material har huvudsakligen hämtats från DIS-enkäten.¹

På detta underlag, och med LUs förutsättningar i övrigt beträffande den internationella ekonomiska utvecklingen, den inhemska pris- och kostnadsutvecklingen samt beträffande de fastlagda politiska kraven på intern och extern balans har industriverket gjort sina bedömningar av utvecklingen 1977–1983 för arbetsproduktiviteten och investeringarna i de femton industrisektorer som långtidsutredningen arbetat med.

Förutsättningarna innebär för industrin en upphämtning från 1977 års bottenläge. Det bör understrykas att de påtagliga förändringar för flera industribranscher som denna återhämtning medför givetvis kräver att den internationella utvecklingen och den interna kostnadsutvecklingen följer de linjer som beskrivits i tidigare avsnitt i LU. Den allmänna inriktningen av den ekonomiska politiken diskuteras i kapitlen 2 och 6. Vilka branschspecifika åtgärder som skulle kunna följa av detta diskuteras inte närmare.

Vid en analys på så pass disaggregerad nivå som den som här görs, blir osäkerheten i det statistiska materialet större än vid bedömningarna på en mera aggregerad nivå. Som framgår av kapitel 3 arbetar LU 78 genomgående med nationalräkenskaperna från mars 1978. Bilden var då mycket ofullständig och har delvis fått uppskattas inom LU. Under loppet av 1978 har vissa revideringar av statistiken för 1977 blivit tillgängliga. Det har dock inte varit möjligt att fullt ut använda denna tillkommande information. Av de reviderade talen framgår dock att 1977 års uppgifter för gruvor, tekoindustri, dryckesvaru- och tobaksindustri, gummivaruindustri samt jord- och stenva-ruindustri är särskilt osäkra.

En annan osäkerhet härrör från de tal som beskriver sambanden mellan de olika sektorerna. Den snedvridning i leveransstrukturen som kan antas föreligga 1977 har inte tillåtits påverka framtidsbedömningen av dessa samband. Denna har tagit sin utgångspunkt i långsiktigt normala värden för relationerna mellan sektorerna. (Se också avsnitt 9.1 ovan).

Utvecklingen sedan början av 1960-talet

I det följande beskrivs den historiska utvecklingen så långt bakåt i tiden som tillgängliga nationalräkenskaper i fasta (1975 års) priser tillåter, dvs från 1963.

Industriproduktionen har volymmässigt under perioden 1963–1977 ökat med i genomsnitt 3,8 % per år. De senaste åren av 1970-talet har emellertid tillväxten stagnerat. Betraktar man därför i stället perioden 1963–1974 så var tillväxttakten för industriproduktionsvolymen 4,8 % i genomsnitt. Exportvolymen ökade samtidigt med 7,3 % per år. Antal arbetade timmar minskade under denna period med 1,8 % per år i genomsnitt. Den resulterande produktivetsutvecklingen var 6,6 % per år.

De allra senaste årens utveckling kontrasterar skarpt mot dessa siffror. Mellan 1974 och 1977 minskade produktionsvolymen och antalet arbetade timmar i industrin med 2,6 % per år. Exportvolymen minskade i samma takt. Produktiviteten ökade således inte alls mellan dessa år. Detta är en för efterkrigstiden unik utveckling. I diagram 9.2–9.6 redovisas utvecklingen

¹ DIS = Delegationen för informationssystemet företag-samhälle.

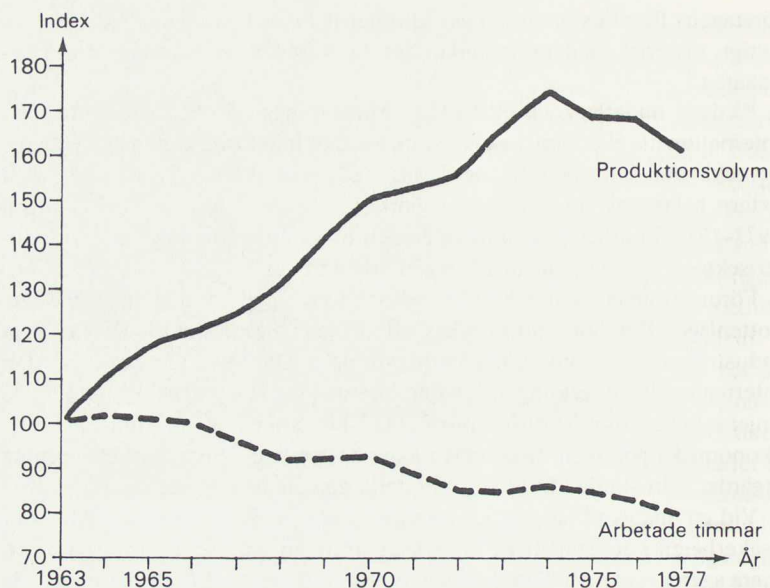

Diagram 9.2 Produktionsvolym (förädlingsvärde) och sysselsättning (antal arbetade timmar) 1963–1977, hela industrin. 1975 års priser. Index 1963 = 100.

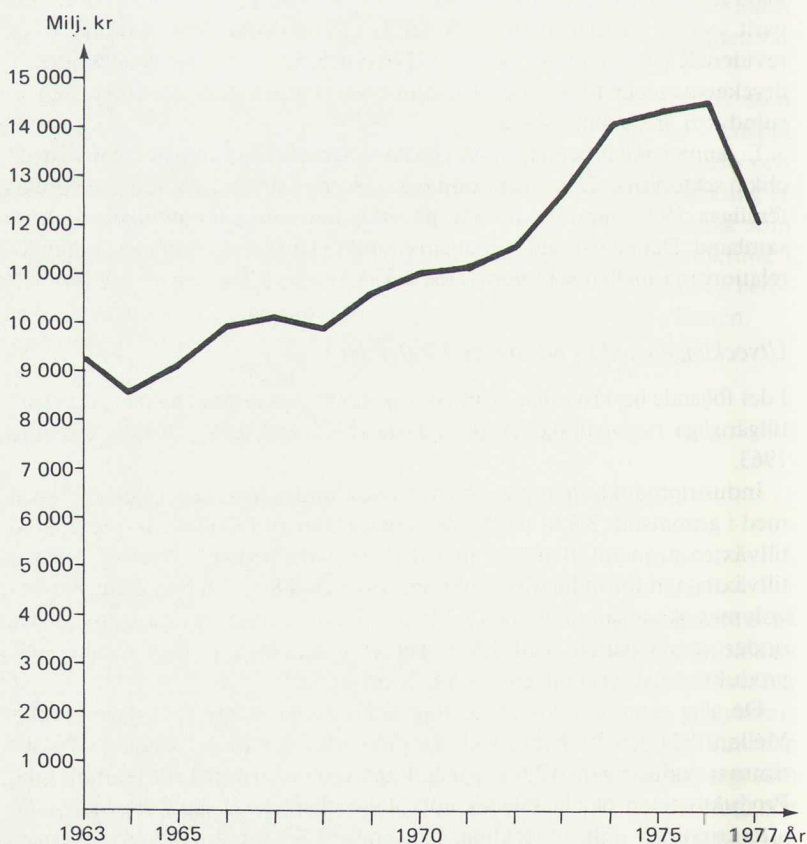

Diagram 9.3 Investeringar i byggnader och maskiner 1963–1977, hela industrin. Milj. kr. 1975 års priser.

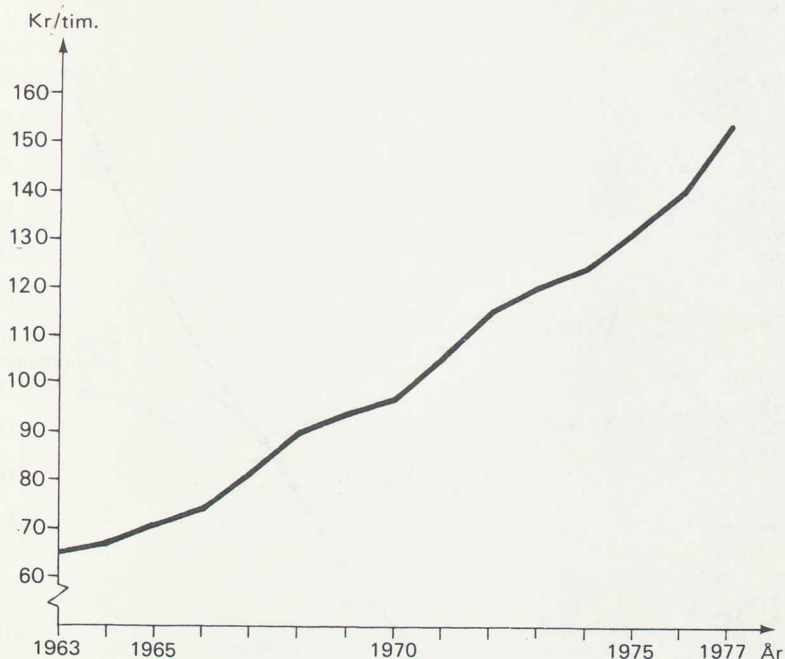

Diagram 9.4 Kapitalintensitet (kapitalstock till återanskaffningsvärde per arbetad timme) 1963-1977, hela industrin. 1975 års priser.

1963-1977 för totala industrin av några centrala storheter. Där framträder tydligt det brott i utvecklingen som inträffade 1974, där bl. a. en långvarig och kraftig uppgång i industriproduktionen avlöses av en nedgång. Denna bild för industrin som helhet rymmer förvisso stora variationer mellan enskilda branscher. Sålunda har de traditionella krisbranscherna även tidigare noterat minskningar i produktionsvolym. Av diagrammen framgår också att det kraftiga trendbrottet när det gäller produktionsvolymen inte har sin motsvarighet i antal arbetade timmar. Den arbetsmarknadspolitik som bedrivs i syfte att så långt möjligt behålla arbetskraften i företagen under de senaste åren har således haft en märkbar effekt som naturligtvis också avspeglas i de låga talen för produktivitetstillväxt de senaste åren. Det är emellertid även här så att stora variationer branschvis förekommer. Ser man till kapitalsidan kan det konstateras att den uppbyggnad av produktionskapaciteten i industrin som ägde rum mellan 1973 och 1975 var förhållandevis kraftig och torde ha resulterat i en betydande överkapacitet i många branscher. Detta belyses av diagram 9.6 där vi ser att kvoten mellan produktion och befintligt kapital sjunker kraftigt efter 1974.

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att utgångspunkten 1977 för långtidsutredningens bedömningar är ett läge med mycket lågt kapacitetsutnyttjande vad avser såväl arbetskraft som kapital.

Produktivetsreserven 1977

I utgångsläget 1977 föreligger en stor skillnad mellan den faktiska produktiviteten och den som skulle ha kunnat uppnås vid normalt kapacitetsutnyttjande. Genom en ökning av kapacitetsutnyttjandet skulle man således under

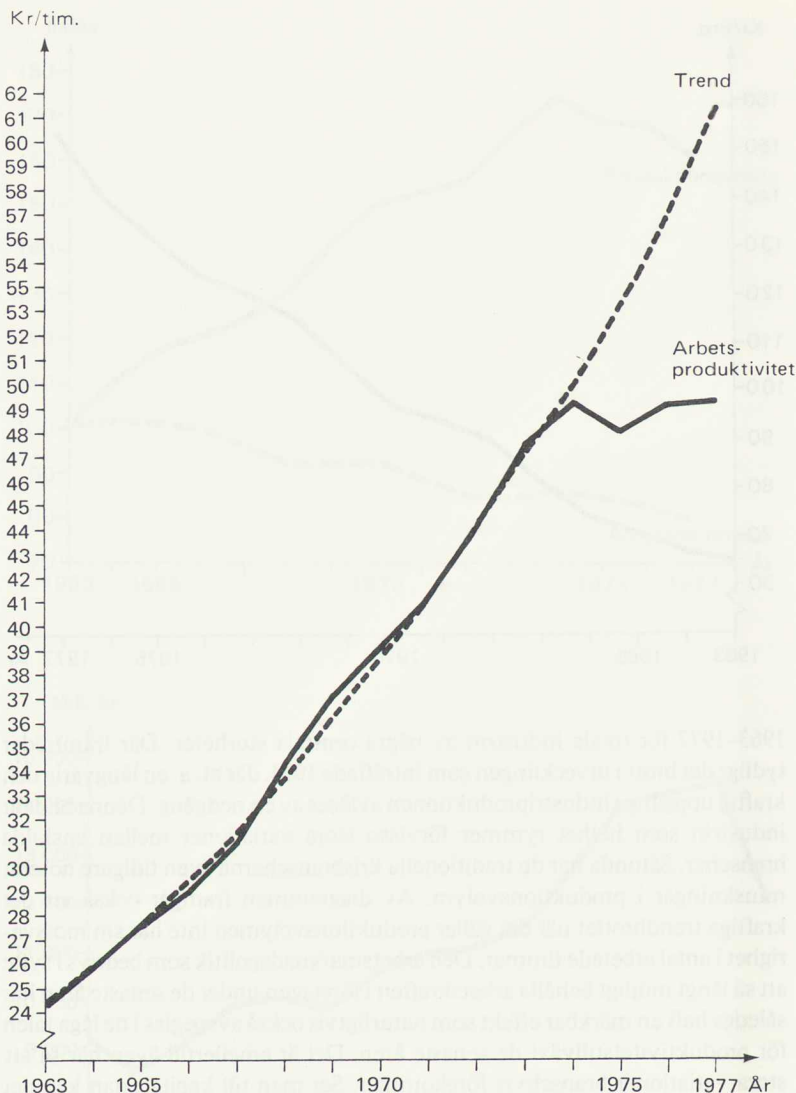

Diagram 9.5 Arbetsproduktivitet (förädlingsvärde per arbetad timme) 1963-1977 samt en tidstrend skattad på perioden 1963-1974, hela industrin. 1975 års priser.

de närmsta åren öka produktiviteten utöver den underliggande trendmässiga produktivitetens utvecklingen. Långtidsutredningens huvudalternativ förutsätter en sådan ökning av kapacitetsutnyttjandet.

I de delar av industrin där anläggningarna är moderna och fullt konkurrenskraftiga i jämförelse med dem som finns i andra länder, bör möjligheterna vara goda att öka produktiviteten genom ökat kapacitetsutnyttjande. I andra delar av industrin har utvecklingen medfört att anläggningarna i stor utsträckning är ekonomiskt obsoleta och där torde produktivitetens vinster vara svåråtgångade. Det föreligger stora svårigheter att kvantifiera produktivitetens reserven bransch för bransch. Vi har ändå försökt uppskatta denna genom att jämföra den faktiska produktivetsnivån 1977 med en normal nivå. Denna har bestämts genom att en tidstrend för produktiviteten beräknats

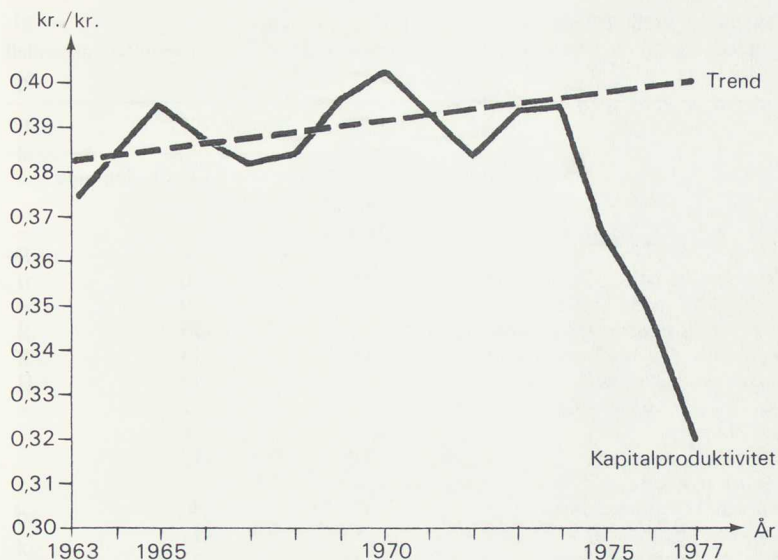

Diagram 9.6 Kapitalproduktivitet (förädlingsvärde per krona kapitalstock till återanskaffningsvärde) 1963-1977 samt en tidstrend skattad på perioden 1963-1974, hela industrin. 1975 års priser.

från 1963 till senaste konjunkturtopp. Värdet 1977 på denna tidstrend har använts som normalnivå. På så sätt har vi fått ett mått på hur stor produktivitetsförlusten var 1977 på grund av otillräcklig efterfrågan.

Principiellt sett kan denna produktivetsreserv i respektive bransch frigöras såväl genom ökad efterfrågan som genom ökad avgång av arbetskraft. Hur stor del av det befintliga gapet som kan realiseras beror därför bl. a. på utvecklingen av relativpriser, efterfrågans inriktning och styrka samt den framtida arbetsmarknads- och regionalpolitiken. Med denna utgångspunkt har en relativt schablonmässig bedömning gjorts av hur stor del av produktivetsreserven som faktiskt kan realiseras i respektive bransch. I de branscher som beräknas kunna återfå normal konkurrenskraft genom den relativprisförskjutning som sker i huvudalternativet, beräknas också produktivetsreserven kunna tas i anspråk. För de branscher som befinner sig i strukturell obalans har bedömningen varit att produktivetsreserven i sin helhet ej kan frigöras genom avgång av anställda.

För flertalet industribranscher torde man med dessa utgångspunkter kunna räkna med att produktivetsreserven kan frigöras under förutsättning att efterfrågan kommer inom den närmaste tiden: konkurrensutsatt livsmedelsindustri, dryckesvaru- och tobaksindustri, trä-, massa- och pappersindustri, grafisk industri, kemisk industri, petroleum- och kolindustri samt verkstadsindustri (exkl. varv) och annan tillverkningsindustri. För dessa branscher bör man kunna resonera utifrån jämförelser med perioden före 1975. Det förefaller emellertid rimligt att anta att också i dessa fall en viss produktivetsförlust redan ägt rum på grund av att aktivitetsnivån varit så låg under en följd av år. Detta skulle motivera en viss nedjustering av gapet beräknat på trenden för perioden 1963-1974/75. En nedjustering med 15 % (och avrundning) ger de i tabell 9.12 angivna talen för nyssnämnda branscher.

För järn- och stålindustrin har den bedömningen gjorts att merparten av

Tabell 9.12 Produktivitetsgapet 1977: arbetsproduktivitet

Skillnad mellan faktisk och potentiell produktivitet 1977 i procent av potentiell produktivitet

	Produktivitetsgap 1977	
	Potentiellt produktivitetsgap ^a	LU:s bedömning
Extraktiv industri	-41	-10
Skyddad livsmedelsindustri	0	0
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	-31	-26
Dryckesvaru- och tobaksindustri	-16 ^b	-13
Textil- och beklädnadsindustri	-25 ^b	-10
Trä-, massa och pappersindustri	-25	-22
Grafisk industri	-9	-8
Gummivaruindustri	-27 ^b	-13
Kemisk industri	-19	-16
Petroleum- och kolindustri	-47	-40
Jord- och stenindustri	-28	-15
Järn-, stål- och metallverk	-33	-25
Verkstadsindustri exkl. varv	-15	-12
Varv	-23	0
Övrig tillverkningsindustri	-10	-8
Hela industrin	-18	-14

^a Produktivitetsgapet är beräknat i förhållande till värdet 1977 av en tidstrend beräknad på tiden från 1963 till senaste konjunkturtopp (vanligtvis 1974 eller 1975).

^b Beräknad på särskild uppskattning av 1977 års nivå.

produktivitetsgapet, dock inte hela, skulle kunna realiseras vid en snar efterfrågeökning. För övriga branscher bör man kunna räkna med att efterfrågeökning endast i begränsad utsträckning skulle komma svensk industri till del – vad gäller varven inget alls. Bedömningarna i siffror för dessa branscher redovisas likaledes i tabell 9.12, tillsammans med en sammanvägning av resultatet för hela industrin. Det realiserbara gapet i produktivitetstermer för hela industrin blir då 14 %. Om man som ett räkneexempel slår ut detta gap på 6 år dvs. under perioden 1977–1983 så rör det sig om drygt två procentenheter per år i tillväxttakt för arbetsproduktiviteten.

Att detta är en rimlig uppskattning av produktivetsreserven stöds av en jämförelse med industriförbundets (SI) våren 1978 genomförd planenkät till större företag i tillverkningsindustrin.¹ I enkäten ombads företagen bland annat ange hur stor ökning av produktionsvolymen som varit möjlig 1977 med befintliga arbetskraftsresurser, om efterfrågeunderlag funnits. Svaret på denna fråga relaterad till den faktiska produktionen 1977 skulle ge en grov indikation på produktivetsreservens storlek. Man skulle vänta sig en viss underskattning jämfört med det ovannämnda sättet att mäta eftersom förmodligen även arbetsstyrkan skulle behöva ökas för att möta en mer normal efterfrågan 1977. Därvid skulle sannolikt produktionsökningar realiseras mer än proportionellt mot den erforderliga sysselsättningsökningen på grund av stordriftsfördelar. Som framgår av nedanstående tabell ger industriförbundets resultat ett gap på 12 % för hela tillverkningsindustrin

¹ Industrikonjunkturen våren 1978, Sveriges industriförbund; Stockholm 1978: tabell 7.

(gruvindustrin ingår alltså ej).

En jämförelse så långt möjligt med de i tabell 9.12 presenterade talen pekar på en relativt god överensstämmelse.

Bedömningarna avseende det realiserbara produktivitetsgapet översatta till SI:s branschaggregat och jämförda med SI:s uppgifter

	LU	SI
Råvaruindustri	-22	-17
Insatsvaruindustri	-15	-17
Investeringsvaruindustri	- 9	- 9
Byggnadsvaruindustri	-14	-10
Konsumtionsvaruindustri	-10	- 7
Hela tillverkningsindustrin	-14	-12

En annan användbar jämförelse är att översätta konjunkturinstitutets barometerdata om kapacitetsutnyttjandet (= andelen företag med fullt kapacitetsutnyttjande) från kvalitativa till kvantitativa uppgifter.¹ Konjunkturinstitutet samlar kvartalsvis in uppgifter från företagen bland annat om hur de bedömer kapacitetsutnyttjandet. Den uppgift som här används är andelen företag som anger att de har fullt kapacitetsutnyttjande. Denna metod ger ett arbetsproduktivitetsgap för hela industrin på 15 %, vilket överensstämmer väl med ovanstående beräkningar.

Kapacitetsgap på kapitalsidan

De i föregående avsnitt behandlade skillnaderna mellan faktisk och potentiell arbetsproduktivitet har givetvis sin motsvarighet på kapitalsidan. Något bra mått på utnyttjandegraden för installerat kapital finns inte. Det är emellertid av stor betydelse för bedömningarna av investeringsbehovet att känna till hur stor del av befintligt kapital som kan utnyttjas vid en efterfrågeökning. En utgångspunkt för sådana resonemang kan tas i beskrivningar av kapitalproduktivitetsgapet. Kapitalproduktivitetsgapet används således som approximation till utnyttjandegraden för kapital. I tabell 9.13 redovisas kapitalproduktivitetsgapet 1977 för de femton LU-sektorerna och för hela industrin. Kapitalproduktivitetsgapet beräknat på detta sätt ligger på 23 % och är alltså fem procentenheter större än motsvarande mått på arbetsproduktivitetsgapet.

Ser man till de enskilda sektorerna så finns emellertid ett flertal som har ett större arbetsproduktivitetsgap än kapitalproduktivitetsgap. På några punkter är skillnaderna stora, t. ex. för gruvindustrin, konkurrensutsatt livsmedelsindustri, dryckesvaru- och tobaksindustri samt tekoindustri, men i mindre grad gäller det även för grafisk industri, gummivaruindustri samt för järn-, stål- och metallverk. Detta är ett resultat av att man i dessa branscher har hållit kvar de anställda i företagen i högre grad än annorstädes i kombination med en mycket låg nettokapitalbildning. Flertalet branscher – samma branscher som angavs kunna sluta arbetsproduktivitetsgapet – torde vara tillräckligt konkurrenskraftiga för att vid en relativt snar ökning av efterfrågan även kunna utnyttja merparten av installerat kapital. Det gäller däremot sannolikt

¹ Följande regression skattas:

$$\ln Q_t = A + B \ln KAP_t + C' t + u_t$$

där Q = förädlingsvärde i 1975 års priser
 KAP = andel företag med fullt kapacitetsutnyttjande, årsmedeltal beräknat på fyra kvartalsuppgifter och
 t = tiden.

Gapet för produktion skattas som $B(\ln KAP_{77} - \ln KAP)$ där medelvärdet är beräknat för perioden 1964–1974. Detta justeras med arbetskraftens avvikelser från trendvärdet för att erhålla ett arbetsproduktivitetsgap.

Tabell 9.13 Produktivitetsgapet 1977: kapitalproduktivitet

Skillnad mellan faktisk och potentiell produktivitet 1977 i procent av potentiell produktivitet

	Produktivitetsgap 1977	
	Potentiellt produktivitetsgap ^a	LU:s bedömning
Extraktiv industri	-30	-10
Skyddad livsmedelsindustri	5	0
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	-23	-20
Dryckesvaru- och tobaksindustri	- 9 ^b	- 8
Textil- och beklädnadsindustri	- 6 ^b	- 5
Trä-, massa- och pappersindustri	-29	-25
Grafisk industri	- 3	- 3
Gummivaruindustri	-23 ^b	-20
Kemisk industri	-22	-19
Petroleum- och kolindustri	-48	-41
Jord- och stenindustri	-27	-15
Järn-, stål- och metallverk	-29	-22
Verkstadsindustri exkl. varv	-22	-19
Varv	-37	0
Övrig tillverkningsindustri	-10	- 9
Hela industrin	-23	-18

^a Produktivitetsgapet är beräknat i förhållande till värdet 1977 av en tidstrend beräknad på tiden från 1963 till senaste konjunkturtopp (vanligtvis 1974 eller 1975).

^b Dessa gap är troligen något underskattade på grund av en sannolik överskattning av produktionsvolymen 1977.

inte för gruvindustri, jord- och stenindustri, järn-, stål- och metallverk samt varv, ej heller teko- och gummivaruindustri, där kapitalutrustningen bedöms vara i olika grad ekonomiskt obsolet.

I tabell 9.13 redovisas bedömningar av hur stor del av gapet i kapitalproduktivitetstermer som kan slutas vid en efterfrågeökning. Sammanvägt för hela industrin ger bedömningen ett gap om 18 %.

Betydelsen av detta gap för investeringsbehovet kan illustreras med räkneexempel. Långtidsutredningens bedömning av produktionsutvecklingen 1977–1983 slutar på en tillväxt med 6,6 % per år i genomsnitt. Om man med enbart ersättningsinvesteringar håller kapitalstocken på 1977 års nivå skulle det ta två och ett halvt år innan kapitalstocken 1977 i sin helhet tagits i anspråk (6,6 % årlig ökning i 2 1/2 år är lika med 18 %). Härav följer att investeringsbehovet de närmaste åren inskränker sig till ersättningsinvesteringar tillsammans med den investeringsaktivitet som krävs för att möta kraven på kapacitetstillskott i maskiner och anläggningar någon gång under 1980. Det finns givetvis skillnader mellan olika sektorer. Verkstadsindustrin, som beräknas öka produktionsvolymen med drygt 8 % per år i genomsnitt slår i kapacitetstaket efter två år, medan kemisk industri gör det redan efter ett och ett halvt år och medan petroleum- och kolindustri inte kommer att nå kapacitetstaket före 1983.

Exemplet illustrerar vissa samband mellan produktionsutveckling och investeringar. Det är emellertid mycket viktigt att komma ihåg kalkylens

karaktär av räkneexempel eftersom dessa samband tillhör de allra mest svårbedömda i ekonomisk analys.

Internationell efterfrågan på svensk produktion

En nödvändig förutsättning för att den ökning av det inhemska kapacitetsutnyttjandet som ligger i LU:s huvudalternativ skall komma till stånd är att det finns köpare för svenska produkter inom landet och utomlands.

För att förverkliga målsättningen om balans mellan import och export 1985 krävs enligt modellberäkningarna en årlig genomsnittlig ökning av exportvolymen för industrivaror med 8,7 % (se tabell 9.14). Det innebär en snabbare tillväxttakt för exporten av industrivaror än under t. ex. perioden 1963–1974 då den låg på 7,2 % per år i genomsnitt. Vid denna jämförelse måste emellertid tas i beaktande att 1977 var ett dåligt år för exporten. För att en återhämtning skall kunna ske måste Sverige ta tillbaka delar av de marknadsförluster som drabbat industrin under åren 1975–1977. Som framgått av kapitel 6 och 7 är en förbättring av förhållandet mellan exportpriser och importpriser för industrivaror med nära 2 % per år en nödvändig förutsättning härför. Detta kräver i sin tur en återhållsam kostnadsutveckling i landet och en snabb produktivitetstillväxt. Tillsammans med de bedömningarna och med antagandet om en återhämtning av den ekonomiska aktiviteten i omvärlden – bl. a. en ökning av BNP i OECD-

Tabell 9.14 Exportutvecklingen inom olika industribranscher

	Procentuell andel av industrins export 1977	Årlig procentuell förändring		
		LU:s huvudalternativ 1977–1983	Företagens exportförväntningar i DIS-enkäterna	
			Våren 1977–1976	Våren 1978–1982
Extraktiv industri	3,5	3,6	7,5	4,1
Skyddad livsmedelsindustri	0,9	2,0	7,0	7,8
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	0,9	8,6	4,3	9,1
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,1	2,8	7,9	1,3
Textil- och beklädnadsindustri	3,1	3,5	7,2	12,7
Trä-, massa- och pappersindustri	24,1	7,9	2,5	5,1
Grafisk industri	0,5	12,0	15,7	10,0
Gummivaruindustri	0,8	10,3	2,4	5,3
Kemisk industri	5,8	15,2	7,5	9,0
Petroleum- och kolindustri	1,7	2,6	19,0	16,7
Jord- och stenindustri	1,2	7,5	4,3	8,0
Järn-, stål- och metallverk	9,3	6,8	6,0	7,0
Verkstadsindustri exkl. varv	39,6	11,3	5,1	7,7
Varv	7,7	-5,3	7,8	-1,5
Övrig tillverkningsindustri	0,7	13,7	5,8	6,0
Hela industrin	100	8,7	4,6	6,6

området med 4 % per år – erhålls en exporttillväxt på 8,7 % per år. Det kan i sammanhanget noteras att exportförväntningarna i industrin, såsom de rapporterades i DIS-enkäten våren 1978, ger väsentligt lägre tillväxt – endast 6,6 % per år i genomsnitt (till 1982) jfr. tabell 9.14. Dessa förväntningar hos företagen är något mer optimistiska än de var våren 1977. Det finns skäl att förmoda att företagen därvid gjort mer pessimistiska antaganden än LU beträffande utländsk efterfrågan och om kostnadsutvecklingen.

Det är främst verkstadsindustrin (exkl. varv) med 40 %, trä-, massa- och pappersindustri med 25 %, järn-, stål- och metallverk med knappt 10 % samt kemisk industri med drygt 5 % respektive av den svenska industrivaruexporten som är de i sammanhanget mest intressanta branscherna. Med de ovan angivna förutsättningarna bedöms verkstadsindustrin kunna öka exporten med 11 % per år; 1963–1974 var ökningstakten 9,5 % per år. För skogsindustrin bedöms exporten kunna öka med 7,9 % per år vilket kan jämföras 5,6 % för perioden 1963–1974. Även kemisk industri samt järn-, stål- och metallverk bedöms öka sin exportvolym i något snabbare takt än under perioden 1963–1974. Det bör återigen understrykas att 1977 för dessa branscher var ett dåligt exportår.

En mer detaljerad redogörelse för exportbedömningarna lämnas i avsnitt 7.2.1.

Tabell 9.15 Försörjningsbalans för industrivaror 1965–1983
1975 års priser

	Andel i % 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
<i>Tillförsel</i>					
Inhemsk produktion ^a	72	4,6	3,3	-2,1	6,1
Import ^b	28	6,6	4,8	0,2	3,8
Summa tillförsel	100	5,1	3,7	-1,5	5,5
<i>Förbrukning</i>					
Insatsvaror	40	5,2	3,9	-1,9	5,9
därav: inom industrin	27	5,7	6,1	-2,6	7,3
Inhemsk slutlig förbrukning	38	3,7	1,5	-0,2	2,7
därav: privat konsumtion	27	3,0	1,3	2,2	1,9
offentlig konsumtion	4	5,4	-0,9	3,9	1,8
privata investeringar	7	3,7	7,2	-1,0	3,1
offentliga investeringar	1	10,6	-1,8	4,2	1,1
lagerförändring ^c	-1	2597	-1849	-7338	4694
Total inhemsk förbrukning	78	4,5	2,8	-1,1	4,4
Export	22	7,9	7,2	-2,6	8,7
Summa förbrukning	100	5,1	3,7	-1,5	5,5

^a Bruttoproduktionsvärde till mottagarpris.

^b Inkl. tullar, marginaler och indirekta skatter.

^c Förändring i milj. kr.

Den inhemska efterfrågeutvecklingen

I tabell 9.15 redovisas försörjningsbalanser för Sverige gällande industrivaror. Normalt utgörs 1/4 av tillförseln och användningen av import resp. export. 1977 var ett något extremt år med en importandel av tillförseln på 28 % och en exportandel av den totala användningen på 22 %.

När det gäller den inhemska användningen av tillgången på industrivaror kan vissa allmänna tendenser skönjas i det historiska materialet. För det första har insatsförbrukningens andel av den totala användningen ökat vad gäller leveranser inom industrin, medan den totalt för ekonomin har legat på en i stort sett oförändrad nivå. Det kan tolkas så att förädlingsgraden successivt ökat med åren. För det andra kan man spåra en ökning av exportandelen på bekostnad av främst den privata konsumtionen. Utvecklingen till 1983 väntas innebära en fortsättning av detta allmänna utvecklingsmönster. Som följd av den ovanliga situationen i utgångsläget 1977 kommer emellertid utrikeshandelsandelarna att uppvisa relativt stora förändringar mellan 1977 och 1983. Det framgår klart att detta förutsätter en relativt återhållsam utveckling av den privata konsumtionen. Den förutsatta ökningen av exportens andel av industrianvändningen med 5 procentenheter balanseras av en lika stor minskning av den privata konsumtionens andel.

Arbetsproduktivitets utveckling

I den modell som långtidsutredningen arbetat med är arbetsproduktivitets utveckling den ena av de grundläggande bestämningsfaktorerna för produktions- och sysselsättningsutvecklingen i industrin. Den andra är investeringsutvecklingen. De betraktas modelltekniskt som två av varandra oberoende, och utifrån givna, betingelser för produktions- och sysselsättningsutvecklingen i industrisektorerna. I själva verket är det givetvis så att arbetsproduktivitets tillväxt i första hand bestäms av hur mycket verktyg, maskiner och byggnader som de anställda utrustas med i sitt produktiva arbete. Därför måste de investeringsbedömningar som senare skall redovisas kopplas till arbetsproduktivitets utveckling. Om man skall beskriva den historiska arbetsproduktivitetsutvecklingen för att få en jämförelsenorm till bedömningarna av den framtida utvecklingen finner man emellertid att statistiken även registrerar andra produktivitetspåverkande faktorer effekt, utöver den ökade kapitalintensiteten i produktionen. I detta avsnitt presenteras vissa resonemang kring dessa övriga faktorer som tyvärr inte så lätt låter sig fångas i kvantitativa termer. Icke desto mindre måste en bedömning av deras inverkan avspeglas i produktivitets- och investeringsbedömningen.

Betrakta först siffrorna för arbetsproduktivitetsutvecklingen i tabell 9.16. Det framgår att produktivitetsutvecklingen för hela industrin under perioden 1963–1970, uppgick till 7,0 %, jämfört med 3,3 % för perioden 1970–1977. Den senare perioden är dock starkt påverkad av de tre senaste årens ovanliga utveckling, så att om man betraktar endast perioden 1970–1974 så får man en tillväxttakt på nära 6 % (5,9). Detta mönster går igenom i flertalet av de 15 redovisade sektorerna. Endast två verkliga undantag kan noteras nämligen skyddad livsmedelsindustri och dryckesvaru- och tobaksindustri.

I den ekonomiska debatten förekommer en mängd förklaringar utöver realkapitaltillväxten till skillnaderna i tillväxttakt mellan olika perioder för produktiviteten. Man skulle kunna sortera dem under två rubriker nämligen å ena sidan sådana som antas påverka strukturomvandlingstakten i vid bemärkelse och därmed också arbetsproduktivitetens utvecklingen, och å andra sidan företags- eller arbetsställeinterna faktorer.

En hög strukturomvandlingstakt inom industrin var utmärkande för 1960-talet. En snabb produktionstillväxt medförde en möjlighet till snabb strukturomvandling. Arbetskraften kunde flytta snabbt till branscher och arbetsställen med hög produktivitet och i slutändan slogs en mängd lågproduktiva arbetsställen ut i kampen om de knappa arbetskraftsresurserna.

En uppbromsning av strukturomvandlingstakten torde ha ägt rum sedan slutet av 1960-talet. Under 1960-talet fanns en utpräglad strävan hos företagen i exportindustrierna att suga upp arbetskraft. Nya möjligheter öppnades för exporten genom att strävandena mot handelsliberalisering började få effekt i början av 1960-talet.

Omställningen underlättades genom en rörlighetsbefrämjande arbetsmarknadspolitik (flyttningsstöd och andra åtgärder kanaliserade genom AMS). Mot slutet av 1960-talet – och framför allt under lågkonjunkturåren i början av 1970-talet – framträdde ett ökat motstånd mot flyttning. En kraftig utbyggnad av regionalpolitiken genomfördes.

Utöver de mera konjunkturbetingade faktorerna finns det också andra drag i utvecklingen, som minskar rörligheten i samhället och som är av mer bestående karaktär. Man kan peka på att ökad kvinnlig förvärvsfrekvens, ökat egnahemsbyggande, barnomsorgsproblem, och tillgång till skolutbildning på orten är faktorer som sannolikt bidragit till en större bundenhet vid bostadsorten och därmed medverkat till ett större tryck på politiker på den lokala och regionala nivån att arbeta för sysselsättning på orten.

Mot dessa tendenser till uppbromsning av strukturomvandlingstakten skall ställas de krav på rörlighet som ställs inom näringslivet för att målen för bytesbalans, prisutveckling, sysselsättning och standardutveckling skall kunna uppnås. En icke obetydlig rörlighet såväl geografiskt som mellan yrken, branscher och enskilda företag torde vara ett ofrånkomligt inslag i den framtida utvecklingen. Det är dock realistiskt att räkna med ett betydande politiskt motstånd häremot, särskilt i början av anpassningsprocessen. Slutsatsen skulle snarast bli att en fortsatt uppbromsning av strukturomvandlingstakten av dessa skäl är att vänta de närmaste fem åren.

Med interna faktorer avses sådana som påverkar produktivitetens utvecklingen inom företag och arbetsställen. Hit bör utöver realkapitalinvesteringar räknas den nya lagstiftningen på arbetslivets område, den tekniska utvecklingen, vissa konsekvenser av den förda konjunkturpolitiken (25-kronan, lagerstödet) m. m.

När det gäller flera av dessa faktorer kan man peka på motstridande effekter. Till en början kan nya arbetsformer medföra en viss effektivitetsförlust, men denna kan eventuellt återvinnas senare som ett resultat av ökad motivation, bättre organisation, minskad frånvaro etc.

När det gäller lagen om *anställningsskydd*, kan man redan observera effekter i form av att företagen i mindre utsträckning än tidigare gör sig av med arbetskraft i lågkonjunktur. Detta, som ger negativa effekter på

Tabell 9.16 Förädlingsvärde per arbetad timme 1963–1983

Årlig procentuell förändring

	1963– 1970	1963– 1974	1963– 1977	1970– 1974	1970– 1977	1977– 1983
Extraktiv industri	9,8	8,2	5,3	6,4	-0,5	7,8
Skyddad livsmedelsindustri	2,3	2,6 ^a	2,6	3,6 ^a	3,0	2,5
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	11,4	10,2	8,3	6,8	3,8	4,6
Dryckesvaru- och tobaksindustri	9,3	9,5 ^b	9,6	8,6 ^b	9,0	5,6
Textil- och beklädnadsindustri	7,7	7,7 ^c	6,9	8,5 ^c	5,7	4,8
Trä-, massa- och pappersindustri	7,3	7,2	5,7	7,0	2,6	9,0
Grafisk industri	3,2	3,7 ^c	3,0	4,7 ^c	2,0	3,5
Gummivaruindustri	8,2	6,8	5,6	5,6	3,6	6,4
Kemisk industri	6,7	6,8	5,7	8,6	4,2	8,9
Petroleum- och kolindustri	16,7	13,5 ^c	9,9	5,5 ^c	3,5	3,8
Jord- och stenindustri	7,5	7,1	5,7	6,9	2,9	8,0
Järn-, stål- och metallverk	7,7	6,7	4,9	5,5	1,2	8,1
Verkstadsindustri exkl. varv	7,0	6,2 ^a	5,5	4,8 ^a	3,5	7,8
Varv	9,2	7,7 ^a	6,5	3,7	2,2	1,3
Övrig tillverkningsindustri	13,3	10,8 ^a	10,1	7,1 ^a	7,1	7,1
Hela industrin	7,0	6,6	5,5	5,9	3,3	7,2

^a 1963–1975 resp. 1970–1975.^b 1963–1976 resp. 1970–1976.^c 1963–1973 resp. 1970–1973.

Anm.: 1963–1977 har förädlingsvärde till producentpris använts och 1977–1983 förädlingsvärde till faktorpris.

Källa: Nationalräkenskaperna.

produktivitetens utvecklingen under lågkonjunktur (och kanske också vissa incitament att *inte* nyanställa i en konjunkturtopp) bör ge avkastning i påföljande högkonjunktur av olika skäl. För det första undviker företagen vissa kostnader i samband med anställning och avskedande. För det andra kommer en del av de berörda att kunna undvika den utslagning ur arbetslivet som annars är en vanlig konsekvens av arbetslöshet och därmed vinner företagen en del resurser som annars hade krävts för utbildning på arbetsplatsen av ny personal. För det tredje kommer resultaten av viss utbildning i företaget och utbildning på särskilda statliga medel att kunna tillgodogöras i produktionen när konjunkturuppgången kommer. Det finns mycket som talar för att dessa positiva effekter kan materialiseras även på mycket kort sikt och inom den tidshorisont som vi arbetar med här. Därtill kommer att företagen även vinner indirekt på att man undviker den sociala utslagningen som ofta är en följd av arbetslöshet, eftersom företagen delar kostnadsbördan för samhällsvårderna av de utslagna.

I vissa branscher torde övergången från prestationslön till tidlön ha fått märkbara direkta negativa effekter på produktiviteten. Det finns emellertid också tydliga effekter i motsatt riktning i form av minskad sjukfrånvaro, färre skador i arbetet mindre arbete med mätning och kontroll osv.

Arbetstidsförkortningen torde också ha lämnat ett visst bidrag till den observerade produktivitetens utvecklingen. Eftersom ingen ytterligare arbetstidsförkortning förutses för perioden 1977–1983 bortfaller detta bidrag.

Den tekniska utvecklingen betyder givetvis mycket för framgången i

industrin. Ofta påstås att Sverige skulle ha förlorat sitt tekniska försprång på en rad områden. Det är emellertid svårt att finna belägg för denna hypotes.

Efter denna diskussion bör man kunna dra en slutsats om de interna faktorernas betydelse för produktivitetens utvecklingen de närmaste åren. Försöksvis blir den att flera av de positiva effekterna av dessa faktorer endast kan uppnås på litet längre sikt (om alls) och att de därför inte under den period som det här är fråga om kan uppväga de negativa effekterna på produktivitetens utveckling.

Sammanfattningsvis skulle man alltså kunna hävda att det finns anledning att även för resten av 1970-talet och en bit in på 1980-talet vänta sig en fortsättning av den dämpning av produktivitetens utvecklingen som kan observeras sedan slutet av 1960-talet. Hur mycket detta innebär kvantitativt i uppbromsning kan grovt bedömas med ledning av tabell 9.16. Avgörande för bedömningen blir synen på de senaste tre årens utveckling. Som framgått av diskussionen kring produktivitetens gap, har senaste årens långsamma arbetsproduktivitetens utveckling bedömts som i hög grad konjunkturbetingad. För en bedömning av den underliggande produktivitetens utvecklingen bör man därför ta sin utgångspunkt i utvecklingen 1963–1974. Det tidigare resonemanget indikerar att man kan vänta sig en mera dämpad utveckling av den underliggande produktivitetstrenden under den närmaste femårsperioden. Detta leder till en uppskattning av prognosperiodens produktivitetens utveckling till intervallet 4,5–5,5 % per år. Detta är förstas endast en mycket grov överslagsmässig beräkning, men den avspeglar relativt väl resultatet av den företagna branschvisa genomgången av produktivitetstillväxtpotentialerna. I tabell 9.16 redovisas också långtidsutredningens bedömningar, vilka närmare motiveras bransch för bransch senare.

Den tidigare diskussionen om arbetsproduktivitetens gap gav en nivå 1977 för arbetsproduktiviteten som var 86 % av den potentiella. Det motsvarar en genomsnittlig tillväxt på 2,5 % per år. LU:s bedömning av produktivitetens utvecklingen 1977–1983 som byggs upp av branschvisa bedömningar ger för hela industrin en tillväxt med 7,2 % per år från det faktiska läget 1977. Detta motsvarar en trendmässig ökningstakt på 4,7 % per år, således nära den nedre gränsen i det intervall som angavs.

Investeringar och kapitalbildning

Industriinvesteringarna har svarat för mellan 20 och 25 % av de totala investeringarna de senaste åren. 1975 var andelen 24 % medan andelen 1977 kan beräknas till 21 %. Största andelen av industriinvesteringarna svarar verkstadsindustrin (exkl. varv) för, nämligen 29 % medan skogsindustrin, som kommer närmast har 27 %. Kemisk industri och järn-, stål- och metallverk har vardera 9 %. Siffrorna är uppskattningar för 1977 och återfinns i tabell 9.17.

Som utgångspunkt för bedömningarna av den framtida investeringsutvecklingen måste läggas två grundläggande observationer. Den ena är att svensk industri under början av 1970-talet med kulmen 1975 och 1976 genomgick en betydande förnyelseprocess på realkapitalsidan. När Sverige drabbades av den senaste djupa lågkonjunkturen stod företagen därför med

Tabell 9.17 Bruttoinvesteringar inom olika industribranscher 1965–1983

1975 års priser

	Milj. kr.	Andel i %	Årlig procentuell förändring			
			1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Extraktiv industri	286	5,2	0,2	6,1	5,2	-6,3
Skyddad livsmedelsindustri	880	7,3	3,4	-1,0	16,5	-3,2
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	244	2,0	2,5	-4,6	-5,6	8,6
Dryckesvaru- och tobaksindustri	98	0,8	10,6	-2,8	-24,6	12,1
Textil- och beklädnadsindustri	255	2,1	-7,1	3,2	-10,9	0,0
Trä-, massa- och pappersindustri	3 200	26,5	6,9	11,0	-3,9	-1,1
Grafisk industri	388	3,2	4,5	-6,8	0,1	11,8
Gummivaruindustri	102	0,9	4,8	-7,9	-14,8	11,9
Kemisk industri	1 042	8,7	7,0	-0,6	5,6	5,5
Petroleum- och kolindustri	70	0,6	-7,3	79,5	-50,6	7,8
Jord- och stenindustri	426	3,5	-7,2	3,2	-4,3	3,9
Järn-, stål- och metallverk	1 050	8,7	2,7	-2,6	-4,8	10,1
Verkstadsindustri exkl. varv	3 442	28,5	5,7	5,4	-3,5	8,1
Varv	196	1,6	11,9	78,6	-39,3	10,8
Övrig tillverkningsindustri	46	0,4	-2,7	11,1	-14,3	14,9
Hela industrin	12 067	100	3,9	6,3	-5,0	4,7

en jämförelsevis modern kapitalutrustning i flertalet branscher. Den andra observationen hämtas från den föregående diskussionen om det dåliga kapacitetsutnyttjandet 1977. Dessa båda förhållanden talar för att en betydande produktionsökning skulle vara möjlig även utan stora investeringar. Emellertid torde i vissa branscher ett betydande investeringsbehov föreligga trots den senaste investeringsboomen. Det sammanhänger med förestående omstruktureringar av branscherna. Som exempel kan nämnas stålindustrin. Men även det förhållandet att företagen måste hålla investeringarna uppe för att kunna hävda sig i den internationella konkurrensen med företag som under de allra senaste åren har förnyat sin kapitalutrustning, gör att det föreligger ett investeringsbehov som är icke obetydligt. Det bör noteras att även Sveriges viktigaste konkurrentländer har haft låga investeringar de senaste åren.

Här bör man alltså vänta sig ett av de största problemen för svensk ekonomi de närmaste åren eftersom företagens förväntningar ännu inte synes vara inställd på ett tillräckligt starkt efterfrågeuppsving för att investeringsviljan skall bli tillräcklig. SCB:s investeringsenkät från maj 1978 visar för industrin som helhet på en investeringsvolym 1978 och 1979 på cirka 85 % av nivån 1977, som i sin tur låg ungefär 15 % under nivån 1976. Även om branschvisa variationer förekommer så finner man mycket låga investeringsförväntningar hos de tunga branscherna skogsindustri, stålindustri och verkstadsindustri.

Av företagens svar i DIS-enkäten där investeringsförväntningar på fem års sikt redovisas (se tabell 9.18) kan man utläsa relativt låga siffror för perioden 1978–1979, i genomsnitt 25 % under 1976 års nivå. Detta innebär i själva verket än mer pessimistiska förväntningar än de som redovisades i DIS-

Tabell 9.18 Investeringar i byggnader och maskiner enligt företagens förväntningar rapporterade i DIS-enkäterna 1977 och 1978

Genomsnittliga investeringar 1977-81 resp. 1978-82 i förhållande till investeringarna 1976 (1976=100)

	Vårenkäten 1977	Vårenkäten 1978
Extraktiv industri	101	77
Skyddad livsmedelsindustri	103	103
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	165	94
Dryckes- och tobaksindustri	82	79
Textil- och beklädnadsindustri	85	79
Trä-, massa- och pappersindustri	81	62
Grafisk industri	90	70
Gummivaruindustri	161	146
Kemisk industri	112	97
Petroleum- och kolindustri	117	69
Jord- och stenindustri	173	118
Järn-, stål- och metallverk	69	53
Verkstadsindustri exkl. varv	99	82
Varv	47	23
Övrig tillverkningsindustri	93	75
Hela industrin	91	74

enkäten våren 1977, då investeringarna i genomsnitt för perioden 1977-1981 angavs till cirka 90 % av nivån 1976. Denna nedrevidering av förväntningarna domineras av de investeringstunga branscherna verkstadsindustri, järn-, stål- och metallverk samt skogsindustri. Siffrorna får givetvis inte tolkas som prognoser, men de torde ge stöd för tanken att det råder ett ogynnsamt investeringsklimat.

De bedömningar som LU gjort av den nödvändiga investeringsvolymen till år 1983, har resulterat i en investeringstillväxt från 1977 års nivå på 4,7 % per år i genomsnitt. Det innebär en långsammare tillväxttakt än för perioden 1970-1974. I absoluta tal ligger investeringsvolymen per år under perioden 1977-1983 endast 2 % under nivån 1975.

Av tabell 9.17 framgår att de tungt vägande branscherna verkstadsindustri samt järn-, stål- och metallverk förväntas öka investeringarna i snabb takt från nivån 1977 medan skogsindustrin får en mindre nedgång i investeringarna. Denna nedgång innebär dock en fortsatt utbyggnad av produktionskapaciteten. Sålunda blir investeringstillväxten i hela industrin 4,7 % per år i genomsnitt. Närmare motiveringar för dessa beräkningar redovisas i de följande branschtexterna.

Produktion

Industriproduktionen mätt med förädlingsvärde har efter de senaste årens negativa utveckling en andel av den totala produktionen i landet på 29 %. Med den utveckling av arbetsproduktiviteten och investeringarna som redovisats tidigare har industriproduktionen beräknats växa med i genomsnitt 6,6 % per år 1977-1983. Som framgår av tabell 9.19 väntas en snabb tillväxt i skogsindustri, i kemisk industri och i verkstadsindustri för att

Tabell 9.19 Förädlingsvärde (till faktorpris) inom olika industribranscher 1965–1983
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Extraktiv industri	2 234	4,7	4,8	-8,2	5,6
Skyddad livsmedelsindustri	4 263	-0,5	0,0	0,6	0,9
Konkurrensutsatt livsme- delsindustri	2 067	11,9	3,3	0,4	2,7
Dryckesvaru- och tobaksin- dustri	940	6,8	2,7	6,0	2,6
Textil- och beklädnadsin- dustri	3 080	0,7	-0,7	-3,4	2,2
Trä-, massa- och pappers- industri	12 936	5,2	4,9	-5,6	7,7
Grafisk industri	5 377	2,1	-1,1	1,4	3,0
Gummivaruindustri	844	6,7	2,6	-4,9	9,6
Kemisk industri	5 003	9,1	8,4	-3,1	10,8
Petroleum- och kolindustri	379	7,0	-0,7	7,5	2,3
Jord- och stenindustri	2 194	3,9	0,4	-7,7	4,6
Järn-, stål och metallverk	3 812	5,4	3,4	-7,7	6,6
Verkstadsindustri exkl. varv	28 292	6,6	4,7	-0,9	8,3
Varv	2 369	5,8	6,3	-1,3	-6,1
Övrig tillverkningsindustri	441	8,0	4,7	3,4	9,7
Hela industrin	74 233	5,1	3,7	-2,6	6,6

nämna de tyngst vägande branscherna.

Företagens förväntningar såsom de redovisats i DIS-enkäten är inställda på en betydligt långsammare tillväxt. Det framgår emellertid av tabell 9.20 att vad gäller produktionsutvecklingen så har en revidering mot mera optimistiska förväntningar skett jämfört med enkäten våren 1977. Detta gäller för de tyngst vägande branscherna med ett undantag nämligen skogsindustrin, där en mindre nedrevidering av förväntningarna har skett.

Sysselsättning

En årlig ökningstakt för arbetsproduktiviteten på 7,2 % och en produktionsvolymökning på 6,6 % ger en minskning av antalet arbetade timmar i industrin som helhet med 0,6 % per år. På grund av viss arbetstidsförkortning och förändringar i arbetskraftens sammansättning blir resultatet räknat i antal anställda en sysselsättningsökning på knappt 30 000 personer mellan 1977 och 1983.

I tabell 9.20 redovisas en bedömning av timvolymens utveckling bransch för bransch. Det framgår att betydande sysselsättningsminskningar kan förutses för teko-industrin, jord- och stenindustri samt varv. Å andra sidan förutses verkstadsindustrin (exkl. varv) och den kemiska industrin öka sysselsättningen kraftigt.

Tabell 9.20 Antal arbetstimmar inom olika industribranscher 1965–1983

	Milj. tim. 1977	Andel i % 1977	Årlig procentuell förändring			
			1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Extraktiv industri	28,93	1,8	-4,1	-1,2	-1,7	-2,0
Skyddad livsmedelsin- dustri	88,25	5,5	-2,5	-4,0	-1,0	-1,5
Konkurrensutsatt livs- medelsindustri	34,94	2,2	-1,2	-2,9	0,4	-1,8
Dryckesvaru- och to- baksindustri	12,27	0,8	-4,4	-6,9	-3,4	-3,0
Textil- och beklädnads- industri	90,26	5,7	-6,9	-7,8	-7,5	-2,5
Trä-, massa- och pap- persindustri	235,44	14,7	-2,1	-1,8	-3,5	-1,1
Grafisk industri	99,04	6,2	-1,1	-2,3	-2,4	-0,4
Gummivaruindustri	19,91	1,3	-0,1	-2,8	-7,5	3,0
Kemisk industri	89,75	5,6	2,9	0,3	-1,9	1,7
Petroleum- och kolin- dustri	4,58	0,3	-8,2	-4,6	6,9	-1,4
Jord- och stenindustri	55,85	3,5	-3,1	-5,9	-5,1	-3,2
Järn-, stål- och metall- verk	112,43	7,0	-1,8	-1,5	-2,8	-1,4
Verkstadsindustri exkl. varv	656,94	41,1	-0,2	-0,7	-1,6	0,6
Varv	58,24	3,6	-3,8	3,1	-2,6	-7,3
Övrig tillverkningsin- dustri	11,62	0,7	-5,0	-2,2	-5,5	2,4
Hela industrin	1 598,43	100	-1,8	-2,0	-2,6	-0,6

I DIS-enkäten (se tabell 9.21) rapporterar företagen en förväntad minskning av antalet anställda med 0,3 % per år, vilket skall jämföras med en ökning enligt LU:s beräkningar på 0,4 % per år. Om man jämför med föregående års enkät finner man att förväntningarna om en nedgång i sysselsättningen blivit starkare.

9.4.2 *Branschbedömningar*

Extraktiv industri

Exporten av järnmalm från Sverige är avhängig förbrukningen i västeuropeisk stålindustri samt vilken konkurrenskraft svensk järnmalm kommer att ha på denna marknad. De förutsättningar om marknadstillväxt och terms-of-trade-utveckling som LU gjort medger en årlig exporttillväxt på 3,6 %. I denna bedömning ligger också en fortsatt trendmässig exporttillväxt av övriga malmer.

Den inhemska förbrukningen av malm och ferrolegeringsmetaller beror på produktionsutvecklingen inom järn-, stål- och metallverk. Modellresultaten ger en årlig produktionstillväxt för denna sektor på 6,6 %.

Tabell 9.21 Produktionens saluvärde och antalet anställda enligt företagens förväntningar redovisade i DIS-enkäterna 1977 och 1978

Årlig procentuell förändring

	Saluvärde		Antal anställda	
	1976-1981	1977-1982	1976-1981	1977-1982
Extraktiv industri	6,5	3,9	-1,4	-2,7
Skyddad livsmedelsindustri	3,5	3,6	0,1	0,2
Konkurrensutsatt livsmedelsindustri	2,2	2,4	-0,2	-0,5
Dryckesvaru- och tobaksindustri	1,3	1,5	-1,8	-1,5
Textil- och beklädnadsindustri	3,4	2,3	-1,7	-1,1
Trä-, massa- och pappersindustri	6,0	5,4	0,2	-0,2
Grafisk industri	4,3	3,2	-0,4	-0,2
Gummivaruiindustri	1,0	5,1	0,3	0,5
Kemisk industri	5,9	6,1	1,1	0,3
Petroleum- och kolindustri	5,1	2,8	-0,5	-1,6
Jord- och stenindustri	2,9	4,5	-0,3	-1,0
Järn-, stål- och metallverk	3,8	5,4	-1,1	-0,7
Verkstadsindustri exkl. varv	3,9	4,5	0,4	-0,1
Varv	2,6	0,7	-2,6	-2,0
Övrig tillverkningsindustri	4,9	3,6	1,0	0
Hela industrin	4,2	4,3	-0,2	-0,3

Sammantaget erhålls en årlig produktionstillväxt inom extraktiv industri på 5,6 % vilket innebär en produktion år 1983 i paritet med nivån högkonjunkturåret 1974. Även med hänsyn tagen till en fortsatt ökning av förädlingsgraden torde denna utveckling bland annat innebära en produktion vid LKAB på drygt 30 miljoner årston 1983.

Strukturumvandlingen förutses äga rum i första hand inom den mellansvenska gruvindustrin. Bestämmande för omfattningen av denna är vilken kapacitet den malmbaserade metallurgin i Mellansverige kommer att ha. Ett genomförande av Svensk Stål AB:s strukturplan, som innebär att den malmbaserade metallurgin vid Domnarvet läggs ned, medför med stor sannolikhet att en del gruvor läggs ned. Om dessutom specialstålverken med malmbaserad metallurgi i allt högre grad övergår till skrotbaserad metallurgi försämras den inhemska marknaden för de mellansvenska gruvorna ytterligare.

Sammanfattningsvis kan sålunda strukturförändringarna inom den mellansvenska extraktiva industrin antas medföra att i stort sett samtliga mindre anläggningar tas ur drift under perioden.

Totalt för sektorn blir de sysselsättningsmässiga konsekvenserna en årlig minskning av antalet arbetade timmar på 2 % och därmed en årlig

produktivitetstillväxt på 7,6 %.

Det totala investeringsbeloppet för perioden 1977–1983 beräknas bli 2,6 miljarder kr. i 1975 års priser. I detta belopp ingår icke den tidigare planerade investeringen i ett kulsinterverk i Kiruna.

Skyddad livsmedelsindustri

Den skyddade livsmedelsindustrin är föremål för regleringar av bl. a. jordbrukspolitisk karaktär, och påverkas till vissa delar av politiska beslut av typen prisstopp och livsmedelssubventioner. Utrikeshandeln med skyddade produkter fungerar vanligtvis som regulator åt den inhemska marknaden genom att överskott eller underskott av vissa varor exporteras respektive importeras.

Branschens framtida utveckling är därför främst beroende av hur den inhemska privata konsumtionen utvecklas och den beräknas öka med 0,6 % per år för sektorns produkter. Den långsiktiga utvecklingen av konsumtionsinnehållet mot mer förädlade varor har i stort sett brutits de senaste åren till följd av bl. a. livsmedelssubventionerna och inkomstutvecklingen. Utvecklingen mot mer förädlade livsmedel förväntas dock fortsätta i framtiden varför produktionsvolymen kommer att öka snabbare än konsumtionen. För perioden 1977–1983 kan förväntas en produktionsvolymökning i storleksordningen 1 % per år. Med hänsyn tagen till produktivitetsökningar skulle därmed antalet sysselsatta minska med drygt 1 % per år. En stor del av sysselsättningsminskningen förväntas ske främst bland branschens många små företag.

Konkurrensutsatt livsmedelsindustri

Den konkurrensutsatta livsmedelsindustrin är inte lika utpräglat hemmamarknadsorienterad som den skyddade. Under 1960-talet och början på 1970-talet ökade branschens exportvolym relativt kraftigt, liksom även produktionsvolymen. Bl. a. djupfrysningsteknikens frammarsch och tillverkningen av högre förädlade varor avsedda både för enskilda och för storhushåll bidrog till en kraftig expansion, som emellertid avtog några år in på 1970-talet.

Den totala privata konsumtionen beräknas fram till 1983 öka med ett par procent per år. Produktionsvolymen i konkurrensutsatt livsmedelsindustri ökar sannolikt något snabbare, dels pga. en fortsatt förväntad expansion av storhushållsprodukter och djupfrysta varor, dels pga. en ökad export, framför allt inom choklad- och konfektyrindustrin. Sysselsättningen räknat i antal anställda blir oförändrad beroende på en långsam produktivitetsutveckling. Som ett led i den förväntade strukturutvecklingen kan ett antal mindre arbetsställen komma att läggas ner, främst inom fisk- och fiskkonserverindustrin.

Dryckesvaru- och tobaksindustri

Malt- och läskedrycksindustrin har sedan en längre tid genomgått en kraftig strukturuomvandling. Antalet anställda har minskat med över 2 500 personer sedan 1960, till nuvarande drygt 5 000. Förutom utvecklingen mot färre och

större enheter har även ägarkoncentrationen ökat. Inom hela dryckesvaru- och tobaksindustrin sysselsätts närmare 7 400 personer.

Konsumtionen av maldrycker ökade kraftigt efter mellanölets införande under andra hälften av 1960-talet för att efter mitten av 1970-talet övergå i en minskning vilken sedan kraftigt förstärktes efter mellanölsförbudet 1977. Konsumtionen förväntas öka endast i relativt långsam takt fram till 1983. Eftersom utrikeshandeln är begränsad bör bruttoproduktionen till mottagarpriser komma att utvecklas på motsvarande sätt. Med tanke på den överkapacitet och i flera fall dålig lönsamhet som i dag råder i malt- och läskedrycksindustrin förväntas därför vissa nedläggningar av arbetsställen och sysselsättningsminskningar äga rum under den närmaste femårsperioden. Sysselsättningen inom hela dryckesvaru- och tobaksindustrin beräknas minska med 2 % per år.

Textil- och beklädnadsindustrin

Textil- och beklädnadsindustrin har under de senaste decennierna starkt minskat sin andel av industrins produktion och sysselsättning. Produktionsvolymen har under en femtonårsperiod fram till 1977 även absolut sett sjunkit något. Sysselsättningen har i konsekvens med detta minskat.

Sektorns arbetskraftsproduktivitet har anmärkningsvärt nog ökat snabbare än i industrin genomsnittligt. Detta beror dock knappast på att de enskilda företagen haft en särskilt stark produktivitetstillväxt, utan på att de minst effektiva företagen med den lägsta intensiteten i användning av realkapital successivt har lämnat branschen.

Den långsiktigt sett svaga produktionsutvecklingen har självfallet sin grund i långsiktiga avsättningssvårigheter. Förbrukningen av teko-varor har för det första vuxit klart långsammare än förbrukningen av industrivaror i allmänhet. För det andra har importens andel av den svenska förbrukningen stigit snabbare än på de flesta andra varuområden. Å andra sidan har exporten samtidigt vuxit kraftigt, vilket motverkat ett än större fall i produktion och sysselsättning. Från att vid 1960-talets början ha varit en nästan ren hemmamarknadsindustri har sektorn nu i runt tal 1/4 av sin försäljning på utlandsmarknaden.

Teko-sektorn kan delas upp i två sinsemellan rätt olikartade delar, beklädnadsindustrin och textilindustrin (dvs. framställning av garn och vävnader). Dessa två är ungefär lika stora, mätt i antal sysselsatta. (Härutöver ingår skoindustrin, lädervaruindustrin, m. m., med tillsammans ca 10 % av sektorns sysselsättning). Produktionen av kläder, som sjunkit snabbare än teko-produktionen totalt, är en utpräglad arbetskraftsintensiv verksamhet. Eftersom produktionstekniken dessutom är enkel och kraven på yrkeskunskap begränsade, har u-länder – eller för den delen alla länder med lägre lönenivå än Sverige – en utpräglad kostnadsfördel gentemot den svenska beklädnadsindustrin. Möjligheterna för denna att kompensera löneskillnaden genom att använda mer kvalificerad produktionsteknik eller tillverka mer avancerade produkter synes vara små, jämfört med andra industrigrenar. Även om exportframgångar på våra närmarknader tyder på att vissa sådana möjligheter ändå kunnat tillvaratas, har huvudresultatet varit att importens andel av den svenska beklädnadsvarumarknaden stigit från ca 10 % år 1960

till mer än hälften idag. En ytterligare faktor bakom den starka importtillväxten, och även exporttillväxten, har varit tullarnas avveckling i Västeuropa. Tullarna på kläder var vid 1960-talets början högre än för flertalet andra varugrupper, och effekterna av deras avveckling följaktligen större. Det bör i sammanhanget påpekas att merparten av klädimporten fortfarande kommer från Västeuropa. U-ländernas andel har dock ökat starkt och uppgår för närvarande till omkring 25 %.

Den egentliga textilindustrin, där garn och vävnader tillverkas för senare insats i beklädnadsindustrin, är vida mer kapitalintensiv än den senare och därför mindre känslig för konkurrens från länder med mycket låga löner. Importens andel av tillförseln till den svenska marknaden har också stigit betydligt långsammare, även om importandelens nivå sedan gammalt är hög. Importen kommer här i mycket liten utsträckning från u-länder, utan mest från de traditionella textilproducenterna i Västeuropa. Textilindustrins största strukturella problemkälla är alltså inte den direkta utländska konkurrensen utan den sjunkande produktionen i avnärmarbranschen, dvs. beklädnadsindustrin. I någon mån har garn- och vävnadsproducenterna kunnat kompensera detta efterfrågebortfall genom starkt ökade exportförsäljningar. Dessa har till viss del kommit till stånd genom att svensk väv sänts utomlands för lönsömnad och sedan återkommit som import av färdiga kläder.

Under 1970-talet har successivt växande belopp tillförts tekoindustrin i form av statliga stöd i olika former. Enbart det selektiva näringspolitiska stödet kan budgetåret 1976/77 uppskattas till 3 å 5 % av branschens hela förädlingsvärde. Merparten har tillfallit beklädnadsindustrin, varför subventioneringsgraden för denna blir väsentligt högre än så. Under budgetåret 1977/78 torde stödinsatserna ha varit åtminstone tre gånger så stora som 1976/77, främst beroende på det s. k. äldrestödet. Även om denna stödnivå får anses exceptionell, betingad av det svaga konjunkturläget och det 1975–1977 förhöjda kostnadsläget för hela den svenska industrin relativt omvärlden, har stödåtgärderna långsiktigt sett i mätbar utsträckning hindrat en större nedgång i teko-industrins produktion och sysselsättning.

Den svenska marknads efterfrågan på teko-industrins produkter väntas under perioden 1977–1983 liksom tidigare växa i en något långsammare takt än den totala privata konsumtionen. I föreliggande prognos har detta beräknats betyda knappt 1,5 % per år. Kronans devalvering 1977 och den åtföljande anpassningen av det svenska kostnadsläget till de övriga industri-ländernas har bedömts leda till att vissa av de extrema andelsförluster som branschen fått vidkännas på hemmamarknaden 1975–1977 kan återtans under 1970-talets sista år. För perioden 1977–1983 som helhet har därför importtillväxten beräknats bli så låg som 2 % per år. Ett visst utrymme för expansion av svensk teko-produktion för hemmamarknaden skulle därmed föreligga. En förutsättning för en sådan relativt gynnsam utvecklingsbild torde dock vara att de näringspolitiska insatserna ökas i ungefär samma takt som tidigare.

Möjligheterna till en stark tillväxt av exportvolymerna, vilket i så hög grad karakteriserade 1960-talet, får nu till stor del anses uttömda. Den tidigare expansionen var i hög grad betingad av EFTA:s tillkomst och den följande avvecklingen av de höga textilvarutullarna. Härigenom kunde de svenska

företagen exploatera marknadsnischer i framförallt de nordiska grannländerna och Storbritannien. Exportens ökningstakt har beräknats stanna vid 3,5 % per år 1977–1983.

Med ovanstående förutsättningar beräknas produktionsvolymen för teko-sektorn stiga med drygt 2 % per år 1977–1983. Vid en produktivitetstillväxt på inte fullt 5 % per år skulle sysselsättningen mätt i timmar sjunka med 2,5 % per år, en avsevärt långsammare nedgång än under de senaste två decennierna.

Trä-, massa- och pappersindustri

Bakgrund

Kapacitetsutnyttjandet inom trä-, massa- och pappersindustrin har de senaste åren varit mycket lågt (ca 75 % år 1977), speciellt inom de råvaruförbrukande delbranscherna (mindre än 70 % inom sågverks- och massaindustrierna år 1977). Det betyder att produktionen lätt kan ökas om lönsamhetsförutsättningar härför kan skapas. Inom vissa delbranscher, främst träfiberskiveindustrin¹ och sulfitmassaindustrierna, är en kapacitetsminskning nödvändig som följd av strukturella förändringar på marknaden. Skogsindustrins totala resultat minskade från en rekordvinst på drygt 5 miljarder 1974 till en förlust på mellan 1 och 2 miljarder kr. 1977. Även för 1978 väntas förluster av ungefär samma storleksordning. Förlusterna är dock ojämnt fördelade. De företag, som har stora egna skogsinnehav, är mindre beroende av massaproduktion eller har betydande kraftproduktion, har i allmänhet klarat sig bäst. Den minskade lönsamheten beror på kraftigt ökade kostnader för skogsråvara, vilka saknar motsvarighet i våra konkurrentländer, vikande priser på massa och papper samt fallande kurser på de nordamerikanska valutorna.

För *sågade trävaror*² väntas en relativt långsam konsumtionsökning både i Sverige och i övriga Västeuropa som följd av ökat byggande. Europas timmertillgångar väntas mot slutet av perioden komma att begränsa den möjliga inhemska produktionsökningen, varför ökad import väntas, främst från Kanada. På kort sikt kan konkurrensen från Kanada, där timmerkostnaderna är betydligt lägre än i Sverige, bli besvärande, särskilt om den nuvarande högkonjunkturen i Nordamerika följs av en djup lågkonjunktur 1979–1980. På längre sikt bedöms emellertid Sveriges exportförutsättningar som goda.

För *träbaserade skivor*² råder sedan ett par år tillbaka en besvärande överkapacitet i hela Västeuropa. En relativt kraftig efterfrågeökning kan väntas, både i Sverige och i övriga Västeuropa, främst för spånskivor och i någon mån även för plywood. Däremot väntas efterfrågan på träfiberskivor komma att minska. För plywood och träfiberskivor kan ökad konkurrens från utomeuropeiska tillverkare väntas.

För *bearbetade trävaror*³, såsom monteringsfärdiga trähus, snickerier, möbler etc, väntas efterfrågeökningen på den inhemska marknaden bli relativt svag. Möjligheterna att expandera genom ökad export bedöms som mindre goda.

För *papper- och papp* bedöms förbrukningen inom EG-området, som är

¹ Se närmare "Träfiberskiveindustrin – förslag till framtida struktur" Ds I 1978:6.

² Se närmare "Sågverksindustri och skivindustri", SIND 1977:7.

³ Se närmare "Den träbearbetande industrin 1976–80", SIND 1977:1.

Sveriges dominerande marknad, komma att öka med ca 3 % per år. EG:s inhemska produktion bedöms komma att växa något långsammare. En successiv avveckling av EG:s tullar på svensk export av papper och papp fram till 1984 gynnar den svenska industrins konkurrensmöjligheter gentemot EG:s hemmamarknads industri och även gentemot nordamerikanska producenter. Den nordamerikanska industrins konkurrenskraft är emellertid stor som följd av låga råvarukostnader och svag valuta.

För *pappersmassa* för avsalu bedöms förbrukningen inom EG-området komma att växa med drygt 1 % per år mellan 1976 och 1983. Konkurrenten från nya producenter i Latinamerika och Afrika väntas öka och den nordamerikanska konkurrenskraften är stor av samma skäl som för papper och papp.

För *förädlade pappers- och pappvaror*, väntas efterfrågan på hemmamarknaden som svarar för huvuddelen av efterfrågan öka något, medan möjligheterna att öka exporten bedöms som mindre goda.

Begränsningar i råvaruutbudet samt industrins snabba utbyggnad fram till mitten av 1970-talet har medfört att virkesmarknaden de senaste åren kännetecknats av ett betydande efterfrågeöverskott, vilket resulterat i att råvarupriserna har stigit kraftigt. Råvarukostnadernas utveckling i framtiden kan väntas sammanhänga nära med skogspolitiken utformning och med denna sammanhängar också utbyggnadsmöjligheterna för ny kapacitet. För närvarande prövas alla utbyggnader av råvaruförbrukande skogsindustrier restriktivt enligt byggnadslagens § 136 a.

Enligt 1973 års skogsutrednings nyligen framlagda betänkande "Skog för framtid" (SOU 1978:6), skall målet för skogspolitiken liksom hitills vara att förhindra större avverkning än tillväxten. Utredningen förordar ett ambitiöst investeringsprogram i syfte att höja tillväxten och menar att ett virkesuttag på 75 milj m³sk¹, motsvarande en industriell förbrukning på 57 milj m³fub¹ är möjligt, om detta investeringsprogram realiserar. För att förhindra större virkesuttag än så, föreslår utredningen skärpta restriktioner för avverkningen i ett förslag till ny skogsvårdslag.

Industrins råvaruförbrukning har de senaste åren legat på omkring 50 milj m³fub, dvs. på ca 85 % av det enligt skogsutredningen möjliga uttaget. De viktigaste orsakerna till den låga produktionsnivån i de råvaruförbrukande delbranscherna har varit vikande efterfrågan, ökad konkurrens från Nordamerika samt de höga svenska råvarukostnaderna.

Långtidsutredningens bedömningar

Det viktigaste hindret för en produktionsökning inom skogsindustrin utgör möjligheterna att anskaffa råvara till priser som gör industrin konkurrenskraftig på världsmarknaden. Med hänsyn till skogsindustrins stora exportpotential, bedöms en kraftig ökning av exporten av skogsindustriens produkter som nödvändig för att LU:s målsättning vad gäller den externa balansen skall kunna realiserar. Utredningen bedömer att det finns ett utrymme för en exportökning med 7,9 % per år under perioden från 1977 års nivå. Givet LU:s antaganden om den inhemska förbrukningens utveckling förutsätter detta en produktionstillväxt med likaledes 7,9 % per år.

¹ m³sk = skogskubikmeter, m³fub = kubikmeter fast mått under bark.

Den av LU förutsatta exportökningen innebär att Sveriges marknadsandel i Västeuropa för de viktigaste varugrupperna, sågade trävaror, massa samt papper och papp måste öka i väsentlig grad¹. För att detta skall vara möjligt måste sannolikt en utjämning ske i kostnadsnivå mellan skogsindustrin i Sverige och i våra viktigaste konkurrentländer. Detta har också förutsatts i beräkningarna.

En utveckling enligt dessa förutsättningar ställer naturligtvis bestämda krav på skogspolitiken.

Skogsindustrins råvaruförbrukning måste för att det förutsatta produktionsprogrammet skall kunna realiseras öka till knappt 70 milj m³fub vid slutet av perioden, motsvarande en bruttoavverkning på nära 90 milj. m³sk, vilket är ca 20 % mer än det av skogsutredningen förordade uttaget på 75 milj m³sk. Härvid har viss hänsyn tagits till faktorer som ökning av förädlingsgraden och minskning av råvaruåtgången per producerad enhet. Under senare år har råvaruåtgången per producerad enhet minskat trendmässigt. För perioden 1977–1983 har denna minskning antagits gå något långsammare än tidigare. Kvar står emellertid det faktum, att råvaruuttaget mot slutet av perioden väsentligt måste överstiga det av skogsutredningen förordade uttaget. Ett sådant uttag kan emellertid mycket väl vara förenligt med skogsutredningens målsättning som avser den *långsiktiga* målsättningen för avverkningsnivån, eftersom råvaruuttaget sedan 1975 kraftigt understigit 75 milj m³sk. Detta under förutsättning att en nedtrappning av skogsindustrins kapacitet sker efter 1983. Den avgörande frågan i det här aktuella tidsperspektivet blir då inte, huruvida avverkningen överstiger 75 milj. m³sk, utan om utbudet av skogsråvara kan väntas öka tillräckligt för att möjliggöra den förordade produktionsökningen. Utbudet av skog begränsas idag av såväl institutionella som skattemässiga och ekonomiska faktorer. Att på olika sätt underlätta en ökning av råvaruutbudet måste därför bli ett centralt mål för skogspolitiken under de närmaste åren.

Den rådande överkapaciteten och den dåliga lönsamheten talar för att investeringarna under den aktuella perioden kommer att ligga på en låg nivå. Utredningen bedömer en årlig minskning av investeringsvolymen med 1,1 % som sannolik. Den produktionsökning som förutsatts kräver dock en mindre ökning av främst massa- och pappersindustrins kapacitet mot slutet av perioden. Denna bedöms emellertid rymmas inom ramen för den förutsatta investeringsvolymen. Nya anläggningar torde emellertid komma att etableras i betydligt långsammare takt än hittills.

Det låga kapacitetsutnyttjandet inom skogsindustrin vid periodens början medför, att en betydande produktivitetsreserv finns inom företagen i utgångsläget. Detta har bedömts möjliggöra en produktivitetökning med 9,0 % per år under perioden. Som följd av den förväntade snabba produktivitetökningen, bedöms sysselsättningen mätt med arbetade timmar komma att minska med 1,1 % per år trots den kraftiga produktionsökning som förutsatts.

Grafisk industri

Dagstidningstryckerierna intar en särställning i branschen. De är till skillnad från branschen i övrigt relativt stora arbetsställen som tillverkar en homogen

¹ Som ett räkneexempel har en fördelning av exportökningen antagits, enligt vilken Sveriges marknadsandel inom EG mellan 1976 och 1983 ökar, från 10 till 14 % för sågade trävaror, från 20 till 25 % för avsalumassa och från 9 till 13 % för papper och papp.

produkt med två köparkategorier, prenumeranter respektive annonsörer. Utvecklingsbetingelserna för dem är därför radikalt annorlunda. De stora subventionerna har bland annat medfört att dagstidningarna har inhämtat det försprång som de övriga grafiska företagen hade i början av sjuttioalet i införandet av den nya tekniken. Kostnadsandelen för den grafiska produktionen är inte helt avgörande för produktpriset eftersom bl. a. distributionskostnaderna väger mycket tungt. Det finns mycket stora produktivitetsvinster att hämta om en produktionsanläggning får betjäna ett flertal tidningar i stället för som nu en enda, men dessa potentiella produktivitetsvinster bedöms komma att utnyttjas bara i begränsad utsträckning under prognosperioden. Dagstidningsföretagen bestämmer emellertid i hög grad utvecklingen i branschen genom att de har varit löneledande. Eftersom de grafiska företagens marknad är skyddad har företagen övervältrat dessa kostnader på konsumenterna, vilket lett till en snabb höjning av relativpriset på grafiska produkter. Detta har i sin tur medfört att efterfrågan växt mycket långsamt. Dessa tendenser till ökning av dagstidningssubventionerna och höjning av distributionskostnaderna förväntas fortsätta, liksom den hittillsvarande löneutvecklingen. Efterfrågeutvecklingen blir därför även i fortsättningen begränsad, bortsett från exporten, men investeringsbehovet blir trots detta relativt stort eftersom den grafiska industrin har ett jämförelsevis högt kapacitetsutnyttjande utgångsåret. Det redovisade kapacitetsgapet är dessutom troligen en överskattning.

Gummivaruindustri

En betydande del av produktionen inom gummivaruindustrin är insatsvaror i bl. a. verkstadsindustrin och är därför beroende av efterfrågan på verkstadsprodukter. Även aktiviteten inom sektorerna byggnadsverksamhet och samfärdsel påverkar efterfrågan på gummivaror.

Efter en stagnerande eller t. o. m. negativ produktionsutveckling de senaste åren bör man kunna förvänta sig en kraftig volymökning, främst inom industrigummisektorn.

På grund av den gradvisa anpassningen av det svenska kostnadsläget och de förväntade ökningarna av industriinvesteringarna kan man anta att exporten kommer att öka snabbare än importen. På vissa varuområden kommer dock troligen importkonkurrensen att vara betydande även i framtiden.

Produktiviteten, som under senare år, bland annat till följd av vikande investeringsvolym, utvecklats långsammare än totalt inom tillverkningsindustrin, väntas öka betydligt. För de närmaste åren planerar företagen fler satsningar på modernare anläggningar som minskar behovet av manuell arbetskraft.

Den inhemska *däckstillverkningen* har en anläggningsstruktur som är mindre effektiv jämfört med förhållandena i viktiga konkurrentländer och konkurrensen från låglöneländer kan väntas tilltaga i framtiden.

Vad gäller *industrigummi* väntas en betydande ökning av konkurrensen från andra länder. Möjligheterna att hävda sig för svensk gummivaruindustri bör emellertid finnas inom detta område, förutsatt att företagen investerar i tillräcklig grad.

Vissa standardprodukter som t. ex. gummistövlar och cykeldäck kan inte produceras med lönsamhet i Sverige, men en viss minimiproduktion kommer att upprätthållas av beredskapsskäl.

Kemisk industri

Bedömningen av utvecklingen för kemisk industri karakteriseras allmänt sett av en uppbromsning av utvecklingstakten jämfört med 1960-talet. Den del som vuxit snabbast under den starka expansionsfasen på 1960-talet och början av 1970-talet är den petroleumbaserade delen. Man kan säga att hela den kemiska basindustrin i världen idag har ett extremt lågt kapacitetsutnyttjande och att därför en eventuell ökning av den internationella ekonomiska aktiviteten inte medför några krav på stora kapacitetstillskott förrän tidigast i början av 1980-talet.

Inom annan kemisk industri utgör läkemedelsindustrin en även i fortsättningen snabbt växande del. Framgångarna i produktförnyelse för de större svenska läkemedelsföretagen kan förväntas fortsätta.

Plastvaruindustrin har genomgått en mycket snabb utveckling sedan mitten av 1960-talet. Materialsubstitution har varit en mycket starkt bidragande orsak härtill. På flera områden inom vilka plast har ersatt andra material, har en uppbromsning ägt rum. Det mest framträdande exemplet på detta är byggsektorn, där utvecklingen under senare år av byggandet har lett till en uppbromsning för den byggmaterialtillverkande delen av plastvaruindustrin.

Under förutsättning av en gradvis återgång till mer normalt kapacitetsutnyttjande inom de speciellt kapitalintensiva delarna av detta branschaggregat, bedöms en ökning av arbetsproduktiviteten med cirka 8,9 % per år i genomsnitt som möjlig under perioden 1977–1983. Med hänsyn till att avvikelserna startåret från normalt kapacitetsutnyttjande låg på cirka 15 % innebär det en relativt måttlig långsiktig trendmässig produktivitetstillväxt av storleksordningen 6 % per år i genomsnitt. Detta är en något långsammare tillväxttakt för arbetsproduktiviteten än den som registrerats under 1960-talet och början av 1970-talet.

Förutsättningen om ett gradvis ökande kapacitetsutnyttjande innebär också en förutsättning om en viss återhämtning av exportvolymtillväxten för branschen. Drygt en tredjedel av branschens produktion går till export, och denna andel får förmodas öka något vid en sådan återhämtning. Det kommer då att bli fråga om en återgång till 1960-talets trendmässiga exportvolymtillväxt på cirka 12 % per år i genomsnitt, vilket betyder ungefär 15 % årlig exportvolymtillväxt räknat från den faktiska nivån 1977 till 1983. En ökning av den inhemska förbrukningen på 5 % skulle ge en produktionsvolymtillväxt totalt för denna sektor på 11 % per år allt räknat från den faktiska nivån 1977.

Bedömningarna av hur stora investeringar som erfordras för att åstadkomma denna produktionsvolym och som i övrigt kan väntas bli genomförda under perioden fram till 1983, grundas på det faktum att det för närvarande finns en stor överkapacitet i stora delar av den kemiska industrin. Investeringarna totalt under perioden 1978–1983 har uppskattats till 8,6 miljarder kr. i 1975 års priser. Därvid har bl. a. inräknats vissa kompletterande investeringar i anläggningarna i Stenungsund.

Petroleum- och kolindustri

Produktionsvolymen i petroleum- och kolindustri har, huvudsakligen som en följd av en kraftig utbyggnad av raffinaderikapaciteten, ökat i mycket snabb takt under åren 1963–1977. Under denna period togs två stora raffinaderier i drift, nämligen BPs raffinaderi i Göteborg år 1967 och OK-Texacos raffinaderi i Brofjorden år 1975. Därigenom närpå tredubblades den inhemska kapaciteten att raffinera råolja. Även utomlands har emellertid raffinaderikapaciteten byggts ut. Detta i kombination med de senaste årens djupa internationella lågkonjunktur innebär att det för närvarande finns en stor överskottskapacitet internationellt. Även vid en uppgång i världskonjunkturen finns därför inte behov av någon nämnvärd kapacitetsutbyggnad. Något betydande tillskott till raffinaderikapaciteten väntas därför inte ske i Sverige fram till och med 1983. Planerna på Statsraff förverkligas således med all sannolikhet inte. För att förbättra lönsamheten i branschen kan det snarare bli fråga om utrangering av äldre anläggningar. Inte heller inom kolproduktindustrin väntas det ske någon större utbyggnad av produktionskapaciteten. Den andra etappen av SSAB:s koksverk i Luleå bedöms således inte byggas ut under den närmaste femårsperioden.

Produktionsprognosen för petroleum- och kolindustrin bygger således på antagandet att det inte kommer att ske någon nämnvärd kapacitetsutbyggnad i branschen. Den ökning av produktionsvolymen från den faktiska nivån 1977 till 1983 på 2,3 % per år, som bedöms komma till stånd, skall således ses som ett resultat av en långsam höjning av kapacitetsutnyttjandegraden i branschen. Eftersom man inte kan förvänta några stora nyinvesteringar bedöms produktiviteten endast komma att öka med i genomsnitt 3,8 % per år under prognosperioden. Detta innebär vid en produktionstillväxt med i genomsnitt 2,3 % per år en nedgång i antal arbetade timmar med i genomsnitt 1,4 % per år. Bruttoinvesteringsbehovet i petroleum- och kolindustrin bedöms uppgå till 100–200 milj. kr per år i 1977 års priser, vilket ungefär bör motsvara kapitalförslitningen.

Jord- och stenindustri

Utvecklingen i denna sektor bestäms i hög grad av utvecklingen inom byggnadssektorn. Man kan räkna med att omkring tre fjärdedelar av sektorns produktion slutligen används i byggnadssektorn.

Jord- och stenindustri har genomgått en kraftig strukturomvandling under 1960- och 1970-talen, som inneburit nedläggning av arbetsställen i stor omfattning. Särskilt inom stenindustrin, tegelindustrin, betongvaruindustrin samt delar av glasindustrin har minskningen av antalet arbetsställen varit stor. Delvis som en följd av nedläggningar av lågproduktiva anläggningar ökade produktiviteten mätt som förädlingsvärde per arbetad timme relativt snabbt under 1960-talet. Produktiviteten ökade då med i genomsnitt nära 8 % per år. Under 1970-talet däremot har produktivitetsökningstakten endast uppgått till 2,6 % per år. Denna svaga produktivitetsutveckling är främst en följd av att produktiviteten, på grund av det låga kapacitetsutnyttjandet, sjönk 1974–1977 med 2,8 % per år.

Eftersom byggandet väntas komma att återhämta sig under prognosperioden med bättre utnyttjande av produktionskapaciteten i jord- och

stenindustrin som följd, samtidigt som det bör finnas utrymme för ytterligare strukturrationalisering, bedöms produktiviteten komma att öka med i genomsnitt 8 % per år från den faktiska nivån 1977 till 1983.

Efterfrågan bör ge underlag för en ökning av produktionsvolymen med 4,6 % per år, vilket innebär en viss ökning av exportandelen och även en ökad andel av tillförseln från utlandet. Som konsekvens härav kan en fortsatt kraftig sysselsättningsavgång väntas.

Prognosen för investeringarna i jord- och stenindustrin under perioden 1977–1983 har baserats på en uppskattning av ersättningsbehov för kapitalförslitning samt en uppskattning av kostnaderna för de större investeringsprojekt som är kända vid prognostillfället, bl. a. Cementas anläggning i Slite, Rockwools anläggning i Hällekis och Gullfibers anläggning i Söråker. Vidare finns planer att bygga ytterligare några isolermaterialfabriker. Enligt denna beräkning skulle de totala bruttoinvesteringarna under perioden uppgå till omkring 3 400 miljoner kr. i 1975 års priser. Detta innebär en investerings-tillväxt på i genomsnitt 3,9 % per år. Det är tänkbart att bedömningen av investeringsutvecklingen är alltför försiktig. Den återhämtning som förväntas ske på byggnadsverksamhetens område i början av 1980-talet kan komma att kräva ett större investeringsbehov. Att göra en kvantitativ uppskattning av detta i nuläget blir emellertid förenat med mycket stor osäkerhet.

Järn-, stål- och metallverk

Tillväxten inom stålindustrin var snabb under 1950- och 1960-talet men betydligt lägre under 1970-talet. Under perioden 1974–1977 minskade stålproduktionen i hela världen med knappt 2 % per år, i Västeuropa med nära 14 % per år. Råstålproduktionen i Sverige har minskat med en tredjedel, från 6 miljoner ton år 1974 till 4 miljoner ton år 1977. Sovjetunionen och Östeuropa har ökat sin stålproduktion även efter 1974 och i några u-länder har tillväxten varit mycket snabb, t. ex. har Brasilien ökat sin stålproduktion med 13 % per år under perioden 1974–1977. Däremot har stålproduktionen minskat sedan 1974 i Japan, som tidigare haft en mycket snabb tillväxt inom stålindustrin.

På grund av det svåra läget för den svenska stålindustrin tillsattes två utredningar, handelsstålutredningen och specialstålutredningen som undersökte stålindustrins nuläge och framtida utveckling. Utredningarna som blev färdiga våren 1977 lämnade förslag till strukturomvandling för stålindustrin.

De tre största handelsstålverken NJA, Domnarvet och Oxelösunds Jernverk har gått samman i Svensk Stål AB (SSAB) där även de gruvor ingår som tidigare ägts av Stora Kopparberg och Gränges AB. Antalet anställda inom SSAB är ca 17 000 varav ca 14 000 arbetar inom stålindustrin.

Även på specialstålsidan finns planer på att samordna produktionen. Förhandlingarna har förts med flera av företagen bl. a. Fagersta, Uddeholm och SKF. Hittills har dock ingen överenskommelse nåtts.

Bedömningarna av stålindustrins utveckling fram till år 1983 är nödvändigtvis mycket osäker. Stålindustrin tillverkar huvudsakligen investeringsvaror och är därför mycket konjunkturkänslig. Utrikeshandeln är betydande,

drygt 40 % av stålet exporteras. Branschens utveckling är därför beroende av utvecklingen i andra länder, internationellt bestämda priser och andra länders importbegränsningar. Dessutom kommer utvecklingen att vara beroende av de beslut som fattas dels om SSAB:s struktur och produktionsinriktning och dels om hur specialstålföretagen kan samordna sin produktion och vilket statligt stöd som företagen får.

År 1977 var kapacitetsutnyttjandet inom de svenska stålindustrin mycket lågt. Produktionen hade minskat varje år sedan 1974. Nu tycks dock konjunkturen ha vänt uppåt igen. Exporten har under första halvåret 1978 ökat med drygt 20 % jämfört med samma period året innan. För specialstålverken har ordergången ökat kraftigt men inte för handelsstålverken.

Enligt konjunkturinstitutets bedömning ökar exporten av produkter från järn-, stål- och metallverk med i genomsnitt 6,8 % per år under perioden 1977–1983. Prognosen bygger på antagande om en BNP-ökning i OECD-länderna på 4,0 % per år, vilket beräknas ge en ökning av stålimporten på 7,0 % per år. U-ländernas export till Västeuropa antas öka betydligt snabbare än övriga länders (25 resp. 5,7 %), medan Sveriges export antas öka i samma takt som övriga länders.

Även den inhemska användningen av järn och stål bör kunna öka under förutsättning att situationen förbättras för verkstadsindustrin och byggnadsindustrin.

Den produktionstillväxt som prognosmodellen givit, 6,6 % per år, verkar kanske vara hög. Det bör dock observeras att tillväxten utgår från den faktiska produktionen år 1977 som var mycket låg. Om man istället utgår från högkonjunkturåret 1974 blir produktionstillväxten för perioden 1974–1983 endast 1,5 % per år i genomsnitt.

Den omfattande strukturomvandling som planeras inom stålindustrin kommer att kräva stora investeringar. Inom SSAB planeras bl. a. en omfattande ombyggnad av Domnarvets varmbandvalsverk, valsverk och stränggjutningsanläggning i Luleå och en ombyggnad av Oxelösunds grovplåtverk för att kunna tillverka industriplåt i stället för varvsplåt.

Antalet anställda inom stålindustrin minskade med ca 3 000 personer under år 1977 och sysselsättningen väntas minska även under perioden 1978–1983. Inom SSAB:s stålsektor beräknas för perioden 1978–1987 ca 2 700 arbetstillfällen försvinna. Utbyggnaden av manufaktureringen beräknas ge 1 850 nya arbetstillfällen. Nettominskningen beräknas alltså till 850 personer. En utredning som gjorts av Arne Geijer rörande de mindre handelsstålverkens framtid har lagt ett förslag som innebär bildandet av två nya bolag vid sidan av SSAB. I det ena bolaget – Stångstålbolaget – ingår Smedjebacken, Boxholm och delar av Hallstahammar. Det andra bolaget – Armeringsstålbolaget – består av Halmstad Järnverk. Sysselsättningen inom de mindre handelsstålföretagen beräknas också minska.

För specialstålindustrin finns ännu ingen plan för strukturomvandlingen. Sysselsättningen kan dock beräknas minska även inom specialstålverken. Sammanlagt kan sysselsättningen inom hela branschen järn-, stål- och metallverk under perioden 1978–1983 beräknas minska med endast 2 100 personer om denna mycket kraftiga produktionsutveckling realiserar.

Verkstadsindustri exkl. varv

Som tidigare nämnts förutsätter LU en relativt snar återhämtning i den internationella ekonomiska aktiviteten. En sådan återhämtning torde komma att inrikta efterfrågan mot i första hand maskin- och elektroindustri och möjligen även mot svensk bilindustri. Det förefaller rimligt att tänka sig en något lägre trendmässig tillväxttakt för exportvolymen än den på 10,4 % per år som uppnåddes 1964–1974, säg 8,5 % per år i genomsnitt för verkstadsindustri exkl. varv. Räknat från 1977 års faktiska nivå skulle det innebära en årlig exportvolymtillväxt på 11,3 % per år 1977–1983.

På så vis skulle en gradvis återgång till mer normalt kapacitetsutnyttjande ske vilket medför en positiv effekt på arbetsproduktiviteten. När det gäller den underliggande produktivitetstrenden så kommer den givetvis att påverkas av strukturuomvandlingen såväl inom företag och branscher som mellan branscher och även geografiskt. De faktorer som diskuterats ovan kommer sannolikt att ge viss produktivitetshämmande effekt. Inom verkstadsindustri torde emellertid en förväntad ökning av de relativt högproduktiva maskin- och elektroindustriernas andel på bekostnad av den relativt lågproduktiva transportmedelsindustrin (exkl. varv) ge en viss motverkande effekt. En jämförelsevis liten nedjustering av den trendmässiga produktivitetstillväxten i förhållande till trenden för perioden 1963–1970 till 6 % per år i genomsnitt för perioden 1977–1983 förefaller därför välmotiverad. Därtill skall läggas ytterligare 1 3/4 procentenheter för avvikelserna 1977 på 12 % från produktivitetsnivån vid normalt kapacitetsutnyttjande.

En trendmässig ökning av produktionsvolymen med ca 6 % per år i genomsnitt torde tillfredsställa den ovan angivna exportökningen och den del av inhemsk efterfrågan som inte täcks av import. Räknat från 1977 års faktiska nivå blir det 8,3 % per år.

En relativt kraftig ökning av produktionsvolymen bör kunna åstadkommas vid befintliga anläggningar inom verkstadsindustrin. De senaste årens investeringar har medfört en icke oväsentlig förnying av branschens kapitalutrustning. Nära 30 % av maskinkapitalet var år 1977 högst fem år gammalt, medan 60 % var högst 10 år gammalt. Medelåldern för maskinkapitalet har sjunkit något sedan 1972. När det gäller byggnader har det skett en påtaglig sänkning av medelåldern från drygt 21 år till knappt 18 år mellan 1972 och 1977. Slutsatsen av detta är att företagen i verkstadsindustrin förfogar över en relativt modern kapitalutrustning som från teknisk synpunkt borde vara väl konkurrenskraftig med andra länders. Genomsnittliga investeringar per anställd under perioden 1972–1974 ger vid jämförelse mellan länder ett ytterligare stöd för denna slutsats. De övriga nordiska länderna och USA låg under denna period på cirka 80 % av de svenska genomsnittsinvesteringarna per anställd, Förbundsrepubliken Tyskland på 40 %, Kanada på 60 % och Japan på 90 % av den svenska nivån.

Detta talar alltså för att investeringsbehovet skulle vara jämförelsevis litet under de närmaste åren.

En beräkning av investeringsbehovet med utgångspunkt från en skattning av sambandet mellan produktionsvolymtillväxt och faktorinsatser på data från perioden 1964–1977 pekar på ett investeringsbehov 1977–1983 på 35 miljarder kr. i 1975 års priser, vid en årlig trendmässig ökning av arbetspro-

duktiviteten på 6 % per år och en produktionsvolymökning på 6 % per år i genomsnitt. Med hänsyn till det nyss sagda om kapitalets åldersstruktur torde denna siffra vara något för hög. En nedjustering till 33 miljarder för hela perioden eller 5,5 miljarder per år bör bättre motsvara investeringsbehovet. Som jämförelse kan nämnas att investeringarna under perioden 1973–1977 uppgick till 3,8 miljarder per år i genomsnitt.

Varvsindustrin

Även varvsindustrin påverkas positivt av den expansion av världshandeln som förväntas. Den internationella varvsindustrin karakteriseras – liksom sjöfartsnäringen – för närvarande av strukturell överkapacitet och anpassningsproblem av en storleksordning som icke uppvägs av effekterna av en generell konjunkturförbättring. Den fartygsefterfrågan som kan väntas uppkomma på världsmarknaden avser sålunda främst stycetegods- och specialfartyg av skilda slag, vilka utgjort en förhållandevis liten del av de svenska varvens produktionsvolym. Fraktmarknaderna för råvaru- och oljetransporter, som under 1970-talet genererat 2/3 av efterfrågan på nya fartygsbyggen, torde emellertid ännu åtskilliga år komma att präglas av betydande tonnageöverskott. Stora tank- och bulkfartyg har utgjort huvuddelen av de svenska varvens produktion, beställningsbehovet för dessa torde vara praktiskt taget obefintligt under flera år framöver. Enligt beräkningar utförda av den europeiska varvsorganisationen kommer produktionen i världens varvsindustri att successivt reduceras till en nivå som vid början av 1980-talet är mindre än hälften av produktionen under toppåren 1975–1977 – innan en återkommen marknadsefterfrågan åter kan medföra en uppgång.

På grund av den svenska varvsindustrins storlek och starka världsmarknadsberoende finns inga möjligheter att bevara den i dess nuvarande omfattning utan orimligt höga samhällsekonomiska kostnader. Under de närmaste åren kommer svensk varvsindustri därför att uppleva en genomgripande strukturomvandling innebärande omläggning av produktionsriktningen och stora kapacitetsnedskärningar. I regeringens proposition om varven i mars 1977 angavs såsom riktning en nedskärning under perioden 1976–1979 med 30 % av antalet anställda i de berörda större varven. Varvspropositionen i oktober 1978 innebär ytterligare nedskärningar under 1979–1981.

Den svenska varvsindustrins produktion och sysselsättning under perioden 1977–1983 kommer sålunda väsentligen att bestämmas inte av marknadsefterfrågan utan av omfattningen och effekten av de varvspolitiska åtgärderna i Sverige och i andra länder. Med antagandet att de i varvspropositionerna uppsatta målsättningarna fullföljs kommer sysselsättningen i den egentliga varvsindustrin (mätt i antal arbetade timmar) att minska med ca 10 % per år fram till 1982. Den utdragna kontraktionsprocessen som man av sociala skäl måste räkna med, och den nya produktstruktur (inkl. alternativ produktion) som erfordras torde ge ringa utrymme för förbättringar i produktiviteten, varför den egentliga varvsindustrins produktionsvolym förväntas utvecklas parallellt med sysselsättningen.

För branschen i dess helhet, räknas här med en minskning av sysselsättningen och produktionsvolymen med 7,3 resp. 6,1 % per år. Dessa uppskatt-

ningar är emellertid osäkrare än för andra branscher, eftersom utvecklingen blir beroende av dels de varvpolitiska åtgärder som kommer att vidtas, dels tidpunkten för en återvunnen balans på bulkfraktmarknaderna. En halvering av 1977 års export får mot denna bakgrund betraktas såsom en optimistisk och betingad av en förhållandevis tidigt återkommande världsmarknads-efterfrågan och påtagliga framgångar med försäljningen av de alternativa produkter som nu utvecklas.

9.5 Energiförsörjningen

Tillbakablick

Under så gott som hela efterkrigstiden har användningen av energi vuxit snabbare än BNP i den svenska ekonomin. Från början av 1950-talet fram till oljekrisen 1973 ökade den totala energiförbrukningen i medeltal med 4,5 å 5 % per år, medan BNP ökade med ca 4 % per år. Av den slutliga användningen av energi går ungefär 40 % till industrin, 20 % till samfärdsl och 40 % till handel, hushåll och övriga användare. Den snabba ökningen av energiförbrukningen under efterkrigstiden har ägt rum utan några dramatiska förskjutningar i energins användningsområde med avseende på dessa grova efterfrågekategorier. Däremot har tillförselsidan omstrukturerats snabbt vilket framgår av nedanstående tablå.

	Procentuell andel av total energitillförsel				
	1955	1965	1970	1975	1977
Importerade fasta bränslen	25	8	5	5	4
Petroleumprodukter	46	65	76	68	72
Inhemska bränslen	15	10	8	10	8
Vattenkraft	14	17	10	14	12
Kärnkraft	–	–	0	3	4
Nettoimport av el	0	0	1	0	0
Summa tillförsel	100	100	100	100	100

En övergång från fasta till flytande bränslen har sålunda skett i snabb takt under de senaste decennierna. Vid mitten av 1950-talet svarade oljeprodukter för ca 45 % och fasta bränslen – kol, koks, ved m. m. – för 40 % av den totala energitillförseln. För närvarande utgör oljans andel ungefär 70 %, medan andelen för fasta bränslen sjunkit till ca 10 %. Som framgår av tablå har importberoendet i energiförsörjningen varit mycket stort sedan mitten av 1950-talet. År 1977 importerades ungefär 80 % av den totala energitillförseln (mätt i kWh).

Sveriges försörjning med elektrisk energi har fram till mitten av 1960-talet praktiskt taget helt varit baserad på vattenkraft. Genom att utbyggnaden av elkraftsystemet under de senaste tio åren framför allt skett i oljekraft och kärnkraft har vattenkraftens andel av den totala kraftproduktionen nu sjunkit. Under ett år med normal tillrinning till vattenmagasinen uppgår andelen vattenkraft till knappt 70 %. Kärnkraftverken svarar f. n. för drygt 20 % av elproduktionen.

I och med oljekrisen 1973 inträdde för Sverige liksom för de flesta industriländer helt nya förhållanden för planering och verksamhet inom energisektorn. Oljepriserna flerdubblades vilket medförde starkt stegrade importkostnader. År 1973 uppgick Sveriges importkostnad för råolja och petroleumprodukter till ca 5 miljarder kr., medan den år 1977 uppgick till knappt 15 miljarder kr. för ungefär samma kvantitet.

De starka prisstegringarna i samband med oljekrisen 1973 innebar också nya ekonomiska planeringsförsättningar för energianvändarna både på kort och lång sikt. För att ytterligare stimulera och underlätta en omställning till ökad effektivitet i energianvändningen har statsmakterna vidtagit en rad åtgärder, t. ex. bidrag till energibesparande åtgärder, nya byggnormer med skärpta bestämmelser om bl. a. värmeisolering och ventilation och ökad satsning på energiforskning. Den tidigare i huvudsak försörjningsorienterade energipolitiken har – bl. a. genom 1975 års energipolitiska beslut – vidgats till att omfatta också energianvändningen.

Energiförbrukningen har utvecklats långsamt hittills under 1970-talet, speciellt efter oljekrisen 1973. Den totala energianvändningen har t. o. m. minskat något från 1973 till 1977, utvecklingen torde till större delen förklaras av den låga produktionsaktiviteten i ekonomin 1975–1977. Det är fortfarande osäkert i vilken utsträckning de starka oljeprisstegringarna och insatta sparåtgärder ligger bakom denna utveckling. Energisparbidragen har t. ex. inte varit i funktion tillräckligt länge för att medge en systematisk utvärdering.

Den djupa lågkonjunkturen under de senaste åren har tillsammans med strukturella problem främst drabbat flera energitunga industribranscher. Sammantaget har energianvändningen inom industrin minskat med ca 2 % per år under perioden 1973–1977, medan energiförbrukningen inom samfärdsel- och övrigsektorn ökat med 2,5 resp. 0,3 % per år. Nedgången i den totala slutliga energiförbrukningen i Sverige från 1973 till 1977 faller helt på bränslen, medan elförbrukningen fortsatt att öka.

Industriverkets energistudie

Statens industriverk har för långtidsutredningens räkning utfört en särskild studie¹ över energiförsörjningen under perioden 1977–1983. I huvudsak har energistudien genomförts enligt samma principer som redovisas i bilaga 3 till LU 75 (SOU 1975:96 Energiförsörjningen 1975–1980). Som ett underlag för energikommissionens arbete utarbetade industriverket under hösten 1977 prognoser över bl. a. energianvändningen under 1980- och 1990-talen.² Dessa energiprognoser byggde i sin tur på en uppdatering av de långfristiga ekonomiska kalkylerna i LU 75. I den nu aktuella energistudien har det underlagsmaterial som framkom i samband med detta arbete för energikommissionen i allt väsentligt fått bilda utgångspunkt.

Bedömningar av den framtida utvecklingen av energianvändningen i Sverige är beroende dels av vilka förutsättningar som gäller för den allmänekonomiska utvecklingen, dels av de antaganden som görs beträffande energisystemet och den förda energipolitiken.

Energistudien baseras på den allmänekonomiska bild för perioden 1977–1983 som framkommit i modellkalkylerna för huvudalternativet i LU

¹ Energiförsörjningen 1977–1983. SIND PM 1979:1.

² SIND PM 1977:9. Sveriges energianvändning under 1980- och 1990-talen.

78. Några beräkningar av energikonsekvenserna för olika bialternativ i LU 78 har inte utförts. Framför allt är det produktionstillväxten inom olika näringsgrenar, speciellt industriproduktionen, som är av betydelse för energianvändningen.

Industriverkets energistudie är givetvis också grundade på samma yttre förutsättningar som modellkalkylerna i LU 78. Av särskild betydelse för energikalkylerna är, vid sidan av utvecklingen för industriproduktionen, förutsättningarna beträffande utbyggnaden av energiomvandlingsanläggningar, omfattningen och fördelningen av byggandet av bostäder och övriga lokaler samt den förutsatta utvecklingen av antalet personbilar, lastbilar och andra transportmedel. Beträffande prisutvecklingen har antagits att priserna på energi i konsumentledet utvecklas i samma takt som den allmänna konsumentprisnivån under prognosperioden.

Övriga förutsättningar som är nödvändiga för energikalkylerna har tagits fram inom industriverket i samarbete med vissa myndigheter och organisationer. Det gäller t. ex. fördelningen av bostadsbyggandet på uppvärmningsformer, konverteringarna mellan olika uppvärmningsformer liksom vissa antaganden av betydelse för utvecklingen av drivmedelsförbrukningen. Bedömningarna av bl. a. teknisk utveckling inom olika delsektorer uttrycks i form av s. k. specifika åtgångstal; dessa har i huvudsak grundats på de studier som utfördes i anslutning till arbetet med den s. k. referensprognosen¹ till energikommissionen.

Energiförsörjningen och övriga samhällsfunktioner är inbördes beroende av varandra. Utvecklingen av den allmänna ekonomiska aktiviteten, den tekniska utvecklingen etc. inom olika samhällssektorer styr energianvändningen inom sektorn i fråga. Å andra sidan är ekonomisk aktivitet beroende av tillförsel av energi. Hänsyn till detta ömsesidiga beroende har tagits genom att LU å sin sida utnyttjat industriverkets antaganden och beräkningsresultat för energisystemet som indata till LU-modellen. Det gäller i första hand utvecklingen av de specifika åtgångstalen för energi i olika sektorer, privat och offentlig konsumtion av energi, energiimporten samt en rad andra variabler rörande energiproduktionssystemet.

Energiförbrukningen 1977–1983

Energianvändningen brukar traditionellt redovisas uppdelad i tre förbrukargrupper; industri, samfärdsel och övrigt, dvs. energiförbrukning inom hushåll, handel, servicenäringar, offentlig sektor m. m. Inom dessa tre huvudsektorer sker en uppdelning som i görligaste mån ansluter till LU:s sektorindelning. Totalt sett byggs industriverkets prognos upp genom analyser och bedömningar av drygt 30 olika delsektorer. I tabell 9.22 redovisas utvecklingen av energiförbrukningen för de tre huvudgrupperna under den senaste 20-årsperioden samt prognoser för perioden 1977–1983.

Prognoserna över energiförbrukningen inom *industrin* 1977–1983 baseras dels på modellkalkylerna över produktionstillväxten för de olika industribranscherna, dels på industriverkets bedömningar av den specifika energiåtgången.

Som framgått närmare i avsnitt 9.4 innebär modellkalkylerna en ökning av industriproduktionen med mer än 6 % per år under perioden 1977–1983.

¹ SIND PM 1977:9. Sveriges energianvändning under 1980- och 1990-talen.

Bakom detta resultat ligger bl. a. kravet på balans i utrikesbetalningarna vid mitten av 1980-talet. Mycket stora krav på produktion i våra stora exportbranscher kommer därför att ställas under prognosperioden. Genom att flera av de viktigaste exportbranscherna samtidigt är mycket energikrävande, kommer detta antagande att ha stor betydelse för industrins energiförbrukning fram till 1983.

Det bör i detta sammanhang observeras att förändringstalen för produktionsvolymen i de olika industribranscherna avser utvecklingen från lågkonjunkturåret 1977 till ett i konjunkturhänseende normalt 1983. Detta gör att ökningstakterna inte utan vidare kan jämföras med prognoserna i LU 75 som avsåg en konjunkturrensad utveckling 1975–1980. Produktionsutvecklingen inom industrin fram till 1983 kan sägas ligga i linje med den prognos för perioden 1974–1984 som låg till grund för industriverkets referensprognos. På totalnivå synes industriproduktionens utveckling i LU 78 innebära en trendmässig tillväxttakt som ligger några tiondels procent under referensprognosens. Vissa energitunga industribranscher förutsätts emellertid nu utvecklas i klart snabbare takt – t. ex. järn-, stål- och metallverk och kemisk industri – medan produktionen inom andra branscher – t. ex. skogsindustrin och gruvindustrin – väntas utvecklas något långsammare.

Den specifika energiåtgången, dvs. energiförbrukningen per producerad enhet, har successivt minskat under efterkrigstiden och detta trots sjunkande relativa energipriser (se diagram 9.7). Under 1960-talet och fram till oljekrisen 1973 minskade sålunda den totala specifika energiåtgången inom industrin med i genomsnitt ca 1 % per år. Nedgången faller helt på minskad specifik bränsleförbrukning, ca 1,5 % per år, medan åtgångstalen för elenergi ökat något, 0,5 % per år.

De specifika energiåtgångstalen utgör ett sammanfattande mått på effekterna av en rad tekniska, strukturella och beteendemässiga faktorer. Minskningstakten för åtgångstalen inom industrin torde till betydande del vara beroende av den takt i vilken maskiner och byggnader förnyas. I den mån möjligheterna att minska energianvändningen är knutna till ny teknik, leder en snabbare ekonomisk tillväxt till en snabbare introduktion av nyare och energisnålare teknologier. Därvid har också energiprisutvecklingen i relation till priserna på andra produktionsfaktorer stor betydelse.

Som framgår av diagram 9.7 minskade den specifika energiförbrukningen relativt kraftigt under 1974 för att sedan stiga under 1975. Denna utveckling får naturligtvis ses mot bakgrund av händelserna i samband med oljekrisen vintern 1973/74. Emellertid har åtgångstalen enligt tillgänglig statistik fortsatt att stiga inom vissa branscher under 1976 och 1977. Den osedvanligt djupa och utsträckt lågkonjunkturen i kombination med strukturkriser inom flera viktiga industribranscher, har medfört att industriproduktionen minskat i volym tre år i rad samtidigt som investeringarna fallit kraftigt.

I betydande utsträckning torde utvecklingen av åtgångstalen de senaste åren vara ett konjunkturfenomen. I takt med att kapacitetsutnyttjandet och investeringarna enligt förutsättningarna i LU återhämtas kommer sannolikt åtgångstalen att åter minska. Dessutom torde det sedan 1974 successivt ökade stödet till energibesparande investeringar få genomslag på sikt. Enligt industriverkets nu aktuella prognos har därför antagits att *nivån* på energiåtgångstalen 1983 i stort sett ansluter sig till den långsiktiga trenden. Detta

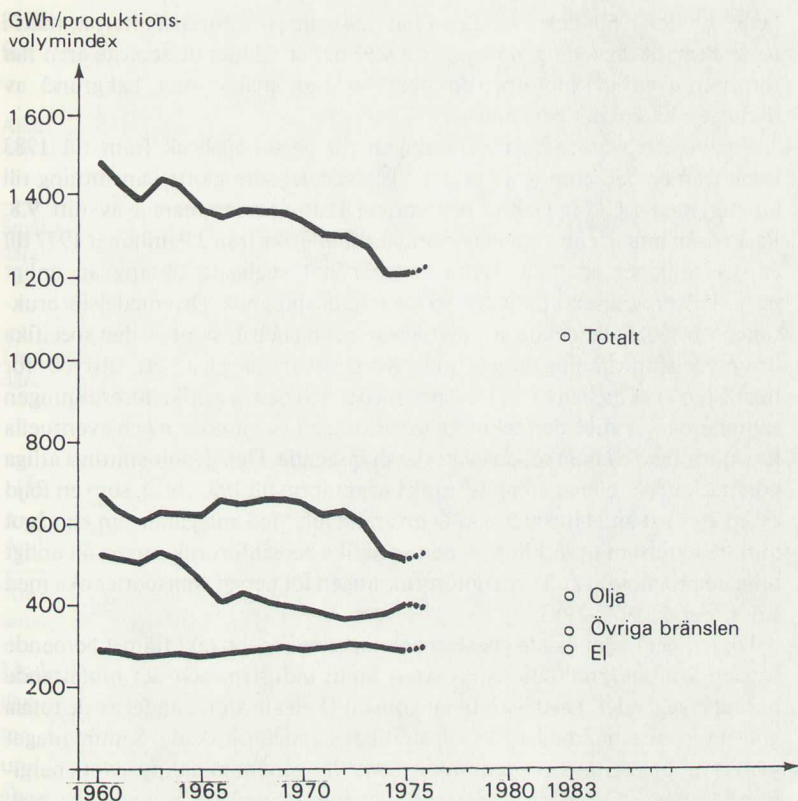

Diagram 9.7 Industrins specifika energiförbrukning 1960–1983.

Anm.: Tillförlitliga data för 1977 föreligger ej. Värdena för 1976 är preliminära.

innebär en minskning i den totala specifika energiförbrukningen på ca 2 % per år från en relativt hög nivå 1977. Nedgången är mest markerad för bränsle medan åtgångstalen för el minskar endast obetydligt.

Med den produktionstillväxt för olika industribranscher som förutses i LU 78 skulle sålunda den totala energiförbrukningen inom industrin öka med ca 4 % per år 1977–1983. Liksom tidigare väntas industrins elanvändning växa snabbare än bränsleförbrukningen. Bland bränslena väntas kol- och koksanvändningen öka främst till följd av att kapacitetsutnyttjandet förutses bli normalt inom järn- och stålindustrin under prognosperioden.

Samfärdselsektorn omfattar i energisammanhang praktiskt taget allt transportarbete i samhället,¹ dvs. energiförbrukning för biltransporter, flygtrafik, järn- och spårvägar, busstrafik, inrikes sjöfart inkl. fritidsbåtar samt bunkring i Sverige till utrikes sjöfart (oavsett nationalitet). Även privatbilismen ingår således. Energiförbrukningen inom hela samfärdselsektorn har ökat snabbare än den totala förbrukningen av energi under efterkrigstiden. Detta får framför allt sättas i samband med den starka ökningen av personbilismen. Antalet personbilar har ökat från ca 640 000 1955 till ca 2 900 000 1977.

Utvecklingen av antalet personbilar är sålunda av central betydelse för den framtida utvecklingen av samfärdselsektorns energianvändning. Av samfärdselns energiförbrukning åtgår drygt hälften till olika slag av persontransporter. Personbilar svarar därvid för drygt 80 % av persontransportar-

¹ Transportarbete som utförs av traktorer inom jord- och skogsbruket samt av motorredskap ingår ej i samfärdselsektorn.

betet. Under 1960- och 1970-talen har de totala persontransporterna, mätt i personkm, ökat med i genomsnitt ca 4 % per år. Under de senaste åren har förbrukningen av motorbensin ökat oväntat snabbt mot bakgrund av ökningen av antalet personbilar.

Prognosen över energianvändningen för personbilsbruk fram till 1983 utgår från en bedömning av personbilsbeståndet som gjorts i anslutning till arbetet med LU 78. Denna bedömning redovisas närmare i avsnitt 9.8. Prognosen innebär att antalet personbilar skulle öka från 2,9 miljoner 1977 till ca 3,4 miljoner år 1983. Detta är en något snabbare ökning än enligt personbilsprognosen i industriverkets referensprognos. Drivmedelsförbrukningen är vidare beroende av körsträcka per bil och år samt av den specifika drivmedelsförbrukningen per mil. Körsträcka är bl. a. ett uttryck för hushållens val mellan olika transportmedel och den specifika förbrukningen sammanhänger med den tekniska utvecklingen av bilmotorn och eventuella förskjutningar av bilinköpen i viktclasshänseende. Den genomsnittliga årliga körsträcka per bil har antagits sjunka något fram till 1983, bl. a. som en följd av att ett ökat antal hushåll skaffar en andra bil. Med antagande om en något mindre gynnsam utveckling av den specifika bensinförbrukningen än enligt tidigare prognoser skulle energiförbrukningen för persontransporter öka med 1,6 % per år 1977–1983.

Under 1960-talet ökade godstransportarbetet i snabb takt främst beroende på den kraftiga produktionstillväxten inom industrin och det omfattande bostadsbyggandet. Lastbilstrafiken kom att få en allt större andel av de totala godstransporterna, medan järnvägstrafikens andel minskade. Sammantaget väntas mot bakgrund av produktionsutvecklingen inom näringslivet energiförbrukningen för godstransporter enligt industriverkets prognos öka med 3,5 % per år.

Industriverkets beräkningar har för samfärdssektorn (exkl. utrikes sjöfart) resulterat i en ökning i energiförbrukningen med 2,3 % per år 1977–1983. Bland de olika drivmedlen väntas användningen av dieselolja samt flygfotogen öka snabbare än genomsnittet, medan motorbensin utvecklas något långsammare, ca 1 % per år. Elförbrukningen i järn- och spårvägar, som endast utgör ca 3 % av hela samfärdssektorns energiförbrukning, väntas öka med drygt 3 % per år fram till 1983.

Inom *övrige sektorn* utgör hushållens energianvändning ungefär 2/3 av sektorns samlade förbrukning av energi. Merparten av energiförbrukningen hänförs till permanenta bostäder. Den centrala utgångspunkten för prognoserna för övrige sektorns energianvändning är den bostadsprognos som görs i LU 78. Totalt förutses bostadsbyggandet i genomsnitt uppgå till ca 63 000 lägenheter per år under perioden 1978–1983. I bostadsprognosen antas vidare att en ökning av ombyggnadsverksamheten kommer till stånd bl. a. genom hopslagning av smålägenheter. Genom denna verksamhet minskar antalet lägenheter medan totala våningsytan däremot blir oförändrad (se avsnitt 9.9).

Avgörande för hushållens energiförbrukning är, förutom utvecklingen av totala bostadsbeståndet, också fördelningen på hustyper och valet av uppvärmningsform. Den övergång från enskild oljeuppvärmning till fjärrvärme och elvärme som f. n. pågår, förutses enligt industriverket fortsätta under perioden 1977–1983. Av nyproduktionen av bostäder förutsätts ca

85 % anslutas till elvärme eller fjärrvärme. Fördelningen på uppvärmningsformer framgår av nedanstående sammanställning.

Antal lägenheter fördelade efter uppvärmningsformer, 1 000-tal

	1970	1972	1975	1977	1983
Småhus	1 337	1 370	1 460	1 517	1 690
därav: elvärme	150	2 07	308	401	620
fjärrvärme	5	10	29	42	85
övrig uppvärmning	1 182	1 153	1 123	1 074	985
Flerfamiljshus	1 844	1 900	2 057	2 077	2 150
därav: elvärme	20	31	40	52	85
fjärrvärme	540	600	683	767	1 055
övrig uppvärmning	1 284	1 269	1 334	1 258	1 010
Totalt	3 181	3 270	3 517	3 594	3 840
Andel elvärme, %	5	7	10	13	18
Andel fjärrvärme, %	17	19	20	23	30

Amn. Antalet bostäder för 1970 och 1972 avser antalet vid årets slut. För övriga år avses antalet vid mitten av resp. år.

Under prognosperioden förutses enligt industriverket andelen elvärmda lägenheter öka från 13 % 1977 till 18 % 1983. Andelen fjärrvärmda lägenheter, som tidigare inte ökat lika kraftigt som för dem med elvärme, väntas under prognosperioden öka påtagligt och förutses uppgå till 30 % 1983. Övergången till elvärme och fjärrvärme kommer att verka återhållande på oljeförbrukningen i bostadsbeståndet.

Den specifika energiförbrukningen per lägenhet påverkas bl. a. av vilka besparingsåtgärder som kan antas bli genomförda under perioden fram till 1983. Bidrag till energibesparande åtgärder i det befintliga bostads- och lokalbeståndet infördes under 1974 och har successivt ökat i omfattning. Under 1978 har riksdagen tagit ett principbeslut om en tioårig energisparplan för bostads- och lokalbeståndet. I den nu aktuella prognosen har industriverket antagit att energibesparande investeringar till en kostnad av omkring 15 miljarder kr. i 1977 års prisläge kommer att bli genomförda i det befintliga bostadsbeståndet under en tioårsperiod. Detta ansluter till programnivå II i energisparplanen. Under förutsättning att åtgärderna får angiven effekt innebär detta en klart större minskning av de genomsnittliga specifika åtgångstalen än i referensprognosen 1977.

Antagandena beträffande både besparingseffekter och kostnader för energisparåtgärderna måste emellertid betraktas som mycket osäkra. Mot den bakgrunden har också en stegvis uppbyggnad av programmet föreslagits i energisparplanen. Efter en treårsperiod skall energisparprogrammet omprövas. En särskild regeringsdelegation har tillkallats för att bl. a. utvärdera effekter av det statliga energisparstöd som infördes från och med 1974.

Sammantaget skulle då energiförbrukningen i bostäderna minska ca 10 TWh eller med ca 1,5 % per år 1977–1983. Energiförbrukningen för enskild oljeuppvärmning beräknas 1983 uppgå till ca 75 % av 1977 års värde, medan el- och fjärrvärmeförbrukningen fortsätter att öka.

Tabell 9.22 Slutlig energianvändning inom industri-, samfärdsektorn 1955–1983

	Andel 1977	Årlig procentuell förändring				
		1955– 1965	1965– 1970	1970– 1975	1975– 1977	1977– 1983
<i>Industri</i>	40	4,8	3,8	0,7	-2,6	4,1
därav: el	10	6,5	4,3	2,9	-0,5	5,8
<i>Samfärdsektorn^a</i>	16	5,2	5,0	2,0	3,0	2,3
därav: el	1	1,7	2,0	-0,2	0,3	3,2
<i>Övrigt</i>	44	5,3	4,7	0,0	3,5	-0,6
därav: el	10	8,3	10,6	8,4	9,5	3,8
<i>Total slutlig energianvändning</i>	100	5,1	4,4	0,7	0,9	1,8
därav: el	21	6,7	6,4	5,1	4,1	4,8

^a Exkl. bunkers för utrikes sjöfart.

Till övrigsektorn räknas även övriga lokaler i handel, servicenäringar och offentlig sektor samt vissa andra förbrukningsslag som t. ex. gatubelysning, fritidshus och energiförbrukning inom jordbruket. Inklusiva dessa användarkategorier skulle enligt industriverkets kalkyler den totala energiförbrukningen inom övrigsektorn minska med 0,6 % per år 1977–1983. Elanvändningen väntas öka med ca 4 % per år, vilket är klart långsammare än under de senaste åren. Nedgången i oljeförbrukningen blir med angivna förutsättningar relativt kraftig, drygt 2 % per år 1977–1983.

Den totala slutliga energiförbrukningen skulle därmed öka med inemot 2 % per år under prognosperioden. Industriverkets kalkyler över energiefterfrågan fram till 1983 ligger därmed praktiskt taget helt i linje med referensprognosen, både totalt sett och för de tre förbrukarsektorerna. Oljeanvändningen skulle totalt sett öka endast obetydligt, medan förbrukningen av elenergi och annat bränsle än olja ökar med ca 5 resp. ca 4 % per år 1977–1983.

Produktion och tillförsel av energi

Som nämnts tidigare är Sverige för sin energiförsörjning i mycket hög grad beroende av importerad energi. Importenergins andel av den totalt tillförda energin har ökat från ca 70 % i mitten av 1950-talet till f. n. ca 80 %. Avsaknaden av egna kol- och oljetillgångar, klimatförhållandena, näringslivets struktur och transportberoendet är några faktorer som bidraget härtill. Under senare år har petroleumprodukternas andel av den totalt tillförda energin minskat något. Som framgått av bl. a. energikommissionens kalkyler kommer dock oljans dominerande ställning i den svenska energiförsörjningen att bestå för lång tid framåt.

Det energiförsörjningssystem som följer av efterfrågeutvecklingen under perioden 1977–1983 och av gjorda antaganden beträffande utbudsförhållandena för energi redovisas närmare i industriverkets energistudie. I tabell 9.23 sammanfattas hur den totalt tillförda energin fördelas på olika slag av primära

energiformer fram till 1983.

Enligt industriverkets prognos skulle tillförseln av *petroleumprodukter* öka i endast måttlig takt från 1977 till 1983. Den långsamma ökningen förklaras främst av den förutsatta övergången från enskild oljeuppvärmning till elvärme och fjärrvärme samt av antagandena om insatta energisparåtgärder inom det befintliga bostads- och lokalbeståndet. Dessutom förutsätter kalkylerna att de vid ingången av år 1983 färdigbyggda kärnkraftaggregaten är tagna i drift 1983. Detta innebär att oljeförbrukningen för elproduktion minskar starkt från 1977 till 1983.

Den starka ökningen av *kol- och koksanvändningen* hänger som nämnts främst samman med det låga kapacitetsutnyttjandet inom järn- och stålindustrin under utgångsåret 1977. År 1983 förutsätts kapaciteten åter vara fullt utnyttjad inom koksverk och stålverk. Vidare förutsätts en viss övergång från olja till kol ske vid el- och värmeproduktionen samt inom vissa delar av industrin, bl. a. cementindustrin. Avfallslutar vid den kemiska massatillverkningen är det viktigaste av de *inhemska bränslena*. Totalt sett väntas de inhemska fasta bränslena öka något fram till 1983.

Enligt utbyggnadsplanerna för *elförsörjningssystemet* skulle totalt 10 kärnkraftaggregat vara färdigbyggda 1983, medan endast smärre tillskott av vattenkraftkapacitet tillkommer under prognosperioden. Under förutsättning att samtliga kärnkraftaggregat tas i drift uppnås en produktionsförmåga på sammanlagt ca 110 TWh¹ inom vatten- och kärnkraftverken under normalårsförhållanden 1983. Elproduktionen i kommunala kraftvärmeverk och industriella mottrycksaggregat kan väntas uppgå till drygt 10 TWh.

Genom den stora andelen vattenkraft i det svenska kraftsystemet är den totala produktionsförmågan i hög grad beroende av nederbördsförhållandena. Under exempelvis ett extremt torrår kan vattenkraftproduktionen gå ned till endast 75 % av den normala. Vidare kan produktionsförmågan hos olje- och kärnkraftverken variera både uppåt och nedåt kring de tillgänglighetsvärden som används i planeringen. För att uppnå tillfredsställande leveranssäkerhet måste dessutom elkraftsystemet dimensioneras med hänsyn till avvikelser från den prognostiserade efterfrågan.

Tabell 9.23 Totalt tillförd energi 1975–1983

	Tillförd energi, PJ			Årlig procentuell förändring 1977–1983
	1975	1977	1983	
Petroleumprodukter ^a	1 084	1 156	1 175	0,3
Kol och koks ^b	82	66	105	8,0
Inhemska bränslen ^c	128	131	151	2,2
Vatten- och kärnkraft	251	264	398	7,1
Nettoimport av el	3	-7	-18	..
Totalt tillförd energi	1 548	1 611	1 811	2,0

^a Inkl. oljeprodukter för elproduktion, bunkers av olja för utrikes sjöfart och oljeprodukter för icke-energiändamål.

^b Inkl. kol- och koksanvändning för icke-energiändamål.

^c Inkl. spillvärmelieferanser.

¹ 1 TWh = 1 miljard KWh.

Mot bakgrund av främst variationerna i vattenkraftproduktionen kommer också utnyttjandet av oljekondenskraft att variera under enskilda år i framtiden. Den efterfrågan som framkommer enligt industriverkets kalkyler kan sålunda tillgodoses på följande sätt:

Elförsörjningen 1975–1983, TWh

	1975	1977	1983
Vattenkraft	57,7	53,5	55–65
Kärnkraft	12,0	19,9	46
Kraftvärme	3,7	5,1	5,5
Industriell mottryckskraft	3,4	3,5	5
Oljekondenskraft m. m.	3,8	8,0	5,5–0,5
Total kraftproduktion	80,6	90,0	117–122
Nettoimport av el	0,9	–2,0	0 till –5
Total inhemsk användning ^a	81,5	88,0	117

^a Inkl. överföringsförluster.

Med en variation i vattenkraftproduktionen kring normalvärdet ungefär som under de senaste åren, skulle oljekondensproduktionen 1983 uppgå till mellan 0,5 och 5,5 TWh vid normal drift av övrig elkraftkapacitet. Kraftutbytet med utlandet, dvs. främst de nordiska länderna, varierar kraftigt år från år beroende på de aktuella produktionskostnaderna i resp. land. Vid den efterfrågan som industriverket räknar med skulle nettoexporten av el under ovan angivna betingelser variera mellan 0 och 5 TWh.

Om kärnkraftsaggregaten 7–10 ej kan tas i drift till följd av prövningen enligt villkorslagen måste bortfallet (23 TWh) ersättas med i första hand oljebaserad kondenskraft. Därvid kommer oljeimporten att öka kraftigt. Jämfört med kalkylerna i LU:s huvudalternativ skulle oljeimporten behöva öka med 4 à 4,5 milj. m³ till följd av ökningen av oljekondensproduktionen och bytesbalansen försämrats med ca 2 miljarder kr. Om vattenkraftproduktionen 1983 blir avsevärt mindre än normalt räcker emellertid inte oljekondenskapaciteten vid maximalt utnyttjande att tillgodose den förväntade efterfrågan 1983. Från omkring år 1981 kommer leveranssäkerheten i det svenska kraftsystemet inte att kunna bibehållas på en acceptabel nivå. Risken för elbrist i början av 1980-talet är därför i detta fall uppenbar. Några kapacitetstillskott av betydelse torde inte kunna åstadkommas före 1983.

Investeringarna inom el- och värmeverk

Planeringen av elkraftsystemet måste ske med lång framförhållning, eftersom det i allmänhet tar omkring 10 år från beslut om utbyggnad till idrifttagning av stora kraftverk. Detta gäller såväl kärnkraftverk som fossileldade kondenskraftverk. Tidsåtgången från projekteringsstart till idrifttagning av fossileldade kraftvärmeverk är betydligt kortare, 4–6 år, eftersom många kraftvärmeverk är av sådan storlek att lokaliseringstillstånd ej fordras. Investeringarna i elproduktionssystemet under perioden 1977–1983 är därför

till stor del en konsekvens av beslut fattade under första hälften av 1970-talet.

Som redan framgått förutsätter investeringsberäkningarna i LU 78 att 10 kärnkraftaggregat är färdigbyggda fram till 1983. Därtill har investeringskostnader som är lika stora som ytterligare ett kärnkraftverk lagts in i kalkylerna. LU har dock inte tagit ställning till hur dessa investeringsresurser skall användas i kraftsystemet. I övrigt har antagits att 1975 års energipolitiska beslut i stora drag fullföljs, men med de förseningar i utbyggnadsprogrammet som redan inträffat. Beträffande fjärrvärmeförsörjningen har förutsatts att inget ytterligare kraftvärmeverk kommer att tas i bruk fram till 1983. Den beräknade starka ökningen av fjärrvärmeefterfrågan beräknas täckas via en utbyggnad av hetvattencentraler. Med dessa antaganden beräknas investeringarna i elproduktions- och distributionsanläggningar öka med 0,5 % per år 1977–1983, vilket är en kraftig nedrevidering av prognosen i LU 75. Investeringarna i värmeverk förutses öka med ca 5 % 1977–1983.

I LU:s sektorindelning ingår el- och värmeverken tillsammans med gasverk och vattenverk. Investeringarna i gasverk är f. n. av obetydlig omfattning. Investeringarna i vatten- och avloppsledning uppgår däremot till avsevärda belopp och utgör omkring 1/3 av investeringarna i hela LU-sektorn. Vattenverkens investeringar i prognosen antagits utvecklas i ungefär samma takt som bostadsbyggandet. Sammantaget innebär detta att investeringarna i el-, gas-, värme- och vattenverken skulle öka med ca 2 % per år under perioden 1977–1983.

9.6 Byggnadsverksamhet

Produktion och byggnadsinvesteringar

Efter 1960-talets kraftiga tillväxt har byggnadsverksamhetens utveckling stagnerat under 1970-talet. Byggnadsinvesteringarnas andel av BNP kulminerade år 1967 med 14,9 % och har sedan dess successivt sjunkit till 12,2 % 1974. 1977 uppskattas andelen till 11,3 %.

Uppbromsningen hänger främst samman med bostadsinvesteringarnas nedgång. Totalt sjönk bostadsinvesteringarna med nästan 19 % mellan 1970 och 1977. En närmare redogörelse härför återfinns i avsnitt 9.9 nedan. Bostadsbyggandets nedgång har också haft konsekvenser för de kommunala följdinvesteringarna. Även i övrigt har de kommunala byggnadsinvesteringarna haft en svag utveckling. Också inom övriga tjänstesektorer har byggnadsinvesteringarna fallit. Inom industrin ökade byggandet mellan 1970 och 1975 men därefter har en minskning skett. Motsvarande tendens gäller investeringarna i energiproduktionsanläggningar.

Den investeringsutveckling som skisserats ovan har fört med sig att produktionen inom byggnadssektorn sjunkit sedan 1970-talets början (se diagram 9.8).

Byggvolymens utveckling efter olika typer av byggande redovisas i tabell 9.24. Av tabellen framgår att reparationsverksamheten alltsedan 1965 ökat snabbare än ny- och ombyggnadsverksamheten. Särskilt påtaglig har denna tendens varit efter 1970. Andelen reparationer och ombyggnader utgjorde 1975 29 % av allt byggande mot ca 25 % 1970. Nybyggnadsandelen har fallit i motsvarande mån.

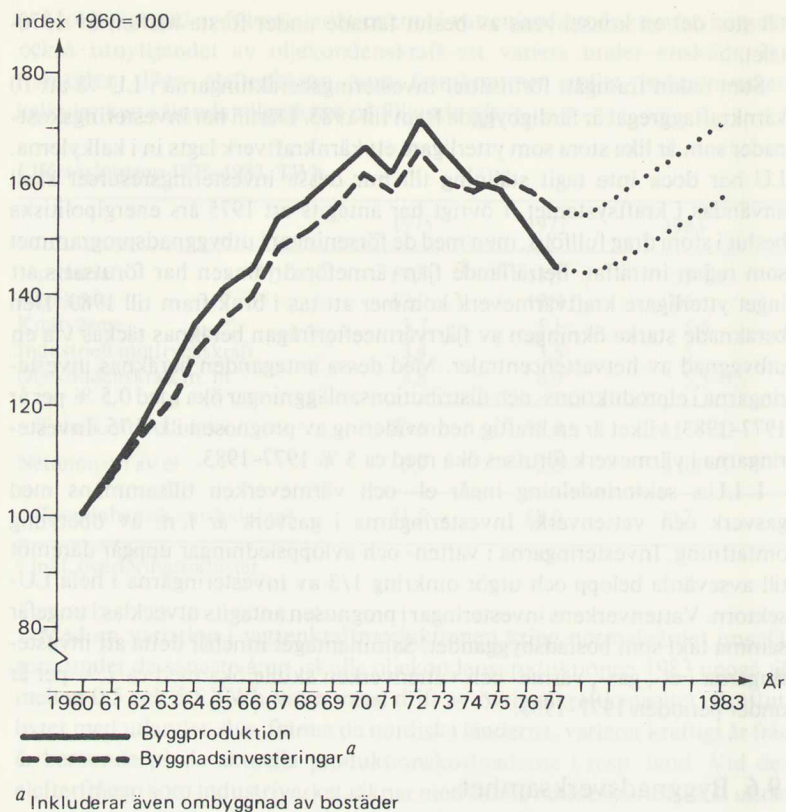

Diagram 9.8 Byggproduktion och byggnadsinvesteringarnas utveckling 1960-1983.

Tabell 9.24 Byggvolymens årliga procentuella utveckling fördelad efter slag av byggande

	Bruttoproduktionsvärde i miljarder kr 1975	Årlig procentuell förändring		
		1960-1965	1965-1970	1970-1975
Bostäder	13,0	8,7	1,7	-1,2
Förvaltningsbyggnader m. m.	7,4	8,4	7,0	-4,0
Industribyggnader	4,3	-1,0	4,0	6,4
Anläggningar	9,0	5,3	2,9	-0,6
Summa ny- och ombyggnad	33,7	6,9	3,4	-1,0
Reparationer	11,5	3,8	4,3	1,9
Totalt	45,2	6,2	3,6	-0,4

Källa: SIND 1978:5 Byggnadsindustri och byggnadsmaterialindustri - en uppföljning.

Som underlag för LU:s bedömning av byggsektorns utveckling 1977–1983 har Svenska byggnadsentreprenörföreningen (SBEF) utarbetat en sektoröversikt. SBEF:s sektoröversikt refereras kortfattat i det följande.

SBEF räknar i sin översikt med en ökning i byggproduktionen efter 1978. Man har antagit att antalet nybyggda lägenheter skulle öka från ca 55 000 1977 till ca 65 000 1983. Omräknat till volym svarar detta mot en ökning av drygt 1 % årligen. För ombyggnad och reparation väntas en betydligt snabbare ökning, bl. a. beroende på en successivt ökad ombyggnadsvolym i energibesparande syfte. Reparations- och ombyggnadsvolymer skulle öka med närmare 7 % per år. Det totala byggandet inom bostadssektorn skulle därmed öka med drygt 3 % årligen i volym.

Även för näringslivets och kommunernas byggnadsinvesteringar har SBEF förutsatt en snabbare ökning 1977–1983 än under närmast föregående period. För de totala väg- och anläggningsinvesteringarna förutses en tämligen svag utveckling, särskilt på grund av utvecklingen inom energiproduktionssektorn. SBEF:s antagande framgår närmare av tabell 9.26.

Arbetsproduktivitets utveckling

SBEF:s beräkningar över arbetsproduktivitets utveckling i byggsektorn är uppbyggda från bedömningar för olika slag av byggande. Produktivitetens utvecklingen redovisas i tabell 9.25.

Under perioden 1967–1971 ökade produktiviteten med ca 5 % per år. För åren 1973 och 1974 låg produktiviteten i stort sett stilla för att år 1975 åter öka tämligen kraftigt. Sedan 1975 har produktiviteten fallit.

Den variation i produktivitetens utvecklingen som observerats har delvis sin grund i variationer i kapacitetsutnyttjandet inom byggnadsverksamhetens fasta organisation. Emellertid varierar produktiviteten ganska kraftigt både

Tabell 9.25 Produktionsvolym per arbetad timme
Årlig procentuell förändring

	1967–1971	1971–1975	1975–1983
Total produktionsvolym- utveckling per arbetad timme exkl. tjänstemän	5,6	3,8	3,3
Total förändring inkl. tjänstemän	4,9	3,1	3,0
Därav:			
Nybyggnad			
Flerfamiljshus	8,0	5,4	4,7
Småhus	8,5	5,4	4,2
Ombyggnad	3,5	3,0	3,2
Summa bostäder	7,5	5,0	3,5
Förvaltningsbyggnader	7,8	6,2	5,0
Industr	6,5	6,7	5,0
Anläggningar	4,3	4,3	4,0
Total nyinvestering	6,9	5,4	4,0
Reparation och underhåll	3,5	3,0	3,5

Tabell 9.26 Byggproduktionen 1977–1983 fördelad på olika slag av byggande
 Årlig procentuell förändring av bruttoproduktionen, 1975 års priser

	Enligt SBEF	Enligt LU 78
Bostäder	3,2	4,4
Flerfamiljshus	5,9	12,4
Småhus	0,0	0,5
Ombyggnad och reparation	7,0	7,0
Övrigt byggande	1,0	1,8
Förvaltningsbyggnader	0,8	..
Industri	1,4	3,0
Vägar och anläggningar	0,0	..
Reparation och underhåll	2,0	2,0
Summa byggproduktion	1,8	2,7

till nivå och utveckling mellan olika delmarknader. Detta kan beläsas med hjälp av resultat från de produktivetsberäkningar för åren 1967, 1971 och 1975 som utförts av SBEF och som redovisas i tabell 9.25.

Den mest påfallande tendens som beläses i tabellen är att produktiviteten ökat så mycket långsammare 1971–1975 än 1967–1971. Differensen beror till någon del på ändrad produktionssammansättning m. m. De huvudsakliga förklaringarna är emellertid andra. För flerfamiljshusens del ökade produktiviteten med 8 % 1967–1971 men med endast 5,4 % 1971–1975. Differensen kan till stor del hänföras till att förskjutningen mot större objektsstorlekar bromsades upp och att andelen mycket små objekt t. o. m. ökade. Ökad objektsstorlek medför stordriftsfördelar i planering och utförande. Liknande tendenser har gjort sig gällande också för småhusbyggandet. Mellan de redovisade perioderna förefaller en återflyttning av arbetsmoment från fast industri till byggarbetsplats ha skett. Vissa stordriftsfördelar vid elementbyggande som funnits tidigare har således bortfallit.

Även för byggandet av förvaltningshus har produktivetsökningen bromsats upp på grund av sänkt objektsstorlek och långsammare mekaniseringstakt. För övriga delar av byggandet är det svårt att urskilja några klara tendenser. För industribyggandets del är dock utvecklingen annorlunda än för övrigt byggande. Här har produktivetsökningen accelererat främst genom att tekniken för industribyggande med monteringsystem, särskilt för mindre objekt, har utvecklats starkt under den senare perioden.

I tabell 9.25 redovisas också en prognos över produktivetsutvecklingen fram till 1983. För att kunna utföra denna beräkning för olika byggnadsslag har det, på grund av brist på senare statistik, varit nödvändigt att utgå från år 1975. Utvecklingen 1975–1977 är nämligen ofullständigt känd. Som framgår av tabellen förutser SBEF för så gott som allt slags byggande en fortsatt uppbromsning av produktivetsökningstakten. Undantagen avser ombyggnad och reparationsverksamhet där den ökade volymen anses kunna medföra en viss acceleration i produktivetsutvecklingen. Anledningen till uppbromsningen är en fortsättning av de tendenser mot sjunkande objektsstorlek och mindre mekaniseringsvinster som berörts ovan.

1975–1977 sjönk, som redan nämnts, produktiviteten i byggnadssektorn. Av denna anledning kommer förändringen mellan 1977 och 1983 att framstå som mycket snabb trots att det egentligen är fråga om en klar uppbromsning av den långsiktiga ökningstakten. Produktivitetsökningen för hela sektorn kommer att bli 4,4 % vilket är ett högre tal än under närmast föregående perioder.

Investeringar

Byggsektorns egna investeringar har ökat förhållandevis snabbt sedan 1970. Mekaniseringsgraden har ökat. Investeringsverksamheten domineras helt av maskininvesteringar.

Den förändrade produktionsinriktningen och den investeringsökning som skett under senare år har resulterat i överkapacitet för vissa maskintyper. Detta verkar starkt neddragande på investeringsbehovet fram till 1983. Å andra sidan kommer troligen den tekniska och organisatoriska utvecklingen att medföra krav på anskaffning av nya typer av maskiner, framför allt lättare maskiner lämpliga för mindre byggnadsarbeten. Minskningen i investeringsvolym 1977–1983 kan därför beräknas bli obetydlig.

Sammanfattning av kalkylerna

Resultaten av LU:s modellberäkningar redovisas i tabell 9.27 nedan. De uppskattningar av *produktivitetsutvecklingen* och av *investeringsutvecklingen* inom själva byggsektorn som gjorts av SBEF och som redovisats ovan har använts direkt som utgångsvärden i LU-modellen. Även de uppgifter om reparationer och underhåll som redovisats av SBEF i sektorstudien har använts i modellkalkylen vid beräkningen av olika insatskoefficienters utveckling. Uppskattningen om produktionsutvecklingen inom sektorn skiljer sig dock något mellan SBEF och LU-kalkylen. Dessa skillnader framgår av tabell 9.26. De härrör i allt väsentligt från att LU räknar med en klart snabbare ökning av bostadsbyggandet, främst flerfamiljshusen. LU:s överväganden redovisas närmare i avsnitt 9.9 nedan. LU räknar också med en snabbare ökning av industrins byggnadsinvesteringar än i SBEF:s studie.

Tabell 9.27 Sammanfattning av kalkylerna för byggnadsverksamhet
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965- 1970	1970- 1974	1974- 1977	1977- 1983
Bruttoproduktion	45 417	3,6	-0,7	-1,1	2,7
Förädlingsvärde	17 431	2,9	-0,4	0,2	1,6
Produktivitet (kr./tim.)	32,04	3,4	4,0	1,9	4,4
Sysselsättning (milj. tim.)	544,02	-0,5	-4,2	-1,7	-2,7
Investeringar	1 570	0,4	-2,0	4,7	-0,9
- byggnader	220	-7,9	0,6	8,6	-2,4
- maskiner	1 350	1,8	-2,3	4,1	-0,6

Anledningen härtill är ökade investeringsbehov för att uppnå bytesbalansmålet (se närmare avsnitt 9.4). Totalt räknar LU med en ökning av byggsektorns bidrag till BNP med ca 1,6 % per år 1977–1983.

Antalet sysselsatta inom byggnadsverksamheten har minskat mycket kraftigt sedan 1969. Mellan 1969 och 1977 kan minskningen beräknas ha uppgått till nära 50 000 personer.

Den kraftiga sysselsättningsnedgången i byggandet har emellertid inte lett till någon större arbetslöshet i branschen. Den tidigare höga medelåldern hos byggnadsarbetarna har gett en relativt hög naturlig avgång samtidigt som nyrekryteringen varit liten. Dessutom har en stor del av den övertaliga arbetskraften sugits upp av den fram t. o. m. 1975 expanderande industrin. Under flera år har det t. o. m. rått brist på byggnadsarbetare inom vissa fack.

Under 1977 har emellertid sysselsättningen i byggandet ånyo ökat med ca 3 500 personer bl. a. till följd av en tillbakaströmning av arbetskraft från tillverkningsindustrin som sedan 1975 haft en minskande produktion. Även i övrigt har nyrekryteringen i branschen ökat.

Den förutsatta produktions- och produktivitetsökningen 1977–1983 enligt LU:s kalkyler resulterar i en minskning av timvolymen i byggnadsverksamheten med mer än 2,5 % årligen. Omräknat i antal sysselsatta innebär detta en fortsatt kraftig minskning.

9.7 Varuhandel

Varuhandeln svarade under 1977 för ca 10 % av den totala produktionen av varor och tjänster i landet. Över 501 000 personer var detta år sysselsatta inom varuhandeln, vilket motsvarar drygt 12 % av det totala antalet sysselsatta i ekonomin. Sektorns andel av den totala arbetsvolymen mätt i arbetstimmar var ungefär lika stor, ca 13 %.

Varudistributionen brukar, då det gäller konsumtionsvaror, normalt försiggå i två led: från fabrikant till grossist och från grossist till detaljist, varefter konsumenterna svarar för distributionen från butikerna. Vissa typer av varor – mejeri- och bryggerivaror, möbler, radio och TV etc. – levereras emellertid vanligen direkt från fabrikant till detaljist, utan grossistens förmedling. Vissa andra slag av leveranser, som t. ex. till storhushåll, sker däremot normalt enbart via grossist. Vad gäller producentvaror – dvs. insatsvaror i produktionen – förekommer heller ingen detaljhandel. Även partihandelsledet kan i många fall överhoppas, i det att producentvaror levereras direkt från fabrikant till förbrukare.

För att i någon mån belysa de olika delbranschernas relativa betydelse inom varuhandeln redovisas i nedanstående tablå den procentuella fördelningen av antalet sysselsatta inom varuhandeln 1977 enligt statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar.

Parti- handel	Detalj- handel	därav:				Totalt
		Daglig- varu- handel	Varu- hus- handel	Fack- handel	Övrigt ^a	
35,6	64,4	17,0	10,8	18,7	17,8	100

^a Bil- och bensinhandel, apotek, systembolag m. m.

Försäljningen inom den s. k. egentliga detaljhandeln – dvs. detaljhandel exkl. bränsle- och drivmedel-, system- och apoteksvaruhandel – består till ca 60 % av dagligvaror och till ca 40 % av specialvaror. De rena dagligvarubutikerna svarade under 1977 för 37 % av försäljningen inom den egentliga detaljhandeln, medan fackhandeln svarade för 32 %, stormarknaderna för 4 % och kedjevaruhusen för 15 %. Återstoden, 12 %, utgörs av försäljning från kiosker, trafikbutiker, postorderhandel, speciallivsbutiker, torghandel, hemförsäljning m. m.

I det följande ges först en beskrivning av de allmänna utvecklingstendenserna inom de olika delarna av varuhandelssektorn. Därefter följer en redogörelse för de prognoser rörande varuhandelns omsättning, produktivitet och investeringar som utarbetats inom Handelns utredningsinstitut (HUI) på uppdrag av LU. Framställningen baseras huvudsakligen på den av HUI utförda sektorstudien.

Allmänna utvecklingstendenser

Dagligvaruhandel inkl. varuhus. Strukturomvandlingen har varit utomordentligt snabb inom varuhandeln, främst genom övergången till självbetjäning och butikskoncentrationen. Självbetjäningsbutikerna svarar nu för ca 95 % av den totala omsättningen av dagligvaror. Övergången till självbetjäning är således i det närmaste avslutad.

Den s. k. yttre rationaliseringen, dvs. förändringarna i butiksbeståndet, har inneburit en stark koncentration till större butiker – i vissa fall s. k. stormarknader – samt en mycket betydande nedläggning av mindre butiker. Antalet dagligvarubutiker minskade under perioden 1960–1977 från ca 25 000 till 9 800, dvs. med över 60 %. Antalet nedläggningar uppgick under 1960-talet till i genomsnitt 1 330 butiker per år, men har under perioden 1970–1977 dämpats till i genomsnitt 760 per år. Relativt sett är minskningen dock fortfarande stor: ca 6 % av det totala butiksbeståndet försvinner varje år genom nedläggningar. Samtidigt sker en viss nyetablering av butiker i nybyggda bostadsområden och köpcentra. Antalet nyetablerade dagligvarubutiker har i genomsnitt uppgått till inemot 200 per år under 1960-talet och ca 170 per år under 1970-talet. De nya butikerna har på grund av stordriftsfördelarna planerats för en omsättning som i genomsnitt är ca 10 gånger så stor som omsättningen i de nedlagda enheterna. Fortfarande finns det dock ett stort antal småföretag inom dagligvaruhandeln: företag med färre än fem anställda utgör ungefär 80 % av det totala antalet företag.

Under prognosperioden 1977–1983 kan man enligt HUI:s bedömning

vänta en fortsatt minskning av antalet butiker. Antalet nedläggningar har bedömts uppgå till i genomsnitt 360 butiker per år och antalet nyetableringar till ca 150 butiker per år. Minskningen av butiksbeståndet skulle därmed bli betydligt långsammare än tidigare. Bedömningen har gjorts under förutsättningen att den lagstiftning som berör handeln – t. ex. affärstidsbestämmelserna – förblir oförändrad under perioden.

Parallellt med butikskoncentrationen inom dagligvaruhandeln har *varuhusen* starkt ökat sin andel av omsättningen inom den egentliga detaljhandeln, från ca 10 % 1960 till ca 20 % 1970. En bidragande orsak härtill har varit etableringen av stormarknader. Idag finns ett 40-tal stormarknader med ca 4 % av den egentliga detaljhandelns totala omsättning. Någon ytterligare etablering av stormarknader väntas dock inte. Varuhusens expansion har under senare år avstannat och marknadsandelen varit ungefär oförändrad, eller t. o. m. sjunkande under den allra senaste tiden. Vissa äldre varuhus har lagts ned medan andra är under modernisering och upprustning. Det totala antalet varuhus, som 1977 uppgick till ca 360, tenderar f. n. att minska något.

Butikskoncentrationen inom handeln har utan tvivel varit till fördel för många konsumenter, men har för vissa grupper – speciellt i glesbygden – medfört att avståndet till inköpsstället ökat. Det statliga stödet till den kommersiella servicen i glesbygd har därför nyligen utvidgats, så att det nu (budgetåret 1978/79) beräknas uppgå till 8,5 milj. kr. i löpande priser. Vidare kan nämnas att den planering av varuförsörjningen som föreslagits av distributionsutredningen i dess betänkande¹ enligt riksdagens beslut hösten 1977 kommer att förbli en frivillig kommunal angelägenhet.

De senaste årens utveckling har inneburit en betydande avsakning av tidigare koncentrationstendenser. Etableringen av stormarknader, vilken enligt mångas uppfattning starkt har bidragit till nedläggningen av närhetsbutiker, har sålunda avstannat, och antalet varuhus tenderar att minska. I stället byggs allt fler s. k. "servicebutiker". Ca 1/10 av det totala antalet dagligvarubutiker utgörs idag av "servicebutiker" och andelen fortsätter att öka. Dessa butiker karakteriseras av ett brett sortiment av dagligvaror, men med ett betydligt färre antal artikelvarianter än de stora snabbköpen. Därigenom kan de också klara sig på en relativt mindre omsättning och ett mer begränsat kundunderlag. Även om "servicebutikernas" betydelse inte skall överskattas, så innebär tillkomsten av sådana distributionsformer dock en klar motvikt till den starka inriktningen mot stordrift i detaljhandeln.

Inom dagligvaruhandeln förekommer stora variationer i kundtillströmningen, vilket medför ett mycket ojämnt kapacitetsutnyttjande. Produktivetsförbättringarna i dagligvaruhandeln sammanhänger delvis med i vilken mån man kunnat finna vägar att utjämna kapacitetsutnyttjandet. Självbetjäningssystemet har gjort det möjligt att flytta över en del arbetsuppgifter som annars brukat utföras i samband med kundbetjäningen till lugnare tider. Detta gäller t. ex. framplockning av varor, prismärkning och paketering. Än viktigare torde vara möjligheterna att anpassa personalinsatserna efter den förväntade kundtillströmningen genom att anställa personal på deltid.

Deltidsarbete har av denna anledning blivit en allt vanligare anställningsform inom handeln. Av den totala personalstyrkan i varuhuser utgörs sålunda så mycket som 70 % av deltidsanställda. I vanliga livsmedelsbutiker

¹ Samhället och distributionen. SOU 1975:69, 70.

pågår en liknande anpassning av personalstrukturen. Möjligheterna att anpassa personalinsatserna till förändringarna i belastningen är dock av naturliga skäl betydligt större i stora butiker än i små.

Möjligheterna att anställa personal på deltid kan emellertid komma att bli mindre i framtiden. Detta torde i så fall medföra en viss dämpning av produktivitetstegringen, framför allt i de mindre och medelstora butikerna.

Produktivetsförbättringar genom en utökad användning av ADB, framför allt vad gäller lagerkontroll och inköpsplanering, kan däremot förväntas öka i betydelse under de närmaste åren. Ersättning av nuvarande manuella prismärknings- och kassarutiner med datateknik kan också förväntas på längre sikt. De betydande rationaliseringsvinster som detta kan ge torde dock inte kunna uppnås i större omfattning förrän ett stycke in på 1980-talet.

Produktivetsutvecklingen påverkas även av den tidigare diskuterade yttre rationaliseringen. Produktiviteten är nämligen betydligt högre i större företag än i mindre. Den långsammare förändring av butiksbeståndet – mätt i antal butiker – som förväntas under prognosperioden behöver trots detta inte nödvändigtvis medföra en avsakning av produktivetsökningen jämfört med tidigare perioder. Avgörande är i stället hur stor del av den totala omsättningen som genom strukturomvandlingen överflyttas från lågproduktiva till högproduktiva butiker.

Fackhandel. Flera av de utvecklingstendenser som utmärker dagligvaruhandeln gäller också de branscher som gemensamt brukar benämnas fackhandel, t. ex. färghandel, urbutiker, konfektionsaffärer etc. Jämfört med utvecklingen inom dagligvaruhandeln har strukturförändringarna inom fackhandeln dock varit små. Det finns flera skäl till detta. Stordriftsfördelarna har med undantag för vissa delbranscher inte varit särskilt påtagliga inom fackhandeln. Fackhandeln måste också allmänt sett sägas vara mindre känslig för konkurrens än dagligvaruhandeln, och samhällets prisövervakning har heller inte varit lika intensiv. Vidare är fackhandeln mera tätortskoncentrerad än dagligvaruhandeln, vilket medfört att den varit mindre utsatt för inverkan av befolkningsomflyttningarna. Inom vissa delar av fackhandeln, speciellt då beklädnadshandeln, har emellertid omfattande butiksnedläggningar skett som en följd av konkurrensen från varuhusen i förening med en långsam efterfrågeutveckling. Inom andra sektorer, t. ex. fritidsbranschen, har efterfrågeökningen varit så stark att det skapats utrymme för ett ökat antal försäljningsställen.

Behovet av strukturrationaliseringar måste dock sägas ha ökat inom fackhandeln, bl. a. beroende på de snabba kostnadsstegringarna under senare år. Den typ av samverkan mellan fristående företag som sker i form av frivilliga kedjor kan således väntas få ökad betydelse på grund av de stordriftsfördelar som detta möjliggör. Vidare kommer man sannolikt att söka införa mindre personalintensiva försäljningsformer. Man har redan slagit in på denna väg i och med införandet av s. k. självval inom delar av fackhandeln. Även renodlad självbetjäning kan i vissa fall komma att införas i framtiden.

Fackhandeln har de allra senaste åren tenderat att vinna marknadsandelar på varuhusens bekostnad. Ett nytt utvecklingsdrag inom fackhandeln –

motsatt den traditionella tendensen till specialisering – består i att branschgränserna alltmer suddas ut. Som exempel kan nämnas att man i många bensinstationer numera även säljer livsmedel, sport- och fritidsvaror. Antalet sådana trafikbutiker har ökat starkt under senare år. Sortimentet i nya butiker kommer troligen i allt högre grad att bestämmas av att kunden väntar sig att finna alla varor för ett visst ändamål i samma butik, t. ex. varor för fritid, för heminredning etc. De s. k. byggvaruhus som de senaste åren har etablerats på vissa orter utgör exempel på denna tendens.

Partihandeln har genomgått stora strukturella förändringar under senare år. KF och ICA, som tillsammans svarar för en tredjedel av den totala partihandelsomsättningen med dagligvaror, har genomfört betydande strukturrationaliseringar. Härtill kommer bildandet av företaget DAGAB, som inom sig har samlat i stort sett hela den övriga partihandeln med dagligvaror, exkl. de delar som ombesörjs av specialgrossister (importörer m. fl.) och färskvaruleverantörer (mejerier, slakterier etc.). Partihandeln med dagligvaror har härigenom kommit att domineras av tre stora block, som också är starkt integrerade i detaljhandelsledet. En omfattande rationalisering av DAGAB:s distributionssystem kommer att genomföras. Denna kommer bl. a. att innebära en koncentration av verksamheten till ett mindre antal lagercentraler.

Partihandelsfunktionen tenderar att i allt högre grad integreras med dels detaljhandeln, dels fabrikantledet. Detta utgör i och för sig en begränsning av marknadsförutsättningarna för de traditionella partihandelsföretagen. Ändå har partihandeln roll i det totala distributionsarbetet inte minskat, vilket beror på att partihandelns funktioner samtidigt har utvidgats i nya riktningar. Sålunda har lagercentralerna inom livsmedelspartihandeln övertagit en stor del av det arbete med styckning och paketering som tidigare utfördes i butikerna. Ett annat exempel är distributionen av stålplåt till industri- och byggföretag, där grossisten numera erbjuder kunden s. k. förbehandling i form av klippning, skärning etc., i stället för att som tidigare endast leverera i standardiserade dimensioner.

Vad gäller partihandeln rationaliseringsarbete i övrigt kan nämnas det pågående arbetet med att förbättra informationsöverföringen mellan detaljist, grossist och fabrikantled. Datorer utnyttjas därvid som hjälpmedel, men den viktigaste komponenten i systemet utgörs av själva standardiseringen av meddelanden. Vissa produktivitetsvinster från detta nya system kan komma att visa sig redan i början av 1980-talet.

Omsättning, produktivitet, sysselsättning

De prognoser för varuhandelns utveckling som Handelns utredningsinstitut (HUI) utfört för LU:s räkning baseras på analyser av sambanden mellan å ena sidan den totala privata konsumtionens utvecklingstakt och omsättringsutvecklingen i detalj- resp. partihandel, och å andra sidan sambanden mellan omsättningsförändring och produktivitetsförändring. Prognoserna för varuhandelns utveckling har på detta sätt direkt kunnat anknytas till den utveckling av den totala privata konsumtionen som LU räknar med i sitt huvudalternativ.

För detaljhandeln föreligger av naturliga skäl ett mycket klart samband mellan omsättningsutveckling och total privat konsumtionsutveckling.

HUI:s analys, som baserats på data för perioden 1970–1977, visar att om den totala privata konsumtionen är helt oförändrad kan detaljhandelsförsäljningen väntas minska med ca 0,9 % per år, medan en uppgång av den totala privata konsumtionen leder till en relativt sett ännu större ökning av detaljhandelsomsättningen. Detta sammanhänger bl. a. med att konsumtionen utanför detaljhandelssektorn – framför allt bostadskonsumtionen – utvecklas i jämnare takt än den totala privata konsumtionen.

Partihandelns omsättning utgörs endast till knappt hälften av konsumtionsvaror; återstoden består av s. k. producentvaror (insatsvaror). Trots detta visar statistiska data för perioden 1970–1977 relativt god korrelation mellan förändringar i privat konsumtion och partihandelsomsättning. Detta samband får närmast tolkas som en effekt av att det finns gemensamma förklaringar till såväl förändringarna i den privata konsumtionen som i efterfrågan på producentvaror.

Produktivitets utveckling har av HUI beräknats separat för detalj- resp. partihandeln. Produktiviteten – som enligt nationalräkenskapernas definitioner utgörs av förhållandet mellan sektorns förädlingsvärde och antalet utförda arbetstimmar – har därvid inom resp. delsektor antagits utvecklas parallellt med förhållandet mellan omsättning och antal arbetstimmar. Denna s. k. "omsättningsproduktivitet" har för vardera delsektorn visat sig vara starkt beroende av omsättningsutvecklingen. Speciellt starkt är detta samband för detaljhandeln, inom vilken en omsättningsökning på 1 % kan förväntas leda till en i det närmaste lika stor procentuell produktivitetsökning.

Denna typ av positiva samband mellan produktivets- och omsättningsutveckling beror huvudsakligen på att man inom varuhandeln arbetar med ett generellt sett lågt kapacitetsutnyttjande. Inom en och samma enhet kan försäljningen ofta öka betydligt utan att arbetsinsatserna behöver öka i motsvarande mån. Även utan någon förändring av omsättningen kan man dessutom förvänta en viss, inte så obetydlig, produktivetsförbättring, enbart på grund av effekterna av den pågående yttre rationaliseringen.

Produktivetsutvecklingen i varuhandeln som helhet har av HUI beräknats genom en sammanvägning av produktivitetstalen för detalj- resp. partihandeln. Därvid förutsattes att förädlingsvärdets andel av omsättningen utgör 18,6 % i detaljhandeln och 9,4 % i partihandeln, samt att dessa andelar inte förändras under prognosperioden. Beräkningsresultatet är vidare beroende av den ökningstakt för den totala privata konsumtionen som HUI räknat med. Produktivetsökningen i varuhandeln har på detta sätt beräknats uppgå till 3,3 resp. 2,8 % per år vid en total privat konsumtionsökning på 2,0 resp. 1,5 % per år.

I LU:s huvudalternativ, som utgår från en total privat konsumtionsökning på 1,8 % per år, har produktiviteten inom varuhandeln som helhet antagits öka med 3,2 % per år 1977–1983. Detta är ungefär samma ökningstakt som under senare delen av 1960-talet, men något långsammare än den genomsnittliga produktivetsstegringen under perioden 1970–1977.

Sysselsättningen inom varuhandeln kommer enligt LU:s modellresultat att minska med något över 1 % per år räknat i antal arbetstimmar, vilket är ungefär samma takt som 1970–1977. Antalet sysselsatta personer kommer däremot enligt prognosen att minska kraftigare 1977–1983 än 1970–1977. Den

Tabell 9.28 Varuhandelns utveckling 1965–1983
Årlig procentuell volymförändring

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Förädlingsvärde	3,4	2,9	2,0	2,1
Produktivitet	3,3	4,6	2,7	3,2
Sysselsättning				
i timmar	0,1	-1,5	-0,7	-1,1
i personer	1,1	-0,7	0,6	-0,5
Investeringar	0,2	1,0	11,4	3,0
därav: byggnader m. m.	-1,8	-6,6	4,1	-4,4
maskiner och inventarier	1,8	5,7	14,5	5,1

genomsnittliga arbetstiden per sysselsatt väntas nämligen minska i långsammare takt än tidigare. I prognoserna för 1983 har ingen generell arbetstidsförkortning för heltidsarbetande inräknats, och deltidsarbetets omfattning har inte antagits öka mera inom varuhandeln än inom övriga sektorer. Antalet sysselsatta personer skulle med dessa antaganden komma att minska från ca 501 000 år 1977 till ca 488 000 år 1983, dvs. med ca 13 000 personer.

Investeringar

De bedömningar av varuhandelns investeringar under perioden 1977–1983 som utförts av HUI har baserats på beräkningar av relationen mellan investeringar och omsättning. Denna metod motiveras delvis av det faktum att investeringarna inom större delen av varuhandeln – framför allt inom de mindre och medelstora företagen – mera torde påverkas av det ekonomiska resultatet samma år, dvs. av investeringsförmågan, än av kalkyler avseende det långsiktiga behovet av utbyggnad och förbättringar.

Kvoten mellan varuhandelns investeringar i byggnader och anläggningar och omsättningen har under perioden 1970–1977 minskat i jämn takt, medan kvoten mellan investeringar i maskiner och anläggningar och omsättningen har ökat starkt. Tidstrenderna har extrapolerats till 1983. Härur har man sedan kunnat beräkna den investeringsvolym som är förenlig med den tidigare beräknade omsättningsutvecklingen. Resultaten, uttryckta i årlig procentuell volymförändring, redovisas i nedanstående tablå.

	Ökning av total privat konsumtion	
	2,0 % per år	1,5 % per år
Investeringar i		
byggnader och anläggningar	-4,0	-4,7
maskiner och inventarier	5,5	4,7
Totalt	3,4	2,7

I LU:s huvudalternativ, där den totala privata konsumtionen förutsätts öka med i genomsnitt 1,8 % per år, har varuhandelns totala investeringar antagits öka med 3,0 % per år 1977–1983. Som framgår av tabell 9.28 är denna ökning klart långsammare än under den närmast föregående 3-årsperioden 1974–1977, men ändå betydligt snabbare än under senare delen av 1960-talet och början av 1970-talet.

Byggnadsinvesteringarna inom varuhandeln har i LU-kalkylerna antagits minska med 4,4 % per år 1977–1983, medan investeringarna i maskiner och inventarier antagits öka med 5,1 % per år. Denna utveckling, som innebär en ökad satsning på investeringar av en typ som har samband med modernisering och rationalisering snarare än med ökad omsättningsvolym, är helt i linje med utvecklingen under tidigare år. Andelen maskiner och inventarier i varuhandelns totala investeringar har ökat från 57 % 1970 till drygt 74 % 1977. Prognosen för 1983 innebär en ytterligare ökning av denna andel till närmare 84 %.

9.8 Samfärdsel

Till samfärdselsektorn räknas transporter samt post och tele. Transporterna svarade för drygt 70 % av produktionen resp. sysselsättningen inom sektorn och post och tele således för återstoden. Sektorn svarade 1977 för 7 % av den totala sysselsättningen mätt i timmar.

Den redogörelse för utvecklingen inom samfärdselsektorn som här ges bygger i stor utsträckning på planer och material som insamlats och bearbetats i samarbete med kommunikationsdepartementet. Först i detta avsnitt redogörs för utvecklingen av transportarbetet i Sverige, fördelat på olika trafikmedel. Ur en prognos för transportarbetet härleds bl. a. investeringskraven i sektorn, vilka redovisas senare i avsnittet.

9.8.1 Utvecklingen av person- och godstransporter

Persontransporterna har under lång tid kännetecknats av en snabb tillväxt. Resandet har fördubblats från ca 43 miljarder personkilometer 1960 till ca 86 miljarder 1976. Räknat per invånare innebär det att reslängden per år ökat från 570 mil till 1 000 mil. Resekonsumtionen har varit en av de delar inom den privata konsumtionen som ökat snabbast.

Samtidigt med denna utveckling har en rad strukturella förändringar skett av resmönstret. Arbetsresorna har ökat kraftigt och svarar numera för ca hälften av det totala persontrafikarbetet. I stor utsträckning företas arbetsresorna under ett fåtal timmar per dygn och är ofta direkt dimensionerande för investeringarna i trafikleder och transportmedel.

Service- och fritidsresorna torde vardera svara för ca 25 % av det totala persontransportarbetet.

Under perioden 1960–1976 ökade som framgår av tabell 9.29 det totala persontransportarbetet, mätt i personkilometer, med i genomsnitt 4,4 % per år.

Huvuddelen av trafikökningen har fallit på *personbilismen*, som f. n. svarar för drygt 80 % av den totala persontransportvolymen. Det totala antalet

Tabell 9.29 Persontransportarbetet 1960–1983

	Miljarder personkilometer				Årlig procentuell förändring		
	1960	1970	1976	1983	1960–1970	1970–1976	1976–1983
Personbil	33,2	56,3	70,3	77,0	5,4	3,8	1,4
Buss	3,3	6,1	7,3	8,5	6,3	3,0	2,3
Spårväg och tunnelbana	0,9	1,1	1,2	1,3	2,0	1,5	1,6
Järnväg	5,2	4,7	5,6	6,5	-1,0	3,0	2,1
Sjöfart	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Luftfart	0,2	0,6	1,0	1,7	11,6	8,9	7,9
Summa	42,9	68,9	85,5	95,1	4,8	3,7	1,6
därav kollektivtrafik	9,7	12,6	15,2	18,1	2,7	3,2	2,5

Källa: Kommunikationsdepartementet.

personbilar i trafik har ökat från 1,2 milj. 1960 till 2,9 milj. 1976, dvs. med i genomsnitt ca 100 000 per år. Mellan 1976 och 1977 ökade däremot inte antalet bilar i trafik, främst till följd av ett ökat antal avställda fordon. Nybilsförsäljningen minskade också.

Kommunikationsdepartementets prognos anger en minskad ökningstakt för transporter med personbilar. Körsträckan för en personbil, som beror av de transportuppgifter bilen används för, har under 1960-talet och början av 1970-talet varit drygt 1 400 mil per år. Under senare år har dock körsträckan minskat något. En viss fortsatt nedgång till år 1983 kan verka trolig, bl. a. som en följd av att fler hushåll skaffar en andra bil. Även vad gäller medelantalet passagerare per bil kan en sänkning till omkring 1,7 antas ske till 1983. Personbilarnas beräknade transportarbete, 77 miljarder personkilometer, skulle då innebära att 3,3–3,4 milj. personbilar kommer att finnas i trafik 1983.

Busstrafiken ökade mycket snabbt under perioden 1960–1976. Den mest expansiva delen av denna trafik har under senare år varit den långväga linje- och beställningstrafiken. Busstrafikens snabba tillväxt väntas fortsätta även under perioden 1976–1983, bl. a. beroende på olika insatser i syfte att stödja den kollektiva trafiken.

Persontrafiken på *järnväg* har efter en lång period med vikande resandeutveckling ökat efter 1968. Till stor del beror ökningen på kortväga pendelresor i stockholmsområdet. Efter 1973 har dock antalet resor ökat även på längre avstånd. Järnvägen svarade 1976 för nära 40 % av det kollektiva persontrafikarbetet. Andelen av det totala persontransportarbetet (inkl. personbilar) var 7 %.

För den långväga persontrafiken med järnväg bedöms de senaste årens ökning fortsätta. Utvecklingen på avstånd under 100 km är mer svårbedömbär. I första hand beror det på att kapacitetsproblemen i stockholmsområdet inte är lösta. Trafiken på dessa avstånd bedöms här bli oförändrad eller svagt

vikande.

För perioden 1976–1983 väntas järnvägens persontransportarbete öka med drygt 2 % per år. Järnvägens andel av det totala persontransportarbetet kommer därmed att öka något. Förutsättningar för att järnvägen skall kunna öka andelen är dock att järnvägen får möjlighet att konkurrera med andra transportmedel vad gäller t. ex. komfort, turfrekvens, priser m. m.

Åren 1960–1976 ökade persontransporterna med *flyg* med i genomsnitt ca 10 % per år. Den snabba ökningen sammanhänger bl. a. med en kraftig utbyggnad av flygplatssystemet. Under perioden 1967–1977 har nyanläggning eller upprustning skett av ett 60-tal flygplatser. Det förhållande att flertalet större orter nu har reguljära flygförbindelser, innebär att utvecklingen främst blir beroende av trafikökning på befintliga linjer. En fortsatt snabb ökning av resandet med 7–8 % per år ter sig dock sannolik.

Godstransporter. Transporter av gods på *lastbil* ökade mycket snabbt under 1960-talet, främst beroende av en hög tillväxttakt i bostadsbyggandet och inom den lättare industrin. Jord, sten, grus och sand har utgjort nära hälften av de transporterade godsmängderna. Även rundvirke, livsmedel och oljor har transporterats i betydande mängder. Under 1960-talet ökade lastbilstransporterna med omkring 10 % per år. I början av 1970-talet var ökningen mindre och efter 1974 har transportarbetet minskat till följd av försvagningen i industrikonjunkturen. Efterfrågetillväxten för lastbilstransporter väntas bli ca 5 % per år under prognosperioden. Detta beroende på en ökad aktivitet i bostadsbyggandet och industrin, inte minst i skogsindustrin (se avsnitt 9.4 och 9.9). Ökningen gäller såväl de kortväga som de långväga transporterna.

Godstransporterna på *järnväg* ökade 1960–1974 med ca 4 % per år, en lägre takt än lastbilstransporterna. Mellan 1974 och 1977 minskade godstransporterna på järnväg med 1/4. Främst berodde det på att produktionen minskade i branscher som i stor utsträckning befordrar varor på järnväg, exempelvis gruvor, järn- och stålverk och skogsindustri.

1977–1983 kan godstransporterna med järnväg beräknas öka med nära 6 % per år, dvs. i något snabbare takt än under perioden 1960–1974 och ungefär lika snabbt som med lastbilar.

Tabell 9.30 Inrikes godstransportarbete 1960–1983

	Miljarder godston- kilometer 1977	Årlig procentuell förändring			
		1960– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Lastbil ^a	21,9	11,9 ^b	2,9	-2,3	4,8
Järnväg	14,9	4,7	3,2	-8,7	5,9
Fartyg	9,0	12,1	0,4	8,7	1,8
Flottning	1,6	-4,5	-4,9	-3,9	-1,1
Totalt	47,4	7,3	2,3	-3,0	4,4

^a Inkl. utländska lastbils transportarbete i Sverige.

^b Uppgiften för 1960 är osäker.

Källa: Kommunikationsdepartementet.

Även för inrikes godstransporter med *fartyg* förväntas en viss ökning under prognosperioden främst till följd av ökad industriproduktion. Det huvudsakliga *flottningsarbetet* utförs numera till havs. Älvflottningen väntas fortsätta att minska.

9.8.2 *Investeringar i transportmedel m. m.*

Förändringen av antalet *personbilar* räknas i och för sig inte som investering i nationalräkenskaperna eller i LU:s kalkylsystem. Eftersom utvecklingen av antalet bilar är av avgörande betydelse för hur behovet av transporter skall tillgodoses behandlas den ändå i detta avsnitt.

Personbilsbeståndets utveckling beror av antalet nyregistrerade och skrotade bilar fram till 1983. Beträffande prognosen för nyregistreringarna har en utgångspunkt varit den privata konsumtionsutvecklingen i LU. Hänsyn har också tagits till att bilar som registreras på juridiska personer helt eller delvis kan användas för privat konsumtion. Skrotningens omfattning beror av antalet bilar och bilbeståndets åldersfördelning.

Kalkylerna visar på en fortsatt, om än något avtagande, expansionstakt för bilbeståndet. 1983 kan 3,3 – 3,5 milj. personbilar beräknas vara i trafik. Då har också antagits att de avställda personbilarna skall vara ca 100 000 färre 1983 än 1977. 1977 var andelen avställda bilar drygt 10 % av beståndet. 1983 antas andelen återgå till en för 1970-talet normal nivå, 6 %. Biltätheten i Sverige 3 kommer enligt beräkningarna att vara mellan 396 och 420 personbilar per 1 000 invånare. 1976 och 1977 var biltätheten 351 resp. 349 per 1 000 invånare. Antalet personbilar i trafik sjönk som nämnts något mellan 1976 och 1977.

Antalet *lastbilar* har under lång tid ökat i de allra tyngsta fordonsklasserna och i viss mån även i de lättaste viktclasserna. 1977 fanns 170 000 lastbilar i trafik. Drygt hälften hade en totalvikt under 3,5 ton. Antalet lastbilar i yrkesmässig trafik var 1977 44 000. De flesta lastbilarna ägdes således av andra än åkerier. Investeringarna i den yrkesmässiga lastbilstrafiken inkl. anläggningar såsom terminaler etc. bedöms uppgå i genomsnitt till ca 700 milj. kr. per år 1978–1983 i 1975 års prisnivå. På grund av den outnyttjade kapacitet som fanns i lastbilsåkerierna 1977 har investeringsvolymen bedömts öka ett par procentenheter långsammare än godsvolymen fram till 1983.

1977 fanns ca 13 000 *bussar* i trafik. En ersättning av bussar som inköptes 1967 (högertrafikomläggningen) kan väntas under prognosperioden. Totalt beräknas investeringar i bussar för yrkesmässig trafik årligen komma att uppgå till mellan 250 och 320 milj. kr., uttryckt i 1975 års priser. Detta innebär en viss ökning av bussparken.

1977 fanns ca 10 000 *taxibilar*. Taxitrafiken har fått en ökad roll i den kollektiva trafikförsörjningen. Exempel på uppgifter som tillkommit under senare år och som kan få ökad betydelse är färdtjänst och kompletteringstrafik, dvs. sådan trafik som ersätter annan kollektiv trafik i glesbygden. Investeringarna i taxibilar beräknas uppgå till 150–170 milj. kr per år i 1975 års priser. Investeringarna i *spårvagns- och tunnelbanetrafik* beräknas bli lägre under perioden 1977–1983 än de närmast föregående åren.

Investeringarna i det trafiksvaga *järnvägsnätet* har under en lång följd av år

legat på en mycket låg nivå. De framtida investeringarna i det trafiksvaga nätet blir i hög grad beroende av riksdagens kommande trafikpolitiska beslut. För övrigt bannät antas att spårstandard och spårkapacitet förbättras i viktiga banavsnitt. Huvudlinjerna upprustas fortlöpande till en standard som tekniskt medger hastigheter i resandetrafik på 160 km/tim. En viktig del i SJ:s investeringsprogram avser utbyggnaden av fjärrblockeringssystemet. Det innebär att växlar och signaler fjärrstyrs från centrala ställverk. Fjärrblockeringen omfattade 1977 drygt hälften av affärsbanenätet, på vilket utbyggnaden beräknas vara slutförd omkring år 2000. Utrustning för automatiskt tågstopp har beställts för huvudlinjerna. Utbyggnaden beräknas vara klar budgetåret 1982/83. Även annan automatisering fortsätter.

Den totala investeringsverksamheten beräknas öka med ca 6 % per år 1977–1983 och utgöra i genomsnitt 750–800 milj. kr per år 1978–1983 i 1975 års prisnivå. Därav bedöms bygnads- och anläggningsinvesteringarna svara för ca 400 milj. kr. Någon ökning av spårkapaciteten söder om Stockholm har därvid inte inräknats. SJ har nyansskaffat ett stort antal godsvagnar under senare år. Detta har inneburit en avsevärt höjning av kapaciteten. 1977 hade SJ ca 45 000 godsvagnar och 2 000 person- och motorvagnar. Även ett stort antal personvagnar och motorvagnar har beställts för leverans de närmaste åren.

Luftfartsverket har hittills under 1970-talet haft en hög investeringstakt. Två stora projekt, Arlandas utrikesterminal och Göteborg-Landvetters flygplats, är nu avslutade. Ingen ny storflygplats planeras. När ställning tagits till flygplatsfrågan i stockholmsregionen uppstår dock behov av omfattande investeringar på Bromma eller Arlanda. I övrigt bedöms utbyggnaden av flygplatssystemet bli relativt begränsad fram till 1983. Totalt innebär detta en nedgång av investeringarna i flygplatssystemet jämfört med nivån 1970–1977. Investeringarna beräknas till ca 160 milj. kr per år 1978–1983.

Under början av 1960-talet utökades kapaciteten hos flygplanen avsevärt genom introduktion av jetflygplan samt genom successivt större och snabbare flygplanstyper. Under 1970-talet togs ett nytt steg genom introduktionen av den nya generationens flygplan typ "wide body", flygplan med kapacitet för upp till 375 passagerare.

För prognosperioden fram till år 1983 antas en fortsatt gradvis övergång ske till flygplan av typ "wide body" på de interkontinentala linjerna. I europa-trafiken kommer fortfarande för SAS vidkommande flygplanstypen DC-9 att vara den dominerande, men efterhand kommer den större flygplanstypen att sättas in på de trafikstarkaste linjerna. För inrikesflyget kan man vid sidan om Linjeflygs verksamhet förutse en fortsatt utbyggnad av det sekundära inrikesflygnät som utvecklats under de senaste åren och som trafikeras i form av linjefart med flygplan som tar högst 20 passagerare.

Enligt flygbolagens planer beräknas investeringarna i ny flygmateriel bli relativt omfattande under perioden 1978–1983. Totalt torde investeringarna uppgå till ca 1,6 miljarder kr. i 1975 års prisnivå. Investeringarna i SAS har därvid inräknats till 3/7, vilket utgör den svenska andelen av bolagets investeringar.

9.8.3 *Utvecklingen inom post och tele*

Posttrafiken, dvs. befordran av brevfrändelser, tidningar och paket, ökade under första hälften av 1960-talet med ca 4,2 % per år. Vid mitten av 1960-talet dämpades tillväxten i posttrafiken påtagligt. Den årliga volymtillväxten i posttrafiken 1965–1977 uppgick till ca 2,5 %.

Försändelseslagen mass- och grupporsband har, liksom direktreklamen över huvud taget, ökat snabbt, med ca 6 % per år från mitten av 1960-talet. Postverkets distribution av tidningar har varit konstant under 1970-talet efter att ha minskat sedan 1960-talets början. Ett nytt taxesystem i tidningsdistributionen infördes 1977. Brevvolymen, som ökat med ca 3 % per år den senaste 10-årsperioden och som nu svarar för omkring 40 % av postverkets omsättning, väntas stagnera under 1980-talet. Det är främst en följd av den snabba utvecklingen på telekommunikationens område. Kostnaderna för postdistribution kommer att öka jämfört med kostnaderna för telekommunikation.

Det svenska postverket är internationellt sett i en gynnsam situation genom att det är ekonomiskt självbärande. En fortlöpande anpassning till förändrade efterfrågeförhållanden, bebyggelsestruktur m. m. är dock nödvändig. En omstrukturering mot nya tjänster lämpade för verkets speciella kompetens har påbörjats. Den sociala servicen på landsbygden och ett vidgat samarbete med PK-banken kan nämnas som exempel.

Ca 80 % av poströrelsens kostnader utgörs av personalkostnader. Rationaliseringar i syfte att begränsa personalkostnaderna genomförs därför. Bland aktuella kostnadssänkande åtgärder kan nämnas inrättande av små postkontor med lantbrevbäring, införande av maskinella brevsorteringsanläggningar på basis av postnummer, installation av postkassamaskiner, mekaniska paketsorteringsanläggningar och andra tekniska hjälpmedel. En förutsättning för mekaniseringen är ofta att terminaler uppförs i de olika postområdena. Införandet av avgifter för vissa tjänster på lördagarna är ett annat exempel på en anpassning som syftar till att kostnader för viss service skall täckas.

Mot bakgrund av den väntade ökningen av verksamheten samt befolkningsomflyttningarna inom främst tätortsområdena kan totala antalet sysselsatta antas öka från 44 400 år 1977 till 47 600 år 1983, trots de nämnda rationaliseringsåtgärderna. Postverkets investeringar 1977–1983 förutses utgöra i genomsnitt 170 milj. kr. per år uttryckt i 1975 års priser.

Televerkets verksamhet har expanderat snabbt. Telefonrörelsen dominerar. Antalet telefoner och telefonmarkeringar har ökat med 5 % resp. 6 % per år 1960–1977. Ungefär samma ökningstakt väntas också 1977–1983. Särskilt expansiv har utlandstrafiken varit till följd av den ökade automatiseringen och den därmed gynnsamma prisutvecklingen för utlandssamtalen. 1977 kopplades 95 % av samtalen till utlandet automatiskt. Under början av 1980-talet beräknas ett nytt telefontaxesystem med skilda taxor vid olika tider på dygnet införas, i syfte bl. a. att minska antalet samtal vid de tidpunkter kapaciteten är fullt utnyttjad.

Telegramtrafiken har successivt minskat sedan början av 1950-talet. En viktig orsak är att taxorna ökat relativt snabbt till följd av att hanteringen är personalintensiv och att rationaliseringar varit svåra att genomföra. Utbär-

ning av telegram har i princip upphört. Den fortsatta utbredningen av telefon och telex gör marknaden för telegram allt mindre. Telexrörelsen har haft en mycket snabb utveckling i Sverige liksom i andra länder. 1977 fanns 12 500 telexanslutningar i Sverige. 1977–1983 bedöms antalet anslutningar öka med ca 7 % per år.

Sedan 1962 tillhandahåller televerket s. k. modemutrustning för överföring av data över antingen det allmänna telefonnätet eller över fast uppkopplade ledningar som abonnenten hyr. Datakommunikationen expanderar mycket snabbt. Antalet installerade modem har de senaste 10 åren ökat med ca 40–50 % årligen och uppgick 1977 till 13 000. Det nuvarande telefonnätet är mindre lämpligt för dataöverföring eftersom det är utformat för talkommunikation. På sikt kommer nätet p. g. a. den snabba tillväxten av dataabonnenter inte att kunna uppfylla alla de krav som ställs vid dataöverföring. Televerket bygger därför upp ett allmänt datanät som tas i drift vid årsskiftet 1978/79. Nätets kapacitet kommer att byggas ut successivt. 1985 beräknar televerket att 20 000 abonnenter skall vara anslutna. Införandet av nätet har samordnats mellan de nordiska länderna.

Telefonstationerna kommer att moderniseras för att öka kapaciteten, minska anläggnings- och underhållskostnaderna samt att ge möjlighet till nya tjänster av skilda slag. Det elektroniska s. k. AXE-systemet skall ersätta det äldre mekaniska systemet. 1979 beräknas det börja installeras i Stockholms- och Göteborgs-områdena. AXE-teknikens införande i större skala har tidigare lagts 10–15 år genom regeringsbeslut 1977.

Televerkets investeringar kommer till följd av den beslutade tidigareläggningen av ny telefonstationsutrustning att öka snabbt 1977–1983. Investeringarna uppgick 1977 till ca 1 200 milj. kr. i 1977 års prisnivå. 1980–1983 beräknas de uppgå till ca 1 800 milj. kr. årligen i 1975 års prisnivå.

Antalet anställda vid televerket har ökat från 34 000 till 43 000 under perioden 1960–1977. Fram till 1983 förutses ett i stort sett oförändrat personalantal. Produktionsvolymen per anställd har enligt televerkets bedömning ökat med drygt 5 % per år i genomsnitt perioden 1960–1977. Produktivitetsökningen per timme ligger med hänsyn till minskad arbetstid per anställd något högre. 1977–1983 beräknas produktiviteten öka med drygt 4 % per år.

9.8.4 *Investeringar i vägar och gator*

Väg- och gatuinvesteringar räknas inte till samfärdsektorn i LU:s modellsystem, utan till statliga eller kommunala investeringar. Vissa vägar kan också ingå i annan sektor i LU:s modellsystem, exempelvis skogsbilvägar som räknas till skogsbrukets investeringar. Vägarnas betydelse för transportarbetet gör det dock lämpligt att behandla dem i detta avsnitt.

Ansvaret för väg- och gatuhållningen i landet är fördelat mellan stat, kommuner och enskilda. Totalt fanns 1977 drygt 40 000 mil vägar i landet, varav 17 000 finansierades helt eller delvis av statsmedel. Av övriga vägar utgjorde en stor del enskilda skogsbilvägar. Väginvesteringarna i form av ny- och ombyggnader har under 1960-talet och under första hälften av 1970-talet främst avsett huvudvägnätet. De ordinarie anslagen till byggande av vägar har sjunkit reallt under 1970-talet. Anslagen till reparation och underhåll av

vägnätet har hållits på en oförändrad real nivå.

Enligt regeringens förordning 1978 om flerårsplan och fördelningsplan rörande väg- och gatuhållning bör inom ramen för tilldelade resurser i framtiden sådana åtgärder som kan antas höja trafiksäkerheten ges hög prioritet. Vidare bör en standardhöjning åstadkommas hos de mindre och medelstora vägarna, bl. a. i syfte att underlätta jord- och skogsbrukets samt det övriga näringslivets transporter. Det belagda vägnätet bör utvidgas. Vad gäller motorvägsbyggande bör endast mindre kompletteringar och sammanbindningar av nuvarande nät göras.

Väginvesteringarnas volym varierar i hög grad med beredskapsarbetenas omfattning. En förutsättning om en successiv återhämtning i ekonomin till 1983 innebär också att beredskapsarbetena kommer att minska jämfört med den genomsnittliga volymen hittills under 1970-talet. En volymminskning av investeringarna i statsvägarna följer troligen därav. 1977 uppgick väginvesteringarna totalt till ca 2 200 milj. kr och 1983 bedöms de bli ca 2 000 milj. kr, allt räknat i 1975 års prisnivå.

9.8.5 *Sjöfart*

Den internationella högkonjunkturen 1972 och 1973 och förväntningar om en fortsatt snabb ökning av världshandeln gav upphov till omfattande beställningar av fartyg – främst då tanktonnage – dessa år. Kraftigt höjda oljepriser i förening med en svag internationell konjunktur sedan 1974 har emellertid inneburit en dämpad efterfrågan för sjötransporter. Genom leveranser av tidigare beställda fartyg fortsatte dock världshandelsflottan att öka kraftigt även efter 1974. Totalt uppgick ökningen 1974–1977 till drygt 40 % uttryckt i dödviktston (ton dw). Först under 1978 har tonnageökningen i stort sett upphört som följd av starkt minskade leveranser av nya fartyg och omfattande skrotningar av äldre fartyg, främst då tankfartyg.

Det icke utnyttjade tonnaget i världshandelsflottan beräknas ha uppgått till ca 100 milj. ton dw vid slutet av 1977, vilket motsvarade ca 15 % av det totalt tillgängliga tonnaget. Tankfartyg tillsammans med kombinerade tank- och torrlastfartyg svarade för huvuddelen härav. Överskottet har medfört dels omfattande uppläggningar av fartyg, dels att fartyg som utnyttjats i trafik framförts med reducerad fart. Överskottet har vidare medfört en drastisk nedpressning av frakterna, vilket f. n. gör det omöjligt att få full kostnads-täckning i främst masslasttrafik. Också priserna för andrahandsfartyg är pressade.

Den framtida utvecklingen av efterfrågan för fartygstransporter beror på flera, var för sig svårbedömbara faktorer, såsom den internationella konjunkturutvecklingen, oljeförbrukningen, den internationella sjöfartspolitikerna m. m. Överslagsvisa beräkningar av marknadsutvecklingen pekar på överskott på tankfartyg och andra masslastfartyg också under 1980-talets första år. Även vad gäller vissa specialfartyg såsom kyl-, biltransport-, roll on/roll off-fartyg m. m. kan temporärt tonnageutbudet komma att överstiga efterfrågan. Statliga stödåtgärder i olika länder till varvsnäringen kan fördröja anpassningen.

Den svenska handelsflottans situation har påverkats negativt både av de senaste årens ogynnsamma internationella sjöfartskonjunktur och ett jämfört

med flera dominerande sjöfartsnationer högt kostnadsläge. För åtskilliga rederier har dessa faktorer tillsammans medfört ett krisartat läge och i vissa fall att verksamheten upphört. I syfte att ge redarna möjlighet att undvika omfattande, av likviditetsskäl framtvingade försäljningar av modernt tonnage, infördes vissa statliga stöd till rederinäringen under 1977. Stödåtgärderna som är av tillfällig karaktär syftar till att bibehålla handelsfriheten i avvaktan på det underlag för mer långsiktiga ställningstaganden från statsmakternas sida som sjöfartspolitiska utredningen väntas framlägga. En särskild rederikommission med uppgift att föreslå åtgärder som skall göra det möjligt att bibehålla på sikt livskraftiga och för landet viktiga delar av svensk rederiverksamhet har föreslagit vissa företagsspecifika stödåtgärder.

Med hänsyn till det f. n. pressade soliditets- och likviditetsläget för huvuddelen av rederinäringen och de allmänt ogynnsamma marknadsutsikterna åtminstone fram till 1980 är en betydande neddragning av handelsflottans storlek att vänta. Större delen av denna nedgång kommer troligen att inträffa redan under åren fram till 1980. En viss fortsatt nedgång under de därefter följande åren fram till 1983 kan inte uteslutas. Avgången av tank- och andra masslastfartyg kan förväntas bli mycket omfattande. Vad gäller det mer specialiserade tonnaget, specialtankfartyg, kylfartyg, roll on/roll off-fartyg och liknande bör tonnaget kunna hållas uppe eller i vissa fall t. o. m. öka. Totalt sett kan emellertid handelsflottan väntas minska från ca 6 700 tusen bruttoregisterton (brt) 1977 till drygt 3 000 tusen brt 1983. Uttryckt i termer av förädlingsvärde och sjöfartsnetto bör dock minskningen bli betydligt lägre. Handelsflottans investeringar netto (dvs. med avdrag för försäljning av fartyg till utlandet) kan väntas uppgå till i genomsnitt knappt 300 milj. kr. per år 1978–1983 uttryckt i 1977 års priser. Investeringsvolymen 1974–1977 uppgick till i genomsnitt 1 280 milj. kr per år.

Kommunernas investeringar i hamnar och hamnutrustning samt sjöfartsverkets investeringar i isbrytare, utrustning för lotsväsendet m. m. beräknas uppgå till i genomsnitt ca 270 milj. kr per år under perioden 1977–1983. Under perioden krävs investeringar för att öka sjösäkerheten och tillgängligheten till vissa hamnar. Dessutom krävs investeringar i kajer, kranar och magasin för gods i enhetslaster.

9.8.6 Sammanfattning av kalkylerna

I tabell 9.31 redovisas samfärdelsektorns utveckling vad gäller produktion, sysselsättning, produktivitet och investeringar. Den transportutveckling, som beskrivits i det föregående, översätts därmed i ekonomiska termer enligt nationalräkenskapernas definitioner. (Vägar och gator ingår som nämnts inte i samfärdelsektorn, utan räknas till statliga och kommunala investeringar eller till investeringar i andra produktionssektorer. Nyinköp av bilar räknas som privat konsumtion av verkstadsprodukter.)

Förädlingsvärdet inom samfärdelsektorn ökade med drygt 2 % per år 1965–1970 och nära 6 % per år 1970–1974. Den snabbare tillväxten i början av 1970-talet kan främst tillskrivas sjöfarten men också lastbilsåkerierna och televerket. Sjöfarten svarade exempelvis 1974 för 19 % av hela samfärdelsektorns produktion mot 15 % 1970. 1974–1977 sjönk förädlingsvärdet i sektorn sammanlagt med nära 4 % per år. För sjöfarten kan nedgången beräknas till drygt 10 % per år.

Tabell 9.31 Samfärdelsektorns utveckling 1965–1983
1975 års priser

	Värde 1977	Årlig procentuell förändring				
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977–1983	
					Sektor- studie	LU
<i>Förädlingsvärde, milj. kr.</i>						
Hela sektorn	13 467	2,1	5,8	– 3,8	2,2	1,4
Sektorn exkl. sjöfart	11 735	2,8	4,9	– 1,8	3,3	..
<i>Produktivitet, kr./tim.</i>						
	30,7	1,8	8,0	– 3,8	3,5	3,5
<i>Sysselsättning, milj. tim.</i>						
	438	0,3	– 2,0	0,0	– 1,2	– 2,0
<i>Investeringar, milj. kr.</i>						
Hela sektorn	5 522	2,6	8,1	– 6,8	0,3	0,3
Sektorn exkl. sjöfart	4 137	2,3	– 1,1	1,0	4,3	..
därav: byggnader och anläggningar						
hela sektorn	1 624	– 3,6	– 0,2	1,8	5,7	5,7
sektorn exkl. sjöfart	1 624	– 3,6	– 0,2	1,8	5,7	..
maskiner, transportmedel och inventarier						
hela sektorn	3 898	6,3	11,2	– 9,6	– 2,4	– 2,4
sektorn exkl. sjöfart	2 513	7,0	– 1,7	0,6	3,3	..

Med utgångspunkt i de planer m. m. som inhämtats i sektorstudien kunde förädlingsvärdets tillväxt för hela sektorn beräknas bli 2,2 % per år 1977–1983. Det skulle vara obetydligt snabbare än genomsnittet för hela perioden 1965–1977. Modellresultatet ger emellertid en lägre tillväxt av förädlingsvärdet, 1,4 % per år, medan bruttoproduktionens tillväxt blir 2,3 % per år. En anledning till differensen mellan sektorstudie och modellresultat kan således vara att bruttoproduktion och förädlingsvärde förutsätts växa i samma takt i det planmaterial som insamlats för sektorstudien medan man i modellkalkylen försökt ta hänsyn till förskjutningar i andelen varor och tjänster som köps från andra sektorer. Både sektorstudie och modellresultat är också förknippade med osäkerhet. Med tanke på detta torde den skillnad som framkommer i tillväxttakterna kunna accepteras, dvs. sektorstudiens resultat är på det hela taget konsistent med LU-kalkylen i övrigt.

Produktiviteten i samfärdelsektorn har utvecklats ojämnt, enligt nationalräkenskaperna. 1965–1970 var produktivitetstillväxten knappt 2 % per år för att 1970–1974 öka till 8 % per år. 1974–1977 sjönk den med nära 4 % per år. Till en del torde de starka variationerna kunna bero på att sysselsättningsuppgifterna i samfärdelsestatistiken är osäkra. 1977–1983 väntas samfärdelsektorns produktivitet öka med 3,5 % per år.

Enligt de bedömningar som gjorts i sektorstudien beräknas produktiviteten inom transporter öka med drygt 3 % per år 1977–1983, inom posttrafiken med 1 % per år och inom teletrafiken med 4 % per år. Inom järnvägstransporterna kunde produktiviteten bedömas öka med drygt 7 % per år

1977–1983. Den relativt snabba produktivitetsökningen för järnvägarnas del beror dels på ett lågt kapacitetsutnyttjande i utgångsläget, dels på en beräknad fortsatt personalminskning.

Inom samfärdssektorn sysselsattes 1977 272 000 personer enligt nationalräkenskaper. Sedan 1960 har sysselsättningen ökat med sammanlagt 25 000 personer. Till följd av en successivt minskad medelarbetstid i sektorn har antalet arbetade timmar minskat med omkring 0,5 % per år under samma tid.

För 1977–1983 beräknades i sektorstudien en fortsatt nedgång i timantalet ske med 1,2 % per år. I modellkalkylerna framkommer emellertid en något snabbare minskning av sysselsättningen, 2 % per år, till följd av att förädlingsvärdet beräknas växa något långsammare än i sektorstudien. Under förutsättning av en fortsatt minskad medelarbetstid i sektorn beräknas antalet sysselsatta personer minska med 1,0 % per år. 1983 skulle därmed 257 000 personer vara sysselsatta i sektorn.

Det är framför allt inom sjöfart och järnvägstransporter som sysselsättningen väntas minska enligt det material som insamlats för sektorstudien, medan sysselsättningen inom t. ex. lastbilsåkerier, luftfart och postverket torde komma att öka något.

De totala investeringarna i samfärdssektorn utgjorde 1977 5 500 milj. kr. i 1975 års priser. Till 1983 förutses en i stort sett oförändrad volym totalt sett. Ökningar kan som nämnts väntas framför allt för SJ och televerket, medan minskningar kan väntas inom sjöfarten.

Byggnads- och anläggningsinvesteringarnas volym 1977 var 1 600 milj. kr. i 1975 års priser. Därav svarade transporterna för 1 000 milj. kr. Inom transporterna är det främst inom järnvägstrafiken som en ökning beräknas ske. En något lägre volym än 1977 torde däremot investeras 1983 inom hamnarna och inom luftfarten. Televerkets byggnads- och anläggningsinvesteringar beräknas vara ca 1 000 milj. kr. 1983, vilket är 400 milj. kr. mer än 1977.

1983 beräknas hela samfärdssektorns byggnads- och anläggningsinvesteringar uppgå till 2 300 milj. kr.

Investeringar i maskiner, transportmedel och inventarier uppgick 1977 till 3 900 milj. kr, varav 3 200 milj. kr inom transporterna. För järnvägstrafiken, busstrafiken och lastbilstrafiken väntas ökad investeringsvolym liksom för teletrafiken. Till följd av sjöfartens stora vikt för samfärdssektorns maskininvesteringar beräknas emellertid en lägre total nivå 1983 för maskininvesteringarna än 1977.

9.9 Bostäder

Bostadsinvesteringarna ökade under 1960-talet med ca 5 % per år i volym. 1970–1977 minskade de däremot med i genomsnitt ca 4 % per år. Vart och ett av åren 1967–1972 producerades drygt 100 000 lägenheter, som mest 110 000 lägenheter 1970. Produktionen sjönk sedan successivt till 55 000 lägenheter 1977. Småhusandelen i nyproduktionen ökade 1970–1977 från 32 % till 74 %.

Utvecklingen på bostadsmarknaden efter 1974 pekar på att nyproduk-

tionen successivt anpassat sig nedåt från en nivå som låg klart över den långsiktiga efterfrågan. Reserven av outhyrda lägenheter har minskat och i vissa kommuner har brist på lägenheter börjat uppträda. Under loppet av 1977 har dock igångsättningen åter börjat öka, en utveckling som fortsatt under 1978. Förutom av nyproduktionen beror antalet bostäder också av avgång genom rivning, kontorisering, hopslagning, övergång till fritidshus m. m. Avgången har minskat från omkring 35 000 lägenheter per år under andra hälften av 1960-talet till 20–25 000 per år under 1970-talet. Ombyggnadsverksamheten har vidare fått en ökad omfattning under 1970-talet.

Bostadsstyrelsens bedömning

Bostadsstyrelsen har i sin anslagsframställning för 1979/80 diskuterat bostadsbyggnadsbehovet fram till 1990. Styrelsen har beträffande *hushållsbildningen* utgått från en av SCB redovisad befolkningsprognos för perioden 1976–2000.¹ I likhet med LU 78 har ett invandringsöverskott om 10 000 personer antagits. Den av befolkningsförändringar bestämda ökningen av antalet hushåll beräknas bli ca 15 000 per år fram till 1990 mot ca 20 000 per år under första hälften av 1970-talet. Totalt beräknas antalet hushåll årligen öka med 35–40 000 1976–1980 och med ca 35 000 därefter. Det kan jämföras med 54 000 per år under första hälften av 1970-talet.

Huvuddelen av det ökade antalet hushåll kan förklaras med ökad benägenhet i olika åldrar – främst i åldrarna under 30 år – att bilda eget hushåll. Ungdomar flyttar från föräldrahemmet vid lägre ålder än förr och efterfrågar egen lägenhet i stället för att vara inneboende. Även i något högre åldrar har hushållsbildningen ökat. T. ex. bor ensamma äldre i ökad omfattning kvar i egna lägenheter.

Utöver det bostadsbyggnadsbehov som hushållsbildningen medför krävs också *ersättningsproduktion* för avgången. 1966–1970 avgick i genomsnitt drygt 35 000 lägenheter per år ur beståndet. 1971–1975 var antalet i genomsnitt 25 000, varav 10 000 i flerfamiljshus och 15 000 i småhus. Rivningarna av flerfamiljshus har minskat under 1970-talet, bl. a. till följd av lägre nyproduktion. Sedan 1975 har ca 4 000 lägenheter rivits om året. Ett större hänsynstagande till befintliga bostadsmiljöer kan tala för en relativt låg rivningstakt även fortsättningsvis. Kontoriseringen beräknas uppgå till något tusental lägenheter per år. Omvandlingen av småhus till fritidshus beräknas ha utgjort 4–5 000 per år men har uppvägs av en ungefär lika stor omvandling i andra riktningen, enligt uppskattningar av lantmäteriverket.

Beträffande ombyggnadsverksamheten krävs enligt bostadsstyrelsens anslagsframställning en ytterligare ambitionshöjning. 1975–1977 har ca 12 000 lägenheter i flerfamiljshus byggts om årligen. Som en rimlig målsättning för första hälften av 1980-talet anges en ombyggnadsverksamhet i flerfamiljshus som räknat i antal lägenheter före ombyggnad omfattar ca 25 000 per år. Hopslagning av smålägenheter, installation av hissar m. m. reducerar därvid antalet lägenheter. Sammantaget skulle en ombyggnadsverksamhet enligt dessa riktlinjer minska antalet lägenheter med ca 10 000 per år.

Bostadsstyrelsens avgångsberäkningar 1978–1985 sammanfattas i nedanstående tablå.

¹ SCB har för LU 78 reviderat nämnda prognos, men skillnaderna mellan de två prognoserna för tiden fram till 1983 är i detta sammanhang försumbara.

	Antal lägenheter per år	
	1978–1980	1981–1985
Avgång i flerfamiljshus	10 000	15 000
därav: genom hopslagning eller annan ombyggnad	5 000	10 000
genom rivning, kontorisering m. m.	5 000	5 000
Avgång i småhus	12 000	10 000
Totalt	22 000	25 000

Sammanfattningsvis resulterar bostadsstyrelsens beräkningar i ett minsta årligt bostadsbyggnadsbehov av 57–62 000 lägenheter 1978–1980 och 60 000 lägenheter 1981–1985. Nettotillskottet av lägenheter bör således utgöra 35–40 000 de första åren och ca 35 000 därefter. Bedömningen förutsätter att det inte i någon större omfattning uppkommer lokala överskott som måste kompenseras av nybyggnad på annat håll. Statsmakternas planering bör därför inriktas mot en något större nyproduktion, ca 65 000 lägenheter, enligt bostadsstyrelsen.

LU:s kalkyler

I LU:s beräkningar av bostadsbyggandets utveckling har utgångspunkten varit det av bostadsstyrelsen angivna behovet av nyproduktion och ombyggnader och det investeringsbehov som därigenom uppkommer.

Beträffande *nyproduktionen* har 63 000 lägenheter i genomsnitt per år 1978–1983 lagts in i kalkylen. Kostnaden per producerad lägenhet beräknas öka i fasta priser under prognosperioden. Det beror dels på att nya skärpta energibestämmelser infördes 1977, dels på att en viss fortsatt ökning av lägenheternas utrustning även i övrigt antas komma till stånd. Vidare väntas den trendmässiga ökningen av antalet rumsenheter i småhus fortsätta. Däremot antas antalet rum per lägenhet i flerfamiljshus bli oförändrat.

Antal rum per lägenhet i genomsnitt av nyproduktionen framgår nedan.

	1961– 1965	1966– 1970	1971– 1975	1976– 1977	1978– 1983
Flerfamiljshus ^a	3,2	3,3	3,1	3,3	3,3
Småhus	5,1	5,3	5,6	5,8	5,9

^a Inkl. specialbostäder (ålderdomshem, studenthem m. m.).

Dessa tendenser medför att kostnaden per producerad lägenhet i fasta priser 1983 kan beräknas vara högre än 1977. Kalkylmässigt har denna ökning satts till 7 % för flerfamiljshus och 9 % för småhus. Givet en viss nivå för antalet nya lägenheter kan man via en antagen kostnadsutveckling räkna fram nybyggnadsinvesteringarna.¹ Den totala investeringsvolymen som krävs beror då också av fördelningen mellan småhus och flerfamiljshus. Med de

¹ Investeringsvolymen i permanenta bostäder 1977 synes vara underskattad i nationalräkenskaperna med minst 500–600 milj. kr. Det ger ett nivåfel på minst 800 milj. kr. 1983. Investeringarnas tillväxttakt påverkas dock inte av detta fel och därmed inte heller antalet lägenheter under perioden.

valda förutsättningarna om lägenhetsstorlek m. m. kan investeringskostnaden för en lägenhet i flerfamiljshus i genomsnitt beräknas motsvara ca 60 % av småhusinvesteringen.

1975 färdigställdes 47 000 småhus. 1976 och 1977 sjönk antalet till ca 40 000. 1978 beräknas antalet bli 42 000. I alternativ A nedan antas småhusbyggandet minska något, till 40 000 1979 och 38 000 per år 1980–1983. Denna bedömning är i linje med den som gjorts i en av SIND utförd utredning.¹ De senaste årens höga småhusbyggande kan också till en del ha reducerat det efterfrågeöverskott på småhus som förelegat.

Med den i alternativ A antagna utvecklingen av småhusbyggandet krävs en ökning av nybyggnadsinvesteringarna på omkring 3 % per år för att i genomsnitt minst 63 000 lägenheter skall byggas 1978–1983.

En given tillväxt av nybyggnadsinvesteringarna kan emellertid översättas till ett varierande antal lägenheter om man ändrar antagandet om andelen lägenheter i småhus resp. flerfamiljshus. I nedanstående tablå visas också ett alternativ B, där antalet småhus successivt minskar med 2 000 per år 1978–1983.

	Genomsnitt per år 1978–1983	
	A	B
Flerfamiljshus	24 400	27 700
Småhus	39 000	37 000
Totalt	63 400	64 700

Exemplet visar att det inte är möjligt att inom ett visst resursutrymme öka det totala antalet lägenheter särskilt mycket såvida inte en väsentligt ändrad relation mellan småhus och flerfamiljshus införs. Efterfrågans inriktning torde inte medge någon sådan väsentligt ändrad sammansättning av nyproduktionen.

Vad beträffar *ombyggnadsinvesteringarna* väntas de öka relativt snabbt och ta i anspråk en större andel av bostadssektorns investeringar. Det beror främst på en satsning på energibesparande åtgärder i det befintliga bostadsbeståndet men också på att saneringar genom ombyggnader bedöms öka.

Stöd till energibesparande åtgärder infördes i juni 1974. Under åren 1975–1977 har energisparstöd utgått till i genomsnitt nära 200 000 lägenheter per år, varav huvuddelen i flerfamiljshus. I den prognos för energiförbrukningen som redovisas i avsnitt 9.5 antas att ca 15 miljarder kr. (i 1977 års prisläge) investeras under tioårsperioden 1978–1987 i det befintliga bostadsbeståndet. Om man räknar med att en successiv ökning sker från 1977 års nivå, 600 milj. kr, torde ca 1 500 milj. kr. i 1977 års prisnivå investeras 1983.²

Saneringsverksamheten genom ombyggnad skulle enligt bostadsstyrelsen behöva öka väsentligt på några års sikt. 1975 fanns en halv miljon omoderna och halvmoderna lägenheter. För ombyggnadsinvesteringarna totalt (inkl. energibesparande åtgärder) beräknas i LU ökningen bli drygt 60 %

¹ SIND 1978:5. Byggnadsindustri och byggnadsmaterialindustri – en uppföljning.

² I samband med att ombyggnadsinvesteringar genomförs måste också vissa andra byggnadsarbeten utföras av reparations- och underhållskarakter. Hänsyn till detta har tagits vid bedömning av byggnadsverksamheten.

1977–1983. Även reparations- och underhållsarbeten beräknas öka snabbt.

Fritidshusen ingår också i bostadssektorn. En inventering 1975 av lantmäteriverket visade att det då fanns 590 000 fritidshus. Antalet hade ökat med i genomsnitt 18 000 per år sedan 1970. För fritidshusen är det statistiska underlaget i nationalräkenskaperna mycket osäkert. En viss fortsatt ökning av investeringarna från den redovisade nivån har dock bedömts trolig.

Sammanfattning

Enligt bostadsstyrelsens bedömning bör statsmakernas planering t. v. inriktas mot en nyproduktion av omkring 65 000 lägenheter per år fram till 1985.

I LU har en nyproduktion av i genomsnitt drygt 63 000 lägenheter per år lagts in i beräkningarna. Antalet lägenheter kan inom ett och samma investeringsutrymme variera beroende på fördelningen mellan småhus och flerfamiljshus i nyproduktionen.

Det finns emellertid risk för att den av LU beräknade nivån på nybyggnadsinvesteringarna kan komma att visa sig otillräcklig. En ökad invandring eller större regional rörlighet t. ex. i samband med en konjunkturuppgång kan snabbt öka behovet. Å andra sidan kan avgången av lägenheter bli något mindre än den beräknade.

Nybyggnadsinvesteringarna beräknas öka med ca 3 % per år. Mot bakgrund av den låga nivå byggandet av flerfamiljshus hade 1977 bedöms investeringar i flerfamiljshus komma att öka snabbt, drygt 12 % per år. Ombyggnadsinvesteringarnas årliga tillväxt har beräknats till drygt 8 %.

Totala investeringsökningen i bostadssektorn, inkl. fritidsbostäder har bedömts uppgå till drygt 4 % per år. Bostadsinvesteringarnas andel av totala investeringarna skulle därmed öka något, från 20,7 % 1977 till 22,3 % 1983. Investeringsutvecklingen i bostadssektorn 1965–1983 framgår av tabell 9.32.

Tabell 9.32 Bostadsinvesteringar 1965–1983

1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
Nybyggnadsinvesteringar	8 394	2,4	–3,2	–8,5	3,1
därav: flerfamiljshus	1 449	0,6	–18,7	–22,2	12,4
småhus	6 945	5,1	9,7	–4,1	0,5
Ombyggnader	1 838	–9,3	5,8	18,0	8,5
Fritidshus	1 627	1,3	8,2	–1,5	3,5
Hela sektorn	11 859	1,3	–1,5	–4,8	4,1

9.10 Privata tjänster

I framställningen i detta avsnitt görs en indelning av den privata tjänstesektorn i delsektorerna restaurang- och hotellrörelse, bank, försäkrings- och uppdragsverksamhet, reparations-, tvätterier och annan serviceverksamhet, samt övriga privata tjänster.¹

Det statistiska underlaget för tjänstesektorerna uppvisar brister, särskilt beträffande vissa sektors produktion, där nationalräkenskapernas beräkningar närmast har en överslagsmässig karaktär. Vidare är det beträffande produktion av tjänster särskilt svårt att värdera i vilken mån prisökningar beror på förbättrad kvalitet. En kvalitetshöjning skall i princip medföra att tjänstens värde ökar. Om kvalitetshöjningen skett till följd av ökad arbetsinsats men något ökat värde på tjänsten inte noteras kommer i stället en sänkt produktivitet att registreras. En för låg produktion kan då således komma att registreras. På motsvarande sätt kan kvalitetssänkningar ge upphov till för hög registrerad produktion.

Utmärkande för en stor del av tjänsteproduktionen är att produktivitetsoökningar är relativt svåra att uppnå. Tjänster är inte standardiserade och det är därför svårt att utveckla teknik för massproduktion. Tjänsternas kvalitet har också ofta ett direkt samband med insatt arbetsmängd i produktionen av dem. Lönekostnadsandelen av förädlingsvärdet är i allmänhet högre i tjänsteproduktion än i varuproduktion. Produktivitetens utveckling 1963–1983 för den varu- och kraftproducerande delen av ekonomin resp. den privata tjänstesektorn enligt nationalräkenskaperna och bedömningarna i LU 78 framgår nedan.

	Årlig procentuell produktivitetsförändring		
	1963–1970	1970–1977	1977–1983
Varu- och kraftproduktion (LU-sektor 1–19)	6,6	3,7	6,9
Privata tjänster (LU-sektor 23)	3,5	2,6	2,7

¹ I delsektorn övriga privata tjänster ingår fastighetsförvaltning, renings-, renhållningsverk, städning, sjukvård och kulturell serviceverksamhet, rekreativ verksamhet, intresseorganisationer, hushållstjänster samt annan personlig service. (Endast den privata verksamheten avses. När det exempelvis gäller undervisning och sjukvård är den privata andelen mycket liten.)

Variationen i produktivitetens utveckling i varuproduktionen är bl. a. en följd av skillnader i kapacitetsutnyttjande de olika åren. Produktivitetstalen för tjänstesektorerna är som nämnts osäkra, men de redovisade talen synes dock bekräfta uppfattningen om en långsammare produktivitetsoökning i tjänsteproduktionen än i varuproduktionen. Om löneutvecklingen är densamma över hela ekonomin kommer således kostnaden per producerad enhet att stiga snabbare i tjänsteproduktionen än i varuproduktionen. Den relativa fördyringen förstärks om lönerna stiger snabbare än andra priser. Den ogynnsamma kostnadsutvecklingen kan då medföra att de enskilda konsumenternas efterfrågan av vissa tjänster minskar eller t. o. m. på sikt upphör genom att arbetet i stället utförs av konsumenterna själva där så är möjligt. Exempel på denna utveckling kan tas från hotell- och restaurangbranschen, från personliga tjänster (hårklippning, hemhjälp, fotografiverksamhet m. m.)

samt från viss konstnärlig verksamhet. Kostnadsökningarna tenderar också att ge upphov till s. k. grå eller svarta marknader för delar av produktionen. En inte obetydlig del av produktionen utförs sannolikt där genom tjänstebyten m. m.

Rationaliseringssträvanden har också medfört förändringar i de tjänster som erbjuds. Konsumenterna möter alltmer inslag av "gör det själv" genom en ökad mekanisering av tjänsteproduktionen i syfte att spara kostnader. Det gäller inom restauranger med självserveringar, för bankernas uttagsautomater m. fl. områden. Därmed skapar också de tjänsteproducerande sektorerna en inte oväsentlig efterfrågan på industrivaror.

Inte enbart den relativa prisutvecklingen är emellertid av betydelse. Utgiftselasticiteten i sektor 23 har beräknats till 1,3. Det innebär att om den totala privata konsumtionen ökar med 1 % så ökar konsumtionen i sektorn med 1,3 %. För vissa av tjänsterna är elasticiteten sannolikt betydligt högre.

Produktionen i privata tjänstesektorn har utgjort en i stort sett konstant andel av BNP 1963–1977. Inom gruppen privata tjänster har delsektorerna emellertid utvecklats olika. Produktionen inom hotell- och restaurangbranschen har exempelvis stagnerat medan banker, försäkringsbolag och uppdragsverksamhet visat en relativt snabb produktionstillväxt.

Att produktionsutvecklingen i sektorn visar ett så nära samband med BNP-utvecklingen har flera orsaker. En orsak kan vara att en relativt stor och ökande andel av sektorns produktion används som insatser i näringslivet (inkl. den egna sektorn). 1975 var andelen drygt 60 %. För vissa delsektorer såsom uppdragsverksamhet, maskinuthyrning och fastighetsförvaltning är leveranser till näringslivet helt dominerande. Efterfrågan kommer således inte främst från privat konsumtion. Den privata konsumtionsandelen har f. ö. sjunkit och utgjorde 1975 ca 1/3 av produktionen. (Export- och importvolymerna är relativt små i sektorn).

Den privata konsumtionen i sektorn beräknas växa med 1,2 % per år 1977–1983 medan produktionen i sektorn växer med 3,0 % per år, en något snabbare produktionstillväxt än för de övriga redovisade perioderna, se tabell 9.34. Det beror på att insatserna från sektorn behöver öka med totalt 4,3 % per år för att möjliggöra de i LU beräknade produktionsökningarna. Av en bruttoproduktionsökning 1977–1983 på ca 12 000 milj. kr. ökar insatserna med 9 400, varav insatser i verkstadsindustri, i bygnadsverksamhet, i varuhandel och i sektorn själv utgör huvuddelen.

Till *hotell- och restaurangbranschen* räknas förutom hotell och restauranger även kaféer, konditorier, motell, pensionat och campingplatser. Branschen är en utpräglad småföretagsnäring där 3/4 av verksamhetsställena har färre än fem årsanställda. En femtedel av enheterna ingår dock i någon form av kedjeföretag.

Stigande kostnader i förening med minskad omsättning i fasta priser efter 1974 gör att branschen f. n. har dålig lönsamhet. Problemen förstärks sannolikt för många företag från 1979, då intäkterna från spelautomaterna försvinner.

Enligt nationalräkenskaperna sjönk sysselsättningen oavbrutet under perioden 1960–1973, från 84 000 till 65 000 personer. Därefter har ett ökat

antal sysselsatta kunnat noteras. 1977 var 71 000 personer sysselsatta. Ökningen har dock skett samtidigt med minskad medelarbetstid per sysselsatt, varför den totala arbetsvolymens nedgång, mätt i timmar, fortsatt.

Förädlingsvärdet har (utom för 1977) legat på en i stort sett oförändrad volym. Kostnadsutvecklingen kommer att medföra ytterligare rationaliseringar, exempelvis genom enklare hantering i form av nya produktionsmetoder, lägre servicegrad och ett smalare sortiment. Företagen torde i ökad utsträckning komma att använda bearbetade råvaror och köksarbetet kommer till vissa delar att överflyttas till grossistföretag och till livsmedelsindustrin, som har bättre förutsättningar att rationalisera. Enligt Hotell- och restaurangutredningen¹ torde rationaliseringssträvandena inom hotell- och restaurangbranschen möjliggöra produktivitetsvinster av ungefär hittillsvarande storlek.

Utredningen diskuterar vidare huruvida branschens försämrade lönsamhet under senare år kan bero på för stor nyetablering. Utredningen finner att kapaciteten ökat något inom hotellsektorn, men inte nämnvärt inom restaurangsektorn. Det torde snarare vara ändrade konsumtionsvanor och förändringar inom andra delar av storhushålls- och inkvarteringssektorn som haft betydelse. Konkurrensen har ökat genom nya serveringsanläggningar i anslutning till bensinstationer, varuhusbarer och personalmatsalar samt utbyggnader av semesterbyar, interna konferensanläggningar och kursgårdar.

Affärsbankerna svarar för ca 40 % och sparbankerna för ca 15 % av *banksektorns* produktion. I övrigt ingår i sektorn föreningsbanker, riksbanken, investeringsbanken, postgiro, hypoteksinstitut, kreditaktiebolag, investmentbolag m. m.

Under 1960-talet ökade antalet sysselsatta personer med drygt 6 % per år. Under 1970-talet har sysselsättningsökningen dämpats till omkring 2 % per år. Antalet sysselsatta uppgick därmed till ca 50 000 personer 1977. Sysselsättningen räknat i timmar har ökat något långsammare.

En snabb omstrukturering av bankernas verksamhet har skett under 1960- och 1970-talen. Nya tjänster har introducerats. Redovisning har helt lagts på data. Även fortsättningsvis torde nya arbetsuppgifter och tjänster komma att introduceras. En fortgående fusionering av sparbanker ger vissa besparingar på personalsidan. Uttagsautomater har introducerats och kommer i ökad utsträckning att kunna ersätta personal i kassatjänst.

En fortsatt ökning av produktionsvolymen väntas. Banksektorns sysselsättning bedöms därmed fortsätta att öka.

Försäkringsverksamheten omfattar i detta avsnitt endast privata försäkringar. Antalet sysselsatta personer i privata försäkringssektorn har ökat betydligt långsammare än i banksektorn, från 16 000 1960 till 22 000 1977, vilket motsvarar 1,6 % per år. Mätt i timmar har sysselsättningen ökat med i genomsnitt 0,5 % per år.

En ökad produktionsvolym samtidigt med några stora fusioner har gett produktivitetsvinster. Införandet av databearbetning torde också haft stor betydelse. All registrering och premieavisering är nu lagd på data liksom kapitalförvaltning i vissa bolag. Några variationer i produktivitetsutveck-

¹ "Hotell- och restaurangbranschen" (SOU 1978:37).

lingen mellan olika perioder registreras dock inte i nationalräkenskaperna. För försäkringssektorn liksom för banksektorn räknar man schablonmässigt med konstant (2 %) årlig produktivitetsökning.

Utvecklingen under de närmast framförliggande åren kan i några avseenden skilja sig från hittillsvarande. Den relativa prisutvecklingen för vissa försäkringspremier har varit snabb de senaste åren. Inom sakförsäkringar väntas svag tillväxt i antalet tecknade försäkringar såväl bland hushållen som företagen. Den vid årsskiftet 1975/76 genomförda ändringen i skattelagstiftningen har gjort det mindre förmånligt att teckna pensions- och livförsäkringar. Sammantaget gör dessa faktorer att volymutvecklingen inom försäkringsbranschen kan väntas bli svagare än tidigare. Tillsammans med effekterna av att många rutiner lagts på data torde det medföra att också sysselsättningsutvecklingen blir något svagare än hittills.

I *uppdagsverksamhet* ingår flera skilda verksamhetsområden såsom teknisk uppdagsverksamhet (bl. a. byggkonsulter, datakonsulter, arkitekter, ingenjörbyråer) reklambyråer, juridisk uppdagsverksamhet, bevakningsverksamhet, maskinuthyrning (leasingverksamhet) m. m.

Antalet sysselsatta personer växte snabbt under 1960-talet från 40 000 1960 till 78 000 1970. Därefter har sysselsättningsökningen varit långsammare. Den totala arbetsvolymen mätt i timmar har varit i stort sett oförändrad under 1970-talet. Den snabba tillväxten under 1960-talet sammanhänger med den allmänt sett högre produktionstillväxten då. En helt övervägande del av sektorns produktion går nämligen som insatser i produktionen och merparten till industri och byggnadsverksamhet.

Eftersom så stor del av sektorns tjänster produceras som insatser i näringslivet blir utvecklingen i hög grad beroende dels av den allmänna ekonomiska utvecklingen i näringslivet, dels av hur företagens val träffas mellan att producera tjänsterna själva eller att köpa dem utifrån. En expansion torde kunna ske mot bakgrund av den utveckling i näringslivet som LU räknat med, inte minst beträffande dess byggnadsinvesteringar. Benägenheten att köpa tjänster utifrån kan ha ökat. Lagen om anställningsskydd från 1974 torde stimulera köp av sådana tjänster som inte säkert blir bestående i företagen eller där egen personal eller maskinkapacitet inte beräknas utnyttjas till fullo. Vidare tillkommer ständigt nya uppgifter där utomstående expertis kan behöva anlitas, exempelvis inom dataområdet eller det arbetsrättsliga området.

Leasingverksamheten introducerades i Sverige under första hälften av 1960-talet. I början av 1970-talet började en snabb expansion och 1977 beräknades ca 4 % av industrins investeringar vara leasingfinansierade. Orsaken till den snabba expansionen kan ha varit sjunkande självfinansieringsgrad i företagen, den snabba tekniska utvecklingen och att leasingbolagen hittills inte berörts av den kreditpolitiska lagstiftningen. I nationalräkenskaperna redovisas dessa investeringar i privata tjänstesektorn eftersom leasingbolagen är registrerade ägare till kapitalföremålen oavsett i vilken bransch de används. Leasingverksamhetens ökade omfattning har sålunda medfört mer än en fördubbling av investeringsvolymen inom sektorn uppdagsverksamhet, maskinuthyrning, fastän de flesta föremål det är fråga om används inom andra delar av ekonomin. För att undvika dubbelräkningar

Tabell 9.33 Sysselsättningen inom privata tjänster 1965–1983

	Milj. arbetade timmar 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983 ^a
Restaurang och hotell	113,14	-1,6	-2,5	-0,4	..
Bank, försäkring, uppdrags- verksamhet	242,29	3,9	0,0	1,5	..
Reparation, tvätteri och an- nan serviceverksamhet	194,12	-2,7	-6,2	-2,6	..
Övriga privata tjänster	233,52	0,6	2,2	1,8	..
Summa privata tjänster	783,37	-0,1	-1,7	0,2	0,3

^a Enligt modellresultat.

för investeringarna under prognosperioden har därför endast de investeringar, som kan hänföras till sektorns egen användning räknats med. Investeringskrav i övriga LU-sektorer har bedömts oavsett finansieringsform.

Till *reparation, tvätteri och annan serviceverksamhet* hör reparationsverkstäder för bilar och hushållsvaror, tvätterier, hårfriseringar, arbetshjälp i hemmet m. m.

För reparationsverksamheten har antalet sysselsatta personer varit oförändrat kring 60 000 alltsedan början av 1960-talet, därav drygt 50 000 inom bilreparationer. Det är endast bilreparationer som kunnat notera en årlig produktionsökning (ca 2 %). Där har också bättre möjligheter funnits att rationalisera än inom många andra tjänstesektorer. Produktivitetsökningen har varit omkring 4 % per år. För övriga delbranscher vars produktivitet antingen ökat svagt eller inte alls har produktionen stagnerat eller fallit.

Till *övriga privata tjänster* har här hänförts fastighetsförvaltning, renings- och renhållningsverk, städningsrörelse, undervisning, forskning, sjukvård, intresseorganisationer, rekreationsverksamhet m. m. För några av de nämnda delområdena äger den huvudsakliga verksamheten rum i offentlig regi. Inom hela området har sysselsättningen ökat från ca 100 000 personer 1960 till ca 170 000 1977. En fortsatt expansion av delsektorns sysselsättning kan förväntas.

De i nationalräkenskaperna redovisade *investeringarna* är relativt små för flertalet delsektorer i privata tjänstesektorerna. Totala investeringarna beräknas för 1977 ha uppgått till 3 700 milj. kr. i 1975 års priser, eller drygt 6 % av de totala bruttoinvesteringarna. Vad gäller byggnadsinvesteringarna svarade fastighetsförvaltningen för ca 2/3. Det gäller således lokaler som hyrs ut för olika verksamheter (industri- och kontorshus m. m.). Hälften av maskininvesteringarna hänfördes till uppdragsverksamhet, maskinuthyrningsrörelse. De investeringar som hänförs till dessa områden i nationalräkenskaperna har ökat snabbt under senare år. Emellertid är det som nämnts ofta fråga om utrustning som används i andra branscher. Med hänsyn bl. a. till att bruttoinvesteringarna i LU för prognosperioden hänförs till användande

Tabell 9.34 Förädlingsvärdet inom privata tjänster 1965–1983
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring			
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983 ^a
Restaurang och hotell	2 095	2,5	-1,0	-3,5	..
Bank, försäkring, uppdrags- verksamhet	10 163	5,7	0,3	2,7	..
Reparation, tvätteri och an- nan serviceverksamhet	4 432	-1,7	-1,4	-0,1	..
Övriga privata tjänster	12 615	2,2	3,9	3,5	..
Summa privata tjänster	29 305	2,2	1,3	1,9	3,0

^a Enligt modellresultat.

Anm.: Uppgifterna avser förädlingsvärde till producentpris på grund av att uppgifter om förädlingsvärde till faktorpris 1977 inte funnits tillgängliga för delsektorerna. Andra principer vad gäller beräkning av bankernas tjänster innebär dels att nivån för hela sektorns produktion skiljer sig från uppgiften i tabell 3.4, dels att även utvecklingstakterna blir något annorlunda.

bransch beräknas investeringarna i privata tjänstesektorn även 1983 utgöra drygt 6 % av de totala bruttoinvesteringarna.

Sysselsättningen i privata tjänster mätt i timmar minskade enligt nationalräkenskaperna något från mitten av 1960-talet till 1974 varefter antalet arbetade timmar ökat svagt med 0,2 % per år. Antalet sysselsatta personer har ökat med 40 000 från 1965 till 538 000 år 1977, vilket motsvarade 13 % av samtliga sysselsatta i ekonomin. Den enligt modellresultatet erforderliga ökningen i antalet timmar fram till 1983, 0,3 % per år, beräknas motsvara en sammanlagd ökning med ca 30 000 personer. Antalet sysselsatta personer 1983 skulle därmed uppgå till ca 570 000. Uppgången torde i huvudsak komma att ligga på delsektorerna bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet samt övriga privata tjänster.

9.11 Offentliga tjänster

9.11.1 Avgränsning och begreppsdefinitioner

Produktionssektorn offentliga tjänster omfattar de statliga och kommunala myndigheternas verksamhet. De allmänna försäkringskassorna räknas till den statliga sektorn. I den kommunala sektorn ingår primärkommuner, landsting och kyrkliga kommuner. De tjänster som dessa offentliga myndigheter producerar registreras i nationalräkenskaperna till övervägande del som offentlig konsumtion. Begreppsmässigt är offentlig produktion och konsumtion inte liktydiga, men de står i ett mycket nära samband med varandra. Vid den följande genomgången av de offentliga tjänsterna använder vi också samma indelning i verksamhetsgrenar – ändamålsgrupper – som i redogörelsen för offentlig konsumtion i avsnitt 8.4.

Det kännetecknande för de offentliga myndigheternas tjänster är att dessa inte tillhandahålls under marknadsmässiga former. Andra offentliga institutioner, affärsverk och offentligt ägda bolag, som säljer sin produktion till marknadspriser, räknas i LU till näringslivet. Den offentliga sektorn i LU omfattar således inte statens och kommunernas hela verksamhet.

Avsaknaden av marknadsprisbildning för de offentliga tjänsterna gör att dessa i nationalräkenskaperna mäts via kostnaderna. Detta innebär att eventuella produktivitetsförändringar inte kan beräknas. Vissa produktivitetsförbättringar sker med säkerhet också i den offentliga verksamheten, även om de – liksom i all tjänsteproduktion – är av mindre omfattning än inom varuproduktionen. Att sådana produktivitetsökningar inte kan registreras medför sannolikt att volymen av den offentliga tjänsteproduktionen liksom dess tillväxttakt systematiskt underskattas. Härigenom överdrivs också den relativa fördyring av de offentliga tjänsterna som bl. a. kommer till uttryck i att den offentliga sektorns andel av BNP ökar snabbare i löpande än i fasta priser.

Beräkningen av den offentliga tjänsteproduktionen sker via olika kostnadskomponenter. Dessa är av tre slag: *arbetskraftskostnader* (löner och arbetsgivaravgifter), kostnader för *kapitalförslitning*, samt *förbrukning*, dvs. kostnader för inköp av varor och tjänster från övriga delar av näringslivet.

Summan av arbetskraftskostnader och kapitalförslitning anger sektorns *förädlingsvärde*, vilket är den offentliga sektorns bidrag till BNP. Om man härtill lägger kostnaderna för förbrukning erhålls det totala *produktionsvärdet*.

Som nämnts tas det i regel inte ut några marknadspriser för den produktion som de offentliga myndigheterna tillhandahåller. För en mindre del sker dock finansieringen med marknadsmässiga avgifter. Denna del av produktionsvärdet går antingen till hushållens privata konsumtion eller till insatser i näringslivet. Återstoden, dvs. produktionsvärdet efter avdrag för denna *försäljning*, registreras i nationalräkenskaperna som *offentlig konsumtion*.

Beräkningarnas uppbyggnad framgår av nedanstående sammanställning, som visar de olika komponenternas storlek 1977, mätt i 1975 års priser. Härav framgår bl. a. att försäljningen, som utgör skillnaden mellan offentlig produktion och konsumtion, är av relativt obetydlig storlek; 93 % av myndigheternas produktion går till offentlig konsumtion.

	Milj. kr. i 1975 års priser 1977	Procent av produktions- värdet
(1) Löner och arbetsgivaravgifter	53 700	65
(2) Kapitalförslitning	2 600	3
(3) Förädlingsvärde (1+2)	56 300	68
(4) Förbrukning av varor och tjänster från andra sektorer	26 200	32
(5) Produktionsvärde (3+4)	82 500	100
(6) Försäljning till andra sektorer	5 700	7
(7) Offentlig konsumtion (5./6)	76 800	93

9.11.2 Resultaten i sammandrag

För våra kalkyler om den offentliga konsumtionens utveckling har redogjorts i avsnitt 8.4. De offentliga investeringarna har behandlats i avsnitt 8.5. Därvid betraktades den offentliga tjänstesektorn från efterfrågesidan, dvs. man studerade vilka anspråk denna verksamhet förutses ställa på det totala produktionsresultatet. I det föreliggande avsnittet behandlas de offentliga tjänsterna med avseende på verksamhetens innehåll. Vi söker sålunda beskriva verksamheten inom olika delområden i kvantitativa termer (antal studerande, vårdplatser osv.) och ange de produktionsresurser som krävs härtill.

Det är härvid viktigt att de olika uppgifternas innebörd observeras. Som framgått av avsnitt 8.4 har baskalkyler utarbetats för både statlig och kommunal verksamhet. I baskalkylen kvantifieras sådana förändringar som följer av redan fattade politiska beslut och åtaganden samt av förskjutningar i befolkningens åldersstruktur. För statens del bygger baskalkylen på den senaste långtidsbudgeten. Genomgången av de statliga verksamheternas utveckling 1977–1983 utgår huvudsakligen från detta material. För olika kommunala verksamheter har dessutom kommunernas egna planer behandlats. Slutligen anges utvecklingen enligt LU:s huvudalternativ. Denna kalkyl är gjord enbart i kostnadstermer och dess exakta innehåll kan därför inte preciseras med ovan nämnda kvantitativa uppgifter.

Resultatet av de olika kalkylerna – planerna, baskalkylen och LU:s huvudalternativ – anges i nedanstående sammanställning. Uppgifterna avser tjänsteproduktionens årlig procentuella förändringar 1977–1983.

	Planer	Baskalkylen	LU-kalkylen
Staten	..	0,5	0,9
Kommunerna	3,5	1,8	2,8
Totalt	..	1,4	2,3

Som framgått har i LU:s huvudalternativ den offentliga tjänsteproduktionen beräknats öka med i genomsnitt 2,3 % per år 1977–1983. I avsnitt 8.4 beräknades den offentliga konsumtionen öka med 2,2 % per år, dvs. i praktiskt taget samma takt som den offentliga produktionen. Detta är ett resultat av att vi i beräkningarna antagit att försäljningens andel av produktionsvärdet kommer att ligga oförändrad på 1977 års nivå inom samtliga statliga och kommunala ändamålsgrupper.

I de följande delavsnitten beskrivs verksamheten inom olika delområden av offentlig tjänsteproduktion. Vid dessa genomgångar redogörs för olika efterfrågebestämmande faktorer utveckling, aktuella utbyggnadsplaner osv. För varje delområde utmynnar kalkylerna i en beräknad produktionsutveckling enligt LU:s huvudalternativ. Det får här erinras om att de ökningstakter som erhållits för de olika delområdena är beroende av bl. a. de antaganden om överutrymmets fördelning som redovisats i samband med redogörelsen för den offentliga konsumtionen (se avsnitt 8.4.5). Kalkylerna sammanfattas i tabell 9.35. I denna ges också uppgifter om den beräknade sysselsättningsutvecklingen dels i antal arbetstimmar, dels i antal sysselsatta personer.

Tabell 9.35 Offentlig tjänsteproduktion och sysselsättning 1977–1983

	Produktionsvärde i 1975 års priser		Antal arbetstimmar		Antal sysselsatta personer		
	Milj. kr. 1977	Förändring % per år 1977–1983	Milj. tim. 1977	Förändring % per år 1977–1983	1000-tal 1977	Förändring 1977–1983	
						Antal	% per år
Försvär	9 200	0,6	77,5	0,6	48,4	5,0	1,7
Rättsväsen	4 300	1,3	74,5	1,3	46,3	5,8	2,0
Utbildning	16 800	1,1	282,0	1,1	247,5	31,5	2,0
Hälso- och sjukvård	21 700	2,8	454,1	2,8	335,1	80,6	3,7
Socialvård	11 800	5,4	321,4	5,7	261,0	122,1	6,6
Väg- och gatuväsen	2 500	1,5	26,9	1,6	17,5	2,5	2,3
Övriga tjänster	16 200	1,5	206,2	1,4	143,6	19,3	2,1
Offentliga tjänster totalt	82 500	2,3	1 442,6	2,8	1 099,4	266,8	3,7
därav: staten	25 700	0,9	381,5	1,0	257,3	28,8	1,8
kommunerna	56 800	2,9	1 061,1	3,4	842,1	238,0	4,2

Antalet timmar har bestämts i samband med produktionsberäkningarna. Timmarna har sedan översatts till antalet sysselsatta personer enligt den metod som beskrivs i avsnitt 9.1.2. Beträffande utvecklingen av de investeringar som krävs inom den offentliga sektorn hänvisas till avsnitt 8.5.

9.11.3 *Försvär*

Denna delsektor omfattar all verksamhet som försvaret driver i samband med rekrytering, utbildning och utrustning av militära styrkor. Förutom det militära försvaret ingår civilförsvär och ekonomiskt försvär. Försvaret är en helt statlig delsektor – de försvärstjänster som framställs i kommunal regi är av så ringa omfattning att de inte särbehandlas.

Bland de statliga verksamhetsgrenarna är försvaret det största; dess produktionsvärde uppgick 1977 till 9 200 milj. kr. (i 1975 års priser), vilket är 36 % av statens totala produktion. Andelen av det totala offentliga produktionsvärdet utgjorde 12 %. Sysselsättningsmässigt är dock sektorns andel avsevärt lägre; de knappt 50 000 inom försvaret anställda utgjorde 1977 endast drygt 4 % av det totala antalet anställda i den offentliga sektorn. Relationen mellan produktionsvärde och sysselsättning är betydligt högre inom försvaret än inom övriga offentliga delsektorer. Detta beror på att försvarets omfattande inköp av varaktiga varor för rent militärt bruk (krigsmateriel och fortifikationsanläggningar) betraktas som förbrukning och således ingår i produktionsvärdet. De varaktiga varorna för militära ändamål svarade 1977 för 1/3 av försvarets produktionsvärde, medan något mindre än 1/3 avsåg annan förbrukning och något mer än 1/3 arbetskraftskostnader. Som investeringar betraktas endast vissa byggnader (kaserner o. d.). Investeringarna uppgick 1977 till ca 250 milj. kr. i 1975 års priser. Sedan 1965 har produktionen av försvärstjänster legat på en praktiskt taget oförändrad nivå.

De variationer mellan enskilda år som kunnat noteras hänför sig huvudsakligen till inköp av försvarsanläggningar och krigsmateriel. Dessa variationer är oftast av tillfällig art. Däremot har speciellt under 1970-talet en förskjutning mellan kostnadskomponenterna ägt rum, innebärande en viss successiv minskning i arbetskraftskostnadernas andel. Bakom denna förskjutning ligger en strävan att inom den givna ramen för försvarskostnaderna skapa så stort utrymme som möjligt för sådan materielanskaffning och utbildning som ger direkt effekt på försvarsstyrkan. I detta syfte har överbefälhavaren fått i uppdrag att minska antalet anställda inom försvaret med 3 900 under perioden september 1972–september 1979. Detta minskningsmål har utökats; under budgetåren 1978/79–1982/83 skall personalstyrkan minskas med sammanlagt 1 850 anställda.

Försvarsutgifternas utveckling regleras genom långsiktiga försvarsbeslut. I dessa anges riktlinjer för försvarsmaktens fortsatta utveckling och kostnadsramar för verksamheten. Det senaste försvarsbeslutet togs av riksdagen 1977 och avser perioden fram t. o. m. budgetåret 1981/82. För åren därefter finns ännu inga ställningstaganden; en parlamentarisk kommitté arbetar f. n. med att förbereda nästa försvarsbeslut.

Beräkningarna i den senaste långtidsbudgeten utgår från 1977 års försvarsbeslut. För budgetåret 1982/83 har förutsatts oförändrade ramar i förhållande till försvarsbeslutet. Som framgått av avsnitt 8.4 bygger LU:s baskalkyl för den statliga sektorn helt på beräkningarna i långtidsbudgeten. För försvarets del är vår bedömning identisk med denna baskalkyl eftersom försvarets utveckling betraktats som oavhängig av det offentliga konsumtionsutrymme.

Utifrån dessa förutsättningar beräknas produktionen av försvarstjänster ligga på en i stort sett oförändrad nivå även 1977–1983. Den mindre ökning om 0,6 % per år som redovisas i LU-kalkylen beror bl. a. på att de medel som innehölls budgetåret 1977/78 återtas med 1/3 årligen 1979/80–1981/82, vissa kostnader utanför utgiftsramen till följd av omlokalisering av militär verksamhet osv. I långtidsbudgeten redovisas också vissa ökningarna inom det ekonomiska försvaret till följd av utökad beredskapslagring och annan förstärkning av försörjningsberedskapen.

Till de större anskaffningsprogrammen i det militära försvaret hör artilleri, bandpansarvärn, terrängbilar och luftvärnsrobotar för armén, patrullbåtar och kustartilleribatterier för marinen samt anskaffning av jaktversionen av flygplanet Viggen och jaktrobotar för flygvapnet. Den av regeringen tillsatta flygindustrikommittén överväger f. n. om Viggen-flygplanet skall utvecklas till en ytterligare attackversion i stället för B3LA och i så fall vilken vidareutveckling av JA 37 som därvid bör ske. I LU:s beräkningar har dock inga medel utöver den gällande planeringsramen beräknats för vare sig B3LA eller för ovan nämnda alternativa utvecklingsarbeten.

Försvarets investeringar har under perioden 1965–1977 visat endast mindre fluktuationer kring ett genomsnittligt årsvärde på drygt 250 milj. kr. (i 1975 års priser). En oförändrad investeringsvolym förutses också för 1977–1983.

9.11.4 Rättsväsen

Inom denna delsektor redovisas verksamheten vid polisen, åklagarväsendet, domstolarna samt kriminalvården. Alla dessa verksamheter drivs i statlig regi. Av kommunala områden ingår brandförsvaret.

Rättsväsendets produktionsvärde uppgick 1977 till ca 4 300 milj. kr. (i 1975 års priser), vilket är 5 % av det totala offentliga produktionsvärdet. Av de olika verksamhetsgrenarna är polisen den största; den svarar f. n. för närmare 55 % av produktionsvärdet inom rättsväsendet. De tre övriga verksamhetsgrenarna – åklagarväsendet och domstolarna, kriminalvården samt brandförsvaret – är ungefärligen lika stora och svarar för drygt 15 % var av delsektorns produktion. Inom rättsväsendet sysselsattes 46 000 personer 1977, vilket är drygt 4 % av det totala antalet sysselsatta inom offentlig tjänsteproduktion. I nedanstående sammanställning anges hur produktionsvärdet inom olika verksamhetsgrenar har utvecklats under senare år (genomsnittliga procentuella förändringar per år).

	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977
Polis, åklagarväsen och domstolar	2,9	3,6	1,3
Kriminalvård	5,2	0,1	-1,2
Brandförsvaret	2,5	1,1	9,3
Rättsväsen, totalt	3,3	2,5	2,6

Huvudparten av rättsväsendets verksamhet avser samhällets åtgärder mot brott. Brottsutvecklingen är därför av stor betydelse för stora delar av polisens arbete, likaväl som för åklagare, domstolar och kriminalvård. Antalet brottsbalksbrott som kommit till polisens kännedom ökade från 393 000 år 1965 till 563 100 år 1970, 570 600 år 1974 och 716 400 år 1977. Denna utveckling har givetvis inneburit ökad arbetsvolym och krav på ökade resurser. Till bilden hör också att uppklaringsprocenten under den senaste femårsperioden fortlöpande sjunkit. Av de under 1977 anmälda brottsbalksbrotten uppklarades endast 17 % samma år. Uppklaringsprocenten varierar dock mycket för olika brott. Av de våldsbrott som anmäldes 1965–1977 hade t. o. m. 1977 54 % klarats upp, medan motsvarande andel för tillgreppsbrotten var 15 %. Inget talar för att denna allvarliga brottsutveckling kan brytas mera markant under de närmaste åren trots ökade insatser på flera områden.

Polisen har förstärkts kraftigt under senare år. Under budgetåren 1973/74–1977/78 ökade antalet tjänster med ca 2 500, varav ca 2 000 poliser. Antalet vakanser har emellertid varit besvärande. För att förbättra rekryteringen har i budgeten för 1978/79 anslagits medel för intagning av 800 aspiranter vid polisskolan. Medel har beräknats också för bl. a. 130 nya polismanstjänster, varav 60 avses för kriminalavdelningarna.

När det gäller framtida resursbehov är förutom brottsligheten särskilt den väntade trafikutvecklingen av intresse. En betydande del av polisens resurser används nämligen för trafikövervakning. Tillgängliga prognoser tyder på att bilbeståndet fortsätter att öka och därmed också trafiken.

Mot denna bakgrund räknas i långtidsbudgeten med en viss fortsatt resursökning under de närmaste åren. Härvid har man speciellt beaktat den

allvarliga situationen på narkotikaområdet och beslutade åtgärder för att bekämpa den organiserade och den ekonomiska brottsligheten. Det kan nämnas att 1977 var ca 300 polismän sysselsatta med narkotikaärenden. Från den 1 juli 1978 är antalet 435.

Åklagare och domstolar. Dessa myndigheters resursbehov styrs i stor utsträckning av brottslighetens utveckling och polisens förmåga och resurser att utreda brotten. Antalet inkomna mål har under de senaste åren ökat i högsta domstolen och hovrätterna samt minskat i tingsrätterna. Nedgången vid tingsrätterna beror främst på att fylleri- och parkeringsföreseelser avkriminaliserats. Vad gäller övriga arbetsuppgifter i tingsrätterna kan noteras att antalet mål om lagsökning och betalningsföreläggande samt allmänna domstolsärenden ökar starkt. För perioden 1977–1983 förutses inga större förändringar i arbetsbelastningen för åklagare och domstolar. Av betydelse är dock riksdagens beslut om utbrytning av länsdomstolarna ur länsstyrelserna till fristående domstolar som administrativt förs in under domstolsverket. Antalet icke avgjorda mål vid dessa domstolar betecknas som otillfredsställande stort, varför en resursförstärkning övergångsvis har bedömts som nödvändig.

Inom *kriminalvården* noterades under första hälften av 1970-talet en successiv minskning i antalet till vård dömda personer. Minskningen gällde både anstaltsvård och frivård. Beträffande frivård var detta en följd av att övervakningstiden i normalfallet avkortades från tre till två år. Parallellt med nedgången i antalet intagna nedlades flera öppna anstalter eller avdelningar. Den nedåtgående trenden i intagningarna har dock från 1976 vänts till en mindre ökning. I början av 1978 förekom på vissa anstalter en besvärande överbeläggning. Den ökade beläggningen hade väsentligen sin orsak i den fortgående ökningen av antalet intagna som dömts till långa verkställighetstider. Det förekommer också stora säsongmässiga variationer vid intagning av korttidsdömda. En viss utjämning i intagningarna synes dock vara möjlig. I långtidsbudgeten räknas för kriminalvårdens del med i stort sett oförändrat resursbehov.

Brandväsen, som också ingår i denna delsektor, ligger under kommunalt huvudmannaskap. Enligt vår tolkning av de kommunala planerna förutses produktionen inom denna verksamhet öka med ca 2 % per år 1977–1983.

För delsektorn *rättsväsen* totalt beräknades i baskalkylen en konsumtionsökning på 0,5 % per år 1977–1983. Enligt LU:s huvudalternativ medger det beräknade utrymmet en utbyggnadstakt på 1,3 % per år.

9.11.5 Utbildning

I denna delsektor ingår skolväsendet, den högre utbildningen och forskningen, vuxenutbildningen samt lärarytbildningen. Viss utbildningsverksamhet har dock förts till andra delsektorer; sålunda redovisas den militära utbildningen under försvar och större delen av arbetsmarknadsutbildningen under socialvård. Inom vuxenutbildningen finns dessutom ett betydande inslag av icke offentlig verksamhet genom studieförbunden, som registreras inom sektorn privata tjänster.

De offentliga utbildningstjänsternas produktionsvärde uppgick 1977 till 16 800 milj. kr. (i 1975 års priser), vilket är ca 20 % av den totala offentliga

tjänsteproduktionen detta år. Huvudparten (83 % 1977) av utbildningsverksamheten bedrivs inom den kommunala sektorn som svarar för skolväsendet och vuxenutbildningen. Staten svarar för den högre utbildningen och forskningen samt för lärarutbildningen. Totalt sysselsattes 1977 inom utbildningssektorn 250 000 personer, motsvarande 23 % av det totala antalet sysselsatta inom den offentliga sektorn.

Utbildningssektorn kännetecknades under andra hälften av 1960-talet av en betydande utbyggnad. Produktionen av utbildningstjänster ökade 1965–1970 med 7,5 % per år. Bakom denna utveckling låg införandet av grundskolan och därmed 9-årig skolplikt, utbyggnaden av det studiesociala stödet och vidgade möjligheter för vuxenutbildning. Antalet elever inom skolväsendet ökade också snabbt, framför allt i gymnasial utbildning. Antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor ökade 1965–1970 från 66 000 till 120 000.

Den gångna delen av 1970-talet har karakteriserats av en betydligt lugnare utveckling. Produktionsökningen 1970–1977 var genomsnittligt 2,2 % per år.

Skolväsen

Efter grundskolans genomförande bestäms förändringar i antalet elever nu praktiskt taget helt av befolkningsutvecklingen. Detta gäller i stor utsträckning också gymnasieskolan, även om sambandet där inte är lika direkt. Av de under höstterminen 1977 intagna eleverna var ca 1/4 17 år eller äldre. I nedanstående sammanställning anges de årliga procentuella förändringarna – räknat från föregående år – i antalet personer i grundskole- resp. gymnasieskoleåldrarna. Eftersom förändringstalen varierar relativt kraftigt mellan enskilda år ges redovisningen årsvis fram till 1985.

År	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
7–15	0,7	0,5	-0,1	-1,2	-1,2	-1,8	-2,2	-1,9
16–19	0,2	0,8	3,4	5,4	4,4	2,5	-0,4	-2,5

För perioden 1977–1983 innebär befolkningsförändringarna att grundskolans elevunderlag minskar med sammanlagt 32 500 ungdomar (0,5 % per år). För gymnasieskolans del förutses en ökning i elevunderlaget med 56 000 (2,7 % per år). Efter 1983 börjar elevunderlaget minska igen. Sådana omkastningar medför givetvis problem för skolans dimensionering och viss ryckighet i lärarbehovet.

För *grundskolans* del fattade riksdagen 1976 beslut om reformeringar av skolans inre arbete (SIA). Reformen kommer att genomföras stegvis med början höstterminen 1978. Syftet är att gradvis förändra skolans arbetssätt i riktning mot vidgad lokal beslutanderätt och ökad samverkan mellan elever, lärare och annan personal. Skolan blir också öppen för olika fritidsverksamheter. Också statsbidragssystemet har ändrats fr. o. m. budgetåret 1978/79 för att kommunerna friare skall kunna använda tilldelade resurser. I vilken takt reformen kommer att genomföras och vilka kostnadsökningar den medför kan ännu inte bedömas.

I gymnasieskolan beräknas antalet intagningsplatser i den direkt grundskoleanknutna delen till 105 350 under läsåret 1978/79. Detta motsvarar ca 97 % av årskullen 16-åringar. Skolmyndigheternas planering för de framföriggande åren utgår från att denna andel skall hållas oförändrad. På grund av brist på lokaler, praktikmöjligheter m. m. har dock det faktiska antalet elevplatser varit några procentenheter lägre de senaste åren och viss balansbrist förekommer också beträffande fördelningen på olika utbildningslinjer. Beträffande icke grundskoleanknutna studievägar och kurser kortare än ett år finns för läsåret 1978/79 ca 26 300 årselevplatser. För dessa räknar man med en måttlig ökning fram till 1983.

Högre utbildning och forskning

Antalet studerande vid *universitet och högskolor* ökade starkt under åren fram till 1970. Under första hälften av 1970-talet skedde en viss nedgång; antalet närvarande studerande minskade från 120 200 höstterminen 1970 till 108 200 höstterminen 1975. Vid halvårsskiftet 1977 genomfördes den av riksdagen beslutade nya högskolan. De ändrade behörighetsreglerna för tillträde till högskolan har ökat möjligheten för nya grupper i samhället att få del av högskoleutbildning. Etableringen av högskoleutbildning på nya orter har dessutom ökat tillgängligheten.

Under läsåret 1977/78 ökade antalet studerande relativt starkt. Det är emellertid svårt att bedöma i vilken mån ökningen sammanhänger med vidgade studiemöjligheter och i vilken mån det rådande arbetsmarknadsläget påverkat studiebenägenheten. Mot denna bakgrund är det mycket svårt att bedöma den framtida tillströmningen till högskoleutbildning. I den senaste långtidsbudgeten har förutsatts oförändrad kapacitet vad gäller högskolans grundutbildning. Ett visst resurstillskott har dock beräknats för redan beslutade ökning av antalet intagningsplatser på vissa utbildningsorter.

En stor del av *forskningen* i offentlig regi sker vid universitet och högskolor och kan inte statistiskt särskiljas från den högre utbildningen. Utöver anslagen till universitet och högskolor får forskningen resurser bl. a. via forskningsråden, styrelsen för teknisk utveckling och statens utvecklingsfond. Dessa anslag har under de senaste åren ökat i betydande omfattning och en viss fortsatt ökning har förutsatts i långtidsbudgeten.

Vuxenutbildning

Under senare år har vuxenutbildningen ökat förhållandevis kraftigt såväl i de kommunala skolorna för vuxna som i studieförbundens regi. I den kommunala vuxenutbildningen deltog under vårterminen 1978 158 800 elever. I kurser motsvarande grundskolans högstadium fanns ca 40 000 och i gymnasieskolkurserna 62 000 elever, medan ca 57 000 elever studerade på yrkesinriktade kurser. Sedan vårterminen 1974 hade det totala antalet studerande ökat med 28 000. Hela ökningen avsåg grund- och gymnasieskolkurser. Verksamheten stimuleras genom studiestöd, arbetstagarens rätt till ledighet för studier enligt vissa regler och statliga bidrag till uppsökande verksamhet.

Att bedöma vuxenutbildningens framtida omfattning är mycket svårt. I

den senaste långtidsbudgeten förutsattes att antalet studiecirkel ökar med 2 % per år och att också undervisning på grundskolenivå i kommunal vuxenutbildning kommer att öka något. Utbildningen på gymnasieskolnivå förutsattes däremot bli av oförändrad omfattning under långtidsbudgetperioden. Enligt vissa beräkningar som utförts inom LU i samband med arbetskraftskalkylen förutsattes dock antalet studerande i vuxenutbildning öka betydligt.

LU-kalkylen

I LU:s huvudalternativ har produktionen av utbildningstjänster beräknats öka 1977–1983 med drygt 1 % per år. Beräkningarna ger ungefär samma ökningstakt för statlig och kommunal verksamhet. Också vår baskalkyl gav en lika stor ökningstakt, ca 0,5 % per år, för såväl statlig som kommunal konsumtion av utbildningstjänster. Enligt dessa kalkyler finns det således ett visst utrymme för utbyggnader utöver baskalkylens nivå.

I sin planering hade kommunerna räknat med en genomsnittlig årlig ökning på ca 2 %. LU:s kalkyler innebär således en viss dämpning av kommunernas kostnadsökningar i förhållande till planerna. Planmaterialet medger ingen närmare analys av den tänkta utbyggnadens innehåll. En möjlig tolkning är att kommunerna räknat med ökad lärartäthet. Några kostnadsökningar i samband med genomförandet av SIA-reformen synes dock i regel inte ha ingått i planerna.

Kalkylen för utbildningstjänsternas utveckling 1977–1983 innebär en sysselsättningsökning på över 30 000 personer. Den årliga ökningstakten blir 2,0 % per år. För de kommunala investeringarna har i kalkylen förutsatts en ökning med 2,0 % per år, medan man för staten förutser oförändrad investeringsvolym 1977–1983.

9.11.6 Hälso- och sjukvård

Inom denna delsektor behandlas den i offentlig regi bedrivna hälso- och sjukvården inkl. härtill hörande administration. Genom den ändamålsindelning som tillämpas ingår dock inte sjukvård inom försvaret, skolhälsovård och hälsokontroller av daghemsbarn osv. Dessa verksamheter redovisas under försvar, utbildning resp. socialvård. Det kan nämnas att delsektorn täcker den övervägande delen av arbetsinsatserna inom hela hälso- och sjukvårdsområdet. Den privata sektorns andel – som inte behandlas här – uppgår till ca 10 %.

Hälso- och sjukvårdens produktionsvärde uppgick 1977 till 21 700 milj. kr. (i 1975 års priser), vilket motsvarar 26 % av den totala offentliga tjänsteproduktionen. Praktiskt taget hela den offentliga hälso- och sjukvården bedrivs i kommunernas – främst landstingens – regi. Staten svarar endast för ca 4 % av produktionen. Antalet sysselsatta personer var 1977 ca 335 100, vilket betyder att ca 30 % av de hos offentliga myndigheter sysselsatta personerna arbetade inom hälso- och sjukvården. Delsektorn är störst bland de offentliga tjänsteområdena och har också hört till de mest expansiva. Den genomsnittliga produktionsökningen 1965–1977 utgjorde 6,4 % per år.

Särskilt snabb var utbyggnaden under andra hälften av 1960-talet. Sektorns

investeringsvolym nära nog fördubblades från 1965 till 1970. Därefter sjönk investeringarna kraftigt fram till 1974, varefter en svag återhämtning ägde rum. Denna utbyggnad har inneburit en betydelsefull förstärkning av sjukhusens resurser. Det totala antalet vårdplatser i sluten sjukvård ökade under tioårsperioden 1965–1975 från 125 700 till 136 400. Ökningen faller helt på vården av långvarigt kroppssjuka, vars platsantal ökade med 17 100. Inom andra vårdgrenar har antalet platser minskat något. Mot en ökning av det totala antalet vårdplatser med sammanlagt 8,5 % under denna period svarar emellertid en ökning av intagningarna med hela 31 %.

Detta är resultatet av en successiv sänkning av den genomsnittliga vårdtiden. Förkortningen av sjukhusvistelsens längd har varit särskilt markant inom den psykiatriska vården. Antalet besök vid sjukhusens mottagningar i öppen vård ökade 1965–1975 med totalt 53 %.

Utbyggnadsplaner

En kartläggning av sjukvårdshuvudmännens planer avseende perioden fram till 1982 har gjorts av Landstingsförbundet i samarbete med socialstyrelsen. Förutom landstingskommunal verksamhet omfattar undersökningen även hälso- och sjukvården inom landstingsfria kommuner samt de statliga sjukhusen. Undersökningen redovisas i rapporten LKELP 77.

Den planerade utvecklingen av antalet vårdplatser inom den slutna vården sammanfattas i tabell 9.36. Av denna framgår att huvudmännen förutser en kraftig utbyggnad av platserna inom långtidssjukvården och en viss minskning inom akutvården och inom psykiatrisk sjukvård. Totalt skulle härigenom antalet platser öka med 12 000 1976–1982, eller med 1,6 % per år. Enligt planerna fortsätter således satsningen på långtidssjukvård. Utbyggnaden av denna vårdgren skall ses mot bakgrund av förändringarna i

Tabell 9.36 Vårdplatser inom sjukhusansluten vård 1976–1982

	Vårdplatser			Vårdplatser per 1 000 invånare	
	Antal 1976	Förändring 1976–1982		1976	1982
		Antal	% per år		
Icke opererande specialiteter:					
Somatisk akutvård	19 600	– 250	–0,2	2,4	2,3
Somatisk långvård	40 400	13 720	5,0	4,9	6,5
Psykiatri	31 840	–1 570	–0,8	3,9	3,6
Opererande specialiteter	22 170	– 100	–0,1	2,7	2,6
Övrigt	4 960	190	0,6	0,5	0,6
Totalt	118 970	11 990	1,6	14,4	15,6

Anm.: Vårdinstitutioner för psykiskt utvecklingsstörda ingår ej i tabellen.

Källa: LKELP 77.

befolkningens åldersstruktur. En mycket stor del av patienterna i långtids-sjukvård är 70 år och äldre och antalet personer i denna åldersgrupp ökar mycket snabbt. Dessutom kan många patienter, som f. n. på grund av platsbrist vårdas i somatisk akutvård och psykiatrisk vård, med fördel överförs till långtidssjukvård. Det råder också stor politisk enighet om att denna vårdgren bör prioriteras. Genom den planerade utbyggnaden kommer antalet vårdplatser inom långtidssjukvård räknat per 1 000 invånare i åldern 70 år och äldre att öka från 48,6 år 1976 till 57,3 år 1982.

Ett annat inslag i den planerade omstruktureringen av sluten vård är att antalet vårdplatser inom psykiatri minskar. Denna utveckling förklaras dels av att vissa patienter kommer att kunna överförs till somatisk långvård, dels av en övergång till öppnare vårdformer. Antalet läkarbesök vid sjukhusanslutna mottagningar för psykiatrisk vård väntas öka med 4,6 % per år 1976–1982. Endast för långtidssjukvård förutses en snabbare ökning av läkarbesöken, 7,5 % per år, medan ökningen i somatisk akutvård anges till 2,2 % per år och i opererande specialiteter till 1,5 % per år. Totalt förutser sjukvårdshuvudmännen att antalet läkarbesök vid sjukhusanslutna mottagningar kommer att öka med 2,0 % per år 1976–1982.

Förutom den ovan nämnda omstruktureringen inom den slutna vården kännetecknas planerna av en relativt snabb utbyggnad av den öppna vården. Den väntade ökningen av läkarbesöken vid sjukhusanslutna mottagningar har redan berörts. Enligt planerna väntas dock läkarbesöken i större utsträckning ske utanför sjukhus. Dessa besök förutses öka med 7,7 % per år 1976–1982. Andelen läkarbesök utanför sjukhus kommer härigenom att stiga från 40 % till 48 %. Totalt förutses läkarbesöken öka från 17,4 milj. 1976 till 22,7 milj. 1982, en ökning med 4,5 % per år. Omräknat till läkarbesök per invånare innebär detta en ökning från 2,1 till 2,7.

Omsorgen om psykiskt utvecklingsstörda räknas enligt nationalräkenskaper också till ändamålet hälso- och sjukvård. Även inom denna del sker en omstrukturering mot mer öppna boende- och verksamhetsformer. Sålunda väntas antalet platser vid specialsjukhus minska, medan antalet platser vid inackorderingshem ökar kraftigt. Man strävar således efter att ge vuxna utvecklingsstörda i större utsträckning möjlighet till ett mer självständigt

Tabell 9.37 Hälso- och sjukvårdens personalbehov 1976–1982

	Antal hel- tidstjänster 1976	Förändring 1976–1982	
		Antal	% per år
Sjukhusansluten vård	157 400	29 500	2,9
Hälso- och sjukvård utanför sjukhus	14 300	6 300	6,3
Omsorg om psykiskt utvecklingsstörda	16 700	4 500	4,1
Folkvandvård	11 400	4 700	5,9
Totalt	199 800	45 000	3,4

Källa: LKELP 77.

boende skilt från anhöriga.

Huvudmännens planer innehåller också vissa uppgifter om det förväntade personalbehovet, uttryckt i antal heltidstjänster. Uppgifterna återges i tabell 9.37. Av denna framgår såväl den sjukhusanslutna vårdens personalmässigt mycket dominerande ställning som den tidigare diskuterade satsningen på decentraliserad öppen vård utanför sjukhus.

Enligt vår tolkning av detta planmaterial förutser huvudmännen en ökning av den totala produktionen inom hälso- och sjukvård med drygt 4 % per år 1977–1983.

LU-kalkylen

Som framgått av avsnitt 8.4 beräknas den offentliga konsumtionen av hälso- och sjukvård enligt LU:s huvudalternativ öka med 2,8 % per år 1977–1983, medan baskalkylen ger en ökning på 1,5 % per år. Det bör observeras att baskalkylen, förutom effekten av befolkningsförändringarna, även inkluderar hela den av huvudmännen planerade utbyggnaden av långtidssjukvårdens platsantal. I motsats till planerna har dock i baskalkylen någon ökning av personaltätheten inte antagits ske i långtidssjukvården. Differensen mellan baskalkylens och huvudalternativets ökningstakter tyder emellertid på att utrymme finns för vissa förbättringar utöver baskalkylens nivå. Inom vilka vårdområden och i vilka former sådana förbättringar kommer att genomföras kan inte förutsägas här. Detsamma gäller utbyggnadsplanernas anpassning till det något lägre expansionsutrymmet.

Enligt kalkylens förutsättningar motsvaras en produktionsökning på 2,8 % per år av en lika stor procentuell ökning av antalet utförda arbetstimmar. På grund av det ökade inslaget deltidsarbete blir sysselsättningsökningen, mätt i antal sysselsatta personer, större än när beräkningen görs i timmar. Enligt våra kalkyler förutses antalet inom delsektorn sysselsatta öka med något över 80 000 personer 1977–1983, vilket innebär en genomsnittlig ökningstakt på 3,7 % per år. Det bör observeras att denna beräknade sysselsättningsökning inte är jämförbar med uppgiften om planerad ökning i tabell 9.37. I huvudmännens planer anges personalbehovet i antal helårstjänster.

För delsektorns investeringar räknar vi med en förhållandevis måttlig uppgång på 1 % per år 1977–1983.

9.11.7 Socialvård

Denna delsektor omfattar de offentliga myndigheternas insatser avseende social omvårdnad av olika slag. En stor del av dessa insatser inriktas på barn och ungdom i form av barnstugor, familjedaghem och annan barna- och ungdomsvård. En annan stor mottagarkategori är de äldre personerna. Samhällsätgärderna består här av byggande och drift av ålderdomshem och dagcentra samt av hemhjälp för pensionärer och handikappade. Härtill kommer en rad åtgärder för personer eller familjer med speciella hjälpbehov, t. ex. arbetsvård, nykterhetsvård osv. Dessutom ingår administrationen inom hela socialvårdsområdet inkl. de allmänna försäkringskassorna. Sociala utgifter av ren transfereringskaraktär som t. ex. socialförsäkringar, bostadstillägg och socialhjälp inkluderas dock inte eftersom sådana utgifter inte

motsvaras av någon produktion av offentliga tjänster.

Produktionen inom socialvården uppgick 1977 till ett värde av 11 800 milj. kr. (i 1975 års priser). Delsektorn socialvård svarade detta år för 14 % av den totala offentliga tjänsteproduktionen. Huvudparten, eller 80 % av socialvårdens insatser, utförs inom den kommunala sektorn. Något mer än hälften av statens verksamhet avser de allmänna försäkringskassorna, medan resten faller på nykterhetsvård och viss central socialadministration. Verksamheten inom socialvården är mycket personalintensiv. Delsektorns sysselsättningsandel utgjorde 1977 22 % uttryckt i antal utförda arbetstimmar och 24 % uttryckt i antal sysselsatta personer. Antalet inom socialvården sysselsatta uppgick 1977 till ca 260 000.

Socialvården har under senare år kännetecknats av en mycket stark expansion. Från 1965 till 1977 har delsektorns produktionsvärde nära nog tredubblats. Särskilt snabb var utbyggnaden 1965–1970 då produktionen ökade med 15,0 % per år. Under 1970–1974 var den årliga ökningstakten 4,5 % och 1974–1977 6,3 %. Bakom dessa ökningstal ligger betydande satsningar på framför allt två områden: barnomsorg och äldre-service. Då dessa verksamheters framtida utveckling är av avgörande betydelse för våra kalkyler avseende socialvården, belyses dessa i det följande något mera utförligt.

Barnomsorg

Enligt den nya lag om barnomsorg som trädde i kraft 1977 är barnomsorgen en lagfäst kommunal uppgift med skyldighet för kommunerna att svara för en planmässig utbyggnad. Kommunerna är vidare skyldiga att anvisa plats i förskola för alla 6-åringar. För att säkerställa en fortsatt snabb utbyggnad träffades under hösten 1975 en överenskommelse mellan regeringen och Svenska kommunförbundet i barnstugefrågan. Överenskommelsen innebar att det under perioden 1976–1980 skulle börja byggas 100 000 nya platser i daghem och 50 000 platser i fritidshem. Dessa platser skulle komma att tas i bruk 1977–1981. Platstillgången i familjedaghem förutsattes öka enligt den bedömning som gjordes lokalt i varje kommun. Uppgörelsen innebar också kraftiga höjningar av statsbidragen till barnstugorna.

Enligt en kommunenkät under hösten 1977 angående kommunernas planer för genomförandet av utbyggnadsprogrammet skulle emellertid ökningen stanna vid 87 000 daghemsplatser och 41 000 fritidshemsplatser. Kommunernas planer för de sista åren av planeringsperioden är dock ofta ofullständiga. I LU:s baskalkyl förutsätts att en utbyggnad i enlighet med överenskommelsen kommer till stånd. Vilken utbyggnadstakt detta innebär för de framförliggande åren anges i tabell 9.38.

Utbyggnaden av barnstugorna har i baskalkylen förutsatts fortsätta även åren 1982 och 1983. Det årliga platstillskottet har dock antagits bli halverat till 10 000 daghemsplatser och 5 000 platser i fritidshem. I nedanstående sammanställning anges den totala platstillgång som under dessa förutsättningar uppnås 1983. För familjedaghem bygger uppgifterna på kommunernas egen planering fram till 1981. För 1982 och 1983 har antagits samma årliga ökning som i planerna angetts för 1980–1981. Platsantalet i deltidsgupper har skrivits fram med hjälp av befolkningsprognosen för antalet 6-åringar. Som

Tabell 9.38 Utbyggnaden av daghem och fritidshem 1977-1981

År	Antal under året färdigställda platser					
	Daghem			Fritidshem		
	Enligt överens-kommen- sen	Enligt planer hösten 1977	Enligt baskal- kylens anta- gande	Enligt överens- kommen- sen	Enligt planer hösten 1977	Enligt baskal- kylens anta- gande
1977	16 000	23 438	23 438	8 000	6 732	6 732
1978	18 000	17 855	17 855	9 000	8 931	8 931
1979	20 000	16 089	19 569	10 000	9 099	11 445
1980	22 000	16 594	19 569	11 000	8 546	11 446
1981	24 000	12 786	19 569	12 000	7 486	11 446
Totalt	100 000	86 762	100 000	50 000	40 794	50 000

jämförelse lämnas också uppgifter för några tidigare år. Uppgifterna avser antalet platser vid slutet av resp. år.

	1965	1970	1976	1983
Daghem	11 900	33 000	80 700	200 700
Fritidshem	3 000	6 500	27 700	87 700
Familjedaghem	8 000	32 000	78 500	106 500
Antal barn i deltidsgupper	52 100	86 000	129 800	113 800

Genom denna utbyggnad beräknas barnomsorgens driftkostnader öka med drygt 9 % per år 1977-1983. LU:s baskalkyl ugår från denna öknings-takt.

Åldringsvård

Samhällets insatser för de åldringar som behöver speciellt stöd eller särskild omvårdnad har i ökad omfattning inriktats på den öppna vården. Detta sker främst genom utbyggnad av den sociala hemhjälpen till åldringar och handikappade, förbättringar i åldringarnas bostäder och olika kompletterande insatser (färdtjänst m. m.). Kommunernas utbyggnad av den sociala hemhjälpen till åldringar och handikappade har inneburit att antalet hjälpta personer ökat kraftigt från ca 145 000 under 1965, till 252 000 under 1970 och 340 000 under 1976. För att stimulera den typen av verksamheter gäller från 1975 nya och för kommunerna förmånligare statsbidragsregler. Antalet platser på ålderdomshem har tidigare ökat relativt kraftigt, från ca 48 000 till ca 60 000 under perioden 1965-1970. Därefter har platsantalet legat praktiskt taget oförändrat.

Det ökande antalet äldre i befolkningen ställer krav på en fortsatt ökning av vårdinsatser och olika former av serviceåtgärder. Under perioden 1977-1983 väntas antalet personer över 70 år öka med 2,2 % per år. I LU:s baskalkyl

räknas med samma ökningstakt för de olika verksamheterna inom åldringsvården, vilket innebär att nuvarande vård- och servicestandard bibehålls. Liksom tidigare år väntas insatserna riktas främst på öppna vårdformer.

I detta sammanhang bör också observeras att jämsides med insatserna inom socialvården förutsätts en betydande utbyggnad av vårdmöjligheterna ske inom långtidssjukvården. Som framgått av avsnitt 9.11.6 ökar härigenom antalet sådana vårdplatser, räknat per 1 000 invånare i åldern 70 år och äldre från 48,6 till 57,3 under perioden 1976–1982.

LU-kalkylen

Som framgått förutsätts i LU:s baskalkyl att barnomsorgen byggs ut i enlighet med överenskommelsen från 1975. Kommunerna själva hade i sin planering räknat med något lägre byggande (tabell 9.38). Det är dock känt att kommunernas byggplaner i regel är ofullständiga, speciellt för de sista åren av planperioden. För familjedaghem utgår baskalkylen från kommunernas redovisade planer, medan utvecklingen i övriga sociala verksamheter skrivits fram i takt med befolkningsändringarna i för verksamheten relevanta åldrar. Socialvårdens tjänstevolymer har under dessa antaganden beräknats öka med ca 5 % årligen 1977–1983. För kommunerna anges ökningen till 6,0 % per år, medan den statliga tjänsteproduktionen beräknats öka i takt med totalbefolkningen, dvs. med 0,2 % per år. Av den kommunala ökningen avser ca 85 % barnomsorgens utbyggnad.

I de kommunala planerna angavs för socialvården en ökning på 5,2 % per år. I detta fall visar således baskalkylen en något större ökning 1977–1983 än huvudmännens planer. Denna effekt torde helt kunna tillskrivas det förhållandet att i baskalkylen förutsätts ett större byggande av barnstugor än i planerna.

Utöver den betydande ökning som anges i baskalkylen medger vårt huvudalternativ vissa ytterligare förbättringar. Mot bakgrund av den redan höga ökningstakten har vi dock räknat med ett något mera begränsat "överutrymme" för socialvården än för andra offentliga tjänsteområden. Totalt skulle socialvårdens tjänsteutbud enligt denna kalkyl öka med ca 5,4 % per år 1977–1983. Den motsvarande sysselsättningsökningen har beräknats till 122 000 personer. Närmare hälften (46 %) av den totala sysselsättningsökningen skulle enligt denna kalkyl falla på socialvården.

För socialvårdens investeringar gäller att forcerandet av barnstugeprogrammet medför en viss höjning fram till 1980, varefter investeringarna väntas minska något. Totalt för perioden 1977–1983 innebär detta en svag höjning av investeringsnivån.

9.11.8 *Väg- och gatuväsen*

Denna delsektor omfattar praktiskt taget hela det svenska vägnätet och gatuhållningen. Undantagna är endast de enskilda vägarna, huvudsakligen skogsbilvägar, vilka räknats till näringslivssektorerna samfärdsel resp. skogsbruk.

Väg- och gatuväsendet skiljer sig från övriga offentliga tjänsteområden i

flera avseenden. Delsektorn karakteriseras framför allt av höga investeringar – närmare 2 300 milj. kr. 1977 (i 1975 års priser), vilket är 23 % av den offentliga tjänstesektorns totala investeringar. Produktionen av de tjänster som väg- och gatuväsendet kan sägas prestera har för 1977 beräknats till 2 500 milj. kr. vilket endast utgör 3 % av den offentliga tjänsteproduktionen. Sysselsättningsandelen var ännu lägre, de 17 500 personer som sysselsattes under 1977 utgjorde 1,6 % av den offentliga tjänstesektorns totala sysselsättning. De låga andelarna sammanhänger med att som produktion räknas endast underhåll av vägar och gator samt delsektorns administration. En skillnad jämfört med andra offentliga produktionssektorer är vidare att en mycket stor andel av produktionsvärdet utgörs av underhåll, som i nationalräkenskaperna räknas som förbrukning av varor och tjänster från andra sektorer (i detta fall byggnadssektorn). Förbrukningens andel av produktionsvärdet var 1977 68 % mot 32 % för offentlig tjänsteproduktion totalt.

Väg- och gatuväsendets betydelse från produktionssynpunkt ligger framför allt i dess funktion som produktionsfaktor för vägtransporterna. Redogörelsen för delsektorns investeringar har därför placerats i samma avsnitt som transportväsendet (9.8).

9.11.9 Övriga tjänster

Denna delsektor omfattar flera olikartade verksamheter: allmän förvaltning, kultur och rekreation, kyrklig verksamhet samt ekonomiska tjänster. Det samlade värdet av denna tjänsteproduktion uppgick 1977 till 16 200 milj. kr. (1975 års priser). Delsektorns andel av den totala offentliga tjänsteproduktionen var detta år närmare 20 %. Fördelningen på olika delområden framgår av tabell 9.39. I denna anges också produktionens utveckling sedan 1965.

Av tabellen framgår att speciellt kultur- och rekreationsområdet har expanderat starkt, framför allt under de senaste åren. Dessa verksamheter hör praktiskt taget helt till den kommunala sektorn. Av KELP-enkäten framgår att kommunerna även för de framförliggande åren har räknat med en fortsatt utbyggnad. Den planerade ökningen på 3,0 % per år överträffas endast av socialvården och hälso- och sjukvården.

Tabell 9.39 Produktionsvärde för övriga offentliga tjänster 1965–1977
1975 års priser

	Milj. kr. 1977	Årlig procentuell förändring		
		1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977
Allmän förvaltning	7 700	3,2	5,6	7,1
Kultur och rekreation	3 500	5,3	5,4	9,0
Kyrklig verksamhet	1 500	2,0	1,3	3,8
Ekonomiska tjänster	3 500	3,7	-2,0	4,6
Övriga tjänster, totalt	16 200	3,6	3,1	6,6
därav: staten	6 300	4,8	1,5	3,8
kommunerna	9 900	2,7	4,4	8,6

Också den allmänna förvaltningen har ökat snabbt. Den statliga förvaltningen ökade främst under perioden 1965–1970, medan ökningstakten sedan 1970 varit större för kommunernas del. För de kommande åren har kommunerna i sina planer angett en årlig ökningstakt på 2,5 %.

Den kyrkliga verksamheten räknas helt till den kommunala sektorn. De årliga förändringarna har på detta delområde varit mera begränsade.

Av de ekonomiska tjänsterna utförs ca 2/3 av staten. Hit hör bl. a. arbetsmarknadsstyrelsen, naturvårdsverket, trafiksäkerhetsverket, bostadsstyrelsen och länsbostadsnämnderna samt en lång rad andra statliga myndigheter. Huvudparten av de kommunala insatserna avser samhällsplanering och olika sanitära tjänster. Efter en nedgång 1970–1974 har dessa tjänster åter ökat i både stat och kommuner. För de kommande åren tyder dock kommunernas planer på en svag ökning, 0,8 % per år.

Vid beräkningen av baskalkylen har delområdet övriga tjänster skrivits fram huvudsakligen i takt med totalbefolkningens ökning. Dessa beräkningar gav en ökningstakt på 0,3 % per år. I LU:s huvudalternativ räknas dock med en årlig ökning på 1,5 % 1977–1983, 1,1 % för staten och 1,8 % för kommunerna. I kommunernas planer angavs den årliga ökningstakten till 2,7 %.

Inom delsektorn sysselsattes 1977 drygt 140 000 personer, vilket är 13 % av den offentliga sysselsättningen. En produktionsutveckling i enlighet med LU:s huvudalternativ har beräknats leda till en ökning av antalet sysselsatta personer med närmare 20 000, eller med 2,1 % per år.

För delsektorns investeringar, ca 2 700 milj. kr. 1977, förutses i våra kalkyler en oförändrad nivå inom den statliga verksamheten och en ökning på 2,5 % per år inom kommunerna.

10 Det finansiella perspektivet

I detta kapitel behandlas utvecklingen av priser, löner och vinster under perioden 1977–1983. Vidare presenteras en detaljerad analys av den finansiella utvecklingen inom olika institutionella sektorer av vår ekonomi. Inom ramen härför diskuteras utvecklingen av vinster, räntabilitet och soliditet i företagssektorn. Beträffande hushållssektorn analyseras bl. a. skatteutveckling och sparandets utveckling. För den offentliga sektorn ges en detaljerad bild av utgiftsutvecklingen på konsumtions- och transfereringssidan. En viktig fråga i detta sammanhang är också utvecklingen av de skatter och avgifter som flyter in till offentlig sektor. För var och en av sektorerna framkommer ur analysen en utveckling av sektorns finansiella sparande. Därmed framkommer en s. k. sparbalans för ekonomin. Uppbyggnaden av denna gör det möjligt att diskutera bytesbalansunderskottet ur ett finansiellt perspektiv. Sparbalansen anger också det erforderliga nettoflödet av finansiellt kapital mellan sektorerna och är därmed en viktig utgångspunkt för den kreditmarknadsanalys som avslutar kapitlet.

De frågor som diskuteras i kapitlet har stort självständigt intresse. Men dessutom tjänar det finansiella perspektivet till att ge en ytterligare belysning av de reala kalkylerna. I det finansiella perspektivet konkretiseras många av de krav på finanspolitik, kreditpolitik, lön- och vinstutveckling som den reala utvecklingen ställer. För att på ett meningsfullt sätt kunna diskutera under vilka omständigheter den reala utvecklingen kan komma till stånd krävs alltså att den reala kalkylen kompletteras med en genomarbetad finansiell analys.

10.1 Utvecklingen i ett historiskt perspektiv

Den finansiella utvecklingen under tidigare år kan belysas med nationalräkenskapernas uppgifter över bruttosparande, bruttoinvesteringar och finansiellt sparande. En sektors bruttosparande uttrycker det saldo som uppstår efter det att utgifterna för den löpande konsumtionen dragits ifrån de totala inkomsterna i form av faktorinkomster och sektorns netto av rådande inkomstomfördelning. Bruttosparandet anger således hur stor del av den disponibla inkomsten som kan användas för investeringsutgifter och eventuellt nettosparande. En jämförelse mellan bruttoinvesteringarnas och bruttosparandets fördelning visar vilka sektorer som har finansiella överskott resp. underskott. Storleken och förändringen av dessa finansiella sparsaldon

Tabell 10.1 Sparande och investeringar 1955–1977

Procent av BNP, löpande priser

	1955– 1959	1960– 1964	1965– 1969	1970– 1973	1974– 1977
<i>Bruttosparande</i>					
Stat	2,0	3,2	2,4	2,0	0,2
Kommun	2,9	3,2	4,6	4,1	2,8
Socialförsäkr. sektor	0,1	1,7	3,6	4,6	4,3
Hushåll	4,3	4,6	3,1	3,3	5,5
Bostäder	2,9	2,7	2,6	2,3	2,3
Företag	9,7	9,4	8,3	7,1	4,6
Summa	21,9	24,8	24,6	23,4	19,7
<i>Bruttoinvesteringar (inkl. lager)</i>					
Stat	1,0	1,3	1,3	1,1	1,0
Kommun	3,0	3,7	5,0	4,5	3,4
Socialförsäkr. sektor	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Hushåll	1,4	1,0	0,7	0,8	1,1
Bostäder	6,0	6,4	7,2	6,0	4,8
Företag	10,8	12,2	10,7	10,3	12,5
Summa	22,2	24,6	24,9	22,7	22,8
<i>Finansiellt sparande</i>					
Stat	1,0	1,9	1,1	0,9	-0,8
Kommun	-0,1	-0,5	-0,4	-0,4	-0,6
Socialförsäkr. sektor	0,1	1,7	3,6	4,6	4,3
Hushåll	2,9	3,6	2,4	2,5	4,4
Bostäder	-3,1	-3,7	-4,6	-3,7	-2,5
Företag	-1,1	-2,8	-2,4	-3,2	-7,9
Summa	-0,3	0,2	-0,3	0,7	-3,1

Källa: Statistiska centralbyrån.

indikerar problem för kapitalförsörjning och kreditförmedling samtidigt som det totala finansiella sparandets utveckling är direkt knutet till balansen gentemot utlandet.

I tabell 10.1 redovisas de ovan nämnda storheterna som procent av BNP och som genomsnitt för femårsperioderna 1955–1959, 1960–1964, 1965–1969 samt fyraårsperioderna 1970–1973 och 1974–1977. Ur tabellen kan vissa huvuddrag i den historiska utvecklingen utläsas. Således framgår att det totala *bruttosparandet* fram t. o. m. 1970–1973 låg på en tämligen konstant nivå om 22–25 % av BNP. Bakom denna stabila utveckling döljer sig emellertid vissa omkastningar i de enskilda sektorernas bruttosparande. Den största ägde rum 1965–1969 som en följd av att AP-fonderna infördes perioden innan. Hushållens försäkringssparande sjönk kraftigt och en överflyttning av bruttosparande från hushållssektorn till socialförsäkringssektorn skedde. Av tabellen framgår vidare att efterhand som AP-fondens pensionsutbetalningar började ta fart under perioden 1974–1977 så sjönk socialförsäkringssektorns bruttosparande åter från den toppnivå som nåddes under perioden 1970–1973. Samtidigt har hushållssektorn ånyo ökat sitt bruttosparande.

Under perioden 1974–1977 sjönk det totala bruttosparandet drastiskt. Samtidigt bibehöll de totala *bruttoinvesteringarna* sin storlek i relation till BNP. Visserligen sjönk under perioden kommunernas och bostadssektorns bruttoinvesteringar men detta komparerades av en ökning i företagssektorn. Resultatet blev att den tidigare balansen mellan totalt bruttosparande och totala bruttoinvesteringar bröts. Som en följd uppvisade det samlade finansiella sparandet för första gången under de redovisade historiska perioderna ett mycket kraftigt negativt saldo.

Det *finansiella sparandet* beräknas som skillnaden mellan bruttoinvesteringar och bruttosparande. För en enskild sektor representerar ett positivt finansiellt sparande en förbättring av den finansiella ställningen. Bruttosparandet har då mer än täckt utgifterna för investeringar. Ett negativt finansiellt sparande indikerar däremot ett upplåningsbehov i den mån inte tidigare ackumulerade finansiella tillgångar kan täcka skillnaden mellan bruttosparande och bruttoinvesteringar. Fram t. o. m. 1970–1973 uppvisade de enskilda sektorerna en förvånansvärd stabilitet i sitt finansiella sparande. Den enda förskjutningen i de inbördes relationerna skedde till följd av AP-fondens introduktion och avspeglar helt de förskjutningar i bruttosparandet som berörts ovan.

Det *totala finansiella sparandet* representerar definitionsmässigt balansen gentemot utlandet. Saldot uttrycker skillnaden mellan de totalt åttstadkomna inhemska resurserna och vår totala inhemska resursförbrukning, allt i löpande priser. Har vi förbrukat mer än vad som producerats blir saldot negativt och en nettoupplåning får ske utomlands. Den jämvikt i balansen gentemot omvärlden som uppvisades fram t. o. m. 1970–1973 har flera förklaringar. De grundläggande förklaringsfaktorerna är emellertid att vår pris- och kostnadsnivå under dessa år anpassades till omvärldens prisutveckling samt att den inhemska efterfrågan anpassades till vår kapacitetsutveckling.

Sett ur ett finansiellt perspektiv är en nödvändig förutsättning för en balanserad utveckling att den offentliga sektorns finansiella sparande hålls vid den nivå som matchar de över- eller underskott som framkommer i den privata sektorn. För att belysa detta har i tabell 10.2 det totala finansiella sparandet delats upp på offentlig sektor (stat, kommuner, socialförsäkringssektor och bostäder) och privat sektor (hushåll och företag). Liksom tidigare

Tabell 10.2 Finansiellt sparande i offentlig och privat sektor 1950–1977

Procent av BNP, löpande priser

	1950– 1954	1955– 1959	1960– 1964	1965– 1969	1970– 1973	1974– 1977
Offentlig sektor (stat, kommuner, socialförsäkringssektor, bostäder)	-2,0	-2,1	-0,6	-0,3	1,4	0,4
Privat sektor (hushåll, företag)	2,9	1,8	0,8	0,0	-0,7	-3,5
Totalt	0,9	-0,3	0,2	-0,3	0,7	-3,1

Källa: Statistiska centralbyrån.

anges det finansiella sparandet som procent av BNP och som medelvärde för bestämda tidsperioder. Vi ser där att t. o. m. perioden 1970–1973 förelåg det påtalade mönstret. Huvuddragen i den starkt konsoliderade bilden är att 1950–1954, 1955–1959 och 1960–1964 förelåg strukturella överskott i den privata sektorn som i stort sett motsvarades av finansiella underskott i den offentliga sektorn. Under dessa år skedde huvuddelen av det finansiella sparandet i den privata sektorn, vars finansiella överskottsresurser via den inhemska kreditmarknaden slussades över till den offentliga sektorn för att finansiera dess underskott.

Under perioden 1960–1964 försköts genom AP-fondens introduktion successivt en stor del av det finansiella trygghetssparande som tidigare skett under frivilliga former i den privata sektorn till ett kollektivt sparande i offentlig sektor. Resultatet härav ser vi i tabellen för första gången under perioden 1965–1969. Nu blev för första gången den privata sektorns nettosparande svagt negativt medan de stora sparunderskotten i offentlig sektor reducerats. Denna utveckling förstärktes under nästföljande period. Den offentliga sektorns finansiella sparande var nu positivt och uppväggde mer än väl sparunderskottet i den privata sektorn. Balansen gentemot utlandet bibehölls och förbättrades t. o. m. något.

Vid ingången till perioden 1974–1977 befann sig sålunda den svenska ekonomin i ett läge med positiv balans i de utrikes betalningarna som motsvarades av ett överskott i det totala finansiella sparandet men där sparandets fördelning sedan AP-systemets införande successivt förskjutits från den privata till den offentliga sektorn. Utvecklingen därefter hänger nära samman med den dramatiska tillväxten i löner och priser.

Tabell 10.3 Utvecklingen av löner, priser och vinster 1970–1977

	1970– 1971	1971– 1972	1972– 1973	1973– 1974	1974– 1975	1975– 1976	1976– 1977
Exportpriser, årlig procentuell förändring	4,6	2,5	10,5	26,0	14,6	5,9	6,6
Importpriser, årlig procentuell förändring	5,1	1,9	12,5	35,6	5,0	6,9	10,9
Terms-of-trade, årlig procentuell förändring	-0,4	0,6	-1,8	-7,1	9,1	-0,9	-3,9
Lönekostnader per arbetstimme i det privata näringslivet, årlig procentuell förändring	10,5	13,1	8,1	16,1	21,0	19,2	13,1
Arbetskraftskostnad per producerad enhet i näringslivet, årlig procentuell förändring	5,5	5,8	2,7	11,2	21,7	17,1	12,1
Konsumentpriser, årlig procentuell förändring	7,5	5,6	6,8	10,1	10,6	10,3	11,0
Vinstandel i det privata näringslivet, procent av förädlingsvärdet (genomsnitt för de två angivna åren)	26,1	24,8	25,7	27,3	24,7	19,0	14,4

Källa: Statistiska centralbyrån.

Under den internationella högkonjunkturen 1974 skedde en kraftig uppgång i världsmarknadspriserna, bl. a. till följd av den s. k. oljekrisen. Detta avspeglas i tabell 10.3 av att importpriserna mellan 1973 och 1974 växte med över 35 %. Den starka internationella prisstegringstakten lämnade ett stort utrymme för inhemska vinst- och löneökningar. I det svenska näringslivet steg lönekostnaden med ca 16 %, vilket var dubbelt så mycket som föregående år. Samtidigt steg vinstandelen till en rekordhög nivå, vilket också framgår av tabellen. Trots den höga löne- och vinststillväxten och trots att exportpriserna steg med 26 % fick vi en nedgång i våra relativa priser och terms-of-trade.

Delvis mot bakgrund av den kraftiga vinstuppgången erhöles mellan 1974 och 1975 ännu högre lönestegringar. Lönekostnaderna i det svenska näringslivet växte med över 20 % och arbetskraftskostnaden per producerad enhet steg med ca 22 %. Samtidigt stabiliserades kostnadsutvecklingen i de på världsmarknaden konkurrerande länderna och som en följd skedde en drastisk försämring av våra relativpriser. I tabellen kan detta utläsas som en mycket kraftig uppgång i terms-of-trade. Följden blev en minskande internationell efterfrågan på svenska produkter som ytterligare accentuerades genom att den internationella högkonjunkturen nu gått in i en retardationsfas. Vinstnivåerna sjönk.

Under 1975 inleddes den s. k. överbrygningspolitiken i syfte att undvika effekterna av den internationella lågkonjunkturen. Genom olika åtgärder stimulerades den inhemska konsumtionen och efterfrågan som tillsammans med en subventionerad och omfattande lagerproduktion höll sysselsättningen uppe. Den kraftigt försvagade internationella konkurrenskraften fick sålunda inte något direkt genomslag i sysselsättning och konsumtion.

Därigenom förelåg inte de incitament till en kostnadsanpassning, som eljest vore naturligt i ett läge som detta. De inhemska lönekostnaderna steg ånyo med uppemot 20 % mellan 1975 och 1976. Den svaga produktivitet-utvecklingen medförde att arbetskraftskostnaden per producerad enhet steg i motsvarande mån, vilket ytterligare försämrade vår internationella konkurrenskraft. Även under 1976 och fram till 1977 fortsatte därför de svenska företagen att på grund av sitt försämrade kostnadsläge tappa internationella marknadsandelar samtidigt som den internationella konjunkturen förbättrades långsammare än väntat. Vinsterna sjönk till ett historiskt bottenläge men sysselsättning och inhemska efterfrågan hölls uppe medelst en expansiv finanspolitik.

Det är konsekvenserna av denna utveckling som i tabell 10.2 kommer till uttryck som ett brott i den historiska utvecklingen av det finansiella sparandets fördelning och nivå. I stället för en fortsättning på den inslagna utvecklingsvägen i vilken de finansiella överskotten i offentlig sektor balanserade underskotten i den privata, erhöles nu en utveckling där båda sektorernas sparande kraftigt försämrades. Den privata sektorns sparande sjönk som en direkt följd av den stora vinstnedgången medan den offentliga sektorns finanser ansträngdes hårt av den expansiva finanspolitiken. Sammantaget bäddade detta för det kraftiga underskott i utrikesbetalningarna som kännetecknar prognosperiodens utgångsläge.

10.2 Prognosperiodens utveckling av priser, löner och vinster

Den realt kalkylerade utvecklingen kräver att våra internationella prisrelationer förbättras under prognosperioden. I det följande behandlas de förutsättningar och krav som därvid gäller för tillväxten av löner, vinster och priser. Inledningsvis ges en översiktlig beskrivning av den använda prognosmetodiken. Med utgångspunkt i den prognostiserade internationella prisutvecklingen presenteras därefter förutsättningar och resultat beträffande utvecklingen i olika sektorer av ekonomin. Avslutningsvis sammanfattas de därvid erhållna pris- och lönetillväxterna i form av korresponderande pristillväxter för vissa centrala varugrupper vilka tillsammans med huvudalternativets volymutveckling ger försörjningsbalansens utveckling i löpande priser.

Det bör betonas att den nedan framräknade löneutvecklingen är direkt beroende av de antaganden som gjorts avseende produktivitetstillväxt och internationell prisutveckling. Mot en annan utveckling härvidlag svarar också en annan löneutveckling.

10.2.1 Kalkylernas uppläggning

Liksom i tidigare långtidsutredningar har utvecklingen av priser och löner prognostiserats utifrån en variant av den s. k. Aukrust-EFO-modellen.¹ Dess ursprungliga form, vilken trots sin enkelhet visat sig tämligen tillförlitlig i en värld med fasta växelkurser och i övrigt stabila förhållanden, har emellertid frångåtts. Bakgrunden härtill behandlas nedan.

Aukrust-EFO-modellen delar in de inhemska produktionssektorerna i en grupp konkurrensutsatta och en grupp som är skyddade från internationell konkurrens. Till den konkurrensutsatta delen av näringslivet räknas de sektorer som i internationell konkurrens avsätter stora delar av sin produktion på exportmarknaderna eller som på våra inhemska marknader konkurrerar med utländska produkter och företag. Till den skyddade delen av näringslivet räknas de företag som i huvudsak säljer sina produkter inom landet och där konkurrensen från utländska producenter är obefintlig eller ringa.

I den renodlade Aukrust-EFO-modellen bestäms prisutvecklingen för den konkurrensutsatta sektorns produkter direkt av världsmarknadsprisernas tillväxt. Detta kan vara plausibelt i en internationell omgivning med fasta växelkurser och en likformig och stabil utveckling i de olika industriländerna. En sådan situation har vi emellertid inte upplevt sedan slutet på 1960-talet. Mot bl. a. denna bakgrund har prisprognoserna i föreliggande långtidsutredning utförts med en modell som i flera avseenden modifierar den renodlade Aukrust-EFO-ansatsen. Modifieringarna har främst tagit sikte på att anpassa modellansatsen till de förutsättningar som i övrigt åvilar långtidsutredningens prognoser. Det innebär bl. a. att vi måste släppa antagandet om oförändrade relativpriser och därtill kopplade förutsättningar om att de konkurrensutsatta företagen inte själva kan påverka sina priser. Utrymme måste ges för en analys av de prismässiga och reala konsekvenser som följer

¹ Denna modellansats utvecklades ursprungligen av en grupp norska ekonomer under ledning av Odd Aukrust. Arbetet finns återgivet i Aukrust O., 1977, *Inflation in the open economy: A Norwegian model*, i L. Krause och N. Salant (eds), *Worldwide inflation*, The Brookings Institution, Washington D.C. Den svenska versionen av modellansatsen, den s. k. EFO-modellen, utvecklades av författarna Gösta Edgren, Karl-Olof Faxén och Claes-Erik Odhner i G. Edgren, K-O Faxén och C-E Odhner, 1970, *Lönebildning och samhällsekonomi*, Stockholm.

av en utveckling i vilken de svenska företagen genom en återhållsam inhemsk kostnads- och prisutveckling förbättrar sin internationella konkurrenskraft. Vidare har förutsättningen om oförändrade vinst- och löneandelar frångåtts. Orsaken härtill står huvudsakligen att finna i utgångsläget extremt låga vinstnivåer samt de krav på framtida avkastning inom näringslivet som ställs för att prognosperiodens investeringar skall realiseras.

Aukrust-EFO-ansatsens grundläggande indelning av det inhemska näringslivet har behållits. Den konkurrensutsatta sektorn omfattar huvudsakligen industrin medan resten av näringslivet således inkluderas i den skyddade sektorn. De svenska exportpriserna förutsätts följa prisutvecklingen för den konkurrensutsatta sektorns produkter, vilken bestäms från kostnadssidan.

För att den reala prognosens export- och importvolymerna ska kunna uppnås krävs vid givna förutsättningar om exportens och importens priskänslighet en viss bestämd utveckling av våra relativpriser. Vid en given prognos för världsmarknadsprisernas tillväxt innebär detta att den erforderliga prisutvecklingstakten för den konkurrensutsatta sektorns produkter blir entydigt bestämd.

Utifrån den sålunda bestämda prisökningstakten för den konkurrensutsatta sektorns produkter har utrymmet för sektorns vinst- och löneökningar beräknats. Det har skett mot bakgrund av den realt prognostiserade produktivitetstillväxten och det därvid erhållna utrymmet för tillväxt i den konkurrensutsatta sektorns faktorinkomster har fördelats på lönekostnader, vinster och kapitalförslitningskostnader enligt följande schema.

Kapitalförslitningsandelen har framskrivits i relation till den utveckling av kapitalstocken som framräknats i de reala kalkylerna. Vinstandelen har förutsatts utvecklas på ett sådant sätt att man närmar sig den räntabilitet och soliditet som bedöms erforderlig för att den realt prognostiserade investeringsutvecklingen ska komma till stånd, vilket behandlas längre fram i detta kapitel. Den sålunda beräknade utvecklingen av förädlingsvärdets kapitalförslitnings- och vinstandelar har sedan bestämt det kvarstående utrymmet för lönekostnadernas utveckling.

Lönstillväxten i den konkurrensutsatta sektorn antas slå igenom också i den skyddade delen av näringslivet. Med startpunkt i den sålunda givna lönekostnadsutvecklingen har prisbildningen i den skyddade sektorn byggts upp från kostnadssidan. Det har skett utifrån de reala prognoserna över sektorns produktivitetstillväxt och explicita antaganden om utvecklingen av kapitalförslitningskostnader och vinster. Beträffande de senare har även i detta fall antagandet stämts av med kalkyler över den för investeringsverksamheten nödvändiga räntabilitets- och soliditetsutvecklingen.

En detaljerad beskrivning av prisprognosernas genomförande kommer att publiceras i Ds-serien under början av 1979. Här ska vi emellertid beröra ytterligare ett par faktorer, vilka spelar en central roll i prisbildningsprocessen. En sådan faktor är sambandet mellan efterfrågan och utbud på de inhemska varu- och tjänstemarknaderna. Dessa samband finns inte explicit inbyggda i den använda prismodellen, vars prognosresultat emellertid implicit förutsätter en likformig tillväxt av utbud och efterfrågan. Kraftiga obalanser härvidlag skulle påverka prisutvecklingen. Sålunda skulle en varaktig och kraftig överefterfrågan driva upp prisökningstakten för de berörda produk-

terna, medan ett överutbud skulle verka i motsatt riktning. Av central betydelse för de kostnadsbaserade prisprognosernas tillförlitlighet är således att balans i utvecklingen av utbud och efterfrågan kan förutsättas föreligga. I kalkylarbetet uppfylls denna grundläggande förutsättning genom att de reala prognosernas uppbyggnad baserar sig på ett momentant jämviktsförhållande mellan utbud och efterfrågan, dvs. att den härledda efterfrågan alltid motsvaras av ett lika stort utbud. Genom det definitionsmässiga sambandet mellan de reala prognosresultaten och prisberäkningarna säkerställs i de senare sålunda ett hänsynstagande till förhållandet mellan utbud och efterfrågan, vars långsiktiga effekter på prisutvecklingen förutsättningsmässigt blir negligerbara.

Ett annat villkor för att de kalkylerade prisökningstakterna skall förverkligas är att penningmängdens utveckling håller ungefär jämna steg med utbuds- och efterfrågeökningen. Om så inte sker kan exempelvis prisökningstakten drivas upp av en för snabb tillväxt i penningmängden. Därför har den med prisprognoserna konsistenta utvecklingen av penningmängden lagts in som en grundläggande förutsättning i de analyser av kreditmarknadens utveckling, vilka presenteras längre fram i detta kapitel.

10.2.2 *Den internationella prisutvecklingen och utvecklingen av terms-of-trade*

För att de reala prognoserna avseende export- och importutveckling ska kunna realiseras krävs en viss utveckling av relationen mellan världsmarknadspriserna och de svenska exportpriserna. Prognosen över världsmarknadsprisernas tillväxt kommer därigenom att i hög grad bestämma den prisutveckling för den konkurrensutsatta sektorns produkter som krävs för att den realt prognostiserade utvecklingen skall kunna genomföras.

Ett omfattande arbete har lagts ned på att utifrån historiskt siffermaterial fastställa sambandet mellan förändringar i våra utlandsrelaterade relativpriser och korresponderande förändringar i export- och importefterfrågan. De fastställda s. k. priselasticiteterna redovisades i kap. 7. Kalkylerna visar att en efterfrågeutveckling för svensk export och import som är förenlig med den förutsatta minskningen i bytesbalansunderskotten kräver att de svenska exportprodukternas genomsnittliga prisnivå uttryckt i internationell valuta under prognosperioden ökar med en årlig tillväxttakt som är 1,8 % lägre än världshandelsprisernas. Därvid har förutsatts att importprisernas tillväxt mätt i utländsk valuta följer de internationella prisernas. De senares utveckling har utförligt behandlats i kapitel 4. Där framgick att den genomsnittliga tillväxttakten 1977–1983 för världsmarknadspriserna beräknas uppgå till 5,6 % per år uttryckt i utländsk valuta. Räknet i dessa valutaenheter måste således enligt ovan de svenska exportprisernas genomsnittliga tillväxttakt begränsas till 3,8 % per år för att den reala prognosens exportutveckling skall komma till stånd.

Vid omräkningen av dessa prisantaganden till svensk valuta måste hänsyn tas till de växelkursjusteringar som gjordes under 1977. Enligt tillgängliga uppgifter uppgick den genomsnittliga valutakursförändringen, mätt med de vikter som ingår i den s. k. valutakorgen, till drygt 8 % från 1977 till 1978. Mot bakgrund härav erhålls i svensk valuta en genomsnittlig prisökningstakt för

Tabell 10.6 Utvecklingen av arbetsproduktivitet, löner och priser i den konkurrensutsatta sektorn 1970–1983
Årlig procentuell förändring

	1970– 1971	1971– 1972	1972– 1973	1973– 1974	1974– 1975	1975– 1976	1976– 1977	1977– 1983
Arbetsproduktivitet	6,5	7,1	7,7	3,0	-1,4	2,5	0,5	7,1
Löner inkl. kollektiva avgifter per arbets- timme	11,9	14,2	7,8	16,9	21,3	18,7	10,0	8,3
Priser på den konkur- rensutsatta sek- tors produkter	2,8	4,2	8,6	23,9	10,8	8,4	9,2	5,2

antagits uppnå den storlek som krävs för att erhålla en räntabilitet, soliditet och självfinansieringsgrad som bedöms vara förenlig med att de prognostiserade investeringarna realiserar.

De kalkyler som utförts – och som redovisas längre fram i detta kapitel – visar att härför krävs en successiv uppgång från 1977 års osedvanligt låga vinstandel om 13,0 % till en nivå som ligger strax över 22 % 1983. Det framgår av tabell 10.5. Uppgången kan vid en första anblick tyckas kraftig men innebär i själva verket endast en återgång till de mera normala vinstnivåerna under 1970-talets första år. Den antagna vinstandelen ligger betydligt under de nivåer som uppnåddes under högvinståren 1973 och 1974. Även detta framgår av tabellen, som också visar den korresponderande utvecklingen av kapitalförslitnings- och löneandelar.

Med den från de reala kalkylerna givna produktivitetsutvecklingen, med de gjorda antagandena om relativprisförändringar samt med ovan berörda förutsättningar angående kapitalandelens och därmed löneandelens utveckling, erhålls för perioden 1977–1983 en årlig tillväxttakt för timlönekostnaderna i den konkurrensutsatta sektorn om 8,3 % per år. Detta framgår av tabell 10.6. Lönekostnaderna inkluderar förutom de rena lönerna även s. k. kollektiva avgifter. I vilken mån lönernas tillväxttakt skiljer sig från lönekostnadernas beror således på utvecklingen av de kollektiva avgiftssatserna, som vid prognostillfället var kända och beslutade. Dessa är koncentrerade till höjningar av sjukförsäkringsavgiften och svarar för ca 0,2 procentenheter av den angivna tillväxttaket.

För prognosperioden erhålls mot bakgrund härav en tillväxttakt för den genomsnittliga nominella timlönen i den konkurrensutsatta sektorn uppgående till 8,1 % per år. Den ligger visserligen under genomsnittet för de årliga nominella löneökningarna under tidigare år på 1970-talet. Men ställs den i relation till konsumentprisernas utveckling finner man, vilket framgår längre fram i texten, att den prognostiserade löneutvecklingen innebär en icke oväsentlig höjning av de senaste årens reallönetillväxt.

10.2.4 *Utvecklingen av löner, vinster och priser i den skyddade delen av näringslivet*

Såsom framhållits ovan har den konkurrensutsatta sektorn antagits vara löneledande. Med utgångspunkt i den sålunda givna löneutvecklingen har

Tabell 10.7 Utvecklingen av löne-, kapitalförslitnings- och vinstandelar i den skyddade sektorn 1970–1983
Procent av förädlingsvärdet

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1983
Löneandel (löner inkl. kollektiva avgifter)	59,6	61,2	60,8	60,3	64,8	65,7	68,0	69,9	62,0
Kapitalförslitningsandel	12,9	13,5	13,6	14,4	15,7	15,5	15,3	15,0	15,8
Vinstandel	27,5	25,3	25,6	25,3	19,5	18,8	16,7	15,1	22,2
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

prisutvecklingen för den skyddade sektorns produkter bestäms helt och hållet från kostnadssidan. Detta innebär i korthet att den givna löneutvecklingen, den reala prognosens produktivitetsutveckling samt förutsättningarna avseende kapitalandelens utveckling har bestämt prisökningstakten.

Förutsättningarna angående förädlingsvärdets fördelning år 1983 återges tillsammans med utvecklingen 1970–1977 i tabell 10.7. Löneandelens utveckling följer direkt av den givna löneutvecklingen. Liksom för den konkurrensutsatta sektorn har kapitalförslitningsandelens utveckling beräknats utifrån den reala prognosen för kapitalstockens tillväxt. Vinstandelen har förutsatts växa från 1977 års bottenläge till en nivå som visserligen ligger under de nivåer som uppmättes för 1970-talets första år men som ändå torde vara tillräcklig för att uppnå den uppgång i räntabilitet och självfinansieringsgrad som bedömts vara nödvändig för att realisera investeringsprognosen.

Den på grundval av ovanstående prognostiserade prisutvecklingen för den skyddade sektorns produkter återges i tabell 10.8 tillsammans med utvecklingen av sektorns arbetsproduktivitet och lönekostnader. Som synes beräknas den skyddade sektorns produktpriser växa med i genomsnitt 6,4 % per år under perioden 1977–1983. Det är något snabbare än tillväxttakten för den konkurrensutsatta sektorns produkter och prisutvecklingen följer härvidlag det mönster som rått under större delen av 1970-talet. Enda undantaget utgörs av den extrema utvecklingen under 1973–1975, vilket framgår vid en jämförelse av tabellerna 10.8 och 10.6.

Tabell 10.8 Utvecklingen av arbetsproduktivitet, löner och priser i den skyddade sektorn 1970–1983
Årlig procentuell förändring

	1970– 1971	1971– 1972	1972– 1973	1973– 1974	1974– 1975	1975– 1976	1976– 1977	1977– 1983
Arbetsproduktivitet	3,3	6,8	3,4	5,3	1,3	1,5	1,4	3,5
Löner inkl. kollektiva avg. per arbetstimme	9,6	12,4	8,2	15,3	20,8	19,8	15,4	8,3
Priser på den skyddade sektorns produkter	5,0	5,9	7,6	13,4	10,4	10,9	11,8	6,4

Tabell 10.9 Prisutvecklingen för vissa centrala varu- och tjänstegrupper 1970–1983
Årlig procentuell förändring

	1970– 1971	1971– 1972	1972– 1973	1973– 1974	1974– 1975	1975– 1976	1976– 1977	1977– 1983
Privat konsumtion	7,5	5,6	6,8	10,1	10,6	10,3	11,0	6,0
Offentlig konsumtion	10,7	8,4	9,3	13,5	14,2	12,9	16,2	7,4
Reala investeringar	6,1	5,8	6,3	12,7	10,9	12,2	11,5	6,2

10.2.5 *Prisutvecklingen för olika grupper av varor och tjänster samt försörjningsbalansens utveckling i löpande priser*

Ovan angivna pris- och löneutvecklingar har bildat utgångspunkten för beräkningar av prisökningstakten för vissa centrala varu- och tjänstegrupper såsom privat konsumtion, offentlig konsumtion och investeringar. Dessa beräkningar har gjorts på basis av varugrupperingarnas kostnadssammansättning. I dessa kalkyler spelar således intermediära insatsleveranser, importandelar samt relationen mellan produktionsvärde och förädlingsvärde en central roll.

De erhållna prognosresultaten återges i tabell 10.9 tillsammans med utvecklingen 1970–1977. Av tabellen framgår att prisindex för den privata konsumtionen beräknas öka med i genomsnitt 6,0 % per år mellan 1977 och 1983. Det är en klar nedgång i ökningstakten jämfört med den återgivna historiska perioden, under vilken endast årsintervallet 1971–1972 uppvisar en lägre tillväxt i konsumentpriserna. Den prognostiserade konsumentprisutvecklingen kan ställas i relation till den ovan angivna lönetillväxten om 8,1 % per år, varvid framgår att reallönetillväxten uppgår till drygt 2 % per år i genomsnitt.

Även prisutvecklingen för offentlig konsumtion och reala investeringar uppvisar låga ökningstakter i jämförelse med utvecklingen 1970–1977. Det är en naturlig följd av att samma mönster också gäller för de enskilda kostnadskomponenterna. Det bör i sammanhanget påpekas att timlöneutvecklingen för de offentligt anställda har antagits öka i samma takt som lönerna i det privata näringslivet. Det bör också påpekas att beroende på skillnader i kostnadssammansättningen skiljer sig den prognostiserade utvecklingen av prisindex för kommunal konsumtion från den för statlig konsumtion.

Det senare framgår av tabell 10.10 i vilken de prognostiserade prisökningstakterna använts för att med utgångspunkt i de realt framräknade volymutvecklingstakterna beräkna försörjningsbalansens utveckling i löpande priser 1977–1983.

10.3 Inkomst- och sparbildning i olika sektorer

Med utgångspunkt i prisberäkningarna samt den reala kalkylens fastprisberäknade volymtillväxter har korresponderande inkomst- och sparutveckling kartlagts. I denna återfinns användningsposterna i den ovan presenterade

Tabell 10.10 Försörjningsbalans 1977-1983

	Milj. kr., löpande priser		Årlig genomsn. volymökning, %/år 1977-1983	Årlig genomsn. prisstegring, %/år 1977-1983
	1977	1983		
Privat konsumtion	189 293	298 126	1,8	6,0
Statlig konsumtion	31 688	50 305	0,9	7,0
Kommunal konsumtion	69 237	126 775	2,8	7,6
Bruttoinvestering	71 403	120 777	2,8	6,2
Därav:				
permanenta bostäder	13 867	25 401	4,2	6,2
statliga myndigheter	3 286	4 597	-0,4	6,2
kommunala myndigheter	9 024	14 225	1,6	6,2
övriga	45 226	76 554	2,8	6,2
Lagerförändring	-1 300	6 780	..	11,8
Export	97 516	207 706	7,8	5,2
Total efterfrågan	457 837	810 470	3,8	6,0
Import	106 326	202 072	4,0	7,1
BNP, mottagarpris	351 511	608 398	3,7	5,6

försörjningsbalansen som slutlig efterfrågan i olika sektorer, medan försörjningsbalansens tillgångssida svarar mot sektorernas samlade faktorinkomster. Av stor betydelse för de enskilda sektorernas disponibla inkomster är också inkomstomfördelningen. Hit hör bl. a. den offentliga sektorns beskattning av hushåll och företag samt den del härav som återbetalas i form av bidrag och subventioner.

I det följande presenteras för var och en av de institutionella sektorerna kalkyler över prognosperiodens utveckling i ovanstående avseenden. Kalkylerna har utförts med ett finansiellt modellsystem, som integrerats med övriga LU-modeller. Det kommer senare att presenteras i en Ds-rapport tillsammans med en fullständig redovisning av beräkningsresultaten.

10.3.1 Inkomster, sparande och skatter i hushållssektorn

Den finansiella utvecklingen i hushållssektorn återges på ett översiktligt sätt i tabell 10.11. I den övre delen av tabellen redovisas sektorns faktorinkomster, vilka huvudsakligen består av löner inkl. kollektiva avgifter. Kapitalförslitning och driftöverskott emanerar huvudsakligen från egenföretagarna som inkluderas i hushållssektorn.

I tabellens mellersta del redovisas resultaten av den inkomstomfördelning som berör hushållen. Hushållens inkomster ökar dels genom transfereringar från andra sektorer, dels genom kapital- och företagarinkomster. Samtidigt minskas hushållens inkomster av direkta skattebetalningar.

Faktorinkomster och inkomstomfördelning ger den disponibla inkomsten. Hur den används framgår av tabellens undre del.

Tabell 10.11 Hushållssektorns finansiella konto

Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965- 1970	1970- 1974	1974- 1977	1977- 1983
1. <i>Faktorinkomster</i>	264 895	427 391	8,7	10,1	16,0	8,3
Kapitalförslitning	2 161	3 324	6,4	11,5	13,3	7,4
Driftsöverskott	17 299	26 700	2,3	5,8	6,7	7,5
Löner och kollektiva avgifter	245 435	397 367	9,6	10,6	16,9	8,4
2. <i>Inkomstomfördelning</i>	-53 326	-101 464	20,8	8,4	27,8	11,3
Indirekta skatter	-	-	-	-	-	-
Subventioner	-	-	-	-	-	-
Direkta skatter	-79 197	-158 356	12,3	10,9	17,3	12,2
Transfereringar, netto	8 529	27 320	2,3	49,1	-8,7	21,4
Kapital- och företagari- inkomster, netto	17 342	29 572	5,3	1,4	12,3	9,3
3. <i>Disponibelt (1 + 2)</i>	211 569	325 927	7,0	10,4	13,7	7,5
4. <i>Slutlig efterfrågan</i>	193 631	304 747	7,3	9,4	13,1	7,9
Konsumtion	189 293	298 126	7,5	9,2	13,0	7,9
Bruttoinvestering	4 160	6 621	1,8	14,6	14,7	8,1
Lagerinvestering	178	.	.	-8,2	.	.
5. Nettoköp av mark och fastigheter	.	-200	-4,5	1,8	.	.
6. Finansiellt sparande (3-4-5)	17 938	21 380	0,1	31,5	19,9	3,0

Kalkylernas uppläggnin

Prognosperiodens utveckling av de ovan berörda posterna har framräknats på följande sätt.

Utvecklingen av hushållens faktorinkomster följer direkt från de tidigare presenterade vinst-, pris- och lönekalkylerna. Även utvecklingen av den slutliga efterfrågans komponenter följer av tidigare redovisade prognoser.

Av stor betydelse är sparkvoten som anger hur stor del av den disponibla inkomsten som inte går till konsumtion. Känner vi den slutliga förbrukningen kan vi med ett preciserat antagande om sparkvotens storlek bestämma både den disponibla inkomsten och sparandets omfattning. Utifrån den sålunda beräknade disponibla inkomsten har det totala nettot av hushållens inkomstomfördelningsposter beräknats. Det utgör skillnaden mellan de på ovan angivet sätt beräknade faktorinkomsterna och den disponibla inkomsten.

De enskilda inkomstomfördelningsposterna har med undantag av den direkta beskattningen framräknats var för sig. Genom att såväl övriga inkomstomfördelningsposter som den totala inkomstomfördelningen redan framräknats, har hushållens beskattning framkommit som en residual. Den sålunda bestämda beskattningen är den som rent definitionsmässigt krävs för att den i övrigt prognosticerade utvecklingen av inkomster, slutlig efterfrågan och sparande ska kunna realiseras.

Hushållens kapital- och företagarinkomster

Av tabell 10.12 framgår att hushållen 1977 erhöll ett inkomstillskott i form av räntor på egna kapitaltillgodohavanden uppgående till nästan 13 miljarder kr. Under prognosperioden beräknas såväl inflationstakt som ränteläge sjunka. Hushållssparandet förväntas emellertid fortfarande ligga på en hög nivå, vilket diskuteras nedan. Med den prognostiserade sparutvecklingen och ett ränteläge om ca 8 % erhålls en fortsatt hög tillväxttakt i ränteinkomsterna om ca 14 % per år.

Den andra stora inkomstposten utgörs av driftsöverskott från bostäder, huvudsakligen tillräknade värden av bostadstjänster från egna hem. Den har under prognosperioden förutsatts utvecklas i takt med den beräknade tillväxten i detta bostadsbestånd.

Tabellens utgiftssida domineras av ränteutgifterna. Prognosen baseras på den tidigare angivna räntesatsen, justerad för sedvanlig differens mellan inlånings- och utlåningsränta, samt de prognoser över hushållens låneutveckling som avhandlas i kreditmarknadsanalysen längre fram i detta kapitel.

Beträffande utvecklingen av övriga poster hänvisas till den inledningsvis nämnda Ds-rapporten.

Hushållens transfereringsinkomster

Av tabell 10.13 framgår att de för hushållen helt dominerande transfereringsposterna på inkomstsidan utgörs av socialförsäkringsutfall och på utgiftssidan av erlagda socialförsäkringsavgifter. De senare utgör merparten av de kollektiva avgifter som enligt nationalräkenskapspraxis inräknas bland faktorinkomsterna.

Under prognosperioden har socialförsäkringsavgifterna förutsatts följa lönesummans tillväxt varvid redan beslutade förändringar i avgiftsuttagen beaktats. Den andra stora utgiftsposten, tillräknade pensionsavgifter, beräknas växa i samma takt som de nominella lönerna. Utvecklingen följer därmed ungefär samma mönster som under tidigare perioder. Övriga utgiftsposter har

Tabell 10.12 Hushållssektorns kapital- och företagarinkomster

Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
<i>Inkomster</i>						
Erhållna räntor	12 973	28 384	12,4	8,2	19,9	13,9
Driftsöverskott bostäder	10 546	16 371	9,0	-0,1	14,1	7,6
Övriga inkomster	5 287	7 564	2,3	4,5	4,8	6,1
<i>Utgifter</i>						
Erlagda räntor	11 042	22 150	17,1	9,3	18,3	12,3
Arrenden, patent, royalties	422	597	29,7	10,7	12,4	6,0
<i>Saldo</i>	17 342	29 572	5,3	1,4	12,3	9,3

Tabell 10.13 Hushållssektorns transfereringar

Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
<i>Inkomster</i>						
Skadeförsäkringsutfall	2 048	3 545	10,7	3,3	25,3	9,6
Utbetalda pensioner	4 512	6 958	8,0	8,9	8,2	7,5
Socialförsäkringsutfall	51 879	103 923	14,6	20,6	21,1	12,3
Övriga transfereringar från stat och kommun ^a	14 822	24 280	10,6	18,1	15,4	8,6
Erhållna investeringsbidrag	476	760	12,5	6,7	19,9	8,1
Transfereringar från utlandet	168	291	5,0	3,7	20,5	9,6
<i>Utgifter</i>						
Socialförsäkringsavgifter	47 593	83 553	15,8	13,0	30,7	9,8
Övriga utgifter	17 783	28 884	11,6	12,0	16,4	8,4
<i>Saldo</i>	8 529	27 320	2,5	49,1	-8,7	21,4

^a Exkl. investeringsbidrag och pensioner.

schablonframskrivits.

På transfereringsutfallens inkomstsida utgörs samtliga poster utom transfereringar från utlandet samt skadeförsäkringsutfall av direkta bidrag från stat, kommuner och socialförsäkringssektor. Med hänsyn till dessa transfereringars stora betydelse för inkomstbildningen i hushållssektorn har en särskild studie avseende deras framtida utveckling genomförts. Den kommer senare att publiceras i Ds-serien.

Studien påminner om de baskalkyler, vilka tidigare redovisats för den offentliga sektorns reala utgifter. Syftet har varit att belysa den tillväxt av de offentliga transfereringarna till hushållen, som följer av redan gjorda politiska åtaganden och av den prognosticerade befolkningsutvecklingen. Någon standardhöjning utöver den som följer av givna regler i kombination med prisutvecklingen ryms inte i kalkylerna.

Huvudresultaten redovisas i tabell 10.14. Där har transfereringarna till hushållen delats upp på utbetalande sektorer. I tabellen anges de olika posternas tillväxttakt mätt i såväl löpande som fasta priser. Uttryckta i fasta priser beräknas de totala transfereringarna till hushållen öka med närmare 5 % per år under perioden 1977–1983. Det är en långsammare ökningstakt än tidigare, vilket dock är föga förvånande mot bakgrund av den mycket omfattande reformverksamhet som då ägde rum samt den övergång från obeskattade till beskattade bidragsformer som skedde under 70-talet. Om man jämför utvecklingen av det nettotillskott i hushållens disponibla inkomst, som transfereringarna medför, reduceras skillnaden mellan historisk och prognostiserad tillväxttakt.

Den framräknade utvecklingen av hushållens transfereringsinkomster från den offentliga sektorn har i tabell 10.13 uppdelats på posterna socialförsäkringsutfall, utbetalda premier, investeringsbidrag samt övriga transfereringar från stat och kommuner. De övriga posterna – skadeförsäkringsutfall

Tabell 10.14 Offentliga sektorns transfereringar till hushållen

	Milj. kr. löpande pris		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1975 års priser		Löpande priser	
			1970– 1977	1977– 1983	1970– 1977	1977– 1983
Transfereringar från stat	10 310	17 160	4,4	2,7	13,6	8,9
Transfereringar från kommun	7 561	12 093	8,2	2,1	17,8	8,1
Transfereringar från social- försäkring	51 879	103 923	11,0	5,7	20,8	12,3
Totalt	69 750	133 176	9,5	4,9	19,2	11,4

resp. transfereringar från utlandet – har schablonframskrivits med utgångspunkt i det samlade förädlingsvärdets tillväxt i löpande priser.

Sparkvotens utveckling och den direkta beskattningen av hushållen

Hushållssparandet storlek är i ett medelfristigt perspektiv av stor betydelse för det nödvändiga skatteuttagets omfattning. Om sparkvoten är hög kan den mot inkomstutvecklingen svarande konsumtionsutvecklingen förverkligas vid ett lägre skatteuttag. Härav inses också att ju högre hushållssparande som förutsätts, ju lägre blir den offentliga sektorns kalkylerade skatteinkomster och finansiella sparande. Under i övrigt givna förhållanden sammanhänger således antagandet om hushållens framtida sparkvot med de krav som måste ställas på den framtida finanspolitiken. En låg sparkvot kopplas till en stram finanspolitik, och tvärtom. Sparstimulerande åtgärder kan därför sägas utgöra ett substitut till skattehöjningar och en stram finanspolitik.

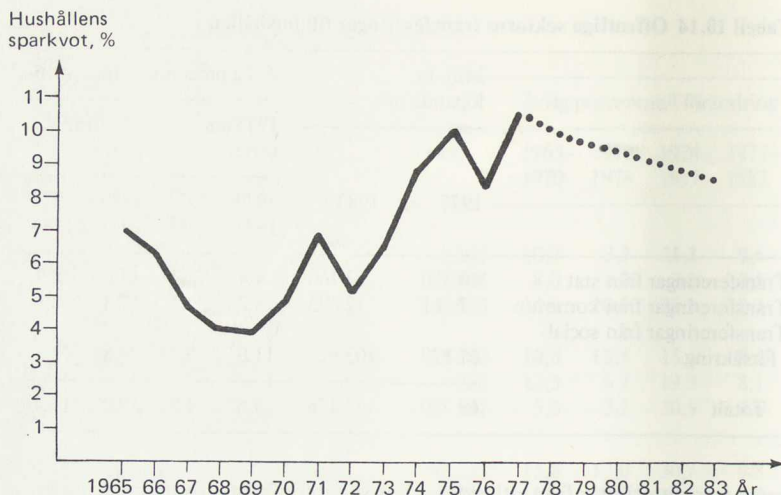
Av diagram 10.1 framgår att hushållens sparkvot varierat kraftigt över tiden och att den 1977 nådde en rekordhög nivå. En viktig fråga för utredningen har varit om den under prognosperioden kan förväntas ligga kvar kring utgångsläget nivå. Empiriska studier visar att de senaste årens höga sparkvot till stor del betingas av den höga inflationstakten. Det finns flera förklaringar till att hushållen trots negativ realränta finner det rationellt att öka sin sparkvot när inflationen stiger. Om nämligen tillgångar som kontanter och banktillgodohavanden reallt sett tenderar att hållas i en viss proportion till hushållens inkomster – beroende bl. a. på försiktighets-, likviditets- och transaktionsmotiv – så kommer högre inflation att leda till ett ökat sparande i syfte att vidmakthålla den önskade proportionen. Dessutom kan inflationen, och speciellt oväntade ökningarna i inflationstakten, leda till ökad osäkerhet om framtida realinkomster vilket leder till ökad försiktighet och ökad sparkvot.

För prognosperioden förutses en tämligen kraftig nedgång i inflationstakten. Även i övrigt förväntas en återgång till mer stabila förhållanden avseende den ekonomiska tillväxten och därmed förknippad utveckling av realinkomster och arbetsmarknadsförväntningar. Dessa faktorer talar för en smärre nedgång i hushållens sparkvot.

Diagram 10.1 Hushållens sparkvot 1965–1983.

Anm.: Diagrammet visar den s. k. bruttosparkvoten. Nationalbudgetens prognos för 1978 har inritats.

Mot denna bakgrund har sparkvoten under prognosperioden antagits sjunka något i förhållande till den rekordhöga nivån under senare år, från 10,5 % år 1977 till 8,5 % år 1983. Med denna sparkvot erhålls på ovan angivet sätt en direkt beskattning av hushållen som 1983 uppgår till ca 158 miljarder kr., vilket framgår av tabell 10.11. Beräkningar över skatteuttagets utveckling med 1978 års regelsystem har gjorts av riksrevisionsverket och visar att under i övrigt givna förhållanden skulle det direkta beskattningsuttaget därvid uppgå till ca 151 miljarder kr. Beräkningarna implicerar således en höjning av den totala direkta hushållsbeskattningen – kommunal och statlig – i storleksordningen 7 miljarder kr.

I ett historiskt perspektiv innebär detta inte någon ökning i det direkta skatteuttagets tillväxttakt. Mätt som procentandel av BNP uppgick hushållens direkta skattebetalningar år 1970 till 19 %. År 1977 var andelen 23 % och blir med ovanstående sifferangivelser 26 % år 1983. Det bör i sammanhanget poängteras att hade sparkvoten antagits ligga kvar på 1977 års höga nivå skulle de påtalade skattehöjningarna inte behövas. Det framgår av tabell 10.15, i vilken olika antaganden om 1983 års sparkvot sammanställs med motsvarande kalkylresultat avseende hushållens direkta inkomstbeskattning. I enlighet med vad som tidigare framhållits sjunker skattekravet med stigande sparkvot.

Fördelningen av hushållens konsumtionsutrymme mellan pensionärer och övriga

I svensk ekonomi har sedan ett antal år tillbaka pågått en inkomstomfördelning från den yrkesverksamma delen av befolkningen till pensionärerna. Anledningen härtill har varit dels en ökning av antalet pensionärer per yrkesverksam, dels en ökning av pensionärernas per capita inkomst. Före 1975 uppmärksammades denna omfördelning föga; dels var den ganska

Tabell 10.15 Sambandet mellan olika antaganden om sparkvotens storlek 1983 och korresponderande krav på direkt beskattning av hushållen

1. Sparkvot 1983, %	7,0	8,0	9,0	10,0	11,0
2. Korresponderande direkta skatter från hushållen 1983, miljarder kr., löpande priser	163,1	160,0	156,9	153,6	150,3
3. Direkta skatter från hushållen 1983 med 1978 års skatteregler, miljarder kr., löpande priser	151,2	151,2	151,2	151,2	151,2
4. Implicerad höjning av hushållens direkta skatter 1983, miljarder kr., löpande priser (2-3)	11,9	8,8	5,7	2,4	-0,9

Källa: Beräkningar av RRV.

måttlig, dels var den ekonomiska utvecklingen så gynnsam att de yrkesverksamma trots pensionärernas ökande andel av konsumtionsutrymmet kunde uppnå en god standardförbättring.

Mellan 1975 och 1977 kom situationen i en något annorlunda dager. Sänkningen av pensionsåldern 1976 ledde till en kraftig ökning av pensionsutbetalningarna. Härtill bidrog också att andelen pensionärer med full ATP nu ökade i rask omfattning. Samtidigt stagnerade den ekonomiska tillväxten och det totala utrymmet för privat konsumtion växte långsammare.

Konsekvenserna för konsumtionsökningens fördelning mellan pensionärer och övriga återges i tabell 10.16. Medan hushållens totala konsumtionsutrymme mätt i fasta priser växte med 2,0 % per år mellan 1975-1977 så ökade pensionärernas andel härav med hela 9,1 % per år. Den aktiva generationen fick därmed nöja sig med en konsumtionstillväxt om endast 0,8 % per år. Det har mot denna bakgrund varit naturligt att man i den allmänna debatten tagit upp frågan huruvida vi i längden skulle klara av gjorda utfästelser om pensionärernas standardutveckling.

Även under prognosperioden kommer andelen pensionärer med full ATP att öka kraftigt. Men det totala antalet pensionärer, som tack vare sänkningen av pensionsåldern växte med upp emot 5 % per år mellan 1975-1977, växer endast med ca 1 % per år. Som en följd minskar också tillväxttakten för pensionärernas intecknade del av konsumtionsutrymmet. Av tabellen

Tabell 10.16 Hushållens konsumtionsutveckling 1975-1983

Miljarder kr., 1975 års priser

	1977	Årlig procentuell förändring	
		1975-1977	1977-1983
Pensionärer	25,2	9,1	4,3
Övriga	130,5	0,8	1,3
Totalt	155,7	2,0	1,8

framgår att denna mer än halveras jämfört med perioden 1975–1977. När hänsyn tas härtill kommer den realt prognostiserade tillväxten för hela hushållssektorn om 1,8 % per år att medge en konsumtionsökning för den aktiva befolkningen uppgående till 1,3 % per år. De tidigare fördelningsproblemen blir därmed inte lika accentuerade.

10.3.2 *Den finansiella utvecklingen i företagen*

Företagssektorns finansiella sparande har under en följd av år varit negativt. Bruttosparandet har således inte räckt till för gjorda investeringar. Fram t. o. m. 1974 var detta snarare en konsekvens av den höga investeringstillväxten än en följd av ett lågt bruttosparande. Under perioden därefter sjönk företagets vinster, vilket fick en direkt genomslagskraft på bruttosparandets utveckling. Trots att företagen halverade investeringstillväxten mätt i löpande priser sjönk det finansiella sparandet kraftigt.

Det framgår av tabell 10.17. Där framgår också att företagssektorns faktorinkomster består av driftöverskott och tillräknad kapitalförslitning. Den för prognosperioden angivna tillväxten i faktorinkomsterna ges av de antaganden om kapitalandelens utveckling, som tidigare redovisats i detta kapitel. Eftersom kapitalförslitningen följer de reala prognoserna härvidlag betyder det att driftöverskottets utveckling residualberäknats.

Utvecklingen av de enskilda inkomstomfördelningsposterna kommer att behandlas utförligt i den kommande Ds-rapporten. För prognosperioden har

Tabell 10.17 Företagssektorns finansiella konto
Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
1. <i>Faktorinkomster</i>	14 949	68 029	5,5	9,8	-20,7	28,7
Kapitalförslitning	23 462	41 261	6,7	13,6	15,8	9,9
Driftöverskott	-8 513	26 768	4,6	6,5	.	.
Löner och kollektiva avgifter	-	-	-	-	-	-
2. <i>Inkomstomfördelning</i>	-11 281	-14 167	3,2	10,0	5,4	3,9
Indirekta skatter	-	-	-	-	-	-
Subventioner	-	-	-	-	-	-
Direkta skatter	-5 775	-8 030	4,3	8,8	16,4	5,6
Transfereringar, netto	6 901	9 355	8,0	24,7	40,2	5,2
Kapital- och företagari- inkomster, netto	-12 407	-15 492	3,5	14,1	13,6	3,8
3. <i>Disponibelt (1+2)</i>	3 668	53 862	6,7	9,7	-43,5	56,5
4. <i>Slutlig efterfrågan</i>	33 814	65 806	7,7	12,6	0,8	11,7
Konsumtion	-	-	-	-	-	-
Bruttoinvestering	35 292	59 026	6,7	15,5	8,2	9,0
Lagerinvestering	-1 478	6 780	11,0	1,4	.	.
5. <i>Nettoköp av mark och fastigheter</i>	51	100	-	-15,6	-8,2	11,9
6. <i>Finansiellt sparande (3-4-5)</i>	-30 197	-12 044	10,4	17,7	33,2	-14,2

inbetalningen av direkta skatter (bolagsskatt) antagits följa vinstutvecklingen. Nettot av kapital- och företagarinkomster domineras av erhållna resp. erlagda räntor. Under perioden 1974–1977 ökade de senare betydligt snabbare än de förra som en följd av ökad upplåning. Under prognosperioden förväntas räntenettot sjunka ytterligare, dock i betydligt lägre takt än tidigare. Bakgrunden härtill kommer att diskuteras längre fram.

Bland företagens transfereringsinkomster märks i första hand tillräknade pensionsavgifter samt erhållna investeringsbidrag. Tillräknade pensionsavgifter omfattar medel till åtagna framtida pensionsutbetalningar och har under prognosperioden antagits följa utvecklingen av företagets samlade lönesumma. Investeringsbidragen, som under perioden 1974–1977 ökade kraftigt till följd av företagets försämrade finansiella situation, förväntas under perioden 1977–1983 växa i en betydligt måttligare takt. Den antagna utvecklingen innebär att bidragen bibehåller 1977 års reala omfattning.

Den sålunda kalkylerade utvecklingen av faktorinkomster och inkomstomfördelning medför att företagets disponibla inkomster stiger med över 50 miljarder kr. mellan 1977 och 1983. Den slutliga efterfrågan, vars tillväxt bestäms av tidigare presenterade volym- och prisutvecklingstakter, beräknas samtidigt öka med ca 32 miljarder kr. Sammantaget leder detta till att företagssektorns finansiella sparande förbättras kraftigt även om det fortfarande är negativt. Nedan analyseras effekterna av denna utveckling för industriföretagens soliditet och räntabilitet.

Industriföretagens finansiella utveckling

Den finansiella situationen för svensk industri har sedan 1974 karakteriserats av kraftigt sjunkande vinster, en låg självfinansieringsgrad, svag soliditet och otillräcklig räntabilitet. Mot denna bakgrund har det bedömts som angeläget att närmare analysera den utveckling härvidlag som korresponderar med långtidsutredningens huvudalternativ och den ovan angivna finansiella utvecklingen för företagssektorn.

Då utredningens övriga beräkningar bygger på nationalräkenskapsdata vore det önskvärt att även denna del av de finansiella analyserna kunde utgå härifrån. Emellertid saknas i nationalräkenskaperna de uppgifter om industriföretagens utdelningar, finansiella kapital, egna kapital m. m. som behövs för kalkyler av detta slag. Därför utgår den följande framställningen från SCB:s finansstatistik och de nivåangivelser som där anges. Kalkylerna har utförts med en speciell prognosmodell, vilken kommer att presenteras i tidigare nämnda Ds-rapport. De följer helt det beräkningsmönster som härvidlag använts i bl. a. kapitalmarknadsutredningen (SOU 1978:13).

Den för prognosperioden framräknade utvecklingen av investeringar, sparande och självfinansieringsgrad återges i tabell 10.18. Självfinansieringsgraden anger hur stor andel av de totala investeringarna som företagen kan finansiera med egna medel. Ju lägre självfinansieringsgraden är, ju större andel av investeringarna finansieras med lånade medel. Detta ställer i sin tur större krav på investeringarnas avkastning eftersom den inte enbart skall tillfredsställa ägarnas egna krav på återbäring utan också täcka in räntekostnader på upplånade investeringsmedel. En låg självfinansiering kan medföra att eljes välmotiverade investeringsprojekt inte realiserats.

Av tabellen framgår att prognosperiodens utveckling indikerar en relativt kraftig uppgång i företagens självfinansieringsgrad, som 1983 beräknas ligga på ca 76 %. Det är mer än dubbelt så högt som utgångslägets låga nivå men betydligt lägre än de nivåer som rådde 1972–1974. Uppgången förklaras huvudsakligen av den under prognosperioden förutsatta vinstökningen men också av att periodens kapitalutbyggnad, tack vare utgångslägets stora överkapacitet härvidlag, måste bedömas som relativt måttlig. Vinsterna växer snabbare än de investeringar som skall finansieras.

Det senare påverkar i sin tur prognosperiodens förändringar i industriföretagens kapitalstruktur. Under 1970-talet har denna kännetecknats av en successiv och omfattande försvagning av förhållandet mellan eget och främmande kapital, dvs. en nedgång i företagets soliditet. Det framgår av tabell 10.19.

En svag soliditet kan få allvarliga konsekvenser när det gäller företagens benägenhet att gå in i riksfulla investeringsprojekt. Detta är en naturlig följd av att det främmande kapitalet inte är riskvilligt. Det kräver nämligen avkastning under alla omständigheter, dvs. även när de vidtagna investeringsprojekten i sig själva ger låg eller ingen avkastning. Vid en hög andel främmande kapital kan alltså företaget, om det ger sig in i riskfyllda projekt, komma i den situationen att den avkastning rörelsen ger inte kan finansiera räntebetalningarna på det lånade kapitalet. I värsta fall kan företag som kommer i denna situation tvingas gå i konkurs. Mot denna bakgrund blir det alltså naturligt för företag med hög andel främmande kapital att i så stor utsträckning som möjligt undvika risktagande.

Enligt beräkningarna bryts den negativa utvecklingen under prognosperioden. Med de gjorda förutsättningarna beräknas soliditeten 1983 ligga på ungefär samma nivå som i utgångsläget. För att denna utveckling ska komma till stånd krävs emellertid inte enbart det ovan relaterade förhållandet mellan vinstmedel och investeringsutgifter. En ytterligare förutsättning är att industriföretagen ökar det egna kapitalet genom en utvidgad nyemissionsverksamhet. I beräkningarna har sålunda industrins årliga nyemissionsvolym förutsatts stiga från något över 1 miljard kronor år 1977 till över 2 miljarder kronor år 1983. Mätt i fasta priser innebär det en återgång till den höga nivå som p. g. a. den gynnsamma vinstutvecklingen under 1974 uppnåddes 1975. En rad faktorer beräknas påverka utvecklingen i angiven riktning. Bland dessa bör bl. a. framhållas den stimuläns av nyemissionsverksamheten som förväntas av det hösten 1978 introducerade skattefunds-sparandet. Härtill ska också fogas den allmänna stimuläns av nyemissionsverksamheten som ligger i den kalkylerade vinstuppgången.

Av tabellen framgår att finanskvoten förutsätts sjunka från 1977 års höga nivå. Finanskvoten uttrycker förhållandet mellan finansiellt och materiellt kapital. Under 1970-talet har den successivt ökat. En förklaring till detta är att det har varit lönsammare att satsa på finansiella tillgångar än materiella. Den förutsatta nedgången får ses som en direkt konsekvens av den ökade avkastning på det materiella kapitalet, som kännetecknar prognosperioden.

Den senare återges i tabell 10.20. Vi ser där att totalräntabiliteten före skatt beräknas stiga från 1,3 % år 1977 till 5,5 % år 1983. Det innebär en återgång till de totalräntabilitetsnivåer som gällde under 1970-talets första år.

Tabell 10.18 Industrins investeringar och finansiella sparande 1970-1983
Milj. kr., löpande priser

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1983
1. Förädlingsvärde	38 691	42 060	45 766	54 787	71 070	76 796	85 017	83 408	145 838
2. Löneandel	0,76	0,79	0,78	0,72	0,68	0,76	0,81	0,87	0,76
3. Bruttoöverskott	9 195	8 991	10 128	15 242	22 732	18 208	16 277	11 231	35 305
4. Bruttosparande	6 452	6 427	7 259	11 922	19 143	13 455	10 634	5 180	25 933
5. Bruttoinvesteringar	11 219	10 642	8 716	13 463	23 814	26 578	26 397	18 242	34 228
6. Finansiellt sparande (4-5)	-4 767	-4 215	-1 457	-1 541	-4 671	-13 123	-15 763	-13 062	-8 295
7. Självfinansieringsgrad (%) (4/5)	57,5	60,4	83,3	88,6	80,4	50,6	40,3	28,4	75,8

Tabell 10.19 Industrins kapitalstruktur 1970-1983^a
Milj. kr., löpande priser

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1983
1. Materiellt kapital	70 278	77 765	82 639	93 211	116 018	141 076	164 001	178 492	307 683
2. Finansiellt kapital	32 499	37 581	43 412	48 348	58 999	68 672	76 938	94 147	127 110
3. Skulder	48 166	56 628	63 529	69 387	83 172	103 801	122 560	145 394	234 793
4. Eget kapital	54 611	58 718	62 521	72 173	91 845	105 948	118 340	127 245	200 000
5. Totalt kapital	102 777	115 346	126 051	141 559	175 017	209 749	240 939	272 639	434 793
6. Finanskvot (%) (2/1)	46,2	48,3	52,5	51,9	50,9	48,7	46,9	52,8	41,3
7. Soliditet (%) (4/5)	53,1	50,9	49,6	51,0	52,5	50,5	49,1	46,7	46,0

^a De materiella kapitaltillgångarna är värderade till återanskaffningsvärde varvid hänsyn tagits till prisutvecklingen för det berörda kapitalet.

Tabell 10.20 Industrins räntabilitet på totalt och eget kapital 1970-1983

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1983
Totalräntabilitet									
före skatt	5,6	4,3	4,5	7,3	9,7	5,5	3,5	1,3	5,5
Låneränta	4,9	4,6	4,3	4,5	4,7	4,9	5,4	6,2	4,5
Skuldkvot	0,88	0,96	1,02	0,96	0,91	0,98	1,04	1,14	1,17
Räntabilitet på eget kapital före skatt	6,2	4,0	4,7	10,0	14,2	6,0	1,5	-4,3	6,7
Kvotskattesats	0,38	0,38	0,41	0,22	0,11	0,32	1,01	-0,29	0,30
Räntabilitet på eget kapital efter skatt ^a	3,8	2,5	2,8	7,8	12,6	4,1	0,0	-5,6	4,7

^a Vid jämförelse med andra publicerade mått på det egna kapitalets räntabilitet bör observeras att i beräkningarna har hela det obeskattade kapitalet inkluderats i det egna kapitalet, vilket givetvis sänker räntabiliteten i förhållande till de fall då man inte alls inkluderar det eller gör det endast delvis. Vidare bör observeras att räntabilitetsnivåerna påverkas av kapitalets värdering (se fotnot till tabell 10.19).

Företagens genomsnittliga låneränta, som ligger betydligt lägre än den gängse låneräntan p. g. a. att stora delar av skuldvolymen (bl. a. skatteskulder) är befriad från ränta, har förutsatts uppgå till 4,5 % år 1983. Den genomsnittliga låneräntan ligger därmed under den framräknade totalräntabiliteten, vilket medför att räntabiliteten på eget kapital kan ökas genom att öka upplåningen. Ser vi tillbaks på tidigare år under 1970-talet finner vi att detta förhållande i stort sett rådte fram till 1976 då totalräntabiliteten sjönk samtidigt som inflationen drev upp räntenivåerna. För prognosperioden har det relaterade förhållandet medfört att den tidigare uppgången i skuldkvoten – förhållandet mellan främmande och eget kapital – beräknas fortsätta. Den kalkylerade skuldkvoten ligger 1983 på 1,2, vilket kan jämföras med att den 1977 låg på 1,1 och 1970 på 0,9.

Mot bakgrund av ovanstående har räntabiliteten på eget kapital framskrivits. Som framgår av tabellen beräknas den före skatt uppgå till 6,7 % år 1983. Med den antagna skattesatsen innebär det att den efter skatt uppgår till 4,7 %. Den senare siffran ska jämföras med att den genomsnittliga räntabiliteten på eget kapital efter skatt år 1977 var kraftigt negativ. Av tabellen framgår också att den prognostiserade egenräntabiliteten ligger klart över de nivåer som uppnåddes under 1970-talets första år. Den ligger dock under nivåerna för högvinståren 1973–1974.

Den angivna räntabilitetsuppgången har med viss tvekan bedömts vara tillräcklig för att motivera uppkomsten av den reallt prognostiserade investeringstillväxten. Den beräknade soliditetsutvecklingen är inte heller fullt tillfredsställande i detta avseende. Det bör emellertid betonas att beräkningsresultaten härvidlag är starkt beroende av vinstuppgångens tidsprofil. I kalkylerna har en linjär utveckling antagits. Förutsatts i stället att tyngdpunkten i vinstuppgången förskjuts till första hälften av prognosperioden erhålls en gynnsammare soliditetsnivå 1983.

10.3.3 Kommunernas inkomster, sparande och skatter

I den kommunala sektorn inkluderas förutom kommunala myndigheter även kommunala affärsverk. Utvecklingen av sektorns inkomster och sparande åskådliggörs i tabell 10.21. Huvuddelen av inkomsterna återfinns bland inkomstomfördelningsposterna. De domineras av inkomster från den direkta beskattningen samt transfereringsinkomster, huvudsakligen statliga driftsbidrag. I prognosarbetet har de senare förutsatts följa utvecklingen av de kommunala konsumtionsutgifterna. Driftsbidragen uppgick 1977 till 34 % av de kommunala konsumtionsutgifterna. År 1983 har andelen förutsatts sjunka till 30 %. Nedgången får ses som en följd av en förväntad restriktivitet i den statliga utgiftspolitiken.

Utvecklingen av såväl driftsbidrag som övriga kommunala transfereringsposter behandlas utförligt i den kommande Ds-rapporten. Bland de övriga transfereringsinkomsterna återfinns erhållna investeringsbidrag samt tillräknade pensionsavgifter. Investeringsbidragen har antagits växa i en takt som medför oförändrad real storlek. De tillräknade pensionsavgifternas utveckling följer den kommunala lönesummans tillväxt. Transfereringsutgifterna domineras av bidrag till hushållen, vars framtida utveckling har behandlats

Tabell 10.21 Kommunernas finansiella konto
Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965- 1970	1970- 1974	1974- 1977	1977- 1983
1. <i>Faktorinkomster</i>	5 633	9 338	10,4	10,9	13,6	8,8
Kapitalförslitning	3 733	6 650	11,3	12,5	14,1	10,1
Driftsöverskott	1 900	2 688	9,2	8,1	12,6	6,0
Löner och kollektiva av- gifter	-	-	-	-	-	-
2. <i>Inkomstomfördelning</i>	74 593	138 736	16,3	12,7	19,9	10,9
Indirekta skatter	1 696	2 898	18,8	6,6	6,3	9,3
Subventioner	-1 420	-2 220	59,6	1,8	24,5	7,7
Direkta skatter	50 390	97 662	14,2	13,3	20,6	11,7
Transfereringar, netto	25 351	41 140	21,9	11,5	19,8	8,4
Kapital- och företagarin- komster, netto	-1 424	-744	13,7	13,6	16,2	-10,3
3. <i>Disponibelt (1+2)</i>	80 226	148 074	15,7	12,5	19,4	10,8
4. <i>Slutlig efterfrågan</i>	81 906	148 024	16,3	10,9	19,9	10,4
Konsumtion	69 237	126 775	17,6	14,1	21,4	10,6
Bruttoinvestering	12 669	21 249	13,0	0,8	13,0	9,0
Lagerinvestering	-	-	-	-	-	-
5. <i>Nettoköp av mark och fastigheter</i>	-112	50	-16,4	9,9	.	.
6. <i>Finansiellt sparande (3-4-5)</i>	-1 568	0	18,4	-27,8	40,4	.

ovan.

Även de i tabellen angivna kapital- och företagarinkomsterna uttrycker saldot av ett antal utgifter och inkomster. Samtliga är av blygsam omfattning. Ränteutgifter och ränteinkomster dominerar och de senare har under prognosperioden förutsatts växa snabbare än de förra.

Utvecklingen av såväl subventioner som inkomster från indirekt beskattning har schablonframskrivits. De kommunala inkomsterna från den direkta beskattningen har, genom att kommunernas slutliga efterfrågan entydigt bestäms av de reala kalkylresultaten och prisprognoserna, kunnat residualberäknats. Utgångspunkten har därvid varit att kommunernas inkomster och utgifter skall vara lika stora 1983. Det finansiella sparandet detta år har således satts lika med noll. Den storlek på kommunernas direkta beskattning som krävs för att så skall bli fallet har beräknats. De sålunda kalkylerade kommunalskatterna uppgår enligt tabellen till 97,7 miljarder kr. 1983. Kalkyler utförda av riksrevisionsverket visar att under i övrigt givna förutsättningar skulle dessa skatter med 1978 års genomsnittliga kommunala utdebiteringsnivå uppgå till 94,2 miljarder kr. 1983. För att uppfylla kravet på balans i den kommunala sektorn krävs således en kommunalskattehöjning som 1983 ger ytterligare 3,5 miljarder kr. i skatteintäkter. Det motsvarar en kommunal utdebiteringshöjning från 1978 års nivå om 1,00 kronor, dvs. en genomsnittlig utdebiteringshöjning 1978-1983 uppgående till 20 öre per år.

Det måste påpekas att den beräknade kommunalskatteutvecklingen är

ytterst känslig för de antagande som gjorts om statsbidragens omfattning. Vi har antagit att de år 1983 ska uppgå till 30 % av de kommunala konsumtionsutgifterna. I utgångsläget var motsvarande procentandel 34 %. I tabell 10.22 anges – under i övrigt givna förutsättningar – den kommunala utdebiteringshöjning som svarar mot olika antaganden om driftsbidragens andel av konsumtionsutgifterna. Det bör i sammanhanget observeras att även om en höjning av statsbidragen sänker den erforderliga kommunalskatten, så innebär detta i praktiken endast att motsvarande beskattningskrav överflyttas till staten.

Tabell 10.22 Beräknad kommunalskattehöjning 1978–1983 vid olika antaganden om de statliga driftsbidragens storlek (vid i övrigt givna förutsättningar)

De statliga driftsbidragen som andel av de kommunala konsumtionsutgifterna, %	25,0	27,5	30,0	32,5	35,0
Höjning av den genomsnittliga kommunala utdebiteringen från 1978 års nivå, kr.	2,84	1,92	1,00	0,08	-0,84

10.3.4 Statens finanser

Den statliga sektorns finansiella utveckling åskådliggörs i tabell 10.23. Även här är de rena faktorinkomsterna en blygsam del av totalinkomsterna. De

Tabell 10.23 Statens finansiella konto

Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965–1970	1970–1974	1974–1977	1977–1983
1. <i>Faktorinkomster</i>	837	1 433	9,5	11,3	13,4	9,4
Kapitalförslitning	753	1 314	10,4	12,1	13,2	9,7
Driftsöverskott	84	119	4,0	5,1	15,2	6,0
Löner och kollektiva avgifter	–	–	–	–	–	–
2. <i>Inkomstomfördelning</i>	25 577	36 337	5,4	-1,9	15,2	6,0
Indirekta skatter	53 404	82 455	10,5	11,9	17,7	7,5
Subventioner	-10 728	-15 973	10,2	15,5	51,6	6,9
Direkta skatter	34 599	68 764	9,3	8,1	13,1	12,1
Transfereringar, netto	-50 840	-84 304	14,8	18,9	11,2	8,8
Kapital- och företagarkin- komster, netto	-858	-14 605	.	.	.	60,4
3. <i>Disponibelt (1+2)</i>	26 414	37 770	5,4	-1,5	15,2	6,1
4. <i>Stutlig efterfrågan</i>	33 265	52 135	6,3	15,4	7,5	7,8
Konsumtion	30 007	47 578	6,7	11,0	14,3	8,0
Bruttoinvestering	3 258	4 557	3,6	10,2	6,9	5,8
Lagerinvestering	–	–	–	–	–	–
5. <i>Nettoköp av mark och fastigheter</i>	61	50	-5,4	10,7	-6,7	-3,3
6. <i>Finansiellt sparande (3-4-5)</i>	-6 912	-14 415	2,2	.	7,6	13,0

största inkomsterna kommer från den indirekta beskattningen, vars framskrivning över prognosperioden gjorts under antagande om reallt oförändrade skattesatser. Hänsyn har tagits till redan beslutade ändringar, bl. a. sänkningen av den allmänna arbetsgivaravgiften. Tillväxten i de indirekta skatteinkomsterna beräknas då bli 7,5 % per år.

Statens inkomster från den direkta beskattningen är summan av de ovan kalkylerade beloppen för företagens resp. hushållens direkta skatter sedan kommunernas andel frånräknats. Av tabellen framgår att statens del beräknats uppgå till ca 68,8 miljarder kr. 1983. Det kan jämföras med att under i övrigt givna förutsättningar skulle 1978 års indexbaserade regler för den statliga direkta beskattningen medföra en skatteinkomst härvidlag uppgående till ca 64,8 miljarder kr. Beräkningarna indikerar således en höjning av den statliga direkta beskattningen med utgångspunkt i 1978 års skatteregler som 1983 motsvarar ca 4 miljarder kr. Det är en höjning av ungefär samma omfattning som den ovan behandlade kommunalskattehöjningen. Beloppet är av en sådan storlek att det torde rymmas inom beräkningarnas totala felmarginal. Det motsvaras mer än väl av redan beslutade och tidigare berörda nedskärningar i den indirekta beskattningen.

De statliga subventionsutgifterna uppgick 1977 till ca 11 miljarder kr. Nästan hälften är varuanknutna och har framskrivits utifrån den reallt beräknade konsumtionsutvecklingen för berörda varor. Resten består bl. a. av förlustbidrag och lagerstöd, vilka förutsatts minska kraftigt under prognosperioden.

Bakgrunden till den i tabellen angivna utvecklingen av statens transfereeringar och kapital- och företagarinkomster behandlas utförligt i den kommande Ds-rapporten. De senare domineras av ränteutgifter, som under prognosperioden förutsatts följa det statliga budgetsaldots utveckling. De största transfereringsutgifterna är bidragen till kommunerna och socialförsäkringssektorn. Prognosperiodens utveckling av kommunbidragen diskuteras ovan. Bidragen till socialförsäkringssektorn, som 1977 uppgick till nästan 12 miljarder kr., har förutsatts växa med ca 10 % per år fram till 1983. Härigenom skulle de 1983 uppgå till ca 20 % av socialförsäkringssektorns totala utbetalningar till hushållssektorn. I takt med att ATP-utbetalningarna skjutit fart har andelen minskat drastiskt. Under treårsperioden 1974–1977 sjönk den med 25 procentenheter, från 48 % till 23 %. Den förutsedda utvecklingen avspeglar en stabilisering av statens del i pensionssystemets löpande finansiering.

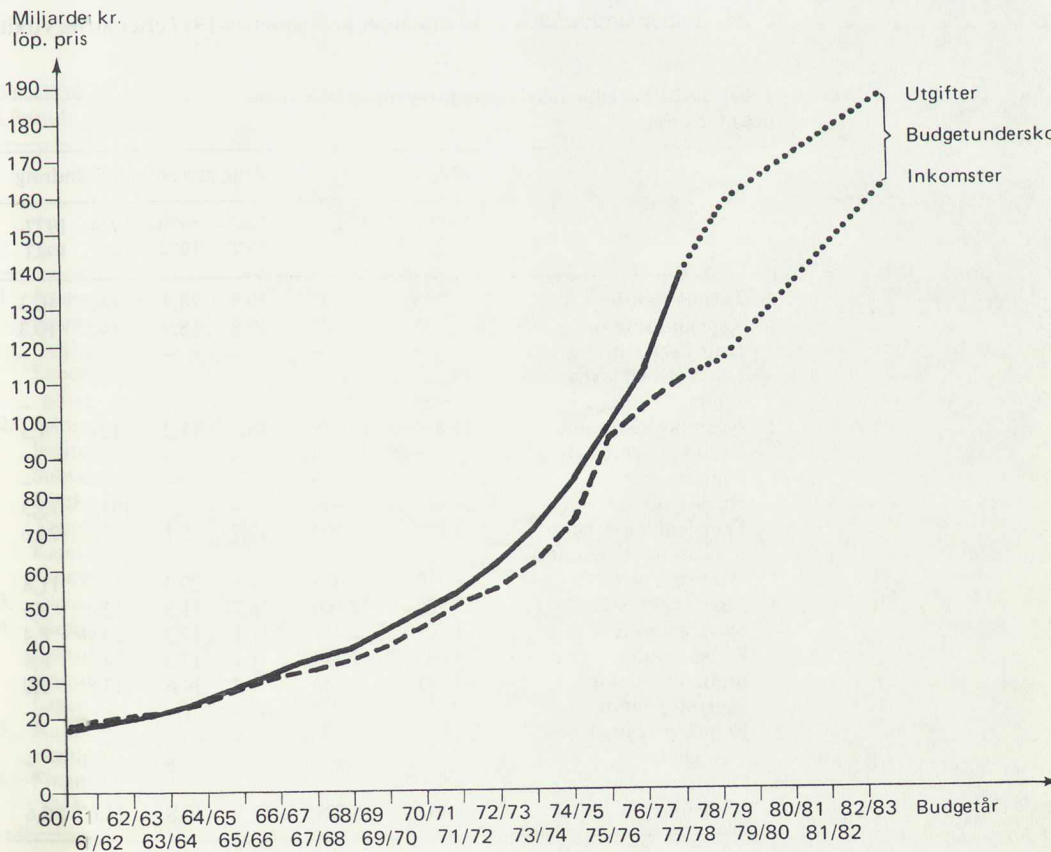
Den beräknade utvecklingen av den statliga sektorns disponibla inkomster ger för prognosperioden en genomsnittlig tillväxttakt om 6,1 % per år. För 1983 innebär det en disponibel inkomst om ca 38 miljarder kr. För att erhålla sektorns finansiella sparande måste härifrån dras de beräknade utgifterna för den slutliga efterfrågan, vars utveckling följer från de reallt beräknade volymutvecklingarna för statlig konsumtion och investering samt korresponderande priskalkyler. Den totala slutliga efterfrågan uppnår en genomsnittlig tillväxttakt om 7,8 % per år under prognosperioden och beräknas 1983 uppgå till ca 52 miljarder kr.

När de sålunda beräknade utgifterna för statens slutliga efterfrågan – tillsammans med ett schablonframskrivet belopp för nettot av mark- och

fastighetsköp – dras ifrån den kalkylerade disponibla inkomsten erhålls ett finansiellt sparunderskott om ca 14,4 miljarder kr. 1983. Utifrån detta sparunderskott kan motsvarande budgetsaldo enligt statsbudgetens definitioner bestämmas genom att dels korrigera det framräknade sparandet för föreliggande definitionsskillnader mellan nationalräkenskaper och statsbudget, dels lägga till den statliga utlåningen. Den senare beräknas 1983 uppgå till 6,6 miljarder kr. medan de definitionsmässiga differenserna i det finansiella sparsaldot förutsatts uppgå till ca 4 miljarder kr. detta år. Med utgångspunkt häri erhålls ett statligt budgetunderskott, som 1983 uppgår till ca 25 miljarder kr.

Utvecklingen av statens inkomster och utgifter illustreras i diagram 10.2. De totala inkomsterna beräknas 1983 uppgå till ca 162 miljarder kr. och utgifterna till ca 187 miljarder kr. I diagrammet har utvecklingen fram t. o. m. budgetåret 1977/78 inritats. Som synes uppgår budgetunderskottet i utgångsläget till ca 30 miljarder kr. I diagrammet har vidare den statliga inkomst- och utgiftsutveckling, som i nationalbudgeten förväntas för budgetåret 1978/79 och som innebär en ökning av budgetunderskottet till ca 42 miljarder kr.,

Diagram 10.2 Statens utgifter och inkomster 1960–1983.

markerats. Därifrån har utvecklingen fram till 1983 angivits i linjär form. Av kurvornas lutning framgår att den förutsatta tillväxten i utgifterna avspeglar en återgång till 60-talets nominella ökningstakter, medan inkomsterna växer i ungefär samma takt som under 70-talets första år.

10.3.5 Socialförsäkringssektorns inkomster, utgifter och sparande

Utvecklingen av socialförsäkringssektorns inkomster, utgifter och sparande återges i tabell 10.24. Av tabellen framgår att såväl inkomster som utgifter huvudsakligen återfinns bland inkomstomfördelningsposterna.

Sektorns transfereringar går samtliga till eller från någon av de sektorer, vars inkomster och utgifter tidigare berörts. De enskilda posternas utveckling har således behandlats ovan och det finns därför ingen anledning att här upprepa dessa diskussioner.

Socialförsäkringssektorns kapital- och företagarkinomster består av inkomster från aktieutdelning och räntor. Aktieutdelningen härrör från AP-fondens aktieinnehav och uppgick till 1977 till 29 miljoner kr. Storleken härav har antagits bestå reallt oförändrad över prognosperioden. Även de erhållna räntorna utgör huvudsakligen avkastning från AP-fondens ackumulerade sparande. De uppgick 1977 till nästan 9 miljarder kr. och har framskrivits med utgångspunkt i utvecklingen av AP-fondens och övriga socialförsäkringssektorns sparande.

AP-fonden omfattade ca 116 miljarder kr. i slutet av 1977 efter att ha vuxit

Tabell 10.24 Socialförsäkringssektorns finansiella konto

Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965- 1970	1970- 1974	1974- 1977	1977- 1983
1. <i>Faktorinkomster</i>	15	27	10,8	18,9	14,5	10,3
Kapitalförslitning	15	27	10,8	18,9	14,5	10,3
Driftsöverskott	-	-	-	-	-	-
Löner och kollektiva av- gifter	-	-	-	-	-	-
2. <i>Inkomstomfördelning</i>	16 891	18 479	16,7	11,2	12,6	1,5
Indirekta skatter	-	-	-	-	-	-
Subventioner	-	-	-	-	-	-
Direkta skatter	-17	-40	-	-	104,1	15,3
Transfereringar, netto	8 198	1 504	12,7	6,1	7,0	-24,6
Kapital- och företagarin- komster, netto	8 710	17 015	29,8	20,4	19,2	11,8
3. <i>Disponibelt (1+2)</i>	16 906	18 506	16,7	11,3	12,6	1,5
4. <i>Slutlig efterfrågan</i>	1 709	2 767	11,1	17,3	23,9	8,4
Konsumtion	1 681	2 727	11,4	17,3	24,1	8,4
Bruttoinvestering	28	40	1,9	14,6	13,8	6,0
Lagerinvestering	-	-	-	-	-	-
5. <i>Nettoköp av mark och fastigheter</i>	-	-	-	-	-	-
6. <i>Finansiellt sparande (3-4-5)</i>	15 197	15 739	17,1	10,8	11,6	0,6

med i genomsnitt 17,4 % per år under 70-talet. I takt med att pensionsutbetalningarna ökar förutses en betydligt lägre tillväxttakt under prognosperioden. Den har beräknats till ca 10 % per år vilket ger en fondstorlek om ca 215 miljarder kr. i slutet av 1983.

10.3.6 Bostadssektorns finansiella utveckling

Bostadssektorn skiljer sig från övriga sektorer såtillvida att den inte består av fysiska institutioner eller myndigheter. Sektorn är en statistisk konstruktion i vilken kapitalförslitning, driftsöverskott och investeringar som hänförs till permanenta bostäder och fritidshus samlats under en rubrik. Detta framgår av tabell 10.25. Vi ser där att sektorns nettodriftsöverskott i sin helhet – i form av kapital- och företagarinkomster – slussas tillbaka till de institutionella sektorer som äger de aktuella bostäderna – i första hand kommuner, hushåll och företag.

För samtliga poster i tabellen har prognosperiodens utveckling härletts ur de reala beräkningar och priskalkyler som tidigare redovisats. Den sålunda kalkylerade utvecklingen av sektorns faktorinkomster motsvarar en årlig tillväxt om 7,9 % per år mellan 1977 och 1983. Efter det att driftsöverskotten förts över till resp. institutionell sektor uppvisas en tillväxttakt för den disponibla inkomsten av samma storlek.

Sektorns slutliga efterfrågan består av bostadsinvesteringar. De beräknas i

Tabell 10.25 Bostadssektorns finansiella konto

Löpande priser

	Milj. kr.		Årlig procentuell förändring			
	1977	1983	1965– 1970	1970– 1974	1974– 1977	1977– 1983
1. <i>Faktorinkomster</i>	22 312	35 270	8,1	4,0	15,9	7,9
Kapitalförslitning	8 618	13 624	4,8	11,0	13,7	7,9
Driftsöverskott	13 694	21 646	9,9	0,2	17,4	7,9
Löner och kollektiva av- gifter	–	–	–	–	–	–
2. <i>Inkomstomfördelning</i>	–13 694	–21 646	9,9	0,2	17,4	7,9
Indirekta skatter	–	–	–	–	–	–
Subventioner	–	–	–	–	–	–
Direkta skatter	–	–	–	–	–	–
Transfereringar, netto	–	–	–	–	–	–
Kapital- och företagarin- komster, netto	–13 694	–21 646	9,9	0,2	17,4	7,9
3. <i>Disponibelt (1+2)</i>	8 618	13 624	4,8	11,0	13,7	7,9
4. <i>Slutlig efterfrågan</i>	15 996	29 284	4,3	4,5	8,6	10,6
Konsumtion	–	–	–	–	–	–
Bruttoinvestering	15 996	29 284	4,3	4,5	8,6	10,6
Lagerinvestering	–	–	–	–	–	–
5. <i>Nettoköp av mark och fastigheter</i>	–	–	–	–	–	–
6. <i>Finansiellt sparande (3–4–5)</i>	–7 378	–15 660	4,1	0,1	3,6	13,4

löpande priser växa med 10,6 % per år under perioden 1977–1983. Ställs denna utveckling i relation till de disponibla inkomsternas framräknade tillväxt erhålls för 1983 ett finansiellt sparunderskott om 15,7 miljarder kr.

10.4 Sparbalansens och skatteuttagets utveckling

I tabell 10.27 har den ovan beräknade sektorvisa utvecklingen sammanfattats i en s. k. sparbalans för 1983. Sektorernas sifferkolumner är identiska med de som presenterats ovan och i tabellens högermarginal har de enskilda posterna summerats över alla sektorer. Summan av faktorinkomsterna uttrycker BNP mätt till faktorpris. Adderas härtill summan av i tabellen angivna indirekta skatter och subventioner erhålls definitionsmässigt BNP mätt till marknadspris.

Även posterna på försörjningsbalansens användningssida kan identifieras i tabellens summakolumn. Summan av försörjningsbalansens privata och

Tabell 10.26 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1977

Milj. kr., löpande priser

	Staten	Kommunerna	Socialförsäkringssektorn	Hushåll	Bostäder	Företag	Summa
1. Faktorinkomster (BNP till faktorpris)	837	5 633	15	264 895	22 312	14 949	308 559
Kapitalförslitning	753	3 733	15	2 161	8 618	23 462	38 742
Driftöverskott, netto	84	1 900		17 299	13 694	-8 513	24 464
Löner och arbetsgivaravgifter				245 435			245 353
2. Löner från utlandet							82
3. Inkomstomfördelning	25 577	74 593	16 891	-53 326	-13 694	-11 281	38 760
Indirekta skatter	53 404	1 696					55 100
Subventioner	-10 728	-1 420					-12 148
Direkta skatter	34 599	50 390	-17	-79 197		-5 775	
Transfereringar, netto	-50 840	25 351	8 198	8 529		6 901	-1 861
Kapital- och företagariinkomster, netto	-858	-1 424	8 710	17 342	-13 694	-12 407	-2 331
4. Disponibelt (1+2+3)	26 414	80 226	16 906	211 569	8 618	3 668	347 401
5. Slutlig efterfrågan	33 265	81 906	1 709	193 631	15 996	33 814	360 321
Konsumtion	30 007	69 237	1 681	189 293			290 218
Bruttoinvestering	3 258	12 669	28	4 160	15 996	35 292	71 403
Lagerinvestering				178		-1 478	-1 300
6. Nettoköp av mark och fastigheter	61	-112				51	
7. Finansiellt sparande (4-5-6)	-6 912	-1 568	15 197	17 938	-7 378	-30 197	-12 920

Källa: Statistiska centralbyrån.

offentliga konsumtion är sålunda identisk med den i tabellen angivna totala konsumtionen. Motsvarande identitet gäller beträffande bruttoinvesteringar och lagerinvesteringar.

Summan av de enskilda sektorernas finansiella sparande skall definitions- mässigt överensstämma med det i kapitel 7 framräknade saldo i bytesbalansen. Det totala sparunderskottet om 5 miljarder kr. uppfyller detta konsistenskrav. Motsvarande sparunderskott uppgick 1977 till ca 13 miljarder kr. Prognosperiodens utveckling innebär således en kraftig förbättring i den yttre balansen. Det framkommer vid en jämförelse med tabell 10.26, som återger 1977 års sparbalans.¹

Den intressantaste jämförelsen mellan de två tabellerna torde emellertid gälla sparandets fördelning. Härvid framgår att företagssektorns sparunderskott som en följd av vinstuppgången minskar kraftigt under prognosperioden. År 1983 uppvägs det gott och väl av hushållssektorns sparöverskott. Bostadssektorns sparunderskott fördubblas under prognosperioden och beräknas 1983 uppnå ungefär samma nominella nivå som socialförsäkrings-

I 1977 års sparbalans har den tidigare diskuterade justeringen av det i NR-statistiken redovisade bytesbalansunderskottet införts. Nedjusteringen, som omfattar 2 miljarder kr. har i tabellen hänförs till företagssektorn genom att sektorns transfereeringsinkomster uppskrivits med det aktuella beloppet.

Tabell 10.27 Inkomstbildning och finansiellt sparande 1983

Milj. kr., löpande priser

	Staten	Kommunerna	Socialförsäkringssektorn	Hushåll	Bostäder	Företag	Summa
1. Faktorinkomster (BNP till faktorpris)	1 433	9 338	27	427 391	35 270	68 029	541 238
Kapitalförslitning	1 314	6 650	27	3 324	13 624	41 261	66 200
Driftöverskott, netto	119	2 688		26 700	21 646	26 768	77 921
Löner och arbetsgivaravgifter				397 367			397 117
2. Löner från utlandet							250
3. Inkomstfördelning	36 337	138 736	18 479	-101 464	-21 646	-14 167	56 275
Indirekta skatter	82 455	2 898					85 353
Subventioner	-15 973	-2 220					-18 193
Direkta skatter	68 764	97 662	-40	-158 356		-8 030	
Transfereringar, netto	-84 304	41 140	1 504	27 320		9 355	-4 985
Kapital- och företagärinkomster, netto	-14 605	-744	17 015	29 572	-21 646	-15 492	-5 900
4. Disponibelt (1+2+3)	37 770	148 074	18 506	325 927	13 624	53 862	597 763
5. Slutlig efterfrågan	52 135	148 024	2 767	304 747	29 284	65 806	602 763
Konsumtion	47 578	126 775	2 727	298 126			475 206
Bruttoinvestering	4 557	21 249	40	6 621	29 284	59 026	120 777
Lageinvestering						6 780	6 780
6. Nettoköp av mark och fastigheter	50	50		-200		100	
7. Finansiellt sparande (4-5-6)	-14 415	0	15 739	21 380	-15 660	-12 044	-5 000

sektorns överskott. Det senare förutses i stort sett stagnera på 1977 års nivå, vilket är en direkt följd av de ökade pensionsutbetalningarna. Statens sparunderskott fördubblas mellan 1977 och 1983.

Den konsoliderade offentliga sektorns finansiella sparande, som 1977 uppvisade ett överskott på nästan 7 miljarder kr., beräknas 1983 ha sjunkit till ca 1 miljard kr. Förbättringen av det totala finansiella sparandet härstammar således från den privata sektorn (hushållen och företagen) och det bör i sammanhanget betonas att den är en följd av prognosperiodens ekonomiska tillväxt och inte beror på en stram konsumtionsutveckling. Sparandets fördelning mellan privat och offentlig sektor återgår därmed till det mönster som uppvisades före 1970 och som tidigare återgavs i detta kapitel.

En annan intressant jämförelse mellan tabellerna 10.26 och 10.27 avser skatternas utveckling. Det totala skatteuttaget (inkl. lönesummeskatter) uppgick 1977 till ca 53 % av BNP. Den del därav som i tabell 10.26 anges av summa direkta och indirekta skatter uppgick samma år till ca 141 miljarder kr., vilket utgjorde 39,9 % av BNP. Av tabell 10.27 framgår att år 1983 har motsvarande skatteuttag beräknats till ca 252 miljarder kr., vilket utgör 41,4 % av BNP. Mätt som andel av BNP beräknas således dessa skatter öka med 1,5 procentenheter under sexårsperioden 1977–1983. I ett historiskt perspektiv innebär det en kraftig minskning av tillväxthastigheten, vilket framgår av tabell 10.28. Där ser vi att det aktuella skatteuttaget sedan 1970-talets början växt med i genomsnitt 1 procentenhet per år. Den för prognosperioden kalkylerade ökningstakten uppgår till en fjärdedel härav.

I tabellen anges också de enskilda skattekomponenternas utveckling. Mellan 1970 och 1977 växte uttaget av direkta och indirekta skatter i ungefär samma takt. Såsom redan tidigare framhållits har för prognosperioden förutsatts oförändrade regler avseende den indirekta beskattningen. Dock har hänsyn tagits till redan fattade beslut om bl. a. en sänkning av den allmänna arbetsgivaravgiften. Konsekvensen härav kan i tabellen utläsas som en smärre sänkning av det indirekta skatteuttaget. Enligt gjorda förutsättningar svarar således höjningar i den direkta skatten ensamt för den beräknade skattehöjningen. Självfallet kan en annorlunda fördelning antas härvidlag. Det bör dock observeras att en sådan förändring via de indirekta skatterna påverkar den inhemska prisbildningen och således den återgivna finansiella bilden.

Tabell 10.28 Uttaget av direkta och indirekta skatter^a
Löpande priser, procent av BNP till marknadspris

År	Direkta skatter	Indirekta skatter	Totalt
1965	17,8	11,6	29,4
1970	20,5	12,9	33,4
1974	21,2	13,7	34,9
1977	24,2	15,7	39,9
1983	27,4	14,0	41,4

^a I tabellen medräknas endast de skatter som i tabellerna 10.26 och 10.27 benämns "direkta" resp. "indirekta". Ett flertal skattetyper är exkluderade (se texten).

10.5 Utvecklingen på kreditmarknaden

Kalkylerna i detta avsnitt syftar till att belysa vad som krävs av kreditmarknaden för att utvecklingen enligt LU:s huvudalternativ skall kunna komma till stånd. Utgångspunkten är därvid den nettoställning på kreditmarknaden 1983 som för resp. sektor anges av de ovan beräknade finansiella sparsaldona.

Under 60-talet och ett par år in på 70-talet präglades kreditmarknaden av AP-fondens tillkomst och kreditprioriteringen till förmån för det expanderande bostadsbyggandet. Uppbyggnaden av AP-fonden innebar en omfördelning av sparande från hushåll och företag till offentligt sparande och ledde till förändringar i kreditmönstret. Eftersom AP-fondens placeringar huvudsakligen sker i långfristiga värdepapper på kapitalmarknaden, ökade denna snabbare än kreditmarknaden totalt. Dess andel av den organiserade kreditmarknaden steg från ca 45 % i början av 1960-talet till drygt 60 % under 1970-talets första år.

Efter det att AP-fondens uppbyggnadsskede i stort sett avslutats i början av 70-talet har strukturförändringarna på kreditmarknaden varit mindre.¹ Kreditmarknadsvolymen har emellertid fortsatt att växa betydligt snabbare än BNP – med ca 16 % per år jämfört med 11 % per år för BNP.

Bortsett från det i och för sig grundläggande förhållandet att en viss BNP-ökning kräver motsvarande ökning av kreditgivningen under i övrigt lika förhållanden ifråga om finansieringsvanor, BNP-sammansättning, etc. kan flera förklaringar anföras till kreditmarknadens snabba tillväxt. Sålunda har över- och underskotten i spartäckningen (självfinansieringen) ökat i de olika sektorerna med stigande utbud och efterfrågan på extern finansiering som följd. Över- och underskotten i det finansiella sparandet har i stort sett tredubblats sedan 1970. Behovet av finansiella tillgångar har emellertid ökat mer än vad som i och för sig betingas härav. En bidragande orsak härtill är exempelvis att nedgången i företagens självfinansieringsgrad och soliditet har inneburit att de blivit mer sårbara för olika störningar i kredittillförseln och ett sätt att balansera denna finansiella risk har varit att hålla en större andel av balansomslutningen i form av lättmobiliserade finansiella tillgångar. Av likartade orsaker tenderar hushållen att avsätta en större andel av inkomsterna till finansiellt sparande för att hålla realvärdet på sina finansiella tillgångar uppe när inflationen ökar.

En ytterligare förklaring till kreditmarknadstillväxten ligger i de senaste årens växande bytesbalansunderskott. De har finansierats genom en kraftig expansion av utlandsupplåningen. Av olika skäl har den i hög grad skett genom att kreditinstituten lånat upp i eget namn och sedan lånat beloppen vidare till realsektorerna, vilket innebär att bruttoflödena på kreditmarknaden ökat mer än vad utlandsupplåningen i sig anger.

Av tabell 10.29 framgår att sektorernas inbördes ställning på kreditmarknaden – om man ser till deras kapitalinsatser och kapitalanskaffning var för sig – trots den snabba tillväxten varit tämligen stabil under 1970-talet. En viss förskjutning har dock ägt rum under senare år genom den ökade utlandsupplåningen.

Finanssektorn – som i huvudsak omfattar bankerna, enskilda försäkrings-

¹ Uppgifterna för 70-talet baseras på SCB:s finansräkenskaper.

Tabell 10.29 De institutionella sektorernas ställning på kreditmarknaden 1970–1977

Marknadsandelar i procent av totala kreditmarknadsomslutningen. Genomsnitt för resp. perioder

	1970–1973	1974–1977
<i>Kapitalinsats (utlåning)</i>		
Staten	9	9
Kommuner	2	0
Socialförsäkringssektorn	13	10
Bostäder	5 ^a	5
Icke-finansiella företag	12	12
Hushåll	15	15
Finanssektor	40	40
Utlandet	4	9
Summa	100	100
<i>Kapitalanskaffning (upplåning)</i>		
Staten	8	10
Kommuner	3	2
Socialförsäkringssektorn	–	–
Bostäder	14 ^a	11
Icke-finansiella företag	23	27
Hushåll	7	7
Finanssektor	37	37
Utlandet	8	6
Summa	100	100
<i>Nettoinsats på kreditmarknaden</i>		
Staten	1	–1
Kommuner	–1	–2
Socialförsäkringssektorn	13	10
Bostäder	–9	–6
Icke-finansiella företag	–11	–15
Hushåll	8	8
Finanssektor	3	3
Utlandet	–4	3

^a Medeltal för 1972–1973.

bolag och de för olika kreditändamål specialiserade mellanhandsinstitutet – är dominerande på såväl utbuds- som efterfrågesidan. I huvudsak spelar den rollen som kreditförmedlare mellan de andra sektorerna.

Av tabellens nedre del framgår vilka sektorer som strukturellt sett är nettolånggivare resp. nettolåntagare.

De icke-finansiella företagens nettobehov av extern finansiering har permanent legat på en hög nivå. Effekterna av förluståren 1976–1977 framgår i tabellen som en markant uppgång i nettoupplåningen. Med tabellens siffror förklaras detta av att företagen tvingades öka sin upplåning för att kunna möta en med förlusterna sammanhängande likviditetspress.

Beträffande hushållens ställning bör understrykas att den får ses i samband med den separata redovisningen av bostadssektorn. Hushållens nettobidrag till marknaden, som enligt tabellen uppgår till 8 %, är således överskattat med

hänsyn till att en stor del av deras faktiska upplåning lagts in i bostadssektorn.

Utifrån finansräkenskaperas statistik är det också möjligt att se hur kapitalflödena fördelar sig mellan och inom de ovan angivna sektorerna. I tabell 10.30 presenteras i en finansmatris ett sådant mönster för 1977. I matrisen har finanssektorn uppdelats på institutgrupperna försäkringsbolag, riksbank, banker och mellanhandsinstitut.

Matrisen anger utgångsläget för kreditmarknadsutvecklingen 1977–1983 och det är tydligt att de speciella omständigheter som präglade ekonomin 1977 i flera avseenden gett ett starkt utslag på bilden. Sålunda har de icke-finansiella företagens placeringar sjunkit till en onormalt låg andel av marknaden. Vidare förbyttes den tidigare balansen i statens finansiella transaktioner 1977 till ett kraftigt underskott med påföljd att upplåningsandelen steg medan marknadsandelen av kapitalinsatserna började sjunka.

Utlandets bidrag till kreditmarknaden uppgick 1977 till ca 15 %, vilket är betydligt över genomsnittet för tidigare perioder och avspeglar det stigande bytesbalansunderskottet. Staten, som detta år inledde en omfattande utlandsupplåning, svarade tillsammans med bankerna för mer än 70 % av totala utlandsupplåningen. För socialförsäkringssektorn, som bortsett från mycket kortfristiga transaktioner på penningmarknaden, endast är kapitalgivare sjönk marknadsandelen ytterligare under 1977. Sektorns placeringar skedde liksom tidigare främst i mellanhandsinstitutet och statsobligationer.

Matrisen visar att bankerna – som väntat med tanke på deras vittförgrenade verksamhet – svarar för de största marknadsandelarna. Ur uppgifterna för deras kapitalförsörjning kan den övervägande delen av ökningen i penningmängden utläsas som summan av inlåningen från allmänheten, dvs. från kommuner, icke-finansiella företag och hushåll. Ökningen i sedelmängden framgår av riksbankens skuldökning till allmänheten. Summan av de angivna talen uppgår till 11,6 % vilket svarar mot ett tillskott i penningmängden på ca 17 miljarder kr. år 1977.

10.5.1 Kreditmarknaden 1983

Utgångspunkten för analysen av kreditmarknaden 1983 är den prognos över det finansiella sparandets utveckling och fördelning som presenterades i avsnitt 10.4. Av denna kan utläsas att under prognosperioden kommer de sektorvisa obalanserna mellan sparande och investeringar att stiga ytterligare, dock i en betydligt långsammare takt än under de senaste åren. För 1983 uppgår summan av de beräknade finansiella sparunderskotten i de institutionella sektorerna och bostadssektorn till ca 52 miljarder kr. De inhemska sektorernas över- och underskott beräknas tillsammans ge ett negativt saldo på ca 5 miljarder kr, vilket utgör nettoupplåningsbehovet från utlandet.

De yttre förutsättningarna för kreditmarknadens utveckling talar för att tillväxten blir långsammare än hittills under 70-talet. Till dessa hör lägre inflationstakt, AP-fondens stagnation och förbättringen av utlandsbalansen. Å andra sidan har några avgörande argument för att den nuvarande relationen mellan kreditmarknadens omslutning och BNP skall sjunka inte bedöms föreligga. Mot bakgrund härav har kreditmarknadens omslutning

Tabell 10.30 Finansmatrix 1977
 Procent av totala kreditmarknadens omslutning

Kapital- anskaffning	Kapitalinsats										Marknadsan- del av sum- ma extern kapitalan- skaffning		
	Staten	Kom- muner	Social- försäkr. sektorn	Bo- städer	Icke finan- siella företag	Hus- håll	Ensk. försäkr. institut	Riks- ban- ken	Banker	Mellan- hands- institut		Övr. finan- siella markn.	Ut- lan- det
Staten	-	-	2,8	-	-	2,8	0,6	-1,6	2,4	-	0,5	5,6	13,1
Kommuner	0,3	-	0,5	0,1	-	0,1	0,1	-	0,4	0,2	-0,5	0,5	1,7
Socialförsäkr. sektorn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bostäder	2,9	-	-	-	-	-	0,2	-	1,3	6,7	-0,2	-	10,9
Icke finansiella företag	3,1	0,1	1,5	1,4	2,3	1,1	1,1	-	6,2	2,9	0,7	3,1	23,5
Hushåll	0,8	-	-	4,5	-	-	0,1	-	3,3	-0,5	-	-	8,2
Ensk. försäkr. institut	-	-	-	-	-	4,3	-	-	-	-	-	-	4,3
Riksbanken	-	-	-	-	-0,3	1,4	-	-	-	-	-	0,7	1,8
Banker	0,1	0,6	0,8	-	2,2	7,7	-	-	-	-	2,6	5,1	19,1
Mellanhandsinstitut	-	-	4,2	-	-	0,5	1,7	-	3,6	-	0,4	0,2	10,6
Övr. finansiella	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
markn.	0,1	0,2	0,1	-	0,1	-0,1	1,2	0,6	0,6	1,2	-5,7	-0,4	-2,1
Utlandet	0,7	-	-	-	1,5	-	-	3,2	2,9	0,3	0,3	-	8,9
Marknadsandel av sum- ma kapitalinsatser	8,0	0,9	9,9	6,0	5,8	17,8	5,0	2,2	20,7	10,8	-1,9	14,8	100

Anm.: Tabellen omfattar alla slag av lån och ägarkapitalinsatser.

Källa: Statistiska centralbyråns finansräkenskaper.

som andel av BNP år 1983 beräknats uppgå till ca 45 %, eller 270 miljarder kr. Det innebär en årlig tillväxt i kreditmarknadsvolymen på 10,3 % per år vilket kan jämföras med att den under 1970–1977 växte med 16 % per år. Den totala kreditmarknadsomslutningen blir därmed ca 5,1 gånger större än summan av de ovan angivna finansiella sparunderskotten. Av tabell 10.31 framgår att dessa relationer överensstämmer väl med utvecklingen under tidigare år.

Utifrån den sålunda beräknade totala kreditmarknadsvolymen har 1983 års finansmatris byggts upp. Det har skett under restriktionen att resp. sektors nettoställning på kreditmarknaden (skillnaden mellan kapitalinsats och kapitalanskaffning) skall överensstämma med de tidigare framräknade sektorvisa sparsaldona.

För socialförsäkringssektorn, som endast är kapitalgivare, innebär detta att bidraget till marknaden entydigt bestäms av dess finansiella sparande. Bostädernas upplåningsbehov har beräknats med ledning av sektorns bruttoinvesteringar och reglerna för bostadsfinansieringen. De senare bestämmer också upplåningens fördelning på olika kreditgivare. Utifrån det givna sparunderskottet och den på ovanstående sätt beräknade upplåningen har sektorns utlåning fastställts.

För övriga sektorer föreligger inte samma möjligheter till entydiga bestämningar av kapitalinsatsernas och kapitalanskaffningens storlek. Ytterligare preciseringar kan dock härledas från andra utgångspunkter. En sådan utgångspunkt har varit att penningmängden skall stiga i samma takt som BNP, vilket vid given årlig BNP-tillväxt under prognosperioden fixerar den sammanlagda storleken av de icke-finansiella företagens, kommunernas och hushållens inlåning i bankerna.

I fråga om transaktionerna med utlandet har en särskild analys gjorts. Den totala upplåningen i utlandet kan schematiskt uppdelas i finansieringen av bytesbalansunderskottet, utlandsinvesteringarna och amorteringarna på långfristiga skulder samt ökningen av importkrediterna och valutareserven. De inhemska sektorernas utlåning till utlandet motsvaras i stort av exportkrediterna, valutareservökningens placering och ägarkapitalinsatser i produktions- och försäljningsbolag utomlands.

Resultatet av kalkylerna redovisas i tabellerna 10.32 och 10.33. Låt oss i förstone koncentrera intresset till tabell 10.32 och sektorernas totala marknadsandelar på in- och utlåningssidan samt jämföra dem med motsvarande struktur 1970-1977.

En av de viktigaste förändringarna under prognosperioden gäller socialförsäkringssektorns ställning. Dess bidrag till kreditmarknaden stiger mycket långsamt. Med den kreditmarknadstillväxt som förutsatts innebär detta att

Tabell 10.31 Kreditmarknadens omslutning

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1983
Kreditmarknadens omslutning i % av BNP till marknadspris	31,4	34,0	39,0	45,4	46,9	47,6	39,6	42,6	44,4
Kreditmarknadens omslutning som multipel av nettofinansieringsbehoven	3,9	4,1	6,4	6,0	6,2	5,6	4,3	4,0	5,1

Tabell 10.32 Finansmatris 1983
 Procent av totala kreditmarknadens omslutning

Kapital- anskaffn.	Kapitalinsats													
	Sta- ten	Kom- mu- ner	Social- försäkr. sektorn	Bo- stä- der	Icke finan- siella företag	Hus- håll	Ensk. försäkr. institut	Riks- ban- ken	Banker	Mellan- hans- insti- tut	Övr. finan- siella markn.	Utlän- det	Marknads- andel av summa extern kapital- anskaff- ning	Finan- siellt spara- de
Staten	-	-	1,8	-	-	2,3	1,5	1,9	2,0	-	-	2,6	12,1	-5,3
Kommuner	0,3	-	0,3	0,3	-	-	-	-	0,2	0,2	-	-	1,3	0
Socialförsäkr. sektorn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5,8
Bostäder	2,6	-	-	-	-	-	0,2	-	1,9	8,0	-	-	12,7	-5,8
Icke finansiella företag	2,2	0,3	0,6	1,6	6,6	2,0	0,6	-	4,6	1,5	-	2,0	22,0	-8,3
Hushåll	1,4	-	-	5,0	0,2	-	0,1	-	2,4	-	-	-	9,1	7,9
Ensk. försäkr. in- stitut	-	-	-	-	-	4,3	-	-	-	-	-	-	4,3	1,0
Riksbanken	-	-	-	-	0,5	0,9	-	-	0,2	-	-	0,5	2,1	1,0
Banker	0,1	1,0	0,4	-	2,7	7,5	0,3	-	-	-	0,9	5,1	18,0	1,1
Mellanhandsinstitut	0,2	-	2,7	-	-	-	2,6	-	3,8	-	-	0,2	9,5	0,2
Övr. finansiella markn.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,6
Utländet	-	-	-	-	3,7	-	-	1,2	3,7	-	-	-	8,6	1,8
Marknadsandel av summa kapitalin- sats	6,8	1,3	5,8	6,9	13,7	17,0	5,3	3,1	19,1	9,7	0,9	10,4	100,0	

Anm.: Tabellen omfattar alla slag av lån och ägarkapitalinsatser.

sektorns andel av de totala kapitalinsatserna 1983 kommer att ligga strax under 6 % – en markant nedgång från den genomsnittliga andelen på ca 10 % under 1974–1977. I nominellt belopp blir bortfallet mer än 10 miljarder kr. De problem som förknippas med sektorns tillbakagång gäller i första hand kapitalmarknaden. AP-fonden, som är den i sammanhanget betydelsefullaste delen av sektorn, svarar f. n. för ca 40 % av nettotillflödet av långfristigt lånekapital. Det sker dels genom direkta placeringar i realsektorerna, dels genom finansiering av mellanhandsinstitutens utlåning. Bostadssektorns andel av AP-fondens placeringar uppgår f. n. till ca 30 %.

I viss mån kompenseras AP-fondens relativa tillbakagång av att hushållens andel av kapitalinsatserna stiger som en följd av ökningen i hushållssparandet. Vidare beräknas lönsamhetsförbättringen i de icke-finansiella företagen medföra att även deras marknadsandel av kapitalinsatserna ökar. Uppgången i dessa sektors andelar beräknas till 2,0 resp. 1,7 procentenheter jämfört med genomsnittet för 1970–1977.

På marknadens efterfrågesida beräknas såväl staten som bostadssektorn kräva ökade andelar. Statsskuldspolitiken måste därvid utformas så att den statliga upplåningen inte tränger ut de mindre konkurrenskraftiga bostadsobligationerna på lånemarknaden. Detta har i beräkningarna förutsatts ske genom att staten drar ner den andel av sin upplåning som sker i AP-fonden och bankerna med sammanlagt 1,4 procentenheter jämfört med 1977 samtidigt som bankerna ökar sitt engagemang i bostadsfinansieringen genom byggnadskrediter och obligationsköp i mellanhandsinstituten. I matrisen för 1983 uppgår de senare marknadsandelarna till 1,8 % resp. 3,8 %. För att bostadssektorns kapitalanspråk skall kunna tillgodoses krävs även att försäkringsbolagens placeringar i de bostadsfinansierande mellanhandsinstituten ökar från utgångsläget 1,6 % till 2,6 % av kreditmarknadsomslutningen.

En jämförelse av matriserna för 1983 och 1977 visar också att en kraftig omläggning av statsupplåningen förutsätts ske från utlandet till riksbanken. Neddragningen av statens utlandsupplåning, som ändå kommer att bli större än bytesbalansunderskottet, krävs för att bereda bankerna tillräckligt låneutrymme utomlands. För att penningmängden inte skall öka mer än vad som förutsatts måste nämligen bankernas inlåning från allmänheten hållas nere på en nivå som i och för sig blir otillräcklig för att finansiera deras utlåning.

Den bild av kreditmarknaden 1983 som därmed berörts i sina viktigaste delar är inte problemfri. I jämförelse med AP-fonden har bankerna en kortfristigare kapitalstruktur som av likviditetsskäl och med hänsyn till allmänhetens låneanspråk gör det svårare att binda medel för lång tid. Från sådana utgångspunkter kan bankerna se det som nödvändigt att expandera den kortfristiga in- och utlåningen till allmänheten i takt med de långfristiga engagemangen i stats- och bostadsobligationer. Kreditmarknadsvolymen och penningmängden skulle i så fall stiga mer än vad som ovan antagits. En högre tillväxt i penningmängden kan också komma till stånd om hushållen och företagen placerar en större andel av sitt kapital på inlåningsräkningar än vad som förutsatts i beräkningarna.

Beträffande företagen observeras speciellt att transaktionerna inom sektorn, dvs. kapitalbindningen i handels- och koncernkrediter och aktiepla-

Tabell 10.33 Finansmatrix 1983
Milj. kr.

	Kapitalinsats													
	Sta- ten	Kom- mu- ner	Social- försäkr. sektorn	Bo- stä- der	Icke finan- siella företag	Hus- håll	Ensk. försäkr. institut	Riks- ban- ken	Banker	Mellan- hands- insti- tut	Övr. finan- siella markn.	Utlän- det	Summa extern kapital- anskaff- ning	Finan- siellt sparan- de
Staten	-	-	4 970	-	-	6 210	4 050	5 130	5 400	-	-	7 020	32 780	-14 420
Kommuner	810	-	810	810	-	-	-	-	540	540	-	-	3 510	0
Socialförsäkr. sek- torn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15 740
Bostäder	6 950	-	-	-	-	-	560	-	5 110	21 670	-	-	34 290	-15 660
Icke finansiella företag	6 010	810	1 620	4 320	17 800	5 390	1 600	-	12 580	3 980	-	5 400	59 510	-22 540
Hushåll	3 780	-	-	13 500	540	-	270	-	6 430	-	-	-	24 520	21 380
Ensk. försäkr. in- stitut	-	-	-	-	-	11 610	-	-	-	-	-	-	11 610	2 700
Riksbanken	-	-	-	-	1 350	2 430	-	-	540	-	-	1 350	5 670	2 700
Banker	270	2 700	1 050	-	7 290	20 250	810	-	-	-	2 430	13 770	48 570	2 940
Mellanhandsinstitut	540	-	7 290	-	-	-	7 020	-	10 260	-	-	540	25 650	540
Övr. finansiella markn.	-	-	-	-	-	-	-	-	810	-	-	-	810	1 620
Utländsk markn.	-	-	-	-	9 990	-	-	3 240	9 850	-	-	-	23 080	5 000
Summa kapital- insatser	18 360	3 510	15 740	18 630	36 970	45 890	14 310	8 370	51 520	26 190	2 430	28 080	270 000	

Anm.: Tabellen omfattar alla slag av lån och ägarkapitalinsatser.

ceringar, stiger markant – från 2,3 till 6,6 % av kreditomslutningen mellan 1977 och 1983. I och för sig motsvarar 6,6 % det normala värdet sett över flera år men det kan inte uteslutas att återgången till denna nivå endast sker successivt och att en kassalikviditet byggs upp under mellantiden genom banksinsättningar, vilket också ökar penningmängden.

Problem av dessa slag ställer krav på den kreditpolitiska beredskapen att kunna bromsa en för snabb kreditexpansion och därmed sammanhängande tillväxt i penningmängden. En sådan utveckling skulle bl. a. kunna mötas med att en större andel av statsskuldens finansiering placerades hos allmänheten, t. ex. genom att staten införde en särskild placeringsform för företagens likviditetsöverskott. Åtgärden skulle minska företagens inlåning i bankerna och motverka penningmängdens tillväxt.

I tabell 10.33 återges kalkylresultaten i nominella belopp. Där framgår att sektorernas nettoställning på kreditmarknaden (skillnaden mellan kapitalin-sats och kapitalanskaffning) överensstämmer med tidigare angivna finansiella sparsaldon.¹ Den erforderliga ökningen av penningmängden år 1983 – beräknad till ca 34 miljarder kr. – framgår som summan av bankernas inlåning från kommunerna, företagen och hushållen, ca 30 miljarder kr., samt av företagets och hushållens placeringar i riksbanken, vilket är lika med ökningen i utelöpande sedelmängd, dvs. ca 4 miljarder kr.

Ökningen av valutareserven, som har satts lika med importtillväxten i löpande pris, uppgår för 1983 till 3,3 miljarder kr. och framgår i tabellen som riksbankens utlåning till utlandet.

Den presenterade kalkylen är konsistent med LU:s huvudalternativ. Beräkningarna visar på några troliga förändringar i nuvarande kreditmarknadsstruktur och härav har vissa slutsatser dragits om statsskuldspolitiken och kreditpolitikens inriktning. Det bör emellertid kraftigt understrykas att kalkylen visar en av flera möjliga bilder av den kreditmarknadsutveckling som är förenlig med övriga LU-resultat. Genom att variera antagandena på de punkter där inga bestämda restriktioner synes föreligga och där osäkerheten är stor erhålls andra resultat, vilka också kan anses godtagbara. Den här presenterade utvecklingsbilden måste sålunda ses som ett exempel på en möjlig utveckling under i övrigt givna förhållanden.

¹ I matrisen har företagssektorns finansiella sparande till skillnad från tidigare delats upp på finansiella och icke-finansiella företag.

11 Övriga aspekter på utvecklingen 1977–1983

11.1 Regional utveckling

11.1.1 *Inledning*

Under 1970-talets första hälft ändrades mönstret för den regionala befolkningsutvecklingen drastiskt jämfört med 1960-talet. Den kraftiga utflyttningen från skogslänen på 10 000–15 000 personer per år under 1960-talet ersattes med en nettoinflyttning. Storstäderna, som under 1960-talet hade den jämfört med övriga regioner kraftigaste befolkningstillväxten, har under 1970-talet haft en mycket dämpad utveckling. Nettoflyttningarna mellan länen har under 1970-talet över lag varit avsevärt mindre än tidigare. Även befolkningsförskjutningarna inom länen har minskat betydligt jämfört med tidigare. En förklaring härtill är den kraftigt ökade pendlingen som gjort det möjligt för många mindre kommuner att behålla och i en del fall också öka sin folkmängd. Detta gäller främst kommuner som ligger inom pendlingsavstånd från länens primära centra och större regionala centra, där ökningen av arbetstillfällena i huvudsak skett. För mindre kommuner som ligger på längre avstånd från dessa tillväxtcentra fortsätter emellertid i flertalet fall utflyttningen och befolkningsminskningen, om än i lägre takt än under 1960-talet. Särskilt markant har denna omflyttning varit inom det inre stödområdet.

Förändringen i flyttningsbilden motsvaras av förändringar på de regionala arbetsmarknaderna. Sysselsättningen i storstadsområdena och i södra Sverige utvecklades svagt under 1970-talets första del. De större orternas tillväxt under 1960-talet hängde i hög grad samman med tjänstenäringsarnas expansion. Ökningstakten för dessa näringsgrenar har under 1970-talet fördelats betydligt jämnare mellan olika typer av orter. Industrisysselsättningen inom storstadslänen har sedan 1960-talets mitt minskat betydligt. Den regionala omfördelning av industrisysselsättningen som ägt rum inom landet under det senaste decenniet har inneburit en påtagligt ökad andel för skogslänen. Till betydande del kan denna utveckling förklaras av insatta regionalpolitiska åtgärder.

De allra senaste årens utveckling inom den svenska ekonomin – främst då problemen inom industrin – och därav betingade förändringar på arbetsmarknaden i olika delar av landet, har inneburit att flyttningsbilden åter förändrats. Den nettoinflyttning som skogslänen uppvisade under 1970-talets första hälft har stannat av och i några fall förbytts i flyttningsförluster. Här skall också nämnas de problem som uppstått på många orter under de senaste åren genom olika företagskriser inom industrin.

Även om utvecklingen under 1970-talet som helhet inneburit att en bättre balans uppnåtts mellan landets olika delar, främst då på befolkningsidan, föreligger fortfarande stora regionala skillnader i vissa väsentliga avseenden. Skillnaderna i tillgång till service och sysselsättning är fortfarande betydande. Den starkt ökade sysselsättningen bland kvinnorna har inte hittills inneburit någon utjämning av förvärvsfrekvenserna i olika delar av landet. Också de regionala skillnaderna i deklarerad inkomst per sysselsatt är fortfarande stora.

Det övergripande målet för regionalpolitiken, som detta lagts fast av riksdagen, är att skapa en sådan geografisk fördelning av tillgängliga resurser att människor i landets olika delar ges allsidig sysselsättning och service samt en god miljö. Riksdagen har angivit riktlinjer för regionalpolitiken bl. a. i form av en plan för utveckling av den regionala strukturen och befolkningsramar för planeringen i länen.

I LU:s kalkyler ses samhällsutvecklingen i första hand ur nationell synvinkel. Överväganden om den regionala utvecklingen kommer in i kalkylerna i samband med bedömningarna av produktivitetsutveckling och investeringsbehov inom de olika näringslivssektorerna, vid bedömning av utvecklingen för olika offentliga verksamheter m. m. Kalkylerna i LU är således inte oberoende av mål och åtgärder inom den regionala planeringens ram. De bedömningar som görs i fråga om olika regionala faktorer inverkan på variabler i LU:s beräkningar vägs emellertid in mer resonemangsvis – utan hjälp av formaliserade metoder – och tillsammans med överväganden om andra faktorer inverkan (krav på miljövårdsinsatser etc.).

De regionala aspekterna av samhällsutvecklingen är av intresse i flera avseenden i LU:s kalkyler. Dels är det nödvändigt att analysera huruvida LU:s resultat kan realiseras med hänsyn till trögheter i olika omställningsprocesser som betingas av rumsliga faktorer. Dels finns det ett intresse av att undersöka vilken regional utveckling som impliceras av LU:s resultat för sektorernas utveckling, särskilt då i fråga om sysselsättningen.

I detta avsnitt redovisas beräkningar av den regionala sysselsättningsutvecklingen 1977–1983 som utförts med utgångspunkt i resultaten i LU:s huvudalternativ. Några regionala beräkningar med utgångspunkt i LU:s mer långsiktiga kalkyler har här inte utförts. En regional utfördelning har gjorts av den sektorvisa sysselsättningsutveckling som beräknats i LU. Dessutom har fristående kalkyler utförts för arbetskraftsresursernas utveckling i olika regioner. Genom att ställa dessa två kalkyler mot varandra kan man belysa vissa regionala spänningar som impliceras av LU:s resultat. Landets län har i de regionala analyserna indelats i 8 riksområden enligt följande tablå.

Landets indelning i riksområden

Län	Riksområde
AB	Stockholm
CDETU	Östra Mellansverige
FGHI	Småland med öarna
KLM	Sydsverige
NOPR	Västsverige
SWX	Norra Mellansverige
YZ	Mellersta Norrland
AC, BD	Övre Norrland

En betydande osäkerhet vidlåder de beräkningsresultat som redovisas i det följande. Kalkylerna är översiktliga och tar endast i begränsad utsträckning hänsyn till regionala särdrag. De bygger vidare på förutsättningen att nuvarande regionalpolitiska insatser blir i huvudsak oförändrade. Mer utförliga regionala kalkyler kan inte heller anses ligga inom ramen för LU:s arbete. Sådana prognoser utarbetas på regional nivå inom ramen för den regionala utvecklingsplaneringen – länsplaneringen. LU:s kalkyler är emellertid en väsentlig utgångspunkt för länsplaneringens prognoser.

11.1.2 Regional fördelning av LU:s sysselsättningskalkyler

De resultat för sysselsättningsutvecklingen inom olika sektorer som erhålls i LU har fördelats på regioner med hjälp av en vidareutvecklad variant av den modell som användes vid motsvarande kalkyler i LU 75.¹ Den principiella utgångspunkten i denna modell är att sektorerna kan indelas i två grupper beroende på de faktorer som påverkar efterfrågan på arbetskraft. Den första gruppen utgörs av sektorer vars sysselsättningsutveckling i en region antas bestämmas av den nationella utvecklingen samt förskjutningarna i regionens andelar av denna, s. k. basnäringar med nationell och internationell marknad för sina produkter. Den andra gruppen utgörs av sektorer, vars sysselsättningsutveckling i en region antas vara bestämd av den totala sysselsättnings- eller befolkningsutvecklingen i samma region, s. k. servicenäringar med i huvudsak lokal marknad. I vissa fall har resp. LU-sektor förts till den första av dessa två grupper; i övriga fall har sektorerna delats upp så att en del av en LU-sektor förts till basnäringarna och återstående del således till servicenäringarna. Jord- och skogsbruk, extraktiv industri, de olika industribranscherna, partihandel och försvar är exempel på verksamheter som i modellen förts till basnäringarna. Husbyggnad, detaljhandel, undervisning och forskning, hälso- och sjukvård samt socialvård som drivs i kommunal regi är exempel på verksamheter som räknats till servicenäringarna. Den totala sysselsättningen per sektor måste överensstämma med motsvarande tal enligt LU-kalkylerna. Något sådant krav finns emellertid inte på de enskilda bas- resp. servicedelarna av en LU-sektor.

I ett första beräkningssteg har trendframskrivningar gjorts av regionernas andelar av sysselsättningen inom de olika basnäringarna. Sedan prognoserna för basnäringarna brutits ned regionalt, har sysselsättningen inom servicenäringarna beräknats genom att man tillämpat s. k. servicekvoter. Dessa relaterar andelen av de sysselsatta i en viss region som arbetar i en viss serviceverksamhet till motsvarande andel på nationell nivå. Även servicekvoterna har beräknats genom trendframskrivning. Sysselsättningsutvecklingen i regionerna bestäms således i denna modell – förutom av de förändringar som betingas av sektorutvecklingen på nationell nivå som är den regionala analysens utgångspunkt – av såväl förskjutningar i regionernas andelar av basnäringarnas sysselsättning enligt den historiska trenden, som multiplikatoreffekter på servicesysselsättningen av förändringar i basnäringarnas sysselsättning.

Resultaten av den regionala fördelningen av de sektorvisa sysselsättningskalkylerna i LU redovisas i tabell 11.1. Sysselsättningen ökar enligt denna kalkyl i samtliga riksområden 1977–1983. De i antalstermer största ökning-

¹ En mer utförlig redogörelse för beräkningsmodellen och det statistiska material som ligger till grund för beräkningarna ges i en särskild promemoria av tekn. dr. Folke Snickars, Regional nedbrytning av prognoserad nationell efterfrågan för arbetskraft. Underlagsmaterial till LU 78 och länsplanering 1980.

arna redovisas för Stockholms län, Sydsverige samt Östra Mellansverige. Den årliga ökningen av antalet sysselsatta i de två senare riksområdena är klart större än under perioden 1974–1977. Även Småland med öarna skulle enligt kalkylerna få en snabbare sysselsättningstillväxt 1977–1983 än 1974–1977. För samtliga övriga riksområden anger kalkylerna en svagare sysselsättningsutveckling än under 1974–1977. I särskilt hög grad gäller detta Västsverige.

Beträffande resultaten för de enskilda sektorerna i de regionala beräkningarna kan följande kommentarer göras.¹ Förändringarna vad gäller den totala sysselsättningen förklaras i flertalet riksområden till större delen av den offentliga sektorns expansion. I förhållande till förändringarna av antalet sysselsatta inom denna sektor framstår förändringarna inom övriga sektorer som mindre anmärkningsvärda. Industrisysselsättningen i Stockholms län och Norra Mellansverige blir enligt kalkylerna i stort sett oförändrad under perioden 1977–1983 medan en svag tillväxt prognoseras för Norrland. Prognosen för riksnivån anger en ökning av antalet sysselsatta inom industrin på 0,5 % per år 1977–1983. För Östra Mellansverige, Småland med öarna och Sydsverige anger kalkylerna en klart snabbare ökning av industrisysselsättningen än den riksgenomsnittliga. Kalkylerna anger en relativt hög tillväxt för den offentliga sektorn i samtliga riksområden. En klart snabbare ökning än den riksgenomsnittliga anges för Stockholms län och Östra Mellansverige. En förhållandevis långsam tillväxt anges för Västsverige, Norra Mellansverige samt norrlandsläna som helhet.

En jämförelse mellan resultaten av den regionala utfördelningen av LU:s sektorvisa kalkyler för sysselsättningsutvecklingen och prognoser som färdigställt under våren 1978 inom ramen för länsplaneringens arbete anger ungefär samma fördelning mellan riksområdena. Däremot anger LU:s kalkyler en ökning av totalsysselsättningen som kraftigt överstiger länsplaneringens prognoser. En väsentlig förklaring till den stora skillnaden mellan resultaten är det ekonomiska uppsving från 1977 till 1983, särskilt för industrin, som LU:s huvudalternativ förutsätter. De ekonomiska och ekonomisk-politiska förutsättningarna för att detta skall kunna realiseras diskuteras utförligt i andra kapitel i LU.

11.1.3 *Regionala arbetskraftsberäkningar*

Fristående, regionala arbetskraftskalkyler har utförts med utgångspunkt i den i kapitel 5 beskrivna arbetskraftskalkylen för riket.² För varje riksområde har först gjorts en förenklad befolkningsprognos för perioden 1977–1983, vilken förutsätter inga flyttningar mellan regionerna och ingen nettoinvandring från utlandet. Fruktsamhetstal och dödstal har i varje region antagits utvecklas på samma sätt som enligt befolkningsprognosen för riket. Den på detta sätt framskrivna befolkningen i de yrkesverksamma åldrarna (16–74 år) i varje region betingas härigenom helt och hållet av befolkningens storlek och åldersstruktur i utgångsläget 1977.

I nästa steg har antalet personer i arbetskraften i varje region 1983 beräknats. Härvid har de relativa AK-talen³ i var och en av de analyserade befolkningsgrupperna i varje region antagits förändras lika mycket som enligt arbetskraftskalkylen för riket.

¹ Den sektorvisa sysselsättningsutvecklingen på riksnivå beskrivs översiktligt i avsnitt 9.1.2.

² Beräkningar av arbetskraftsresursernas utveckling i olika riksområden har utförts av prognosinstitutet vid SCB

³ För en definition av denna term, se avsnitt 5.1.4.

Tabell 11.1 Sysselsättningsutvecklingen i olika riksområden 1970-1977 samt 1977-1983 enligt den regionala fördelningen av LU-kalkylerna

Riksområde	Antal sysselsatta 1977 ^a	Årlig förändring av antalet sysselsatta		
		1970- 1974	1974- 1977	1977- 1983
AB	818 000	6 600	7 500	6 400
CDEU	677 500	2 400	6 300	11 300
FGHI	370 000	-300	1 500	4 900
KLM	571 500	2 300	1 800	6 500
NOPR	804 700	4 800	11 100	3 300
SWX	398 000	300	3 900	1 700
YZ	186 500	1 000	2 600	1 600
AC, BD	233 500	2 800	4 100	3 000
Riket	4 059 700	19 900	38 800	38 700

^a Värden uppskattade på basis av nationella data för sysselsättningen i nationalräkenskapstermer.

Hänsyn har således inte tagits till att de relativa AK-talen under tidigare år utvecklats i något olika takt i olika regioner. Skälet till detta förenklade förfarande har framför allt varit att man i dessa kalkyler ville renodla befolkningsutvecklingens betydelse för tillgången på arbetskraft samt undvika inflytandet från den historiska utvecklingen av efterfrågan på arbetskraft i varje region. Framskrivningen av de relativa AK-talen för kvinnorna har dessutom modifierats med hänsyn till att dessa för vissa åldersgrupper i Stockholms län låg högt redan i utgångsläget (jfr avsnitt 5.1.4). Den ökning som förutsatts ske av kvinnornas relativa AK-tal är därför något mindre för Stockholms län än för övriga regioner.

I ett tredje beräkningssteg har antagits att den relativa arbetslösheten skulle vara densamma 1983 som 1977 i varje region. Tillsammans resulterar dessa antaganden i prognoser för tillgången på arbetskraft mätt i antalet sysselsatta personer per region 1983. Som tidigare påpekats ingår i dessa kalkyler ingen hänsyn till flyttningar, vare sig inom eller utom landet. Däremot har hänsyn tagits till pendlingen mellan riksområdena vid beräkning av arbetskraftsresurserna.

I den arbetskraftskalkyl som ligger till grund för LU:s beräkningar innefattas också den sysselsättning som den i LU förutsatta nettoinvandringen till Sverige 1977-1983 beräknas ge upphov till. Hänsyn till denna sysselsättning - totalt 32 000 personer - måste givetvis tas även i de regionala kalkylerna. Vid fördelning av denna sysselsättning på regioner måste flera faktorer vägas in - främst då arbetsmarknadens utveckling i de olika riksområdena. Med hänsyn till den stora osäkerhet som vidlåder varje sådan fördelning diskuteras här regionala obalanser med utgångspunkt i de skillnader mellan efterfrågan och utbud på arbetskraft som framkommer då ingen hänsyn tas till nettoinvandringen i de regionala utbudsberäkningarna. Nettoinvandringen kommer in som en mycket viktig faktor i den diskussion som förs beträffande möjligheterna att åstadkomma balans på de regionala arbetsmarknaderna.

11.1.4 Regionala obalanser fram till 1983

Resultaten av de ovan beskrivna beräkningarna redovisas i tabell 11.2. Skillnaden mellan de två kalkylerna, givet förutsättningarna i dessa, kan ses som uttryck för de gap eller obalanser på de regionala arbetsmarknaderna som kan uppkomma under prognosperioden.

Enligt beräkningarna uppkommer efterfrågeöverskott på arbetsmarknaderna 1983 i samtliga riksområden utom Stockholm, Västsverige och Norra Mellansverige om ingen hänsyn tas till den i LU förutsatta nettoinvandringen från utlandet under perioden 1977–1983. Särskilt stora efterfrågeöverskott anges för Östra Mellansverige, Småland med öarna samt Sydsverige. Betydande utbudsöverskott 1983 föreligger enligt kalkylerna i Västsverige och Norra Mellansverige. Den differens mellan de två kalkylerna som uppkommer för Stockholm samt Mellersta resp. Övre Norrland är dock av förhållandevis liten storlek. Resultaten kan således sägas indikera en i stort sett balanserad arbetsmarknad i dessa tre riksområden 1983. För övriga riksområden gäller att differensen mellan kalkylerna är av sådan storlek att den kan anses ligga utanför den marginal som ges av osäkerheten i själva beräkningsmetoden. För dessa riksområden anger således kalkylerna potentiella obalanser på arbetsmarknaderna vid slutet av prognosperioden.

För *Stockholms län* anger kalkylerna ett visst utbudsöverskott på arbetsmarknaden om ingen hänsyn tas till nettoinvandringen från utlandet. I relativa termer är dock överskottet försumbart. Sysselsättningen inom bl. a. industri och privata tjänster kommer enligt kalkylerna att utvecklas ogynnsamt i förhållande till den riksgenomsnittliga utvecklingen. En i förhållande till flertalet övriga riksområden snabb tillväxt anges däremot för sysselsättningen inom den offentliga sektorn.

En mycket betydande andel av nettoinvandringen från utlandet har under de senaste åren gått till stockholmsregionen. Även om en nedgång i denna kan anses sannolik med hänsyn till tendensen till utbudsöverskott på arbetsmarknaden, torde ändå också fortsättningsvis en relativt stor andel av den utrikes invandringen gå till stockholmsregionen. Den tendens till ökat utbudsöverskott som detta medför kan antas motvägas av utflyttning till andra regioner av sysselsatta svenska medborgare. Enligt beräkningarna ingår också inpendlare till regionen i arbetskraften. En minskad nettoinpendling till regionen under prognosperioden är därför en annan anpassningsmekanism som kan komma att motverka tendensen till utbudsöverskott.

För *Östra Mellansverige* visar kalkylerna på ett betydande efterfrågeöverskott – ca 30 000 personer – på arbetsmarknaden om ingen hänsyn tas till nettoinvandringen. En förhållandevis snabb efterfrågetillväxt, främst då inom den offentliga sektorn men i viss mån också industrin, är en förklaring till de resultat som framkommer i kalkylerna.

Till betydande del torde tendensen till efterfrågeöverskott kunna motvägas av dels en jämfört med tidigare förhållanden klart större invandring, dels minskad utpendling till stockholmsregionen. Det är dock tveksamt om anpassningar på dessa två områden räcker till för att skapa balans på arbetsmarknaden i regionen. Sannolikt torde också en viss inrikes nettoin-
flyttning krävas för att arbetskraftsbehovet skall kunna tillgodoses.

Även för *Småland med öarna* pekar beräkningarna på ett efterfrågeöver-

Tabell 11.2 Antal sysselsatta per riksområde 1977-1983 enligt den regionala fördelningen av LU:s sektorsberäkningar samt arbetskraftsresurser enligt fristående kalkyler

Riksområde	Antal sysselsatta		Arbetskraftsresurser 1983 enligt fristående kalkyler (exkl. nettoinvandring från utlandet) ^a	Differens 1983 mellan den regionala fördelningen av LU:s sektorsberäkningar och arbetskraftskalkylerna (exkl. nettoinvandring från utlandet)
	1977	1983 enligt den regionala fördelningen av LU:s sektorskalkyler		
AB	818 000	856 700	858 200	- 1 500
CDETU	677 500	745 500	716 100	29 400
FGHI	370 000	399 200	387 700	11 500
KLM	571 500	610 500	597 900	12 500
NOPR	804 700	824 500	844 700	-20 200
SWX	398 000	408 300	413 500	- 5 200
YZ	186 500	195 900	193 300	2 600
AC, BD	233 500	251 500	248 700	2 800
Riket	4 059 700	4 292 100	4 260 100	32 000 ^b

^a Vid beräkningarna av arbetskraftsresurserna har förutsatts samma nettopendling mellan riksområdena 1983 som 1977.

^b Överensstämmer med antagandet om nettoinvandring på nationell nivå.

skott på arbetsmarknaden. Speciellt industrissysselsättningen förutsatts öka snabbt i regionen. Även den offentliga sektorn antas öka snabbare än den riksgenomsnittliga tillväxttakten. Med hänsyn till den utveckling på arbetsmarknaden som kalkylen anger torde en betydligt större nettoinvandring från utlandet än tidigare kunna förväntas under prognosperioden. Det är dock osäkert om den utrikes inflyttningen kan bli av sådan omfattning att den räcker till för att ge balans på arbetsmarknaden 1983 i riksområdet.

Beräkningarna för *Sydsverige* visar på i stort sett samma utvecklingsbild som för Småland med öarna. Det efterfrågeöverskott på arbetsmarknaden 1983 som anges av kalkylerna torde till stor del komma att motvägas av nettoinvandring från utlandet.

Det kraftiga utbudsöverskottet - ca 20 000 personer 1983 - för *Västsverige* förklaras till betydande del av den ogynnsamma bild för industrissysselsättningen som framkommer i beräkningarna. Delvis som en konsekvens härav väntas även den offentliga sektorns sysselsättning utvecklas långsamt. En viss nettoinvandring till regionen kan väntas trots den ogynnsamma utveckling på arbetsmarknaden som anges av här utförda beräkningar. Förutsatt att det utbudsöverskott som kalkylerna pekar på inte kan motverkas genom regionalpolitiska satsningar, torde en viss utflyttning från regionen krävas för att balans på arbetsmarknaden skall nås. (En anpassning genom enbart flyttning skulle förutsätta en utflyttning av sysselsatta personer motsvarande nära 2,5 % av arbetskraften 1983 för att balans på arbetsmarknaden skall nås.)

Även för *Norra Mellansverige* anger kalkylerna ett visst utbudsöverskott - ca 5 000 1983 - på arbetsmarknaden 1983. En oförändrad industrissysselsättning förutses för prognosperioden. Sysselsättningen inom den offentliga

sektorn väntas utvecklas klart långsammare än i övriga regioner.

Enligt de beräkningsresultat som här erhållits skulle arbetsmarknaden i såväl *Mellersta Norrland* som *Övre Norrland* karakteriseras av i stort sett balans 1983 – detta trots att den antalsmässiga efterfrågetillväxten i båda dessa riksområden 1977–1983 enligt kalkylerna blir i stort sett endast ungefär hälften så snabb som under perioden 1974–1977. Någon nettoutflyttning från dessa regioner skulle således enligt här utförda kalkyler inte uppkomma under prognosperioden.

Sammanfattningsvis torde de resultat som redovisas ovan – trots den stora osäkerheten i de bakomliggande kalkylerna – kunna tolkas så att det föreligger en risk för betydligt ökade spänningar på arbetsmarknaderna i vissa delar av landet under åren fram till 1983 jämfört med de förhållanden som hittills karakteriserat 1970-talet.

De efterfrågeöverskott som kalkylerna anger för vissa regioner kan antas komma att minskas i betydande grad genom nettoinvandring från utlandet. I regioner med tendenser till utbudsöverskott torde bl. a. regionalpolitiska insatser kunna bidra till att minska gapen. I de riksområden där kalkylerna anger särskilt stora gap torde en viss nettoutflyttning krävas för att balans skall erhållas. De obalanser på arbetsmarknaden i olika regioner, som kalkylerna pekar på, kan dock inte i något fall anses så stora att det finns skäl anta att LU:s kalkyler inte skulle kunna realiseras med hänsyn till trögheter i de regionala strukturanpassningarna.

För att det i framtiden skall vara möjligt att nedbringa osäkerheten i den typ av kalkyler som här redovisas krävs förbättringar på såväl modell- som statistiksidan. Modelltypen behöver utvecklas bl. a. så att den i ökad utsträckning kan ta hänsyn till regionala karakteristika. Särskilt metoderna för att prognostisera den offentliga sektorns regionala utveckling behöver förbättras.

11.2 Inkomstfördelning¹

Inledning

Intresset för inkomstfördelningens utseende och utveckling kan främst härledas till de värderingar som finns beträffande välfärdens fördelning i samhället. Inkomstfördelningen är emellertid endast en av de komponenter som bestämmer välfärdens fördelning, vid sidan av t. ex. fritidens kvalitet och kvantitet, arbetsförhållanden, inkomstrygghet m. m. (Se också avsnitt 11.4.) Det är viktigt att definiera inkomst och inkomsttagare så att resultaten kan tolkas från välfärdssynpunkt. Man måste också undersöka utvecklingen för andra välfärdsskapande faktorer, eftersom dessa delvis är utbytbara med inkomstfördelningen.

Inkomstbegrepp

Sambandet mellan välfärd och inkomst går via de konsumtionsmöjligheter som inkomsterna skapar. Det från fördelningssynpunkt mest relevanta inkomstmättet blir då *den disponibla inkomsten*. Skillnader i disponibel inkomst anger att individerna (hushållen) har olika möjligheter att göra sig

Detta avsnitt är en sammanfattning av en promemoria som gjorts av Roland Spånt för 1978 och är en långtidsutredning.

gällande som konsumenter på marknaden.

Disponibel inkomst består av förvärvsinkomsterna av tjänst, kapital, fastighet, jordbruk och rörelse samt alla utfallna skattefria socialförsäkringar och bidrag från samhället med avdrag av de direkta skatterna och socialavgifterna. De disponibla inkomsterna är följaktligen direkt påverkade av den offentliga fördelningspolitiken via inkomstskattesystemet och via barnbidragen, bostadstilläggen, bidragsförskotten och andra delar av bidragssystemet. Förvärvsinkomsterna är direkt påverkade av utfallna skattepliktiga ålders- och AP-pensioner.

Med hänsyn till bl. a. samhällets fördelningspolitik är det viktigt att parallellt med de disponibla inkomsterna också studera andra inkomstbegrepp än disponibel inkomst. Sådana inkomstbegrepp är inkomst före och efter inkomstskatt som ger ett mått på storleken av inkomstskattesystemets utjämnande eller spridande effekter. Man bör också analysera effekter av barnbidrag, bostadstillägg m. m. genom att studera de disponibla inkomsternas fördelning inkl. och exkl. de olika typerna av bidrag. I 1970 och 1975 års långtidsutredningar utgjorde sammanräknad nettoinkomst (dvs. summan av inkomst från skattepliktiga förvärvskällor med avdrag för utgifter för intäkternas förvärvande) det huvudsakligen använda och analyserade inkomstbegreppet. Löpande serier över nettoinkomsterna kan erhållas år från år sedan 1951 både för alla individer sammantagna och med uppdelning på ålder (5-årsklasser), kön (fr. o. m. 1958) och civilstånd. De sammanräknade nettoinkomsternas fördelning är också politiskt relevant. Ju jämnare fördelade förvärvsinkomsterna är desto mindre utjämningskrav behöver läggas på skatte- och bidragssystemet, givet samma övergripande fördelningsmål i ekonomin. I föreliggande långtidsutredning redovisas parallellt utvecklingen av disponibel inkomst och av förvärvsinkomst. Dessutom beskrivs förvärvsinkomsternas fördelning ett givet år.

Mätenhet och inkomsttagarenhet

Det inkomsttagarbegrepp man använder är beroende av valet av inkomstbegrepp. När man studerar disponibel inkomst och inkomstmått nära privat konsumtion är det naturliga inkomsttagarbegreppet hushållet eller antalet konsumtionsenheter i hushållet. För sammanräknad inkomst är vuxna individer den relevanta inkomsttagarenheten.

Det finns flera olika mått som används när man vill försöka att överskådligt beskriva inkomstfördelningen. Decilfördelningen anger hur stora andelar av de totala inkomsterna som tillfaller olika tiondelar av inkomsttagarna när de rangordnats efter inkomstens storlek. Den maximala utjämningsprocenten anger hur stor del av inkomsterna som måste överföras mellan inkomsttagare för att alla skall uppnå medelinkomsten. Koncentrationskoefficienten slutligen, mäter förhållandet mellan summan av alla inkomstskillnader och den totala inkomstsumman. Man bör emellertid observera att det inte finns något perfekt mått för inkomstspridning. Några av måtten är känsliga för förändringar i toppen av inkomstpyramiden, andra för förändringar i den absoluta botten. Små årsvisa förändringar kan därför ge utslag på några av ojämnhetsmåtten, medan andra mått lämnas opåverkade.

Förvärvsinkomsternas fördelning 1976

Som mått på individernas förvärvsinkomster används här deras sammanräknade inkomster. Det föreligger vissa mycket klara skillnader mellan inkomststrukturen för män och kvinnor, mellan olika åldrar, civilstånd och yrkesgrupper. Medelinkomsten 1976 var för män 47 500 kr. jämfört med 24 200 kr. för kvinnor och 35 700 kr. för män och kvinnor sammantagna. Enligt tabell 11.3 når inkomsten för män en topp mellan 35 och 55 år, medan inkomsterna för de yngsta och äldsta individerna i regel är väsentligt lägre. Bland kvinnorna leder det förhållandet att förvärvsfrekvensen för varje åldersgrupp ökar över tiden till att medelinkomsten är förhållandevis stabil upp till ungefär 55 års ålder. De kvinnor som 1976 var äldre än 55 år hade väsentligt lägre inkomster än de yngre grupperna.

För inkomstjämnheter gäller helt andra mönster (se tabell 11.4). Bland män ökar ojämnheten med stigande ålder upp till pensionsåldrarna (frånsett åldersklassen 20-24 år, där så många studerar eller gör värnplikt att ojämnheten blir extremt hög). Skillnaderna i förvärvsinkomster var följaktligen betydligt mindre inom exempelvis åldersgruppen 25-29 år än i grupperna 50-55, 55-59 år etc. Detta ålderstypiska mönster har påvisats i data sedan 1958. Kvinnorna har under samma period uppvisat ett annorlunda mönster för inkomstjämnheter i olika åldersgrupper. Ojämnheten är här lägst för åldrarna 20-25 år och 40-50 år och efter ålderspensioneringen. Orsaken till förvärvsinkomsternas ålderstypiska ojämnhetsmönster har analyserats i andra studier. Bland kvinnor brukar skillnaden i förvärvsfrekvens mellan olika åldrar anges som den helt dominerande förklaringsfaktorn. För män är dock bilden mer komplicerad. En analys byggd på inkomstskillnader mellan och inom olika yrkesgrupper illustrerar detta. För arbetare och företagare gäller att samtliga åldersgrupper ett givet år har ungefär lika höga medelinkomster. Bland manliga tjänstemän är inkomsterna däremot avsevärt större för högre åldersgrupper än för yngre och följaktligen inkomstskillnaderna tjänstemän-arbetare och tjänstemän-företagare betydligt större bland de äldre än bland de yngre. Detta är en viktig förklaring till att inkomstfördelningen är ojämna bland de äldre än bland de yngre. En annan viktig orsak är att andelen företagare och andelen ej förvärvsarbetande (förtidspensionärer m. m.) är stor i högre åldersklasser. Deras inkomster skiljer sig kraftigt från övriga inom samma åldersgrupp.

Tabell 11.3 Medelinkomst för män, kvinnor och samtliga i olika åldersklasser 1976
Sammanräknad inkomst inkl. skattepliktiga sociala förmåner, tusentals kronor

	Ålder											
	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-	20-
Män	32,0	45,3	53,9	58,3	60,1	60,0	58,6	56,6	49,5	36,9	22,8	47,5
Kvinnor	25,3	26,4	25,7	27,0	24,3	24,8	28,0	25,3	21,2	18,1	16,8	24,2
Samtliga	28,7	36,1	40,3	43,1	44,9	44,9	43,2	40,8	35,0	27,0	19,3	35,7

Källa: SCB.

Tabell 11.4 Inkomstjämnhet bland män, kvinnor och samtliga i olika åldersklasser 1976

Sammanräknad inkomst inkl. skattepliktiga sociala förmåner

	Ålder											
	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-	20-
Män	29,7	21,1	22,0	24,4	25,9	26,9	27,4	28,1	29,9	34,3	33,4	31,5
Kvinnor	34,0	39,3	43,6	41,8	38,6	38,2	41,3	46,1	47,7	34,3	20,3	41,7
Samtliga	32,3	31,6	35,2	36,2	35,4	38,8	37,4	40,0	42,3	39,2	27,7	39,6

Anm.: Ojämnhetsmått: koncentrationskoefficienten x 100 (höga värden anger hög ojämnhets och vice versa).

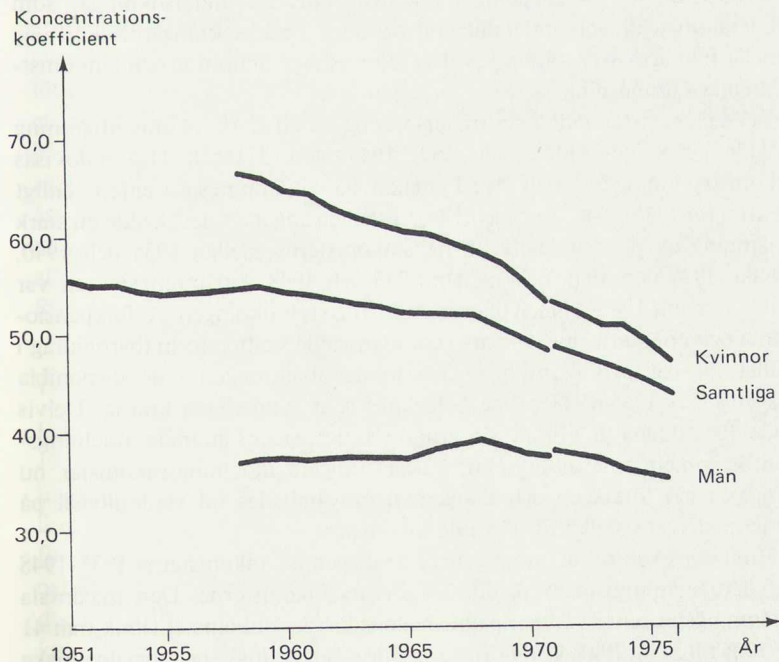
Källa: SCB.

Förvärvsinkomsternas utveckling

I diagram 11.1 redovisas inkomstspridningens utveckling mätt med koncentrationskoefficienten för män och kvinnor 1958-1976 samt för samtliga individer 1951-1976.

För män och kvinnor sammantagna minskade spridningen långsamt under 1950-talet. Sedan 1960 har dock utjämningstakten accelererat och var extremt snabb under första hälften av 1970-talet. Utjämningstakten blir än snabbare om man ser enbart till de aktiva åldrarna 20-66 år. Ökningen av andelen åldringar i befolkningen kan sägas ha bromsat utjämningen av förvärvsinkomsterna sett över hela befolkningen. Utjämningen synes också ha pågått utan samband med konjunkturutvecklingen.

Bland enbart kvinnor är tendensen till minskade ojämnheter än starkare. Enligt materialet har ojämnheten sjunkit varje år sedan 1958 och utjämningss-

Diagram 11.1 Koncentrationskoefficientens förändring 1951-1976

Anm.: 1951-1971 är värdena beräknade på den sammanräknade nettoinkomsten, dvs. summan av inkomstslagen tjänst, rörelse, jordbruk, annan fastighet, kapital, tillfällig förvärvsverksamhet och efter avdrag för underskott i förvärvskälla. 1971-1976 är värdena beräknade på den sammanräknade inkomsten, dvs. utan avdrag för underskott i förvärvskälla.

Källa: SCB, SM N 1977:24.

takten har också här accelererat. Den naturliga förklaringen till denna tendens är den starkt ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen som starkt minskat andelen kvinnor utan egen förvärvsinkomst.

Inkomstfördelningen mellan män skiljer sig starkt från den mellan kvinnor (se diagram 11.1). Inkomstspridningen bland män var dessutom anmärkningsvärt stabil över perioden 1958–1973 (frånsett smärre årsvisa variationer). Efter 1973 (eventuellt efter 1975) sker emellertid ett trendbrott och ojämnhetsmåten registrerar en plötslig stark minskning av inkomstspridningen. Stabiliteten 1958–1972 har blivit föremål för en ingående analys.¹ Inkomstfördelningen bland män befanns ha blivit utsatt för betydande bruttostörningar i utjämnande och spridande riktning. Den registrerade stabiliteten var därför inte betingad av trögheter i inkomstfördelningen utan av att de utjämnande och spridande faktorerna under denna specifika period tog ut varandra. Bland de utjämnande faktorerna fanns en minskning av arbetslösheten, minskningen av andelen sysselsatta i jordbruket, aktieutdelningarnas minskade betydelse och arbetargruppernas snabba timlöneutveckling. Inkomstspridande faktorer uppstod genom arbetstidsförkortningarna för arbetargrupperna, ökningen av andelen förtidspensionärer och studerande och pensionsavlösningen till tjänstemän vid införandet av AP-systemet.

Perioden efter 1972 har ännu inte analyserats lika ingående. På nuvarande kunskapsstadium kan man därför inte avgöra varför man registrerar ett trendbrott under 1970-talet – det kan eventuellt bero på statistiska störningar i SCB:s material.

Disponibel inkomst

För fördelningen av disponibel inkomst finns tre undersökningar som studerat utvecklingen under olika tidsperioder. Undersökningarna skiljer sig emellertid något åt beträffande val av inkomsttagardefinition och i inkomstbegreppets omfattning.

Bentzel² konstaterade i sin undersökning att en stark inkomstutjämning skedde i Sverige under 1930- och 1940-talen. I tabell 11.5 redovisas inkomstspridningen mätt med maximala utjämningsprocenten enligt Bentzel för 1935, 1940, 1945 och 1948. Tabellen anger att det skedde en stark utjämning av de disponibla hushållsinkomsterna mellan 1935 och 1940, mellan 1940 och 1945 och mellan 1945 och 1948. Utjämningsstakten var särskilt snabb 1945–1948, vilket Bentzel tillskrev ökningen av folkpensionerna och effekterna av 1947 års genomgripande skattereform (barnbidrag i stället för barnavdrag m. m.). Den totala utjämnningen i de disponibla inkomsterna 1935–1948 måste betecknas som synnerligen kraftig. Delvis hade dock denna utjämnning sin grund i aktiebolagens ändrade utdelningspolitik, vilken innebar att aktieägarnas tidigare utdelningsinkomster nu plöjdes ner i företagen och därigenom omvandlades till värdetillväxt på aktieinnehavet i stället för löpande inkomster.

Huvudorsaken till utjämnningen av de disponibla inkomsterna 1935–1948 var den utjämnning som skedde av förvärvsinkomsterna. Den maximala utjämningsprocenten räknat på hushållens förvärvsinkomster sjönk från 41 för 1935 till 34 för 1948. Förändringarna i de skattepolitiska och socialpolitiska

¹ Roland Spånt: Den svenska inkomstfördelningens utveckling, sid. 106–153.

² R. Bentzel: Inkomstfördelningen i Sverige (Stockholm 1952).

Tabell 11.5 Inkomstspridning mellan hushåll 1935-1976. Disponibel inkomst
Hushåll och per capita

År	Bentzel	SOFI	SCB	Per capita	
				SOFI	SCB
1935	37				
1940	35				
1945	32				
1948	28				
1967		23,8		21,5	
1973		21,4	22,3	19,7	18,7
1974			22,6		19,4
1975			22,6		18,8
1976			22,0		

Anm.: Ojämnhetsmått: maximala utjämningsprocenten (högre värde anger högre ojämnhhet).

parametrarna svarade blott för en mindre del av utjämnningen (omkring 1/4). Utjämnningen av förvärvsinkomsternas fördelning antogs bero på faktorer som jordbrukspolitik, omflyttningen mellan näringsgrenar, främst minskningen av jordbrukssektorn, löneutjämnningen samt den långsamma tillväxten i aktieutdelningarna.

En liknande analys kan göras för perioden 1967-1973 baserad på socialforskningsinstitutets (SOFI) uppföljning av 1967 års levnadsnivåundersökning. Däremot föreligger svårigheter att direkt jämföra SOFI:s resultat för 1967 med Bentzels för 1948. De största svårigheterna ligger i definitionen av hushållsenhet. I tabell 11.5 ligger inkomstspridningen för 1967 och 1973 emellertid så kraftigt under 1948 års nivå att skillnaden inte enbart förklaras av skillnaden i det statistiska materialet, utan också måste avspegla reella förändringar i de disponibla inkomsternas fördelning. Tabellen anger också att relativt sett var takten i utjämningsprocessen hög 1967-1973. Detta var både en effekt av att förvärvsinkomsterna utjämnades mellan hushållen och av skattesystemets starkt ökade utjämnings effekter. Speciellt viktig var 1971 års skatteomläggning mot ökad progressivitet och med inbyggd automatisk utjämnning vid inkomststegring i samhället. Perioden 1973-1976 är måhända alltför kort för att eventuella förändringar i de disponibla inkomsternas fördelning skall slå igenom i det statistiska materialet.

Totalbilden, samspelet förvärvsinkomst - disponibel inkomst

Från diagram 11.1, som beskrev förvärvsinkomsternas utveckling 1951-1976, och tabell 11.5, som beskrev de disponibla inkomsternas utveckling 1935-1976 framkommer en total bild av inkomstfördelningens utveckling. Under perioden 1935-1948 skedde en kraftig utjämnning av hushållens förvärvsinkomster, som tillsammans med förändringar av inkomstskatter och transfereringar gav upphov till en ännu starkare utjämnning av hushållens disponibla inkomster. För denna period saknas emellertid kunskap om hur konsumtionsmöjligheterna uttryckta som disponibla inkomster per capita

utvecklades. Att utjämningen i hushållsinkomsterna var så stark gör det dock troligt att det även per capita räknat skedde en utjämning.

Från 1948 till 1967 sjönk ojämnheten i hushållens disponibla inkomster. Däremot vet vi inte när under tjugoförårsperioden förändringen skedde eller hur de disponibla inkomsterna per capita utvecklades. De deklarerade inkomsternas fördelning var för män och kvinnor sammantagna i stort oförändrade 1950–1960. Efter 1960 sjönk ojämnheten bland kvinnornas förvärvsinkomst starkt men steg bland män.

Under perioden 1967–1973 utjämnades disponibel inkomst starkt både räknat per hushåll och per capita. Starkaste utjämningen registrerades för disponibel inkomst per capita. En viktig orsak till utjämningen av de disponibla inkomsterna var utjämningen av hushållens förvärvsinkomster. De disponibla inkomsterna utjämnades emellertid ungefär dubbelt så starkt som förvärvsinkomsterna, vilket anger att även skatte- och bidragssystemets utjämnings effekter ökade under perioden (jfr 1971 års skattereform). I de individuella fördelningarna skedde stora förändringar – bland kvinnor sjönk ojämnheten drastiskt och en minskning skedde även bland män. Sammantagna ledde dessa två effekter till att ojämnheten i hushållens deklarerade inkomster sjönk på ovan beskrivet sätt.

Perioden efter 1973 fram till 1976 är mera vansklig att beskriva. De disponibla inkomsternas fördelning synes ha varit oförändrad både räknat per hushåll och per capita. Under treårsperioden skedde emellertid en fortsatt snabb utjämning av förvärvsinkomsterna bland kvinnor och en utjämning bland män som var utan motstycke sedan 1958, då man första gången kunde särredovisa män. En förklaring till de disponibla inkomsternas oväntade ökänslighet för ändringar i förvärvsinkomsterna kan vara att den ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen skett i hushåll där mannens inkomst varit förhållandevis hög. En annan förklaring kan vara de förändringar som skett i hushållsstrukturen – samboende, ökning av totala antalet hushåll m. m. Andra förklaringar kan eventuellt återfinnas i ändringar i skatte-, bidrags- och socialförsäkringssystemet. En ytterligare möjlighet är att inkomstutjämningen varit skenbar och berott på omläggningarna av skattesystemet och av inkomststatistiken. Här finns behov av ytterligare studier.

Den framtida utvecklingen

Inkomstfördelningen utjämnades kraftigt under 30- och 40-talen samt under perioden 1967–1973. Den mycket starka utjämning som skedde under 30- och 40-talen måste ses mot bakgrund av de stora inkomstklyftor och den obalans i ekonomin som existerade i början av 30-talet. Framtida förändringar av den storleken ter sig därför osannolika. Inkomstfördelningen är, som framgått av genomgången i detta avsnitt, beroende av ett stort antal ekonomiska och demografiska faktorer. Till dessa hör förvärvsfrekvensen, arbetslösheten och arbetstidens längd. Förvärvsfrekvensens utveckling kommer att vara den kanske viktigaste faktorn bakom förändringar i förvärvsinkomsternas fördelning mellan individer. Enligt arbetskraftsprognosen i LU förväntas den kvinnliga förvärvsfrekvensen komma att öka 1977–1983. Denna utveckling kommer att verka utjämnande på förvärvsinkomsternas fördelning inom gruppen kvinnor och mellan män och kvinnor sammantagna. En följd effekt

på längre sikt blir ökade inkomster i form av förtids- och ålderspensioner från AP-systemet och därigenom minskade klyftor pensionärer – aktiva åldrar.

Effekterna av den ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen på de *disponibla* inkomsternas fördelning är mera obestämda och beroende av om man ser på hushållsinkomsterna eller per capitainkomsten. De gifta hushållen har idag högre genomsnittliga hushållsinkomster per person än de ensamstående. Detta gäller även för hushåll där bara en av makarna förvärvsarbetar. En ökning av de gifta kvinnornas inkomster kommer att ytterligare vidga inkomstgapet gifta-ensamstående hushåll och kan leda till att inkomstfördelningen mellan hushåll uppvisar ökad ojämnhet. Räknar man å andra sidan inkomsterna och konsumtionsmöjligheterna *per capita* är barnfamiljerna generellt sett i ett sämre läge än icke barnfamiljer och ensamstående. De gifta kvinnornas ökade inkomster kan utjämna denna inkomstfördelning. Avgörande blir i vilka familjer inkomsterna ökar – sker det där mannens inkomst är låg blir effekten en utjämning. Det kommer därför i framtiden att bli viktigare att följa per capita inkomsternas fördelning än hushållens.

Arbetslösheten har i LU förutsatts ligga på 1977 års nivå vilket innebär att nettoeffekten härav på inkomstfördelningen kan förväntas bli oförändrad. Däremot kan man inte idag förutse hur relationen lågavlönad-högavlönad kommer att utvecklas.

Sammanfattningsvis kan sägas att den ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen tenderar att utjämna inkomstfördelningen. Det är dock möjligt att denna tendens kan överflyglas eller förstärkas av andra parameterförändringar vars utveckling idag är okänd.

11.3 Miljövård

Miljövården i långtidsutredningarna

Önskemålen om att bibehålla och återställa en god yttre miljö har blivit till ett centralt mål för samhällsutvecklingen. I det ekonomiska och ekonomiskpolitiska system som beskrivs av LU påverkar samhällets mål för yttre miljö (liksom för användning av mark och vatten i stort) den ekonomiska utvecklingen på olika sätt. Ett konkret exempel är att LU vid beräkningen av erforderliga investeringar inom industrin eller den kommunala verksamheten måste ta hänsyn också till investeringar i miljövårdande syfte. Normalt innebär höjda miljövårdskrav också en höjning av kapitalintensiteten i produktionen och en sänkning i kapitalets produktivitet. Eftersom ny produktionsteknik emellertid ofta har den egenskapen att både vara mer produktiv än äldre och innebära mindre risker för miljöskador kan det emellertid vara svårt att entydigt bedöma sambanden mellan investeringsbehov och miljökrav.

Miljövården sedd ur ett vidare välfärdsperspektiv diskuteras översiktligt i avsnitt 11.4.

Nedanstående redogörelse¹ är i hög grad inriktad på att belysa kostnaderna för investeringar som företas i direkt syfte att reducera utsläpp eller till att återställa skadad yttre miljö. Detta innebär att kostnader för produktkontroll och åtgärder för att bevara och återställa natur inte ingår i beräkningarna.

¹ Avsnittet bygger på en PM som upprättats för LU 78 inom statens naturvårdsverk av Nils Ahlgren och Richard Almgren.

Det är viktigt att en sådan genomgång görs. Samtidigt måste man dock komma ihåg att dessa kostnader på intet sätt kan tas som mått på de totala resursinsatserna i miljöskyddande syfte. Dels kan kostnaderna härför vara integrerade i andra investeringskostnader och omöjliga att urskilja, dels innebär, som ovan nämnts övergången till ny teknik i sig ofta förbättringar i miljöskyddet.

Miljövårdspolitikens styrmedel och institutionella ram

En ökad allmän medvetenhet om miljöproblemen medförde att miljövården under 1960-talet fick en allt centralare plats i samhällsbyggandet. Ett omfattande administrativt och institutionellt system byggdes upp i syfte att nå de nya målen för miljöpolitiken. Delar i detta system utgörs av bl. a. den nya naturvårdslag som 1965 ersatte 1952 års naturskyddslag och strandlag, miljöskyddslagen av 1969 och lagen om hälso- och miljöfarliga varor från 1973. Till detta kommer bl. a. bestämmelser i byggnadslagen om prövning av lokalisering av större miljöstörande industri samt lagstiftning om renhållning och svavelhaltigt bränsle.

Uppbyggnaden av den statliga och kommunala administrationen har varit ett annat viktigt led i miljövårdsarbetet. Tillkomsten av naturvårdsverket och planverket 1967 samt förstärkningarna av länsstyrelserna med särskilda naturvårdsenheter är exempel härpå. Miljövårdsforskningen erhåller f. n. ca 100 milj. kr. i statliga medel vilket inneburit att verksamheten fått en vetenskaplig förankring och gett en bas för inriktningen av politiken.

Tyngdpunkten i den svenska miljöpolitikens ligger således på administrativa åtgärder såsom lagstiftning, fysisk planering och tillståndsprövning. Generellt gäller tillståndsplikt enligt miljöskyddslagen för den som utövar miljöfarlig verksamhet. Koncessionsnämnden för miljöskydd är tillståndsprövande myndighet. Prövning enligt miljöskyddslagen kan ske även hos naturvårdsverket eller i vissa fall länsstyrelse.

Miljöskyddslagstiftningen reglerar utsläpp i vid bemärkelse vid produktionsprocessen. Beträffande hanteringen av varor finns bestämmelser i lagen om hälso- och miljöfarliga varor. Produktkontrollnämnden beslutar i frågor om registrering, hantering och i vissa fall användning av varor.

Vid sidan av de administrativa medlen finns emellertid också vissa subventioner och avgifter. Existerande avgifter tas mestadels ut för att täcka kostnader för avfallshantering, provtagning, analys etc. Vid dispenser från vissa miljökrav uttas avgifter som motsvarar de minskade kostnaderna för företagen. Avgifter i syfte att täcka uppskattade kostnader för s. k. negativa externa effekter förekommer inte. Inte heller har avgifter som ersättning till administrativa styrmedel använts. De ekonomiska styrmedlen kan därför sägas utgöras uteslutande av subventioner.¹ Eftersom miljöpolitiken i Sverige, liksom inom OECD-området i övrigt, accepterat principen om "förorenarens kostnadsansvar" utnyttjas subventioner endast för att snabbara komma upp i en acceptabel grad av rening.

I samband med att miljöskyddslagen kom till skapades därför möjligheter för befintlig industri att under en övergångsperiod få bidrag för reningsanläggningar, processändringar o. d. Industrin kunde erhålla upp till 25 % av investeringskostnaderna och under perioden 1969/70-1974/75 utbetalades

En diskussion om styrmedel och kostnader återfinns i miljökostnadsutredningens slutbetänkande "Miljökostnader. Miljön i samhällsökonomi - kostnadslag, kostnadsfördelning, styrmedel" (SOU 1978:43).

sammanlagt 770 milj. kr. i sådana bidrag. Statsbidragen för industrin har numera upphört med undantag för bidrag till försöksanläggningar i fullstor skala. Sedan 1968 utgår också statliga bidrag till kommunala avloppsreningsverk för att stimulera till längre gående rening. Bidragsprocenten varierar mellan 30 och 50 %. Under senare år har 130 milj. kr. per budgetår anslagits för detta ändamål.

Olika led i miljövårdsarbetet

Det praktiska miljövårdsarbetet i Sverige bedrivs med åtgärder som kan indelas i olika grupper. Genom *tekniskt miljöskydd*, framför allt kopplat till de olika störningskällorna, begränsas utsläppen av föroreningar och andra störningar. Det kan vara fråga om att anlägga avloppsreningsverk, bygga om en industri, byta kemikalier i en produktionsprocess, ändra regleringen av en älv, modifiera konstruktionen av bilmotorer, isolera bostadsfastigheter mot buller etc.

En andra form av åtgärder är *produktkontrollen*. Den sker genom att förbjuda användningen av vissa varor och ämnen i samhället, att ersätta dem med andra, ändra sammansättningen eller på annat sätt reglera eller kontrollera användningen av dem.

En tredje typ av åtgärder syftar till att *bevara natur* genom att inom vissa områden förbjuda vissa verksamheter och på annat sätt reglera utnyttjandet. Det kan t. ex. gälla att avsätta och vårda områden för forskning eller rekreation. En fjärde form är att *återställa natur* som genom tidigare ingrepp blivit skadade av mänskliga ingrepp. Exempel på detta är restaurering av sjöar och återställande av landskap efter grustäkt, gruvbrytning o. d.

En femte grupp av åtgärder, som alternativ till i första hand tekniskt miljöskydd och återställande åtgärder, utgörs av dem som syftar till att *skapa en helt ny miljö*. Det kan gälla att anordna större objekt som sjöar för bad och fiske men också rekreationsanläggningar av olika slag som elljusspår, vandringsleder, konstfrusna isbanor.

Miljöskyddets kostnader i stort

De egentliga kostnaderna för miljöskyddet återspeglas för konsumenter och skattebetalare i genomslag på varupriser och skatter av kostnaderna för de åtgärder som gjorts i olika led av det ekonomiska systemet för att uppnå miljöpolitikens mål. Dessa kan aldrig mätas med någon större grad av precision.¹ Det är emellertid viktigt att ta fasta också på de delar av kostnaderna som faktiskt går att mäta.

Karlläggningen av kostnader för miljöskyddet har hittills koncentrerats till konkreta åtgärder som utbyggnader av reningsverk, ombyggnader av industrier, restaureringar av sjöar, utbyggnader av fritidsanläggningar o. d. Sådana utgifter är också ofta möjliga att fastställa med en acceptabel noggrannhet. Det finns dock uppenbara svårigheter att avskilja miljökostnaderna t. ex. i industrin när åtgärderna är en integrerad del av anläggningen.

Andra kostnader som är relativt lätta att beräkna är utgifter för administration, forskning, kontroll o. d.

¹ På annat ställe i LU (Kapitel 12) redovisas dock vissa internationella undersökningar som synes visa att ganska ambitiösa mål på miljöskyddets område på längre sikt skulle kräva ett par procent av BNP i årlig kostnad. Detta är givetvis mycket i relation till den årliga ökningstakten i BNP men efter uppbyggnadsperioden skulle miljöskyddskostnaderna medföra en ganska liten belastning på ekonomin och inte i någon märkbar mån försvaga den möjliga tillväxten.

De uppgifter som redovisas i detta avsnitt avser främst direkta investeringskostnader som medför någon form av monetär utgift i form av direkt utbetalning eller överföring. I vissa fall medför miljöskyddskraven också högre driftskostnader genom att exempelvis mer förädlade insatsvaror används i produktionen. Högre driftskostnader och sådana kostnader som uppkommer av att man får avstå från att t. ex. utnyttja en viss naturtillgång har däremot inte medtagits i sammanställningarna. Svårigheterna att beräkna sådana kostnader är också uppenbara, eftersom i regel inte några direkt mätbara utgifter uppstår. Försök har dock gjorts att t. ex. beräkna skogsbrukets ökade kostnader som en följd av DDT-förbudet. För närmare studier av dessa frågor hänvisas till bl. a. miljökostnadsutredningens slutbetänkande.

Styrmedlens utformning gör det svårt att prognostisera den framtida utvecklingen och bedöma de kostnader som kan komma att uppstå. Prognoserna måste därför grundas dels på framskrivningar av den praxis som utvecklas i de enskilda ärendena, dels allmänna bedömningar av konsekvenserna av den framtida miljövärdspolitiken som den redovisas i propositioner, utskottsutlåtanden o. d. Erfarenheter från miljökostnadsutredningens arbete och LU 75 tyder dock på att kostnaderna för den närmaste femårsperioden kan förutsägas med en acceptabel noggrannhet. Det hänger bl. a. samman med trögheten i samhällsbyggandet som motverkar snabba förändringar. Kommunerna och industrin, som svarar för de största kostnadsposterna, har också en relativt fast planering av sina investeringar för åtminstone de närmaste åren. Genomgångar av ekonomiska uppgifter för den gångna tioårsperioden tyder på att de samlade kostnaderna kan förutses med relativt god noggrannhet. Däremot kan fördelningen mellan olika åtgärder inom ramen för det tekniska miljöskyddet, naturvården etc. komma att förändras.

Totala kostnader för investeringar och administration

Investeringarna i direkta miljöskyddsåtgärder främst inom industrin och för den kommunala avloppsvattenreningen ökade snabbt under 1960-talet från ett par hundra miljoner till omkring 1 miljard kronor per år i början av 1970-talet, vilket framgår av nedanstående tabell. I tabelln redovisas investeringar i miljöskyddande åtgärder inom industri och kommuner under åren 1950–1976 och en bedömning av investeringsnivån för den närmaste 5–10-årsperioden.

Tidsperiod	Årliga miljöskyddsinvesteringar (milj. kr per år, 1975 års priser)	
	Industriellt miljöskydd	Kommunal avloppsvattenrening
1950-tal		50
1960-tal	50 ^b	130
1970-tal	500–600	460
1980-tal ^a	400–500	210
Summa 1950–1976	4 000–5 000	5 500
1977–1983	3 000	1 900

^a Bedömning utifrån naturvårdsverkets redovisningar (för det industriella miljöskyddet endast fram till 1983).

^b Uppgiften osäker.

Kostnaderna för administration m. m. har av miljökostnadsutredningen uppskattats enligt följande:

Samhällets kostnader för styrning inom miljövärdan 1977

Verksamhetsområde	Milj. kr., löpande priser
Forskning	105
Statlig administration	110
Kommunal administration	160 ^a
Summa	375

^a Osäker uppgift.

Miljöskyddskostnaderna 1977-1983

I det följande behandlas endast *investeringskostnaderna* för miljöskyddande åtgärder inom vissa näringsgrenar samt i kommunerna. En beräkning av investeringarna i miljöskyddande åtgärder¹ inom kommun och industri för perioden 1977-1983 har för LU:s räkning genomförts av naturvårdsverket.

En viktig utgångspunkt för naturvårdsverkets bedömningar och beräkningar av kostnaderna för miljöskyddsinvesteringar har varit att miljöskyddsarbetet skall fortsätta i oförminskad takt. Kommunerna och industrin har också i sin planering för de närmaste åren utgått från att den nuvarande miljövärdspolitiken, som den t. ex. tar sig uttryck i beslut från regering, koncessionsnämnden för miljöskydd och naturvårdsverket, kommer att fortsätta med i huvudsak samma inriktning och ambitionsnivå. De kostnader som nu redovisas innebär således i praktiken en framskrivning av nuvarande politik.

Trots de reservationer som måste göras om noggrannheten i materialet kan man utan tvekan hävda att denna är tillräcklig för de bedömningar som sker inom ramen för långtidsutredningen.

Kostnaderna för miljöskyddsåtgärder har ökat snabbt inom *industrin*. Miljöskyddsinvesteringarnas volym torde under 1970-talet vara omkring tio gånger större än under 1960-talet. Under första hälften av 1970-talet beräknas investeringar för miljöskydd ha utgjort 3-4 % av totala industriinvesteringarna.

Åtgärder inom industrin kommer enligt naturvårdsverkets bedömning att kräva investeringar av storleksordningen 3 000 milj. kr under perioden 1977-1983. Detta motsvarar ca 3 % av de beräknade totala industriinvesteringarna under perioden i LU:s huvudalternativ. Ungefär 60 % avser åtgärder för att begränsa utsläppen av föroreningar till sjöar och vattendrag, medan resterande 40 % avser åtgärder för att begränsa utsläppen till atmosfären, buller o. dyl. Beräkningarna bygger dels på de beslut om miljöskyddsåtgärder som redan fattats av koncessionsnämnden, naturvårdsverket och länsstyrelserna, dels på de branschutredningar som naturvårdsverket f. n. genomför i samarbete med industrin.

Massa- och pappersindustri bedöms ensam svara för ungefär hälften av hela industrins miljöskyddsinvesteringar. 75-80 % av investeringarna i

¹ Samma definition på miljöskyddsinvesteringar som i LU 75 har använts: "Med miljöskyddsinvesteringar avses årliga bruttoinvesteringar i utrustning eller del av utrustning m. m. som är avsedda att reducera utsläpp till naturmiljön av föroreningar eller andra störningar från produktionen".

Tabell 11.6 Investeringar i miljöskyddande åtgärder inom industrin under åren 1969–1983

Milj. kr. per år, 1975 års priser

Industribransch	Utfall 1969– 1974	Bedömningar		
		LU 70 1970– 1975	LU75 1975– 1980	LU78 1978– 1983
Gruvor och mineralbrott	3	8	4	32
Livsmedelsindustri	35	31	10	15
Textilindustri	7			3
Trävaruindustri	3			^b
Massa- och pappersindustri	172	182	213	228
Kemisk industri	36	53	151	66
Jord- och stenindustri	29	13		24
Järn-, stål- och metallverk	92	60	69	49
Verkstadsindustri	28			6
Annan tillverkningsindustri	4			
Hela industrin (angivna branscher)	410 ^a	347	447	424
Hela industrin	510		530–620	

^a Enbart miljöskyddsinvesteringar i befintlig industri 1969. Miljöskyddsinvesteringar i nya, kapacitetshöjande projekt under tiden 1969–1974 har uppskattats till ca 500 milj. kr.

^b Uppgiften inkluderad i massa- och pappersindustri.

Källor: Underlagsmaterial om miljövärd till långtidsutredningarna (LU):

LU70: Miljövärdet i Sverige under 70-talet. SOU 1971:12. (Uppgifterna omräknade med en faktor 1,66 från 1969 års prisnivå)

LU75: Miljövärdet i Sverige 1975–1980. SOU 1975:98. (Uppgifterna omräknade med en faktor 1,06 från 1974 års prisnivå)

LU78: Naturvårdsverkets skrivelse 1978-03-01 "Beräknade miljöskyddsinvesteringar inom industrin 1977–1983".

branschen beräknas avse åtgärder för att reducera utsläppen av föroreningar till sjöar och vattendrag, t. ex. genom bättre tvättutrustning och biologiska reningsanläggningar. Resterande 20–25 % gäller åtgärder för att begränsa utsläpp till atmosfären av främst svaveloxider och illaluktande gaser, buller o. dyl. Ca 8 % av branschens totala investeringar beräknas utgöras av miljöskyddsinvesteringar.

Andra tunga branscher är den kemiska industrin med miljöskyddsinvesteringar på drygt 400 milj. kr och järn- och stålindustrin med omkring 350 milj. kr. Dessa belopp motsvarar 4 % resp. 3 % av de beräknade totala investeringarna 1977–1983 inom resp. bransch enligt LU:s huvudalternativ. Drygt hälften av miljöskyddsinvesteringarna i den kemiska industrin avser åtgärder för att begränsa utsläppen till atmosfären av svaveloxider och kväveoxider, fluor, tungmetaller o. dyl. När det gäller utsläpp till vattenområden är det främst fråga om att begränsa utsläpp av kväve- och fosforföreningar, tungmetaller och andra substanser. För järn-, stål- och metallverken och även verkstadsindustrin gäller det att ytterligare begränsa utsläpp av metaller och svaveloxider till atmosfären. Även åtgärderna för att begränsa föroreningsutsläppen till vatten inriktas på att begränsa metallutsläpp, liksom

Tabell 11.7 Beräknade investeringar i miljöskyddande åtgärder inom industrin under åren 1977-1983

1975 års priser

Industribransch	Milj. kr.	
	1977	Genomsnitt per år 1978-1983
Extraktiv industri	10	32
Livsmedelsindustri m. m.	10	15
Textil- och beklädnadsindustri	3	3
Trä-, massa- och pappersindustri	150	225
Grafisk industri	3	4
Gummivaruindustri, kemisk industri	65	58
Petroleum- och kolindustri	5	8
Jord- och stenindustri	20	24
Järn-, stål- och metallindustri	65	49
Verkstadsindustri, varv	5	6
Övrig tillverkningsindustri	0	0
Hela industrin	336	424
El-, gas-, värme- och vattenverk	10	25
Totalt	346	449

Källa: Naturvårdsverkets skrivelse 1978-03-01 "Beräknade miljöskyddsinvesteringar inom industrin 1977-1983".

utsläpp av lösningsmedel, cyanider, fenoler, oljor m. m.

Några stora förskjutningar mellan de olika åren förutsätts inte för industrin som helhet, utan man räknar med en relativt jämn investeringstakt. Investeringarna förutsätts dock öka i slutet av perioden, framför allt inom vissa industrigrenar där miljöskyddsarbetet ännu befinner sig i ett inledande skede.

Inom *energiförsörjningssektorn* är det främst avsvavlingen av eldningsolja som kan ge mer betydande kostnader. Enligt propositionen 1976/77:3 om åtgärder för att motverka negativa effekter av svavelutsläpp kommer svavelhalten i bl. a. tjock eldningsolja successivt att sänkas till 1 % i hela Sverige fram till 1985.

Parallellt med de svenska åtgärderna för att begränsa svavelutsläppen pågår också arbete på det internationella planet för att i första hand söka förmå även andra europeiska länder att begränsa sina svavelutsläpp med hänsyn till de långa avstånd som dessa föroreningar kan transporteras.

I en situation där även andra länder än Sverige har infört bestämmelser om högsta tillåtna svavelhalt i framför allt olja kan det uppstå svårigheter att tillgodose efterfrågan i Sverige med enbart naturlig lågsvavlig eldningsolja. En anläggning i Sverige för s. k. direkt avsvavling av eldningsolja kan då aktualiseras. Detta bedöms dock inte bli erforderligt redan under den nu aktuella planperioden, dvs. fram till 1983.

De nuvarande årliga merkostnaderna för avsvavling av eldningsolja eller inköp av lågsvavlig olja har bedömts uppgå till ca 200-300 milj. kr. Ett fullföljande av miljöpolitiken inom detta område (1 % svavel i tjock eldningsolja) beräknas medföra en ökning till ca 300-400 milj. kr i mitten av

1980-talet.

Miljöskyddet inom kommunerna domineras av avloppsvattenrening och avfallsbehandling. En snabb utbyggnad har stimulerats av statsbidrag. Under den senaste tioårsperioden har bidragen utgjort i genomsnitt 40 % av investeringskostnaderna. I den plan för fortsatt utbyggnad av kommunala reningsverk 1978-1988, som naturvårdsverket lagt fram, redovisas ett investeringsbehov av 2 300 milj. kr i 1975 års prisnivå. 2/3 av investeringarna bedöms falla på periodens första hälft. Utbyggnadstakten, som avtagit något vid mitten av 1970-talet, väntas således avta ytterligare vid slutet av prognosperioden. Mer än 70 % av tätortsbefolkningen var 1977 ansluten till reningsverk med kemisk-biologisk eller kemisk rening. Under perioden 1977-1983 kan investeringsvolymen beräknas till i genomsnitt närmare 300 milj. kr per år i 1975 års prisnivå. Efter nu planerad utbyggnad fram till slutet av 1980-talet skulle sammanlagt ca 8 miljarder kr ha investerats i kommunala avloppsreningsverk i Sverige.

Frågan om åtgärder för att reducera utsläppen av föroreningar genom dagvattenutsläpp har diskuterats under en följd av år. Tidigare fanns planer på bl. a. utbyggnad av separata reningsverk för dagvattnet och andra kostnadskrävande investeringar. Utredningar har dock visat att det är möjligt att lösa dessa problem med hjälp av billigare teknik. Det blir främst fråga om åtgärder av förebyggande karaktär.

Naturvårdsverket har bedömt att 20 anläggningar för separering/kompostering av avfall och 5 anläggningar för förbränning av avfall kommer att byggas under perioden 1978-1983. Detta beräknas kräva investeringar om sammanlagt 265 milj. kr resp. 160 milj. kr under perioden. Härtill kommer kostnader för konventionella avfallsupplag till en beräknad kostnad av ca 100 milj. kr. Fram till 1983 kommer dessutom sannolikt åtminstone en central anläggning att uppföras för behandling av miljöfarligt avfall för en kostnad av ca 100 milj. kr.

Samfärdssektorn. Med hänsyn till de hälsoproblem som bilavgaserna orsakar kommer högsta tillåtna blyhalten i bensin att sänkas med början 1980. Raffinaderierna får därigenom vissa omställningskostnader som kan uppskattas till sammanlagt 120-150 milj. kr i 1975 års prisnivå.

Bland åtgärder mot trafikbuller kan nämnas att strängare normer för bilarnas buller införs med början från 1981 års modeller. Normerna innebär en anpassning till de regler som kommer att gälla inom den europeiska gemenskapen. Beträffande investeringar för skydd mot buller har naturvårdsverket bedömt att investeringar i befintligt bostadsbestånd kommer att uppgå till högst 50 milj. kr per år 1978-1983.

De *samlade årliga investeringskostnaderna* i miljöskyddande åtgärder 1978-1983 kan med hänvisning till vad som sagts i det föregående beräknas uppgå till ca 900 milj. kr, se tabell 11.8. Det innebär att miljöskyddet skulle kräva investeringar av ungefär samma storleksordning som under de närmaste föregående åren. Utvecklingen enligt de planer som nu gäller innebär också en fortsatt relativt jämn årlig satsning. Förskjutningar mellan olika områden kan dock ske.

En översiktlig jämförelse görs i tabell 11.8 med de prognoser för miljövärdinvesteringar som gjordes i LU 70 och LU 75. Den nu föreliggande bedömningen för industrin innebär en viss nedgång av de årliga investering-

Tabell 11.8 Årliga investeringar i miljöskyddande åtgärder i Sverige 1969-1983
Milj. kr., 1975 års priser

Sektor	Utfall 1969- 1974	Bedömning		
		LU 70 1970- 1975	LU 75 1975- 1980	LU 78 1978- 1983
Industri	510	347 ^a	530-620	424
Kommuner (avloppsvatten- rening och avfallsbehandling)	600	..	350	345
Miljöfarligt avfall oljeskydd	..	..	..	20
Samfärdsel	..	..	400 ^b	75 ^c
Summa	1 110	..	1280-1370	860

^a Inkluderar inte hela industrin.

^b Förslag av trafikbullerutredningen.

^c Inkl. investeringar i raffinaderier för tillverkning av lågblyad bensin.

arna jämfört med LU 75. När det gäller samfärdsektorns investeringar bör anmärkas att de 400 milj. kr som står angivna vid LU 75 avser en redovisning av den statliga trafikbullerutredningens förslag. Utvecklingen därefter har inte innefattat åtgärder av denna storlek. Vidare har vägbyggande, trafikutveckling och bostadsbyggande blivit lägre än den av utredningen förutsedda. Lägre bullernivå i bostadsbeståndet erhålles också genom de skärpta normer för värmeisolering som trätt i kraft utan att kostnader behöver hänföras till åtgärder mot trafikbuller.

Totalt utgör de angivna investeringarna i miljöskydd knappt 1,5 % av de totala beräknade investeringarna 1977-1983 enligt LU:s huvudalternativ. För industrins del är andelen ca 3 %. Miljöskyddsinvesteringarna har beräknats av naturvårdsverket utifrån bl. a. ansöknings- och planmaterial och annan information från t. ex. industriföretag eller deras organisationer. Som framgått av avsnitt 9.4 ovan finns det anledning att tro att investeringsplanerna allmänt sett inom industrin pekar avsevärt lägre än enligt LU:s alternativ. I detta förutses investeringarna komma att stimuleras genom ekonomiskt-politiska åtgärder av olika slag (se bl. a. kapitel 2 och kapitel 10). Ett problem är nu att avgöra om planerna för miljöskyddsinvesteringar ligger någorlunda fast eller om de snarare har en fast relation till investeringsvolymen i övrigt. Det senare alternativet förefaller övervägande troligt. I så fall är det rimligt att anta att de faktiska miljöskyddsinvesteringarna vid ett genomförande av LU:s huvudalternativ skulle komma att bli betydligt större än vad som ovan beräknats på basis av industrins nuvarande planer. I så fall skulle också miljöskyddsinvesteringarnas andel av den totala investeringsvolymen i ekonomin bli betydligt större.

Miljövårdspolitikens effekter

Någon samlad bedömning av miljövårdspolitikens effekter har inte gjorts. Det beror främst på svårigheter att direkt påvisa effekten av vissa åtgärder.

Kunskaperna om de ekologiska sambanden är dessutom bristfälliga och ofullständiga. Det tar också lång tid för olika åtgärder att slå igenom, eftersom de naturliga systemen ofta reagerar långsamt.

Betydande resultat av den förda miljövårdspolitiken har dock kunnat registreras. Det gäller framförallt begränsningar av utsläppen av föroreningar till vatten och luft. Inom industrin har detta varit särskilt påtagligt för järn- och stålindustrin samt massa- och pappersindustri, vilka länge hört till de svåraste förorenarna. Utbyggnaden av de kommunala reningsverken har också medfört en drastisk nedskärning av utsläppen från tätorterna. De totala utsläppen av biokemiskt syreförbrukande ämnen till vattnen i Sverige har minskat från närmare 900 000 ton i början av 1960-talet till mindre än 400 000 ton 1978.

Situationen i sjöar och vattendrag som tidigare varit hårt belastade har förbättrats. Ett exempel är Stockholms vattenområden, där nya bad har kunnat öppnas mitt i bebyggelsen. Men även i de stora sjöarna och havsområdena har klara förbättringar kunnat registreras. I t. ex. Vänern har permanganatförbrukning, som är ett mått på föroreningsgraden, sjunkit från 40-45 mg/l 1970 till 25-30 mg/l 1976.

Åtgärderna mot utsläppen av föroreningar till luften har framförallt lokalt inom tätorter medfört klara förbättringar. De totala utsläppen av stoff har t. ex. halverats under den senaste tioårsperioden. Viktiga faktorer har här varit övergången till fjärrvärme inom större tätorter, reningsåtgärder inom industrin och förbud mot användning av eldningsolja med högre svavelhalt än 1 % i södra och mellersta Sverige. Trots omfattande åtgärder fortsätter dock försurningen av sjöar inom stora områden. Via luftströmmarna förs stora mängder svavel in över Sverige från bl. a. kontinenten och Storbritannien.

Produktkontrollarbetet har bl. a. resulterat i förbud mot användning av ett antal bekämpningsmedel och andra substanser (DDT, dieldrin, aldrin, PCB, m. fl.). De totala blyutsläppen i Sverige beräknas uppgå till ca 2 400 ton per år, varav bilismen svarar för 1 200-1 400 ton. Sänkningen av blyhalten i bensin torde minska de totala blyutsläppen med ca 800 ton per år.

Även när det gäller övriga områden av miljövårdspolitiken har vissa betydande resultat uppnåtts.

Åtgärder som vidtas inom andra samhällsområden kan också, trots att de primärt har ett annat syfte, medföra betydande positiva effekter i miljövårdssyftande. Det gäller t. ex. energibesparande åtgärder, eftersom all energikonsumtion innebär ett utnyttjande av naturresurserna och medför påverkan på människors hälsa och deras miljö. Ett annat exempel är överflyttning av trafik från privatbilar till kollektiva transportmedel som minskar bullerstörningarna och utsläppen av avgaser.

11.4 Välfärd

I detta avsnitt skall vi söka ge en bild av långtidsutredningens kalkyler ur välfärdssynpunkt. Till följd av LU:s grundläggande syfte och inriktning på ekonomisk-politiska problem täcker LU självfallet inte ett totalt välfärdsper-

spektiv (jfr kapitel 1). De ekonomisk-politiska frågor som diskuteras i LU är ändå av stor betydelse från välfärdssynpunkt. Anknytningen till välfärdspoblematiken kan visserligen vara av relativt långsiktig och indirekt natur: Bytesbalansmålet har betydelse för våra framtida möjligheter att föra en självständig ekonomisk politik, och investeringsutvecklingen påverkar våra framtida produktionsmöjligheter, och därmed vår framtida konsumtion. Vad gäller den privata och offentliga konsumtionens utveckling är anknytningen till välfärden i och för sig lättare att se, men sambanden är inte särskilt enkla.

Innebörden av välfärdsbegreppet varierar mellan olika studier, både vad gäller synen på vad välfärd är, och vad gäller de aspekter som inkluderas i välfärden. Gemensamt för de försök till välfärdsmätningar som hittills har gjorts är att man skiljer ut och mäter välfärden i ett antal olika komponenter som inte kan sammanfattas i ett enda välfärdsmått. Denna ansats användes bl. a. i den svenska levnadsnivåundersökningen 1968 med dess replikation 1974. Inom statistiska centralbyråns (SCB:s) nyligen påbörjade serie årliga intervjuundersökningar av levnadsförhållanden pågår f. n. reguljära mätningar inom områdena hälsa, utbildning, sysselsättning, ekonomi, boende, sociala relationer och fritid. Man planerar dessutom att utvidga mätningarna till områdena politiska resurser, kost, fred och säkerhet, transport och kommunikationer samt fysisk miljö.

Den redovisning som ges i det följande är av praktiska skäl betydligt mer begränsad till sitt innehåll. Framställningen har disponerats under följande sex rubriker: arbetslivet, hälsa, utbildning, ekonomi, privat konsumtion och miljö. Här redovisas uppgifter ur andra delar av LU tillsammans med en del kompletterande material. Vissa områden som är av intresse från välfärdssynpunkt belyses dock mer ingående i andra delar av LU än i detta avsnitt. Detta gäller i synnerhet de delar av kapitel 9 där man diskuterar kriminaliteten (avsnitt 9.11.4), samfärdsel (avsnitt 9.8) och bostäder (avsnitt 9.9), samt avsnitten om inkomstfördelning (11.2) och miljövård (11.3) i detta kapitel.

Arbetslivet

Många förhållanden inom arbetslivet behandlas ingående i LU. Prognoser för utvecklingen av antalet sysselsatta män och kvinnor, frånvaro, arbetstider och semester har utgjort ett viktigt underlag för LU:s beräkningar. Dessa prognoser, som har utförts av prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån (SCB), har redovisats i avsnitt 5.1. Även arbetsmiljön har stor betydelse ur välfärdssynpunkt, och diskuteras särskilt i det följande.

Antalet sysselsatta har ökat kraftigt, från 3,7 miljoner 1965 till 4,1 miljoner 1977. Ökningen förklaras uteslutande av att antalet sysselsatta kvinnor har ökat med ca 430 000 under perioden; för männen har sysselsättningen däremot minskat något. Enligt den prognos som SCB gjort för LU:s räkning kommer sysselsättningen under perioden 1977-1983 att öka med totalt 232 000 personer, varav 97 % beräknas vara kvinnor.

Som förklaring till den tidigare ökningen av kvinnornas sysselsättning har anförts att många av de traditionella hinder som förelegat för att kvinnor skall kunna ta förvärvsarbete (bristande utbildning, bristande barntillsyn osv.) har försvunnit - delvis som en konsekvens av politiska reformer - samtidigt som

antalet arbetstillfällen har ökat starkt inom de sektorer och yrkesområden som traditionellt sysselsätter kvinnor (se avsnitt 5.1.4, samt avsnitt 9.1.2).

Den minskning av männens sysselsättning som ägt rum under tidigare år kan till en del förklaras av att pensionsåldern har sänkts. Härtill kommer en viss långsiktig nedgång i männens förvärvsfrekvenser i åldrarna 45–64 år, vilken även väntas fortgå under prognosperioden (se diagram 5.1). En förklaring till denna utveckling kan ligga i den kraftiga minskningen inom de sektorer och yrkesområden som traditionellt sysselsätter män (se avsnitt 5.1.4). Förändringarna i andelen män/kvinnor i olika sektorer synes inte ha varit tillräckliga för att kompensera effekterna av de snabba förändringarna i den sektorvisa sysselsättningen (se avsnitt 9.1.2).

Arbetslösheten uppgick i Sverige under 1977 till i genomsnitt 1,8 % av antalet personer i arbetskraften, vilket är en internationellt sett mycket låg nivå. Som en följd av att LU utgår från full sysselsättning har man i den använda arbetskraftskalkylen för 1983 förutsatt en relativ arbetslöshet av samma omfattning som 1977.

Arbetsiderna har minskat – och fritiden ökat – under tidigare år bl. a. genom de politiska reformer som företagits. De lagstadgade arbetstidsförkortningarna för heltidsarbetande som genomfördes i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet medförde att arbetsiderna förkortades från 45 till 40 timmar per vecka. En viss, ytterligare arbetstidsförkortning som uppnåtts genom avtal har dessutom under perioden 1975–1977 trätt i kraft för underjords- och vissa skiftarbetare. Härtill kan nämnas de avtalsmässiga pensionsålderssänkningar som successivt gjort sig gällande under tidigare år, samt den lagstadgade sänkningen av den allmänna pensionsåldern från 67 till 65 år, som trädde i kraft den 1 juli 1976. Vissa reformer har även påverkat frånvaron. Frånvaron för studier har sålunda ökat genom den rätt till tjänstledighet för studier som infördes 1975 och de nya typer av vuxenstuediéstöd som tillkom 1976. Frånvaro i samband med havandeskap och vård av barn har underlättats vid flera tillfällen genom reformer av föräldraförsäkringen och den nyligen införda rätten till föräldraledighet.

Under prognosperioden 1977–1983 förutsätts i LU ingen ytterligare arbetstidsförkortning för heltidsarbetande. Däremot har man i arbetskraftskalkylen givetvis tagit hänsyn till effekterna av den nya semesterlagen, som medför en ökning av semestern till fem veckor fr. o. m. 1978. Man räknar också med en viss ökning av frånvaron på grund av kvardröjande effekter av de senaste årens reformer. En viss, fortsatt ökning av deltidsarbetet, föranledd av den nya delpensionsförsäkringen som infördes 1976, ingår också i kalkylen.

Arbetsiderna påverkas emellertid även av andra typer av förändringar, vars innebörd ur välfärdssynpunkt är oklar. Hit hör t. ex. den ökning av sjukfrånvaron som ägt rum under tidigare år. Denna förändring kan eventuellt tyda på en ökad sjuklighet och vantrivsel i arbetet. Det kan i sammanhanget nämnas att variationerna i sjukfrånvaron mellan olika individer ett visst år har visat sig ha ett starkt samband med förekomsten av olika arbetsmiljöproblem.¹ Frånvaroökningen kan emellertid också ges en mera positiv tolkning: ökningen kan ses som en följd av att människor har fått förbättrade ekonomiska möjligheter att vårda sin hälsa.

Vidare påverkas arbetsiderna starkt av "spontana" förskjutningar i

andelen övertids- resp. deltidsarbetande. Den långsiktiga minskningen av andelen övertidsarbetande torde kunna betraktas som positiv ur välfärdssynpunkt. Vilken värdering som skall knytas till den starkt ökade andelen deltidsarbetande är mera osäkert. Det ökade deltidsarbetet har ett direkt samband med den ökade sysselsättningen bland kvinnorna (se avsnitt 5.1.6). Till viss del – ovisst hur stor – kan deltidsarbetet därför sägas utgöra en förutsättning för kvinnornas ökade deltagande i förvärvslivet. Den förändring över tiden som har ägt rum genom att kvinnor i ökande utsträckning tagit förvärvsarbete på deltid i stället för att vara hemarbetande torde av de flesta ses som uteslutande positiv.

Frågan hur valet mellan heltid och deltid påverkar välfärden torde däremot inte kunna besvaras utan klara kriterier på vad som skall avses med välfärd. Enligt SCB:s undersökning av levnadsförhållanden 1975, då man bl. a. undersökte de anställdas önskemål beträffande arbetstider, önskade ca 19 % av de heltidsanställda kortare arbetstid medan ca 9 % av de deltidsanställda önskade längre arbetstid. Att tolka denna typ av data ur välfärdssynpunkt är givetvis mycket svårt.

Under prognosperioden 1977–1983 räknar man i LU med en fortsatt minskning av andelen övertidsarbetande och ökning av andelen deltidsarbetande. Så gott som hela sysselsättningsökningen under perioden kommer enligt prognosen att avse personer som vanligen arbetar lång deltid, dvs. 20–34 timmar per vecka. Antalet som arbetar kort deltid (1–19 timmar per vecka) antas däremot minska, medan antalet heltidsarbetande antas öka något. Vad gäller frånvaron antas i LU ingen ökning av sjukfrånvaron. Frånvaron av andra orsaker än sjukdom antas dock öka, huvudsakligen på grund av tidigare beslutade reformer.

Arbetsmiljön är viktig ur välfärdssynpunkt av flera skäl. Många faktorer i arbetsmiljön kan skada människors hälsa, och vissa faktorer, som t. ex. starkt buller och olämpliga arbetsställningar, ökar behovet av vila efter arbetet och påverkar därmed individens möjligheter att utnyttja fritiden till annat. Arbetsmiljöns inverkan på den del av individens tillvaro som tillbringas på arbetsplatsen har dessutom betydelse i och för sig.

Några uppgifter ur SCB:s undersökning om levnadsförhållanden 1975 kan nämnas. 21 % av de förvärvsarbetande har arbeten som dagligen kräver tunga lyft; 37 % har arbeten som innebär mycket upprepade och ensidiga arbetsrörelser; 31 % har arbeten som innebär krokiga, vridna eller på annat sätt olämpliga arbetsställningar. Vidare kan nämnas att 11 % av de sysselsatta 1975 handskas med syror eller frätande ämnen och 15 % med brandfarliga eller explosiva ämnen. Buller på arbetsplatsen förekommer för 39 % av samtliga sysselsatta och 12 % arbetar för jämnan i öronbedövande buller. Vad gäller den psykiska belastningen i arbetet kan nämnas att 11 % av de sysselsatta har arbeten som man upplever som både jäktiga och enformiga medan 33 % uppger att man har ett psykiskt ansträngande arbete. Andelen med psykiskt ansträngande arbete är allra högst för gruppen kontorsanställda, tekniker m. fl. inom undervisning, forskning, sjukvård och socialvård. De typer av fysiska påfrestningar som nämnts tidigare har däremot genomgående varit vanligare för gruppen produktions- och distributionsanställda inom de varuproducerande sektorerna.

Arbetsmiljöns förändringar över tiden kommer om några år att kunna

studeras med hjälp av SCB:s undersökning av levnadsförhållanden. Denna undersökning utfördes första gången 1974, men man kan inte dra några säkra slutsatser av skillnaderna mellan 1974 och 1975, som är det sista år för vilket resultat har publicerats. Däremot kan det vara av intresse att se på resultaten från levnadsnivåundersökningen, som utfördes 1968 och upprepades 1974 med samma frågor och urval som 1968. Denna undersökning var således representativ för 1968 års befolkning i åldern 15–70 år, men däremot inte för 1974 års befolkning. Det faktum att antalet sysselsatta under perioden 1968–1974 har minskat inom områden där vissa arbetsmiljöproblem är vanliga, som t. ex. industri och jordbruk, talar i och för sig för att arbetsmiljöproblemen totalt sett borde ha blivit mindre. Denna typ av effekter påverkar emellertid inte levnadsnivåundersökningen 1968–1974 eftersom den avser i stort sett samma personer vid båda intervju tillfällena. Det finns därmed också en viss risk för att de förändringar som noterats delvis beror på att intervjupersonerna blivit sex år äldre. En ökad medvetenhet om arbetsmiljöproblemen kan eventuellt också ha påverkat svaren i negativ riktning.

Resultaten av levnadsnivåundersökningen tyder på att den andel av de förvärvsarbetande som haft fysiskt ansträngande arbete har ökat i flertalet näringsgrenar, medan den andel som dagligen blir svettig av kroppsansträngning har minskat. Den andel som i arbetet kommer i kontakt med giftiga ämnen, frätande syror eller explosiva ämnen var högre 1974 än 1968. Bullerproblemen synes också ha blivit vanligare, i synnerhet det kontinuerliga och öronbedövande bullret. Vidare har den andel som upplever arbetet som psykiskt ansträngande ökat mellan 1968 och 1974.

Statistiken över yrkesskador ger en något mera positiv bild av arbetsmiljöns utveckling under tidigare år. Arbetsolycksfallens s. k. svårhetstal, som anger antalet förlorade arbetsdagar per 1 000 utförda arbetstimmar, har således minskat påtagligt inom de flesta näringsgrenar under perioden 1960–1975. Antalet fall med yrkessjukdom – främst hörselskador – synes däremot ha ökat kraftigt. Delvis kan detta dock bero på en tendens att i ökad utsträckning anmäla denna typ av skador. Dessutom gäller att orsakerna till yrkessjukdom ofta är av långsiktig natur. En ökning av antalet fall med yrkessjukdom under en viss period kan därför inte utan vidare tolkas som ett tecken på att arbetsmiljön har försämrats under samma period.

Arbetsmiljöns framtida utveckling kan inte förutsägas med hjälp av LU. I och för sig kan man förvänta vissa, i huvudsak positiva förändringar vad gäller den fysiska arbetsmiljön enbart till följd av förskjutningarna i sektorstrukturen. De investeringar som kommer till stånd under perioden kan också i många fall innebära förbättringar av arbetsmiljön.

Det som verkar styrande för utvecklingen av den fysiska arbetsmiljön är – förutom lokala initiativ – i första hand den praxis som kommer att utvecklas på grundval av den nya arbetsmiljölagen, som trädde i kraft 1978. Det konkreta innehållet i denna lag kommer att fastställas successivt, genom tillämpningsföreskrifter utfärdade av arbetarskyddsstyrelsen. De resurser som tilldelas arbetarskyddsstyrelsen och yrkesinspektionerna – som fungerar som kontrollorgan – torde därför få stor betydelse. Här kan nämnas att man i den statliga långtidsbudgeten, och därmed också i LU:s s. k. baskalkyl för

offentlig konsumtion (se avsnitt 8.4), räknar med en fortsatt ökning av resurserna för dessa myndigheter.

Hälsa

Befolkningens fysiska hälsotillstånd kan, på ett mycket översiktligt sätt, anges med olika livslängds- och dödlighetsmått. Medellivslängden¹ var för hundra år sedan 45 år för män och 49 år för kvinnor och hade 1975 ökat till 72 år för män och 78 år för kvinnor. Sverige tillhör, tillsammans med Norge, Danmark och Nederländerna, de länder som har världens högsta medellivslängd. Medellivslängdens utveckling under de senaste hundra åren framgår av nedanstående tablå.

Återstående medellivslängd vid födelsen	1871- 1880	1901- 1910	1931- 1940	1951- 1960	1961- 1970	1971- 1975
Män	45	55	64	71	72	72
Kvinnor	49	57	66	74	76	78

Som framgår av tablå har medellivslängden under senare år endast ökat svagt för kvinnor och helt upphört att öka för män. Detta mönster sammanhänger med att dödligheten för medelålders män har börjat öka sedan några år tillbaka, till följd av en ökad dödlighet i hjärt- och kärlsjukdomar för denna grupp. Samma tendens har konstaterats i flera andra europeiska länder. Ökningen är visserligen liten, men ändå viktig att notera. Det är första gången som ökad dödlighet har kunnat konstateras i Sverige, om vi bortser från krigs-, epidemi- och missväxtår. Spädbarnsdödligheten, som redovisas i nedanstående tablå, har däremot fortsatt att minska påtagligt även under senare år. Även dödligheten för kvinnor över 50 år och för män över 80 år har fortsatt att minska.

	1901- 1910	1931- 1940	1951- 1960	1961- 1970	1971- 1975
Dödlighet under första levnadsåret per 1 000 levande födda	85	46	18	14	10

På grund av den olikartade dödlighetsutvecklingen för medelålders män och övriga åldersgrupper i befolkningen är det svårt att ge något sammanfattande omdöme om förändringarna i befolkningens hälsa. "Välfärdsinnehållet" i en viss förändring av dödligheten kan vara olika för olika åldrar, och kan dessutom bero av de omständigheter som orsakar förändringar. Sjukvårdens roll är i detta sammanhang av speciellt intresse. I vissa fall kan en teknisk intensifiering av vården tänkas ge upphov till en ökning av livslängden till

¹ Den återstående medellivslängden vid födelsen, som ger ett sammanfattande mått för dödligheten under en period.

priset av stort lidande. Även av andra skäl måste livslängdsmåttet betraktas som en mycket grov indikator på befolkningens hälsotillstånd.

Andra mått för befolkningens hälsotillstånd finns numera att tillgå genom de av SCB utförda, årliga intervjuundersökningarna av befolkningens levnadsförhållanden. Ur denna källa kan bl. a. nämnas att den andel av befolkningen i åldern 16–74 år som hade svåra eller mycket svåra besvär av långvarig sjukdom år 1975 uppgick till ca 14 %. Vidare kan nämnas att 16 % hade nedsatt rörelseförmåga, medan 8 % hade nedsatt hörsel. Förändringarna över tiden i denna typ av uppgifter för hälsotillståndet är ännu inte kända: jämförelser mellan 1974 och 1975, som är de enda år för vilka resultat nu finns tillgängliga, är av flera skäl inte meningsfulla.

I SCB:s senaste befolkningsprognos¹ som har använts som underlagsmaterial i LU 78, har man förutsatt en nedgång i dödligheten för kvinnor över 50 och män över 80 år, medan spädbarnsdödligheten däremot inte antagits kunna minska ytterligare. Den nämnda ökningen av dödligheten för medelålders män har heller inte antagits fortsätta. Sammantaget betyder dessa antaganden att medellivslängden antas förändras helt obetydligt till 1985.

De beräkningar som görs inom LU innefattar bl. a. kostnaderna för hälso- och sjukvården. Produktionen av offentliga tjänster inom detta område har under perioden 1965–1977 ökat med i genomsnitt 6,4 % per år. Under prognosperioden 1977–1983 räknar man i LU:s huvudalternativ med en ökning på 2,8 % per år. Denna ökningstakt kan jämföras med den s. k. baskalkylen på 1,5 % per år, vilken endast tar hänsyn till de förändringar i sjukvårdsbehovet som följer av förändringarna i befolkningens storlek och åldersstruktur. Den i baskalkylen beräknade ökningen av hälso- och sjukvården beror endast på att andelen äldre i befolkningen ökar kraftigt under prognosperioden (jfr avsnitt 8.4.3, samt avsnitt 9.11.6).

I LU:s huvudalternativ inryms således en viss ökning av hälso- och sjukvården utöver vad som är strikt nödvändigt med hänsyn till befolkningens ålderssammansättning. Jämfört med sjukvårdshuvudmännens egna planer innebär LU:s kalkyler dock en väsentligt lägre ökningstakt. Vad gäller vårdresursernas fördelning tyder planerna på fortsatt starka prioriteringar av långvården och den öppna hälso- och sjukvården.

Vad vårdresursernas utveckling kan komma att innebära för befolkningens hälsotillstånd i dess olika aspekter är svårt att säga. Vårdens innehåll är här av avgörande betydelse vid sidan av resurserna som sådana. På längre sikt gäller dessutom att hälsan i mycket hög grad är beroende av andra omständigheter än hälso- och sjukvården, som t. ex. kost och motion, olycksrisker och arbetsmiljö samt sociala faktorer av många slag.

Utbildning

Utbildning kan betraktas som en välfärdskomponent på grund av de resurser som individerna får genom utbildningen, resurser som kan användas för att nå individuella mål. Man kan också betrakta utbildning som ett mål i sig. I båda fallen är det givetvis i första hand de *kunskaper och färdigheter* som utbildningen ger som är det väsentliga, inte utbildningen i formell mening. Den statistik som finns på utbildningsområdet avser emellertid genomgående den formella utbildningen.

¹ Information i prognosfrågor, IPF 1978:5, Befolkningsprognos för riket 1978–2000 med utblick mot 2025.

Av SCB:s undersökning om levnadsförhållanden 1975 framgår att 54 % av befolkningen i åldern 16-74 år endast har förgymnasial utbildning (9 års grundutbildning eller kortare), medan 33 % hade gymnasial utbildning och 12 % eftergymnasial utbildning. Skillnaderna i utbildningsnivå mellan olika åldrar är dock mycket stora (se nedanstående tablå). Anledningen till dessa generationskillnader ligger i den kraftiga utbyggnad av ungdomsutbildningen som ägde rum under 1960-talet.

	Utbildningsnivå			
	Förgymnasial	Gymnasial	Eftergymnasial	Summa
<i>Procentuell fördelning:</i>				
16-74 år	54	33	12	100
därav:				
16-24 år	54	37	9	100
25-44 år	40	40	20	100
45-74 år	66	26	8	100

Befolkningens genomsnittliga utbildningsnivå höjs naturligtvis automatiskt i takt med att en allt större del av befolkningen genomgått den längre ungdomsutbildning som infördes under 1960-talet. F. n. gäller att gymnasieskolan dimensioneras för att kunna ta emot 97 % av årskullen 16-åringar. En mycket stor del av den yngre vuxna generationen kommer således i framtiden att ha minst gymnasial utbildning. Redan av denna anledning kan man således vänta en fortsatt ökning av befolkningens utbildningsnivå. Härtill kommer effekterna av vuxenutbildningen, som till viss del verkar utjämnande på de stora skillnaderna mellan generationerna vad gäller utbildning. Vuxenutbildningen har expanderat starkt under senare år; antalet elever i kommunal vuxenutbildning har ökat från 37 000 1968 till 150 000 1975. Som jämförelse kan nämnas att antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor under höstterminen 1975 uppgick till 108 000. Vidare kan nämnas att antalet deltagare i s. k. prioriterade studiecirklar¹ har ökat från 446 000 1971/72 till 900 000 1975/76. Ökningen av vuxenutbildningen har delvis sin bakgrund i vissa politiska reformer. År 1975 tillkom således en lag om rätt till tjänstledighet för studier. Härtill kom de nya, generösa former för vuxenstudiestöd som infördes 1976, och som kan förväntas fortsätta att öka under kommande år.

I LU:s kalkyler för perioden 1977-1983 har den offentliga tjänsteproduktionen inom området utbildning beräknats öka med drygt 1 % per år (se avsnitt 9.11.5). Detta kan jämföras med den s. k. baskalkylen för offentlig konsumtion, som visade en ökning på 0,5 % per år enbart till följd av förändringar i befolkningens åldersstruktur (se avsnitt 8.4). LU-kalkylen ger således ett visst, begränsat utrymme för kvalitetsförbättringar och fortsatt expansion av vuxenutbildningen.

Som tidigare påpekats är det emellertid människors kunskaper och

¹ Prioriterade cirklar avser studiecirklar i svenska, engelska, matematik och samhällskunskap på grundskolans nivå. För sådana cirklar utgår extra statsbidrag.

färdigheter snarare än deras formella utbildning som är av intresse från välfärdssynpunkt. Det kan därför vara av intresse att återge några rön från en särskild undersökning som gjorts om vuxna svenskers basfärdigheter i svenska.¹ I denna undersökning, som avsåg ett representativt urval svenskfödda personer i åldern 25 resp. 35 år, visade det sig att i genomsnitt 7 % av 25-åringarna och 13 % av 35-åringarna inte nådde upp till en viss norm. Normen, som utgjordes av den medelnivå för de olika färdigheterna som i en tidigare undersökning uppnåtts av årskurs 6, tänktes utgöra ett mått på den miniminivå av färdigheter i svenska som vuxna personer behöver för att klara sig i samhället.

De stora invandrargrupperna i Sverige har av naturliga skäl ännu mycket svagare basfärdigheter i svenska än de som är födda i Sverige. Bland invandrarna finns också en grupp analfabeter. I LU 78 har vi räknat med en fortsatt invandring till Sverige om 35 000 personer per år under de närmaste åren, och en utvandring om 25 000 per år (se avsnitt 5.1.3). Den utlandsfödda delen av befolkningen – som 1975 uppgick till 550 000 personer – kan därför förväntas fortsätta att öka. Denna utveckling innebär i sig en risk för en ökning av den andel av befolkningen som har otillräckliga basfärdigheter i svenska språket.

Ekonomiska resurser

Hushållens disponibla inkomster har ökat mycket kraftigt under efterkrigstiden och möjliggjort en starkt ökad konsumtion av materiella nyttigheter. Välfärdseffekterna av denna konsumtionsökning diskuteras i avsnittet om privat konsumtion. Även inkomsternas fördelning mellan hushåll och individer är intressant ur välfärdssynpunkt. Inkomstfördelningens utveckling under tidigare år har diskuterats i avsnitt 11.2. Därav framgick att vi i Sverige haft en stark utjämning av hushållens disponibla inkomster sedan mitten av 1930-talet. Utvecklingen under de senaste åren, 1973–1976, visar däremot inte på någon ytterligare utjämning. Orsakerna till detta är inte fullt klarlagda.

Inkomstfördelningens framtida utveckling kan inte anges på grundval av LU-kalkylerna. Som framgår av den finansiella analysen i kapitel 10 antas visserligen den s. k. funktionella inkomstfördelningen – dvs. produktionsresultatets fördelning mellan arbete och kapital – komma att vändas till en ökning av kapitalets andel jämfört med 1977. Detta ger emellertid inte i och för sig något underlag för utsagor om utvecklingen av vare sig förvärvsinkomsternas fördelning mellan vuxna individer eller de disponibla inkomsternas fördelning mellan hushållen. En förutsättning för LU:s huvudalternativ är nämligen att den ökade kapitalandelen tar formen av en förmögenhetsuppbyggnad i företagen, något som endast på längre sikt ger upphov till inkomster.

Två faktorer som båda kan förväntas bidra till en fortsatt utjämning av inkomstfördelningen i framtiden bör dock nämnas i sammanhanget. Den första är den ökade sysselsättningen. Som tidigare nämnts har LU räknat med att antalet förvärvsarbetande kommer att öka med sammanlagt 232 000 personer under perioden 1977–1983. Ökningen beror till allra största delen på en höjd förvärvsfrekvens hos kvinnorna, något som har en stark utjämnande

¹ Källa: Läs- och skrivfärdigheter hos vuxna. Skolöverstyrelsen FoU 1977:29, Rapport utarbetad av Hans Grundin.

effekt på förvärvsinkomsternas fördelning mellan individerna. Effekterna på fördelningen av hushållens disponibla inkomster är mera osäker (jfr avsnitt 11.2). Sysselsättningsökningen verkar självfallet även höjande på de totala disponibla inkomsternas nivå.

En annan faktor är de fortsatta höjningarna av pensionsbeloppen som kommer att äga rum, både genom att allt fler pensionärer får full ATP och genom de redan beslutade, årliga standardhöjningarna av folkpensionen för de pensionärer som har låg eller ingen ATP. Inkomsterna kommer härigenom att öka betydligt kraftigare för pensionärerna än för övriga delar av befolkningen, vilket kommer att verka utjämnande på de alltför stora skillnaderna i privat konsumtionsstandard mellan pensionärer och andra.

Även *förmögenheten* utgör naturligtvis en del av hushållets eller individens ekonomiska resurser. Förmögenhetsfördelningen i samhället är emellertid till allra största delen okänd beroende på att statistiken endast omfattar skattepliktiga förmögenheter. Förmögenhetsfördelningen kan dock antas ha varit utsatt för mycket stora, oavsiktliga förändringar under 1970-talet på grund av den snabba inflationen. I vilken utsträckning dessa omfördelningar varit positiva resp. negativa ur välfärdssynpunkt kan inte avgöras. Eftersom prisstegringstakten enligt LU:s kalkyler kan förväntas bli betydligt lugnare under perioden 1977–1983 än tidigare under 1970-talet så borde denna typ av omfördelningar bli mindre under de närmaste åren. Den i det föregående nämnda ökningen av vinstandelen i ekonomin som förutsätts i LU kan däremot antas innebära en skärpning av ojämnheten i förmögenhetsfördelningen jämfört med 1977, ett år som dock var tämligen extremt ur vinstsynpunkt (jfr. kapitel 10).

Privat konsumtion

I detta avsnitt diskuteras dels befolkningens kostvanor och boende – vilka bägge i många sammanhang brukar betraktas som självständiga välfärdskomponenter – dels även den övriga privata konsumtionen.

Konsumtionen av *livsmedel* (exkl. alkoholhaltiga drycker) svarade 1977 för ca 20 % av den totala privata konsumtionen mätt i 1975 års priser. Motsvarande andel var 1965 nära 23 %. Andelsminskningen sammanhänger med att livsmedelskonsumtionen av naturliga skäl inte kan öka lika snabbt som övriga delar av den privata konsumtionen. Den ökning av livsmedelskonsumtionen per capita med 0,6 % per år som faktiskt förekommit under perioden 1965–1977 beror på att konsumtionen av enklare livsmedel som potatis och spannmålsprodukter har minskat och ersatts av livsmedel med högre förädlingsgrad.

En ökning av livsmedelskonsumtionen per capita kan inte i och för sig tolkas som en förbättring av kostens näringsmässiga innehåll. Nationalräkenskapernas uppgifter visar dock att konsumtionen av proteinhaltiga livsmedel samt frukt och grönsaker stadigt har ökat. Även konsumtionen av konserver och konfekt har ökat. Minskningar noteras för potatis, spannmålsprodukter, socker och fett, men fettkonsumtionen har åter stigit från 1974. Beräkningar av kostens näringsvärde visar klara förbättringar vad gäller kostens protein- och fetthinnehåll, men fettkonsumtionen ligger fortfarande högt.

I samband med kostvanorna kan även nämnas att alkoholhaltiga drycker

och tobak under 1977 utgjorde 5 resp. 2 % av den totala privata konsumtionen. Alkoholkonsumtionen har ökat kraftigt sedan 1965. Räknat i mängd ren alkohol per invånare 15 år och äldre uppgick ökningen 1965–1975 till sammanlagt 31 %.¹ En så stor förändring av alkoholkonsumtionen kan med stor sannolikhet antas ha fått effekter på befolkningens hälsotillstånd.

Under prognosperioden 1977–1983 kan man enligt LU:s huvudalternativ räkna med en viss fortsatt ökning av livsmedelskonsumtionen. Dämpningen av den tidigare ökningstakten torde f. ö. bli mindre märkbar för livsmedel än för konsumtionen av t. ex. kapitalvaror. Konsumtionen av dryckesvaror och tobak kommer, enligt de modellberäkningar som gjorts i LU, även fortsättningsvis att öka snabbare än livsmedelskonsumtionen.

Bostadskonsumtionen (inkl. bränsle och el) svarade 1977 för ca 20 % av den totala privata konsumtionen, räknat i 1975 års priser. Ökningen av bostadskonsumtionen har under perioden 1965–1977 uppgått till i genomsnitt 2,1 % per år, räknat per capita. Ökningen av antalet lägenheter uppgick under 10-årsperioden 1965–1975 till i genomsnitt 1,5 % per år räknat per capita. Det faktum att bostadskonsumtionen har ökat snabbare än antalet lägenheter förklaras bl. a. av att bostadsstandarden höjts under perioden. Sålunda har t. ex. det genomsnittliga antalet rum per lägenhet ökat från 3,6 1965 till 3,9 1975.

Andelen trångbodda hushåll – dvs. hushåll där man bor fler än två personer per rum, kök och vardagsrum oräknade – har minskat väsentligt, från 25 % 1965 till 16 % 1970 och 7 % 1975. Vidare kan nämnas att antalet halvmoderna och omoderna lägenheter har minskat från ca 1 milj. 1965 till 480 000 1975. Denna typ av lägenheter utgjorde 1975 endast 14 % av det totala bostadsbeståndet, jämfört med 35 % 1965.

LU:s kalkyler för bostadsbyggandet under perioden 1977–1983 har redovisats i avsnitt 9.9. Därav framgår att LU, på grundval av bedömningar inom bostadsstyrelsen, räknar med en snabb ökning av ombyggnadsinvesteringarna och en nyproduktion om ca 63 000 lägenheter per år. Tillsammans med den beräknade avgången av lägenheter skulle detta innebära ett årligt nettotillskott av 35–40 000 lägenheter fram till 1980 och ca 35 000 därefter.

Konsumtionen av livsmedel, alkohol och tobak samt bostäder utgör, som ovan nämnts, vardera 20 %, 7 % resp. 20 % av den totala privata konsumtionen 1977. Återstoden utgörs av beklädnad och skor (med 8 % av den totala privata konsumtionen 1977), möbler och hushållsartiklar (7 %), läkemedel, läkarbesök m. m. (4 %), transport och samfärd (15 %), fritidssysselsättning (9 %), diverse (9 %) samt nettoimport av turisttjänster (2 %). De snabbaste ökningarna sedan 1965 har inträffat för turisttjänster, fritidsvaror, läkemedel samt transporter. Dessa fyra områden har tillsammans svarat för över 45 % av hela den ökning av den privata konsumtionen som ägt rum under perioden 1965–1977.

I LU:s huvudalternativ för perioden 1977–1983 antas den totala privata konsumtionen öka med 1,8 % per år, vilket är en något lägre procentuell ökningstakt än den som uppnåddes 1970–1977. Vad gäller konsumtionsökningen inom olika varugrupper kan inga prognostal ges, beroende på att LU:s beräkningar har utförts per sektor och inte per varugrupp. Man kan dock förvänta att konsumtionsökningen enligt LU även i fortsättningen blir starkast för områden som fritidsvaror och transporter (se avsnitt 8.1). Vad

¹ Källa: SOS Levnadsförhållanden. Utveckling och nuläge enligt tillgänglig statistik 1976.

gäller transporter kan nämnas att LU-kalkylerna innebär en fortsatt ökning av antalet personbilar i landet (avsnitt 9.8.2). Biltätheten skulle härigenom öka från 350 bilar per 1 000 invånare 1977 till omkring 400 bilar per 1 000 invånare 1983.

Några allmänna reflektioner om välfärdsinnehållet i den privata konsumtionen kan anföras i detta sammanhang. Det är sålunda uppenbart att *fördelningsaspekterna* är av stor betydelse. En viss ökning av den privata konsumtionen med, säg 1 000 kr., kan ha helt olika betydelse för olika individer enbart beroende på konsumtionens nivå i utgångsläget. Ökningen av levnadsnivån kan antas bli relativt sett större för den individ som har lägst konsumtion i utgångsläget. Detta förhållande utgör naturligtvis i sig ett starkt motiv till fortsatt inkomstutjämning. Samtidigt ger det en antydning om att välfärdsinnehållet i en viss konsumtionsökning torde förändras över tiden, då konsumtionsnivån hela tiden ökar. Överväganden av detta slag kan vara relevanta då man diskuterar innebörden av variationer i den privata konsumtionens ökningstal. Den principiella tolkningen av själva begreppet välfärd får därvid givetvis också en avgörande betydelse.

Miljö

Den yttre miljön har, i likhet med den tidigare diskuterade arbetsmiljön, en flerfaldig betydelse för människans välfärd. Individernas levnadsnivå påverkas sannolikt inte på ett lika direkt och påtagligt sätt av brister i den yttre miljön som av brister i arbetsmiljön, men verkningarna är i stället av en vida mer långsiktig natur. Graden av nedsmutsning av luft och vatten vid en viss tidpunkt är beroende av de utsläpp av föroreningar som gjorts under en mycket lång följd av år. Bullerstörningar från flygplatser, trafikleder etc. och den omdaning av naturmiljön som följer av denna typ av anläggningar är också långsiktiga, dels på grund av själva storleksordningen av de berörda investeringsprojekten, dels därför att ett återställande av naturmiljön i många fall torde vara omöjligt.

Samhällets insatser för att skydda miljön motiveras bl. a. av att de sedvanliga marknadsmekanismerna inte fungerar då det gäller icke prissatta nyttigheter som luft och vatten. Utan samhällsinslag kan man därför inte vänta sig att från samhällsekonomisk synpunkt – liksom från välfärds-synpunkt – positiva miljövårdsinvesteringar kommer till stånd. Samhällets styråtgärder på området har främst tagit formen av lagstiftning och reglering. Även subventioner och avgifter kommer till användning i vissa fall. En redogörelse för miljövårdspolitikens styrmedel och institutionella ram, liksom av de olika leden i miljövårdsarbetet, har getts i avsnittet om miljövård tidigare i detta kapitel (avsnitt 11.3).

I avsnitt 11.3 redogörs även för utvecklingen av investeringarna i miljöskyddande åtgärder inom olika sektorer. De bedömningar som där redovisas tyder på att denna typ av investeringar kommer att bli av ungefär samma omfattning under perioden 1977–1983 som under den tidigare delen av 1970-talet. Effekterna på miljön av dessa och andra åtgärder har dock inte kunnat göras föremål för någon samlad bedömning. Vissa positiva effekter av tidigare åtgärder har noterats, som t. ex. påtagliga förbättringar av vattenkvaliteten i vissa sjöar och vattendrag, liksom förbättringar av luften lokalt i vissa

tätorter. Försurningen av sjöar synes däremot fortsätta inom stora områden. De omfattande åtgärder som vidtagits för att minska svavelutsläppen har inte kunnat hindra en fortsatt försämring av miljön i detta avseende, beroende på att stora mängder svavel via luftströmmarna transporteras till Sverige från andra länder. För en mer detaljerad beskrivning av miljövårdsarbetet hänvisas till avsnitt 11.3.

12 Utvecklingen på längre sikt

12.1 Allmänna utgångspunkter och slutsatser

Behovet av att inom långtidsutredningarnas ram göra en utblick över ett längre tidsperspektiv har successivt ökat. Vissa av de politiska beslut som måste fattas idag får konsekvenser långt in i framtiden. En del av de investeringar som nu görs eller planeras kommer att påverka produktionskapaciteten långt utöver LU:s normala femårsperspektiv. Sådana beslut bör fattas mot bakgrund av en uppfattning om hur den långsiktiga ekonomiska utvecklingen kan komma att se ut.

Osäkerheten i framtidsbedömningarna ökar emellertid i samma mån som tidsperspektivet förlängs. Under en tidsperiod som sträcker sig över 15–20 år är inte ens befolkningsprognoserna stabila. Måttliga variationer i t. ex. fruktsamhet eller nettoinvandring kan påverka befolkningsutvecklingen i detta perspektiv. Även den osäkerhet som beror på Sverige beroende av en svåröverblickbar omvärld är givetvis mycket större i ett längre tidsperspektiv än i ett kortare.

Den ekonomiska politiken måste utformas så att man behåller största möjliga handlingsfrihet inom ramen för ett målinriktat långsiktigt handlande. Därför är det nödvändigt att de långsiktiga framtidsbeskrivningarna ges formen av olika *alternativ*. Det är också nödvändigt att löpande ompröva de långsiktiga bedömningarna allteftersom förutsättningarna ändras. Genom det analysystem och de modeller som byggs upp har LU numera goda resurser att löpande göra sådana omprövningar och revisioner.

I den utblick som här presenteras har tre olika alternativ utformats med utgångspunkt i den långsiktiga befolkningsutvecklingen och dess konsekvenser för ekonomin. Dessa alternativ gäller utvecklingen fram till år 2025. För perioden fram till 1990 presenteras endast ett alternativ. De beräkningar för den framtida utvecklingen som genomförts skall snarast ses som en siffermässig illustration av hur skilda långsiktiga utvecklingstendenser i princip påverkar olika produktionssektorer och efterfrågans sammansättning. Det är alltså inte fråga om en prognos över den mest sannolika utvecklingen och inte heller någon plan för den mest önskvärda. Kalkylerna byggs upp från en relativt detaljerad nivå men resultatredovisningen gäller främst makrovariablerna i försörjningsbalanstermer: bruttonationalprodukt, investerings- och exportkrav samt konsumtionsutrymmets fördelning mellan privat och offentlig användning.

Den ekonomiska situationen inom den industrialiserade världen präglas

för närvarande av betydande arbetslöshet och ledig produktionskapacitet. Samtidigt pågår en mycket snabb industriell expansion inom en rad länder i tredje världen. Den ekonomiska krisen i de gamla industriländerna är inte enbart ett övergående konjunkturfenomen som kan hanteras med hjälp av traditionella finans- och penningpolitiska medel. Den krissituation som idag råder har strukturella inslag som för sin lösning kräver en betydande anpassning av Sveriges produktionsstruktur till förändrade villkor för den internationella arbetsfördelningen och till framväxten av nya marknader.¹

Det är inte långtidsutredningens uppgift att i detalj peka ut vilka delar av svensk ekonomi som på längre sikt är konkurrenskraftiga. Inom detta område pågår ett omfattande utredningsarbete på andra håll.² Den bild av den allmänekonomiska utvecklingen som här ges bör emellertid kunna tjäna som bakgrund för en sådan analys.

I ett längre perspektiv är det inte enbart förändrade villkor för den internationella arbetsfördelningen som ställer krav på en omfattande strukturell anpassning inom svensk ekonomi. En ytterligare faktor av betydelse är den demografiska utvecklingen. De låga födelsetal som för närvarande registreras kommer att ge upphov till betydande fluktuationer av olika åldersklasser oberoende av om födelsetalen vänder uppåt eller nedåt under den närmaste framtiden. Dessa vågrörelser i befolkningens utveckling över tiden påverkar dels tillgången på arbetskraft och därmed den potentiella produktionskapacitetens utveckling men även efterfrågeriktningen inom främst bostadsbyggandet och den offentliga tjänsteproduktionen.³

Även en rad andra faktorer kommer att ställa krav på strukturell omställning. Inte minst gäller detta behoven av att förbättra både den yttre och den inre miljön, anpassningen till nya energisystem och till ny produktionsteknologi.

Mot de tendenser som medför krav på strukturell förändring står faktorer som samtidigt tenderar att minska ekonomins anpassningsförmåga. Av flera skäl har attityden till rörlighet på arbetsmarknaden ändrats under de senaste åren. Ett viktigt skäl är den ökande andelen gifta kvinnor i arbetskraften. Ett byte av bostadsort blir mycket svårare i familjer där båda förvärvsarbetar än i familjer där bara den ena maken har arbete utanför hemmet. Ett annat skäl till en minskad rörlighet är att anställningstryggheten ökat bl. a. genom de s. k. Åmanlagarna. På den tekniska sidan tenderar produktionsteknologiernas ökande storskalighet att leda till längre anpassningsperioder.

I ett internationellt perspektiv kan tendenser till protektionism i den internationella ekonomiska krisens kölvatten minska anpassningsmöjligheterna. Upprättande av handelshinder och statliga subventioner till utsatta branscher inom vissa länder kan komma att fördröja en nödvändig anpassning till förändrade villkor för den internationella arbetsfördelningen. I ett längre tidsperspektiv måste den ekonomiska politiken, näringspolitiken samt arbetsmarknads- och regionalpolitiken utformas på ett sätt som överbryggar kraven på ökad strukturell förändring och tendenserna till minskad anpassningsförmåga i ekonomin.

En gemensam nämnare för kraven på strukturell omställning utgörs av växande investeringsbehov och därmed av begränsningar i utrymmet för den materiella standardtillväxten. I den kalkyl för den svenska ekonomins långsiktiga utveckling som utförts i detta kapitel anges ett utrymme för att

¹ Se närmare avsnitt 12.2 och 12.3.5.

² Studier som rör Sveriges framtida konkurrensförhållanden pågår för närvarande inom Ingenjörsvetenskapsakademien, Styrelsen för teknisk utveckling, Sekretariatet för framtidsstudier samt inom den speciella näringspolitiska delegationen.

³ Se närmare avsnitten 2.3.2 och 12.5.

öka den sammanlagda privata- och offentliga konsumtionen på 1,6 % per år under perioden 1977–1990.¹ En något långsammare ökningstakt förutsätts för den privata konsumtionen.

Antalet ålderspensionärer beräknas växa med 1 % per år i perioden 1977–1990. Genomsnittspensionärens inkomster ökar dessutom i betydligt snabbare takt än genomsnittet för befolkningen genom tillkomsten av nya ATP-pensionärer. Överslagsvisa kalkyler tyder på att utrymmet för de aktiva grupperna inkl. barnfamiljerna att i perioden 1977–1990 öka sin privata standard begränsas till ca 1/2 procent per år.

Det är klart att så stora begränsningar av konsumtionsutrymmets ökningstakt kommer att ställa den ekonomiska politiken inför svåra avvägningsproblem. Det finns en klar risk för en inflationistisk utveckling som kan äventyra strävandena att uppnå balans i den svenska ekonomin under 80-talet. Ett betydande problem är naturligtvis också hur arbetskraften skall få incitament till en ökad rörlighet vid ett så begränsat utrymme för den privata standardtillväxten. Om å andra sidan denna ökade rörlighet inte kommer till stånd blir produktivitetstillväxten än mera begränsad och därmed krymper utrymmet för standardökningar ytterligare.²

12.2 Några internationella utvecklingstendenser

12.2.1 Inledning

Den internationella bakgrunden till LU:s bedömningar för utvecklingen under perioden 1977–1983 har utförligt behandlats i kapitel 4 ovan. Den utveckling som faktiskt kommer att förverkligas under denna period kommer att få konsekvenser även på längre sikt. Vid en snar återgång till fullt kapacitetsutnyttjande öppnas möjligheterna till ett fritt val av framtidsutveckling snabbare. Vid en långsammare återhämtning måste man tänka sig att utvecklingen under avsevärd tid kommer att präglas av att enskilda länder eller grupper av länder med egen kraft kommer att försöka lösa sina interna problem genom att avskärma sig från utvecklingen i den övriga världen. En internationell utveckling i enlighet med LU:s huvudalternativ torde innebära att också perioden efter 1983 kommer att präglas av underutnyttjad kapacitet i världsekonomin. Tillväxten skulle därmed under en mycket lång period komma att bestämmas av efterfrågeutvecklingen och inte som under 50- och 60-talen av takten i utbyggnaden av ny kapacitet. Hur mycket de långsiktiga tillväxtmöjligheterna kan ha skadats av det långvariga underutnyttjandet av produktionskapaciteten är för närvarande mycket svårt att bedöma. Det finns dock skäl att anta att ju långsammare återhämtningen sker dessto större del av den lediga kapaciteten blir ekonomiskt obsolet.

I de studier kring ekonomiernas utveckling på mycket lång sikt som gjorts på senare tid är också slutsatsen att tillväxtens gränser inom överskådlig framtid snarare bestäms av institutionella, politiska och sociala faktorer än av resursbrist och miljöproblem³. Senare studier har alltså brutit med den syn på den långsiktiga tillväxtens gränser som den s. k. Rom-klubben gav uttryck för i början av 70-talet.

Inom ramen för en mycket disaggregerad ekonometrisk modell vad avser

¹ Se närmare avsnitt 12.3.3–12.3.4.

² Se avsnitt 12.4.

³ Till denna slutsats kom bl. a. den svenska resurs- och råvarustudien (Resurserna, samhället och framtiden, Stockholm 1977). Även den s. k. INTERFUTURES-studien inom OECD och Leontief-rapporten har kommit till liknande resultat.

länder och varugrupper, visar en forskargrupp under ledning av Wassily Leontief hur anpassningsmekanismer inom det ekonomiska systemet medger en på lång sikt balanserad utveckling. I denna studie beräknas kostnadsnivån för ganska ambitiösa miljöskyddsprogram till ca 1,5 % av BNP. Dessa resultat ligger ungefär i linje med liknande uppskattningar för OECD.

Inom OECD:s framtidsstudieprojekt INTERFUTURES har olika aspekter på tillväxtens gränser studerats. Även här anses kostnaderna för att på lång sikt komma till rätta med miljöproblemen vara av hanterlig storlek. I denna genomgång som där gjorts har man inte funnit några fundamentala resursbegränsningar för tillväxten. "Lagerhusfilosofin" enligt vilken tillgången på en viss råvara är given och minskar med stigande förbrukning tillbakavisas bestämt. I stället betonas resursbegreppets dynamiska karaktär: Nya reserver upptäcks och blir lönsamma, substitutionsmöjligheterna är i de flesta fall goda liksom möjligheterna att återvinna använt material. Problemen med råvaruförsäljningen anges i stället vara att vissa förekomster är koncentrerade till bestämda geografiska områden eller till vissa företag samt att investeringar i brytning och distribution inte sker i en jämn och balanserad takt. Olika flaskhalsproblem och försörjningshinder kan därigenom uppstå. Framför allt gäller detta legeringsmetaller och olika energiråvaror.¹

Ett särskilt intresse tilldrar sig frågorna om tillgången på energi. En viss konsensus finns kring uppfattningen att energitillgångarna på sikt är praktiskt taget obegränsade. Diskussionen gäller snarast i vilken takt den teknologiska utvecklingen medger en anpassning till utnyttjande av nya energibärare. Under senare år har utkristalliserats en uppfattning om att produktionen av lättillgänglig olja kommer att minska drastiskt inom en överblickbar framtid. Enligt den s. k. WAES-studien är det möjligt att produktionen av olja kulminerar någon gång mellan 1990 och 2000 för att därefter gradvis sjunka och komma ner på ungefär 1975 års nivå ett kvartssekel in på 2000-talet. Ett visst utrymme för anpassning skulle således föreligga även om man har anledning att räkna med en viss press uppåt på energipriserna. Möjligheterna till effektivisering av energianvändningen samt till besparingar är dessutom enligt mångas uppfattning mycket stora.²

12.2.2 Den historiska utvecklingen

Under perioden 1960–1974 ökade världens samlade produktion med i genomsnitt 5,4 % per år. Den snabbaste tillväxten svarade de centralplanerade ekonomierna för med 6,6 % per år, medan tillväxttakten för de utvecklade marknadsekonomierna låg på 4,5 % per år. Utvecklingsländernas tillväxttakt låg i linje med genomsnittet. En jämförelse mellan 1960-talet och första hälften av 1970-talet visar oförändrad tillväxttakt mellan perioderna för den totala världsproduktionen, men betydande förskjutningar mellan de olika ländergrupperna. U-ländernas genomsnittliga tillväxttakt accelererade med en procentenhet från 5,4 % per år under 1960-talet till 6,4 % per år under perioden 1970–1974. Samtidigt skedde en uppbromsning av tillväxten i både de centralplanerade och de marknadsstyrda industriländerna. I de central-

Jfr. Resurs- och råva-
studien, op.cit.

Se t. ex. Hushållnings-
ruppens rapport till
energikommissionen,
Ds I 1977:10.

planerade ekonomierna gick tillväxttakten ner från 6,8 % under 1960-talet till 6,4 % under perioden 1970–1974. Nedgången för marknadsekonomierna var kraftigare. Från 4,9 % under 1960-talet till 3,8 % under perioden 1970–1974. Exkluderas recessionen under 1974 blir dock nedgången mindre. För perioden 1970–1973 var marknadsekonomiernas genomsnittliga tillväxttakt ca 4,5 %.

Uppbromsningen av industriländernas tillväxt under perioden 1970–1973 kan till en del förklaras av att den demografiska utvecklingen lett till en minskad tillgång på arbetskraft, men dessutom har produktivitetstillväxten varit långsammare under första delen av 1970-talet än under resten av efterkrigstiden. En jämförelse för Förenta staterna av den årliga tillväxten i arbetsproduktiviteten mellan perioderna 1948–1966 och 1967–1976 visar på en nedgång från 3,3 % till 2,1 %.¹

Accelerationen av u-ländernas tillväxt, å andra sidan, förklaras huvudsakligen av en snabbt ökande investeringsaktivitet. Medan u-ländernas produktionstillväxt var 5,4 % under perioden 1960–1974 uppgick investeringarnas tillväxt till 6,8 %. Ett markant drag i bilden är den ojämna fördelningen i tillväxten mellan olika grupper av u-länder. I Mellersta Östern (exkl. Israel) accelererade tillväxten från 7,0 % per år under perioden 1960–1970 till 11,0 % per år under perioden 1970–1974. I Östasien retarderades tillväxten mellan perioderna från 4,9 % till 3,8 %. Det historiska utvecklingsmönstret för produktionstillväxten under perioden 1960–1974 sammanfattas i tabell 12.1.

Även när det gäller den sektorvisa utvecklingen ägde betydande förskjutningar rum mellan perioderna. Under 1960-talet växte u-ländernas industriproduktion ungefär i samma takt som världsgenomsnittet, dvs. med ca 7 % per år. Under första delen av 1970-talet skedde en omsvängning till u-ländernas favör. Industriproduktionen i u-länderna ökade under perioden 1970–1974 med 8 % per år jämfört med 6 % för världsekonomin som helhet. En fortsättning av dessa trender skulle innebära att u-ländernas andel av världens samlade industriproduktion ökade från 6 % år 1970 till 17,5 % år 2000. Denna ökning skall dock jämföras med att u-ländernas andel av

Tabell 12.1 Världens produktionstillväxt 1960–1974
Årlig procentuell förändring

	1960–1970	1970–1974
Utvecklade marknadsekonomier	4,9	3,8
Nordamerika	4,2	2,9
Västeuropa	4,9	3,8
Centralplanerade ekonomier	6,8	6,4
Utvecklingsländer	5,4	6,4
Afrika	4,9	5,7
Latinamerika	5,6	7,0
Mellersta Östern	7,0	11,0
Östasien	4,9	3,8
Världen	5,4	5,3

Källa: FN/ECOSOC.

¹ Economic Report of the President, Washington 1977.

världens befolkning samtidigt beräknas öka från ca 50 % år 1970 till nästan 60 % år 2000.

En grundläggande skillnad mellan i-länder och u-länder i fråga om de faktorer som ligger bakom industriproduktionens tillväxt är värd att notera. I de utvecklade marknadsekonomierna svarade en ökning av arbetsproduktiviteten för 75–95 % av produktionstillväxten. I de centralplanerade ekonomierna var motsvarande andel 60–80 % och i u-länderna endast 20–40 %. Ökningen av u-ländernas industriproduktion kom i huvudsak till stånd genom en volymmässig ökning av arbetskraftsinsatsen.

En speciell grupp av u-länder, de s. k. nya industriländerna förtjänar särskild uppmärksamhet. Till dessa brukar framför allt räknas Hongkong, Republiken Korea, Singapore och Taiwan. Av den totala industrivaruimporten till OECD-området svarade dessa länder för 1,3 % år 1963. Under perioden fram till 1976 hade denna andel ökat till 4,7 %, vilket är jämförbart med Japans andel av OECD:s industrivaruimport i mitten av 1960-talet, en andel som mellan 1963 och 1976 ökade från 4,2 % till 8,5 %.¹ I tabell 12.2 redovisas produktionstillväxten för dessa nya industriländer under perioden 1963–1976. BNP-tillväxten för samtliga ligger runt 10 % per år och industriproduktionens tillväxt mellan 10 % och 20 % per år jämfört med ca 4 % inom OECD-området.

Expansionen inom de nya industriländerna har givit svårigheter för vissa industribranscher i de utvecklade industriländerna. Kriserna inom textilindustri, varvsindustri och stålindustri är till en del en följd av kortsiktiga konjunkturfenomen, men kanske i högre grad en följd av förskjutningar i villkoren för den internationella arbetsfördelningen.

Resultat från såväl INTERFUTURES-projektet som en nyligen publicerad rapport från världsbanken pekar emellertid på de ömsesidiga fördelarna på längre sikt för både i-länder och u-länder av en anpassning till dessa förändrade produktionsförutsättningar.² Genom en ökad inkomstbildning i u-länderna aktiveras resurser, den totala produktionen ökar och ett efterfrågetryck uppstår som kan vitalisera världsekonomin och skapa nya arbetstillfällen även i de gamla industriländerna. Dessa arbetstillfällen uppstår emellertid inte nödvändigtvis inom de näringsgrenar som hittills utgjort basen för i-ländernas expansion. Processen kommer med säkerhet att medföra strukturella omställningsproblem såväl som krav på omfattande överföring av finansiella resurser.

Tabell 12.2 Produktionstillväxt i vissa nya industriländer 1963–1976
Årlig procentuell förändring

	BNP	Industriproduktion
Hongkong	8,6	13,9
Republiken Korea	10,4	21,3
Singapore	9,3	9,9
Taiwan	9,2	16,5
OECD	4,0	4,1

Källa: OECD.

Dessa nya industriländer brukar därför ibland kallas "Det nya Japan". Även Grekland, Portugal, Spanien, Brasilien och Mexico brukar ibland räknas till de nya industriländerna.

World Development Report 1978, Världsbanken 1978.

12.2.3 Ett framtidsscenario för världsekonomin

Den mest genomarbetade och sammanhängande aktuella utvecklingsbilden för världsekonomin långsiktiga utveckling utgörs av den ovan nämnda Leontief-studien.¹ Studiens centrala scenario drar ut konsekvenserna av en fortsättning av den hittills observerade trenden mot en snabbare tillväxt i tredje världen och en uppbromsning av i-ländernas tillväxt. Fram till år 2000 halveras den inkomstklyfta mellan rika och fattiga länder som 1970 innebar att BNP per capita var 12 gånger större inom gruppen av i-länder än inom gruppen av u-länder. Detta scenario får naturligtvis inte uppfattas som en prognos av den mest sannolika utvecklingen utan snarare som beskrivning av en önskvärd men också möjlig utveckling.

I tabell 12.3 sammanfattas Leontiefs huvudscenario för världsekonomin utveckling i termer av försörjningsbalanser för Nordamerika, Västeuropa, Östeuropa inkl. Sovjetunionen och Oceania, dvs. Australien, Nya Zeeland och Japan samt u-länderna.

Under perioden 1970–2000 beräknas världens samlade produktionsresultat öka med i genomsnitt 4,8 % per år, vilket är ca 1/2 procentenhet långsammare än under perioden 1960–1974. Världshandelns tillväxt beräknas till 6 % per år, vilket implicerar en elasticitet på 1,3 i förhållande till produktionstillväxten. Den globala investeringstillväxten beräknas ligga ca 1 procentenhet över produktionstillväxten, vilket innebär en ökning av världens totala investeringskvot från ca 15 % år 1970 till något över 20 % år 2000. Den snabbaste investeringstillväxten beräknas för u-landsgruppen där investeringskvoten enligt modellkalkylen ökar från ca 10 % år 1970 till ca 25 % år 2000. Detta innebär att u-landsinvesteringarna behöver öka med något över 10 % per år sett i genomsnitt över hela perioden.

Kraven på ökade investeringar i de utvecklade industriländerna sammanhänger till stor del med kostnaderna för att införa mindre råvaruslukande och miljövänligare teknologier. Dessutom kommer en växande knapphet på arbetskraft i vissa länder mot slutet av seklet att ställa krav på investeringar för att ytterligare höja arbetsproduktiviteten. Inom u-länderna samman-

Tabell 12.3 Världsekonomin utveckling 1970–2000 enl. Leontiefstudien, scenario X

Årlig procentuell förändring

	BNP	Privat konsumtion	Offentlig konsumtion	Investeringar	Export	Import
Nordamerika	3,2	3,0	3,2	3,6	4,9	4,2
Västeuropa	4,2	3,8	4,2	4,8	5,9	5,5
Östeuropa ^a	5,1	4,9	5,1	5,4	6,9	5,2
Oceania ^b	4,8	4,9	4,8	4,1	6,7	6,4
U-länderna	7,2	6,8	7,2	10,6	6,2	8,3
Världen	4,8	4,6	4,8	5,7	6,0	6,0

^a Inkl. Sovjetunionen.

^b Japan, Australien och Nya Zeeland.

Källa: Ekonomidepartementets bearbetning av Leontiefs siffror.

¹ W. Leontief, et. al: "The Future of the World Economy" (UN, Sales No. E.76.II.A.6).

hänger de växande investeringskraven främst med industrialiseringsprocessen och de mycket stora investeringar som krävs för att effektivisera livsmedelsproduktionen.

Den modellberäknade produktionstillväxten för perioden 1970–2000 uppgår till 3,2 % per år för Nordamerika, jämfört med 3,9 % i genomsnitt under perioden 1960–1974. För Västeuropa beräknas produktionstillväxten till 4,2 % per år och för Östeuropa till 5,1 % i jämförelse med 4,6 % respektive 6,6 % under perioden 1960–1974. För dessa grupper av länder retarderas tillväxttakten.¹ Inom Västeuropa förutses de sydeuropeiska länderna få en tillväxt som ligger över genomsnittet för regionen medan Nordeuropa beräknas få en betydligt långsammare tillväxt.

För u-länderna förutsätts en acceleration från 5,7 % per år i genomsnitt under perioden 1960–1974 till 7,2 % under perioden 1970–2000. Detta är också en snabbare tillväxttakt än de 6,4 % per år som u-länderna uppnådde under första delen av 1970-talet.

Som en förutsägelse om världsekonomin långsiktiga utveckling måste Leontief-scenariet betraktas som optimistiskt. Inom INTERFUTURES-projektet har två olika scenarios för OECD-områdets utveckling under perioden 1975–2000 utarbetats. Det ena förutsätter ett fördjupat samarbete dels inom gruppen av i-länder men också mellan i-länderna och den tredje världen för att uppnå en snabb ekonomisk tillväxt. Även det andra scenariet förutsätter samarbete men här antas attityden till tillväxt inom i-länderna förskjutas i riktning mot ökad fritid och förbättrad livskvalitet. För perioden 1975–1990 räknar INTERFUTURES med en BNP-tillväxt för hela OECD-området på ca 5 % per år i det första scenariet. För Sverige räknar man då med en tillväxt på ca 3,5 %. I det andra scenariet beräknas OECD-områdets årliga BNP-ökning under perioden 1975–1990 till ca 3,5 %. För Sverige anges i detta fall en tillväxttakt på ca 2,5 % per år.

För en så öppen ekonomi som den svenska är det uppenbart att olika antaganden om utvecklingen av den internationella miljön leder till olika framtidsbilder för Sverige. Under 1977 genomförde långtidsutredningen i samarbete med Råvarustudien inom sekretariatet för framtidsstudier en analys av effekterna för den svenska ekonomins utveckling av två helt olika internationella perspektiv. I det ena förutsattes att världsekonomin utvecklas i riktning mot samarbete och solidaritet mellan industriländerna och den tredje världen. I det andra förutsattes i stället en utveckling mot en situation kännetecknad av konfrontation och protektionism i dessa relationer. Resultaten pekar framför allt på hur viktigt en vidareutveckling av det internationella samarbetet för den ekonomiska tillväxten i Sverige är men också vilka krav som även vid ett gynnsamt framtidsperspektiv ställs på en fortgående strukturomvandling av det svenska näringslivet.²

En inom FN:s Euro-akommission utförd perspektivstudie anger en tillväxt fram till 1990 som uppgår till mellan 5,5% och 7,4% per år för marknadsekonomierna inom regionen och till mellan 5,0% och 6,5% per år för de centralplanerade ekonomierna.

Resultaten av dessa modellkalkyler, som genomfördes med hjälp av ekonomidepartementets LEMMA-modell, redovisas som bilaga 3 "Resurserna, samhället och framtiden", Slutrapport från Resurs- och Råvarustudien, Liber 1977.

12.3 Den långsiktiga utvecklingen i Sverige

12.3.1 Inledning

Inledningsvis påpekades nödvändigheten av att utforma långsiktiga framtidsbeskrivningar så att man får ett antal *alternativ*. Alternativdiskussionen i

denna utblick är huvudsakligen knuten till befolkningsutvecklingen och redovisas i avsnitt 12.5 nedan. I avsnitt 12.3 och 12.4 presenteras ett något mera detaljerat räkneexempel för utvecklingen fram till 1990 med vissa variationer i fråga om sysselsättningens näringsgrensfördelning.

Det framhålls i inledningen till kapitlet att det räkneexempel för utvecklingen fram till 1990 som här presenteras är helt beroende av de förutsättningar som gjorts. Dessa redovisas nedan. Särskilt viktiga är antagandena om teknisk utveckling och kapitalbildningstakt. Dessa blir i hög grad styrande för resultaten beträffande den potentiella tillväxten på lång sikt. För en diskussion om den använda modellen hänvisas till SOU 1976:51 Modeller för samhällsekonomisk perspektivplanering.

De kalkyler som presenteras täcker perioden 1975–1990 och avser utvecklingsförlopp vid fullt utnyttjande av tillgängliga produktionsresurser. Genom att den faktiska utvecklingen under perioden 1975–1977 räknas av ges emellertid också en uppfattning om vilken utveckling som de facto krävs under perioden 1977–1990 för att förverkliga denna potentiella utvecklingsbana.

12.3.2 *Befolkning och arbetskraft*¹

För att möjliggöra en långsiktig alternativdiskussion har befolknings- och arbetskraftskalkylerna utsträckts till år 2025. Från 1980-talets mitt fram till år 2025 har tre olika fruktsamhetsantaganden gjorts. Konsekvenserna av dessa analyseras i avsnitt 12.5. I perspektivet fram till 1990 behandlas däremot endast det alternativ där fruktsamheten förutsatts förbli oförändrad. I alla alternativ förutsätts nettoinvandringen vara noll efter 1984 med en årlig ut- och invandring om 30 000 personer per år. Detta migrationsantagande stöds av att den ekonomiska utvecklingen i de traditionella utvandrarländerna sannolikt kommer att leda till en viss nedgång i födelsetalen samtidigt som efterfrågan på arbetskraft kommer att öka i dessa länder. Befolkningskalkylen sammanfattas i tabell 12.4.

Vid det i huvudalternativet förutsatta födelsetalet på 1,8 kommer Sveriges befolkning att fortsätta öka i långsam takt fram till 1990 för att sedan börja minska. År 2025 är befolkningen ungefär lika stor som i mitten av 1960-talet. Befolkningsutvecklingen är emellertid inte likformig inom samtliga ålders-

Tabell 12.4 Medelbefolkningen 1965–2025

1 000-tal personer i resp. åldersklass

	1965	1977	1990	2000	2025
0–6	762	755	708	691	606
7–15	974	1 044	891	907	790
16–19	510	425	451	393	356
20–24	594	561	597	501	468
25–64	3 914	4 180	4 242	4 418	3 998
65–74	630	800	819	697	832
75–	350	487	644	667	731
Totalt	7 734	8 252	8 352	8 274	7 781

¹ Dessa kalkyler har utförts av SCB.

klasser. Framför allt i skolåldrarna sker betydande växlingar i olika perioder mellan en ökning och en minskning. Denna diskontinuitet i utvecklingen kan komma att ställa stora krav på flexibilitet och anpassning inom utbildningssystemet.

Åldersgrupperna mellan 25–64 år, kärnan i den aktiva befolkningen, kommer att fortsätta att öka fram till sekelskiftet. Under perioden 1977–1990 ökar denna åldersgrupp med 62 000 eller med ca 0,1 % per år och under 1990-talet med 0,4 % per år. Under 2000-talets första kvartssekel sker därefter en antalsmässig minskning i denna åldersgrupp med 420 000 personer. Antalet ålderspensionärer beräknas öka med 176 000 personer eller med ca 1 % per år under perioden 1977–1990. Nästan 90 % av denna ökning utgörs av personer äldre än 75 år.

Med utgångspunkt från befolkningspyramidens utveckling bestäms tillgången på arbetskraft av de antaganden som görs beträffande de relativa arbetskraftstalen (förvärvsfrekvenserna), arbetstidens längd samt frånvaron.

Beträffande de relativa arbetskraftstalen förutsätts att de utvecklingstendenser som varit rådande under 1970-talet fortsätter men i avtagande takt. Vid sekelskiftet antas AK-talen för kvinnorna nå männens nivå i motsvarande åldrar. Samtidigt antas 30-timmarsveckan vara genomförd. Dessa antaganden är i stort sett desamma som i den långsiktiga arbetskraftskalkylen i LU 75. När det gäller frånvaron förutsätts oförändrat 5 veckors semester. En viss ökning av frånvaron förutsätts på grund av utökad rätt till ledighet vid och efter barns födelse samt för vård av sjukt barn. Dessutom antas frånvaron på grund av studier öka genom att fler utnyttjar de möjligheter som studieledighetslagen ger.

Trots att befolkningstillväxten både totalt sett och i de aktiva åldrarna bromsas upp från en årlig ökningstakt på ca 1/2 procent under perioden 1965–1977 till endast ca 1/10 procent under perioden 1977–1990 kommer antalet sysselsatta att kunna öka i samma takt fram till 1990 som under perioden 1965–1977. Förklaringen härtill ligger i den förutsatta ökningen av kvinnornas förvärvsfrekvenser. För att denna skall kunna realiseras torde dock barnomsorgen ställa krav på speciella insatser, såväl genom samhällets försorg som på det privata planet i form av en förändrad arbetsfördelning inom familjen.

Under 23-årsperioden fram till år 2000 förutsätts en minskning av medelarbetstiden till 30 timmar samt en viss ökning av frånvaron. Den totala arbetskraftsvolymen uttryckt i antal arbetstimmar minskar härigenom med 0,4 % per år under perioden 1977–1990 och med 0,9 % per år under perioden 1990–2000. Den snabbare minskningen under 1990-talet sammanhänger med en långsammare ökningstakt i antalet sysselsatta. Under perioden 2000–2025 förutsätts ingen ytterligare arbetstidsförkortning. Antalet sysselsatta och antalet arbetstimmar förändras då i samma takt. Efter år 2000 förutsätts AK-talen stabiliserade på en hög nivå för både män och kvinnor. Det kommer därför enbart att vara den demografiska utvecklingen som under denna period påverkar arbetskraftsutbudet i timmar. Såväl antalet sysselsatta som antalet arbetstimmar beräknas minska med 0,4 % per år under perioden 2000–2025.

Tabell 12.5 Sysselsättningens utveckling 1965–2025
Årlig procentuell förändring

	1965– 1977	1977– 1990	1990– 2000	2000– 2025
Antal sysselsatta	0,7	0,7	0,2	-0,4
Antal arbetstimmar	-0,8	-0,4	-0,9	-0,4

12.3.3 Produktionskapacitetens utveckling fram till år 1990

Produktionskapacitetens tillväxt bestäms av förändringar i arbetskraftsvolymen samt i arbetskraftens produktivitet. I ett land som Sverige, där variationerna i arbetskraftsvolymen är ganska små, är produktiviteten den helt dominerande faktorn bakom produktionskapacitetens tillväxt på längre sikt. Dess utveckling bestäms bl. a. av realkapitalbildningen samt av arbetskraftens omflyttning från mindre produktiva till mer produktiva anläggningar både inom och mellan branscher. Genom att efterfrågan fördelning mellan investeringar och olika konsumtionskategorier spelar en central roll i denna strukturomvandlingsprocess råder ett nära samband över tiden mellan resursernas tillväxt och resursernas användning.

Tillväxtmönstret under perioden 1960–1975 sammanfattas i tabell 12.6. Mellan första hälften av 1960-talet och första hälften av 1970-talet har tillväxten i bruttonationalprodukten dämpats avsevärt, från i genomsnitt 5,1 % under perioden 1960–1965 till 2,1 % under perioden 1970–1975. 1/3 av denna nedgång förklaras av minskad tillgång på arbetskraft och 2/3 av långsammare produktivitetstillväxt. Arbetsproduktivitetsens tillväxt har minskat från 4,9 % per år i genomsnitt under första hälften av 1960-talet till 3,0 % per år under första hälften av 1970-talet.

Trots att investeringsökningen successivt avtagit sedan 1965 har kapitalstocken fortsatt att växa snabbt ända fram till 1975 beroende på den mycket höga investeringsnivå som uppnåddes 1965. Nedgången i arbetsproduktivitetsens ökningstakt kan sålunda inte förklaras av kapitalstockens utveckling. Förklaringen får i stället sökas i en förskjutning i produktionsstrukturen från de varuproducerande sektorerna, som har en jämförelsevis hög produktivitetssökning, till tjänstesektorerna där produktivitetssökningen är relativt sett lägre. En ytterligare faktor som har verkat dämpande på produktivitetstillväxten är avmattningen i arbetskraftsomflyttningen mellan branscher och regioner.

Produktivitetens långsiktiga utvecklingstakt i framtiden kommer i hög grad att bero på attityderna till denna omflyttningsprocess. I det alternativ för den trendmässiga utvecklingen fram till 1990 som här redovisas förutsätts en fortsatt snabb strukturomvandling. I avsnitt 12.4 redovisas ett räkneexempel där branschspecifika sysselsättningsmål lägger restriktioner på denna omställningsprocess.

Under perioden 1975–1990 som helhet förutsätts produktion och investeringar växa i samma takt men med betydande variationer inom denna 15-årsperiod. Fram till 1983 antas investeringskvoten minska till ca 19 % jämfört med 21 % per år 1975. Mellan 1983 och 1990 förutsätts sedan en återhämt-

Tabell 12.6 Produktionskapacitetens utveckling 1960–1975

Årlig procentuell förändring

	BNP	Inve- stering	Kapital- stock	Arbets- kraft	Produk- tivitet
1960–1965	5,1	6,9	4,1	0,2	4,9
1965–1970	3,9	3,6	4,1	-0,5	4,4
1970–1975	2,1	1,2	4,0	-0,9	3,0

ning. Den totala kapitalstocken i ekonomin kan härigenom växa med 2,5 % per år i genomsnitt under perioden 1975–1990 jämfört med 4 % per år under första hälften av 70-talet. Arbetsproduktiviteten under perioden 1975–1990 förutsätts öka i ungefär samma takt som under första hälften av 70-talet.¹

De antaganden som gjorts beträffande arbetskraftstillgång och produktivtetsutveckling innebär att den totala produktionskapaciteten under perioden 1975–1990 ökar med i genomsnitt 2,7 % per år. Räknat från 1977 års nivå betyder detta att det skulle vara möjligt att uppnå en genomsnittlig årlig ökning av bruttonationalprodukten på 3,2 % fram till 1990. Huruvida denna potential kommer att kunna förverkligas som faktisk BNP-tillväxt eller ej beror på en rad faktorer utanför analysmodellens ram, främst den internationella utvecklingen och stabiliseringspolitikens effektivitet när det gäller att utjämna konjunkturella variationer utan att de långsiktiga resursfördelningsproblemen tappas ur sikte.

Enligt gängse ekonomisk teori krävs att kapitalstocken på lång sikt ökar i samma takt som den potentiella BNP-tillväxten.² Att förverkliga en potentiell BNP-tillväxt på 2,7 % per år vid en kapitalstockstillväxt på 2,5 % per år kan därför komma att kräva en ökad effektivitet i resursanvändningen. Problemet accentueras av att den tekniska utvecklingen i framtiden genom datoriseringen i än högre grad än hittills kan komma att knytas till nyinvesteringar samt av att utslagningen av äldre anläggningar genom förändrade konkurrensförhållanden kan komma att bli snabbare än det historiska genomsnitt som ligger till grund för kalkylen.

I tabell 12.7 redovisas ett ur långsiktmodellen beräknat tillväxtmönster för perioden 1975–1990. Dessutom redovisas en avräkning för den faktiska utvecklingen 1975–1977 samt för LU-prognosen 1977–1983. Den för svensk ekonomi exceptionella nedgången under perioden 1975–1977 förväntas motsvaras av en kraftig återhämtning fram till 1983 med en BNP-tillväxt som tangerar den som uppnåddes under 1960-talets sista hälft. Under perioden 1983–1990 kan utvecklingen därefter i stort sett återgå till den trend som beräknats för hela perioden.

12.3.4 Resursanvändningen fram till 1990

I tabell 12.8 redovisas försörjningsbalansens utveckling under perioden 1977–1990. Återställandet av balansen i utrikesbetalningarna kommer att inteckna en betydande del av de växande resurserna. En årlig exportökning på 6,2 % per år krävs under perioden 1977–1990. Importens långsiktiga tillväxt i förhållande till produktionstillväxten, den s. k. importelasticiteten, har därvid förutsatts ligga på ca 1,3. Detta är samma värde som förutsätts i

Egentligen är detta inte ett antagande utan ett resultat av bedömningar som gjorts inom enskilda U-sektorer.

Se närmare Modeller för samhällsekonomisk perspektivplanering, SOU 1976:51 kapitel 3.

Tabell 12.7 Produktionskapacitetens utveckling 1975–1990
Årlig procentuell förändring

	BNP	Invester- stening	Kapital- stock	Arbets- kraft	Produk- tivitet
1975–1990	2,7	2,6	2,5	-0,4	3,1
1975–1977	-0,5	-2,4	3,3	-0,6	0,1
1977–1983	3,7	2,8	2,1	-0,1	3,8
1983–1990	2,8	3,9	2,5	-0,6	3,4

Leontief-scenariet för hela världsekonomin långsiktiga utveckling. Som framgått av kapitel 7 har Sveriges importelasticitet legat närmare 2 under långa perioder. För 1977–1983 antas ett värde på ca 1,1 som en konsekvens av att Sverige genom en kostnadsanpassning förutsätts återta marknadsandelar på hemmaplan.

En förstärkning av Sveriges konkurrenskraft kräver att investeringskvoten, dvs. investeringarnas andel av BNP ökar på längre sikt. Även bostadsinvesteringarnas låga nivå i utgångsläget liksom kraven på förbättrad arbetsmiljö och ansträngningarna när det gäller att minska oljeberoendet ställer krav på ökade investeringsresurser. Som en konsekvens av det låga kapacitetsutnyttjandet i utgångsläget kan dock, enligt de bedömningar som gjorts i den medelfristiga analysen, investeringskvoten tillåtas att minska ytterligare fram till 1983. Mellan åren 1983 och 1990 förutsätts emellertid en ökning med ca två procentenheter från 19,1 till 21 % av BNP. Under perioden 1977–1983 ligger investeringsaktivitetens tyngdpunkt på bostadssektorn för att därefter förskjutas mot näringslivet och industrin i takt med att kapacitetsgapet i utgångsläget successivt reduceras.

Utrymmet för att ytterligare öka den privata och den offentliga konsumtionsstandarden uppgår under hela perioden 1977–1990 till i genomsnitt 1,6 % per år. Detta kan jämföras med en sammanlagd privat och offentlig konsumtionsökning under perioden 1965–1975 på ca 3,5 % per år, dvs. en mer än dubbelt så snabb ökningstakt.

En betydande uppbromsning beräknas därför behöva ske av den offentliga konsumtionens tillväxt från ca 4,7 % i genomsnitt per år under perioden 1960–1975 till 1,8 % per år under perioden 1977–1990. Överslagsmässiga kalkyler tyder på att detta skulle ge ett utrymme för nya reformer på ca 1 % per år i genomsnitt över hela perioden. En ökning med 0,8 % per år av den offentliga konsumtionen krävs således för att fullfölja redan fattade beslut.

Det antagande som gjorts beträffande den offentliga konsumtionen innebär att den privata konsumtionen skulle kunna öka med 1,5 % per år under perioden 1977–1990. Det antagande som gjorts om en minskning av medelarbetstiden från 40 timmar per vecka år 1977 till ca 35 timmar år 1990 bör dock hållas i minnet. Å ena sidan är detta troligen en nödvändig reform för att den förutsatta ökningen av kvinnornas förvärvsfrekvens skall komma till stånd. Å andra sidan innebär den i sig en icke obetydlig standardstegring.

En begränsning av den privata konsumtionens tillväxt av denna storleksordning kan komma att ställa den ekonomiska politiken inför betydande

Tabell 12.8 Försörjningsbalansens utveckling 1977–1990
Årlig procentuell förändring

BNP	3,2
Import	3,8
Konsumtion	1,6
offentlig	1,8
bostäder	1,5
privat (inkl. bost.)	1,5
Bruttoinvestering ^a	3,4
näringsliv	3,9
offentlig sektor	1,8
bostäder	3,4
Exportkrav	6,2

^a Lagerinvesteringarna förutsätts ligga på samma nivå 1990 som 1975.

problem eftersom hushållens reala inkomster samtidigt kan förväntas växa i takt med BNP, dvs. mer än dubbelt så snabbt som konsumtionsutrymmet. Därför kommer med säkerhet skattehöjningar att krävas om inte hushålls-sparandet får en mycket gynnsam utveckling.

12.3.5 Utvecklingen inom enskilda sektorer

Trots betydande osäkerhet presenteras i tabellerna 12.9 och 12.10 nedan några modellresultat beträffande utvecklingen inom vissa enskilda sektorer. Som redan tidigare nämnts har kalkylen utförts för perioden 1975–1990 under förutsättning av fullt utnyttjande av tillgängliga resurser. En avräkning presenteras dock för den faktiska utvecklingen under perioden 1975–1977.

Tabell 12.9 Bruttoproduktion och sysselsättning 1975–1990
Årlig procentuell förändring

	Produktion		Sysselsättning	
	1975–90	1977–90	1975–90	1977–90
Jordbruk m. m.	0,9	1,0	-4,8	-4,9
Skogsbruk	2,8	4,4	-0,9	-1,2
Industri	3,5	4,3	-1,2	-0,9
– Gruvor m. m.	3,7	4,9	-2,7	-2,8
– Skogsindustri	3,9	5,0	-1,4	-1,2
– Kemisk industri	4,4	5,7	1,0	1,5
– Järn- och stål	4,0	4,4	-3,1	-3,0
– Verkstadsindustri	4,7	6,3	0,3	0,8
– Varv	-1,4	-4,3	-7,8	-8,2
El, gas och vatten	3,3	3,4	-1,7	-1,5
Handel, samfärdsl och privata tjänster	1,9	2,2	-0,9	-1,0
Bostadstjänster	1,5	1,5	0	0
Offentliga tjänster	2,0	1,7	2,2	2,0
Hela ekonomin	2,7	3,2	-0,4	-0,4

Detta ger en uppfattning om vilken utveckling som de facto krävs för att förverkliga den potentiella utvecklingsbana som beskrivs.

Beräkningarnas karaktär av modellkalkyl måste understrykas. I modellen härleds sysselsättningsutvecklingen inom enskilda sektorer på grundval av en förutsättning om kostnadsminimerande beteende. Substitutionsmöjligheterna mellan kapital och arbetskraft specificeras med hjälp av s. k. produktionsfunktioner. Exportutvecklingen i modellen framkommer som ett *krav*, dikterat av importutvecklingen, transfereringarnas utveckling samt målet om balans i utrikeshandeln.

Under perioden 1977–1990 krävs en årlig ökning av industriproduktionen på 4,3 % per år för att den utvecklingsbana som beräknats skall realiseras. Tyngdpunkten i industriproduktionens tillväxt förutsätts liksom hittills komma att ligga inom verkstadsindustrin, där produktionstillväxten beräknas till 6,3 % per år samt inom den kemiska industrin, där den årliga produktionstillväxten beräknas till 5,7 % per år. Inom varvsindustrin antas den totala produktionsvolymen år 1990 minska till mellan 50 och 60 % av 1977 års nivå. Enligt modellberäkningarna kräver detta att sysselsättningen inom varvsnäringen minskar till ungefär 1/3 av 1977 års nivå. Dessa resultat ligger i linje med de långsiktiga marknadsbedömningar som gjorts i samband med arbetet på regeringens varvsproposition.

Den produktionsutveckling 1977–1990 som redovisas i tabell 12.9 förutsätter enligt tabell 12.10 en ökning av den totala industrivaruexporten med 6,8 % per år under perioden. Den internationella konkurrensen antas leda till en kraftig minskning av varvsexporten samt en relativt långsam exportökning inom gruvsektorn och inom järn- och stålindustrin. Däremot förutsätts den kemiska industrin och verkstadsindustrin kunna öka sin export betydligt snabbare än industrigenomsnittet. Inom verkstadsindustrin beräknas exporttillväxten till ca 8,5 % per år.

Tabell 12.10 Export och import 1975–1990
Årlig procentuell förändring

	Export		Import	
	1975–90	1977–90	1975–90	1977–90
Jordbruk m. m.	-0,2	1,6	0,9	1,7
Skogsbruk	-1,2	3,0	2,8	1,4
Industri	6,3	6,8	3,6	3,9
– Gruvor m. m.	3,3	3,2	3,5	2,8
– Skogsindustri	6,4	6,3	9,9	10,4
– Kemisk industri	10,6	11,6	5,9	5,6
– Järn och stål	3,6	3,0	1,9	3,7
– Verkstadsindustri	7,1	8,6	4,7	5,3
– Varv	-8,1	-11,4	-3,1	-1,3
El, gas och vatten	5,6	3,1	0	3,9
Handel, samfärdsel och privata tjänster	1,1	1,2	3,8	4,1
Hela ekonomin	5,7	6,2	3,6	3,8

Produktionens branschfördelning på längre sikt blir i hög grad beroende av utvecklingen av internationell handel, konkurrenskraft och specialisering. Det finns anledning att förvänta fortsatta förändringar i branschstrukturen. Att förutse vilka förändringarna blir eller i vilken riktning de kommer att gå är dock utomordentligt vanskligt. Som nämndes inledningsvis pågår flera olika studier omkring detta problemområde.

Den internationella arbetsfördelningen för med sig ett utbyte av varor och tjänster mellan länder. På det teoretiska planet finns många försök att förklara hur handelsströmmar – och därmed en internationell specialisering – uppstår och utvecklas. Mest inflytelserik har kanske den teori varit som härstammar från Heckscher/Ohlin. Enligt denna teori specialiserar sig olika länder på produktion och export i enlighet med sina relativa fördelar med avseende på tillgången till produktionsfaktorer.

I andra förklaringsmodeller har man tryckt på den betydelse som en väl utvecklad hemmamarknad och möjligheten att utnyttja stordriftsfördelar har för att ge ett övertag i den internationella konkurrensen. En variant av denna teori är den s. k. produktcykelteorin enligt vilken avancerade industriländer framställer sådana varor som kräver stora insatser av forskning, utveckling och utbildad arbetskraft. Efterhand kan emellertid varorna och tillverkningen standardiseras och kräver då mindre kvalificerad och därmed billigare arbetskraft. Tillverkningen flyttas då till länder med riklig tillgång på arbetskraft.

I ett historiskt perspektiv kan man peka på många exempel på alla de faktorer som dessa olika förklaringsmodeller koncentrerar sig på. Produktcykelteorin t. ex. illustreras på ett slående sätt av den förflyttning som skett av varvsindustrin först från de gamla industriländerna till Japan och därefter till Korea och andra länder i sydostasien. Även tillverkningen av elektroniska komponenter uppvisar liknande tendenser.

Man har anledning att tro att specialiseringen kommer att fortsätta på grund av samtliga de orsaker som berörts ovan. Därav följer delvis också att en analys av det branschmönster som används i LU och i många andra sammanhang blir mindre intressant. Specialiseringen sker huvudsakligen på en lägre nivå än dessa branscher. En studie som utförts inom FN:s europakommission (ECE) visar också att industrispecialiseringen i allt väsentligt skett *inom* branscherna.¹

En undersökning av den internationella specialiseringen inom svensk verkstadsindustri har genomförts av Lennart Ohlsson.² Analysen visar att specialiseringen år 1970 främst låg inom transportmedelsindustrin och maskinindustrin. Inom maskinindustrin var specialiseringen starkast för träbearbetnings-, massa- och pappersmaskiner. Andra delbranscher med stark svensk specialisering var verktygs- och redskapsindustrin samt batteri- och ackumulatorindustrin. En låg specialiseringsgrad redovisas för metallvaruindustrin samt för den elektrotekniska industrin. Specialiseringen på varugrupsnivå var vidare inriktad på tekniskt sofistikerade produkter. Ingen förändring i riktning mot ökad specialisering på tekniskt sofistikerade varugrupper har heller kunnat observeras under 60-talet enligt Ohlssons studie.

I perspektivet fram till 1990 kommer de flesta utvecklingsländer att ha sina komparativa fördelar i produktionsprocesser som kräver en stor insats av

Structure and Change in European Industry, New York 1977 (Sales Number E.77.II.E.3.)

Ohlsson, L.: Svensk verkstadsindustris internationella specialisering, UI 1976.

förhållandevis lågutbildad arbetskraft och av vissa råvaror. Samtidigt måste emellertid framhållas att stora satsningar inom utbildningssystemet har lett till att arbetskraften blir alltmer välutbildad i många av de s. k. nya industriländerna. I kombinationer med den snabba spridning av nya teknologier och av investeringsresurser som sker genom de transnationella företagen betyder detta en hårdnande konkurrens för svenskt näringsliv inte bara när det gäller arbetsintensiv produktion utan på sikt över hela fältet.

För närvarande finns inga undersökningar gjorda som belyser Sveriges nuvarande roll i den internationella arbetsfördelningen. De undersökningar som finns tillgängliga sträcker sig endast fram till början av 1970-talet.¹ Gemensamt för dessa studier är också att handelsmönstret används för att identifiera de komparativa fördelarna. En genomgående slutsats är att svensk industri varit specialiserad på standardiserade och tekniskt osofistikerade varugrupper där dessutom den internationella handeln utvecklats betydligt långsammare än genomsnittet för världshandeln. Detta resultat skulle i viss mån kunna förklara några av de strukturkriser vi upplever idag.

På längre sikt torde ett litet land som Sverige kunna ha en komparativ fördel inom produktionsprocesser som kräver en förhållandevis stor insats av högutbildad arbetskraft och där innovationsflödet från forsknings- och utvecklingsarbete kan omsättas i systemlösningar som i enlighet med produktcykelteorin också kan exporteras till den tredje världen i utbyte mot storskaligt producerade varor. Ett viktigt problem mot denna bakgrund är prioriteringen av investeringsresurser mellan å ena sidan realkapitalbildning och å andra sidan forsknings- och utbildningskapital. Ett annat viktigt prioriteringsproblem gäller investeringsresursernas fördelning mellan inhemsk användning och satsningar på transnationella projekt och uppbyggande av nya marknader.

Den allt snabbare spridningen av ny teknik och av investeringsresurser leder så småningom till en utjämning av produktionsfördelarna mellan olika delar av världen. Den tid då Sverige kunde förlita sig på en komparativ fördel i export av mer eller mindre ofullständigt förädlade naturtillgångar närmar sig med all sannolikhet sitt slut. Den minskande roll som transportkostnaderna spelar och de förbättrade substitutionsmöjligheterna mellan olika råvaror kommer att förändra våra komparativa fördelar på ett sätt som skär genom hela spektrum av olika industrigrenar. De komparativa fördelarna är föränderliga och växlar över tiden. En av de viktigaste relativa fördelar som Sverige kan skaffa sig är en förmåga till fortgående anpassning till de nya villkor som ständigt uppstår i form av tekniska innovationer och förändringar i världen omkring oss. Vi kan inte behålla den position i täten som vi nu har uppnått utan en fortgående strukturomvandling av vår ekonomi. På kort sikt kan förändringar upplevas som hotfulla och svåra att genomföra. I ett längre perspektiv utgör de en nödvändig förutsättning för att Sverige skall förbli en framträdande industrination.

¹ Se t. ex. Panic M, Rajan A H: Product changes in industrial countries trade 1955-1968, NEDO 1971 samt Balassa, B: Revealed comparative advantage. The John Hopkins University, 1977.

12.4 Ett räkneexempel med begränsningar i arbetskraftsomflyttningen

Ett av villkoren för att den utvecklingsbild för den svenska ekonomin som skisserats i föregående avsnitt skall komma till stånd utgörs av en fortsatt omflyttning av arbetskraften från delar av ekonomin med vikande efterfrågan till expansiva områden. Det är uppenbart att denna omflyttningsprocess är förenad med sociala kostnader både för den enskilde och för samhället. Kostnader som måste vägas mot de vinster som görs i form av en ökad materiell tillväxt. I de relativt aggregerade termer som långtidsutredningen arbetar är dessa problem svåra att belysa. Med hjälp av långsiktmodellen illustreras dock problematiken i ett räkneexempel som schablonmässigt förutsätter oförändrad sysselsättning i perioden 1977–1990 inom följande branscher som tillsammans svarar för ca 15 % av den totala sysselsättningen år 1977

- textilindustri
- grafisk industri
- järn- och stålindustri
- varvsindustri
- byggnadsverksamhet.

För övrigt gäller samma förutsättningar som i det alternativ som beskrevs i avsnitt 12.3.

Ett resultat av de gjorda förutsättningarna är att bruttonationalproduktens årliga tillväxttakt under perioden 1977–1990 minskar till 3,0 % per år jämfört med 3,2 % i referensalternativet. Utrymmet för den privata konsumtionens tillväxt begränsas med närmare en halv procentenhet från i genomsnitt 1,5 % per år i referensalternativet till 1,1 % per år under hela denna 13-årsperiod. Mätt i 1975 års priser betyder denna skillnad i tillväxttakt att den privata konsumtionen år 1990 skulle ligga ca 10 miljarder lägre än i referensalternativet.

Att minskningen av den materiella standardtillväxten inte blir ännu större sammanhänger med att i modellkalkylen en ökad anpassning förutsätts ske inom andra delar av ekonomin. Ett fundamentalt problem i detta långa perspektiv är nämligen att arbetskraftsvolymen totalt sett minskar samtidigt som arbetskraftsbehoven inom den offentliga sektorn hela tiden ökar. För att denna ekvation skall gå ihop krävs att arbetskraftsresurser genom ökade rationaliseringar frigörs någon annanstans i ekonomin.

Ett andra resultat av de gjorda förutsättningarna är därför att sysselsättningen inom jordbruket minskar med 6,8 % per år jämfört med 4,9 % i huvudalternativet. Inom gruvindustrin blir sysselsättningsminskningen nästan dubbelt så snabb och inom verkstadsindustrin minskar sysselsättningens ökningstakt från 0,8 % till 0,2 % per år. Dessa resultat redovisas i tabell 12.11.

Ett tredje resultat, slutligen, är att de givna investeringsresursernas fördelning mellan olika sektorer påverkas. Dessa resultat redovisas i tabell 12.12. Det bör understrykas att denna påverkan gäller samtliga sektorer i ekonomin och inte bara dem som här redovisas. I de branscher där

Tabell 12.11 Sysselsättningen i några utvalda branscher 1977-1990
Årlig procentuell förändring

	Huvudkalkyl	Med låst sysselsättning
Jordbruk	-4,9	-6,8
Skogsbruk	-1,2	-2,4
Gruvor, m. m.	-2,8	-4,3
Skogsindustri	-1,2	-2,1
Verkstadsindustri	0,8	0,2
Privata tjänster	-0,4	-1,1

sysselsättningen har låsts minskar genomgående bruttoinvesteringarnas ökningstakt. Produktionen blir här mera arbetsintensiv än i referensalternativet. Omvänt krävs en snabbare tillväxt av investeringarna inom de branscher där sysselsättningen måste anpassas.

Näringspolitiskt motiverade avsteg från den spontana sysselsättningsutvecklingen på längre sikt gäller sällan hela branscher och knappast så många branscher på en gång som i detta exempel. Kalkylen illustrerar emellertid några viktiga principiella aspekter på näringspolitiska ingrepp som syftar till att behålla sysselsättningen inom vissa delar av ekonomin på en nivå som inte är motiverad av ekonomiska faktorer.

För det första dämpas ekonomins produktivitetstillväxt och därmed utrymmet för att öka den materiella standardtillväxten. I en situation där utrymmet för att öka både den privata och den offentliga standarden är ytterst begränsat redan i utgångsläget har ytterligare begränsningar på marginalen stor betydelse.

För det andra krävs en anpassning även inom branscher som ej primärt omfattas av de tänkta näringspolitiska ingreppen. Det är framför allt denna påverkan som är svår att bedöma och klara av vid punktinsatser för att upprätthålla sysselsättningen inom enskilda branscher eller regioner.

En tredje grupp av effekter, som inte omfattas av den utnyttjade analysmodellen, utgörs av den påverkan på svensk konkurrenskraft och därmed på våra möjligheter att återställa utrikesbalansen, som i kombination

Tabell 12.12 Bruttoinvesteringarna i några utvalda branscher 1977-1990
Årlig procentuell förändring

	Huvudkalkyl	Med låst sysselsättning
Jordbruk	1,1	1,2
Skogsbruk	3,5	3,8
Gruvor, m. m.	-0,3	0
Textilindustri	5,0	4,3
Skogsindustri	3,2	3,6
Grafisk industri	3,4	2,1
Järn- och stålindustri	5,7	2,2
Verkstadsindustri	5,9	6,3
Byggnadsindustri	2,9	2,5
Privata tjänster	1,9	2,4

med en solidarisk lönepolitik följer av en minskad produktivitetstillväxt inom vissa branscher.

Det finns därför avslutningsvis skäl att stryka under att sysselsättningsbevarande åtgärder inom delar av ekonomin som saknar långsiktiga förutsättningar för att upprätthålla denna sysselsättning bör vara av tillfällig natur och syfta till att underlätta strukturomvandlingen på längre sikt.

12.5 Befolkningsutvecklingens roll

12.5.1 Inledning

På lång sikt är befolkningsutvecklingen av stor betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Befolkningsutvecklingen påverkar inte bara tillgången på arbetskraft och därmed den potentiella produktionsutvecklingen utan också resursbehoven inom den offentliga sektorn och inom bostadsbyggandet. För närvarande präglas bilden av att födelsetalen är så låga att befolkningen minskar på längre sikt. Det är mot denna bakgrund av intresse att studera betingelserna för att dessa stagnationstendenser bryts. I referensalternativet har den summerade fruktsamheten förutsatts öka från i genomsnitt 1,65 födda barn per kvinna år 1977 till 1,8 födda barn per kvinna år 1985. Därefter antas fruktsamheten ligga kvar på denna nivå. I detta avsnitt analyseras effekterna dels av ett högre och dels av ett lägre fruktsamhetsantagande. I ett lågalternativ (L) förutsatts fruktsamheten minska till 1,5 år 1985 och i ett högalternativ (H) antas en ökning ske till 2,1 år 1985. Det senare alternativet innebär en på lång sikt konstant befolkning.

I tabell 12.13 anges differenserna i befolkningstillväxten i olika åldersgrupper för dessa bägge alternativ jämfört med den bild som ges av referensalternativet (R)¹. Av tabellen framgår att i perspektivet fram till år 2025 påverkas endast barn och aktiva medan antalet ålderspensionärer förblir detsamma som i referensalternativet. De aktiva gruppernas antal påverkas först efter år 2000.

Tabell 12.13 Medelbefolkningen 1990–2025

Differens i förhållande till referensalternativet. 1000-tal personer

	1990		2000		2025	
	L	H	L	H	L	H
0–6	-114	112	-116	117	-183	218
7–15	-37	33	-150	150	-222	255
16–19	0	0	-42	36	-82	89
20–24	0	0	-9	9	-87	90
25–64	0	0	0	0	-312	306
65–74	0	0	0	0	0	0
75–	0	0	0	0	0	0
Totalt	-151	145	-317	312	-886	958

L = lågalternativ, H = högalternativ.

¹För perioden 1975–1990 är detta identiskt med referensalternativet som beskrivits i avsnitt 12.3 ovan.

Arbetskraftskalkyler baserade på dessa olika befolkningsantaganden har också genomförts. Resultaten redovisas i tabell 12.14 i form av en s. k. komponentanalys. Den procentuella förändringen i arbetskraftsutbudet i timmar delas här upp på olika förklaringsfaktorer. Komponenterna är summerbara. Detta innebär, som ett exempel, att i perioden 1975–1990 skulle arbetskraftsutbudet kunna öka med 3,5 % om inga andra faktorer än befolkningen förändrades. Vid de förutsättningar som gjorts beträffande förändringar i AK-talen, frånvaron samt medelarbetstiden blir summaeffekten i stället en minskning i arbetskraftsutbudet på mellan 5,4 och 6,5 % beroende på vilket fruktsamhetsantagande som görs.

Det kan synas något förvånande att minskningen av arbetskraftsutbudet i perioden 1975–1990 blir störst i högalternativet. Förklaringen till denna paradox är att frånvaron ökar på grund av ledighet vid och efter barns födelse samtidigt som fruktsamhetsökningen i detta perspektiv inte leder till någon ökning i de aktiva åldrarna. Även efter år 1990 då fruktsamhetsförändringen börjar påverka de aktiva åldrarna neutraliserar denna effekt till viss del skillnaderna i den aktiva befolkningens utveckling mellan alternativen.

12.5.2 En referenskalkyl för utvecklingen 1990–2025

Som bakgrund till en diskussion om effekterna på den svenska ekonomin av olika alternativ för befolkningsutvecklingen har kalkylen i avsnitt 12.3 förlängts till år 2025. Kalkylen syftar endast till att utgöra en referensbild för en diskussion om olika befolkningsalternativ och gör inte anspråk på att vara en prognos för utvecklingen fram till år 2025.

Kalkylerna för perioden 1990–2025 har utförts med hjälp av en aggregerad version av långsiktmodellen.¹ Ett antagande om samma teknikfaktortillväxt inom näringslivet som under perioden 1975–1990 har gjorts för perioden fram till år 2025. Det förtjänar påpekas att detta antagande i mycket hög grad blir

¹ Denna modell innehåller endast tre sektorer: Näringsliv, Bostadstjänster och Offentlig sektor.

Tabell 12.14 Olika komponenters effekt på arbetskraftstillgången 1975–2025

Procentuell förändring i arbetskraftsutbudet under perioden på grund av förändringar i resp. komponent.

	1975–1990			1990–2000			2000–2025		
	L	R	H	L	R	H	L	R	H
Befolkning	3,5	3,5	3,5	-0,1	0,6	1,2	-18,5	-10,1	-1,6
AK-tal	5,6	5,6	5,6	1,0	1,0	1,0	-	-	-
- män	-2,3	-2,3	-2,3	-0,4	-0,4	-0,4	-	-	-
- kvinnor	7,9	7,9	7,9	1,4	1,4	1,4	-	-	-
Arbetslöshet	-0,1	-0,1	-0,1	0,2	0,2	0,2	-	-	-
Frånvaro ^a	-4,5	-4,9	-5,7	-1,0	-1,8	-1,7	0,1	0,2	-3,9
Medelarbetstid	-9,9	-9,9	-9,8	-9,1	-9,1	-9,2	-	-	-
- män	-8,0	-8,0	-7,9	-8,9	-8,9	-9,0	-	-	-
- kvinnor	-1,9	-1,9	-1,9	-0,2	-0,2	-0,2	-	-	-
Summa	-5,4	-5,8	-6,5	-9,0	-9,1	-8,5	-18,4	-9,9	-5,5

^a Inkl. semesterfrånvaro.

L = lågalternativ, H = högalternativ, R = referensalternativ

styrande för beräkningen av den totalt möjliga tillväxten. Produktivitetstillväxten inom en sektor utgör summan av teknikfaktortillväxten och en komponent som är proportionell mot tillväxten i kapitalstocken per sysselsatt. Vidare är produktivitetstillväxten inom den offentliga sektorn definitionsmässigt lika med noll enligt nationalräkenskaperna. Det gjorda antagandet innebär därför att produktivitetstillväxten för hela ekonomin under perioden 1990–2025 kommer att avvika från trendvärdet under perioden 1975–1990 dels genom olikheter i kapitalintensitetens tillväxt och dels genom förskjutningar i sysselsättningens fördelning mellan näringsliv och offentlig sektor.

TVå varandra motverkande effekter styr här utvecklingen. Den förutsatta höjningen av investeringskvoten under perioden 1983–1990 leder till en acceleration av kapitalstockstillväxten under efterföljande perioder. Detta tenderar att öka produktivitetstillväxten under perioden 1990–2025. Å andra sidan leder ökningen av andelen offentligt sysselsatta till en minskad produktivitetstillväxt totalt sett. I denna referenskalkyl antas den offentliga konsumtionen växa med 1 % per år efter 1990. Detta ger i stort sett samma utrymme för nya reformer som under perioden 1977–1990. Sysselsättningen i den offentliga sektorn beräknas härigenom också behöva öka med ca 1 % per år. Sysselsättningsandelen i den offentliga sektorn ökar då från ca 24 % år 1977 till ca 60 % år 2025. Under 1990-talet är accelerationen i kapitalbildningstakten tillräcklig för att kompensera den negativa produktivitetseffekten av den ökande andelen offentligt sysselsatta. Under perioden 2000–2025 minskar däremot den totala produktivitetstillväxten med ca 1/2 procentenhet från 3,1 % per år till 2,7 % per år som en konsekvens av den offentliga sektorns expansion och som en konsekvens av en långsammare tillväxt i kapitalstocken per sysselsatt.

Variationerna i produktivitetstillväxt mellan perioderna motverkas av variationer i arbetskraftens volymmässiga förändring. Slutresultatet blir en potentiell BNP-tillväxt på i genomsnitt 2,2 % per år under 1990-talet resp. 2,3 % per år under perioden 2000–2025. För att den förutsatta produktivitetstillväxten skall kunna uppnås beräknas investeringarna behöva öka något snabbare än BNP. Under hela perioden 1990–2025 förutsätts näringslivets investeringar öka med 3% per år. Utrymmet för att öka den sammanlagda privata och offentliga konsumtionen uppgår då till i genomsnitt ca 2 % per år under perioden 1990–2025. Uppbromsningen av den offentliga konsumtionens tillväxt innebär emellertid att den privata konsumtionen skulle kunna växa med ca 2,5 % per år.¹

¹ Ett alternativ har också prövats där den offentliga konsumtionen växer med 2 % per år under 90-talet. Utrymmet för att öka den privata konsumtionen minskar då till 1,7 % per år. Detta är samma ökningstakt som uppnåddes under perioden 1975–1977.

12.5.3 *Befolkningsutvecklingens effekter på den makroekonomiska utvecklingen*

I samtliga alternativ har baskalkylen för den offentliga konsumtionen förlängts för perioden 1983–2025. För perioden 1977–1983 utnyttjas samma kalkyl som i den medelfristiga analysen. Skillnaden mellan baskalkylen för den offentliga konsumtionen mellan hög- och lågalternativen resp. referensalternativet har beräknats. Resultatet har därefter adderats till den offentliga konsumtionsökning som faktiskt förutsätts i referensalternativet. De förutsättningar för den offentliga konsumtionens utveckling som därvid fram-

kommit redovisas i tabell 12.15. Den använda metoden innebär en förutsättning om samma utrymme för nya reformer i samtliga alternativ. Analogt har bostadskonsumtionen korrigerats för skillnader i befolkningstillväxt mellan de olika fruktsamhetsalternativen och huvudalternativet. Detta innebär en förutsättning om samma boendestandard per individ i alla tre alternativen. Kravet på bostadsinvesteringarnas utveckling i de olika alternativen redovisas i tabell 12.16.

Skillnaden i arbetskraftsvolymens tillväxt mellan hög- och lågalternativen uppgår under perioden 2000–2025 till ca 1/2 procent per år. I sig skulle detta betyda en ungefär lika stor skillnad i bruttonationalproduktens årliga tillväxttakt. Resultaten från modellkalkylerna visar emellertid mycket små skillnader i BNP-utvecklingen mellan de olika alternativen.¹ Anledningen till detta är främst att den negativa effekten av en minskad tillgång på arbetskraft motverkas av en positiv produktivitetseffekt. I takt med en långsammare befolknings- och arbetskraftstillväxt kan nämligen en förskjutning av produktionstillväxten ske från bostäder och offentliga tjänster till näringslivet där produktivitetstillväxten är snabbare.

Effekterna på den privata konsumtionen redovisas i tabell 12.17. Det framgår här, att under perioden 1977–1990 skulle högalternativet innebära så stora ytterligare resursbehov inom bostadsbyggandet och inom den offentliga sektorn att utrymmet för att öka den privata konsumtionen per capita begränsas till ca 1 % per år. Detta är ca 1/2 procent lägre ökningstakt än i referensalternativet. Även under efterföljande perioder ligger den privata konsumtionens ökningstakt lägre i högalternativet än i referensalternativet. Det största utrymmet för att öka den privata standarden per individ erhålls i lågalternativet. Detta gäller ända fram till år 2025. De största påfrestningarna

Tabell 12.15 Konsumtion av bostäder och offentliga tjänster 1977–2025, vid olika alternativ för befolkningsutvecklingen

Årlig procentuell förändring

	Offentlig konsumtion			Bostadskonsumtion		
	L	R	H	L	R	H
1977–1990	1,5	1,7	1,8	1,4	1,5	1,8
1990–2000	0,7	1,0	1,3	1,9	2,1	2,3
2000–2025	0,7	1,0	1,3	1,7	2,0	2,1

L = lågalternativ, H = högalternativ, R = referensalternativ.

Tabell 12.16 Bostadsinvesteringarnas utveckling vid olika alternativ för befolkningens tillväxt

Årlig procentuell förändring

1977–1990			1990–2000			2000–2025		
L	R	H	L	R	H	L	R	H
4,1	4,6	6,1	1,8	2,0	0,8	1,4	2,0	2,2

L = lågalternativ, H = högalternativ, R = referensalternativ.

¹ I de modellkalkyler som utförts har endast arbetskraftsutbudet samt resursförbrukningen inom bostadssektorn och den offentliga sektorn varierats i förhållande till referensalternativet. Övriga antaganden är de samma som i referensalternativet.

på svensk ekonomi skulle därför i detta perspektiv uppstå vid en snabb *ökning* av fruktsamheten.

I ett ännu längre perspektiv ter sig bilden annorlunda. Vid en fortsatt nedgång av fruktsamheten skulle försörjningsbördan för de aktiva grupperna bli mycket stor fram mot mitten av nästa sekel om inte arbetskraftsbehoven kan täckas genom invandring. Man kan emellertid i detta fall redan mot slutet av detta sekel börja begränsa den privata konsumtionen och ge ökat utrymme åt produktivitetshöjande investeringar för att på så sätt kompensera för det volymmässiga arbetskraftsbortfallet.

Eftersom en sänkning av fruktsamheten till 1,5 inte får några effekter på relationen mellan aktiva och pensionärer förrän efter år 2000 behöver emellertid omprioriteringen mellan konsumtion och investeringar i detta fall inte göras förrän under 1990-talet eller t. o. m. ännu senare.¹ Enligt de bedömningar som gjorts ovan har den svenska ekonomin då nått yttre balans och utrymmet är därför större både för investeringar och konsumtion. En modellkalkyl har därför utförts i anslutning till lågalternativet där den privata konsumtionstillväxten efter år 1990 totalt sett begränsats till 2 % per år. Detta ger under 90-talet utrymme för att öka tillväxten i näringslivets investeringar från 3,0 % till 6,5 % per år genom att bruttonationalproduktens tillväxttakt samtidigt ökar från 2,2 % till 2,5 % per år som en konsekvens av den snabbare investeringsökningen.

Om den privata konsumtionsökningen även under perioden 2000–2025 begränsas till 2 % per år finns utrymme att öka näringslivets investeringar med 4,5 % per år under denna period jämfört med 3,0 % i övriga alternativ. Effekten på den totala arbetskraftsproduktivitets tillväxttakt av de ökade investeringsansträngningarna uppgår till + 0,4 procentenheter per år under perioden 2000–2025. Detta motsvarar i själva verket exakt skillnaden i arbetskraftsvolymens förändringstakt mellan låg- och huvudalternativet för fruktsamhetens utveckling. Genom en ökad investeringsaktivitet av den omfattning som här angivits kan man med andra ord i perspektivet fram till år 2025 kompensera för den minskning i arbetskraftstillgången som följer av en fortsatt nedgång i fruktsamheten.

Avslutningsvis kan alltså konstateras att såväl avvikelser nedåt som uppåt från den fruktsamhetsutveckling som förutsatts i referenskalkylen kan komma att innebära ytterligare begränsningar i utrymmet för att öka den privata standarden. En viktig skillnad är dock att en fortsatt minskning av fruktsamheten ger oss betydligt längre tidsfrist för anpassning än vid en

Tabell 12.17 Den privata konsumtionens utveckling vid olika alternativ för befolkningsutvecklingen

Årlig procentuell förändring

	1977–1990			1990–2000			2000–2025		
	L	R	H	L	R	H	L	R	H
Totalt	1,8	1,6	1,3	2,9	2,5	2,5	2,4	2,6	2,3
Per capita	1,9	1,5	1,1	3,2	2,6	2,4	3,0	2,9	2,4

¹Jfr. tabell 12.15.

L = lågalternativ, H = högalternativ, R = referensalternativ.

uppgång i fruktsamheten. I lågalternativet behöver det privata konsumtionsutrymmet inte beskäras ytterligare under samma period som strävandena att uppnå balans i utrikeshandeln intecknar en betydande del av resurstillväxten. Detta är emellertid fallet i högalternativet där utrymmet för att öka den privata konsumtionen per capita begränsas till ca 1 % per år fram till 1990. Tas hänsyn till den konsumtionsökning som intecknas av pensionärerna skulle en sådan utveckling innebära i stort sett oförändrad privat standard för de aktiva grupperna inkl. barnfamiljerna i perioden 1977-1990. I den mån den ekonomiska utvecklingen påverkar fruktsamhetsutvecklingen kan den ekonomiska utvecklingsbild som här tecknats, om den förverkligas, komma att utgöra ett betydande hinder för att en ökning av fruktsamheten skall kunna komma till stånd före år 1990. Även den förutsättning som gjorts om en kraftig ökning av kvinnornas förvärvsfrekvens kan bli en faktor som verkar i samma riktning.

Appendix 1 Utvecklingen 1975–1983 enligt LU 75 och LU 78 mm

Som framgått av kapitel 1 görs i LU 78 inte någon systematisk avstämning av LU 75 eller någon förnyad bedömning av utvecklingen 1975–1980. En sådan avstämning resp. revidering är förknippad med mycket stora problem av teknisk och statistisk art.¹ Redovisningen i det följande begränsas till två tabeller som visar vissa bedömningar enligt LU 75 och LU 78 samt det faktiska utfallet 1970–1977. Tabell A1 visar de viktigaste posterna i försörjningsbalansen. Tabell A2 visar förädlingsvärdeutvecklingen inom näringsgrenarna.

Inte ens utvecklingen 1970–1975 enligt LU 75 kan emellertid på ett rättvisande sätt jämföras med den faktiska utvecklingen enligt nationalräkenskaperna (NR). I LU 75 gjordes nämligen en normalårskorrigerad av 1975, dvs. talen för detta år korrigerades delvis för undernormalt kapacitetsutnyttjande. Vidare gjordes beräkningarna i LU 75 i 1968 års priser medan NR nu redovisas i 1975 års priser. Detta förhållande har stor betydelse p. g. a. de stora förändringar i relativprissystemet som skedde 1973 och 1974.²

¹ Vid avstämningen av 1970 års långtidsutredning utfördes fullständiga beräkningar av detta slag. Se SOU 1973:21 "Svensk ekonomi fram till 1977" bilaga 1.

² Effekterna av en liknande övergång, från 1959 års till 1968 års priser har analyserats i SOU 1973:21. Se t. ex. tabell B.1.15–B.1.17.

Tabell A1 Försäljningsbalansens utveckling 1970–1980. Prognos och utfall
Årlig procentuell förändring, 1975 års priser

	1970–1975		1975–1977	1975–1980		1977–1980	
	LU 75 ^a	Utfall	Prel. utfall	LU 75 ^a Alt II	LU 78 ^b	LU 75 ^c Alt II	LU 78 ^b
Privat konsumtion	2,3	1,9	1,7	2,0	1,7	2,3	1,8
Offentlig konsumtion	3,3	2,8	3,6	2,9	2,8	2,4	2,3
Total konsumtion	2,6	2,2	2,3	2,3	2,1	2,3	2,0
Bruttoinvesteringar, totalt	1,0	1,2	-2,4	2,7	0,7	6,3	2,8
Lagerförändring ^d	(250)	(1 800)	(-10 800)	(100)	(-7 500)	(11 000)	(3 300)
Export	8,2	3,0	2,5	6,7	5,6	9,8	7,9
Import	5,7	3,4	2,2	5,3	3,2	7,4	4,0
BNP	2,9	2,1	-0,5	2,9	2,0	5,1	3,7

^a Utvecklingstakten i 1968 års priser från LU 75.

^b 1980 framräknad med utvecklingstakten 1977–1983.

^c Utvecklingstakten som återstår till 1980 då utfallet 1975–1977 frånräknats.

^d Förändring i milj. kr.

Tabell A2 Förädlingsvärdets utveckling 1970–1980. Prognos och utfall
Årlig procentuell förändring, 1975 års priser

	1970–1975		1975– 1977	1975–1980		1977–1980	
	LU 75 ^a	Utfall	Prel. utfall	LU 75 ^a Alt. II	LU 78 ^b	LU 75 ^c Alt. II	LU 78 ^b
Jordbruk o fiske	3,3	2,1	2,6	0,4	1,4	-1,0	0,6
Skogsbruk	2,5	-2,0	-3,4	0,9	1,2	3,9	4,5
Industri	4,2	2,3	-2,2	4,4	3,0	9,0	6,6
El-, gas-, värme- och vattenverk	6,3	8,0	1,8	4,5	4,3	6,3	6,0
Byggnadsverksam- het	1,0	0,5	-1,7	2,0	0,3	4,5	1,6
Summa	3,5	2,0	-1,7	3,6	2,5	7,4	5,4
Varuhandel	2,5	3,4	0,5	2,6	1,4	4,1	2,1
Samfärdsel	5,5	2,3	0,1	1,0	0,9	1,7	1,4
Bostadsförvaltning	1,8	1,4	2,8	1,8	1,8	1,1	1,1
Privata tjänster	1,0	2,1	1,0	1,4	2,2	1,7	3,0
Offentliga tjänster	3,7	3,7	3,5	3,1	2,9	2,8	2,4
Summa	2,8	2,8	2,0	2,2	2,2	2,5	2,2
Totalt	3,1	2,4	0,4	2,9	2,3	4,6	3,7

^a Utvecklingstakten i 1968 års priser från LU 75.

^b 1980 framräknad med utvecklingstakten 1977–1983.

^c Utvecklingstakten som återstår till 1980 då utfallet 1975–1977 frånräknats.

BNP:s årliga volymökning 1970–1975 beräknades i LU 75 till 2,9 %. Exklusive den ovannämnda normalårskorrigeringen för 1975 var dock ökningstakten 2,4 %. Det är detta senare tal som skall jämföras med det nu registrerade 2,1 % enligt NR.

I tabellerna redovisas också det faktiska utfallet 1975–1977 sådant det f. n. registreras i NR. I kolumnerna för utvecklingen 1975–1980 redovisas för LU 75 bedömningarna enligt alt. II. För LU 78 har ett värde för 1980 interpolerats fram varefter en ökningstakt utifrån NR-värdet för 1977 har beräknats. Beräkningarna kan på ett grovt sätt illustrera vissa skillnader mellan LU 75 och LU 78. På grund av normalårskorrigeringen för 1975 blir dock jämförelsemöjligheterna mycket begränsade. Som nyss framhölls är således det korrekta jämförelsetalet för BNP:s utveckling 1970–1975 2,4 % i stället för 2,9 %¹. Andra jämförelser påverkas i motsvarande mån.

De tal som angivits i kolumnerna för 1977–1980 utgör måhända en något fastare grund för en jämförelse mellan bedömningarna i LU 75 och LU 78. Inte heller denna jämförelse är dock helt invändningsfri. För LU 75 har här ökningstalen beräknats utifrån faktiskt NR-värde 1977 till prognosvärden för 1980 enligt alt. II. För LU 78 har huvudalternativets förändringstal för hela perioden 1977–1983 använts. Följande observationer kan göras.

LU 78 räknar med en väsentligt långsammare produktionsökningstakt fram till 1980 än LU 75. Andra anmärkningsvärda skillnader gäller importens

Några andra icke normalårskorrigerade värden från LU 75 finns inte tillgängliga.

ökningstakt i förhållande till BNP samt differenserna mellan exportens och importens ökningstal. Detta beror givetvis på de särskilda förutsättningar om pris- och kostnadsutveckling för export och import som gjorts i LU 78 och som redovisats i kapitel 7. Den betydligt lägre investeringsökningen enligt LU 78 kan också påpekas. Huvudförklaringen här är utvecklingen inom varven samt järn- och stålindustrin. På konsumtionssidan är likheterna något större, särskilt vad gäller den offentliga konsumtionen. Den privata konsumtionens utveckling är klart lägre i LU 78 än i LU 75. Detta beror dels på en antagen långsammare kapacitetstillväxt, dels på skärpta bytesbalanskrav. Det senare beror i sin tur på att bytesbalansutvecklingen 1975–1977 blev långt sämre än vad som implicerades av kalkylerna i LU 75.

Diagram A1 visar BNP-utvecklingen 1970–1983 enligt NR och enligt de olika prognoserna. De tendenser för perioden 1977–1980 som berördes ovan framgår klart. Av stort intresse är det emellertid att notera att BNP-nivån 1983 enligt LU 78 i stort sett befinner sig på samma nivå som en mekanisk förlängning av bedömningen i LU 75 skulle ge. På längre sikt förefaller alltså bedömningarna av möjlig BNP-nivå likartade.

Kalkylerna i LU 78 implicerar visserligen en långsammare utveckling av BNP under 1970-talet än under 1960-talet. Men det är fråga om en ganska kraftig acceleration i ökningstakten i perioden 1975–1983 jämfört med 1970–1975. För perioden 1975–1983 skulle en ökningstakt som liknar 1960-talets uppnås. Perioden 1970–1975 skulle därmed i ett längre tidsperspektiv framstå som en tillfällig avmattningsperiod.

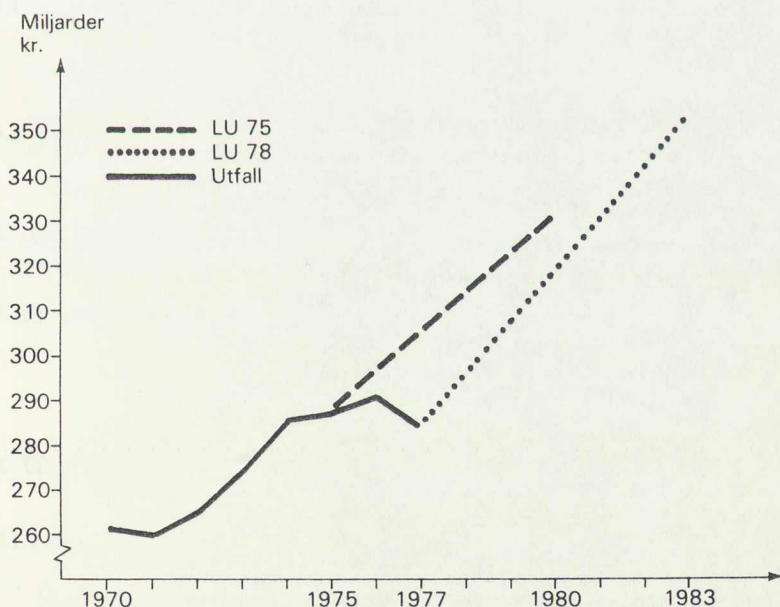

Diagram A.1 Bruttonationalproduktens utveckling 1970–1983 enligt utfall och prognoser i LU 75 och LU 78.

Appendix 2 Viktigare källor för 1978 års långtidsutredning

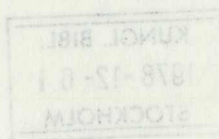
LU:s beräkningar tar i hög grad sin utgångspunkt från nationalräkenskaper. För perioden 1963–1976 har den version som publicerats i SM N 1978:8.4 jämte underlagsmaterial använts. För året 1977 har uppgifter ur *Reviderad nationalbudget för 1978* jämte underlagsmaterial använts. Utredningen bygger i övrigt på en stor mängd material och informationer från myndigheter, företag, organisationer och enskilda personer. Här redovisas endast viktigare källor som direkt åberopas i betänkandet. Ej publicerat material som redovisas nedan finns som regel tillgängligt på ekonomidepartementets långsiktssenhet.

4 Den internationella bakgrunden	1. Publikationer och underhandsmaterial från främst OECD och ECE
5.1 Arbetskraften	1. Befolkningsprognos för riket 1978–2000 med utblick mot 2025. Information i prognosfrågor IPF 1978:5, SCB 2. Arbetskraftsresurserna 1977–2025. Information i prognosfrågor, SCB
5.2 Kapitalinsats och produktivitet	1. Kapitalstocksberäkningar från SCB (SM N 1978:8.4) 2. Uppgifter ur sektorstudierna (se kapitel 9).
6. Alternativ för produktionsutvecklingen 1977–1983	1. Egna modellberäkningar. Kalkylmodellen kommer att publiceras av ekonomidepartementet i början av 1979 i Ds-serien
7. Bytesbalans och utrikeshandel	1. Beräkningar gjorda med LU:s ekonomiska modeller 2. Uppgifter ur sektorstudier, se nedan under kapitel 9 3. Sveriges export 1977–1983. Expertutredning gjord inom konjunkturinstitutet (1978)
8. Efterfrågeutvecklingen i övrigt	1. Egna modellberäkningar. Kalkylmodellen är publicerad i SOU 1976:42 2. Se avsnitt 9.11 nedan
9.1.2 Sysselsättningsutvecklingen	1. Specialberäkningar baserade på AKU-material från prognosinstitutet vid SCB (stencil)
9.2 Jordbruk, trädgårdsnäring och fiske	1. Jordbruk, trädgårdsodling och fiske (Ds Jo 1978:5) Expertstudie utförd inom jordbruksdepartementet 2. Översyn av jordbrukspolitiken (SOU 1977:17). Betänkande av 1972 års jordbruksutredning

3. Prop. 1977/78:19 om nya riktlinjer för jordbrukspolitiken m. m.
  4. Svensk trädgårdsnäring (SOU 1978:51) Betänkande av 1974 års trädgårdsnäringsutredning.
  5. Fiskerinäringen i framtiden (SOU 1977:74. Betänkande av fiskerikommittén.
  6. Prop. 1977/78:112 om riktlinjer för fiskeripolitiken m. m.
- 9.3 Skogsbruk
1. Skogsbruket. Underlag till LU 78 utarbetat av skogsstyrelsen på uppdrag av jordbruksdepartementet (stencil)
  2. Skog för framtid (SOU 1978:6,7). Betänkande av 1973 års skogsutredning
- 9.4 Industri
1. Statens industriverks rapporter 1976:1, 1976:7 och 1977:11
  2. DIS-enkäterna 1977 och 1978. Statens industriverk
  3. Sveriges export 1977–1983. Expertutredning inom konjunkturinstitutet
- 9.5 Energi
1. Energiförsörjningen 1977–1983 (SIND PM 1979:1) Expertstudie utförd av statens industriverk
  2. Sveriges energianvändning under 1980- och 1990-talen (SIND PM 1977:9)
  3. Energi. Betänkande av energikommisionen (SOU 1978:17) inklusive underlag i Ds I-serien.
- 9.6 Byggnadsverksamhet
1. Byggnads- och anläggningsindustrin 1978–1983. Sektoröversikt av Svenska Byggnadsentreprenörföreningen (stencil)
- 9.7 Varuhandel
1. Långtidsutredning för varuhandeln 1977–1983. Expertstudie utförd av Handelsutredningsinstitutet (stencil)
- 9.8 Samfärdsel
1. Planer för vissa delsektorer insamlade i samarbete med kommunikationsdepartementet (stencil)
  2. Promemorior utarbetade inom kommunikationsdepartementet i samband med en sektorstudie över den svenska rederinäringens utveckling
- 9.9 Bostäder
1. SCB:s kapitalstocksberäkningar (SM N 1978:8.4)
  2. Bostadsstyrelsens anslagsframställning för budgetåret 1979/80.
  3. Sektoröversikt för byggnadsverksamheten (se ovan under 9.6).
- 9.10 Privata tjänster
1. Hotell- och restaurangbranschen (SOU 1978:37). Betänkande av Hotell- och restaurangutredningen.
- 9.11 Offentliga tjänster
1. Långtidsbudget för perioden 1978/79–1982/83. Prop. 1977/78:150 bilaga 2
  2. Kommunalekonomisk långtidsplanering 1977–1981 (KELP 77–81) enkät utförd av SCB
  3. Kommunalekonomiska utvecklingstendenser enligt KELP 77–81, Svenska kommunförbundet (stencil).
  4. Landstingens planer 1976–1982 (LKELP 77) Landstingsförbundet.

- 10 Finansiell utveckling och priser
- 11.1 Regional utveckling
- 11.2 Inkomstfördelning
- 11.3 Miljövård
- 12 Utvecklingen på längre sikt
1. Egna modellberäkningar. Kalkylmodellen kommer att publiceras av ekonomidepartementet under 1979 i Ds-serien.
  2. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi (SOU 1978:11). Betänkande av kapitalmarknadsutredningen
1. Regional nedbrytning av prognoserad nationell efterfrågan för arbetskraft. Underlagsmaterial till LU 78 och länsplanering 1980 utarbetat av tekn. dr. Folke Snickars.
  1. Inkomstfördelning PM utarbetad 1978 för LU av Roland Spånt
  1. Beräknade miljöskyddsinvesteringar inom industrin 1977-1983, PM 1978-03-01 och Kostnader för miljövården i Sverige, PM 1978-09-20 utarbetade inom naturvårdsverket för LU 78 (stencil)
  2. Miljökostnader. Miljön i samhällsekonomin - kostnadsslag, kostnadsfördelning, styrmedel (SOU 1978:43). Betänkande av utredningen om kostnaderna för miljövården.
1. Material och publikationer från internationella organisationer m. m. enligt specifikation i kapitlet.
  2. Egna modellberäkningar. Kalkylmodellen har publicerats i SOU 1976:51

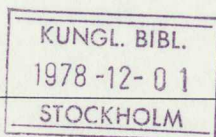

Statens offentliga utredningar 1978

Kronologisk förteckning

1. Stat-kyrka. Ändrade relationer mellan staten och svenska kyrkan. Kn.
2. Stat-kyrka. Bilaga 1. Kyrkans framtida organisation. Kn.
3. Stat-kyrka. Bilaga 2-12. Utredningar i delfrågor. Kn.
4. Skolplanering och skolstorlek. Faktaredovisning och bedömningsunderlag. U.
5. Föräldrabildning. S.
6. Ny skogspolitik. Jo.
7. Skog för framtid. Jo.
8. Hyresrätt 2. Lokalhyra. Ju.
9. Ny konkurrensbegränsningslag. H.
10. Barnets rätt. 1. Om förbud mot aga. Ju.
11. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. E.
12. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 1. E.
13. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 2-4. E.
14. Arbete åt handikappade. A.
15. Praktiskfrågor-åtgärder i ett kort perspektiv. U.
16. Regional konsumentpolitisk verksamhet. H.
17. Energi. I.
18. Öresundsförbindelser. K.
19. Öresundsförbindelser. Bilaga A. Ritningar. K.
20. Öresundsförbindelser. Bilaga B. Konsekvenser för företag och hushåll. K.
21. Bemanning av fartyg. K.
22. Energi, strukturomvandling och sysselsättning. A.
23. Växtförädling. Jo.
24. Ny renhållningslagstiftning. Jo.
25. Etablering av miljöstörande industri. Bo.
26. Hälso- och sjukvårdspersonalen. S.
27. Fortsatt körkortsreform. K.
28. Kvinnors förvärsarbete och förvärvshinder. A.
29. Arbete i jordbruk och trädgård. A.
30. Brand inomhus. Bo.
31. Trafikpolitik-kostnadsansvar och avgifter. K.
32. Ny indelningslag för kommuner, landstingskommuner och församlingar. Kn.
33. Ordningsvakter. Ju.
34. Förstärkt skydd för fri- och rättigheter. Ju.
35. Regional utvecklingsplanering, länsplanering, vidgad länsdemokrati. Kn.
36. Arrenderätt 1. Ju.
37. Hotell- och restaurangbranschen. H.
38. Jämställdhet i arbetslivet. A.
39. Föräldraförsäkring. S.
40. Tvistlösning på konsumentområdet. H.
1. Statlig personalutbildning. B.
2. Kommunernas medverkan i sysselsättningsplanering. A.
3. Miljökostnader. Jo.
4. Kommunalt hälsoskydd. S.
5. Allmän arbetslöshetsförsäkring. A.
6. Att främja regional utveckling. I.
7. Att främja regional utveckling. Bilagedel. I.
8. Konkurrens på lika villkor. B.
9. Energi. Hälso-miljö- och säkerhetsrisker. I.
0. Ny vårdutbildning. U.
1. Svensk trädgårdsnäring. Jo.
2. Lägg besluten närmare människorna! Kn.
3. Förbud mot investeringar i Sydafrika. H.
4. Personregister-Datorer-Integritet. Ju.
5. Att sambo och gifta sig. Ju.
6. Kultur och information över gränserna. Ud.
7. Resor till arbetet. A.
8. Organisationsfrågor inom länsstyrelsen. Kn.
9. JK-ämbetet. Ju.
0. Arbetsmarknadspolitik i förändring. A.
61. Biståndets organisation. Ud.
62. Regionalpolitiska stödformer och styrmedel. A.
63. Riksdagens insyn i statliga företag. I.
64. Översyn av vallagen 1. Ju.
65. Skolan. En ändrad ansvarsfördelning. U.
66. Andelsbolagslag. Ju.
67. Nya bolagsregler m. m. Ju.
68. Industri till Norrbotten. I.
69. Upphovsrätt I. Fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Ju.
70. Regionsjukvården. S.
71. Regionsjukvården. Huvudbilaga 1 - Medicin och onkologi. S.
72. Regionsjukvården. Huvudbilaga 2 - Kirurgi. S.
73. Kontroll av utländsk företagsetablering i Sverige m. m. Ju.
74. Husläkare. S.
75. Fiska på fritid. Jo.
76. Stat-kyrka. Remissmanställning. Kn.
77. Högre regional ledning. Fö.
78. Långtidsutredningen 1978. E.

Statens offentliga utredningar 1978

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Hysesrätt 2. Lokalhyra. [8]
Barnets rätt. 1. Om förbud mot aga. [10]
Ordningstvakter. [33]
Förstärkt skydd för fri- och rättigheter. [34]
Arrenderätt 1. [36]
Personregister-Datorer-Integritet. [54]
Att sambo och gifta sig. [55]
JK-ämbetet. [59]
Översyn av vallagen 1. [64]
1974 års bolagskommitté. 1. Andelsbolagslag. [66]
2. Nya bolagsregler m. m. [67]
Upphovsrätt I. Fotokopiering inom undervisningsverksamhet. [69]
Kontroll av utländsk företagsetablering i Sverige m. m. [73]

Utrikesdepartementet

Kultur och information över gränserna. [56]
Biståndets organisation. [61]

Försvarsdepartementet

Högre regional ledning. [77]

Socialdepartementet

Föräldrautbildning. [5]
Hälsa- och sjukvårdspersonalen. [26]
Föräldraförsäkring. [39]
Kommunalt hälsoskydd. [44]
Regionsjukvårdsutredningen. 1. Regionsjukvården. [70] 2. Region-sjukvården. Huvudbilaga 1 – Medicin och onkologi. [71] 3. Region-sjukvården. Huvudbilaga 2 – Kirurgi. [72]
Husläkare. [74]

Kommunikationsdepartementet

1975 års danska och svenska öresundsdelegationer. 1. Öresunds-förbindelser. [18] 2. Öresundsförbindelser. Bilaga A. Ritningar. [19] 3. Öresundsförbindelser Bilaga B. Konsekvenser för företag och hushåll. [20]
Bemannning av fartyg. [21]
Fortsatt körkortsreform. [27]
Trafikpolitik-kostnadsansvar och avgifter. [31]

Ekonomidepartementet

Kapitalmarknadsutredningen. 1. Kapitalmarknaden i svensk eko-nomi. [11] 2. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 1. [12] 3. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi. Bilaga 2-4. [13].
Långtidsutredningen 1978. [78]

Budgetdepartementet

Statlig personalutbildning. [41].
Konkurrens på lika villkor. [48].

Utbildningsdepartementet

Skolplanering och skolstorlek. Faktaredovisning och bedömnings-
underlag. [4]
Utredningen om vissa vårdutbildningar inom högskolan. 1. Praktik-
frågor-åtgärder i ett kort perspektiv. [15] 2. Ny vårdutbildning.
[50]
Skolan. En ändrad ansvarsfördelning. [65]

Jordbruksdepartementet

1973 års skogsutredning. 1. Ny skogspolitik. [6] 2. Skog för fram-tid. [7]
Växtförädling. [23]
Ny renhållningslagstiftning. [24]
Miljökostnader. [43]
Svensk trädgårdsnäring. [51]
Fiska på fritid. [75]

Handelsdepartementet

Ny konkurrensbegränsningslag. [9]
Regional konsumentpolitisk verksamhet. [16]
Hotell- och restaurangbranschen. [37]
Tvistlösning på konsumentområdet. [40]
Förbud mot investeringar i Sydafrika. [53]

Arbetsmarknadsdepartementet

Sysselsättningsutredningen. 1. Arbete åt handikappade. [14] 2. Energi, strukturomvandling och sysselsättning. [22] 3. Kvinno-
förvärvsarbete och förvärvshinder. [28] 4. Kommunernas medver-
kan i sysselsättningsplanering. [42] 5. Resor till arbetet. [57]
Regionalpolitiska stödformer och styrmedel. [62]
Arbete i jordbruk och trädgård. [29]
Jämställdhet i arbetslivet. [38]
Allmän arbetslöshetsförsäkring. [45]
Arbetsmarknadspolitik i förändring. [60]

Bostadsdepartementet

Etablering av miljöstörande industri. [25]
Brand inomhus. [30].

Industridepartementet

Energikommissionen. 1. Energi. [17] 2. Energi. Hälsa-miljö- o-
säkerhetsrisker. [49]
Expertgruppen för regional utredningsverksamhet. 1. Att från-
regional utveckling. [46] 2. Att främja regional utveckling. Bilaged-
[47] 3. Industri till Norrbotten. [68]
Riksdagens insyn i statliga företag. [63]

Kommundepartementet

Kyrkoministerns stat-kyrka grupp. 1. Stat-kyrka. Ändrade relation-
er mellan staten och svenska kyrkan. [1] 2. Stat-kyrka. Bilaga
Kyrkans framtida organisation. [2] 3. Stat-kyrka. Bilaga 2-
Utredningar i delfrågor. [3] 4. Stat-kyrka. Remissammanställning
[76]
Ny indelningslag för kommuner, landstingskommuner och försä-
mlingar. [32]
Regional utvecklingsplanering, länsplanering, vidgad länsdemo-
krati. [35]
Lägg besluten närmare människorna! [52]
Organisatoriska frågor inom länsstyrelserna. [58]

Faint, illegible text on the left side of the page, likely bleed-through from the reverse side.

Faint, illegible text on the right side of the page, likely bleed-through from the reverse side.

KUNGL. BIBL.
1978-12-01
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-04421-8
ISSN 0375-250X